İSLÂM TARİHİ

İbnü'l-Esîr

El Kâmil Fi't- Tarih Tercümesi

Bahar
Yayınları

İBNÜ'L-ESÎR

İSLÂM TARİHİ

EL-KÂMİL Fİ'T-TÂRİH TERCÜMESİ

Beşinci Cilt

Çeviren:

Yunus Apaydın

Redaktör:

Doç. Dr. Mertol Tulum

BAHAR YAYINLARI

Osman Başpehlivan
Beyazsaray zemin kat no. 25
Tel: 527 60 03 Beyazıt - İstanbul

Dizgi - Tertip - Baskı :
Türkiyat Matbaacılık ve Neşriyat
İstanbul, 1986

İÇİNDEKİLER

HİCRET'İN DOKSAN ALTINCI (M. 714-715) YILI OLAYLARI 13
Kuteybe'nin Kaşgâr Şehrini Fethetmesi 13
Velîd b. Abdülmelik'in Ölümü 15
Velîd'in Yaptığı İşler ve Sîreti Hakkında 16
Süleyman b. Abdülmelik'in Hilâfeti ve Kendisine Bey'at Edilmesi - Bu Yıl İçinde Cereyan Eden Olaylar 18
Kuteybe'nin Öldürülmesi 18
Çeşitli Olaylar 24
HİCRET'İN DOKSAN YEDİNCİ (M. 715-716) YILI OLAYLARI 26
Abdülaziz b. Mûsâ b. Nusayr'in Öldürülmesi 26
Yezid b. Mühelleb'in Horasân'a Vali Olması 27
Çeşitli Olaylar 29
HİCRET'İN DOKSAN SEKİZİNCİ (M. 716-717) YILI OLAYLARI 31
Cürcân ve Taberistân'ın Fethi 32
Cürcân'ın İkinci Defa Fethi 36
Çeşitli Olaylar 37
HİCRET'İN DOKSAN DOKUZUNCU (M. 717-718) YILI OLAYLARI 38
Süleyman b. Abdülmelik'in Ölümü 38
Ömer b. Abdülaziz'in Hilâfeti 39
Emîrü'l-Müminin Ali (r.a.)'ye Sövmeyi Terk 42
Çeşitli Olaylar 43
HİCRET'İN YÜZÜNCÜ (M. 718-719) YILI OLAYLARI 45
Şevzeb Harici'nin Baş Kaldırması 45
Yezîd b. Mühelleb'in Tutuklanması ve Cerrâh'ın Horasân'a Tayini 49
Cerrâh'ın Azli, Abdurrahman b. Nuaym Kuşeyrî ve Abdurrahman b. Abdullah'ın Göreve Getirilmeleri 51
Abbâsî Devletinin (Propagandasının) Başlaması 53
Çeşitli Olaylar 54
Bu Yılda Ölen Bazı Şahsiyetler 55
HİCRET'İN YÜZ BİRİNCİ (M. 719-720) YILI OLAYLARI 56
Yezîd b. Mühelleb'in Kaçışı 56

Ömer b. Abdülaziz'in Ölümü 57
Ömer b. Abdülaziz'in Sîreti, Yaşayışı 58
Yezîd b. Abdülmelik'in Hilâfeti 64
Şeybeb Hârici'nin Ölümü 65
Muhammed b. Mervân'ın Ölümü 66
Yezîd b. Mühelleb'in Basra'ya Girişi ve Yezîd b. Abdülmelik'in Kendisini Hal'i 67
Çeşitli Olaylar 72
HİCRET'İN YÜZ İKİNCİ (M. 720-721) YILI OLAYLARI 73
Yezîd b. Mühelleb'in Öldürülmesi 73
Mesleme'nin Irak ve Horasân'a Tayini 80
Said Huzeyne'nin Horasân'a Tayini 80
Hişâm ve Velîd'in Veliahtlığa Getirilişi 81
Türklerle Yapılan Savaşlar 82
Suğd Savaşı 84
Hayyân Nabati'nin Ölümü 85
İbn Hübeyre'nin Irak'ta Vali Oluncaya Kadarki Durumu 86
Abbâsî Propagandacıları 87
Yezîd b. Ebî Müslim'in Öldürülmesi 88
Çeşitli Olaylar 88
HİCRET'İN YÜZ ÜÇÜNCÜ (M. 721-722) YILI OLAYLARI 90
Saîd Hareşî'nin Horasân'a Tayini 90
Çeşitli Olaylar 91
HİCRET'İN YÜZ DÖRDÜNCÜ (M. 722-723) YILI OLAYLARI ... 92
Hareşî ile Suğdlar Arasında Cereyanı Eden Vak'a 92
Hazarların Müslümanlara Galip Gelmeleri 95
Cerrâh'ın Armenia'ya Vali Oluşu ve Belencer'in Fethi 95
Abdurrahman b. Dahhâk'in Medine ve Mekke Valiliğinden Azledilmesi 97
Ebû'l-Abbâs Seffâh'ın Doğumu 98
Said Hareşî'nin Azledilmesi 98
Çeşitli Olaylar 99
HİCRET'İN YÜZ BEŞİNCİ (M. 723-724) YILI OLAYLARI 101
Ukfân'ın Baş Kaldırması 101
Mes'ûd Abdî'nin Baş Kaldırması 101
Mus'ab b. Muhammed Vâlibî 102
Yezîd b. Abdülmelik'in Ölümü 102
Yezîd b. Abdülmelik'in Sîreti 103
Hişâm b. Abdülmelik'in Hilâfeti 105
Hâlid Kasrî'nin Irak'a Vali Oluşu 106
Abbâsîlerin Propagandacıları 106
Çeşitli Olaylar 106

HİCRET'İN YÜZ ALTINCI (M. 724-725) YILI OLAYLARI 108
Horasân'da Mudar ve Yemen Arasındaki Vak'a 108
Müslim'in Türklerle Savaşı 109
Hişâm b. Abdülmelik'in Haccetmesi 110
Esed'in Horasân'a Emir Olması 111
Hürr'in Musul'a Âmil Olması 112
Çeşitli Olaylar 112
HİCRET'İN YÜZ YEDİNCİ (M. 725-726) YILI OLAYLARI 115
Anbese'nin Endülüs'te Frenklerle Savaşması 115
Abbâsî Propagandacılarının Durumu 115
Gûr Gazvesi 116
Çeşitli Olaylar 116
HİCRET'İN YÜZ SEKİZİNCİ (M. 726-727) YILI OLAYLARI 118
Huttel ve Gûr Savaşları 118
Çeşitli Olaylar 119
HİCRET'İN YÜZ DOKUZUNCU (M. 727-728) YILI OLAYLARI ... 121
Hâlid ve Kardeşi Esed'in Horasân Valiliğinden Azledilmesi ve Eşres'in Tayini 121
Abbâsoğulları Propagandacıları 121
Çeşitli Olaylar 123
HİCRET'İN YÜZ ONUNCU (M. 728-729) YILI OLAYLARI 124
Eşres'in Semerkand'daki Faaliyetleri 124
Kemerce Vak'ası 126
Kürder Halkının Dinden Dönmesi 129
Çeşitli Olaylar 129
HİCRET'İN YÜZ ON BİRİNCİ (M. 729-730) YILI OLAYLARI ... 131
Eşres'in Horasân Valiliğinden Azli ve Cüneyd'in Tayini 131
Çeşitli Olaylar 132
HİCRET'İN YÜZ ON İKİNCİ (M. 730-731) YILI OLAYLARI 134
Cerrâh Hakemi'nin Öldürülmesi 134
Cüneyd'in Geçit Vak'ası 137
Sevre b. Hürr'ün Öldürülmesi 139
Çeşitli Olaylar 144
HİCRET'İN YÜZ ON ÜÇÜNCÜ (M. 731-732) YILI OLAYLARI ... 145
Abdülvehhâb'ın Öldürülmesi 145
Mesleme'nin Gazvesi ve Dönüşü 145
Endülüs Valisi Abdurrahman'ın Öldürülmesi ve Abdülmelik b. Katan'ın Valiliği 145
Çeşitli Olaylar 146
HİCRET'İN YÜZ ON DÖRDÜNCÜ (M. 732-733) YILI OLAYLARI 148
Mervân b. Muhammed'in Armenia ve Azerbeycân Valiliği ... 148
Çeşitli Olaylar 150

HİCRET'İN YÜZ ON BEŞİNCİ (M. 733-734) YILI OLAYLARI ... 151
HİCRET'İN YÜZ ON ALTINCI (M. 734-735) YILI OLAYLARI ... 152
Cüneyd'in Azli ve Ölümü, Âsım'ın Horasân Valiliği 152
Hâris b. Süreyc'in Horasân'daki Görevine Son Verilmesi 152
Çeşitli Olaylar 154
HİCRET'İN YÜZ ON YEDİNCİ (M. 735) YILI OLAYLARI 155
Âsım'ın Horasân'dan Azli ve Esed'in Valiliği 155
Abbâsî Propagandacılarının Durumu 157
Ubeydullah b. Habhâb'ın Afrika ve Endülüs Valiliği 158
Çeşitli Olaylar 162
HİCRET'İN YÜZ ON SEKİZİNCİ (M. 736) YILI OLAYLARI 163
Abbâsî Propagandacıları 163
Hâris ve Arkadaşları 164
Çeşitli Olaylar 164
HİCRET'İN YÜZ ON DOKUZUNCU (M. 737) YILİ OLAYLARI ... 166
Hakan Ölümü 166
Mugîre b. Saîd'in Öldürülmesi 172
Haricîler 173
Sahârî b. Şebîb'in İsyanı 176
Esed'in Huttel Savaşı 177
Çeşitli Olaylar 178
HİCRET'İN YÜZ YİRMİNCİ (M. 737-738) YILI OLAYLARI 179
Esed b. Abdullah'ın Ölümü 179
Horasân'da Abbâsoğullarının Taraftarları 180
Hâlid b. Abdullah Kasrî'nin Azledilmesi ve Yûsuf b. Ömer Sekafî'nin Valiliği 181
Nasr b. Seyyâr'ın Horasân'a Vali Olması 187
Çeşitli Olaylar 188
HİCRET'İN YÜZ YİRMİ BİRİNCİ (M. 738-739) YILI OLAYLARI 190
Zeyd b. Ali b. Hüseyn'in Zuhuru 190
Nasr b. Seyyâr'ın Mâverâünnehir'deki Savaşları 196
Mervân b. Muhammed b. Mervân'ın Savaşı 200
Çeşitli Olaylar 201
HİCRET'İN YÜZ YİRMİ İKİNCİ (M. 739-740) YILI OLAYLARI ... 202
Zeyd b. Ali b. Hüseyn b. Ebî Tâlib'in Ölümü 202
Battâl'ın Öldürülmesi 206
Çeşitli Olaylar 207
HİCRET'İN YÜZ YİRMİ ÜÇÜNCÜ (M. 740-741) YILI OLAYLARI 209
Nasr b. Seyyâr'ın Suğd ile Barışması 209
Ukbe b. Haccâc'ın Vefatı ve Belc'in Endülüs'e Girmesi 209
Çeşitli Olaylar 211

HİCRET'İN YÜZ YİRMİ DÖRDÜNCÜ (M. 741-742) YILI OLAYLARI ... 213
Ebû Müslim el-Horasânî'nin Ortaya Çıkışı ... 213
Belc ile Abdülmelik'in İki Oğlu Arasındaki Harp, Belc'in Ölümü ve Sa'lebe b. Selâme'nin Endülüs'e Vali Olması ... 217
Çeşitli Olaylar ... 217
HİCRET'İN YÜZ YİRMİ BEŞİNCİ (M. 742-743) YILI OLAYLARI 218
Hişâm b. Abdülmelik'in Ölümü ... 218
Hişâm'ın Bazı Davranış ve Nitelikleri ... 218
Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik'e Bey'at ... 220
Nasr b. Seyyâr'ın Velîd Tarafından Horasân'a Vali Tayin Edilmesi ... 225
Yahyâ b. Zeyd b. Ali b. Hüseyn'in Öldürülmesi ... 226
Hanzala'nın Afrika'ya, Ebû'l-Hattâr'ın da Endülüs'e Vali Tayin Edilmeleri ... 227
Çeşitli Olaylar ... 228
HİCRET'İN YÜZ YİRMİ ALTINCI (M. 743-744) YILI OLAYLARI 231
Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin Öldürülmesi ... 231
Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik'in Öldürülmesi ... 234
Velîd'in Nesebi ve Bazı Hususiyetleri ... 242
Yezîd b. Velîd en-Nâkıs'a Bey'at ... 244
Emevîlerin Durumlarının Kötüleşmesi ... 244
Hımslıların Muhalefeti ... 245
Filistinlilerin Muhalefeti ... 246
Yûsuf b. Ömer'in Irak Valiliğinden Azli ... 247
Nasr b. Seyyâr'ın Mansûr'a Karşı Çıkması ... 249
Yemâmeliler ile Âmilleri Arasında Harp ... 249
Mansûr'un Irak Valiliğinden Azledilerek Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz'in Vali Tayin Edilmesi ... 252
Horasân Halkı Arasında İhtilâf ... 253
Hâris b. Süreyc ve Kendisine Emân Verilmesi ... 257
Abbâsoğulları Taraftarları ... 257
İbrâhim b. Velîd'e Veliaht Olarak Bey'at Edilmesi ... 257
Mervân b. Muhammed'in Muhalefeti ... 258
Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik'in Vefatı ... 259
İbrâhim b. Velîd b. Abdülmelik'in Hilâfeti ... 259
Abdurrahman b. Habîb'in Afrika'yı İstilâsı ... 260
Verfecûme'nin Kayrevân'dan Çıkarılması ... 264
Çeşitli Olaylar ... 266
HİCRET'İN YÜZ YİRMİ YEDİNCİ (M. 744-745) YILI OLAYLARI 268
Mervân'ın Şâm'a Gitmesi ve İbrâhim'i Halifelikten Uzaklaştırması ... 268

Mervân b. Muhammed b. Mervân'a Bey'at 269
Abdullah b. Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer'in Ortaya Çıkışı ... 270
Hâris b. Süreyc'in Merv'e Dönüşü 273
Hıms Halkının Ahdi Bozmaları 274
Gûta Halkının İsyanı 274
Filistin Halkının İsyanı 275
Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik'in Mervân b. Muhammed'e Karşı Çıkması 276
Dahhâk'ın Hükümeti Ele Geçirmek İçin İsyanı 278
Endülüs Emîri Ebû'l-Hattâr'ın Görevden Alınması ve Sevâbe'nin Valiliği 281
Abbâsoğulları Taraftarları 282
Çeşitli Olaylar 283
HİCRET'İN YÜZ YİRMİ SEKİZİNCİ (M. 745-746) YILI OLAYLARI 284
Hâris b. Süreyc'in Öldürülmesi ve Kermânî'nin Merv'e Karşı Zaferi 284
Abbâsoğulları'nın Taraftarları 288
Haricî Dahhâk'ın Öldürülmesi 289
Hayberî'nin Öldürülmesi ve Şeybân'ın Valiliği 290
Ebû Hamza el-Haricî ve Tâlibü'l-Hak 291
Çeşitli Olaylar 291
HİCRET'İN YÜZ YİRMİ DOKUZUNCU (M. 746-647) YILI OLAYLARI 293
Şeybân el-Harûrî ve Öldürülmesi 293
Horasân'da Abbâsî Propagandası 295
Kermânî'nin Öldürülmesi 301
Horasânlıların Ebû Müslim Aleyhine Anlaşmaları 303
Abdullah b. Muâviye'nin Fâris'i Ele Geçirmesi ve Öldürülmesi 306
Ebû Hamza El-Haricî ve Tâlibü'l-Hakk 308
Yûsuf b. Abdurrahman el-Fihrî'nin Endülüs Valiliği 310
Çeşitli Olaylar 311
HİCRET'İN YÜZ OTUZUNCU (M. 747-748) YILI OLAYLARI ... 312
Ebû Müslim'in Merv'e Girmesi ve, Kendisine Bey'at Edilmesi 312
Nasr b. Seyyâr'ın Merv'den Kaçması 314
Şeybân El-Harûrî'nin Öldürülmesi 315
Kermânî'nin İki Oğlunun Öldürülmesi 316
Kahtabe'nin İmam İbrâhim'in Yanından Gelmesi 317
Kahtabe'nin Neysâbûr'a Gitmesi 318
Nübâte b. Hanzala'nın Öldürülmesi 318
Kudeyd'de Ebû Hamza el-Haricî Vak'ası 319
Ebû Hamza'nın Medîne'ye Girmesi 320
Ebû Hamza el-Haricî'nin Öldürülmesi 321

Abdullah b. Yahyâ'nın Öldürülmesi 322
İbn Atiyye'nin Öldürülmesi 322
Kahtabe'nin Cürcân'daki Katliamı 323
Çeşitli Olaylar 323
HİCRET'İN YÜZ OTUZ BİRİNCİ (M. 748-749) YILI OLAYLARI 325
Nasr b. Seyyâr'ın Ölümü 325
Kahtabe'nin Rey'e Girmesi 326
Âmir b. Dubâre'nin Öldürülmesi ve Kahtabe'nin Isbahân'a Girmesi 327
Kahtabe'nin Nihâvendlilerle Savaşıp Şehri Fethetmesi 328
Şehrezûr'un Fethi 329
Kahtabe'nin Irak'taki İbn Hübeyre Üzerine Yürümesi 329
Çeşitli Olaylar 330
HİCRET'İN YÜZ OTUZ İKİNCİ (M. 749-750) YILI OLAYLARI ... 331
Kahtabe'nin Ölümü ve İbn Hübeyre'nin Yenilmesi 331
Muhammed b. Hâlid'in Kûfe'de Siyahlar Giyerek İsyan Etmesi 332
Abbâsî Devleti'nin Kuruluşu ve Ebû'l-Abbâs'a Bey'at 334
Mervân'ın Zâb'da Yenilmesi 340
İmam İbrâhim b. Muhammed b. Ali'nin Öldürülmesi 343
Mervân b. Muhammed b. Mervân b. Hakem'in Öldürülmesi ... 345
Öldürülen Emevîler 349
Habîb b. Mürre el-Merrî'nin Baş Kaldırması 351
Ebû'l-Verd'in ve Şâm Halkının Baş Kaldırması 351
el-Cezîre Halkının Beyaz Elbise Giymeleri ve Seffâh'a Baş Kaldırmak İstemeleri 353
Ebû Seleme el-Hallâl ve Süleyman b. Kesîr'in Öldürülmeleri ... 354
Vâsıt'ta İbn Hübeyre'nin Kuşatılması 356
Ebû Seleme'nin Fâris Eyaletine Tayin Ettiği Valilerin Öldürülmeleri 360
Yahyâ b. Muhammed'in Musul'a Vali Olması ve Onun Hakkında Denilenler 360
Çeşitli Olaylar 361
HİCRET'İN YÜZ OTUZ ÜÇÜNCÜ (M. 750-751) YILI OLAYLARI 363
Bizanslıların Malatya'yı Ele Geçirmeleri 363
Çeşitli Olaylar 363
HİCRET'İN YÜZ OTUZ DÖRDÜNCÜ (M. 751-752) YILI OLAYLARI 366
Bessâm b. İbrâhim'in Baş Kaldırması 366
Haricîlerin Durumu ve Şeybân b. Abdülaziz'in Öldürülmesi ... 367
Keşş Savaşı 368
Mansûr b. Cumhûr'un Durumu 368
Çeşitli Olaylar 368
HİCRET'İN YÜZ OTUZ BEŞİNCİ (M. 752-753) YILI OLAYLARI 370

Ziyâd b. Sâlih'in Baş Kaldırması 370
Sicilya (Sıkıliyye) Savaşı 371
Çeşitli Olaylar 371
HİCRET'İN YÜZ OTUZ ALTINCI YILI (M. 753-754) YILI OLAYLARI 372
Ebû Ca'fer ve Ebû Müslim'in Haccı 372
Seffâh'ın Ölümü 373
Mansûr'un Halife Oluşu 374
Endülüs'teki Karışıklık 375
Çeşitli Olaylar 376
HİCRET'İN YÜZ OTUZ YEDİNCİ (M. 754-755) YILI OLAYLARI 377
Abdullah b. Ali'nin Baş Kaldırması ve Hezimeti 377
Ebû Müslim el-Horasânî'nin Öldürülmesi 380
Sinbâd'ın Horasân'da Baş Kaldırması 392
Mülebbed b. Harmele'nin İsyanı 393
Çeşitli Olaylar 393
HİCRET'İN YÜZ OTUZ SEKİZİNCİ (M. 755-756) YILI OLAYLARI 394
Cumhur b. Mirrâr el-İclî'nin Baş Kaldırması 394
Haricî Mülebbed'in Öldürülmesi 394
Çeşitli Olaylar 395
HİCRET'İN YÜZ OTUZ DOKUZUNCU (M. 756-757) YILI OLAYLARI 397
Bizans'la Yapılan Savaş ve Esir Mübadelesi 397
Abdurrahman b. Muâviye'nin Endülüs'e Girişi 397
Abdullah b. Ali'nin Hapsedilmesi 404
Çeşitli Olaylar 404
HİCRET'İN YÜZ KIRKINCI (M. 757-758) YILI OLAYLARI 406
Hilâl b. Ebî Dâvud'un Ölmesi ve Abdülcebbâr'ın Valiliği 406
Yûsuf el-Fihrî'nin Öldürülmesi 406
Çeşitli Olaylar 407
HİCRET'İN YÜZ KIRK BİRİNCİ (M. 758-759) YILI OLAYLARI ... 409
er-Râvendiyye'nin İsyanı 409
Abdülcebbâr'ın Horasân'dan Uzaklaştırılması ve Mehdî'nin Buraya Gelmesi 411
Taberistân'ın Fethi 412
Çeşitli Olaylar 413
HİCRET'İN YÜZ KIRK İKİNCİ (M. 759-760) YILI OLAYLARI ... 414
Uyeyne b. Mûsâ b. Ka'b'ın Baş Kaldırması 414
Asbehbez'in Andlaşmayı Bozması 414
Çeşitli Olaylar 415
HİCRET'İN YÜZ KIRK ÜÇÜNCÜ (M. 760-761) YILI OLAYLARI ... 416
HİCRET'İN YÜZ KIRK DÖRDÜNCÜ (M. 761-762) YILI OLAYLARI 417

Riyâh b. Osman el-Mürrî'nin Medine'ye Vali Tayin Edilmesi ve Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın Hilâfet İddiası 417
Hasan'ın Çocuklarının Hapsi 424
Hasan'ın Çocuklarının Irak'a Nakilleri 425
Çeşitli Olaylar 428
HİCRET'İN YÜZ KIRK BEŞİNCİ (M. 762-763) YILI OLAYLARI 429
Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın Ortaya Çıkışı 429
İsâ b. Mûsâ'nın Muhammed b. Abdullah'a Giderek Onu Öldürmesi 441
Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın Yanındaki Meşhurlardan Bazıları 447
Muhammed'in Özellikleri ve Öldürülmesiyle İlgili Rivayetler 448
Medîne'de Zencilerin İsyanı 450
Bağdâd Şehrinin Kuruluşu 451
Muhammed'in Kardeşi İbrâhim b. Abdullah'ın Ayaklanması 453
İbrâhim'in Sefere Çıkması ve Öldürülmesi 457
Çeşitli Olaylar 461
HİCRET'İN YÜZ KIRK ALTINCI (M. 763-764) YILI OLAYLARI 463
Mansûr'un Bağdâd'a Gitmesi ve Bağdâd'ın İnşa Şekli 463
Endülüs'te Alâ'nın İsyan Etmesi 464
Çeşitli Olaylar 465
HİCRET'İN YÜZ KIRK YEDİNCİ (M. 764-765) YILI OLAYLARI 466
Harb b. Abdullah'ın Öldürülmesi 466
Mehdî'ye Bey'at Edilmesi ve İsâ b. Mûsâ'nın Uzaklaştırılması 466
Abdullah b. Ali'nin Ölümü 469
Çeşitli Olaylar 470
HİCRET'İN YÜZ KIRK SEKİZİNCİ (M. 765-766) YILI OLAYLARI 471
Hassân b. Mücâlid'in İsyanı 471
Hâlid b. Bermek'in Âmil Tayin Edilmesi 472
Ağleb b. Sâlim'in İfrîkıyye Valiliği 472
Endülüs'teki İsyan ve Kargaşa 473
Çeşitli Olaylar 474
HİCRET'İN YÜZ KIRK DOKUZUNCU (M. 766-767) YILI OLAYLARI 476
HİCRET'İN YÜZ ELLİNCİ (M. 767) YILI OLAYLARI 477
Üstad Sîs'in İsyanı 477
Çeşitli Olaylar 478
HİCRET'İN YÜZ ELLİ BİRİNCİ (M. 768) YILI OLAYLARI 480
Ömer b. Hafs'ın Sind Valiliğinden Azledilip Yerine Hişâm b. Amr'ın Tayin Edilmesi 480
Ebû Ca'fer Ömer b. Hafs'ın İfrîkıyye Valiliği 482
Yezîd b. Hâtim'in İfrîkıyye Valiliği ve Haricilerle Savaşması 484

Mehdî İçin Bağdâd'ın Rusâfe Mahallesinin Kurulması 485
Süleyman b. Hakîm el-Abdî'nin Öldürülmesi 487
Şaknâ'nın Endülüs'te İsyanı 487
Ma'n b. Zâide'nin Öldürülmesi 488
Çeşitli Olaylar 489
HİCRET'İN YÜZ ELLİ İKİNCİ (M. 769) YILI OLAYLARI 490
HİCRET'İN YÜZ ELLİ ÜÇÜNCÜ (M. 770) YILI OLAYLARI 491
HİCRET'İN YÜZ ELLİ DÖRDÜNCÜ (M. 770-771) YILI OLAYLARI 493

بسم الله الرحمن الرحيم

HİCRET'İN DOKSAN ALTINCI (M. 714-715) YILI OLAYLARI

Kuteybe'nin Kaşgâr Şehrini Fethetmesi

Bu yıl içerisinde Kuteybe Kaşgâr ahalisiyle savaşmış, onları Semerkand'da bozguna uğratmak, zayıf bir duruma düşürmek için bir orduyla üzerlerine yürümüştür. Nehri geçtikten sonra bir adam görevlendirmiş ve kendisinden izinsiz geri dönmeğe çalışanlara engel olmasını emretmişti. Sonra Fergâne'ye geçmiş, İsâm boğazına, Kaşgâr'a kadar yolu düzeltmek üzere görevliler göndermişti.

Kaşgâr, Çin şehirlerinin en yakınıdır. Kaşgâr'a Kebîr b. Fulân kumandasında bir ordu göndermiş, bu ordu pek çok ganimet ve esir ele geçirmiş, onları bağışlayıp Çin yakınlarına kadar ilerlemiştir.

Daha sonra Çin meliki Kuteybe'ye bir elçi göndererek kendilerini ve dinlerini tanıtacak kıymetli birini yollamasını istemiş, Kuteybe de yakışıklı, tatlı dilli, güçlü, akıllı ve sâlih kimselerden on kişi seçmiş, bunların en güzel şekilde techiz edilmesini, kıymetli mallar verilmesini emretmiştir. Bunların arasında Hübeyre b. Müşemric el-Kilâbî de vardı. Kuteybe onlara şu talimatı vermişti: «Çin melikinin huzuruna girdiğinizde ona, benim ülkelerine ayak basmadıkça, hükümranlıklarına son vermedikçe ve haraçlarını toplamadıkça buradan ayrılmamağa yemin ettiğimi bildirin.»

Bu grup Hübeyre başkanlığında hareket etti. Çin ülkesine vardıklarında Çin meliki onları davet etti. Heyet hemen astarlı beyaz elbi-

seler, üstlük ve ayakkabılar giydiler, etrafına kavminin ulularını toplamış olan Çin melikinin huzuruna çıktılar. Melik ve melikin yanında bulunan diğer önemli kişiler Kuteybe'nin heyetiyle hiç konuşmadılar, bunun üzerine heyettekiler de toparlanıp kalktılar. Melik kendi yanında bulunanlara: «Bunları nasıl buldunuz, haklarında ne düşünüyorsunuz?» diye sordu, onlar da: «Tıpkı kadınlar gibiydiler, hepimizin şehveti kabardı.» diye cevap verdiler.

Ertesi gün melik heyeti tekrar çağırdı. Bu sefer nakışlı elbiseler, ipek sarıklar, üzerinde çeşitli işlemeler bulunan elbiseler giyip melikin huzuruna çıktılar. Melik bunları geri çevirdikten sonra arkadaşlarına: «Şimdi nasıl buldunuz?» diye sordu. Onlar «Şimdiki kıyafetleri erkek kıyafetine daha çok benzemiş.» diye cevap verdiler.

Üçüncü gün melik onları tekrar huzuruna çağırdı. Heyet bu sefer de silâhlarını kuşandılar; zırhlarını, miğferlerini giydiler, kılıçlarını ve mızrakları aldılar ve atlarına binerek geldiler. Çin meliki onları böyle görünce âdeta bir dağa benzetti. Heyet yaklaşınca mızraklarını toprağa saplayıp melikin huzuruna geldiler. Tekrar geri dönmeleri söylendi. Melik arkadaşlarına: «Şimdi nasıl buldunuz?» diye sordu. Bu defa: «Bunlar gibisini görmedik.» diye cevap verdiler.

Akşam olunca Çin meliki heyetin başkanını çağırttı. Hübeyre b. Müşemric geldi. Melik Hübeyre'ye: «Nüfuz ve saltanatımın büyüklüğünü ve sizi elimden hiç kimsenin kurtaramayacağını gördünüz. Sizler avucumda birer yumurta gibisiniz. Şimdi size bir şey soracağım, eğer doğru cevap vermezseniz hepinizi öldürtürüm.» dedi. Hübeyre: «Tamam, sor.» deyince, Çin meliki ilk gün, ikinci gün ve üçüncü gündeki giyiniş ve tavırlarının sebebini sordu. Hübeyre: «İlk günkü kıyafetimiz ailemiz arasında giydiklerimizdir. İkinci gün emîrlerimize güvendiğimiz için öyle giyindik. Üçüncü gün ise düşmanlarımız için giyindik.» şeklinde cevap verdi. Çin meliki bunları duyunca: «Bunu çok güzel düşünmüşsünüz. Şimdi kumandanınıza çekip gitmesini söyleyin. Ben onun arkadaşlarının az olduğunu, fazla kalabalık olmadıklarını anladım. Eğer çekip gitmezse, üzerinize bir ordu gönderir, hepinizi perişan ederim.» dedi. Hübeyre: «Süvarilerinin bir ucu senin ülkende, bir ucu tâ zeytin yetişen yerlerde olan birinin ordusu, taraftarları nasıl az olabilir? Bizi ölümle korkutmana gelince; hepimizin belirlenmiş bir eceli vardır. O ecel geldikten sonra biz ondan ne korkarız, ne de kaçınırız. Üstelik kumandanımız sizin topraklarınızı çiğnemedikçe, hükümdarlığınıza son vermedikçe ve cizye almadıkça çekip gitmeyeceğine yemin etmiştir.» diye karşılık verdi.

Çin meliki: «Biz onun yeminini yerine getirmesini sağlayabiliriz. Üzerine basıp çiğnemesi için ülkemiz toprağından gönderelim. Oğulları-

mızdan da bir kaç tanesini gönderelim, onları mühürlesin. Bir de kendisini hoşnut edecek bir cizye gönderelim.» dedi ve Kuteybe'ye hediyeler ile birlikte dört genç gönderdi, onları da çok güzel bir şekilde mükâfatlandırdı. Bunlar Kuteybe'ye geldiler. Kuteybe cizyeyi kabul etti, gençleri reddetti ve toprağı çiğnedi.

Sevâde b. Abdülmelik es-Sellûlî şöyle demiştir:

«Çin'e gönderdiğin heyette her hangi bir ayıp, kusur yoktur;
eğer doğru yolu takip ettilerse.
Ölüm korkusuyla kirpikleri pisliğe karşı kapadılar; kerîm olan
Hübeyre müstesnâ.
O emanet ettiğin mesajı yerine ulaştırdı ve sana, seni yemininden
kurtaracak çare getirdi.»

Kuteybe Hübeyre'yi elçi olarak Velîd'e gönderdi. Hübeyre Fars diyarına yakın bir yerde öldü. Sevâde onun için şu beyitle başlayan bir mersiye söylemiştir:

«Hübeyre'nin yaptığı bütün işler Allah rızası içindir,
O faziletli ve güzellik sahibiydi.»

Bu gazve sırasında Velîd'in ölüm haberi Kuteybe'ye ulaştı.

Kuteybe savaşlarından döndükten sonra her yıl on iki kısrak, on iki adi at satın alır, bunları savaşa kadar elinde tutar, savaşa hazırlanacağı zaman bunları çok güzel bir şekilde besiye çeker ve bunlara gözcülerini, casuslarını bindirirdi. Casuslarını da iyi biniciler ve şerefli insanlar arasından seçer, yanlarına ise görüş sorup öğüt istediği, Arap olmayan birini katardı. Bir casusu göndereceği zaman bir sahife alır, buna mührünü basar ve iki parçaya ayırdıktan sonra, yarısını yanında alıkor, öbür yarısını casusa verirdi. Casuslara bu yarım sahifeyi tarif edeceği yere gömmelerini emrettikten sonra, doğru söyleyip söylemediklerini anlamak için başka birini gönderip bu sahifeyi oradan çıkarttırırdı.

Bişr b. Velîd eş-Şâtiye bu yıl içerisinde çeşitli gazveler yapmıştır. Bişr gazvelerden döndüğünde Velîd ölmüştü.

Velîd b. Abdülmelik'in Ölümü

Bu yılın cemaziyülahir ayının ortasında Velîd b. Abdülmelik ölmüştür. Hilâfeti dokuz yıl, yedi ay sürmüştür. Dokuz yıl, sekiz ay; dokuz yıl on bir ay sürdüğü de söylenir.

«Dîr-i Mürrân» denilen yerde ölmüş ve küçük kapının (bâb-ı sagîr) dışına defnedilmiştir. Cenaze namazını Ömer b. Abdülaziz kıldırmıştır.

Kaç yaşında öldüğü kesin belli değildir. Kırk iki yıl altı ay, kırk beş yıl, kırk altı yıl bir kaç ay ve kırk dokuz yıl yaşadığı söylenir. Tam on dokuz çocuğu vardı. Böbürlenerek yürüyen ve pek de yakışıklı olmayan biriydi.

Cenazesi ortaya konulduğunda (defnedileceği sırada) iki kürek kemiği boynuna toplanmıştı. Oğlu bu hali görünce: «Babam yaşadı mı?» demekten kendini alamamış ve Ömer b. Abdülaziz ona: «Vallahi baban erken muakebe edildi.» demiş ve nasihat etmiştir.

Velîd'in Yaptığı İşler ve Sireti Hakkında

Velîd Şâm ehline göre üstün, faziletli halifelerdendir. Şâm Mescidi, Medîne Mescidi (ahalisine selâm olsun), Mescid-i Aksâ gibi pek çok mescit yaptırmış, minareler diktirmiş, sakatlara bağışlarda bulunarak onları dilenme durumuna düşmekten korumuştur. Kuâd hastalığına (yürümeye engel bir hastalık) yakalananlara bir hizmetçi, körleri gezdirmek üzere birer rehber tahsis etmiştir.

Endülüs, Kaşgâr ve Hind gibi yerlerde fetihler yapmıştır.

Sebze satıcısına uğrar, bir tutam sebze alır ve: «Bu kaça?» diye sorardı. Sebzeci: «Bir fülüs.» deyince Velîd: «Bunun fiyatını artır.» derdi.

Bina yaptırmayı, iş yerleri açtırmayı ve güzel koku sürünmeyi severdi.

Velîd'in hilâfeti zamanında insanlar karşılaştıkları zaman birbirlerine «bina»dan sorarlardı. Süleyman ise yemeği ve nikâhı (cimâı) severdi. Onun zamanında insanlar birbirlerine bu iki şeyden sorarlardı. Ömer b. Abdülaziz ise ibadete düşkündü. Onun zamanında insanlar birbirlerine hayır hasenattan, geceleyin yaptıkları zikirden, ne kadar âyet, sûre ezberlediklerinden ve ayın kaç gününü oruçlu geçirdiklerinden söz ederlerdi.

Velîd vefat etmeden önce bir hastalığa yakalanmış, baygın düşmüştü ve bu günü âdeta ölü gibi geçirmişti. Ailesi ve dostları öldü diye ağlamağa başlamışlar ve haberciler «Velîd öldü.» diye etrafa haber götürmüşlerdi. Avucunda ustuvâneye ulaşan bir ipi tutarak: «Allah'ım! Benim üzerime merhametsiz birini musallat etme.» diye dua etmişti. Ayıldığı

zaman yanına bir haberci geldiğinde de yine aynı şekilde duada bulunuyordu. Velid tamamen ayılınca: «Benim afiyet bulmama Haccâc'dan daha fazla sevinen olmamıştır.» demiş, Haccâc yanına gelinceye kadar vefat etmemişti.

Velid kardeşi Süleyman'ı halifeliğe getirmeyip oğlu Abdülaziz'e bey'at edilmesini dilemiş. Süleyman bunu kabul etmemiştir. Velid bütün memurlarına haber göndermiş ve herkesi Abdülaziz'e bey'ate çağırmıştır. Onun bu çağırısına Haccâc, Kuteybe ve ileri gelen bazı kimselerden başkası icabet etmemiştir. Yine Velid Süleyman'a haber göndererek yanına çağırmış, hattâ Süleyman'ın gelmekte ağır davrandığını anlayınca onu azletmek için yanına gitmeğe teşebbüs etmiş, fakat kavuşamadan ölmüştür.

Dimaşk Mescidi'ni yaptırmağa karar verdiğinde orada bulunan kiliseyi yıktırmış ve onun yerine mescid bina ettirmişti. Ömer b. Abdülaziz halife olunca bazı hıristiyanlar bu durumu Ömer'e şikâyet yollu arzetmişler, Ömer de onlara: «Medîne'nin haricindeki yerler kılıç zoruyla fethedilmiştir. Biz size kilisenizi iade ederiz ve Tûma kilisesini yıkar, yerine bir mescit bina ederiz; çünkü orası da kılıç zoru ile fethedilmiştir.» diye karşılık vermişti. Onlar bunun üzerine: «Biz bu kiliseden vazgeçelim, siz de Tûma kilisesini yıkmaktan vazgeçin.» demişlerdi.

Velid nahvi iyi bilmez ve çok hata yapardı. Bir bedevî bir gün Velîd'in huzuruna çıkmış ve kendisi ile akrabaları arasında bir hısımlık bulunduğunu söylemişti. Velid ona: «Men hateneke (Seni kim sünnet etti?)» diye sormuş, a'rabî de Velid'in sünnet olmaktan bahsettiğini zannederek: «Her hangi bir tabip.» diye cevap vermişti. Orada bulunan Süleyman: «Müminlerin emîri "Men hatenüke (Kayın baban kim?)" demek istiyor.» deyince a'rabî: «Hâ, fılân.» diyerek hateninin kim olduğunu söylemişti.

Babası bu olay üzerine Velid'i kınayıp: «Arap'ın dilini iyi konuşamayan onlara halife olamaz.» deyince Velid nahiv alimlerini toplamış, bir eve girmiş ve altı ay boyunca hiç dışarı çıkmadan bu iş üzerinde durmuş, fakat girdiği günden daha da bilgisiz olarak evden çıkmıştır. Abdülmelik onun bu konuda mazur bulunduğunu söylemiştir.

Denildiğine göre, Velid hilâfete geldiğinde her üç günde bir Kur'ân'ı hatmeder, Ramazan'da ise her gün bir hatim yapardı. Bir gün bir hutbe okudu ve: «Yâ leytehâ kânet el-kâdıyetü. (Tâ'nın zammıyla) (Keşke o ölüm olsa.)» dedi. Ömer b. Abdülaziz de: «Bizi de rahata kavuştursa.» diye söylendi.

Süleyman b. Abdülmelik'in Hilâfeti ve Kendisine Bey'at Edilmesi Bu Yıl İçinde Cereyan Eden Olaylar

Velîd'in öldüğü gün «Remle» denilen yerde Süleyman b. Abdülmelik'e bey'at edildi.

Süleyman b. Abdülmelik, Osman b. Hayyân'ı Medîne valiliğinden azletmiş ve yerine Ebû Bekr b. Muhammed b. Hazm'ı getirmiştir. Osmân bu tayinin ertesi günü Ebû Bekr'i değnekle dövdürmeğe ve sakalını kazıttırmağa karar vermişti. Fakat gece olunca Ebû Bekr'e Süleyman'ın elçisi gelmiş ve kendisinin (Ebû Bekr'in) Medîne emîri olarak tayin edildiğini, Osman'ın azledildiğini, hem de Osman'a had vurulup, kelepçeye vurulacağını haber vermişti.

Yine aynı yıl içinde Süleyman Yezîd b. Ebî Müslim'i Irak valiliğinden azletmiş, yerine Yezîd b. Mühelleb'i getirmiş, harac toplamak için de Sâlih b. Abdurrahman'ı tayin etmiştir. Ayrıca Âkiloğullarını katletmesini emretmiş ve Âkiloğullarına çok eziyet edilmiştir.

Yezîd b. Mühelleb Osman ile yaptığı savaşta kardeşi Ziyâd'ı görevlendirmişti.

Kuteybe'nin Öldürülmesi

Kuteybe b. Müslim el-Bâhilî bu yıl içerisinde, Horasân'da katledilmiştir.

Öldürülme sebebi şudur:

Velîd b. Abdülmelik kardeşi Süleyman'ı veliahtlıktan alıp yerine oğlu Abdülaziz'i getirmeyi istemiş, daha önce de zikredildiği gibi Haccâc ve Kuteybe bunu kabul etmişti. Velîd'in ölmesiyle Süleyman halife olunca Kuteybe'den biraz çekindi. Kuteybe de Süleyman'ın Yezîd b. Mühelleb'i Horasân'a vali yapmasından korkuyordu. Kuteybe Süleyman'a hilâfetini tebrik için bir mektup yazdı. Bu mektupta kendi önemini, Abdülmelik'e olan bağlılığını, kendisini Horasân'daki görevinden azletmediği takdirde aynı bağlılığı kendisi için de sürdüreceğini dile getiriyordu. Yazdığı ikinci mektupta, yaptığı fetihlerden, Acem meliklerinin gözündeki değerinden, gücünden, onların içerisine nasıl korku düşürdüğünden bahsediyor ve Mühelleb aşiretini kötüleyerek, Horasân'a Yezîd'i tayin etmesi halinde ona baş kaldıracağından bahsediyordu. Kuteybe üçüncü bir mektup daha yazarak, bunda da kendisine baş kaldırdığından, hilâfetini kabul etmediğinden bahsediyordu.

Bu üç mektubu Bâhile soyundan bir adamla Süleyman'a gönderdi ve: «İlk mektubu önce ver. Eğer Yezid yanındaysı ve mektubu okuduktan sonra ona verirse, ikinci mektubu ver. Eğer yine aynı şekilde davranırsa bu defa üçüncü mektubu ver. Fakat birinci mektubu okuyup Yezîd'e vermezse, diğer iki mektubu verme.» diye tembih etti.

Kuteybe'nin elçisi geldi, Süleyman'ın huzuruna çıktı. O sırada Yezîd de Süleyman'ın yanında hazır bulunuyordu. Elçi Kuteybe'nin yazdığı ilk mektubu verdi. Süleyman mektubu okuyup Yezîd'e verdi. Elçi ikinci mektubu sundu, Süleyman bunu da okuyup Yezîd'e verdi. Elçi bu defa üçüncü mektubu verdi. Bunu okuyunca Süleyman'ın rengi birden bire değişti ve mektubu elinde sıkı sıkıya tuttu.

Denildiğine göre bu üçüncü mektupta şunlar yazılıydı:

«Eğer beni görevimde bırakmazsan ve teminat vermezsen, seni hilâfetten azlederim, sana isyan eder ve pek çok insanı sana karşı kışkırtırım.»

Süleyman, Kuteybe'nin elçisinin konuk edilmesini emretti ve geceleyin yanına giderek çok dinar ve Kuteybe'yi Horasân'da bırakacağına dair bir ahit verdi. Ertesi gün durumu Kuteybe'ye iletmek üzere elçinin yanına kendi elçisini kattı ve yola çıkardı. Hulvân'a vardıklarında Kuteybe'nin isyan ettiği haberini aldılar ve Süleyman'ın elçisi geri döndü.

Kuteybe, Süleyman'a baş kaldıracağı zaman kardeşleriyle istişare etmişti. Kardeşi Abdurrahman: «Bir grup teşkil et ve kendilerinden çekindiğin kimseleri bu grup arasında Merv'e gönder, sen de Semerkand'a kadar git, yanında bulunanlara: «Kalmak isteyenler kalsın, geri dönmek isteyenler mecbur tutulmayacak» de; bu suretle yanında samimî olanlar kalacak ve kimse sana karşı görüş beyan etmeyecektir.» dedi.

Diğer kardeşi Abdullah: «Süleyman'ı azlet, sana karşı iki adam karşı çıkmaz.» dedi. Kuteybe, Süleyman'ı azletti ve insanları bu görüşüne katılmağa davet etti. Onlar üzerindeki iyi tesirinden, yaptığı iyi işlerden ve kendisinden öncekilerin kötü tesirlerinden bahsetti; fakat kimse, Kuteybe'nin bu davetini kabul etmedi. Kuteybe buna çok kızdı ve şöyle dedi:

«Sizin yardım ettiğiniz kimseyi Allah yüceltmesin. Sizler boynuzunu kırdığınız bir keçi etrafında toplanıyorsunuz. Ey düşük insanlar! Size yüce insanlar demiyorum. Âdi sadakalar! Sizi her tarafta zekât develerinin toplandığı gibi topladım.

Ey Bekr b. Vâil'in kabilesi! Ey yalancı, cimri ve kibirli insanlar! İki gününüzün hangisiyle iftihar ediyorsunuz? Savaş günlerinizle mi, barış günlerinizle mi?

Ey Müseyleme'nin dostları! Ey zemîmoğulları! Temîmoğulları demiyorum.

Ey zulüm ehli! Ey yemek, içmek ve eğlenceden başka bir şey bilmeyen güruh! Sizler ihanete câhiliyede "keysân (hiyanet)" derdiniz.

Ey Secâh'ın dostları; ey Abdülkays kabilesi! Atların yularını hurma aşılamağa değiştiniz, savaşı bırakıp çiftçilikle uğraşmayı tercih ettiniz.

Ey Ezd soyu! Gemi iplerini atların yularlarına değiştiniz. Bu, İslâm'da bir bid'attir. Çölde oturanlara Allah lânet etsin.

Ey iki şehrin birikintileri! Sizi Şih ve Kaysarem otlaklarından topladım. İneklere ve eşeklere biniyordunuz, yani dünyadan haberiniz yoktu. Vallahi ben babasının oğluyum ve kardeşinin kardeşiyim. Vallahi sizi esir bağlar gibi dürer, bağlarım. Bitkinin etrafında aslan sesi var, büyük bir kargaşa çıkacak.

Ey Horasânlılar! Veliniz kim biliyor musunuz? Veliniz Yezîd b. Mervân'dır. Ben size gelip sizi üstün yapan, muzaffer eden bir kumandan gibiyim. Gerçeklerden uzak olan maksadınızı söyleyin. Şâm ehli avlularınıza kadar yayılsın.

Ey Horasânlılar! Nesebimi araştırınız; annemin Iraklı olduğunu, benim de Irak'ta doğduğumu, din ve görüş bakımından Iraklı olduğumu görürsünüz. Sizler görmüş olduğunuz afiyet ve emniyet içinde sabahladınız, Allah size pek çok ülkenin kapılarını açtı ve sizi küçük düşmekten korudu. Bir kadın, izin belgesi olmaksızın, hiç bir tehlikeyle karşılaşmadan Belh'e kadar gidebilir. Bu afiyet ve emniyete karşılık Allah'a hamdedin.»

Kuteybe bu konuşmadan sonra evine geldi. Ailesi yanına gelerek: «Seni bu günkü gibi hiç görmemiştik.» dediler ve bu tutumu yüzünden kendisini tenkit ettiler. Kuteybe: «Söylediklerimi kimse kabul etmeyince hiddetlendim, ne söylediğimi bilmiyorum.» diye karşılık verdi. Halk da bu duruma kızdı ve Süleyman'ın azlini iyi görmedi. Aksine Kuteybe'yi azletmeğe ve ona karşı çıkmağa karar verdiler.

İlk konuşan Ezdliler oldu. Hudayn b. Münzir'e gelerek: «Bu (Kuteybe) bizi halifeyi azletmeğe çağırıyor. Bunda din ve dünya için fesat var. Üstelik bize de ağır konuştu, ne yapmayı uygun görüyorsunuz?» dediler. Hudayn: «Horasân'da Mudar soyu fazladır, fakat Temîm soyu daha kalabalıktır. Bunlar Horasân'ın süvarileridir. Bu işin Mudarlılar dışında birisine gitmesine razı olmazlar. Onları Horasân'dan çıkaracaksanız, Ku-

teybe'ye yardım edin.» diye karşılık verdi. Gelenler Hudayn'ın bu görüşünü kabul ettiler ve: «Peki Temîm soyundan kimi uygun görüyorsunuz?» diye sordular. Hudayn: «Vekî'den başkası olamaz.» diye cevap verdi. Şeybânoğullarının azatlı kölesi Hayyân en-Nabâtî de aynı şekilde bu işi Vekî'den başkasının yüklenemeyeceğini, onun bu işi iyi idare edeceğini, gözünü budaktan sakınmayacağını, başka bir vali geldiğinde onu suçundan dolayı cezalandırabileceğini dile getirdi ve şöyle dedi: «Çünkü Vekî' bu işten hiç bir karşılık beklemez. Aşireti ona itaat eder. Hem Kuteybe'den, kendisine engel olarak, Dırâr b. Husayn ed-Dabbî'ye vermiş olduğu reisliğin hesabını da sorar.

Herkes gizlice birbirini kötüledi.

Kuteybe'ye denildi ki: «İnsanlar arasında fesat çıkaran Hayyân'dır.» Bunun üzerine Kuteybe Hayyân'ı hiç ummadığı bir yerden vurmağa, mahvetmeğe karar verdi. Adamlarından birini çağırarak Hayyân'ı öldürmesini emretti. Hayyân bunu öğrendi, Kuteybe'nin elçisi kendisini çağırmağa gelince hasta numarası yaptı. Halk da Vekî'e gelerek bu işi üzerine almasını istediler, Vekî' bunu kabul etti.

O sırada Horasân'da Basra ve Âliye halkından dokuz bin, Bekr soyundan yedi bin savaşçı vardı. Bunların kumandanı da Dırâr b. Husayn idi. Abdü'l-Kays soyundan dört bin kişi vardı, kumandanları Abdullah b. Ulvân idi. Ezdlilerin sayısı on bin idi ve kumandanları Abdullah b. Huzân idi. Kûfe'den yedi bin kişi vardı, reisleri Cehm b. Zehr idi. Mevâlî ise yedi bin civarındaydı, bunlara da Deylem'den olan Hayyân kumanda ediyordu. (Hayyân'ın Horasânlı olduğu da söylenir.) Lisanındaki tutukluk sebebiyle, Arapçayı pek iyi konuşamamasından dolayı da ona «Nabâtî» denilmiştir.

Hayyân, Vekî'e haber göndererek: «Ben sceninle uğraşmaktan vazgeçtim. Hayatta olduğum ve sen de emir olduğun sürece Belh nehrinin doğusunu bana bırakır mısın?» der. Vekî' bunu kabul eder. Hayyân acemler (Arap olmayanlar) için de: «Bunlar din uğruna savaşmıyorlar, bırakın birbirlerini kırsınlar.» diyerek, gizlice Vekî'e bey'at etti.

Kuteybe, halkın Vekî'e bey'at ettiğini öğrendi. Dırâr b. Sinân ed-Dabbî'ye bir hile yaptı, Dırâr da gizlice Vekî'e gidip bey'at etti. Kuteybe bu durumu anlayınca haber göndererek Dırâr'ı çağırttı. Gelen elçi Dırâr'ın ayaklarının üzerine kızıl toprak sürmüş olduğunu, başına da bir şey bağlamış olduğunu gördü. Yanında kendisini tedavi eden iki adam vardı. Dırâr Kuteybe'nin elçisine: «Ayaklarımın durumunu görüyorsun, bu halde nasıl gelebilirim?» dedi. Elçi bu durumu Kuteybe'ye iletti. Kuteybe de bir şey üzerinde taşınarak getirilmesini söyledi. Dırâr: «Bunu

da yapamam.» dedi. Bunun üzerine Kuteybe ordu komutanlarından birine Vekî'i getirmesini, gelmediği takdirde orada boynunu vurmasını emretti. Beraberinde de bir süvari bölüğü gönderdi. Kuteybe'nin gönderdiği şahsın Şu'be b. Züheyr et-Temîmî olduğu söylenir. Vekî' bu şahsa: «Ey İbn Züheyr! Biraz bekle, orduya katılırsın.» diyerek silâhını kuşandı ve halka seslenerek onları topladı. Atına atlayarak çıktı. Yolda bir adama rastladı ve ona kimlerden olduğunu sordu. Bu şahıs Esed soyundan olduğunu söyledi. İsmini sordu, isminin Dargâme olduğunu söyledi. Babasının ismini sordu, «Leys'in oğluyum?» diye cevap verdi. İyice sorup öğrendikten sonra sancağını ona verdi. Sancağın, Ukbe b. Şihâb el-Mâzenî'ye verilmiş olduğu da söylenir. Her tarafta insanlar, Vekî'in etrafında toplandı, Vekî onlarla beraber ilerledi.

Kuteybe'nin etrafına da ailesinden olanlar, yakın arkadaşları ve güvendiği kimseler toplandı. Kuteybe bir adamına: «Âmiroğulları nerede?» diye bağırttı. Onun zulmüne maruz kalan Kays soyundan Muhakkır b. Cez' Alâî: «Onları alçalttığın, hakir bıraktığın yerde ara.» dedi. Kuteybe: «"Allah ve akrabalık bağları hürmetine!" diye bağır.» dedi. Muhakkır: «Akrabalık bağını sen kestin.» diye cevap verdi: Kuteybe: «"Hoşnut kalacaksınız." diye bağır.» dedi. Muhakkır: «Bunu yaparsak Allah bizi iflâh etmesin.» diye karşılık verdi. Bunun üzerine Kuteybe şöyle dedi:

«Ey nefsim! Başına gelen elemlere sabret;
Daha üstün bir hayat için akran bulamadın.»

Kuteybe özel eğitilmiş atını getirtti, fakat at üzerine bindirmedi. Kuteybe yorularak yatağına döndü ve: «Onu serbest bırakın, arzu edilen budur.» dedi.

Hayyân en-Nabâtî acemler arasında geldi. Kuteybe, Hayyân'a iyice kızmıştı. Kuteybe'nin kardeşi Abdullah Hayyân'a üzerlerine saldırmasını söyledi: Hayyân: «Henüz zamanı gelmedi» diye karşılık verdi. Abdullah: «Öyleyse yayımı bana ver.» dedi. Hayyân: «Şimdi ok yay zamanı değil.» dedi ve oğluna: «Sarığımı değiştirerek Vekî'in askerlerine doğru yürüdüğüm zaman, sen de beraberindeki acemlerle bana doğru yönel.» diye tenbih etti.

Hayyân sarığını başında çevirince acemler tekbir getirerek Vekî'in askerlerine doğru yöneldiler. Kuteybe kardeşi Sâlih'i halkın içine gönderdi. Dabbeoğullarından (Bel'amoğullarından olduğu da söylenir) birisi Sâlih'i okla başından vurdu. Sonra Kuteybe'ye hücum edildi, mescidine kıstırıldı. Kuteybe orada bir süre kaldı.

İnsanlarda bir coşma, hareketlenme oldu. Kuteybe'nin kardeşi Abdurrahman onlara doğru yöneldi. Çarşıda bulunanlar kendisine sataştı-

lar, kavga çıktı ve onu öldürdüler. Halk Kuteybe'nin develerinin ve diğer hayvanlarının bulunduğu yeri yaktı ve Kuteybe'ye yaklaştılar. Bâhile soyundan biri Kuteybe'yi korumağa çalıştı. Kuteybe ona: «Sen kendi canını kurtarmağa bak» dedi. Adam: «Böyle yapmak bana yakışmaz, sen beni koruyup gözettin.» diye karşılık verdi. Halk Kuteybe'nin çadırına kadar geldi ve iplerini kestiler. Kuteybe pek çok yerinden yaralandı. Cehm b. Zehr b. Kays, Sa'd'e: «Git şunun başını getir.» dedi. Sa'd indi, çadırı parçalayarak Kuteybe'nin başını gövdesinden ayırdı. Kuteybe ile birlikte kardeşlerinden Abdurrahman, Abdullah, Sâlih, Husayn, Abdülkerim, Müslim ve oğullarından da pek çoğu öldürüldü. (Abdülkerim'in Kazvîn'de öldürüldüğü de söylenir.)

Kuteybe ile birlikte ailesi fertlerinden öldürülen on bir kişidir. Kuteybe'nin'nin kardeşi Ömer b. Müslim'i dayıları kurtarmıştır.

Kuteybe'nin annesi Gabrâ binti Dırâr b. Ka'kâ' b. Sa'd b. Zürâre el-Kaysiyye idi.

Kuteybe öldürülünce Vekî' minbere çıkmış ve:

«Kuteybe ile benim örneğim eskilerin şu dediğine benziyor: "Başkasının ayıbını bulmağa çalışanın kusurlu olduğu ortaya çıkabilir." Kuteybe beni öldürmek istedi, fakat öldüren ben oldum... Vallahi öldüreceğim, yine öldüreceğim. Asacağım, yine asacağım. Sizin şu reisiniz, zina eden bir kadının oğludur. Fiyatları yükseltmiştir. Kafiz, dört dirlât ü selâm getiriniz.» diyerek minberden inmiştir.

Vekî', Kuteybe'nin başını ve mührünü istedi. Ezdliler tarafından alındığını öğrenince de kılıcını çekerek çıktı ve: «Kendisinden başka tanrı olmayan Allah'a yemin ederim ki, onun başı getirilinceye kadar veya benim başım onunla götürülünceye kadar bu isteğimde devam edeceğim.» dedi. Hudayn onu teskin etmeğe çalışarak: «Sakin ol ya Ebâ Mutarrıf! Onun başı sana getirilecek.» dedi ve seyyidi olduğu Ezdlilere giderek Kuteybe'nin başını teslim etmelerini emretti. Onlar da Kuteybe'nin başını teslim ettiler. İçlerinde Temim soyundan bir kişinin bile bulunmadığı bir grupla bu başı Süleyman'a gönderdi. Vekî' de Hayyân'a taahhüt etmiş olduğu şeyi yerine getirdi.

Kuteybe ve yakınlarının başları getirildiğinde Süleyman'ın yanında Hüzeyl b. Züfer b. Hâris vardı. Süleyman Hüzeyl'e: «Bu seni üzmedi mi ey Hüzeyl?» diye sordu. Hüzeyl de: «Şayet beni üzmüş olsaydı pek çok insanı da üzerdi.» diye karşılık verdi. Süleyman: «Ben tamamen böyle olsun istememiştim.» dedi. Aslında Kuteybe ile Hüzeyl, her ikisi de Kays Aylân soyundan olduğu için Süleyman böyle konuşmuştu. Daha sonra bu başların defnedilmesini emretti. Kuteybe katledildiğinde Horasânlı biri:

«Ey Araplar! Kuteybe'yi katlettiniz. Eğer Kuteybe bizden biri olsa ve ölmüş bulunsaydı, onu bir tabuta koyar, onunla Allah'tan yağmur (rahmet) ister ve savaştığımız zaman onunla fetih ve zafer talep ederdik. Kuteybe'ye reva görülen bu hareket Horasân'da hiç kimseye reva görülmemiştir. Bu bir kadir bilmezliktir, hiyanettir. Haccâc ona: "Onların açıklarını bularak avla ve öldür." diye mektup bile yazmıştı.» demiştir.

Asbahbiz: «Sizler Arapların iki seyyidi, efendisini, Kuteybe ile Yezîd b. Mühelleb'i katlettiniz.» dedi. Asbahbiz'e: «Bu ikisinden hangisi size göre daha büyük ve heybetli idi?» diye soruldu. Asbahbiz: «Şayet Kuteybe batının uzak bir mağarasında hapsedilmiş olarak bulunsa ve Yezîd ülkemizde vali olsa, yine de Kuteybe bizim kalplerimizde Yezîd'den daha heybetli ve büyük olurdu.» diye karşılık verdi.

Abdurrahman b. Cumâne el-Bâhilî, Kuteybe için şöyle bir mersiye yazmıştır:

«Ebû Hafs Kuteybe sanki bir orduyla başka bir ordu üzerine yürümemiş ve sanki hiç minbere çıkmamış;
Sanki etrafında ordu ve sancaklar dalgalanmamış, sanki insanlar onun nasıl bir asker olduğuna şahit olmamışlar.
Ölümler onu davet etti ve o da Rabbinin davetine icabet etti. O, cennette afif ve mutahhar olarak istirahat ediyor.
İslâm Hz. Muhammed'den sonra Ebû Hafs gibisiyle destek ve hayır görmemişti.
Artık ağla Abher.»

(Abher çocuklarından birinin annesidir.)

Horasânlı bir kaç yaşlı kişinin şöyle dediği anlatılır:

«Biz Seniyye-i Ukâb'da idik. Birden asâ ve kırbasıyla gelen bir adam gördük. Nereden geldiğini sorduk, Horasân'dan geldiğini söyledi. «Orada ne var ne yok?» diye haber sorduk. Kuteybe b. Müslim'in dün öldürüldüğünü söyledi. Sözüne şaşırıp kaldık. Bizim bu haberi hayretle, biraz da inkârla karşıladığımızı görünce hemen yanımızdan ayrıldı ve yoluna devam etti. Atlarımıza binip peşine takıldığımızda göz açıp kapayıncaya kadar kayboldüğunu farkettik.»

Çeşitli Olaylar

Mısır emîri Kurre b. Şerik el-Absî'nin bu yılda, safer ayında öldüğü söylenir. 95 senesinde Haccâc'ın öldüğü ayda ölmüş olduğu da söy-

lenmiştir. Bu yıl hacc emîrliğini Medîne emîri Bekre b. Muhammed b. Amr b. Hazm yapmıştır.

Mekke emîri Abdullah b. Hâlid b. Esîd idi. Irak harbi ve orada namaz kıldırmak için Yezîd b. Mühelleb tayin edilmişti. Sâlih b. Abdurrahman da oranın haracını toplamakla görevliydi. Süfyân b. Abdullah el-Kindî Yezîd b. Mühelleb tarafından Basra'ya tayin edilmişti. Buranın kadılık işleriyle de Abdurrahman b. Üzeyne görevlendirilmişti. Kûfe kadılığına da Ebû Bekr b. Mûsâ tayin edilmişti. Ayrıca Horasân harplerine kumandan olarak Vekî' b. Ebî Sûd tayin edilmiştir.

Kadı Şüreyh bu yılda ölmüştür. 97 yılında öldüğü de söylenir. Öldüğünde yaşı yüz yirmi civarındaydı.

Abdurrahman b. Ebî Bekr'e, sahâbî olan Mahmûd b. Lebîd el-Ensârî bu yılda ölmüştür.

Velîd'in valiliği sırasında Abdullah b. Muheyriz ölmüştür. Bunun da sahâbî olduğu söylenir.

Ebû Saîd el-Makberî bu yılda ölmüştür. (Kabirlerde meskûn olduğu için bu ismi almıştır.)

Fakih İbrahim b. Yezîd en-Nahâî yine bu yılda vefat ettiği gibi, İbrahim b. Abdurrahman b. Avf elli yedi yaşındayken, Abdullalı b. Ömer b. Osman b. Affân Abdülmelik'in zamanında, Muhammed b. Usâme b. Zeyd b. Hârise ve Abbâs b. Sehl b. Sa'd es-Sâidî de bu yılda ölmüşlerdir

HİCRET'İN DOKSAN YEDİNCİ (M. 715-716) YILI OLAYLARI

Abdülaziz b. Mûsâ b. Nusayr'ın Öldürülmesi

Öldürülüş Sebebi :

Babası Abdülaziz b. Mûsâ'yı Endülüs'te görevlendirmişti. Abdülaziz Şâm'a döndüğünde burayı korudu, işlerini düzene soktu ve sınırlarını gözetti. Emîrliği zamanında babasından sonra kalan bir kaç şehir fethedildi. İyi ve faziletli bir kimse idi. Ruzrîk'in karısıyla evlenmişti. Bu kadın onun gözünde büyük bir değer ve itibar kazandı. Kadın ona hükmeder duruma gelince, önceki kocası Ruzrîk'e yapıldığı gibi, arkadaşları ve diğer halk huzuruna girdiğinde kendisine secde etsinler istedi ve kocasını buna teşvik etti. Abdülaziz: «Böyle bir şey bizim dinimizde yok.» dediyse de kadın bu işin üzerinde durdu ve sonunda kabul ettirdi. Abdülaziz'in oturduğu meslice küçük bir kapı açıldı. Artık Abdülaziz'in huzuruna çıkan herkes başını eğiyor ve rükûya varmış kişi gibi duruyorlardı. Bu iş kadının da boşuna gidiyordu, çünkü kendi huzurunda secde ediliyormuş gibi oluyordu. Kadın Abdülaziz'e: «Artık meliklere benzedin, şimdi sana yanımdaki altın ve incilerden bir taç yaparsam iş tamam.» dedi. Abdülaziz karşı çıktıysa da kadın bunu da yaptırmayı başardı. Müslümanlar bu duruma vakıf olunca «Abdülaziz Hristiyan oldu.» gibi söylentiler dolaşmağa başladı. Halk baş kaldırdı ve 97 senesinin sonlarında onu öldürdüler.

Bu olay başka şekilde de anlatılmıştır:

Süleyman b. Abdülmelik babası Mûsâ b. Nusayr'a kızınca askerlere Abdülaziz b. Mûsâ'yı öldürmek konusunda haber gönderdi. Bir grup asker mihrapta sabah namazını kılmakta olan Abdülaziz'i kılıç darbeleriyle öldürdüler ve başını Süleyman'a gönderdiler. Süleyman Abdülaziz'in başını babası Mûsâ'ya takdim edince, bu musibete sabır ve metanet göstererek: «Ne mutlu ona ki, şehadet şerbetini içti. Vallahi, siz devamlı namaz kılan, devamlı oruç tutan birini öldürdünüz.» dedi. Bu işi Süleyman'ın hatalarından biri olarak addettiler.

Bu rivayete göre ölümü 98. senenin sonlarındadır.

Süleyman sonra Endülüs'e Hürr b. Abdurrahman es-Sakafi'yi tayin etmiş, Hürr Ömer b. Abdülaziz'in hilâfetine kadar orada vali olarak kalmış, Ömer b. Abdülaziz halife olunca onu azletmiştir. Abdülaziz'in öldürülmesiyle ilgili olarak zikretmek istediklerimiz özetle bu kadardır.

Bu yılda Süleyman b. Abdülmelik, Abdullah b. Mûsâ b. Nusayr'ı Afrika'daki görevinden azletmiş ve yerine Muhammed b. Yezîd el-Kureşî'yi getirmiştir. Muhammed, Süleyman ölünceye kadar bu görevde kalmış, Süleyman ölünce azledilmiştir. Hoş tabiatlı bir insandı. Bütün berberîler bunun zamanında müslüman olmuşlardı.

Yezîd b. Mühelleb'in Horasân'a Vali Olması

Süleyman b. Abdülmelik Yezîd'i Irak'a vali tayin edince savaş, namaz ve haraç işlerini de ona tevdî etmişti. Yezîd kendi kendine şöyle düşündü: «Haccâc Irak'ı harap etmiştir, ben ise Irak'lı biriyim. Ne zaman Irak'a gelsem, insanlardan haraç alsam ve vermedikleri takdirde onları cezalandırsam Haccâc gibi birisi olurum, tekrar onlara hapishaneleri getirmiş olurum. Allah onları bu belâdan kurtarmaz. Üstelik Süleyman'a, Haccâc'ın götürdüğü şeyleri götürsem, benden kabul etmez.» Yezîd daha sonra Süleyman'a gelerek: «Sana haraç işlerini iyi bilen birini göstereyim mi? Onu haraç işleriyle görevlendirirsin.» dedi. Süleyman: «Olur.» deyince Yezîd Temîmoğullarının mevlâsı Sâlih b. Abdurrahman'ı tavsiye etti. Süleyman onu haraç işleriyle görevlendirdi ve Yezîd'den önce onu gönderdi. Sâlih Vâsıt'a geldi, daha sonra da Yezîd geldi. Halk onu karşıladı, Sâlih ise Yezîd iyice yaklaşıncaya kadar karşılamağa çıkmadı. Yezîd iyice yaklaşınca cübbesini giyerek, Şâm ehlinden dört yüz kişiyle çıkıp Yezîd'i karşıladı. Bir müddet birlikte yürüdüler ve Yezîd de orada konakladı. Sâlih onu baskı altında tuttu ve hiç bir şey yapmasına imkân vermedi. Yezîd halka yemek vermek üzere bir sofra kurdurttu, Sâlih buna mani oldu. Yezîd: «Sen bunun hesabını benim üzerime yaz.» diyerek çeşitli mallar aldı ve bunların fiyatını bir mektupla Sâlih'e bildirdi. Sâlih bunları da kabul etmedi ve Yezîd'e: «Haraç senin bu isteklerinle devam etmez, hem de Müminlerin emîri buna razı olmaz ve bundan dolayı sorguya çekilirsin.» dedi. Yezîd buna gülerek: «Bu defaya mahsus olmak üzere böyle yap, bir daha aynı şeyi yapmam.» deyince Sâlih kabul etti.

Süleyman Yezîd'i henüz Horasân'a tayin etmemiş ve Yezîd de Sâlih'in baskılarından bıkmıştı. Abdullah b. Edhem'i çağırarak: «Benim için

önemli olan bir iş için seni istiyorum ve onu benim için yapmanı diliyorum.» dedi. Abdullah: «Peki.» deyince Yezîd: «Benim nasıl bir sıkıntıda olduğumu görüyorsun. Artık bundan usandım. Horasân ise bildiğin gibi, himayesiz durumda, buna bir çare yok mu?» dedi. Abdullah: «Beni Müminlerin emîrine gönder.» dedi. Yezîd: «Sana söylediklerimi gizli tut.» diyerek, Süleyman'a Irak'ın durumunu bildiren, İbn Edhem'i öven ve İbn Edhem'in Irak'ı iyi tanıdığını gösteren bir mektup yolladı, arkasından da İbn Edhem'i gönderdi.

İbn Edhem Süleyman'ın yanına geldi. Süleyman ona: «Yezîd bana yazdığı mektupta senin Irak'ı iyi tanıdığından bahsediyor, oraları nasıl bilirsin?» diye sordu. İbn Edhem: «Orayı en iyi ben bilirim. Orada doğdum, orada yetiştim, ora ve oranın ahalisi hakkında çok şey bilirim.» diye cevap verince, Süleyman: «Öyleyse bana Horasân'a tayin edebileceğim birisini tavsiye et.» dedi. İbn Edhem: «Müminlerin emîri kimi istediğini daha iyi bilir. Onlardan birini söylerse, ben o şahıs hakkındaki görüşümü söyleyebilirim.» diye karşılık verdi. Süleyman Kureyş'ten birini söyledi. İbn Edhem: «Bu Horasânlı değil.» deyince Süleyman: «Abdülmelik b. Mühelleb?» diye sordu. İbn Edhem: «Bu da uygun değil, çünkü bu işi idare edecek kadar yetişkin değil. Üstelik ne babası gibi kurnaz ne de kardeşi gibi cesurdur.» şeklinde karşılık verdi.

Daha böyle bir kaç kişi zikredildi. Süleyman'ın en son söylediği Vekî' b. Ebî Sûd oldu. İbn Edhem: «Ey Müminlerin emîri! Vekî cesur, yiğit ve Mikdâm soyunun reisidir. Benim en çok teşekkür borçlu olduğum ve bana en çok iyiliği geçen biridir. O benim intikamımı almış ve beni düşmanlarımdan korumuştur. Fakat Müminlerin emîrinin bende daha çok hakkı vardır ve ona nasihat etmek ve doğruyu söylemek benim borcumdur. Vekî' öyle biridir ki, etrafına yüz kişi toplansa hemen ihaneti düşünür. Halk içinde adı pek duyulmamıştır.» diyerek Süleyman'ı Vekî'den vazgeçirmiştir. Süleyman: «Peki sen söyle bakalım, bu işe kim lâyık?» diye sorunca İbn Edhem: «Bildiğim birisi var ki, Müminlerin emîri onun ismini zikretmedi.» dedi. Süleyman'ın «Kimdir bu?» diye sorması üzerine İbn Edhem: «Müminlerin emîri bunu kimseye söylemeyeceğine söz verirse ve duyulduğu takdirde beni korumayı taahhüt ederse ancak söylerim.» dedi. Süleyman «Kabul» deyince, İbn Edhem Yezîd b. Mühelleb' in ismini verdi. Süleyman: «Irak Yezîd için Horasân'dan daha iyidir.» deyince İbn Edhem: «Bunu ben de biliyorum, fakat sen onu zorluyorsun ve o da Irak'a bir vekil bırakıp gidiyor.» diye karşılık verdi. Süleyman: «İsabetli görüş beyan ettin.» diyerek Yezîd'in Horasân'a tayin edildiğine dair ahdi İbn Edhem ile gönderdi. İbn Edhem Yezîd'e gelerek hemen yolculuğa hazırlanmasını söyledi ve Yezîd oğlu Muhalled'i hemen o gün

Horasân'a gönderdi. Ondan sonra Yezîd yola çıktı. Vâsıt'a kendi yerine Cerrâh b. Abdullah el-Hakemî'yi bıraktı. Basra'ya Abdullah b. Hilâl el-Kilâbî'yi gönderdi. Basra'daki işleri ve ihtiyaçları için de kardeşleri içinde en çok güvendiği, Mervân b. Mühelleb'i görevlendirdi. Kûfe'de, Harmele b. Umeyr el-Lahmî'yi bir kaç aylığına görevlendirdi, sonra azletti ve yerine Beşîr b. Hayyân en-Nehdî'yi tayin etti.

Kayslılar Kuteybe'nin görevden alınmadığını zannediyorlardı. Yezîd Horasân'a gelince, Süleyman Kuteybe'nin durumunu araştırmasını, eğer Kayslılar Kuteybe'nin azledilmediğine dair delil getirebilirlerse, onun yerine Vekî'i bağlamasını emretti. Muhalled b. Yezîd Merv'e varınca Vekî onu ve arkadaşlarını hapsedip babası gelmeden önce hepsine de işkence yaptırdı.

Vekî'in Horasân valiliği, dokuz veya on ay sürmüştür. Sonra Yezîd bu yılda Horasân'a gelmiş, Şâm ehlini ve Horasânlı bir grup halkı kendine yaklaştırmıştır. Nehâr b. Tevsia bu hususta şöyle der:

«Biz bir emîrden ümit ettiğimizi Yezîd'den etmiyorduk;
Bu konuda yanıldık ve zâhid yaşayışından vazgeçtik.
Bir emir (vali) bize insaflı davranmazsa, arslanlar gibi
kükreyerek üzerine yürürüz.
Ey Yezîd! Sen bize dön ve bizi köleler gibi yaşamaktan kurtar.
Biz geliyoruz, bizden yüz çevriliyor.
Hiç bir şey almadan geri dönüyoruz, şu surat asma ve yüz
çevirme ne demek oluyor.»

Çeşitli Olaylar

Bu yıl hacc emîrliğini Süleyman b. Abdülmelik yapmıştır.
ordu göndermiş, oğlu Dâvûd'u Sâife'de görevlendirmiş, Kadın Kalesi (Hısnu'l-Mer'e) fethedilmistir.

Mesleme Vaddâhiyye topraklarında savaşmış ve Vaddâhiye hükümdarı Vaddâh'ın ele geçirmiş olduğu kaleyi yeniden fethetmiştir.

Ömer b. Hübeyre denizden gelerek Anadolu'da (Arz-ı Rûm) savaşmış ve kışı burada geçirmiştir.

Bu yıl hac emîrliğini Süleyman b. Abdülmelik yapmıştır.

Dâvûd b. Talha el-Hadremî Mekke'deki görevinden bu yıl içinde azledilmiş, bu görevde altı ay kalabilmiştir. Yerine Abdülaziz b. Abdullah b. Hâlid getirilmiştir.

Endülüs'ü fetheden Mûsâ b. Yesâr bu yılda ölmüştür. Ölümü Süleyman b. Abdilmelik ile beraber Mekke yolunda iken vuku bulmuştur.

Kays b. Ebî Hâzim el-Beceli bu yılda ölmüştür. Öldüğünde yaşı yüzün üzerinde idi. Müslüman olmak için Hz. Peygambere (s.a.v.) gelmiş, vefat ettiğini öğrenmişti. Aşere-i mübeşşere'den hadis rivayet etmiştir. Abdurrahman b. Avf'dan hadis rivayet etmediği ve ömrünün sonlarına doğru aklını kaybettiği, bunadığı söylenmiştir.

Eşca'nın mevlâsı Sâlim b. Ebi'l-Ca'd da bu yılda vefat etmiştir. Adı Râfi'dir.

HİCRET'İN DOKSAN SEKİZİNCİ (M. 716-717) YILI OLAYLARI

İstanbul (Konstantiniyye)'un Muhasarası[1]

Süleyman b. Abdülmelik kardeşi Mesleme b. Abdülmelik ile birlikte bir ordu düzenleyerek İstanbul'a sefer yapmak üzere Dâbık'a geldi. Bizans hükümdarı ölmüştü. Azerbaycân'dan gelen Elyûn bunu bildirdi ve Bizans'ın fethedileceğine dair garanti verdi. Süleyman, kardeşi Mesleme ile Konstantiniyye'ye doğru yola çıktı. Yaklaştıklarında her süvarinin Konstantiniyye'ye kadar atının arka kısmında bir miktar (iki müd) yiyecek taşımasını emretti. Oraya vardıklarında yiyeceklerin toplanmasını emretti, dağlar gibi yiyecek yığıldı. Fakat Süleyman müslümanların bundan yememesini, baskın ve yağma yapmalarını istedi. Ağaçtan evler yaptırarak kışı ve yazı orada geçirdi. İnsanlar ziraatle uğraşıyor, yiyeceklerini ziraat ve yağmayla temin ediyorlardı. Mesleme, yanında Hâlid b. Mi'dân, Mücâhid b. Cebr, Abdullah b. Ebî Zekeriyyâ el-Huzâî gibi gözde insanlarla birlikte Bizanslılara üstünlük kurarak bir müddet bu şekilde kaldı.

Bizanslılar Mesleme'ye elçi göndererek kişi başına bir dinar teklif ettiler, Mesleme kabul etmedi. Bunun üzerine Elyûn'a, müslümanları kendilerinden vazgeçirip uzaklaştırdığı takdirde kendisini hükümdar yapacaklarına söz verdiler. Elyûn onlardan teminat aldıktan sonra Mesleme'ye gelerek: «Bizanslılar senin kendilerini savaşa çekemeyeceğini ve yanında yiyecek bulunduğu müddetçe onlara saldırmakta acele etmeyeceğini biliyorlar. Şayet yiyecekleri imha edersen onlar kendi elleriyle teslim olup itaat edeceklerdir.» dedi. Bunun üzerine Mesleme yiyecekleri yaktırdı. Akabinde Bizanslılar güçlendi, müslümanlar ise helâk olacak derecede zayıf düştüler. Süleyman ölünceye kadar bu durum böyle devam etti.

Elyûn'un Mesleme'yi aldatması şu şekilde de anlatılır:

Elyûn Mesleme'ye gelerek Bizanslılara bir tuzak hazırladığını, bunu gerçekleştirmek için de onlara bir gece yetecek miktarda yiyecek gön-

---

1 Bkz. Târihu'l-Ya'kûbî, II, 299.

derilmesine izin verilmesini istedi. Mesleme bunu kabul etti. Elyûn adamlarıyla birlikte hemen hemen hiç bir şey bırakmayarak bir gecede yiyecekleri gemilerle taşıdı ve ertesi gün savaşçı olarak Mesleme'nin karşısına çıktı. Mesleme çok feci bir şekilde aldatıldığını anladı Ordu hiç bir ordunun karşılaşmadığı durumlara düştü. Tek başına kimse ordudan ayrılamıyordu. Hayvanları, derileri, ağaç köklerini ve yapraklarını, hattâ topraktan başka her şeyi yemek durumunda kaldılar. Bu sırada Süleyman Dâbık'taydı, kışı geçirdikten sonra onlara yardım edemeden öldü[1].

Süleyman'ın oğlu Eyyûb'u veliaht tayin etmesi de bu yılda (98 yılında) vukû bulmuş, fakat Eyyûb babasından önce ölmüştür.

Sakâlibe[2] şehri bu yılda fethedilmiştir. Bürcân sayıca az olduğu bir esnada Mesleme'ye saldırmıştı. Mesleme Süleyman'dan yardım istedi, yardım geldi. Sakâlibe onlara tuzak kurdu, fakat sonra hezimete uğradılar.

Velîd b. Hişâm ve Amr b. Kays savaşmış, Antakya ahalisinden pek çok kişi ezaya maruz kalmıştı. Yine Velîd, Rumlardan pek çok kişiyi esir almıştı.

Cürcân ve Taberistân'ın Fethi

Yezîd b. Mühelleb Horasân'a gelir gelmez Cürcân ve Taberistân'a savaş açtı. Yezîd b. Mühelleb'in buralara önem vermesi ve savaşmasının sebebi şudur: Şam'da Süleyman b. Abdilmelik'in yanında iken Kuteybe bir yerler fethettikçe Süleyman Yezîd'e: «Görüyor musun, Kuteybe'ye ne kadar fetih müyesser oluyor.» diyor, Yezîd de: «Bu fetihler pek önemli değil, önemli olan Cürcân'ın fethidir.» diye karşılık veriyordu.

Süleyman onu Horasân'a tayin edince tek arzusu Cürcân'ı fethetmek idi. Cürcân üzerine mevâlî ve gönüllüler hariç Şâm, Irak ve Horasân ahalisinden yüz bin kişi ile yürüdü. Cürcân o sıralarda bir şehir değil; dağlar, uçurumlar ve geçitlerle çevrili bir yer idi. Bir kimse bu geçitlerden birinin ağzında durur ve kimseyi yaklaştırmazdı. Yezîd ise önce Kûhis-

---

1 Amr b. Kays komutasında karadan yardım gönderdiği rivayet edilir. **Ya'kûbî**, II, 299.

2 Doğu ve Orta Avrupa'da, Ural Dağları ile Adriyatik Denizi arasını vatan edinen milletlerdir. İki kısma ayrılırlar:

a - Kuzey Sakâlibeleri (Rus, Beyaz Rus ve Polonyalılar),

b - Güney Sakâlibeleri veya Yugoslavlar (Sırp, Çekoslovak, Bulgar). Bkz. **Müncid fi'l-Edeb ve'l-Ulûm**, s. 306-307.

tân'ı muhasara etti. Buranın ahalisi Türklerden oluşmakta idi. Fakat Kûhistân ahalisi çıkıyor, müslümanlarla savaşıyor, onları bozguna uğratıyordu. Yenildikleri zaman ise hemen kaleye sığınıyorlardı. Yine bir gün kaleden çıktılar, büyük bir savaş cereyan etti. Muhammed b. Ebî Sebre bir Türk'e hücum etti. Aralarında vuruşma devam ederken Türk'ün kılıcı, İbn Ebî Sebre'nin miğferine indi. İbn Ebî Sebre davrandı ve onu öldürdü. İbn Ebî Sebre, Türk'ün kılıcı miğferinde ve kendi kılıcından kan damlayarak geri döndü. İnsanlar gördükleri bu en güzel manzaraya bakakaldılar.

Bundan sonra, Yezîd onlara saldıracak bir gedik aramak üzere çıkmıştı. Yanında dört yüz kadar süvari vardı. Dört bin kadar Türk birden üzerlerine saldırdı, bir müddet savaştılar ve kurtulmayı başardılar.

Yezîd savaşmaktan vazgeçmedi, onların dışarıyla ilgilerini kesti, böylece zayıf ve güçsüz düştüler. Kûhistân ahalisinin reisi Yezîd'e elçi göndererek canına, ailesine ve malına dokunmamak kaydıyla, şehri içindekilerle birlikte vereceğini söyledi ve bu şekilde barış yapmak istedi. Yezîd bunu kabul etti ve verdiği sözü tuttu. Pek çok mal, hazine ve sayılamayacak kadar kadın, çoluk çocuk esir etti. On dört bin kadar Türk'ü de savaşarak öldürdü ve Süleyman'a gelerek durumu bildirdi.

Sonra Cürcân'a geldi. Cürcân ahalisiyle Saîd b. Âs barış anlaşması yapmıştı. Bunlar bazen yüz bin, bazen iki, bazen de üç yüz bin haraç ödüyorlardı. Bunu da bazen veriyor, bazen kesiyorlardı. Daha sonraları anlaşmayı hiçe sayarak hiç haraç ödememeğe başladılar. Saîd'den sonra Cürcân'a hiç kimse gelmemişti. Bunlar yolu da tutmuşlardı. Horasân'a gitmek isteyen, Fâris (İran) ve Kirmân bölgesinden geçmek zorunda idi. Horasân'a, Kûmis'ten yol açan ilk kişi Kuteybe b. Müslim'dir. Yezîd Horasân valisi oluncaya dek Cürcân aynı şekilde kaldı. Yezîd oraya gelince Cürcân ahalisi Yezîd'i sulhla karşıladılar, haraç miktarını artırdılar ve pek çok şey bağışladılar. Yezîd de bunları kabul ederek onlarla sulh yaptı.

Kûhistân ve Cürcân'dan sonra Taberistân'ı fethetmeyi istedi, bir sefer düzenledi. Abdullah b. Muammer el-Yeşkûrî'yi Sâsân ve Kûhistân'da dört bin kişi ile bıraktı, sonra Taberistân bölgelerine girdi. Bu bölgelerin hâkimi Asbahbiz Yezîd'e elçi göndererek anlaşma teklif etti ve Taberistân'dan çıkmasını istedi. Yezîd bunu kabul etmedi. Burayı fethedeceğini ümit etmekteydi. Kardeşi Ebû Uyeyne'yi bir taraftan, oğlu Hâlid'i bir taraftan ve Ebu'l-Cehm Kelbî'yi bir taraftan yürüttü ve toplandıkları zaman Ebû Uyeyne'nin başkanlığında hareket etmelerini söyledi. Ebû Uyeyne hareket etti, Yezîd askerlerle kaldı.

Asbahbiz Cîlân ve Deylem ahalisinden ordu topladı. Bir dağın eteğinde karşı karşıya geldiler. Dağda müşrikler hezimete uğradılar, Müslümanlar onları geçidin ağzına kadar kovaladılar. Müşrikler dağa tırmandılar, Müslümanlar peşlerine düştüler. Yukarıdan Müslümanların üstüne ok ve taş yağdırıyorlardı. Uyeyne hezimete uğradı. Müslümanlar birbirini izliyor, dağda birbiri ardına düşüyorlardı. Bu durum Yezîd'in askerlerine ulaşıncaya kadar böyle devam etti. Nihayet düşmanları onları takip etmekten vazgeçti. Yezîd Asbahbiz'den biraz çekiniyordu. Asbahbiz Cürcân ahalisi ve komutanları Merzuban'dan oradaki Müslümanlara geceleyin bir baskın yapmalarını, Yezîd'e dışarıdan bir şey gelmesini engellemelerini ve İslâm beldeleriyle irtibat kurmalarına imkân vermemelerini istedi. Bunları yaptıkları takdirde onlara mükafat vaat ediyordu. Bunlar geceleyin Müslümanlara saldırıp gafil avladılar ve hepsini katlettiler. Abdullah b. Muhammed ve beraberindekilerin hepsi katledildi, bir kişi bile kurtulamadı. Cürcân ahalisi Asbahbiz'e yolları ve geçitleri tuttuklarını haber verdi.

Yezîd bu durumdan haberdar olunca işin büyüklüğünü anladı ve onlardan korkarak Hayyân Nabati'ye gitti. Ona: «Benim tavrım senin Müslümanlara iyilik yapmana engel olmaz. Cürcân ahalisi bize yapacağını yaptı. Barışı temin edebilir misiniz?» Hayyân: «Tabii.» diyerek Asbahbiz'e geldi ve: «Her ne kadar din aramızı ayırmışsa da ben sizden biriyim ve sizin iyiliğinizi istiyorum. Sen bana Yezîd'den daha yakın ve sevgilisin. O ülkesinden yardım istedi, yardım gelmek üzere. Ben mukavemet edebileceğin bir ordunun geleceğinden emin değilim. En iyisi sen onlarla barış anlaşması yap da rahatla. Bu suretle o ordusunu, arkadaşlarını katleden, onlara kötülük eden Cürcân'dan alıp gider.» dedi. Asbahbiz yedi yüz bin za'feran yükü ve aynı değerde başka bir mal ve dört yüz adam üzere sulh yaptı. Yezîd'in aklı bu anlaşmaya yattı, istediklerini vermeyi kabul etti.

Yezîd Hayyân ile anlaşmış olduğu şeyleri gönderdi ve kendisi Cürcân'a döndü. Hayyân'ı iki yüz bin dirhem borçlandırmıştı. Bunun sebebi şu idi: Hayyân, Muhalled b. Yezîd'e yazmış ve önce kendisini zikretmişti. Oğlu Mukâtil b. Hayyân babasına: «Sen Muhalled'e yazıyorsun ve kendinle başlıyorsun, öyle mi?» diye sordu. O da: «Elbette.» dedi. «Eğer razı olmazsa Kuteybe'nin başına gelenler onun da başına gelir.» Muhalled bu mektubu babası Yezîd'e gönderdi ve o da iki yüz bin dirhem borçlandırdı.

Yezîd'in Cürcân'a geliş sebebi şöyle de anlatılır:

Sûl et-Türkî Kûhistân ve buraya beş fersah uzaklıkta Buheyre adasına yerleşir. Buralar Cürcân'ın Harezm bölgesine yakındı. Sûl, Fîrûz b.

Kul Merzubân'a saldırıyordu. Fîrûz ondan korktu ve Horasân'a Yezîd'in yanına geldi. Yezîd geliş sebebini sordu. Fîrûz, Sûl'dan korkup kaçtığını ve onun Cürcân'ı ele geçirdiğini haber verdi. Yezîd: «Peki onlarla savaşın ve onları yenmenin bir çaresi, hilesi yok mu?» diye sordu. Fîrûz: «Tek bir yolu var, eğer başarabilirsen onları alt edersin.» dedi ve şunları söyledi: «Asbahbiz'e yazıp Sûl meselesini halletmesini isteyeceksin, tabiî buna karşılık bir takım vaatlerde bulunacaksın. O senin bu mektubunu Sûl'e gönderir ve ona yaklaşır. Sûl Cürcân'dan ayrılıp Buheyre'ye dönmek isteyecektir. Cürcân'dan ayrıldığı sırada onu kuşatma altına alırsan zaferi kazanırsın.» Yezîd dediklerini aynen yaptı. Asbahbiz'e Sûl'un Buheyre'ye gelmesine engel olduğu takdirde elli bin dinar taahhüt etti. Kendisi de Sûl'u Cürcân'da kıstırmağa çalışacaktı. Asbahbiz, mektubu Sûl'a gönderdi. Sûl mektubu alır almaz kendini sağlama almak için Buheyre'ye hareket etti. Yezîd durumu öğrenince hemen Fîrûz ile birlikte Cürcân'a hareket etti. Horasân'a oğlu Muhalled'i; Semerkand, Keş, Nesef ve Buhârâ'ya oğlu Muâviye'yi, Tahâristan'a Kabîsa b. Mühelleb'i bırakmıştı. Doğruca Cürcân'a girdi, girişine kimse engel olamadı. Daha sonra Buheyre'ye yürüdü ve Sûl'u orada muhasara altına aldı. Sûl oradan çıkıyor, savaşıyor ve geri dönüyordu. Bu şekilde altı ay kaldılar. Sûl tarafında hastalık ve ölüm baş gösterince Sûl elçi göndererek canına, malına ve üç yüz has adamına dokunmamalarını, Buheyre'yi teslim edeceğini bildirdi ve bu şekilde sulh istedi. Yezîd de bunu kabul etti.

Yezîd direnmeğe çalışan on dört bin Türk'ü öldürdü, geri kalanlarını serbest bıraktı. Asker onların erzakını istiyordu. Yezîd, İdris b. Hanzala el-Ammî'ye Buheyre'de bulunan şeylerin dökümünü yapmasını söyledi. İdris başladı, fakat orada bulunan şeyleri saymağa muvaffak olamadı. Yezîd'e: «Bunları sayıp dökümünü yapmak mümkün değil. Erzakın bulunduğu kapları sayıp, içinde ne bulunduğunu tespit edelim; sonra askerleri bırakalım, bunlardan alsınlar, sonra da bize neyi ne miktarda aldıklarını söylesinler» dedi. Bu fikri uyguladılar. Asker pek çok şey aldı. Şehr b. Havşeb, Yezîd b. Mühelleb'in hazinelerine bakmakla görevliydi.

Yezîd Cürcân'da mücevherlerle kaplı bir taç ele geçirmişti. İçinizde bunu istemeyecek biri var mı? dedi, hepsi: «Hayır.» diye cevap verdiler. Muhammed b. Vâsi' el-Ezdî'yi çağırttı ve: «Şu tacı al.» dedi. Muhammed: «Benim ona ihtiyacım yok.» deyince Yezîd: «Almanı istiyorum.» diye ısrar etti, bunun üzerine Muhammed tacı aldı. Yezîd birine: «Git, bak bakalım, tacı ne yapacak.» diye emretti. Muhammed yolda bir dilenciyle karşılaştı ve tacı ona verdi. Adam dilenciyi alıp Yezîd'e getirdi ve durumu anlattı. Yezîd tacı ondan aldı ve ona pek çok mal verdi.

Cürcân'ın İkinci Defa Fethi

Cürcân ve Kûhistân'ın fethini ve Cürcân halkının ihanetini zikrettik. Yezîd Asbahbiz'le Taberistân konusunda anlaşınca Cürcân'a yürüdü ve Allah adını vererek şöyle ahdetti: «Eğer onları yenersem, kanlarıyla değirmen döndürüp o öğütülen undan yemedikçe kılıcı bırakmayacağım. Oraya gelip ahalisini, bir kalede kuşattı. Kaledekilerin yiyecek içecek sıkıntısı pek yoktu. Muhasara yedi ay boyunca devam etti. Onlar ara sıra çıkıp savaşıyor ve geri kaleye dönüyorlardı. Bu sıralarda Horasânlı biri avlanmak üzere çıkmıştı. Dağda bir sığınak gördü, habersizce askerlerine saldırdı ve arkadaşlarını arıyormuş gibi geri döndü. Elbisesinden parçalar yırtıyor ve alâmet olsun diye ağaçlara bağlıyordu. Yezîd'e geldi ve durumu haber verdi. Yezîd kendilerine kaleyi gösterdiği takdirde bir diyet taahhüt etti, onunla beraber üç yüz adam seçti ve oğlu Hâlid'i başlarına getirerek şöyle dedi: «Ya kazanacaksın veya öleceksin; hezimete uğrayıp dönmek yok.» Cehm b. Zehr'i de bunlara kattı. Ne zaman varabileceklerini sordu, «Yarın ikindiye doğru.» şeklinde cevap alması üzerine: «İyi, ben de öğle vaktinde onlara yardım etmeğe çalışacağım.» dedi.

Hareket ettiler. Ertesi gün öğle vaktinde Yezîd yanlarında bulunan bütün odunları yaktırdı, âdeta alevlerden bir ateş dağı olmuştu. Düşmanlar bu ateşe bakıp korktular ve dışarı çıktılar. Yezîd de askerleriyle onlara doğru ilerledi. Savaşa tutuştular. İkindiden önce Yezîd adamlarıyla Türk askerlerine hücuma geçmişti. Onlar öbür yanın emniyette olduğunu sanıyorlardı, bu tarafta ise Yezîd onlarla çarpışıyordu. Birden arkalarından tekbir sesleri duydular. Artık kaleleriyle irtibatları tamamen kesilmişti. Teslim olmak zorunda kaldılar ve Yezîd'in hükmüne razı oldular. Yezîd onların kadın ve çocuklarını esir alıp savaşçılarını öldürttü. Cürcân vadisine kadar yolun sağına ve soluna iki fersah arayla on iki bin kişiyi çarmıha gerdirip: «İntikam almak isteyen öldürsün,» dedi. Bir kişi en az dört beş kişi öldürmüştü. Yezîd bu kanlar üzerinden su akıtıp, onların kanıyla değirmen çevirdi ve o undan ekmek yaptırıp yedi, böylece yeminini yerine getirmiş oldu. Yine onlardan kırk bin kişiyi öldürdüğü de söylenir.

Yezîd Cürcân şehrini kurdurdu. Bundan önce oraya hiç bir şehir bina edilmemişti. Tekrar Horasân'a döndü, Cürcân'a da Cehm b. Zehr el-Cu'fî'yi görevli olarak bıraktı.

Yukarıda nakledilen hadise şöyle de anlatılmıştır:

Yezîd arkadaşlarına şehre vardıklarında beklemelerini ve seher vaktinde tekbir getirerek kapıya doğru yönelmelerini, kendisinin de adamlarıyla beraber orada olacağını söylemişti. Zehr şehre varınca Ye-

zîd'in emrettiği hareket saatine kadar bekledi, sonra tekbir getirerek hücum ettiler. Kaledekiler korkuya kapılmışlardı. Yezîd ve adamları karşılaştıkları herkesi katlediyorlardı. Dehşete düşen Türkler ne tarafa gideceklerini bilmez bir halde kalakaldılar. Yezîd tekbir seslerini duyunca topluluğun arasından kapıya yöneldi. Herkes öbür Müslümanlarla uğraştığından Yezîd'e kimse engel olmamıştı. O anda kaleye girdi, içinde bulunan herkesi dışarı çıkardı, ikişer fersah arayla yolun sağından ve solundan çarmıha gerdirdi. Çoluk çocuğu, kadınları esir etti ve mallarını ganimet olarak ele geçirdi. Süleyman'a büyük zaferi, altı yüz milyon civarında humus elde ettiğini bildiren bir mektup yazdırdı. Kâtibi olan Muğîre b. Kurre (Sedûsoğullarının mevlâsı) ona şöyle dedi: «Malların miktarını yazma. Yazarsan iki durum söz konusu olur; ya halife bunu fazla bulur ve oraya getirilmesini emreder, ya da müsamaha gösterip sana bırakır. Sen de ona hediye göndermek durumunda kalırsın ve senin gönderdiğin şeylere yalnız başına sahip olur, hem de bu mallardan hiç bir şekilde vazgeçmez. Bu sayıp döktüğün mallar onların divanlarında ebediyyen kalır. Ondan sonra gelecek olan halife seni onlardan hesaba çeker. Sana yapamayacağın şeyi teklif eden ve zulmeden biri gelirse bundan kat kat fazlasına bile razı olmaz. Fakat sen onu buraya davet etsen ve yüz yüze konuşsanız daha sağlıklı ve emin olur.» Yezîd bunu kabul etmez ve mektubu imzalayıp gönderir. Denilir ki meblağ dört milyona ulaşmıştı.

Çeşitli Olaylar

Veliaht Eyyûb b. Süleyman b. Abdülmelik bu yılda öldü.

Sakâlibe şehrinin fethi de bu yıldadır.

Dâvud b. Süleyman Rumeli (Arz-ı Rûm)'nde savaştı, Malatya yakınlarında Kadın Kalesi'ni fethetti.

Bu yıl içinde dünyada pek çok deprem oldu ve 6 ay kadar devam etti.

Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd, Abdurrahman b. Avf'ın mevlâsı Ebû Uzeyd (mevlâ ibn Ezher), Abdurrahmân b. Zeyd b. Hârise el-Ensârî ve Saîd b. Mercâne (Kureyş'in mevlâsıdır ve babasının ismi Abdullah'tır.) öldü.

Bu yıl hacc emîrliğini Mekke emîri Abdülaziz b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd yaptı. Yezîd Basra'ya Süfyan b. Abdullah el-Kindî'yi vali olarak göndermişti.

HİCRET'İN DOKSAN DOKUZUNCU (M. 717-718) YILI OLAYLARI

Süleyman b. Abdülmelik'in Ölümü

Süleyman b. Abdülmelik b. Mervân bu yılda, safer ayının son on günü içinde ölmüştür. Hilâfeti iki sene beş ay beş gün sürmüştür. Safer ayının ilk on gününde öldüğü ve hilâfet süresinin iki sene yedi ay yirmi beş gün olduğu da söylenir. Namazını Ömer b. Abdülaziz kıldırmıştır.

İnsanlar şöyle derlerdi: «Süleyman hayrın anahtarıdır.» Haccâc'ı kendilerinden uzaklaştırmış, esirleri salıvermiş, hapishaneleri boşaltmış, insanlara iyilik etmiş ve Ömer b. Abdülaziz'i kendinden sonra halife tayin etmiştir. Kınnesrîn (Suriye'nin kuzey taraflarındaki bölge)'de, Dâbık'ta ölmüştür.

Bir gün yeşil bir elbise ve yeşil bir sarık giyip aynaya bakmış: «Ben genç bir kralım» demişti. Ondan sonra bir hafta bile yaşamadı. Bir cariye kendisine bakmıştı, «Niye bakıyorsun?» diye sordu. Cariye şöyle dedi:

«Sen bulunmaz bir nimetsin; keşke ölümsüz olabilsen!
Ne var ki insan ölümsüz olamaz.
Bildiğim kadarıyla diğer insanlarda bulunan hiç bir kusur
yok sende, ancak sen de fanisin.»

Denildiğine göre Süleyman Dâbık'ta bir cenazeye katılmıştı. Cenaze bir tarlaya gömüldükten sonra oradan, kabirden biraz toprak alarak: «Şu toprak ne kadar güzel, ne kadar hoş.» dedi, bir hafta geçmeden bu kabrin yanına defnedildi.

Yine denildiğine göre, Süleyman şairlerin haccettikleri sırada haccetmişti. Dönmek için hareket ederken şairler ona dört yüz kadar Rum esiri getirdiler. Süleyman oturdu, kendisine en yakın oturan Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Talib idi. Önce ileri gelenleri takdim edildi. Süleyman: «Abdullah! Şunun boynunu vur.» dedi. Abdullah, yar-

dımcısından bir kılıç aldı ve vurup başını gövdesinden ayırdı. Kolunu kesti, kelepçeyi parçaladı. Geri kalanlarını, öldürmeleri için kavmin ileri gelenlerine bıraktı. Onlardan birini Cerîr'e vermişti. Benû Abs ona iyi bir kılıç verdi, o da vurup esirin başını gövdesinden ayırdı. Ferazdak'a da bir esir düşmüştü. Ona da hiç kesmeyen adi bir kılıç verdiler. Ferazdak o kadar vurmasına rağmen esire bir şey yapmadı. Süleyman ve beraberindekiler güldüler. Absoğulları da onunla dalga geçtiler.

Ömer b. Abdülaziz'in Hilâfeti

Süleyman b. Abdülmelik'in ölümünden sonra Ömer b. Abdülaziz halife oldu. Süleyman Dâbık'ta iken hastalanmıştı. Durumu ağırlaşınca oğullarından henüz baliğ olmamış birini yazdığı mektupla veliaht tayin etti. Recâ b. Hayve: «Ne yapıyorsun ey Müminlerin emîri? Halifeyi kabrinde koruyacak şeylerden biri de insanlara salih bir adamı halife tayin etmesidir.» dedi. Süleyman: «Ben istihare yapıyor (Allah'tan hayırlısını istiyor) ve düşünüyorum, henüz karar veremedim.» şeklinde karşılık verdi. Süleyman bir iki gün bekledikten sonra yazdığı o mektubu yırttı ve Recâ'yı çağırttı. Aralarında şöyle bir konuşma oldu:

Süleyman:

— Oğlum Dâvud hakkındaki görüşün ne?

Recâ:

— O Konstantiniyye'de, yani senden uzakta. Onun sağ mı, ölü mü olduğunu bilmiyorsun.

Süleyman:

— Peki sence kim uygun?

Recâ:

— Sen kimi uygun görürsen o.

Süleyman:

— Ömer b. Abdülaziz'e ne dersin?

Recâ:

— Vallahi, onun hayırlı, faziletli ve uygun olduğunu biliyorum.

Süleyman:

— O dediğin gibidir. Onun dışında çocuklarımdan birini tayin etmeyip sadece onu halife tayin etsem fitne çıkar ve ondan sonra oğul-

larımdan birini veliaht yapmazsam onun halife olmasına izin vermezler. (Abdülmelik Velid ile Süleyman'a kardeşleri Yezid'i veliaht tayin etmelerini tavsiye etmişti. Süleyman Yezid b. Abdülmelik'i Ömer'den sonra veliaht tayin etti. Yezid insanların toplandığı kalabalık bir günde kaybolmuştu.)

Recâ:

— Senin uygun gördüğün bence de uygundur, demiştim.

Bu konuşmadan sonra Süleyman şu mektubu yazdı:

«Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm.

Bu Müslümanların emîri, Allah'ın kulu Süleyman'ın Ömer b. Abdülaziz'e mektubudur. Benden sonra seni ve senden sonra Yezid b. Abdülmelik'i halife tayin ettim. Onu dinleyip itaat edin, ihtilâfa düşmeyin; zayıflar, başkalarına yem olursunuz.»

Daha sonra zabıta teşkilâtının âmiri olan Ka'b b. Câbir el-Absî'ye haber göndererek: «Ehl-i beytimi topla.» dedi.

Ka'b onları toplayınca, Süleyman, Recâ'ya: «Mektubumu onlara götür, içinde zikredilenleri kendilerine haber ver. Mektupta tayin ettiğim kişiye bey'at etsinler.» dedi.

Recâ, Süleyman'ın söylediklerini yerine getirdi. Ailesi halkı, Süleyman'ı görüp selâm vermek istediklerini söylediler. Recâ: «Tamam.» dedi ve içeri girdiler. Süleyman onlara: (Recâ b. Hayve'nin elindeki mektuba işaret ederek) «Bu mektupta benim vasiyyetim vardır. Orada ismini zikrettiğim kimseyi dinleyip itaat ediniz.» dedi, onlar da tek tek bey'at edip ayrıldılar.

Recâ der ki:

Ömer b. Abdülaziz bana geldi ve: «Bunun (Süleyman'ın) bana bu işle (hilâfetle) ilgili bir şey isnat etmesinden korkuyorum. Allah'a yemin verdiriyorum, eğer böyle bir şey varsa bana bildir de geç olmadan (Süleyman ölmeden) istifa edeyim.» dedi. «Sana bir harf bile bildiremem.» deyince bana kızmış olarak gitti.

Recâ devam ediyor:

Daha sonra Rişâm b. Abdülmelik geldi ve: «Benimle senin aranda eski bir dostluk, saygı var. Şu işi (hilâfete kimin tayin edildiğini) bana bildiriver. Eğer benden başkasına tevdî edilmişse gidip konuşayım. Bunun ebediyyen aramızda kalacağına Allah'ı şahit tutarak söz veriyorum.» dedi. Ona tek bir harf bile söylemedim. O bir eliyle öbür eline vurarak ve: «Bu iş bana tevdî edilmediyse kime tevdî edildi öyleyse? Ab-

dülmelikoğullarından dışarı mı çıkacak yani?» diyerek çekip gitti.

Recâ şöyle anlatıyor:

Süleyman'ın yanına girdim, ölmek üzere olduğunu gördüm. Sekerat-ı mevte geldiğini gördüğümde onu kıbleye çevirdim. Ayıktığı zaman: «Henüz zamanı gelmedi.» diyordu. Bu hareketi iki veya üç defa yaptım. Üçüncüde: «Zamanı geldi, bir şey isteyeceksen şöyle ey Recâ!» dedi ve kelime-i şehadet getirdi. Yönünü kıbleye çevirdim ve öldü. Gözünü kapayıp üzerini örttüm, kapıyı da kapadım. O sırada hanımı bir haberci gönderip Süleyman'ın nasıl olduğunu sordu, «Örtünmüş bir vaziyette uyuyor.» dedim. Gelen kişi üzeri örtülü olan Süleyman'a baktı ve gidip hanımına haber verdi. Karısı onun gerçekten uyumakta olduğunu zannetti. Ben kapıya güvendiğim birisini oturttum ve ona kimseyi içeri sokmamasını söyledim. Ka'b b. Câbir'e haber gönderdim, Süleyman'ın ehl-i beytini topladı. Dâbık mescidine geldiler, onlara: «Bey'at ediniz.» dedim. «Bir defa bey'at ettik ya!» diye karşılık verdiler. «Bir kere daha bey'at edin, bu Müminlerin emirinin vasiyetidir.» deyince ikinci defa bey'at ettiler. Süleyman'ın ölümünden sonra da bey'at edince işi sağlama bağladığımı anladım ve: «Haydi efendinize kıyam edin, o öldü.» dedim. «İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn (Allah'tan geldik yine O'na döneceğiz.)» dediler. Ben hemen Süleyman'ın mektubunu okumağa başladım. Ömer b. Abdilaziz'in halife tayin edildiği kısma gelince Hişâm: «Vallahi biz ona bey'at etmeyiz.» dedi. Ben: «Öyleyse vallahi ben de senin boynunu vururum, kalk ve bey'at et.» diye çıkıştım. Kalktı, ayaklarını sürüyerek gelip bey'at etti. Ömer b. Abdülaziz'i omuzlarından tutup minbere oturttum. Ömer başına gelen iş için Allah'tan sabır diliyor, Hişâm ise düştüğü hatadan dolayı hayıflanıyordu. Neticede Ömer b. Abdülaziz'e bey'at ettiler.

Süleyman yıkandı, kefenlendi. Cenaze namazını Ömer b. Abdülaziz kıldırdı. Defin işlemi tamamlandıktan sonra Ömer'e hilâfetin binekleri getirildi, her bir hayvanın başında bir seyis vardı. «Bunlar ne?» diye sordu. «Hilâfet makamına ait binekler.» denilince: «Benim bineğim bana daha uygun.» dedi ve kendi hayvanına bindi. Diğerleri geri götürüldü. «Peki hilâfet konağı? Oraya inmeyecek misin?» diye sorulunca da: «Şimdi orada Ebû Eyyûb (Süleyman)'un ailesi var. Onlar oradan ayrılıncaya kadar benim evim bana yeter.» diye cevap verdi ve onlar orayı boşaltıncaya kadar kendi evinde kaldı.

Recâ der ki:

Onun binekler ve Süleyman'ın eviyle ilgili olarak yaptıkları benim çok hoşuma gitti. Sonra kâtibi çağırarak bir mektup yazdırdım ve bu-

nu çoğaltarak her bölgeye göndermesini emrettim.

Süleyman'ın ölüm haberi o sırada ortalarda görünmeyen Abdülaziz b. Velid'e ulaşınca Ömer b. Abdülaziz'e bey'at edildiğinden haberi olmadan hemen bayrak kaldırdı ve kendisine bey'ate çağırdı. Süleyman'ın ahdiyle bey'at edildiğini öğrenince doğruca Ömer'in yanına geldi. Ömer kendisine: «Kendine bey'ate davet ettiğini ve Şâm'a girmek istediğini duyduk.» deyince: «Evet öyleydi; çünkü ben Süleyman'ın hiç kimseyi tayin etmediği haberini almıştım, malların yağma edilmesinden korktum.» diye karşılık verdi. Ömer'in: «Eğer bey'ati kabul edersen ve işlerin idaresini üstlenirsen, kesinlikle karşı çıkmam ve evimde otururum.» demesi üzerine de: «Bu işi senden başkasının yapmasını arzu etmem.» deyip Ömer b. Abdülaziz'e bey'at etti. Zaten Süleyman'ın oğlunu bırakıp Ömer b. Abdülaziz'i tayin edeceği ümit ediliyordu.

Bey'at işi iyice yerleşince Ömer hanımı Fâtıma binti Abdülmelik'e: «Benimle kalmayı istiyorsan sahip olduğun malları, mücevherleri müslümanların beytülmâline geri ver, çünkü bunlar müslümanlara aittir ve ben üçümüzün (kendisi, hanımı ve malları) bir evde bulunmasını istemem.» dedi. Karısı da hepsini beytülmâle bıraktı.

Ömer b. Abdülaziz ölüp yerine Fâtıma'nın kardeşi Yezîd geçince Fâtıma'ya: «Ben Ömer'in sana zulmettiğini biliyorum.» diyerek malları iade etti. Fâtıma: «Hayır; aslâ vallahi!» diyerek malları kabul etmedi ve: «Ben sağken ona itaat edip de ölünce isyan edecek değilim.» dedi, Yezîd de bu maları ehl-i beyti arasında taksim etti.

Emîrü'l-Müminin Ali (r.a.)'ye Sövmeyi Terk

Ümeyyeoğulları (Emevîler) hutbede Ali b. Ebî Talib (r.a.)'e sövüyorlardı. Ömer b. Abdülaziz bunu kaldırdı ve diğer valilere haber göndererek bundan böyle o âdeti terk etmelerini emretti.

Hz. Ali (r.a.)'ye muhabbet sebebini Ömer şöyle anlatır:

Medîne'de ilim öğreniyordum, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd'dan pek ayrılmıyordum. Benim bu durumum hakkında ona bir şeyler ulaşmıştı. Bir gün yanına gittim, namaz kılıyordu. Namazı epeyce uzattı. Oturdum, namazı bitirmesini bekledim. Namazı bitirince bana dönüp: «Allah'ın Bedir ehlinden ve Bey'at-ı Rıdvân'a katılanlardan razı olup da sonradan onlara gazaplandığını ne zaman öğrendin?» diye sordu. «Bunu duymadım.» diye karşılık verdim. «Peki Ali hakkında senden bana gelen şeyler ne oluyor?» diye sordu. «Allah'a ve sana karşı maze-

retim var. Önceki durumumu terk ettim. Babam hutbe okuduğu zaman Hz. Ali (r.a.) hakkında kötü konuşacağı yere gelince tereddüt eder, lâfı gevelerdi. Ona dedim ki: «Hutben çok güzel akıp gidiyor, sıra Ali'yi zikretmeğe gelince kusurlu olduğunu anlıyorum.» Babam: «Bunu anladın mı?» diye sordu. «Evet.» dedim. Bunun üzerine: «Bak yavrum, çevremizde bulunanlar eğer bizim Ali hakkında bildiğimiz iyi şeyleri bilseler bizden ayrılır, Ali'nin çocuklarına koşarlar.» diyerek karşılık verdi.

Ömer b. Abdülaziz halife olunca dünyaya hiç rağbet etmedi. Hem de rağbet için bu büyük işi (Hz. Ali'ye sövme işi) irtikâb edecek kadar. Bu işi terk etti ve her tarafa terk edilmesi için emirler yolladı. Onun yerine: **«İnnallâhe ye'muru bi'l-adli ve'l-İhsân...** (Nahl, 90) ayetini okudu.

Ömer b. Abdilaziz'in bu tutumu takdirle karşılandı ve bu yüzden çok övüldü. Meselâ Kuseyyir Azze şöyle demiştir:

«Halife oldun, Ali'ye sövmedin; suçsuzları korkutmadın ve
bir mücrimin sözüne uymadın.
Apaçık hakkı söyledin, elbette hidayet alâmetleri
konuşmakla açığa çıkar.»

Kuseyyir Azze bu şiiri okurken Ömer: «O halde felâh bulduk.» dedi.

Çeşitli Olaylar

Ömer b. Abdülaziz Anadolu'da bulunan Mesleme'ye haber göndererek beraberindeki Müslümanlarla geri dönmesini istedi. Ona besili atlar ve bol yiyecek gönderdi, halkı onlara yardım etmeğe çağırdı.

Yine bu yılda Türkler Âzerbaycân'a baskın yapıp bir grup müslümanı katlettiler. Ömer, Hatim b. Nu'mân Bâhili'yi gönderdi; bu Türkleri katlettiler, pek az kişi kurtulabildi. Ömer'e bunlardan elli kişi esir getirildi.

Yezîd b. Mühelleb Irak'taki görevinden bu yıl içinde azledildi.

Basra'ya Adiyy b. Ertât Fezârî, Kûfe'ye Abdülhamid b. Abdurrahman b. Zeyd b. Hattâb el-Adevî el-Kureşî, kâtibi Ebû Zenâd da beraberinde olduğu halde geldi.

Adiyy, Yezîd b. Mühelleb'in peşine Mûsâ b. Vecîh Hımyerî'yi gönderdi.

Bu sene hacc emirliğini Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hâzim yaptı. Bu, Ömer'in Medîne'deki âmiliydi.

Mekke valisi Abdülaziz b. Abdullah b. Hâlid idi.

Kûfe valisi Abdülhamid idi, buranın kazâ işlerine Âmir Şa'bî bakıyordu.

Basra valisi Adiyy b. Ertât, kadıysa Hasan b. Ebi'l-Hasan el-Basrî idi. Hasan daha sonra Adiyy'den istifa talebinde bulunmuş ve bu talebi kabul edilmişti. Adiyy İyâs b. Muâviye'yi kadı yapmıştı.

Denildiğine göre, Hasan şikâyet edilmiş, Adiyy de onu azledip yerine İyâs'ı getirmişti.

Ömer b. Abdülaziz Horasân'a Cerrâh b. Abdullah Hakemî'yi vali tayin etti.

Nâfi' b. Cübeyr b. Mut'im b. Adiyy (Medîne'de), Mahmûd b. Rebî (Rasûlullah zamanında doğmuştu) ve Ebû Zibyân b. Husayn b. Cündeb el-Cünübî (Kâbûd'un babası) bu yıl içinde ölmüşlerdir.

Yine Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Ebî Tâlib Şâm' dan dönerken zehirlenerek ölmüştür. Onu zehirleyecek olan adamı Süleyman b. Abdülmelik peşine takmıştır. Hişâm bunu hissedince Humeyme'de bulunan Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ın yanına gitti, halini anlattı. Hilâfetin oğluna geçtiğini ve ne yapacağını bildirdi ve orada öldü.

Meşhur şarkıcı (muganni) Ubeydullah b. Şüreyh ve Abdurrahman b. Ka'b b. Mâlik Ebu'l-Hattâb da Süleyman zamanında ölmüşlerdir.

HİCRET'İN YÜZÜNCÜ (M. 718-719) YILI OLAYLARI

Şevzeb Hâricî'nin Baş Kaldırması

Bu yılda Cûhî'de bulunan ve Yeşkûroğullarından olup asıl ismi Bistâm olan Şevzeb seksen kişilik bir grupla baş kaldırmıştı. Ömer b. Abdülaziz Kûfe'deki âmili Abdülhamid'e mektup yazarak onları tahrik edip yer yüzünde fesat çıkarmalarına, kan dökmelerine meydan vermemesini, fakat yine de bunları yapacak olurlarsa göz açtırmamasını, üzerlerine güçlü biri komutasında asker göndermesini emretti.

Abdülhamid, Muhammed b. Cerîr b. Abdullah Becelî'yi iki bin kişiyle birlikte ve Ömer'in yazdıklarını söyleyerek gönderdi. Ömer ise Bistâm'a yazmış ve niçin baş kaldırdığını sormuştu. Ömer'in bu mektubu geldiğinde Muhammed b. Cerîr gelmiş ve onun karşısına dikilmişti.

Ömer'in mektubu şöyleydi:

«Senin Allah ve Rasûlü için ayaklandığını duydum. Sen bu işe benden lâyık değilsin. Bana gel, tartışalım. Eğer hak bizim elimizdeyse sen de diğer insanlar gibi itaat et. Eğer hak senin elindeyse o zaman senin durumunu düşünelim.»

Bistâm Ömer'e: «Sen insaflı davrandın. Sana durumu müzakere edecek ve tartışacak iki kişi gönderiyorum.» diye yazdı ve Benî Şeybân'ın Habeşî mevlâsı Âsım ile Yeşkûroğullarından birini gönderdi. Bunlar Hunâsıra'da Ömer'in yanına geldiler ve huzuruna çıktılar. Ömer: «Sizi bu isyana zorlayan nedir ve neyi beğenmiyorsunuz?» diye sordu. Onlar: «Biz senin tutumunu ve gidişatını beğenmiyoruz. Sen adalet ve iyiliğe yöneliyorsun. Söyle bize, sen bu işi herkesin rızasıyla mı yürütüyorsun, yoksa bunu zorla mı aldın?» diyerek karşılık verdiler. Bunun üzerine Ömer şöyle konuştu: «Ben onlara halifeniz olayım demedim, buna da zorlanmadım. Benden önceki kişi beni tayin etti, ben de bu işi üzerime aldım. Sizden başka buna itiraz eden de olmadı. Beni kendi halime bırakın. Eğer hakka muhalefet edip ondan yüz çevirirsem o zaman bana itaat etmeniz gerekmez.»

Daha sonra aralarındaki konuşma şöyle devam etti:

İsyancılar:

— Seninle bizim aramızda bir tek mesele var.

Ömer:

— Nedir o?

İsyancılar:

— Sen ehl-i beytinin işlerine muhalefet ettin ve onları zalimler olarak adlandırdın. Eğer sen hidayetteysen ve onlar dalâletteyseler onlara lânet et ve onlardan berî ol.

Ömer:

— Anladım ki siz dünyayı talep için isyan etmiyor, ahireti istiyorsunuz; fakat yolunda hataya düşmüşsünüz. Allah (Azze ve Celle) Rasûl (s.a.v.)'ünü lânetçi olarak göndermemiştir. İbrâhim şöyle demiştir (ayet): **«Bana tabi olan bendendir. İsyan edenlere gelince, sen gafûr ve rahimsin.»** (14/36) **«İşte bunlar Allah'ın hidayete erdirdiği kimseler, sen onların hidayetine iktida et.»** (6/50) Ben onların yaptıklarının zulüm olduğunu söyledim. Zemm ve eksiklik olarak bu onlara yeter. Günahkârlara (ehl-i zünûb) lânet etmek farz değildir. Eğer farzdır diyorsanız, söyleyin bakalım, Firavun'a ne zaman lânet ettiniz?

İsyancılardan biri:

— Ona lânet edip etmediğimi veya ne zaman lânet ettiğimi hatırlamıyorum.

Ömer:

— Sen mahlûkatın en habisi ve şerlisi olan Firavun'a lânet etmemişsin; ben namaz kılan, oruç tutan ehl-i beytime nasıl lânet edeyim, elbette etmem.

İsyancılar:

— Peki, onlar zulümleri sebebiyle kâfir olmadılar mı?

Ömer:

— Hayır, çünkü Rasûlüllah (s.a.v.) insanları imana davet etti. İman eden, imanın gereklerini de ikrar edenler Mümin kabul edilirdi; aykırı davranışta bulunanlaraysa had ikame edilirdi.

İsyancı hariçî:

— Rasûlüllah (s.a.v.) insanları Allah'ı birleşmeğe (tevhide) ve katından inenleri kabule davet etmiştir.

Ömer :

— Onlardan hiç biri: «Ben Rasûlüllah'ın sünnetiyle amel etmem.» demiyor ki... Fakat yaptıklarının haram olduğunu bilerek nefislerine zulmettiler.

İsyancılardan Âsım :

— Senin ameline ters düşen şeylerden beri ol ve onların hükümlerini reddet.

Ömer :

— Bana Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'den haber verin, onlar hak üzere değil miydiler?

İsyancılar :

— Tabiî ki hak üzereydiler.

Ömer :

— Hz. Ebû Bekir'in ehl-i riddet (dinden dönenler) ile savaştığı zaman onların kanını döktüğünü; çoluk çocuklarını, kadınlarını esir aldığını ve mallarını ele geçirdiğini biliyor musunuz?

İsyancılar :

— Evet, biliyoruz.

Ömer :

— Peki, Hz. Ömer (Ömer b. Hattab)'in Hz. Ebû Bekir'den sonra esirleri aşiretlerine fidye mukabilinde iade ettiğini de biliyor musunuz?

İsyancılar :

— Evet, biliyoruz.

Ömer :

— Peki, siz onların her hangi birinden beri misiniz?

İsyancılar :

— Hayır.

Ömer :

— Sizin selefleriniz olan Nehrevân ehlinden (haricîler) haber verin. Kûfelilerin baş kaldırdıkları zaman kan dökmediklerini ve hiç bir mal almadıklarını, fakat onlara karşı baş kaldıran Basra ehlinin Abdullah b. Habbâb'ı ve hamile cariyesini öldürdüklerini biliyor musunuz?

İsyancılar :

— Evet.

Ömer :

— Hiç kimseyi öldürmeyen, öldürenden ve hem de kim olduğuna önem vermeden öldürenden berî midir?

İsyancılar :

— Hayır.

Ömer :

— Peki, siz bu iki grubun dışında mısınız?

İsyancılar :

— Hayır.

Ömer :

— Sizler amellerinin değişik olduğunu bildiğiniz halde yine de Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'le Kûfe ve Basralıları seviyorsunuz da ben niçin dini bir olan ehl-i beytimden berî olayım? Allah'tan korkun. Sizler insanlardan Rasûlüllah'ın reddettiği şeyleri kabul ediyor, kabul edip razı olduğunu reddediyorsunuz. Rasûlüllah'ın yanında korkan sizin yanınızda emniyette, O'nun yanında emniyette olan sizin yanınızda korku içindedir. **«Eşhedü en lâilâhe illâllah ve eşhedü enne Muhammeden abduhû ve rasûluh.»** diyen sizden korkmaktadır. Bunu Rasûlüllah zamanında söyleyen canını ve malını korumuştu, siz onu katlediyorsunuz; öbür dinlerin mensuplarıysa sizin yanınızda emniyette.

İsyancı Yeşkûrî :

— Peki, sen bir topluluğa vali olan, canları malları konusunda âdil davranan, sonra bunları kendinden sonra güvenilir olmayan birine bırakan adam hakkında ne düşünüyorsun? Sence o Allah için sarıldığı hakkı eda etmiş ve sorumluluktan kendini kurtarmış mıdır?

Ömer :

— Hayır.

Yeşkûrî :

— Peki, sen bu işi hakça yürütemeyeceğini bildiğin Yezîd'e nasıl teslim ediyorsun?

Ömer :

— Onu ben tayin etmedim, Müslümanlar bundan sonra bu konuda karar vermeğe daha lâyıktırlar.

Yeşkûrî :

— Sen onu tayin eden kişinin doğru bir iş yaptığı kanaatinde misin?

Ömer (ağlayarak) :

— Bana üç gün mühlet verin.

Böylece iki isyancı Ömer'in yanından ayrıldılar, daha sonra tekrar huzura çıktılar.

Âsım :

— Şehadet ederim ki sen haklısın.

Ömer (Yeşkûrî'ye) :

— Sen ne diyorsun?

Yeşkûrî :

— Senin tavsif ettiğin şeyler çok güzel, fakat ben Müslümanlarla müşavere etmeden karar veremem. Senin söylediklerini onlara arz edip onların delillerini öğreneceğim[1].

Âsım Ömer'in yanında kaldı, Ömer ona bağışta bulundu; fakat Âsım on beş gün sonra öldü.

Ömer b. Abdülaziz şöyle diyordu: «Yezîd'in durumu beni helâk etti. O konuda münakaşa ettim. Allah'tan mağfiret diliyorum.»

Ümeyyeoğulları (Emevîler) ellerinde bulunan malların gitmesinden ve Yezîd'in veliahtlıktan azledilmesinden korkarak Ömer'i zehirlettiler. Ömer üç gün içinde hastalandı ve öldü.

Muhammed b. Cerîr Haricîlerin (isyancıların) karşısındayken onlara saldırmıyor, onlar da ona saldırmıyorlardı. Her iki taraf da Ömer b. Abdülaziz'e giden elçilerin dönmesini bekliyorlardı. Durum bu şekildeyken Ömer öldü.

Yezîd b. Mühelleb'in Tutuklanması ve Cerrâh'ın Horasân'a Tayini

Denildiğine göre, Ömer b. Abdülaziz Adiyy b. Ertât'a yazarak Yezîd b. Mühelleb'i tutuklayarak göndermesini emretmiş, Ömer ise daha önceden Yezîd'e yerine birini bırakıp yanına gelmesini istemişti. Yezîd yerine oğlu Muhaled'i bırakarak Horasân'dan hareket edip Vâsıt'a geldi. Basra'ya geçmek üzere gemiye bindi. Adiyy, Mûsâ b. Vecîh Himyerî'yi gönderdi ve Mûsâ ona Ma'kıl nehrinde köprünün yanında yetişti, yaka-

1 Bu münazara hakkında bkz. **Mürûcu'z-Zeheb**, III, 190-192.

layıp Ömer'e gönderdi. Ömer de Yezîd'i huzura getirtti. Ömer Yezid ve yakınlarını sevmiyor ve: «Bunlar öğütten anlamayan, katı kalpli, zorba kişilerdir; ben böylelerini sevmem.» diyordu. Yezîd de Ömer'den hoşlanmıyor ve: «O müraîdir.» diyordu. Ömer hilâfete gelince Yezîd onun riyadan uzak olduğunu görmüştü. Yanına çağırtınca Ömer ona Süleyman'a yazıp haber verdiği malları sordu.

Yezîd :

— Süleyman'ın katındaki yerimi biliyorsun. İnsanlar arasında meşhur olmak için Süleyman'a o mektubu yazdım. Üstelik Süleyman'ın beni hesaba çekmeyeceğini biliyordum.

Ömer :

— Seni hapsetmekten başka çare yok. Allah'tan kork ve yanındakileri iade et; çünkü o mallar müslümanların hakkıdır, onları bırakmam mümkün değildir.

Ömer onu Halep kalesine hapsetti ve Cerrâh b. Abdullah Hakemî'yi Horasân'a emîr olarak gönderdi. Muhalled b. Yezîd Horasân'dan insanlara mal dağıtarak geliyordu. Ömer'in yanına geldi ve aralarında şöyle bir konuşma oldu :

Muhalled :

— Ey Müminlerin emîri! Sen halife olmakla bu milete büyük iyilikte bulundun. Yine senin hilâfetin sayesinde biz bu milleti güçlük ve darlığa düşürmedik. Bu ihtiyarı (babasını kastediyor) ne diye hapsettin? Onun yükünü ben üzerime alayım, istediğin şekilde benimle anlaş.

Ömer :

— Hayır, ancak hepsini yüklenirse.

Muhalled :

— Ey Müminlerin emîri! Eğer elinde delil varsa Yezîd'i onunla cezalandır; eğer yoksa sözünü tasdik et, onu yemine çek. Eğer yapmazsa anlaşma yoluna gir.

Ömer :

— Onu malların hepsinden sorguya çekeceğim, muaheze edeceğim.

Muhalled Ömer'in yanından çıktı, Ömer: «Bu babasından daha hayırlı.» dedi. Aradan çok geçmeden Muhalled öldü. Cenaze namazını Ömer kıldırdı ve: «Bu gün Arap'ın cömert delikanlısı öldü.» dedi.

Yezîd Ömer'e bir şey ödemekten kaçınınca Ömer ona yünden bir cübbe giydirip bir deveye bindirdi ve Dehlek'e götürülmesini emretti. İn-

sanların içinden geçerken Yezîd: «Benim aşiretim yok mu? Dehlek'e fasık ve hırsız gidiyor.» dedi. Sellâme b. Nuaym Havlânî Ömer'in huzuruna gelip: «Ey Müminlerin emîri! Yezîd'i tekrar hapsedildiği yere koy. Eğer onu gönderecek olursan, kavminin onu çekip almasından korkarım. Onlar etrafına toplandılar.» dedi. Ömer de onu tekrar hapse koydu. Ömer hastalanıncaya dek orada kalmıştı.

Cerrâh'ın Azli, Abdurrahman b. Nuaym Kuşeyrî ve Abdurrahman b. Abdullah'ın Göreve Getirilmeleri

Ömer'in Cerrâh b. Abdullah Hakemî'yi Horasân valiliğinden azledip yerine Abdurrahman b. Nuaym Kuşeyri'yi getirdiği söylenir. Cerrâh'ın azli ramazan ayında vuku bulmuştu.

Yezîd Horasân'daki görevinden azledilince Irak âmili yine âmil olarak Cürcân'a gönderildi, Yezîd b. Mühelleb'in Cürcân âmili olan Cehm b. Zehr Cu'fî'yi sorguya çekip bağlatarak hapse attırdı, yine onunla gelen bir grubu da hapsettirdi, sonra Horasân'a Cerrâh'ın yanına çıktı. Cürcân halkı âmillerini serbest bıraktılar. Cerrâh Cehm'e: «Eğer sen amcamın oğlu olmasaydın serbest bırakılmana izin vermezdim.» dedi. Cehm de: «Amcamın oğlu olmasaydın ben de sana gelmezdim.» diye karşılık verdi.

(Cehm, Husayn b. Hâris'in iki kızı cihetinden Cerrâh'ın bacanağı oluyordu. Hakem ve Cu'fî, Sa'd Kuşeyri'nin iki oğlu olduğundan aynı zamanda Cerrâh Cehm'in amcasının oğlu oluyordu.)

Cerrâh:

— Sen imamına muhalefet ettin. Savaş, belki kazanırsın da onun yanında durumun düzelir, diyerek Cehm'i Huttül'e gönderdi.

Cehm oradan ganimetlerle döndü. Cerrâh Ömer'e iki Arap, bir de Ebu's-Sayd künyeli bir azatlı köleden müteşekkil üç kişilik bir heyet gönderdi. Devamlı olarak iki Arap konuşuyor, Ebu's-Sayd ise susuyordu.

Ömer ona sordu:

— Sen heyetten değil misin?

Ebu's-Sayd:

— Evet, heyettenim, diye cevap verdi.

Bunun üzerine Ömer:

— Öyleyse niye susuyorsun? diye sorunca da Ebu's-Sayd şöyle konuştu:

— Ey Müminlerin emîri! Yirmi bin mevâlî maaşsız savaşmaktadır. Bir o kadarı da müslüman olmuş ve hâlâ haraç (cizye) ödemektedirler. Emîrimiz (kumandanımız) zalim ve ırkçı birisidir. Minberimize çıkar ve: «Ben size âlim olarak geldim ve bu gün artık ırkçıyım. Vallahi kavmimden bir tek kişi benim için kavmimden olmayan yüz kişiden daha sevimlidir.»[1] der. O hâlâ Haccâc'ın kılıçlarından bir kılıçtır. Zülum ve düşmanlıkla muamele etmektedir.

Ömer bunun üzerine:

— Öyleyse senin gibileriyle yükselinir, dedi.

Ömer Cerrâh'a şöyle yazdı: «Bak, senin kıblene dönüp namaz kılanlardan cizyeyi kaldır.» Cerrâh bunu uygulayınca insanlar İslâm'a girmekte yarış ettiler. Cerrâh'a denildi ki: «İnsanlar cizyeden kurtulmak için İslâm'a koşuyorlar, sen onları sünnetle imtihan et.» Cerrâh, bu durumu Ömer'e bildirdi. Ömer, cevaben: «Allah, Muhammed'i (s.a.v.) davetçi olarak gönderdi, sünnet edici olarak değil.» şeklinde mektup yazdı. Daha sonra: «Bana dürüst bir adam getirin de Horasân hakkında bir şeyler sorayım.» dedi. Ona Ebu Miclez'i tavsiye ettiler. Ömer, Cerrâh'a mektup göndererek, ondan yanına gelmesini, Ebû Miclez'i beraberinde getirmesini ve Horasân harbini idare etmek üzere de, Abdurrahman b Nuaym Âmirî'yi bırakmasını istedi. Cerrâh bir konuşma yaptı ve: «Ey Horasânlılar! Ben size üzerimdeki şu elbiselerimle geldim, sizin malınızdan bana geçen sadece kılıcımın süsüdür.» diyerek onlardan ayrıldı. Yanında sadece bir at ve bir de katır vardı. Ömer'in huzuruna çıktığında Ömer ona: «Ne zaman yola çıktın?» diye sordu. Cerrâh: «Ramazan ayında.» diye cevap verdi. Ömer bunun üzerine: «Seni zulüm ve cefâ ile tavsif eden doğru söylemiş. Bayrama kadar ikâmet edip, bayramı yaptıktan sonra yola çıksaydın ya!» diye sitem etmişti.

Cerrâh, Ömer'e önceden şöyle yazmıştı: «Horasân'a geldim ve orada fitne ve anarşinin şaşkına çevirdiği insanlar buldum. Onlar için en sevimli şey, üzerlerindeki Allah'ın hakkına mâni olmak için (zekâtı vermemek için) irtidâd etmekti. Onları kılıç ve kırbaçtan başka bir şey bundan vazgeçiremiyor. Senin iznin olmadan bunları tatbik etmeyi uygun görmedim.»

Ömer, şöyle cevap vermişti: «Ey Cerrâh'ın anasının oğlu! Sen, fitneye onlardan daha da hırslısın. Hak etmedikçe, Mümine ve muâhide kırbaç vurma. Kısastan da kaçın. **«Sen, gözlerin hıyanetini ve gönüllerin**

---

1 Bkz. Târihu'l-Ya'kûbî, II, 302.

gizlediğini bilene döneceksin (Mümin, 19) ve **"büyük küçük her şeyi sayıp döken** (Kehf, 49)" bir kitabı okuyacaksın.»

Cerrâh, Ömer'in yanına gelip, Ebû Miclez'i de getirince aralarında şöyle bir konuşma geçti:

Ömer:

— Bana Abdurrahman b. Abdullah hakkında bilgi ver.

Cerrâh:

— Denk olanlara eşit davranır. Düşmana düşmandır, dilediğini yapan bir kumandandır. Yardım edeceği birini bulunca hemen koşar.

Ömer:

— Ya Abdurrahman b. Nuaym?

Cerrâh:

— O âfiyeti ve ağır davranmayı sever. Bunu ben daha çok severim.

Ömer bunu namaz ve harp işleri için, Abdurrahman Kuşeyrî'yi de haraç toplama işleri için görevlendirdi. Horasân ehline de Abdurrahman'ı harp işlerine, Abdurrahman (b. Abdullah)'ı da haraç işlerine tayin ettiğini bildirdi. Bu ikisine de maruf ve ihsan tavsiye eden bir mektup gönderdi.

Abdurrahman b. Nuaym Ömer ölünceye dek Horasân'da görev yaptı, ondan sonra da Yezid b. Mühelleb'in ölümüne kadar. Ölünce, Mesleme b. Abdülaziz Hâris b. Hakem'i göndermiş, bunun valiliği bir buçuk seneden fazla sürmüştü.

Abbâsî Davetinin (Propagandasının) Başlaması

Bu yılda Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs dört bir yana propagandacılar gönderdi. Muhammed Şâm'da, Belkâ bölgesinin verimli yerlerinde konaklamıştı. Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed b. Hanefiyye Şâm'a, Süleyman b. Abdülmelik'e gitti. Orada Muhammed b. Ali ile bir araya geldi, ona çok iyi davrandı. Ebû Hâşim Süleyman'ın yanına gelmişti. Ona ikram etmiş ve ihtiyaçlarını karşılamıştı. Haset edecek ve korkacak derecede âlim, fâsih olduğunu görmüş, ona yolda zehirli süt içirerek zehirletmişti.

Ebû Hâşim bir fitne çıkacağını hissedince Şerât arazisinde «Humeyme» denilen yere yönelmişti. Muhammed'in bulunduğu bir yerde konaklayıp Muhammed'e bu işin (hilâfetin) oğluna geçeceğini bildirdi ve

ne yapacağını tarif etti. Ebû Hâşim Horasân ve Iraklı taraftarları yanına gidip geldikçe onlara bu işin oğlu Muhammed b. Ali'ye geçeceğini ve kendi etrafından toplanmaları gerektiğini bildiriyordu.

Ebû Hâşim ölünce halk Muhammed'in etrafında toplanıp bey'at ettiler. Ona yardım edip propagandasını yaptılar. Dört bir yana davetçiler gönderdiler. Muhammed Meysere'yi Irak'a; Muhammed b. Huneys'i, Ebû İkrime Serrâc'ı (Ebû Muhammed) ve İbrahim b. Selime'nin dayısı Hayyân Attâr'ı ise Horasân'a gönderdi. O sırada Horasân'da Cerrâh Hakemî bulunuyordu. Horasân'a gönderdiklerine kendi propagandasını yapmalarını emretti. Bunlar karşılaştıklarını Muhammed'e bey'ate davet ettiler ve davete icabet edenlerin mektuplarını Muhammed b. Ali'ye getirdiler, bunları Meysere'ye verdiler. Meysere de bu mektupları Muhammed b. Ali b. Abbâs'a gönderdi. Ebû Muhammed Sâdık, Muhammed b. Ali için nakîb olacak on iki kişi seçti. Bunlar: Süleyman b. Kesîr Huzâî, Lâhiz b. Kurayz Temîmî, Kahtabe b. Şebîb Tâî, Mûsâ b. Ka'b Temîmî, Hâlid b. İbrâhim Ebû Dâvûd (Şeybân b. Zühl soyundan), Kâsım b. Mücâşi' Temîmî, Tmrân b. İsmail Ebu'n-Necm (mevlâ âl-i Ebî Muayt), Mâlik b. Heysem Huzâî, Talha b. Züreyk Huzâî, Amr b. A'yün Ebû Hamza (mevlâ Huzâa), Şibl b. Tahmân Ebû Ali Herevî (Hanifeoğullarının mevlâsı), İsâ b. A'yün (Huzâa aşiretinin mevlâsı). Bunlardan başka 70 kişi daha seçti. Bunlara nasıl davranmaları gerektiği konusunda örnek olacak bir mektup gönderdi.

Çeşitli Olaylar

Ömer b. Abdülaziz Dârende ehline oradan Malatya'ya geçmelerini emretmişti.

Dârende, Malatya'ya üç konak mesafede bir Anadolu beldesidir. Abdullah b. Abdülmelik üç yıldan fazla süren savaşlardan sonra buraya müslümanları iskân etmişti.

Malatya o zaman ıssız bir yer idi. Cezire'den oraya (Dârende'ye) askerler gelir, kar düşünceye değin orada kalır ve sonra ülkelerine dönerlerdi. Ömer halife oluncaya kadar böyle devam ettiler. Ömer halife olunca Dârende ahalisini, düşmandan müslümana bir zarar erişir korkusuyla Malatya'ya nakletti ve Dârende'yi boşalttı. Malatya'da Ca'vene b. Hâris'i (Âmir b. Sa'sa'a oğullarından) görevlendirdi.

Ömer b. Abdülaziz Sind meliklerine mektup yazarak onları İslâm'a davet etti. Ülkelerinin kendilerine bırakılacağı ve Müslümanlar gibi ba-

zı hak ve vazifelere muhatap olacaklarını bildirdi. Zaten bunların Ömer' in sîreti, idaresi hakkında bilgileri vardı. Ceyşebih b. Zâher Müslüman oldu. Melikler bunun için arap isimleri aldılar Ömer bu sınır boyunda Amr b. Müslim'i (Kuteybe b. Müslim'in kardeşi) görevlendirmişti. Amr Hindistan'la çeşitli savaşlar yaptı, zaferler kazandı. Sind melikleri Ömer ve Yezîd b. Abdülmelik zamanında ülkelerinde müslüman olarak kaldılar, Hişâm zamanında İslâm'dan döndüler. Sebebini ileride zikredeceğiz.

Ömer b. Abdülaziz, Velid b. Hişâm Muayti ve Amr b. Kays Kindî komutasında iki ordu techiz etmiştir.

Bu sene hacc emirliğini Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr yapmıştır. Âmiller (haraç ve harp işleriyle görevli kimseler) daha önceden zikredilenler idi. Sadece Horasân âmili değişmişti. Horasân'daki harplerde Abdurrahman b. Nuaym, haraç toplamakla ise Abdurrahman b. Abdüllah görevlendirilmişti.

Ömer b. Abdülaziz İsmâil b. Abdullah'ı (mevlâ Benî Mahzûm) Afrika'da, Semh b. Mâlik Havlânî'yi Endülüs'te idarî görevlere getirmişti. Velîd b. Abdülmelik zamanında onun dindar ve emin bir kişi olduğunu görmüş ve bu yüzden görev vermişti.

Bu Yılda Ölen Bazı Şahsiyetler

Ebû Tufeyl Âlir b. Vâsile (Mekke'de ölmüştür, en son ölen sahâbi budur), Şehr b. Havşeb (112 yılında öldüğü de söylenir), Kâsım b. Muhaymire Hemedânî, Müslim b. Yesâr el-Fakih (Bunun 101 yılında öldüğü de söylenir), Ebû Umâme Es'ad b. Sehl b. Huneyf (Peygamber zamanında doğmuş ve Peygamber ona anne tarafından dedesi olan Ebû Ümâme Es'ad b. Zürâre'nin isim ve künyesini vermiştir, Bedir Savaşından önce ölmüştür), Büsr b. Sa'd (mevlâ'l-Hadramiyyîn), İsâ b. Talha b. Abdullah b. Temîmî, Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im, Rib'î b. Hırâş Kûfî (104 yılında öldüğü de söylenir), Hanes b. Abdullah San'ânî (Hz. Ali' nin arkadaşlarındandır. Ali (r.a.) öldürüldüğünde Mısır'a gitmişti. Endülüs'te Serekusta Cami'inin sınırlarını ilk çizen budur.)

HİCRET'İN YÜZ BİRİNCİ (M. 719-720) YILI OLAYLARI

Yezîd b. Mühelleb'in Kaçışı

Yezîd b. Mühelleb'in hapsedildiğinden bahsetmiştik. Ömer b. Abdülaziz'in hastalığının iyice arttığı zamana kadar mahpus idi, o sırada kaçmağa uğraştı. Yezîd b. Abdilmelik'ten korktu, çünkü hısımları olan Ebî Âkiloğullarına işkence etmişti. Haccâc'ın annesi olan Muhammed b. Yûsuf'un kızı (Haccâc'ın kardeşinin kızı) Yezîd b. Abdilmelik'in hanımıydı.

Onlara işkence etmesinin sebebi şudur:

Süleyman b. Abdülmelik hilâfete geldiği zaman Ebû Âkiloğullarını toplayıp sorguya çekti ve mallarını temize çıkarmaları için Yezîd b. Mühelleb'e teslim etti. Yezîd onlara işkence etti ve Haccâc b. Yûsuf'un hazinelerinin ve iyâlinin bulunduğu Şâm'ın Belkâ bölgesine gönderdi. Onları ve yanlarında bulunan şeyleri ona nakletti. Getirilenler arasında Haccâc'ın annesi (Yezîd b. Abdülmelik'in hanımı) da vardı. (Yezîd b. Abdülmelik'in karısı değil, baldızı diyenler de olmuştur.) İbn Mühelleb ona işkence etti. Yezîd b. Abdülmelik İbn Mühelleb'in evine gidip o kadın için şefaatte bulundu, fakat Yezîd b. Mühelleb bunu kabul etmedi. Hattâ Yezîd b. Abdülmelik: «Onun hakkında kararlaştırdığınız şeyleri ben üzerime alıyorum.» dedi, fakat Yezîd yine kabul etmedi. Yezîd b. Abdülmelik, İbn Mühelleb'e: «Amma eğer ben söz sahibi olursam (hilâfeti kastediyor) vallahi, senin bir uzvunu keseceğim.» deyince İbni Mühelleb: «Vallahi, eğer bu dediğin vukua gelirse, ben de sana yüz kılıçla vuracağım.» diye karşılık verdi.

Yezîd b. Abdülmelik o kadının borcunu üzerine aldı. Yüz bin dinar idi, daha fazla olduğu da söylenir.

Ömer b. Abdülaziz'in hastalığı iyice ilerleyince, İbn Mühelleb Yezîd'den korkmağa başladı. Azatlı kölelerine haber göndererek develer ve atlar hazırlattı, onlara geleceği yeri bildirdi. Haleb valisine (âmil) ve orayı korumakta olanlara çeşitli mallar gönderdi ve şöyle dedi: «Mü-

minlerin emîri (Ömer b. Abdülaziz) hasta, durumum ümitsiz. Eğer Yezîd halife olursa benim kanımı dökecektir, onu ihraç edin.» Sonra arkadaşlarıyla anlaştığı yere kaçtı. Hayvanlara binerek Basra'ya yöneldiler. Ömer b. Abdülaziz'e de şöyle bir mektup yazdı: «Ben senin hayatta oluşuna güvenerek hapisten kaçmadım, fakat Yezîd'in halife olup beni çok feci bir şekilde öldürmesinden korktum.» Mektup Ömer'e ölmek üzereyken geldi. Ömer şöyle dedi: «Allah'ım! Eğer Yezîd müslümanlara kötülük ederse sen yanına bırakma.»

Yezîd yolu üzerindeki Hüzeyl b. Züfer b. Hâris'e uğradı. Ondan korkuyordu. Hüzeyl, Yezîd'in evine girdiğini ve süt getirtip içtiğini farketti. Ondan utanarak atlarını ve diğer mallarını iade etti ve ondan hiç bir şey almadı.

Yezîd b. Mühelleb'in Yezîd b. Abdülmelik'ten korkmasının sebebini ileride zikri geçecek olaya bağlayanlar da vardır.

Ömer b. Abdülaziz'in Ölümü

Ömer b. Abdülaziz 101 yılında ölmüştür. Hastalığı yirmi gün kadar devam etmiştir. Hastalandığı zaman kendisine tedavi olması söylenildi, «Eğer bilsem ki benim ilacım kulağıma dokunmaktır, yine de ona dokunmazdım. Gidilecek yerlerin en iyisi Rabbimdir.» diye karşılık verdi. "Deyr Sem'ân" denilen yerde ölmüştür. Hunâsıra'da ölüp Deyr Sem'ân' da defnedildiği de söylenir. Hilâfeti iki sene beş ay sürmüştür. Yaşı otuz dokuzu biraz geçmişti. (Kırk yaşından bir kaç ay aldığı da söylenir.) Künyesi Ebû Hafs idi. Ona «Eşeccu Benî-Ümeyye» (Ümeyyeoğullarının başı yaralısı; mecâzen, yüzü ak olanı.) denilirdi. Küçüklüğünde babasının hayvanlarından biri onu başından yaralamıştı. Ömer bu şekilde annesinin yanına gelince annesi O'nu bağrına basarak yanına bir gözetici koymadığı için babasına sitem etmiş, onu kınamıştı. Abdülazîz de ona: «Sus ey Âsım'ın annesi! Eğer o Ümeyyeoğullarının yüz akı olursa ne mutlu sana!» diye karşılık vermişti.

Meymûn b. Mihrân Ömer'in şöyle dediğini naklediyor:

Velîd'i kabrine koyduğumda yüzünün simsiyah olduğunu görmüştüm. «Ölüp defnedildiğim zaman yüzümü aç,» dedi. Dediğini yaptım ve onun en güzel olduğu halinden daha güzel olduğunu gördüm.

İbn Ömer şöyle derdi:

«Ah keşke Ömer'in (b. Hattâb) soyundan yüzünde alâmet taşıyan biri olsa da dünyayı adaletle doldursa.»

Ömer b. Abdülaziz'in annesi, Âsım binti Âsım b. Ömer b. Hattâb'ın annesidir. (Ömer'in nesebi de şudur: Ömer b. Abdülaziz b. Mervân b. Hakem b. Ebî'l-Âs).

Ömer b. Abdülaziz hakkında pek çok şiirler söylenmiştir. Küseyyir b. Azze şöyle der:

«Onun ölüm haberi bana geldiğinde: "Dinin ve hakkın kıvamını, istikametini kaybettik." dedim.
Onlar Deyr-i Sem'ân'da lahdin dibine, dürülmüş bir vaziyette terazilerin kıstasını koydular.»

Cerîr ve Farazdak'ın da şiirleri vardır.

Ömer b. Abdülaziz'in Sîreti, Yaşayışı

Hilâfete geldiği zaman Yezîd b. Mühelleb'e şöyle yazmıştı:

«Süleyman Allah'ın kullarından bir kul idi. Allah ona nimet verdi, sonra geri aldı. Süleyman beni —eğer yaşarsa— benden sonra Yezîd b. Abdülmelik'i halife bıraktı. Aslında beni tayin eden ve benim için hiç de kolay olmayan bu işi takdir eden Allah'tır. Eğer zevceler edinmekte, mal toplamakta gözüm, rağbetim olsaydı bu kullarının her hangi birinin sahip olduğundan daha fazla sahip olan da olurdu. Ben dûçar olduğum bu işin sert hesabından ve katı sorgusundan korkuyorum, Allah'ın bağışlaması müstesna. Buradakiler bey'at ettiler, sen de oradakilerden bey'at al.»

Yezîd b. Mühelleb mektubu okuyunca kendisine denildi ki: «Sen onun görevlendirdiklerinden değilsin, çünkü onun sözleri kendinden önce gelip geçenlerin sözlerine benzemiyor.»

Yezîd insanları, Ömer b. Abdilaziz'e bey'at etmeğe çağırdı, halk bey'at etti.

Mukâtil b. Hayyan diyor ki:

Ömer Abdurrahman b. Nuaym'a şöyle yazmıştı: «Sen, Allah'ın bozguncuların amelini ıslâh etmeyeceğini bilenler gibi davran.»

Tufeyl b. Mirdâs diyor ki:

Ömer, Süleyman b. Ebi's-Sırrî'ye şöyle yazmıştı: «Sen hanlar yaptır, oradan geçen müslümanlar bir gün bir gece kalsın; hayvanlarına bakılsın, hasta ve zayıf olanlar iki gün iki gece de kalabilir. Eğer ülkesiyle

irtibatı kesilmiş ve oraya gidemeyecek durumda olanlar gelirse, onları ülkelerine ulaştır.»

Ömer'in mektubu Süleyman'a gelince Semerkand ahalisi kendisine dedi ki: «Kuteybe bize zulmetti, kötülük etti, ülkemizi elimizden aldı. Allah artık adalet ve insafı ortaya çıkarmış, galip kılmıştır. O halde Müminlerin emîrine bir heyet gönderelim.» Süleyman onlara izin verdi, Ömer'e bir heyet gönderdiler.

Ömer bunlar hakkında Süleyman'a şöyle yazdı: «Semerkand ahalisi Kuteybe'nin onları yurtlarından çıkarmağa kadar varan zulmünden ve baskısından bahsediyorlar. Sana bu mektubum gelince bunlar için bir mahkeme kurulsun ve kadı bunların durumlarını incelesin. Eğer kadı bunlar lehinde hüküm verirse Arapları kışlalarına gönder, Kuteybe gelmezden önceki duruma getir.»

Süleyman Kadı Cümey' b. Hâdır'ı hüküm vermesi için oturttu. Cümey', «Araplar Semerkand'dan kışlalarına dönecek, eşit şartlarda birbirleriyle savaş ilân edecekler, ya yeni bir sulh veya zorla bir zafer olacak.» diye hükmedince Suğd ehli: «Hayır, biz şu andaki duruma razıyız, yeniden harp çıkarmak istemiyoruz.» diyerek bu şekilde anlaştılar.

Dâvud b. Süleyman Cu'fî der ki:

Ömer, Abdülhamid'e şöyle yazmıştı: «Kûfe ehli, belâ, şiddet ve kötü valilerin başlattığı pis muamelelere maruz kalmışlardır. Dinin kıvamı, özü adalet ve ihsandır. Sana nefsinden daha mühim bir şey olmasın, çünkü günahın azı olmaz. Issız yerlere, meskûn yerler muamelesi yapma. Onlardan güç yetirdikleri kadarını ve uygun olanını al ki mamur hale gelebilsinler. Meskûn yerlerin haracı arazi sahiplerinden yumuşaklıkla alınsın. Darbu'l-fahl (erkek hayvanın çiftleşmesi)nden para almayın. Nevrûz ve Mihricân'da verilen hediyeleri kabul etme, evlerden ve nikâhtan ücret alma. Yer yüzünde müslüman olanlardan haraç alma. Bu hususlarda emrime uy. Allah'ın beni yetkili kıldığı şekilde seni tayin ediyorum. Bana müracaat etmedikçe kısas uygulamakta acele etme. Halktan (gençlerden) haccetmek isteyen olursa, haccedebilecek kadarını ver. (100 dirhem).

Osman b. Abdülhamid babasının şöyle dediğini nakleder:

Ömer'in hanımı Fâtıma binti Abdülmelik şöyle demiştir: «Ömer hastalığında bir gece iyice endişelenmişti, onunla beraber sabahladık. Ben yanında bulunması için "Mersîd" denilen özel doktorunu çağırttım. Her hangi bir ihtiyacı olunca gidebilmek için kendisine yakın bulunuyordum. Sonra uyuduk. Gün ağarmağa başladığında uyandım, Ömer'in yanına yö-

neldim, bir de baktım ki Mersîd evin dışında uyuyor. "Niye dışarıya çıktın?" diye sordum, şöyle cevap verdi: «Beni Ömer dışarı gönderdi ve şöyle dedi: "Ben öyle bir şey görüyorum ki ne insan, ne de cindir." Dışarıya çıktım, şu ayet-i kerimeyi okuyordu: **"İşte bu âhiret yurdu. Biz onu yer yüzünde yücelik, üstünlük ve fesat istemeyenlere veririz. Akibet müttekîlerindir.»**

Fâtıma devam ediyor: «İçeriye girdiğimde yüzü kıbleye dönük olarak ölmüş olduğunu gördüm.»

Mesleme b. Abdülmelik anlatıyor:

Hastalığı sırasında Ömer'in yanına geldim. Üzerinde kirli bir gömlek gördüm. Karısı Fâtıma'ya (kendi kız kardeşi oluyor): «Emîrüül-Müminînin elbiselerini yıkayın.» dedim, «Peki yıkayalım.» dedi. İkinci defa geldiğimde gömleğin aynı şekilde olduğunu gördüm ve Fâtıma'ya: «Ben size Emîrü'l-Müminînin gömleğini yıkayın demedim mi?» diye çıkışınca: «Vallahi onun bundan başka gömleği yok.» diyerek karşılık verdi.

Denildiğine göre Ömer'in nafakası, ücreti günlük iki dirhem idi. Yine denildiğine göre, Abdülaziz (Ömer'in babası) Ömer'i ilim ve edep öğrensin diye Medîne'ye göndermiş ve Sâlih b. Keysân'a emanet etmişti. Ömer bir gün namaza geç kalmıştı. Sâlih: «Neden geç kaldın?» diye sorunca Ömer'in: «Saçlarımı taratıyordum.» diye cevap vermesi üzerine Sâlih bu durumu babasına haber verdi. O da hemen Ömer'in saçlarını kazıttı.

Muhammed b. Ali Bâkır anlatıyor:

Her kavmin seçilmiş bir kişisi vardır, Ümeyyeoğullarının seçilmiş kişisi Ömer b. Abdilaziz'dir. O kıyamet gününde onlardan ayrı olarak haşrolunacaktır.

Mücâhid anlatıyor:

Ömer'e bir şeyler öğretmeğe geliyor ve ondan bir şey öğrenmeden ayrılamıyorduk.

Meymûn anlatıyor:

Âlimler Ömer'in yanında talebeydiler.

Ömer der ki:

«Bir gün köleme vurmak istemiştim. Köle bana: "Sabahı kıyamet günü olan geceyi hatırla." diye karşılık verdi.»

Ömer yine der ki:

«Yalanın söyleyene zarar verdiğini öğrendiğim andan itibaren aslâ yalan söylemedim.»

Reyâh b. Ubeyde anlatıyor :

Ömer bir gün evinden çıktı. Yaşlı birisi Ömer'in eline tutunmuştu. İhtiyarı bırakıp döndükten sonra ona dedim ki: «Allah seni doğrulukta daim kılsın, eline tutunmuş olan ihtiyar kimdi?» Bana: «Sen onu gördün mü?» diye sordu. «Evet.» deyince: «O kardeşim Hızır'dı. Bana bu ümmetin işlerini yükleneceğimi (halife olacağımı) ve adil olacağımı bildirdi.» diyerek karşılık verdi.

Halifenin emrine tahsis edilmiş hayvanların bakıcıları Ömer'e gelip hayvanlara yem istediler. Ömer hepsini sattırıp parasını beytülmâle koydurdu ve: «Benim şu katırım bana yeter.» dedi.

Yine Ömer Süleyman b. Abdülmelik'in cenazesinden döndüğünde bir kölesi onu düşünceli ve üzüntülü görmüş ve sebebini sormuştu. Ömer: «Muhammed (s.a.v.) ümmetinin yer yüzünün doğusunda ve batısında bulunan her ferdine haklarını istemelerine gerek kalmadan ulaştırmayı istiyorum.» diye cevap vermişti.

Ömer hilâfete gelince hanımına ve cariyelerine artık boynuna yüklenen bu vazifeden dolayı onlarla fazla ilgilenemeyeceğini söyleyerek onları kalmakla gitmek arasında muhayyer bırakmıştı. Onlar ağladılar ve Ömer'de kalmayı tercih ettiler.

Yine Ömer hilâfete geldiğinde ilk hutbesini okumak üzere minbere çıkmış, Allah'a hamd ve sena ettikten sonra şöyle demişti: «Ey insanlar! Bize dost olmak isteyen şu beş şeyi yapsın, yoksa bize yaklaşmasın:

1 — Bize ihtiyacını arz etmeğe gücü yetmeyenin ihtiyacını arz etsin,
2 — Bize elinden geldiği kadar yardım etsin,
3 — Yönelmeğe çalıştığımız hayra kılavuzluk etsin,
4 — Kimseyi aldatmasın,
5 — Kendini ilgilendirmeyen şeye karışmasın.

Bunun üzerine şairler ve hatipler onun etrafından dağıldı, «Bu adamın fiili sözlerine aykırı olmadıkça onu terk etmek bize yaraşmaz.» diyerek yanında fakihler ve zâhidler kaldılar.

Ömer hilâfete gelince Kureyş ve diğer ileri gelenleri topladı ve onlara şöyle dedi: «Fedek Rasûlüllah (s.a.v.)'ın elindeydi, orayı Allah'ın kendine gösterdiği şekilde tasarruf ediyordu, sonra Ebû Bekir ve Ömer (r.a.) aynı şeyleri yaptılar; fakat Mervân orayı ikta' etti, gelirini başkalarına verdi. Şu anda tasarruf yetkisi benim elimde; fakat o benim malım de-

ğildir, sizlerin huzurunda onu (Fedek'i) Rasûlüllah zamanındaki durumuna iade ediyorum.» Böylece insanlar zulüm olmayacağına kanaat getirdiler.

Ömer b. Abdülaziz yardımcısı Müzâhime'e: «Ehlim almağa, onların da vermeğe hakkı olmayan şeyi ikta' ettiler. Ben bunu asıl sahiplerine iade etmeğe karar verdim.» deyince yardımcısı: «Peki, oğluna ne yapacağız, ağlıyor.» diye sordu. Ömer: «Onları Allah'a havale ediyorum.» diyerek karşılık verdi. Böylece oğlu için diğer insanların bulabildiği şeyi lâyık gördü.

Müzâhim oradan Abdilmelik b. Ömer'in yanına geldi ve Müminlerin emîrinin kararını açıkladı, «Bu size zarar verecektir, ben böyle yapmamasını söyledim.» dedi. Abdülmelik: «Sen ne kötü vezirsin.» diyerek kalktı, babasının yanına gitti ve Müzâhim'in anlattıklarını haber vererek görüşünü sordu. Ömer: «Ben akşamleyin bu işi gerçekleştireceğim.» dedi. Oğlu: «Acele et, başına bir iş gelmeyeceğinden veya fikrini değiştirmeyeceğinden emin değilsin.» deyince Ömer ellerini kaldırarak: «Bana soyumdan dinim konusunda yardım edecek birini veren Allah'a hamd olsun.» dedi ve hemen kalkıp bu şeyleri iade etti.

Ömer halife olunca ailesinin elinde bulunan şeyleri aldı. Bu mezalim olarak adlandırıldı. Ümeyyeoğulları halası Fâtıma binti Mervân'a koştular. Fâtıma Ömer'e geldi ve: «Konuş ey Müminlerin emîri!» dedi. Ömer şöyle konuştu: «Allah Rasûlüllah'ı insanlara rahmet olarak gönderdi, azap olarak değil. Sonra O'nun için kendi katındakileri hayırlı görüp seçti, sonra da insanlara herkesin eşitçe içeceği bir nehir bıraktı. Ebû Bekir (r.a.) geldi, bu nehri olduğu gibi bıraktı, Ömer (r.a.) aynı şeyi yaptı. Bana gelinceye kadar da bu nehirden sadece Yezid, Mervân, oğlu Abdilmelik ve Abdülmelik'in iki oğlu Velîd'le Süleyman istifade ettiler. Bu büyük nehir kurudu ve eski haline döndürülmedikçe sahiplerini doyuramayacak hale geldi. Fâtıma: «Yeter, kelâmını anladım. Eğer sözün buysa ben ebediyyen hiç bir şey zikretmem.» diyerek Ümeyyeoğullarının yanına geldi ve Ömer'in söylediklerini anlattı.

Yine Fâtıma'nın Ömer'e şöyle dediği anlatılır:

«Ümeyyeoğulları şöyle şöyle diyor.» diyerek Ömer'e gelmiş, Ömer yukarıdaki sözleri söylemişti: Fâtıma: «Onlar seni bir savaşla (günlerinden bir gün ile) korkutuyorlar.» deyince Ömer hiddetlenmiş: «Kıyamet gününden başka bir günün şerrinden korkmuyorum.» demişti. Fâtıma tekrar Ümeyyeoğullarına dönmüş, durumu anlatmış ve onlara şöyle demişti: «Bunu siz kendi başınıza getirdiniz. Siz Ömer b. Hattâb'ın çocuklarıyla evlendiniz ve sonunda ona benzeyen biri ortaya çıktı.» Bunun üzerine onlar susmuşlardı.

Süfyân-ı Sevrî şöyle demiştir:

Halifeler beştir: Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali ve Ömer b. Abdilaziz. Bunların dışındakiler kıyıda köşede kalan kişilerdir.

Şâfiî de aynı şeyleri söylemiş ve şöyle ilâve etmiştir: «Valilerine üç şeyi emrederdi: Peygamber (s.a.v.)'in sünnetini ihya etmek veya bid'ate meydan vermemek, zulmü kaldırmak, yoksullara dağıtmak.

Fâtıma binti Hüseyn b. Ali Ömer'i övüyor ve şöyle diyordu: «Eğer Ömer b. Abdülaziz olsaydı, o varken biz kimseye muhtaç olmazdık.»

Ömer'in hanımı Fâtıma anlatıyor:

Bir gün yanına girdim. Seccadesinde oturmuştu, gözlerinden yaşlar sakallarına dökülüyordu. «Bir şey mi oldu?» dedim. Şöyle cevap verdi: «Ümmet-i Muhammed'in işlerini üzerime aldım. Yer yüzünün her tarafındaki açı, hastayı, yoksulu, gaziyi, mazlûmu, esir garibi, yaşlıyı, çocuğu çoluğu çok olanı, az malı ve benzerlerini düşündüm. Ve biliyorum ki, Allah kıyamet gününde beni bunlardan sorguya çekecek ve bunlar için Rasûlüllah bana hasım olacak. İşte bu husumet anında benim hüccetimin olmamasından (kendimi müdafa edemeyeceğimden) korktum ve nefsime acıdım. Ona ağlıyorum.»

Ömer b. Abdülaziz'in adalet konusunda en büyük yardımcılarından olan oğlu Abdülmelik hastalanınca Ömer yanına gelmiş ve: «Ey yavrum! Kendini nasıl buluyorsun?» diye sormuştu. Abdülmelik: «Kendimi hakta, adalette görüyorum.» şeklinde cevap verince Ömer: «Ey oğulcuğum! Senin benim terazimde olman, benim için benim senin terazinde olmamdan daha sevimlidir.» demiş, Abdülmelik de bunun üzerine: «Ey babacığım! Benim için senin hoşuna giden şeyin olması, benim hoşuma gilden şeyin olmasından daha hoştur.» diyerek karşılık vermişti.

Abdülmelik yakalandığı bu hastalıktan kurtulamayarak on yedi yaşındayken ölmüştür.

Yine Abdülmelik'in babası Ömer'e şöyle dediği nakledilir: «Ey babacığım! Hakkı yüz üstü bırakıp ihya etmeden ve bâtılı yok etmeden kavuşursan ona ne diyeceksin?»

Ömer oğlunun bu sözlerine: «Ey oğulcuğum! Babam ve dedelerim insanları hak ve adaletten uzak bıraktılar ve şimdi görev bana geldi. Artık bu işin hayrı sırt çevirmiş ve şerri kalmıştır. Fakat yine de güneşin üzerime doğduğu her günde bir hakkı ihya etmem, bir bâtılı öldürmem ve bana ölüm gelinceye değin bu hal üzere kalmam iyi ve güzel değil midir?» diyerek karşılık vermiş, Abdülmelik'in: «Ey babacığım! Kazanlar seni ve beni kaynatsa da Allah'ın emrine inkıyad et.»

demesi üzerine de: «Ey oğlum! Bu söylediğini insanlara açıklasam, beni kılıca ihtiyaç duyar hale getirirler. Canlandırılması kılıçla olan hayırda hayır yoktur.» demiş ve bunu bir kaç kez tekrarlamıştı.

Ömer b. Abdilaziz valilerine, görevlilerine bir nüsha yazı yazdı ve şöyle dedi :

«Allah İslâm ile Müslümanlara ikram bulunmuş, onları şereflendirmiş, üstün kılmıştır. Zillet ve küçüklüğü Müslümanlara muhalefet edenlerin başına geçirmiş, Müslümanları insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmet yapmıştır. Müslümanların işlerini zimmet ve haraç ehline (gayri müslimlere) vermeyin. Onlar ellerini ve dillerini Müslümanların üzerine yayar ve Allah'ın üstün kıldığı Müslümanları zelil ederler, Allah'ın ikram ettiği Müslümanları küçük görürler, onları hilelerine maruz bırakırlar. Allah (Azze ve celle) şöyle buyuruyor: **"Ey inananlar! Kendinizden başkasını kendinize dost edinmeyin. Onlar sizi bozmaktan geri durmazlar ve size sıkıntı verecek şeyleri isterler."** (Âl-i İmran, 118) ve **"Ey inananlar! Yahudileri ve Hristiyanları dost edinmeyin, onlar birbirlerinin dostudur."** (Mâide, 51). Vesselâm.»

Ömer b. Abdülazizi'n fazilet ve adaletini göstermek için bu kadarı kâfidir.

Bir rivayete göre, Muhammed b. Mervân ve Ebû Sâlih bu yılda ölmüştür.

Yezîd b. Abdülmelik'in Hilâfeti

Aynı yılda kardeşi Süleyman'ın ahdiyle Ömer'den sonra Yezîd b. Abdülmelik hilâfete geldi. Künyesi Ebû Hâlid'dir.

Ömer ruhunu teslim etmek üzereyken kendisine: «Yezîd'e yaz da ümmet hakkında tavsiyelerde bulun.» denildi. Ömer: «Ona ne tavsiye edeyim? O Abdülmelikoğullarındandır.» dedi ve şöyle bir mektup yazdı:

«Ey Yezîd! Hataların göz ardı edilemeyeceği ve kişinin geri dönmeğe güç yetiremeyeceği zamanda gafletten sonraki düşüşten kork. Geride bırakacağın şeyleri sana teşekkür bile etmeyecek kimseler için bırakacaksın ve seni mazur görmeyecek birine (Allah'a) gideceksin. Vesselâm.»

Yezîd halife olunca Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm'ı Medîne'deki görevinden alıp yerine Abdurrahman b. Dahhâk b. Kays el-Fihri'yi gönderdi. Abdurrahman Selime b. Abdullah b. Abdülesed el-Mah-

zûmî'yi kadı yaptı. Gıyaben İbn Hazm'ı suçlamak istiyor, fakat buna bir yol bulamıyordu. Nihayet Osman b. Hayyân Yezîd b. Abdülmelik'e İbn Hazm hakkında şikâyette bulunup kendisine iki had vurduğunu söyler ve ona engel olunmasını ister. Yezid de hemen Abdurrahman b. Dahhâk'a bir mektup yazar ve İbn Hazm'ın İbn Hayyân'a had vuruş sebebini incelemesini, eğer açık veya ihtilâflı bir konuda vurmuşsa ona dönüp bakmasını söyler.

İbn Dahhâk İbn Hazm'ı getirtmiş ve hiç bir şey sormadan iki had vurmuştur.

Yezîd Ömer b. Abdülaziz'in yaptığı şeylerden heva ve arzusuna uymayanlara yöneldi. Hiç bir şenaat ve günahtan korkmaksızın onları reddetti. Bunlardan biri şudur: Önceleri Haccâc b. Yûsuf'un kardeşi Muhammed b. Yûsuf Yemen'de haraç toplama görevlisi (âmil) idi ve Yemenlilere yeni bir haraç koymuştu. Ömer b. Abdülaziz hilâfete gelince o sırada oranın âmili olan kişiye yazarak onda bir (öşür) ve bunun yarısıyla iktifa etmesini, Muhammed b. Yûsuf'un sonradan koyduğu ziyadeyi kaldırmasını istedi ve: «Yemen'den bana buğday hissesi gelmesi bu durumu yerleştirmekten daha hayırlıdır.» dedi. Ömer'den sonra Yezîd halife olunca bu ziyade vergiyi tekrar koydurdu ve âmiline: «Sen bu vergiyi onlardan al, zayıf ve düşkün olandan da...» dedi.

Şevzeb Harici'nin Ölümü

Bunun baş kaldırışını ve Ömer b. Abdilaziz'le yazışmalarını, münazaralarını görmüştük. Ömer ölünce Kûfe emiri Abdülhamid b. Abdurrahman b. Zeyd b. Hattâb, Yezîd b. Abdülmelik'in gözünde itibar kazanmayı istedi. Muhammed b. Cerîr'e yazarak Şevzeb'le savaşmasını emretti. Zaten Şevzeb'in iki elçisi geri dönmemiş ve bu yüzden Şevzeb Ömer'in ölümünden haberdar olmamıştı.

Muhammed'in harbe hazırlandığını görünce Şevzeb ona haber gönderdi ve: «Henüz müddet dolmadı, niçin acele ediyorsunuz? İki elçi gelinceye kadar birbirimize dokunmayacağımıza dair söz vermedik mi?» dedi.

Muhammed: «Sizi bu şekilde bırakmamız mümkün değil.» deyince de Hâriciler (isyancılar): «Bunlar bunu ancak sâlih insan (Ömer) ölünce yapabilirler.» diyerek Ömer'in ölmüş olduğuna kanaat getirdiler.

Savaşa tutuştular, Haricilerden bir grup isabet aldı, Kûfe ehlinin pek çoğu öldürüldü ve hezimete uğradılar. Muhammed b. Cerîr kaba

etinden yaralandı, Kûfe'ye geldi. Kûfe'ye gelinceye kadar Muhammed'in peşine düştüler, sonra tekrar yerlerine döndüler.

Şevzeb iki arkadaşını beklemeğe koyuldu. Elçiler gelerek Ömer'in döndüğünü haber verdiler. Yezîd gönderdiği iki bin kişiyle beraber Temîm b. Hubâb'ın yanındakileri de gönderdi. Yezîd'in onları Ömer'in bıraktığı hâl üzere bırakmayacağını haber verdi. Temîm'e ve Yezîd'e lânet ettiler. Temîm'in askerleriyle savaştılar, Temîm'i ve arkadaşlarını öldürdüler. Bir kısmı Kûfe'ye, bir kısmı Yezîd'e sığındı. Yezîd onlara Necde b. Hakem Ezdî'yi gönderdi. Bunu da katledip askerlerini bozguna uğrattılar, fakat kendilerinden de bir grup insan öldürüldü. Şevzeb'in amcasının oğlu Hüdbe öldürülenler arasındaydı.

Eyyûb b. Havalî bunlara mersiye yazmıştır.

Mesleme b. Abdülmelik Kûfe'ye gelinceye değin Hariciler yerlerinde kalmışlardır. Kûfeliler Şevzeb'in durumunu Mesleme'ye şikâyet ettiler ve onu biraz korkuttular. Mesleme Şevzeb'in üzerine Said b. Amr Haraşî'yi yüz bin kişiyle gönderdi. Saîd Şevzeb'in bulunduğu yere geldi. Şevzeb ve arkadaşları durumu görünce bunlarla başa çıkamayacaklarını anladılar. Şevzeb arkadaşlarına: «Kim şehitlik istiyorsa işte ayağına gelmiştir, kim de dünyayı istiyorsa işte o da gitmiştir.» dedi. Şevzeb'in bu sözü üzerine kılıçlarının kınlarını kırdılar ve Saîd'in ordusuna hücum ettiler. Bir kaç defa onları dağıttılar, hattâ Saîd yenilip rezil olmaktan bile korktu. Sonra arkadaşlarını kınayarak: «Şu kadarcık gruptan mı korkuyorsunuz? "Lâ ebeleküm."[1] Ey Şâm ehli! Bu da sizin savaşlarınızdan bir savaştır.» dedi ve onları teşvik etti. Bunun üzerine Saîd'in askerleri Şevzeb'i ve adamlarını çiğneyip geçti ve onları katletti.

Muhammed b. Mervân'ın Ölümü

Bu yıl içinde Abdülmelik'in kardeşi Muhammed b. Mervân b. Hakem ölmüştür. Cezîre, Armenia ve Âzerbaycân valisiydi. Rumlar ve Armenialılarla pek çok savaş yapmıştı. Cesur ve kahraman birisiydi. Abdülmelik bu yüzden ona biraz haset ederdi. Abdülmelik'in işleri düzene girince kalbinde olanı açığa çıkardı. Muhammed Armenia'ya yürümek üzere bir ordu hazırladı. Abdülmelik'ten ayrılınca Abdülmelik bu seferin sebebini sordu. Muhammed şu şiirle cevap verdi:

«Sen bir hür için kovmayı uygun görmezsin;
Eğer seninle bir yerde bulunsaydık, ben çekip giderdim ve
sen atının gemiyle uğraşırdın.»

---

1 Cesaret vermek için kullanılan bir deyim. Bkz. **Umdetu'l-Kârî**, XI, 249.

Abdülmelik: «Yemin ediyorum, kalacaksın. Vallahi, benden hoşuna gitmeyecek şey görmedin.» dedi.

Velîd onu (Muhammed'i) azletmek istediğinde yerini dolduracak birini aradı. Mesleme b. Abdülmelik'ten başkası buna yanaşmadı.

Yezîd b. Mühelleb'in Basra'ya Girişi ve Yezîd b. Abdülmelik'in Kendisini Hal'i

Yukarıda zikredildiği üzere Yezîd b. Mühelleb Ömer b. Abdülaziz'in hapsinden kaçmıştı. Ömer ölüp de Yezîd'e bey'at edilince Yezîd Abdülhamid b. Abdurrahman ve Adiyy b. Ertât'a yazarak Yezîd'in kaçtığını bildirdi ve ondan korunmaları için uyardı. Ayrıca Adiyy'e Basra'da Mühelleb soyundan olanları yakalamasını söyledi. Adiyy bunları yakalayıp hapsetti. Bunlar arasında Mühelleb'in oğulları Mufaddal, Habîb ve Mervân da vardı. Yezîd Kutkutâne'ye kadar geldi. Abdülhamid bunlar üzerine Hişâm b. Müsâhik Âmirî (Amiru benî Lüey) komutasında bir ordu gönderdi. Bunlar «Üzeyb» denilen yere kadar gelip konakladılar. Yezîd onların yakınından geçmesine rağmen üzerine gidemediler. Yezîd Basra'ya doğru yürüdü. Adiyy b. Ertât Basra ve Handek ahalisini Yezîd aleyhine toplamıştı. Basra'daki süvarilerin başına Muğîre b. Abdullah b. Ebî Akîl Sakafî'yi göndermişti. Yezîd yanında bulunan arkadaşlarıyla geldi. Kendisini yolda etrafına topladığı ehli, kavmi ve mevâlîsiyle kardeşi Muhammed b. Mühelleb karşıladı. Adiyy Basra'nın beş ayrı yerine birer adam, Ezdlilere de Muğîre b. Ziyâd b. Amr Atekî'yi, Temîm kabilesine Muhriz b. Humrân Sa'dî'yi, Bekr'in humsuna Müferric b. Şevbân b. Mâlik b. Misma'ı, Abdülkays'a (Mâlik b.) Münzir b. Cârûd'u, Âliye ahalisine Abdüla'lâ b. Abdullah b. Âmir'i gönderdi. Âliye ahalisi Kureyş, Kinâne, Ezd, Becîle, Has'em, Kays ve Müzeyne soyundan kişilerden oluşuyordu. Âliye ve Kûfe ehline rub-ı ehl-i Medîne (Medîne ahalisinin dörtte biri) denilirdi.

Süvarilerinden ve kabilelerinden uğradığı herkes Yezîd'in yolundan uzaklaşıyordu. Yezîd gelip evine indi, insanlar yanına gelip gitmeğe başlıdılar. Yezîd Adiyy'e haber gönderip: «Kardeşlerimi bana gönder, ben seninle Basra'ya karşılık sulh yapmak istiyorum. Yezîd'den kendim için arzu ettiğim şeyleri alınca seni de, orayı da tahliye edeceğim.» dedi, fakat Adiyy bunu kabul etmedi. Hamîd b. Abdülmelik b. Mühelleb, Yezîd b. Abdülmelik'e geldi. Yezîd b. Abdülmelik onunla beraber Hâlid Kasrî ve Amr b. Yezîd Hakemî'yi Yezîd b. Mühelleb ve ailesinin emniyeti için gönderdi.

Yezîd b. Mühelleb yanına gelenlere altın ve gümüş dağıtmağa baş-

ladı. İnsanlar ona meylettiler. Adiyy ise sadece ikişer dirhem veriyor ve: «Yezîd b. Abdülmelik'in emri olmadan size beytülmâlden bir dirhem bile veremem. Yezîd'den bu konuda bir emir gelinceye kadar (şimdilik) siz bu kadarını alın.» diyordu.

Ferazdak bu konuda şöyle diyor:

«İki dirhemin adamlarını ölüme götüren şey ecelleridir,
Bunların en akılısı evinin köşesine çekilen ve öleceğini yakînen bilendir.»

Adiyy'in arkadaşlarından ayrılan Amr b. Temîmoğulları «Mirbed» denilen yere gelip konakladılar. Yezîd b. Mühelleb onlara «Dâris» isimli uşağını gönderdi. Dâris onlara hücum etti ve hezimete uğrattı. Halk kendisi için toplanınca Yezîd Yeşkûroğullarının arazisine (mezarlığına) gelip konakladı. Burası kasr (saray) ile kendi bulunduğu yerin yarısıdır. Kays, Temîm ve Şâm ehli Yezîd'e karşı çıktı, savaştılar. Yezîd ve arkadaşları bunlara hücum edip hezimete uğrattılar ve Yezîd kasrın yakınına kadar onları kovaladı. Bu defa Yezîd'i karşılamağa bizzat Adiyy çıktı. Arkadaşlarından Mûsâ b. Vecîh Himyerî, Hâris b. Musarrif Ezdî öldürüldü. Hâris Haccâc'ın süvarilerinden ve Şâm eşrafındandı. Adiyy'in taraftarları hezimete uğradı. Bunu Yezîd'in kardeşleri işitti. Bunlar o sırada Adiyy'in hapishanesindeydiler. Sesler geliyor, kasrda çatışmalar oluyordu. Abdülmelik onlara: «Ben Yezîd'in galip geldiğini sanıyorum. Adiyy'in yanında olan Mudarlı ve Şâmlılara güvenemiyorum. Yezîd'in bizi kurtarmasından önce gelip bizi öldürebilirler. Kapıyı kapatın ve onu tutun.» dedi. Onlar dediklerini yaptılar. Tam o sırada (Âmiroğullarının mevlâsı) Abdullah b. Dinâr geldi. Adiyy'in muhafazıydı. O ve arkadaşları kapıyı zorlamağa başladılar, fakat sökmeğe muvaffak olamadılar. Halk yetişti ve Yezîd'in kardeşlerini kurtardı.

Yezîd b. Mühelleb kasrın yanında Süleyman b. Ziyâd b. Ebîhi'nin evine geldi. Kendisine Selâlîm ve Kasr'ın fethi haberi getirildi. Yezîd onu hapsettirdi ve: «Eğer sen kardeşlerimi hapsetmeseydin ben de seni hapsetmezdim.» dedi.

Yezîd galip gelince Basra'nın Temîm, Kays soyundan olan reisleri ve Mâlik b. Münzir kaçtılar. Yezîd bir kısmını Kûfe'de, bir kısmını Şâm'da yakaladı. Muğîre b. Ziyâd b. Amr Atekî Şâm'a doğru yola çıktı. Yolda Hâlid Kasrî ve Amr b. Yezîd Hakemî'ye rastladı. Yanlarında Humeyd b. Abdülmelik b. Mühelleb vardı. Bunlar Yezîd b. Mühelleb'in ve istediği her şeyin himayesi amacıyla geliyorlardı. Muğîre'den haber sordular. O da Hümeyd'e duyurmadan gizlice durumu ikisine haber verdi. Onlara nereye gittiklerini sordu. Onlar: «Yezîd'in emân'ı için.» diye ce-

vap verdiler. Muğîre: «Yezîd Basra'ya hakim oldu, pek çok kişi katletti, Adiyy'yi da hapsetti, siz geri dönün.» dedi. Geri döndüler, Humeyd'i de beraberlerinde tuttular. Humeyd onlara: «Allah için gönderildiğiniz amaca muhalefet etmeyin, çünkü Yezîd b. Mühelleb size mukabelede bulunur. O ve ehl-i beyti bize zaten düşmandır.» dedi. Humeyd'in sözünü dinlemediler, sözünü kabul etmediler ve onu da geri çevirdiler.

Abdulhamid b. Abdurrahman Kûfe'de Hâlid b. Yezîd b. Mühelleb ve Hamâl b. Zelır'i yakaladı. Bunların bir şeyden haberleri yoktu. Bunları bağlayıp Şâm'a gönderdi. Yezîd b. Abdülmelik de bunları hapsettirdi. Ölünceye kadar hapiste kaldılar. Yezîd b. Abdülmelik Kûfe'de ailesine bir şeyler gönderdi ve daha fazlasını temenni etti. Kardeşi Mesleme b. Abdülmelik ve kardeşinin oğlu Abbâs b. Velîd b. Abdülmelik'i, Şâm ve Cezire ehlinden yetmiş bin savaşçıyla teçhiz etti. Seksen bin oldukları da söylenir. Irak'a yürüdüler. Mesleme Abbâs'ı ayıplıyor ve kınıyordu. Aralarında anlaşmazlık çıktı, Abbâs ona şöyle yazdı:

«Ey Ebû Saîd, canım sana feda olsun! Sen beni övmeyi de yermeyi de beceremiyorsun;
Şayet kökümüz ve dallarımız bir yerde birleşiyor olmasaydı,
Sana attığım zaman kemiğim sızlamasaydı ve senin başına gelen şey bana da isabet ediyor olmasaydı,
Beni kınamak ve bana sövmekten seni aciz bırakan bir korkuyla beni inkâr ederdin;
Kısacası ben senin yaşamanı istiyorum, sen ise benim ölmemi.»

(Bu beyitlerin Abbâs'a ait olmadığı, sözlerinin beyitler halinde ifade edildiği de söylenir.)

Yezîd b. Abdülmelik bu duruma vakıf olunca ikisine de haber gönderip aralarını buldu, barıştırdı. İkisi Kûfe'ye gelip Nuhayla'da indiler.

Aralarında şöyle bir konuşma cereyan etti:

Mesleme:

— Keşke bu İbn Mühelleb (Mezûnî) olsaydı! Bu soğukta bize kendine tabî olmayı yüklemezdi.

Hayyân Nabatî (Şeybânoğullarının azatlısı):

— Onun arsayı terketmeyeceğine garanti veririm. (Nabatî Arapçayı iyi bilmediğinden bütün cümlelerini yanlış bildiriyor.)

Abbas:

— Ey anasız! Sende bunu görecek, anlayacak göz nerede?

Hayyân:

— Allah yüzünü kızartsın! Baksana üzerinde hilâfet mühürü yok.

Mesleme:

— Ey Ebû Süfyân! Sen Abbâs'ın sözüne kulak asma.

Hayyân:

— Çünkü o ahmaktır.

İbn Mühelleb'in arkadaşları Mesleme ve Şâm ehlinin geldiğini duyunca bundan korkuya kapıldılar. İbn Mühelleb de durumu öğrendi, halka bir konuşma yaparak: «Ben askerleri gördüm ve "Aman Şâm ehli ve Mesleme geldi" diye korkmalarına şahit oldum. Şâm ehli kim oluyor? Topu topu dokuz kılıç (bunun da yedisi bana, ikisi üzerimedir). Mesleme ise sarı bir çekirgedir.O Berberiler, Cerâmıkâ, Cerâcime[1], Nabatîler, melez ve düşük insanlarla geldi. Onlar da sizin elem duyduğunuz şeyden elem duyan beşer değiller mi? Niye Allah'tan onların ummadıklarını ümid ediyorsunuz? Siz onlara öyle bir tokat indirirsiniz ki arkalarını dönüp kaçmak zorunda kalırlar.» Basra ehli Yezîd b. Mühelleb'in yardımına koştu. Ehvâz, Fâris (İran) ve Kirmân'a âmillerini gönderdi. Horasân'da Müdrik b. Mühelleb'i görevlendirdi. Oranın valisi Abdurrahman b. Nuaym idi. Abdurrahman onlara: «İşte bu sizin aranıza nifak tohumunu atmağa gelen Müdrik'tir. Halbuki siz afiyet ve taat içerisinde yaşıyorsunuz.» dedi. Temîmoğulları ona mani olmak için yürüdüler. Bu durumu Horasân'da Ezdliler de öğrendi, bunlardan da yaklaşık iki bin süvari çıktı. Sahranın başında Müdrik'i karşıladılar ve ona: «Kardeşin baş kaldırmış olsa da sen bize insanların en sevimlisisin. Eğer sonunda kardeşin kazanırsa bu bizim lehimizedir. Size en çabuk gelenler ve buna en lâyık olanlar bizleriz. Eğer tersi olursa, musibetin bizi kaplamasında senin bir suçun yoktur.» dediler. Müdrik onlardan ayrıldı. Basra halkı Yezîd için toplanınca Yezîd onlara bir hutbe okudu ve onları Allah'ın kitabına, Resûlünün sünnetine davet ettiğini söyleyerek onları cihada teşvik etti. Ona göre Şâmlılar ile savaşmak Türk ve Deylem ile savaşmaktan daha sevaptı.

Hasan-ı Basrî de dinliyordu. Sesini yükselterek: «Biz seni vali olarak görüyorduk, bu sana yakışmaz.» dedi. Yezîd'in arkadaşları hemen davranıp Hasan-ı Basrî'nin ağzını kapatıp oturttular. Daha sonra mescitten çıktılar, mescidin kapısında Nadr b. Enes b. Mâlik durmuş şöyle diyordu: «Ey Allah'ın kulları! Allah'ın kitabına, Peygamberin sünneti-

---

1 Merkezi Maraş olan bir memleketin sakinleri. Arap fütûhatında büyük rolleri olmuştur. Bkz. el-Münced fi'l-Edeb ve'l-Ulûm, s. 134.

ne icabet etmekten dolayı kınanıp cezalandırılmazsınız. Vallahi, sizler de, bizler de sadece Ömer b. Abdülaziz'in hilâfeti zamanında görebildik.»

Hasan: «Nadr da buradaymış,» diyerek halkın arasına karıştı. Halk bayrakları dikmiş, Yezîd'in çıkmasını bekliyorlardı ve şöyle diyorlardı: «Sen bizi iki Ömer'in sünnet ve âdetine çağırıyorsun.» Hasan: «Yezîd dün şu gördüklerinizin boynunu vuruyordu. Sonra bunları, rızalarını kazanmak için Mervânoğullarına gönderiyordu. Kızınca da bir yarışı başlattı.» dedi, sonra da: «Ben bunlara muhalefet ettim, siz de edin.» diye ekledi. Dinleyenler: «Evet.» dediler. Hasan: «Ben size iki Ömer'in adaletinden haber vereyim: İki Ömer'in sünnet ve alışkanlıklarından biri ayağına bağ koydurmaktır.» dedi, sonra tekrar hapse koyuldu. Arkadaşlarından bir kısmı Yezîd'e: «Sen Şâm ehlinden razı gibisin, öyle mi?» diye sorduklarında Yezîd: «Evet, ben onlardan razıyım. Allah onları takbih etsin. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın yasakladıklarını helâl kılan bunlar değil midir? Hem de bunları ipekli giyen ve haram çiğnemekten kaçınmayan Nabatîleri ve Kıptîleri için mübah kılmışlardır. Ka'be'ye yürümüş ve yıkmışlar, sonra da taşları ve örtüleri arasında ateş yakmışlardır. Allah'ın lâneti ve ahiretin kötülüğü onların üzerine olsun.» diye karşılık verdi.

Sonra Yezîd Basra'ya kardeşi Mervân b. Mühelleb'i bırakarak oradan hareket etti ve Vâsıt'a geldi. Vâsıt'a gelirken arkadaşlarıyla istişare etmişti. Kardeşi Habîb ve diğerleri şöyle demişlerdi: «Çıkıp Fâris (İran)'te konaklayalım, geçitleri ve tepeleri tutarız; Horasân'a yaklaşıp Şâm ehline varırız. Dağlık bölgede yaşayanlar sana geldiğinde elinde kaleler olur.» Yezîd onlara: «Hayır, ben bu görüşte değilim.» diye karşılık vermiş. Habîb'in: «Evvel emirde olması gereken görüş elden kaçtı. Basra'ya hâkim olduğun zaman sana başında ehlinden birilerinin bulunacağı süvarileri Kûfe'ye göndermeni söylemiştim. Orada Abdulhamid var. Sen yetmiş kişilik bir gurupla ona rastlamıştın, sana dokunmamıştı. Oraya Şâm ehli daha önce davrandı. Oradakilerin çoğu da senin görüşündedir. Senin onlara vali olman onlar için Şâm ehlinin hakimiyetinden daha iyidir. Bana itaat etme, ben şimdi görüşümü söylüyorum. Ailenden bir kaç kişiyle süvarilerini serbest bırak, Cezîre'ye gitsinler ve orada bir kalede konaklasınlar. Sen de izlerinden gidersin. Eğer Şâm ehli üzerine gelmek isteyecek olursa, Cezire'deki askerlerin onlara engel olsunlar. Sonra sen onlara katılırsın, Musul'daki soydaşların da gelir. Irak ve Şâm ehli ayrı ayrı üzerine gelir ve sen de onlarla fiyatı ucuz bir arazide savaşır, böylece bütün Irak'ı arkana atmış olursun.» şeklinde konuşması üzerine de: «Ben ordumu parçalamak istemiyorum.» demişti.

Yezîd Vâsıt'ta konakladı, bir kaç gün sonra sene çıktı.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl Abdurrahman b. Dahhâk insanlara hacc emîrliği yaptı. Medîne âmili idi. Mekke'de Abdülaziz b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd, Kûfe'de Abdulhamid, Kûfe kadılığında Şa'bî bulunuyordu. Basra'ya Yezîd b. Mühelleb hâkim olmuştu. Horasân emîri ise Abdurrahman b. Nuaym idi.

İsmail b. Ubeydullah, Afrika'daki görevinden alınıp yerine Haccâc'ın kâtibi Yezîd b. Ebî Müslim getirildi, öldürünceye kadar bu görevde kaldı.

Mücâhid b. Cebr doksan üç yaşında bu yılda ölmüştür. (Yüz üç, yüz dört, yüz yedi yaşlarında öldüğü de söylenir). Ammâr b. Cebr (Ebû Sâlih Zekvân)'in bu yıl öldüğü söylenir. Âmir b. Ekseme el-Leysî, Ebû Sâlih Semmân («tereyağcı»; buna «zeyyât: zeytinyağcı» da denir, çünkü ikisini de satardı.) Ebû Amr Saîd b. İyâs Şeybânî (Yüz yirmi yedi yaşında ölmüştür ve sahâbî değildir, Peygamber'i görmemiştir.) bu yılda ölmüşlerdir. Yine Ömer b. Abdülaziz'in hilâfetinde Ubeyde b. Ebî Lübâbe Ebû Kâsım Âmîrî ölmüştür.

HİCRET'İN YÜZ İKİNCİ (M. 720-721) YILI OLAYLARI

Yezîd b. Mühelleb'in Öldürülmesi

Yezîd b. Mühelleb oğlu Muâviye'yi bırakarak Vâsıt'tan ayrıldı. Beytülmâli (hazine) ve esirleri de onun yanında bıraktı. Kendisi Nil'in ağzından «Akr» denilen yere geldi, kardeşi Abdülmelik b. Mühelleb'i ise Kûfe'ye doğru yöneltti. Onu Abbâs b. Velid Sûrâ'da karşıladı, orada savaşa tutuştular. Abdülmelik ve arkadaşları onlara bir hücum yapıp dağıttılar. Basra'dan gelmiş olan Temîm ve Kayslılar da onlarla beraberdi. Şöyle bağırdılar: «Ey Şâm Ehli! Allah bizim yardımcımızdır.» Abdülmelik'in askerleri onları nehre kadar çekilmek zorunda bırakmışlardı. Şâm ehli: «Size bir beis yok, savaşın başında bizim bir hamlemiz vardır.» diye bağırarak Abdülmelik'in ordusuna saldırdılar. Abdülmelik'in ordusu hezimete uğradı ve Yezîd'in yanına döndü. Mesleme de Fırat nehri kenarından Enbâr'a yöneldi, bu nehrin üzerine bir köprü kurdurdu, nehri geçip Yezîd b. Mühelleb'in yakınına geldi. Kûfe'den ve sınır boylarından pek çok insan Yezîd'e gelip katıldı. Kendisine katılan Kûfe ve Medîneliler üzerine, Abdullah b. Süfyân b. Yezîd b. Mugaffal Ezdî'yi, Mezhic ve Esedlilere Nu'mân b. İbrâhim b. Eşter'i, Kinde ve Rabîa kabilesine Muhammed b. İshâk b. Eş'as'ı, Temîm ve Hemedân'a Hanzala b. Attab b. Verkâ Temîmî'yi gönderdi. Bunların hepsini Mufaddal b. Mühelleb'in komutası altında topladı. İbn Mühelleb'in kuvvetleri yüz yirmi bin olarak sayıldı. Yezîd b. Mühelleb: «Bunlarla beraber Horasân'daki kavmin de benimle olmasını isterdim.» dedi. Sonra arkadaşlarını savaşa teşvik etti.

Abdülhamid b. Abdürrahman Nuhayle'de karargâh kurmuş, suları bölmüş, İbn Mühelleb'e katılmasınlar diye Kûfe'ye gözcüler koymuş, Mesleme'ye, Sebre b. Abdurrahman b. Mihnef'le beraber bir bölük göndermişti.

Bu arada Abdulhamid Kûfe'deki görevinden azledildi, yerine Muhammed b. Amr b. Velîd b .Ukbe getirildi (Zu'ş-Şâme).

Yezîd ileri gelen adamlarını topladı, «On iki bin kişilik bir kuvvet

kurup, kardeşim Muhammed b. Mühelleb komutasında göndermeyi düşünüyorum. Bunlar geceleyin Mesleme'ye baskın yapsınlar, onların siperlerini kapatmak için yanlarında heybelerini, takımlarını götürsünler. Gecenin geriye kalan kısmında onlarla savaşsınlar, sabahleyin de ben onlara yardıma gelirim, sabah olunca askerlerle ona yardıma koşarım. Bu durumda, Allah'ın bize zaferi müyesser kılacağını ümit ediyorum.» dedi. Bunun üzerine aralarında şöyle bir konuşma geçti:

Sümeyda':

— Biz onları Allah'ın kitabına ve Resûlünün sünnetine çağırdık. Onlar bunu kabul ettiklerini zannediyorlar. Onları aldatmağa, onlara zulmetmeğe hakkımız yok. Ne zaman ki bunu kabul etmediklerini söylerler, o zaman bunları yapabiliriz.»

Ebû Rü'be (Artçı gurubun reisi):

— Sümeyda' doğru söylüyor, yakışan budur.

Yezîd:

— Yazıklar olsun size! Ümeyyeoğullarının Allah'ın kitabı, Resûlünün sünnetiyle amel ettiklerine inanıyor musunuz? Bunu onlar tâ baştan beri bırakmış, zayi etmişlerdir. Onlar sizi aldatmağa uğraşıyorlar. Ben Mervân'ın oğullarıyla karşılaştım; onların içinde en düzenbazı, en vefasızı bu sarı çekirge (Mesleme)'dir.

Orada bulunanlar:

— Onlar Allah'ın kitabına, Rasûlünün sünnetine çağrımızı reddetmedikçe biz bunu yapamayız.

Mervân b. Mühelleb Basra'da halkı Şâmlılar ile savaşa teşvik ediyor, Hasan-ı Basrî de onlara engel olmağa çalışıyordu. Mervân bu durumu öğrenince halkı toplayarak şöyle bir konuşma yaptı: «Ben bu riyakâr, sapık ihtiyarın (ismini zikretmiyor) halkı engellemeğe çalıştığını öğrendim. Vallahi, şayet komşusu onun tahta evinden bir çubuk çekse, sürekli burnu kanar. Allah'a yemin olsun ki, kabilenin düşükleri ve Fırat'ın yaban eşekleri ya bizim cemaatimizden el çeker, ya da biz ona yapacağımızı biliriz.»

Hasan bunu duyunca: «Vallahi, Allah'ın beni onun bu hakaretleri ile tekrim etmesini kötü görmüyorum.» şeklinde konuştu. Arkadaşları: «Eğer o sana bir kötülük yapmak isterse, biz sen istersen buna engel oluruz» dediler. Bunun üzerine Hasan onlara: «O zaman ben sizi nehyettiğim şeyi yapmış olur, "Benim dışımda birbirinizi öldürmeyin, benim için birbirinizi öldürün." demiş olurum.» diye karşılık verdi.

Mervân bunu duyunca onları iyice gözünde büyüttü. Onların dağılmalarını istedi ve Hasan'la uğraşmaktan vazgeçti.

Yezîd b. Mühelleb ile Mesleme b. Abdülmelik'in karşılaşması sekiz gün sürdü. Safer ayının on dördüncü gününe tesadüf eden cuma günü Mesleme Vaddâh'a haber göndererek gemilerle gelmesini ve köprüyü yakmasını emretti, sonra kendisi çıktı. Şâm tarafının askerleri hazırlandı ve İbn Mühelleb'e yaklaştılar. Sağ cenahın başında Cebele b. Mahreme Kindî, sol cenahın başında Hüzeyl b. Züfer b. Hâris Kilâbî vardı. Abbâs b. Velîd ise sağ kanada Seyf b. Hâni' Hemedânî'yi, sol kanada Süveyd b. Ka'kâ' Temîmî'yi geçirmişti ve hepsinin başında Mesleme vardı.

Yezîd b. Mühelleb sağ kanada Habîb b. Mühelleb, sol kanada da Mufaddal b. Mühelleb'i getirmişti. Şâmlılardan biri ileri çıkıp teke tek çarpışmağa davet etti. Karşısına Muhammed b. Mühelleb çıktı. Muhammed bir darbe indirdi, ancak adam onu ittirdi. Elinde demirden bir ellik (bileklik) vardı, buna rağmen Muhammed adamın elini kesti ve adam atının boynuna tutunmak zorunda kaldı ve yenildi.

Vaddâh köprüye yaklaştı ve ateşe verdi. Dumanı yükselince halk oraya koştu. Ufak çapta bir savaş oldu. Halk bu dumanı gördüğünde onlara: «Köprü yakıldı ve oraya giden hezimete uğradı.» denildi. Bu Yezîd'e söylendiğinde: «Neye yenildiler? Yani mağlubiyet söz konusu olacak kadar bir savaş mı cereyan etti?» dedi. Kendisine: «Köprü yakıldı, kimse sebat edemedi.» denildi. Bunun üzerine: «Allah belâlarını versin! Dumandan kaçan sinekler...» diye söylendi.

Sonra arkadaşlarıyla beraber çıktı ve şöyle dedi: «Hezimete uğrayıp dönenlerin yüzlerine vurun.» Dediğini yaptılar, fakat sayıları iyice artınca: «Bırakın! Vallahi, artık onlar ve ben bir arada bulunamayız.» dedi.

Yezîd kaçmayı düşünmüyordu. Yezid b. Hakem b. Ebi'l-Âs Sakafî geldi. (Bu Rasûlüllah (s.a.v.)'ın arkadaşı Osmân b. Ebi'l-Âs'ın kardeşinin oğludur. Onunla Mervân'ın babası Hakem b. Ebi'l-Âs arasında nesebep yoktur. Bu Vâsıt'tadır.) ve Yezîd'e: «Artık Mervânoğullarının hükümranlığı inkiraza uğradı. Eğer bunu hâlâ hissetmediysen, şimdi anla.» dedi. Yezîd: «Hissetmedim.» diyerek karşılık verdi. İbnu'l-Hakem'in:

«Ya melik olarak yaşa veya kerîm olarak öl,
Eğer kılıcın avucunda ölürsen mazur görülürsün.»

demesi üzerine de: «Bu olabilir.» diye karşılık verdi.

Yezîd arkadaşlarının yenilgisini gördüğünde, «Ya Sümeyda'! Benim

görüşüm mü daha iyi, yoksa senin görüşün mü? Ben halkın isteğini sana bildirmedim mi?» dedi. Sümeyda': «Evet, bildirdin.» diye karşılıkta bulundu.

Denildiğine göre, Yezîd, Eşheb'in atında idi. Birisi gelip ona: «Kardeşin Habîb katledildi.» dedi. Bunun üzerine: «Ondan sonra yaşamakta hayır yok. Vallahi, yenilgiden sonra hayata buğz etmiştim, artık bu buğz ve nefretim iyice arttı, yürüyün!» şeklinde konuştu.

Halk onun savaş isteğini anladı. Savaşı istemeyenler geri durdu, Yezîd'in yanında ise iyi bir topluluk kaldı. Yezid önde yürüyor, atlara rastladığı zaman onları dağıtıyor, Şâm ehlinden bir topluluğa rastladığı zaman da yüz çevirip uzaklaşıyordu. Böylece Mesleme'ye doğru yöneldi. Yaklaştığında Mesleme atını getirtti. Şâmlı süvariler Yezid ve arkadaşlarına hücum ettiler. Yezîd, Sümeyda' ve Muhammed b. Mühelleb öldürüldü.

Kelb soyundan Kahl b. Ayyâş isminde birisi Yezîd'e bakınca: «Vallahi, bu Yezîd'dir. And olsun ya ben onu öldürürüm veya o beni öldürür. Ona ulaşıncaya kadar beni arkadaşlarından koruyun.» diyerek yanındakilerle hamle yaptı. Bir müddet savaştılar. İki grup birbirinden ayrıldığı sırada Yezîd ölmüştü. Kahl da son nefesini vermek üzereydi. Kahl arkadaşlarına Yezîd'in yerini göstererek onu öldürdüğünü, onun da kendisini öldürdüğünü işaretle bildirdi.

Yezîd'in başını Mürreoğullarının azatlısı getirdi. Ona: «Sen mi öldürdün?» diye sorulduğunda «Hayır.» diye cevap verdi.

Mesleme'ye gelince, Yezîd'in başını Hâlid b. Velîd b. Ukbe b. Ebî Muayt ile Yezîd b. Abdülmelik'e gönderdi.

Yezîd'i, Huzeyl b. Züfer b. Hâris Kilâbî'nin öldürdüğü, fakat eğilip başını almağa tenezzül etmediği de rivayet edilir.

Yezîd katledildiği sırada Mufaddal b. Mühelleb Şâm ehli ile savaşmaktaydı. Yezîd'in öldürüldüğünü, askerlerinin hezimete uğradığını bilmiyordu. Her hücumunda onlara zayiat verdiriyordu. Yanında Âmir b. Umeysil Ezdî de vardı.

Bir müddet böyle savaştılar. Rabia'nın hezimete uğradığını gören Mufaddal bunlara bağırarak: «Ey Rabîa aşireti! Hücum edin, hamle yapın. Siz hezimete uğramadınız, üstelik de bu sizin âdetiniz değil. Canım size feda olsun, Irak ehli sizin tarafınızdan gelmesin!» dedi. Mufaddal'ın bu sözleri üzerine hücuma geçmek için geri döndüler.

Bu sırada Mufaddal'a: «Yezîd, Hâbib ve Muhammed çoktan öldü-

rüldü, insanlar etrafından dağıldı, sen burada ne yapıyorsun?» denildi, bunun üzerine Vâsıt'a gitti. Araplar arasında kılıcı ondan güzel kullanan, harbe güzel hazırlanan yoktu.

Bir rivayete göre kardeşi Abdülmelik Mufaddal'a gelmiş, Yezîdin öldürüldüğünü haber vermeyi uygun görmeyerek: «Emir (Yezid) Vâsıt'a intikal etti» demiş, bunun üzerine Mufaddal, Mühelleb evlâdından kalanlarla Vâsıt'a yönelmiş, Yezîd'in öldüğünü öğrenince de Abdülmelik' le ebediyyen konuşmayacağına yemin etmiştir. Nitekim Kandabil'de öldürülünceye kadar onunla konuşmamıştır.

Harpte gözünden isabet almıştı, «Beni Abdülmelik ayıpladı. İnsanlar beni görüp: "Şaşı, çökmüş bir ihtiyar" deyince mazeretim ne olacak? Hâlâ inanmadı mı, ben katledildim.» dedi.

Mufaddal savaşı bırakınca Şâm askerleri Yezîd'in askerleri üzerine geldi. Ebû Rü'be (Mürcie'nin arkadaşı) onlarla gündüz bir müddet savaştı. Mesleme üç yüz kadar esir aldı, bunları Kûfe'ye gönderdi, orada hapsettirdi. Yezîd b. Abdülmelik'in mektubu Muhammed b. Amr b. Velîd'e geldi. Yezîd esirlerin boyunlarının vurulmasını emrediyordu. Emniyet teşkilatının (şurta) başında bulunan Uryân b. Heysem'e esirleri yirmi yirmi, otuz otuz çıkarmasını söyledi. Otuz kadar Temîmli kalkıp: «Biz onlara yenilmiştik, onlardan önce bizden başlayın.» dediler. Uryân bunları çıkartıp boyunlarını vurdurdu. Bunlar ölürken şöyle diyorlardı: «Mağlup olduk, biz bu cezayı hakettik.»

Bunların işi bittikten sonra Mesleme'nin mektubu geldi, esirlerin öldürülmesinden vazgeçilmesini emrediyordu. Mesleme gelip Hîre'de konakladı.

Yezîd'in hezimet haberi Vâsıt'a gelince oğlu Muâviye otuz iki esiri çıkarıp boyunlarını vurdurdu. Bunlar arasında Adiyy b. Ertât, Muhammed b. Adiyy b. Ertât, Misma'ın iki oğlu Mâlik ve Abdülmelik ve başkaları bulunuyordu. Sonra Basra'ya geldi. Yanında mal ve hazineleri bulunuyordu. Gemileri hazırlayıp denize açılmak için hazırlandılar. Yezîd b. Mühelleb, Veddâ b. Humeyn Ezdî'yi Kandâbil'e emîr olarak göndermiş ve ona: «Ben düşman üzerine yürüyorum. Şayet onlarla karşılaşırsam, onların önünü almadan meydandan ayrılmam. Eğer zafer kazanırsam sana ikramda bulunurum, yenilecek olursam, ehl-i beytim sana gelip sığınacaklar, orada kendilerini koruma altına alıncaya kadar Kandâbil'de kalırsın. Seni kavmim arasından onlar için seçtim, beni yanıltma.» diyerek kendisine iltica ettikleri takdirde onlara iyi muamele yapacağına dair ahit almıştı.

Mühelleb'in ailesi Basra'da toplandığında mallarını gemilerle taşı-

dılar. Dalgalara dalıp sonunda Kirmân önlerine gelince gemilerden çıkıp malları taşıyıp hayvanlara yüklediler. Önderleri Mufaddal b. Mühelleb idi. Kirmân'da pek çok topluluk vardı, bunlar Mufaddal'ın etrafında toplandılar. Mesleme b. Abdülmelik bunları bulmak üzere Müdrik b. Dabb Kelbî'yi gönderdi. Müdrik, Mufaddal ve yanındakilere Akabe'de yetişip saldırdı. Mufaddal'ın adamlarından Nu'mân b. İbrâhim b. Eşter Nahaî, Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Eş'as yaralanıp Hulvân'a kaçtı. Yerini bulup öldürdüler, başı Hire'de bulunan Mesleme'ye getirildi. Mühelleb'in taraftarlarından bir grup geri dönüp emân istediler. Bunlara emân verildi. Mâlik b. İbrâhim b. Eşter, Verd b. Abdullah b. Hâbîb Sa'dî Temimî gibi zatlar da emân dileyenler arasında idi.

Mühelleb'in yakınları ve adamları Kandâbil'e geldiler. Mesleme, Müdrik b. Dabb'ı bu görevden alıp Mühelleb soyundan olanların peşine Hilâl b. Ahvez Temîmî'yi taktı. Hilâl bunlara Kandâbil'de yetişti. Mühelleb ve adamları oraya girmek istemiş, Vedda' b. Humeyd buna engel olmuştu. Hilâl b. Ahvez de Mühelleb soyuna mübayin değildi. Karşı karşıya geldiklerinde Vedda' sağ kanatta, Abdülmelik b. Hilâl sol kanattaydı. Bunların her ikisi de Ezd soyundan idi. Hilâl b. Ahvez emân bayrağını kaldırdı. Vedda' b. Humeyd ve Abdülmelik b. Hilâl ona doğru yöneldiler. İnsanlar mühelleb soyundan olanları terk edip ayrıldılar. Mervân b. Mühelleb bunu görünce kadınlara dönüp onları öldürmek istedi, fakat Mufaddal buna izin vermedi. Kılıçlarını çekip yürüdüler ve başkalarının yanında öldürüldüler. Mühelleb'in oğulları Mufaddal, Abdülmelik, Ziyâd ve Mervân, ayrıca Muâviye b. Yezîd b. Mühelleb, Minhâl b. Ebî Uyeyne b. Mühelleb, Kabîsa b. Mühelleb'in iki oğlu Amr ve Muğîre bunlar arasında idi. Ebû Uyeyne b. Mühelleb, Amr b. Yezîd b. Mühelleb, Osmân b. Mufaddal b. Mühelleb hariç, her birinin kulağına ismi yazılı bir parça takılarak başları götürüldü. Bunlar Rutbîl'de yakalanmıştı.

Hilâl b. Ahvez Mühelleb soyunun kadınlarını, kesik başları ve diğer esirleri Hîre'de bulunan Mesleme'ye gönderdi. Mesleme bunları Yezîd b. Abdülmelik'e, o da Haleb'de bulunan Abbâs b. Velîd'e gönderdi. Abbâs bu başları sırıklara takıp diktirdi. Mesleme çocuk ve kadınları satmak istedi. Bunları Cerrâh b. Abdullah Hakemî yüz bin dinar karşılığında satın alıp serbest bıraktı. Mesleme de Cerrâh'tan hiç bir şey almadı.

Yezîd b. Mühelleb'in öldürüldüğü haberi Yezîd b. Abdülmelik'e gelince hem zaferine, hem de hilâfetten önce nefsinde bulunan şeye sevindi.

Aralarındaki düşmanlığın sebebi şu idi: Süleyman b. Abdülmelik zamanında İbn Mühelleb üzerine kokular sürünmüş olarak hamamdan

çıkmış ve Yezîd b. Abdülmelik'e uğramıştı. Yezid, Ömer b. Abdülaziz'in yanında idi. Aralarında şöyle bir konuşma olmuştu:

Yezîd:

— Allah dünyayı takbih etsin. Pek az miktarda bir kokuyu bin dinara satsam, bunu sadece şerefli zengin kişiler alabilir.

Yezid b. Mühelleb:

— Güzel koku aslanın alnında olsa, ancak benim gibileri alabilir.

Yezîd b. Abdülmelik:

— Eğer bir gün halife olursam, vallahi seni katledeceğim.

Yezîd b. Mühelleb:

— Eğer ben hayatta iken sen bu işi alırsan (halife olursan), senin yüzüne elli bin kılıç vuracağım.

İşte aralarındaki düşmanlığın sebebi budur.

Esirler on üç kişi kadardı. Bunlar Yezid b. Abdülmelik'e getirildiği zaman yanında bulunan şair Kusayyir b. Azze şöyle demişti:

«Bir halim kişi galip geldiği zaman ya cezanın en ağırını verir veya affeder.

Ey Emîrü'l-Müminin! Sen bunları affet, her ne kadar kötülük etmiş olsalar da...

Çünkü sevap bakımından hilmin en faziletlisi kızgınlık anında olanıdır.»

Yezîd b. Abdülmelik ona: «Yazık sana Ebû Sahr! Merhamet damarın kabardı. Bu mümkün değil, çünkü Allah bunları pis işleri sebebiyle elime düşürdü.» diyerek esirleri öldürttü, sadece küçük bir çocuk kaldı. Bu çocuk: «Beni de katledin, ben çocuk değilim.» deyince Yezid: «Onu bırakın bülûğa ersin.» dedi. Ancak çocuğun: «Ben kendimi biliyorum, ihtilam oldum, kadınlarla yattım.» demesi üzerine onu da öldürttü.

Katledilenlerin isimleri şöyledir: Yezid b. Mühelleb'in oğulları Muârik, Abdullah, Muğire, Mufaddal ve Mincâb; Mufaddal b. Mühelleb'in oğulları Düreyd, Haccâc, Gassân, Şebib ve Fazl; bir de Mufaddal b. Kabîse b. Mühelleb.

Sâbit Kutne, Yezid b. Mühelleb'e bir mersiye yazmış, Yezîd'in ölümüne duyduğu üzüntüyü belirtmiş ve fırsat düştüğünde aynı şeylerin kendisine de yapılacağını dile getirmiştir.

Uyeyne b. Mühelleb'i bağışlaması için Hind binti Mühelleb, Yezid

b. Abdülmelik'e haber göndermiş, o da kabul etmişti. Ömer ve Osman ise, Esed b. Abdülmelik Kasrî'nin Horasân emîrliğine kadar sağ kalmış ve Esed bunların emniyet altında olduklarını bildirerek Horasân'a getirtmiştir.

(Kutne'nin nesebi şöyledir: Sâbit b. Ka'b b. Câbir Atekî Ezdî. Horasân'da gözünden isabet almış ve gözüne pamuk (kutne) konmuş ve bu yüzden «Kutne» diye tanınmıştır. Sâbit b. Kutne ile karıştırılmamalıdır. Bu sonuncu Huzâî, evvelki Atekî'dir.)

Mesleme'nin Irak ve Horasân'a Tayini

Mesleme b. Abdülmelik, Yezîd b. Mühelleb ile savaşı bitirdikten sonra kardeşi Yezîd b. Abdülmelik Kûfe, Basra ve Horasân'ın idaresini kendisine vermişti, o da Muhammed b. Amr b. Velîd'i Kûfe'ye tayin etti. Mühelleb soyundan sonra Kûfe valisi Şebîb b. Hâris Temîmî idi. Mesleme oraya Abdurrahman b. Süleymân Kelbî'yi göndermişti. Abdurrahman Basralıları katletmek isteyince Amr buna engel olmuş ve on gün mühlet verdikten sonra durumu Mesleme'ye bildirmişti. Mesleme onu azledip Basra valiliğine Abdülmelik b. Bişr b. Mervân'ı tayin etti, Amr b. Yezîd'i de emniyet (şurta) teşkilâtının başına getirdi.

Saîd Huzeyne'nin Horasân'a Tayini

Mesleme Horasân'a Saîd b. Abdülaziz b. Hâris b. Hakem b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye (Saîd Huzeyne)'yi tayin etti. Yumuşak başlı, zevkine düşkün biri idi. Abğar meliki renk renk boyanmış ve saçaklı bir elbise giymiş olan Saîd'in huzuruna çıkmıştı. Yanından çıkarken, kendisine «Emîr'i nasıl buldun?» diye sorulmuş, o da: «Huzeyne» demişti. Bunun üzerine «Huzeyne» diye lakaplandırıldı. Huzeyne, «evin efendisi, reisi» anlamındadır.

Saîd, Mesleme'nin kızıyla evlenmişti, bu yüzden Mesleme onu Horasân valisi yapmıştır.

Saîd göreve başlayınca Şu'be b. Zuheyr Nehşelî'yi Semerkand'a tayin etti. Şu'be Semerkand'a gitmek üzere "Suğd" denilen yere geldi. Şu'be'nin yakınları Abdurrahman b. Nuaym'ın velâyeti sırasında isyan etmişlerdi, sonra tekrar sulhe döndüler. Şu'be Suğd ehline hitap ederek onları ve oradaki diğer Arapları korkaklıkla itham edip: «İçinizde ne bir yaralı, ne de inleyen biri var» diyerek kınadı. Onlar da mazeret olarak

emirleri İlba' b. Habîb Abdî'nin korkak olduğunu ileri sürdüler.

Saîd, Ömer b. Abdülaziz zamanında görev yapmış olan Abdurrahman b. Abdullah'ın görevlendirdiği kişileri sorguya çekip hapsetti, sonra serbest bıraktı.

Cehm b. Zehr el-Cu'fî, Abdulaziz b. Ömer b. Haccâc Zebîdî, Münteci' b. Abdurrahman Ezdî'nin sekiz kişiyle beraber Yezîd b. Mühelleb tarafından tayin edildiği ve yanlarında hiyanetle elde edilmiş mallar (fey ve ganimetlerden) bulunduğu Saîd'e bildirildi. Saîd bunları Kuhunduzmerv'de hapsettirdi. Cehm b. Zehr bir eşeğe bindirilerek dolaştırıldı ve yüz değnek vuruldu. Bu ve hapsedilen diğer sekiz kişi Verkâ b. Nasr Bâhilî'ye teslim edildi. Verkâ bunları affederek Abdulhamîd b. Disâr ve Zübeyr b. Neşît (mevlâ Bâhile)'e teslim etti. Cehm b. Zehr, Abdülaziz ve Münteci' işkenceyle öldürüldü. Ka'kâ'a ve diğerlerine işkence ettiler. Onlar bu işkence yüzünden neredeyse ölecek duruma geldiler. Türkler ve Suğdlular bunlarla savaş yapıncaya kadar hapiste kaldılar. Sonra Saîd bunları hapisten çıkarttırdı. Şöyle diyordu: «Allah Zübeyr'e lânet etsin, çünkü o Cehm'i öldürdü.»

Hişâm ve Velîd'in Veliahtlığa Getirilişi

Yezîd b. Abdilmelik, Yezîd b. Mühelleb üzerine ordular gönderince ve bu orduların kumandanlığına kardeşi Mesleme b. Abdülmelik ve kardeşinin oğlu Abbâs b. Velîd b. Abdülmelik'i getirince, bunlar kendisine: «Ey Müminlerin emîri! Iraklılar yalan yanlış haberleri yayıp ortalığı karıştıran bir topluluktur. Biz savaşa gidiyoruz, çeşitli olaylar oluyor. Iraklılar yanlış bir haber yayıp bize: «Müminlerin emîri öldü.» diyebilirler, bu da bizim elimizi kolumuzu bağlayabilir. Sen Abdülaziz b. Velîd'i veliaht tayin etsen isabetli bir şey olur.» demişlerdi. Bunu Mesleme duymuş, kardeşi Yezîd'e gelerek: «Ey Müminlerin emîri! Sana kardeşin mi daha sevimlidir, yoksa kardeşinin oğlu mu?» diye sormuş, Yezîd'in: «Tabii ki kardeşim.» demesi üzerine de: «O halde kardeşin hilâfete daha lâyık ve hak sahibidir.» şeklinde karşılık vermişti. Yezîd bunun üzerine: «Eğer hilâfet oğluma geçmez ise, dediğin gibi buna kardeşim kardeşimin oğlundan daha hak sahibi ve lâyıktır.» deyince de: «Senin oğlun henüz küçük. Veliaht olarak Hişâm b. Abdülmelik'e, ondan sonra da oğlun Velîd'e bey'at etsen, bunları veliaht tayin etsen!» demişti.

O sırada Velîd on bir yaşında idi. Yezîd kardeşi Hişâm b. Abdülmelik'i, ondan sonra da oğlu Velîd b. Yezîd'i veliaht tayin etti.

Yezîd oğlu bülûğa erinceye kadar yaşamıştı. Velid babasını görünce: «Allah seninle benim arama Hişâm'ı koyanla benim aramdadır.» derdi.

Türklerle Yapılan Savaşlar

Saîd Horasân'a vali olunca halk onu zayıf görmüş ve «Huzeyl» diye isimlendirmişlerdi. Semerkand'a Şu'be'yi tayin etmiş, sonra azletmişti. Türkler bunlara saldırmayı düşünüyorlardı. Hakan Türkleri toplamış ve Suğd'a yollamıştı. Kumandanları Kör Sûl idi, Kasr-ı Bâhılî'ye (Bâhılî Sarayı) geldiler.

Denildiğine göre, büyük meliklerden biri Bâhile'den bu sarayda oturan bir kadınla evlenmeyi istemişti. Kadın bunu kabul etmeyince bu melik ordu toplamıştı. Bu ordu sarayda bulunanları esir edeceğini ümit ediyordu. Kör Sûl gelip kaleyi muhasara altına aldı. Semerkand valisi Saîd'in Şube'den sonra tayin ettiği Osman b. Abdullah b. Mutarrif b. Şihhîr idi. Kaledekiler Osman'a haber gönderdiler. Kendilerine imdat, yardım gelmeme durumunu da göz önüne alarak Türklerle kırk bin dinar karşılığında bir sulh yapmış ve on yedi kişiyi de rehin olarak vermişlerdi. Osman halkı topladı. Müseyyeb b. Bişr Reyâhî bütün kabilelerden topladığı dört bin kişi ile geldi. Aralarında Şu'be B. Züheyr, Sâbit Kutne ve daha başka süvariler vardı. Toplandıklarında Müseyyeb onlara: «Siz başlarında Hakan bulunan Türk süvarileri üzerine gidiyorsunuz. Eğer sabrederseniz bedeli cennettir, kaçarsanız cezası cehennemdir. Savaş ve sabrı göze alan yürüsün.» diyerek onları teşvik etmişti. Bin üç yüz kişi geri döndü. Bir fersah yürüdükten sonra, Müseyyeb önceki konuşmasını bir daha tekrarladı, bu sefer bin kişi daha ayrıldı. Türklere iki fersah kala konakladılar. Onlara Kay meliki olan Türk Hakan geldi: «Burada benden başka Türklere bey'at etmeyen melik kalmadı. Benim üç yüz savaşçım var, onlar da seninle beraberdir. Bir de size şunu söyleyeyim: Onlar, (kaledekiler) Türklerle sulh yapmışlar ve on yedi kişiyi rehin olarak vermişler. Eğer Türkler sizin onlara yardıma geldiğinizi anlarlarsa, rehineleri öldürürler. Onların niyetleri yarın saldırıp kaleyi ele geçirmek.» dedi.

Müseyyeb biri Arap, öbürü Acem iki kişiyi Türklerin durumu hakkında bilgi toplamak üzere yolladı. Bunlar karanlık bir gecede yaklaştılar. Türkler saray (kasr) yakınlarındaki suyu tutmuşlardı, kimse oraya yaklaşamazdı. Saraya yaklaştılar. Gözcü bunlara bağırdı, bunlar: «Sus ve bize Abdülmelik b. Disâr'ı çağır.» dediler. Abdülmelik b. Disâr'a Müseyyeb'in yardıma geldiğini haber verip bu gece ve yarın onlara kar-

şı koyup koyamayacaklarını sordular. Kaledekiler: «Yarın kadınlarımızı önümüzden ölüme süreceğiz, biz de arkalarından öleceğiz.» dediler. İki casus tekrar Müseyyeb'e dönüp durumu haber verdiler. Müseyyeb, yanındakilere: «Ben bu düşmanın üzerine yürüyorum, gelmek isteyen gelsin.» dedi. Kimse Müseyyeb'den ayrılmadı ve ölünceye kadar dönmeyeceklerine söz verdiler.

Sabahleyin Müseyyeb yürüdü. Türklerin akıttığı sular kalenin daha iyi korunmasına yarıyordu. Türklerle kendi arasında yarım fersah kalınca konakladı. Geceleyin baskın yapmağa karar verildi. Akşam olunca Müseyyeb arkadaşlarına sabır ve sebatı tavsiye ederek onları teşvik etti ve: «Parolanız "Ya Muhammed" olsun. Kaçanı kovalamayın, hayvanları kesmeğe özen gösterin; çünkü hayvanların kesilmesi onlara sizden daha şiddetli ve ağır gelir. Sayınız az değil, onların sayıları çok da olsa zayıf düşürmedikten sonra yedi yüz kılıçla vurulmaz.» dedi. Sağ kanada Kuseyyir Debûsî, sol kanada Sâbit Kutne'yi (Ezdli) geçirdi. Türklere yaklaşınca tekbir getirdiler. Türkler kalktılar, Müslümanlar aralarına daldılar. Müseyyeb bir kaç adamla yaya olarak savaştı. Bahterî Murâî'nin sağ eli kesildi, kılıcı sol eline aldı. Solu kesildi, yine de kollarıyla kendini bir müddet savundu, sonunda şehit oldu. Sâbit Kutne ileri gelen bir Türkü öldürdü. Türkler hezimete uğradılar. Birisi şöyle bağırdı: «Onları takip etmeyin, siz saraya yönelin, sudan başka bir şey taşımayın, sadece yürüyebilecek olanları taşıyın. Kim bir kadın veya bir çocuk veya zayıf birini Allah rızası için taşırsa, onun ecrini vermek Allah'a kalmıştır. Bunu yapmayanlar kırk dirhem alacaklardır. Sarayda anlaştığınız bir kimse varsa onu taşıyın.» Sarayda bulunan herkesi yanlarına aldılar, Türk Hakan'a geldiler. Türk Hakan onları ağırladı, sonra bunlar Semerkand'a gittiler. Türkler ertesi gün tekrar döndüler, fakat sarayda kimseyi bulamadılar. Kendi ölülerini görünce: «Bize gelenler insan değildi» demekten kendilerini alamadılar.

O gece Muâviye b. Haccâc'ın gözü kör edilmiş ve eline felç inmişti. Saîd tarafından kendine valilik verilmişti. Saîd bunu geri alıp Seddâd b. Huleyd Bâhilî'ye verdi ve Muâviye'yi muaheze etmesini istedi. Seddâd da, Muâviye'yi sıkıştırınca Muaâviye: «Ey Kays aşireti! Ben Bâhili'nin sarayına gittim. Gözlerim son derece keskin ve ellerim son derece güçlü idi. Orada gözüm kör edildi ve elim felç oldu. Onlar ölüm ve esaretle karşı karşıya kalmışken onları kurtardım. Şimdi de bu sahibiniz (arkadaşınız) bana neler yapıyor, beni ondan koruyun» dedi. Bunun üzerine Muâviye'ye dokunmadı.

Savaş esnasında sarayda bulunanlardan bazıları şöyle demiştir: «Savaşa başladıklarında öyle bir gürültü, kılıç sesi ve at kişnemesi işittik ki kıyamet kopuyor zannettik.»

Suğd Savaşı

Bu yıl içinde, Said Huzeyne nehri geçerek Suğdlar ile savaştı. Bunlar ahdi bozmuş ve Müslümanlara karşı Türklere yardım etmişlerdi. Halk Said'e şöyle dedi: «Sen savaşı bıraktın amma Türkler baskın ve yağmağa devam ediyor, Suğd ahalisi de kâfir oldu.» Said nehri geçip Suğd'a yöneldi. Suğd ehlinden bir grup ve Türkler Said'in karşısına çıktılar. Müslümanlar bunları hezimete uğrattılar. Said: «Onları takip etmenize gerek yok, Suğd artık Emîrü'l-Müminînin bostanıdır. Çünkü siz onları hezimete uğrattınız. Ekilmemiş topraklarını mı istiyorsunuz. Ey Iraklılar! Siz halifeleri çok kereler katlettiniz, sizi helâk ettiler mi?

Sevre b. Hürr, Hayyân Nabatî'ye: «Ey Hayyân! Onların peşine gitmekten vazgeç, geri dön.» dediyse de Hayyân: «Bu Allah'ın bize verdiği av, kurbandır; bırakamam.» diye karşılık verdi. Sevre: «Geri dön, Ey Nabahil!» diye ısrar edince de Hayyân: «Allah yüzünü kızartsın!» diye beddua etti.

Müslümanlar yürüyüp kendileri ile Merc arasındaki bir vadiye vardılar. Türkler onları pusuya düşürdü. Müslümanlar önce hezimete uğradılar, vadiye geldiler ve orada direnip sonra üstünlük sağladılar. Denildiğine göre, hezimete uğrayanlar silâhlı Müslümanlardı. Türkler bir ağaçlıktan üzerlerine saldırdılar (Süvarilerin başında Şu'be b. Zuheyr bulunuyordu.) ve atlarına binmelerine fırsat vermediler. Şu'be bunlarla savaştı, kendisi ve elli kadar adam öldürüldü ve böylece silâhlı olan süvariler yenilgiye uğradılar.

Haber Müslümanlara ulaştı. Benû Zâlim'den Halîl b. Evs Abşimî atına binerek: «Ey Temîmoğulları buraya, ben Halîl'im!» diye bağırdı, etrafına toplananlarla düşmana saldırdı. Emîr ve diğer askerler gelinceye kadar düşmanı oyaladılar. Düşman bozguna uğratıldı. Nasr b. Seyyâr vali oluncaya kadar Halîl Temîmoğullarının süvarilerine komuta ediyordu. Sonra bunların reisliği kardeşi Hakem b. Evs'e geçti.

Ertesi yıl Temîm soyundan bazılarını Vezgîş'e gönderdi. «Keşke düşmanla biz karşılaşsaydık da onlara hücum etseydik,» dediler. Said bir seriyye (10-15 kişilik süvari) gönderdiğinde bu seriyye esir, ganimet gibi şeyle dönecek olursa esirleri iade eder ve seriyyeyi cezalandırırdı.

Şair Hicrî şöyle der:

«Seriyyeyi düşmana eğlenerek gönderiyorsun, kılıcın kınında;
Bize Hind kılıcı gibisin, düşmanla düğün yemeğinde.»

Mervân b. Muhammed'in Esedoğullarından İsmâil isminde bir dostu vardı. İsmâil Huzeyne'nin yanında Mervân'a olan sevgisinden ve dostluğundan bahsedince Huzeyne: «Bu piçin mi?» diye sordu. İsmail şöyle cevap verdi: «Huzeyne benim piç olduğumu iddia ediyor, her halde elinde ayna var.»

Hayyân Nabati'nin Ölümü

Kuteybe'nin öldürülüşü zikredilirken Hayyân'ın durumundan, kumandan olarak Horasân'a gittiğinden bahsedilmişti. Sevre b. Hürr O'na: «Ey Nabatî» diye hitap etmiş, o da: «Allah yüzünü kızartsın!» diye cevap vermişti. Bunun üzerine Sevre ona kin duymağa başlamış ve Sâid Huzeyne'ye: «Araplara ve valiye en fazla düşmanlık besleyen şu köledir. Horasân'ı Kuteybe aleyhine bozan, senin için de aynı şeyleri düşünüyor. Ondan sonra da, kalelerden birine sığınacak» dedi.

Said: «Bunları kimseye duyurma.» diyerek biraz süt, biraz altın getirtti. Altını ufalayıp toz halinde süte kattı, sonra bunu Hayyân'ın kabına koydurdu. Hayyân bunu içti. Said ve halk onunla beraber dört fersah gidip geri döndüler. Hayyân dört gün sonra öldü. Onun bu yıl ölmediği de nakledilmiştir.

Mesleme'nin Irak ve Horasân Valiliğinden Azledilmesi, Yerine İbn Hübeyre'nin Tayin Edilmesi

Mesleme Irak ve Horasân valisi olmuş, haraçta ve diğer vergilerde bir artış olmamıştı. Yezîd b. Abdülmelik onu azletmekten istihya etti, «Yerine birini vekil bırak ve gel.» diye mektup yazdı.

Rivayete göre, Mesleme, Yezîdi ziyaret için gitme konusunu Abdülaziz b. Hâtim b. Nu'mân ile müşavere etmiş, aralarında şöyle bir konuşma geçmişti:

Abdülaziz:

— Sevdiğin, özlediğin için mi ziyareti düşünüyorsun?

Mesleme:

— Böyle olması gerekir.

Abdülaziz:

— O halde bir vali tayinine kadar işinden ayrılma.

Sonra Mesleme yürüdü, Ömer b. Hübeyre el-Fezârî posta hayvanları üzerinde onu Irak'ta karşıladı. Mesleme geliş sebebini sordu. Ömer: «Emîrü'l-Müminîn beni Mühelleboğullarının mallarını toplayıp korumak için gönderdi.» diye cevap verdi. Ömer gidince Mesleme, Abdülaziz b. Hâtim'i çağırıp İbn Hübeyre'nin haberini bildirdi. Abdülaziz: «Ben sana söylemiştim.» deyince Mesleme: «O, Mühelleboğullarının mallarına sahip çıkmak, korumak için gelmiş.» diye karşılık vermiş bunun üzerine Abdülaziz: «Bu önce söylediğinden de acaip. Cezire'de görevli olan İbn Hübeyre oradan azledilip Mühelleboğullarının mallarını korumak için gönderiliyor, üstelik onunla sana her hangi bir mektup gönderilmiyor.» şeklinde konuşmuştu.

Aradan çok geçmeden Mesleme İbn Hübeyre'nin görevlilerini azlettiği ve onlara sert davrandığı haberini aldı.

İbn Hübeyre'nin Irak'ta Vali Oluncaya Kadarki Durumu

Fezâreoğulları ile Bâdiye'den gelmiş bazı harp kumandanlarının emrinde çalışmıştır. Şöyle derdi: «Öyle ümit ediyorum ki sonunda Irak valisi olacağım.» Amr b. Muâviye ile Rûm savaşlarına gitmiştir.

Kimsenin binemediği şahane bir at getirilmişti. «Kim binebilirse at onundur.» dendi. Ömer b. Hübeyre kalktı, önce attan biraz uzaklaştı, sonra ata yöneldi, atın tekme atması halinde ulaşabileceği bir yere geldi, sonra atlayıp bindi ve atı aldı.

Mutarrif b. Muğire b. Şu'be, Haccâc'ı azlettiği zaman Mutarrif ile savaşan Rey ordusunun içinde geldi. Harp başlayınca İbn Hübeyre kendisiyle beraber olduğunu izhar ederek Mutarrif'e iltihak etti. Ordular birbirine girince, İbn Hübeyre Mutarrif'i öldürenler arasında idi, Mutarrif'in başını aldı. (Mutarrif'i İbn Hübeyre öldürmemiş, fakat başını kesmiştir, diyenler de vardır.) İbn Hübeyre bu başı Adiyy'e getirmiş, Adiyy ona pek çok mal vererek kendisini Mutarrif'in kesik başıyla Haccâc'a göndermiş, Haccâc da Abdülmelik'e göndermiştir.

Abdülmelik Dimaşk yakınlarındaki Berze köyünü İbn Hübeyre'ye ikta' etti. İbn Hübeyre tekrar Haccâc'ın yanına döndü. Haccâc onu Kerdem b. Mersid Fezârî'den topladığı malları almak için gönderdi. İbn Hübeyre malları aldı ve Abdülmelik'in yanına kaçtı ve: «Ben onun amcasının oğlu Mutarrif b. Muğire'yi öldürüp başını Müminlerin emîrine getirdim, sonra döndüm, beni öldürmek istedi. Beni sonum, ölümüm olacak bir işe sokmasından korkuyorum.» dedi.

Abdülmelik'in: «Sen benim korumam altındasın.» demesi üzerine İbn Hübeyre onun yanında kaldı. Sonra Haccâc Abdülmelik'e İbn Hübeyre'nin malları alıp kaçtığını bildirdi. Abdülmelik de ondan vazgeçmesini söyledi.

Abdülmelik'in bir oğlu Haccâc'ın kızıyla evlendi. İbn Hübeyre bu kıza hediye evriyor, iyilik ediyor, kolaylık gösteriyordu. Kız babasına İbn Hübeyre'yi över mahiyette mektup yazdı, Haccâc da ihtiyaçlarını kendinden istemesini söyledi.

Böylece İbn Hübeyre Şâm'da önemli bir kişi oldu. Ömer b. Abdülaziz halife olunca onu Cezire'ye tayin etti. Yezîd b. Abdülmelik halife olunca ve Habâbe'nin kendine tahakkümünü görünce ona ve Yezîd'e hediyeler gönderdi.

İbn Hübeyre ile Ka'kâ'a b. Huleyd Absî arasında hased ve kin vardı. Bir gün aralarında şöyle bir konuşma geçmiştir:

Ka'kâ'a:

— Ey Lahnâ'nın oğlu, seni kim gönderdi?

İbn Hübeyre:

— Seni ve ehlini evlilerin arkaları, beni de mızrakların uçları takdim etti, gönderdi.

Ka'kâ'a cevap vermedi.

Abbâsî Propagandacıları

Bu yılda Meysere elçilerini Irak'tan Horasân'a göndermiştir. Böylece propagandistler (duât) olayı ortaya çıkmıştır. Amr b. Bahîr ve Verkâ Sa'dî, Saîd Huzeyne'ye gelip: «Burada kötü sözler söyleyen bir topluluk var.» diyerek durumlarını bildirdiler. Saîd onları getirterek: «Kimlerdensiniz?» diye sordu. Bunun üzerine aralarında şöyle bir konuşma geçti:

Onlar:

— Biz tüccarız.

Saîd:

— Peki, sizin hakkınızda anlatılanlar ne oluyor?

Onlar:

— Bilmiyoruz.

Said:

— Propaganda yapmak için mi geldiniz?

Onlar:

— Biz ticaret ve özel işlerimizden buna fırsat bulamayız.

Said:

— Bunları tanıyan var mı?

Horasan'dan (çoğunluğu Rebia ve Yemen'den olan) bir grup insan:

— Biz bunları tanıyoruz. Eğer onlar senin hoşuna gitmeyecek bir şey yaparlarsa sorumluluğu bize ait.

Said, bunun üzerine onları serbest bıraktı.

Yezid b. Ebi Müslim'in Öldürülmesi

Yezid b. Abdülmelik, Yezid b. Ebi Müslim'i 101 yılında Afrika'da görevlendirmişti. Ölüm sebebi şudur:

Yezid b. Ebi Müslim şehirde oturan Müslümanlara Haccâc'ın siyahi olan zimmet ehline yaptığı muameleyi yapmağa karar vermişti. Yezid bunları kölelerine gönderip kâfir iken vermekte oldukları cizyeyle onları tekrar mükellef tuttu. Yezid buna azmedince onlar da toplanıp Yezid b. Ebi Müslim'i öldürmeğe karar verdiler ve onu öldürdüler. Yerine daha önceden valileri olan Muhammed b. Yezid'i getirdiler ve durumu Yezid b. Abdülmelik'e yazıp: «Biz taat ve itaati bırakmış değiliz, fakat Yezid b. Ebi Müslim bize Allah'ın ve müslümanların razı olmayacağı kötülükleri yaptı, biz de onu öldürüp eski valiyi tekrar getirdik.» dediler. Yezid b. Abdülmelik de onlara şöyle cevap verdi: Yezid b. Ebi Müslim'in yaptıklarına ben de razı olmam. Muhammed b. Yezid görevine devam etsin.»

Çeşitli Olaylar

Ömer b. Hübeyre Armenia yönünden Rûm (Bizans) ile savaştı. Bu sırada Cezîre valisi idi, Irak'a henüz tayin edilmemişti. Onları hezimete uğratıp yedi yüz kadar esir almıştır.

Abbâs b. Velid b. Abdülmelik de Rûm ile sevaşıp Delse'yi fethetmiştir.

Bu sene hacc emirliğini Medine valisi (âmili) Abdurrahman b. Dahhâk yapmıştır.

Mekke valisi Abdülaziz b. Abdullah b. Hâlid, Kûfe valisi Muhammed b. Amr Zü'ş-Şâme, Kûfe kadısı Kâsım b. Abdurrahman b. Abdullah b. Mes'ûd, Basra valisi Abdülmelik b. Bişr b. Mervân (Sonradan bunu Ömer b. Hübeyre azletmiştir.) Horasân valisi Saîd Huzeyne, Mısır valisi de Üsâme b. Zeyd idi.

HİCRET'İN YÜZ ÜÇÜNCÜ (M. 721-722) YILI OLAYLARI

Saîd Hareşî'nin Horasân'a Tayini

Bu yılda Ömer b. Hübeyre Saîd Huzeyne'yi Horasân'dan azletmiştir. Sebebi şudur:

Müceşşer b. Müzâhim Sülemî ve Abdullah b. Ümeyr, Ömer b. Hübeyre'ye gelerek Saîd Huzeyne'yi şikâyet etmişler, Ömer de bunun üzerine Saîd Huzeyne'yi azledip yerine Saîd b. Amr Hareşî'yi (Harîş b. Ka'b b. Rebîa b. Âmir b. Sa'sa' oğullarındandır.) tayin etmiştir. Saîd Huzeyne azledildiği haberini Semerkand'da savaşmakta iken almıştır.

Ömer b. Hübeyre, Yezîd b. Abdülmelik'e Akr savaşında (Yevm-i Akr) hizmeti geçenleri yazdı, Saîd Hareşî'yi zikretmedi.

Yezîd: «Hareşîyi niçin zikretmedin?» diye sordu ve Ömer b. Hübeyre'ye yazarak Hareşî'yi Horasân'a tayin etmesini istedi. Ömer, Hareşî'yi tayin etti ve önünden Müceşşer b. Müzâhim Sülemî'yi gönderdi.

Saîd Hareşî Horasân'a geldi. Huzeyne'nin görevlilerine pek imkân vermedi. Birisi yalan yanlış ahdini okuyunca: «Sus, bu mektuptan işittiklerinizin hepsinden emîr berîdir.» diyerek susturdu. Hareşî Horasân'a geldiğinde halk düşmanla karşı karşıya idi, hattâ biraz da düşman karşısında gerilemişlerdi. Hareşî: «Sizler çokluk ve fazla silâhla değil, Allah'ın yardımı ve İslâm'ın desteğiyle savaşıyorsunuz.» diyerek onları cihada teşvik etti. Onlar da: «Lâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-alyyi'l-azîm.» dediler.

Suğd ehli Hareşî'nin geldiğini duyunca canlarından korkmağa başladılar; çünkü Huzeyne zamanında Türklere yardım etmişlerdi. Büyükleri beldelerinden çıkmak üzere toplandılar. Melikleri: «Bunu yapmayın, burada kalın. Geçen şeylerin haracını verin, gelecek olan şeylerin haracını, buranın imarını ve eğer isterse onunla birlikte savaşacağınızı garanti edin. Yaptığınız şeylerden özür dileyin ve ona bir kaç rehine

verin.» dedi. Onlar: «Onun bunlara razı olmamasından korkuyoruz, ama biz Hucende'ye gidip, oranın kralının koruması altına gireceğiz. Ona, bizden hoşuna gitmeyen bir şey görmeyeceğine teminat vereceğiz.» diye karşılık verdiler. Bunun üzerine de Melik'in: «Ben sizden biriyim. Benim tavsiye ettiğim şey sizin için daha hayırlıdır.» demesine rağmen onlar bunu istemeyerek Hucende'ye yöneldiler. Fergâna melikine haber göndererek, kendilerini korumasını ve şehrine konuk etmesini istediler. Fergâna meliki bunu kabul edecekti, fakat annesi: «Bu şeytanları şehrine sokma, ancak onlar için bir rüstâk (bölge, köy) boşalt, orada kalsınlar.» diyerek oğluna engel oldu. Melik onlara haber göndererek: «İstediğiniz bir bölgeyi seçin, ben size özel bir yer ayarlayıncaya kadar orada kalacaksınız, bana da kırk gün (bir rivayete göre yirmi gün) mühlet verin.» dedi. Suğd ehli, İsâm b. Abdullah Bâhilî'nin mahallesini (geçidini) tercih etti. (Bunu Kuteybe onlar arasında bırakmıştı.) İsâm bunları kabul etti, fakat: «Oraya girinceye kadar aranızda her hangi bir himaye akdi yoktur. Eğer Araplar siz oraya gelmeden önce gelirlerse, müdahele etmem.» dedi. Suğd ehli buna razı oldular ve geçit (mahalle) onlar için boşaltıldı.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl içinde Türkler Lân'e saldırmışlardır.

Abbâs b. Velîd Bizans (Rûm) ile savaşmış ve Delse şehrini almıştır.

Mekek ve Medîne idaresi Abdurrahman b. Dahhâk'a verilmiştir.

Abdülvâhid b. Abdullah Nadrî Tâif'in idaresini almış, Abdülaziz b. Abdullah b. Hâlid'in Tâif ve Mekke'deki görevine son verilmiştir.

Bu yıl hacc emîrliğini Abdurrahman b. Dahhâk yapmıştır.

Irak valisi Ömer b. Hübeyre, Horasân valisi Hareşî, Kûfe kadısı Kâsım b. Abdurrahman, Basra kadısı da Abdülmelik b. Ya'lâ idi.

Bu yılda Şa'bî 77 yaşında ölmüştür.

Bu yıl içinde ayrıca, Peygamber (s.a.v.)'in hanımı Meymûne'nin kız kardeşinin oğlu Yezîd b. Asamm (73 yaşında), Ebû Bürde b. Ebî Mûsâ Eş'arî, Yezîd b. Husayn b. Nümeyr Sekûnî, Süleyman'ın kardeşi Atâ b. Yesâr, Umre binti Abdirrahman b. Saîd b. Zürâre el-Ensariyye (87 yaşında), Mus'ab b. Sa'd b. Ebî Vakkâs, Yahyâ b. Vessâb Esedî Minkarî, Abdülaziz b. Hâtim b. Nu'mân Bâhılî (Bunu Ömer b. Abdilaziz Cezîre âmili olarak tatin etmişti.) öldüler.

HİCRET'İN YÜZ DÖRDÜNCÜ (M. 722-723) YILI OLAYLARI

Hareşî ile Suğdlar Arasında Cereyan Eden Vak'a

Hareşî bu yılda bir çok savaş yapmış, nehri geçerek Debûsiyye'den iki fersah uzaklıktaki Rüzgâr Sarayı'nda (Kasr-ı Rîh) konaklamıştı. Ordusu etrafına toplanmış değildi. Yeniden hareketi emredince Hilâl b. Uleym Hanzali ona: «Yâ Henâh! Sen vezirken emîr (kumandan) olduğun şimdikinden daha hayırlıydın. Baksana, hareketi emrettiğin halde kimse etrafına toplanmıyor.» dedi. Hareşî dönerek tekrar konaklama emri verdi. Fergâna melikinin amcasının oğlu Hareşî'ye gelerek: «Suğdlar Hucende'dedir.» demek suretiyle onlar hakkında bilgi verdi ve şöyle devam etti: «Öyleyse onlar geçide varmadan önce yetişin, çünkü belli bir süre için onlar bizim himayemiz altında değillerdir.»

Hareşî onunla beraber Abdurrahman Kuşeyrî, Ziyâd b. Abdurrahman'ı göndermiş, onlar hareket ettikten sonra da gönderdiğine pişman olmuş, «Bana doğru mu, yalan mı söylediğini bilmediğim bir yabancı geldi, ben de bir grup müslümanı tehlikeye attım.» diyerek izlerinden Uşrûsene'ye kadar gitmiş ve ufak bir şey karşılığında onlarla anlaşma yapmıştı.

Hareşî akşam yemeğini yediği sırada Atâ Debûsî gelmiş, onu görünce lokma elinden düşmüştür. Atâ'yı çağırtarak ona: «Kimseyi öldürdünüz mü?» diye sormuş, onun: «Hayır.» demesi üzerine de: «Allah'a hamdolsun!» diyerek yemeğine devam etmiş ve kendine takdim edilen şeyleri haber vermiştir.

Daha sonra hemen hareket edip üç gün sonra Kuşeyrî'ye ulaştı. Yine ilerlemeğe devam etti, Hucende'ye varınca bir arkadaşı kendisine: «Ne düşünüyorsun, neyi uygun görüyorsun?» diye sordu, «Hemen davranalım dedim.» şeklinde karşılık verince arkadaşı: «Bence bu uygun olmaz. İçimizden biri yaralansa kim tedavi edecek, birisi öldürülse

kime götürülecek? Ağır davranıp savaş için iyi hazırlansak daha iyi olur.» diyerek görüşünü bildirdi.

Bunun üzerine konaklayıp savaş için hazırlanmağa başladı. Düşman tarafından tek kişi çıkmıyordu. Halk Hareşî'den korkmuştu, «dindar ve kahraman biri» diye anılıyordu. (Horasân'da iken biraz aptallaşmıştı.) Araplardan birisi Hucende'nin kapısına direkle vurmuş ve kapı açılmıştı. Onlar dış kapının arkasına hendek kazmışlar ve üzerine dallar ve toprakla örterek bir tuzak hazırlamışlardı. Maksatları karşı karşıya geldiklerinde eğer hezimete uğrarlarsa yolu iyi bulabilmek ve Müslümanları şaşırtarak hendeğe düşürmekti. Savaşıp hezimete uğrayınca yolu şaşırıp hendeğe düştüler. Müslümanlar onlardan kırk kişi çıkarmışlardır. Hareşî onları sıkıştırınca, Fergâna melikine haber göndererek: «Bizi aldattın.» deyip yardım istemişler, Fergâna meliki de bu yardım isteklerine: «Onlar size müddetin bitiminden evvel geldiler, siz benim himayem altında değilsiniz.» diyerek karşılık vermişti. Bunun üzerine sulh talep edip emân dilediler ve ayrıca kendilerini Suğd'a göndermesini istediler. Melik onlara şu şartları koştu: «Elinizde bulunan Arap kadınlarını bırakın, haracı ödeyin, kimseye zarar vermeyin. Hucende'de sizden kimse kalmasın, eğer bir değişiklik yapacak olursanız, o zaman kanlarınız helâl olur.»

Suğdlu beyler ve tüccarlar bunlara yöneldiler ve Hucendelileri eski durumlarında bıraktılar. Suğdların ileri gelenleri tanıdıkları orduya geldiler. Karzinc de Eyyûb b. Ebî Hassân'a geldi. Hareşî bunların ellerinde bulunan bir kadını öldürdükleri haberini aldı, «Ben Sâbit'in bir kadını öldürüp defnettiği haberini aldım.» dedi. Sâbit bunu inkâr etti, fakat Hareşî haberi soruşturunca doğru olduğunu anladı, Sâbit'i çadırına getirterek öldürttü. Karzinc Sâbit'in öldürüldüğünü duyunca kendi canında korktu, kardeşinin oğluna haber göndererek kendisine serâvil (şalvar) getirmesini istedi. Daha önceden kardeşinin oğluna: «Eğer serâvil (şalvar) istersem, bil ki ölüm söz konusudur» demişti. Daha sonra dışarı çıktı, halk kendisine karşı koyunca onlardan bir kaç kişiyi öldürdü. Sonunda Sâbit b. Osman b. Mes'ûd'a geldi, Sâbit onu katletti.

Suğdlar ellerinde bulunan Müslüman esirlerden yüz elli kadarını öldürdüler. Hareşî bunu duyunca araştırdı, doğru olduğunu görünce onları öldürtüp tacirleri onlardan ayrı tuttu. Suğdlular sopalarla savaşıyorlardı, ellerinde başka silâh yoktu. Bunlar öldürüldüler. Üç bin kişi idiler. (Yedi bin kişi de deniliyor.) Suğd ehlinin mallarını ve çoluk çocuklarını ayırdılar. Hareşî bunlardan hoşuna gideni aldı, sonra Müslim b. Budeyl Adevî'yi çağırtarak taksim işini ona bıraktığını söyledi. Müslim'in: «Adamların gece yapacağını yaptıktan sonra mı beni görevlen-

diriyorsun? Başka birini tayin et.» demesi üzerine başka birini tayin etti.

Hareşî Yezid b. Abdülmelik'e yazıp durumu hakkında bilgi verdi, Ömer b. Hübeyre'ye ise bir şey bildirmedi. Ömer'in ona kin ve buğz bağlamasının sebeplerinden biri budur.

(Deyuştî, Semerkand kralıdır. İsmi Deyu Eşnec idi. Araplar Deyuştî diye tellaffuz etmişlerdir.)

Denildiğine göre, Hucende ganimetlerinin başında İlbâ b. Ahmer Yeşkûrî vardı. Onlardan bir adam iki dirhem vererek bir güzel koku kutusunu satın aldı .İçinde altın parçacıkları görünce ellerini yüzüne koydu ve yüzü geçmiş (kül gibi olmuş) olarak geri döndü, kutuyu iade edip iki dirhemini geri aldı. Sonra arandı, fakat bulunamadı.

Hareşî Süleyman b. Ebî Sırrî'yi Suğd vadisinin kuşattığı kaleye sadece bir taraftan gönderdi. Harezmşah, Sahib Ahrun ve Şumân da onunla beraber gittiler. Süleyman önden Müseyyeb b. Bişr Reyâhî'yi gönderdi. Bunu bir fersah ötede karşıladılar. Müseyyeb onları hezimete uğratıp kaleye sığınmak zorunda bıraktı, sonra kaleyi muhasara etti. Deyuştî Hareşî'nin hükmüne razı olmak istedi. Bu vesileyle ona elçi göndererek ikramda bulundu. Kaledekiler kadınlarına, çoluk çocuklarına dokunmamak ve kaleyi teslim etmek şartıyla sulh istediler. Süleyman Hareşî'den kalede bulunan şeyleri almak üzere emîn kişiler göndermesini istedi. Hareşî malları toplayacak ve satıp taksim edecek birilerini gönderdi.

Hareşî Kiş'e yürüdü. On bin baştan cizye almak üzere anlaştı. Sonra Zernic'e yürüdü. O sırada Ömer b. Hübeyre'nin Deyuştî'yi serbest bıraktığını bildiren mektubunu aldı. Kiş'te anlaşma mallarını toplamak üzere Nasr b. Seyyâr'ı tayin etti. Süleyman b. Ebî Sırrî'yi, Kiş ve Nesef'in harp ve haraç işleriyle görevlendirdi. Erişilmesi güç hazineler vardı. Müceşşir Hareşî'ye: «Sana orayı savaşmadan fethetmeni sağlayacak bir yol göstereyim mi? diye sorar: Hareşî: «Göster.» der ve aralarında şöyle bir konuşma geçer:

Müceşşir:

— Müserbel b. Hırrît b. Râşit Nâcî oranın (Nesef'in) melikinin dostudur. Onu oraya gönder. Melikin ismi Subuğra'dır. Müserbel, Hareşî'nin Hucende ehline yaptıklarını haber verip korkutsun.

Hareşî:

— Sonra ne olur, ne düşünüyorsun?

Müceşşir:

— Öyle sanıyorum ki, senden emân dileyeceklerdir.

Hareşî:

— Peki, gelip bana iltihak edenlere ne yapayım?

Müceşşir:

— Onlara emân ver; canlarına, mallarına dokunma.

Hareşî onlarla bir anlaşma yaptı. Onlar da karşı koymayacaklarına teminat verdiler. Hareşî sonra yanında Subuğra ile ülkesine döndü. Emân verilmiş olmasına rağmen Subuğra katledildi.

Hazarlıların Müslümanlara Galip Gelmeleri

Bu yıl bir Müslüman ordusu başlarında Sübeyt Nehrânî olduğu halde Hazar ülkesine girdiler. Hazarlar pek çok asker topladı. Bunlara Kıfçak (Kıpçak) ve diğer Türk boyları yardım ettiler. Müslümanları «Merc-i Hicâre» denilen yerde karşıladılar. Çok çetin geçen savaşta pek çok Müslüman öldürüldü. Hazar Türkleri Müslümanların bütün ağırlıklarına el koydular. Hezimete uğrayan Müslümanlar Şâm'a, Yezîd b. Abdülmelik'in yanına geldiler. Aralarında Sübeyt de vardı. Yezîd bunları azarladı, Sübeyt ise şöyle karşılık verdi: «Ey Müminlerin emîri! Bunda bizim kabahatimiz yok. Düşmanla karşılaşmaktan korkup çekinmedik. Süvariler ve yayalar savaşa tutuştular. Kılıcım ve mızrağım kırılıncaya kadar savaştım. Ancak Allah (Tebareke ve teâlâ) dilediğini yapar.»

Cerrâh'ın Armenia'ya Vali Oluşu ve Belencer'in Fethi

Bu mağlûbiyetten sonra Hazarlar başka ülkelere saldırmak amacıyla toplandılar. O sıralarda Yezîd b. Abdülmelik Cerrâh b. Abdullah Hakemî'yi Armenia'ya göndermiş ve kuvvetli bir ordu ile destekleyerek Hazar Türkleri üzerine saldırmalarını emretmişti. Bunların gelişi Hazarlar arasında kulaktan kulağa yayıldı. Hazar Türkleri geri dönüp Bâb ve Ebvâb'a indiler. Cerrâh Berzea'ya geldi, orada biraz istirahat etti, sonra Hazar üzerine yürüyerek Kürr nehrini geçti. Bu dağda oturan bazı kimselerin Hazar melikine kendi gelişini ihbar ettiklerini işitti. Hemen halk arasında şöyle bağırttı: «Komutan (Cerrâh) burada bir kaç gün kalacaktır, bolca yemek yapın.» Orada bulunan Hazar melikinin adamı durumu hemen Hazar melikine iletti ve acele ile hareket etmemelerini istedi.

Fakat gece olunca Cerrâh hemen hareket emrini verdi. Cebrî yürüyüşle Bâb ve Ebvâb şehirlerine vardılar. Hazarlar bundan habersizdi. Cerrâh bölgeye girerek dört bir yana yağma ve baskın için seriyyeler gönderdi. Bu seriyyeler ertesi gün ganimetlerle döndüler. Hazar Türkleri meliklerinin oğlu komutasında Cerrâh ve askerlerinin üzerine yürüdüler. Rân nehri kıyısında iki ordu karşı karşıya geldi. Hazar Türkleri yenilgiye uğramaktan kurtulamadılar. Pek çoğu öldürüldü, pek çoğu da esir alındı. Müslümanlar onların bütün ağırlığını alarak «Husayn» diye tanınan bir kaleye geldiler, buranın halkıyla da bir miktar mal karşılığında sulh yapıp onlara emân verdiler. Sonra Yorgo denilen şehre gelip altı ay kadar kaldılar. Burada bazı savaşlar yaptılar, daha sonra bunlara emân verdiler.

Cerrâh daha sonra Belencer'e geldi. Belencer meşhur bir kaledir. Belencer ahalisi Müslümanların kaleye girmesini engellemek için üç yüz kadar "acele" (kaleyi savunmağa yarayan dönmeli alet) temin edip bunları birbirlerine sıkıca bağladılar. Bu aletler Müslümanları iyiden iyiye yıldırmıştı. Bunların verdiği zararı görünce otuz kadar adam ölümü göze alarak yek vücut halinde hücuma geçtiler, bu aletlere doğru yürüdüler. Düşmanlar bu otuz Müslümanı ok yağmuruna tuttular, fakat Müslümanlar geri dönmediler. Sonunda bu aletlere ulaşıp iplerini kestiler, hepsi birbirine bağlı olduğundan çözülüp aşağı indiler, böylece diğer Müslümanlar da saldırıya geçtiler. Çok çetin bir savaş oldu; öyle ki, her iki taraf da sonucun ne olacağını kestiremiyordu. Sonunda Hazarlar mağlûp oldular, Müslümanlar kaleyi ele geçirip içinde bulunan şeyleri ganimet olarak aldılar. Her bir süvari yaklaşık üç yüz dinar almıştı. Paranın toplam miktarı otuz küsür bin dinar idi.

Cerrâh Belencer melikinin ailesini ve çocuklarını aldı. Meliki yanına getirterek ailesini, mallarını ve kaleyi iade etti, sonra bu meliki orada olup biteni kendine haber verecek bir casus olarak bıraktı.

Cerrâh Belencer'den ayrılarak Vebender'e geldi, Vebender'de kırk bin ev Türk vardı. Cerrâh bunlarla haraç vermeleri kaydıyla anlaşma yaptı. Daha sonra bu ülkede bulunanlar toplanarak Müslümanların geçeceği yolları tuttular. Belencer hükümdarı hemen bu durumu Cerrâh'a bildirdi. Cerrâh geri dönerek Rüstâk Mellî'ye geldi. Bu sırada kış bastırdı. Müslümanlar orada ikamet etmeğe karar verdiler. Cerrâh Allah'ın (c.c.) kendilerine muhayyer kıldığı fetihleri ve kâfirlerin kendilerine karşı ordu topladığını Yezîd b. Abdülmelik'e bildirerek yardım istedi. Yezîd asker göndereceğini vaat etti, fakat bundan önce eceli onu yakaladı. Bu orduya daha sonra Hişâm b. Abdülmelik asker göndermiş ve Cerrâh'ı görevinde bırakmıştır.

Abdurrahman b. Dahhâk'ın Medine ve Mekke Valiliğinden Azledilmesi

Yezîd b. Abdülmelik bu sene içerisinde üç yıldır âmil olarak bulunan Abdurrahman b. Dahhâk'ı Mekke ve Medîne'deki görevinden azletmiş ve yerine Abdülvâhid Nadrî'yi getirmiştir.

Abdurrahman Fâtıma binti Huseyn b. Ali ile evlenmek istemişti. Fâtıma: «Ben evlenmek istemiyorum.» dediyse de Abdurrahman ısrar etti ve «Eğer kabul etmezsen en büyük oğluna içkiden dolayı değnek vurdururum.» dedi. (Fâtıma'nın büyük oğlu Abdullah b. Hasan b. Hüseyn b. Ali'yi kastediyor.)

O sırada Medîne'de divan (malî işler) görevlisi Şâm ehlinden İbn Hürmüz idi. İbn Hürmüz hesapları takdim etmek üzere Yezîd'e gidecekti. Veda etmek için Fâtıma'ya uğrayıp bir ihtiyacı olup olmadığını sordu. Fâtıma: «Emîre benim İbn Dahhâk'tan çektiklerimi haber ver.» dedi. Ayrıca durumu teferruatıyla anlatan bir mektup yazarak başka bir elçiyle gönderdi.

İbn Hürmüz Yezîd'in yanına geldi, Medîne'nin durumu hakkında bilgi verdi, fakat Fâtıma'dan hiç bahsetmedi. Yezîd: «İlgi çekici, garip bir haber yok mu?» diye sordu. O sırada hâcip Yezîd'e kapıda Fâtıma binti Hüseyn'den gelen bir elçi olduğunu haber verdi. İbn Hürmüz: «O benimle de bir mesaj göndermişti.» diyerek Yezîd'e durumu anlattı. Yezîd yatağından inerek: «Lâ ümme lek! Bu durumu biliyorsun da bize haber vermiyorsun.» diye İbn Hürmüz'e çıkıştı. İbn Hürmüz unuttuğunu mazeret olarak ileri sürdü. Yezîd, Fâtıma'nın elçisini içeri aldı, mektubu alıp okudu. Elindeki çubukla vurarak: «İbn Dahhâk ileri gitmiş; onun işkence, azap çığlıklarını bana işittirecek yok mu?» diye sordu. «Abdülvâhid b. Abdullah Nadrî vardır.» denildi. Kendi eliyle Abdülvâhid'e bir mektup yazdı, «Seni Medîne valiliğine tayin ettim. Medîne'ye git, İbn Dahhâk'ı azlet, onu kırk bin dirhem borçlu çıkar ve öyle bir işkence et ki, ben burada yatağımda feryatlarını işiteyim.» dedi.

Postacı mektubu götürdü, İbn Dahhâk'ın huzuruna çıkmadı. İbn Dahhâk postacının geldiğini öğrenince içeri alarak bin dinar verdi ve bildiklerini anlatmasını istedi. Haberci durumu anlattı. İbn Dahhâk çabucak Mesleme b. Abdülmelik'e giderek onun himayesi altına girmek istedi. Mesleme Yezîd'e gidip dayısının isteğini söyledi. Yezîd: «Her ihtiyacına, isteğine evet; fakat İbn Dahhâk hariç.» dedi. Mesleme'nin: «Vallahi, zaten benim isteğim de İbn Dahhâk ile ilgiliydi.» demesi üzerine de: «Vallahi onu ebediyyen affetmeyeceğim.» diye karşılık verdi.

Onu tekrar Medîne'ye, Abdülvâhid'e gönderdi. Abdülvâhid onu çok feci bir şekilde cezalandırdı. İbn Dahhâk yünden bir cübbe giyerek dilenme durumuna düştü.

Abdülvâhid Nadrî 104. senenin şevval ayında gelmiştir. Dahhâk Ensâr'a eziyet etmiş, şairler ve salih kişiler kendisini hicvetmişlerdi. Huyu ve ahlâkı güzel olan Nadrî kendilerine vali olunca onu pek sevmişlerdi. Abdülvâhid Nadrî bir şey yapmak istediği zaman Kâsım b. Muhammed ve Sâlim b. Abdullah b. Ömer ile istişare ederdi.

Ebû'l-Abbâs Seffâh'ın Doğumu

Ebû'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ali bu yılın rebiyülahir ayında doğmuştur. Bu çocuğu babası Muhammed b. Ali Ebû Muhammed Sâdık'a Horasân'dan bir kaç arkadaşı getirmiş ve bir hırkanın içinden on beş günlük çocuğu onlara göstermişlerdir. Muhammed b. Ali: «İşte işi tamamlayacak olan efendiniz, arkadaşınız budur. Dört yanını öpün; vallahi, düşmanlarınızdan intikamınızı almadıkça bu iş tamamlanmış olmayacaktır.» dedi.

Saîd Hareşî'nin Azledilmesi

Ömer b. Hübeyre bu yılda Saîd Hareşî'yi Horasân'dan azlederek yerine Müslim b. Saîd b. Eslem b. Zür'a Kilâbî'yi geçirmiştir.

Bunun sebebi İbn Hübeyre'nin ona Deyuştî'nin serbest bırakılmasını yazması, Saîd'in de onu öldürmesidir.

Saîd Ömer b. Hübeyre'yi hafife alıyor, ona «Emîr» bile demiyor, «Ebû Müsennâ şöyle dedi, Ebû Müsennâ şöyle yaptı.» diye konuşuyordu. Bu Ömer b. Hübeyre'nin kulağına gidince İbn Hübeyre kendisinin divanlara bakacağını izhar ederek Cümeyl b. İmrân'ı Hareşî'nin durumunu tahkik için gönderir. Cümeyl Hareşî'ye gelince: «Ebû Müsennâ nasıl?» diye sorar.

Hareşî'ye Cümeyl'in kendisi hakkında bilgi toplamak üzere geldiği söylenmişti. Bunun üzerine Hareşî bir karpuzun içine zehir koyarak Cümeyl'e gönderir. Cümeyl bundan yeyince hastalanır ve zorla İbn Hübeyre'ye döner. Tedavisi yapılıp iyileşince Ömer b. Hübeyre'ye: «İş senin bildiğinden de daha tehlikeli. Hareşî seni kendi âmili olarak görüyor.» der. Bunun üzerine İbn Hübeyre kızarak Hareşî'yi azledip vücuduna karınca koydurur ve malları ödeyinceye kadar ona işkence ettirir.

İbn Hübeyre geceleyin şöyle sorar: «Kays kabilesinin seyyidi kimdir?» Yanındakiler: «Emir (kumandan)'dir.» diye cevap verirler. Bunun üzerine İbn Hübeyre şunları söyler: «Bırakın bunu, Kays'ın efendisi Kevser b. Züfer'dir. Geceleyin halkı toplasa yirmi bin kişi gelir ve hiç biri: "Bizi niçin çağırdın?" diye sormaz. Onun süvarisi ise şu anda hapiste bulunan ve öldürülmesini emrettiğim şu eşektir. (Hareşî'yi kastediyor). Amma Kays'ın onun için en hayırlısı, öyle zannediyorum ki, benim.» Onun bu sözlerine Fezâreoğullarından bir bedevî: «Eğer söylediğin gibi olsaydın onun süvarisinin öldürülmesini emretmezdin.» şeklinde karşılık verir.

Bu şahıs Ma'kıl b. Urve'ye haber göndererek Hareşî'yi öldürmekten vazgeçmesini ister. İbn Hübeyre Hareşî'yi öldürmesi için ona teslim etmişti.

İbn Hübeyre Müslim b. Saîd'i Horasân'a tayin edince Hareşî'yi yakalayıp bağlayarak kendisine getirmesini emretmişti. Müslim emirlik makamına (Dâru'l-imâre) geldiğinde kapının kapalı olduğunu görür. Hareşî'ye Müslim'in geldiği haber verilir. Hareşî bunun üzerine Müslim'e elçi göndererek: «Emir olarak mı, vezir olarak mı, yoksa ziyaretçi olarak mı geldin? diye sorar. Müslim: «Benim gibi birisi ne ziyaretçi, ne de vezir olarak gelmiş olabilir.» diye cevap verir. Hareşî gelip ona ağır konuşur, bağlatarak hapse attırır ve hapishane gardiyanına bunu daha fazla kelepçelemesini emrettikten sonra da kâtibine şöyle yazdırır:

«Gardiyanın, daha sağlam bağlansın diye emir verdiğini söylüyor. Eğer bu senin üstündeki bir kişinin emriyse baş göz üstüne; eğer senin görüşün ise bu çok ağırdır, çok sert yürüyorsun.» ve şu şiiri temsil getirir:

«Eğer beni yenerseniz öldürün, çünkü yenilenin yaşamağa hakkı yok.
Görünseler de, kaybolsalar da bunlar kindar ve kaba kalbli düşmanlardır.»

İbn Hübeyre Irak'tan kaçtığında Hâlid Kasrî Hareşî'nin peşine adam düşürdü. Bu adam Hareşî'ye Fırat kenarında yetişti ve: «Benim hakkımda ne düşünüyorsun?» diye sordu. İbn Hübeyre'nin: «Senin kavminden bir adam Kays soyundan bir adama değişmeyeceğini sanıyorum.» diye cevap vermesi üzerine de: «Tamam, iyi bildin.» dedi.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl hacc emîrliğini Abdülvâhid b. Abdullah Nadrî yapmıştır.

Irak ve Meşrik valisi Ömer b. Hübeyre, Kûfe kadısı Hüseyn b. Hasen Kindî, Basra kadısı Abdülmelik b. Ya'lâ idi.

Ebû Kilâbe Cermî, Abdurrahman b. Hassân b. Sâbit Ensârî, Yahyâ b. Abdurrahman b. Hâtıb b. Ebî Belte'a, Âmir b. Sa'd b. Ebî Vakkâs, Mûsâ b, Talha b. Ubeydullah, Ebû Abdullah Umeyr (mevlâ ibn Abbas), Hâlid b. Mi'dân b. Ebî Kerib Kelâî bu yılda ölmüşlerdir.

HİCRET'İN YÜZ BEŞİNCİ (M. 723-724) YILI OLAYLARI

Ukfân'ın Baş Kaldırması

Yezîd b. Abdülmelik zamanında Ukfân isimli Harûri seksen kişiyle birlikte baş kaldırmıştı. Yezîd onları katletmek için bir ordu göndermeyi düşünüyordu. Kendisine denildi ki: «Eğer bu bölgelerde katledilirse, isyancılar (havâric) buraları dâr-ı hicret sayar. En iyisi sen onların her birine kendi kavimlerinden birer adam gönder, onlarla konuşup yaptıkları işin yanlış olduğuna onları ikna etsinler.» Bu fikir Yezîd'in hoşuna gitti ve bunu hemen yaptı. Ailelerinin onlara: «Biz sizin cezalandırılmanızdan korkuyoruz.» demesi üzerine de hepsi ikna edildi, sadece Ukfân kaldı. Yezid ona kardeşini gönderdi, Ukfân da böylece vazgeçmiş oldu.

Hişâm b. Abdülmelik hilâfete gelince Ukfân'ı isyancıları bastırmakla görevlendirdi. Bunu duyan oğlu hiddetlenmiş bir şekilde Horasân'dan geldi, babası da onu sıkıca bağlayıp Hişâm'a gönderdi. Hişâm, babasının hatırına onu serbest bıraktı ve şöyle dedi: «Eğer Ukfân bize hiyanet etseydi oğlunun durumunu gizlerdi.» Daha sonra onu zekât işleriyle görevlendirdi. Ukfân Hişâm'ın ölümüne kadar bu görevde kaldı.

Mes'ûd Abdi'nin Baş Kaldırması

Mes'ûd b. Ebî Zeyneb Abdi Bahreyn'de Eş'as b. Abdullah b. Cârûd'a baş kaldırmış, Es'as da onu Bahreyn'den uzaklaştırmıştı. Mes'ûd Yemâme'ye doğru yöneldi. O sırada Yemâme valisi Ömer b. Hübeyre'nin tayin ettiği Süfyân b. Amr Ukaylî idi. Süfyân Mes'ûd'u Hidrime dolaylarında karşıladı. Orada yapılan savaşta Mes'ûd öldürüldü. Mes'ûd'un yerine isyancıların (havâric) başına Hilâl b. Müdlic geçip savaşa devam etti. Mes'ûd'un kız kardeşi Zeyneb de dahil olmak üzere Haricilerden

pek çok insan öldürüldü. Akşam olunca pek çok taraftarı Hilâl'i terkettiler. Hilâl yanında kalan az sayıda adam ile bir kaleye girerek korunmağa çalıştı. Süfyan'ın adamları merdivenlerle kaleye tırmanıp Hilâl'i öldürdüler, öbürleri emân dileyip teslim oldular.

Farazdak bu savaş için şöyle demiştir:

«Yemin olsun ki, Hanîfe savaş gününde atlarından inmeyerek kılıçlarını çektiler.
Mes'ûd ve kardeşi Zeynep ölümün kırmızı gönleğine büründüler.»

Mes'ûd'un Bahreyn ve Yemâme'de on dokuz yıl hüküm sürdüğü ve sonunda Süfyân tarafından öldürüldüğü söylenir.

Mus'ab b. Muhammed Vâlibî

Mus'ab isyancıların reislerinden idi. Ömer b. Hübeyre bunun ve bununla birlikte Mâlik b. Sa'b ve Câbir b. Said'in yakalanmalarını istemişti. Bunlar baş kaldırarak «Havernak» denilen yerde toplandılar ve Mus'ab'ı kendilerine emîr tayin ettiler. Mus'ab'ın yanında kız kardeşi Âmine vardı. Hişâm b. Abdülmelik halife olup Irak'a Hâlid Kasrî'yi tayin edince bunlar üzerine bir ordu gönderdi. Hariciler (isyancılar) Musul civarında, «Hazze» denilen yerde bulunuyorlardı. Yapılan savaşta Haricîler katledildi. (Bu Haricîler'in Yezîd b. Abdülmelik'in hilâfetinin son zamanlarında öldürüldükleri de söylenir.)

Bu Haricîler hakkında bir şair şöyle demiştir:

«Huşû ve tazarru sahibi bir genç onlar arasında Kur'ân'ı imam kıldı.
Teheccüd namazı etini öylesine yıprattı ki, âdeta sapsarı bir deri ve kemikten ibaret kaldı.
Hazze denilen yerde onlara kötülük ettiler; yağmur topraklarını suladı.»

Yezîd b. Abdülmelik'in Ölümü

Yezîd b. Abdülmelik, kırk yaşında iken, (bir rivayete göre otuz beş yaşında iken) şaban ayının yirmi beşinde ölmüştür. Künyesi Ebû Hâlid' dir. «Sill» denilen akciğer hastalığından ölmüştür.

Ölümü için şöyle bir hadise daha rivayet edilir:

Cariyesi Habâbe öldüğü zaman buna çok üzüldü. Cenazesini teşyi

için çıktı. Kardeşi Mesleme b. Abdülmelik onu teselliye çalışıyor, baş sağlığı diliyor, fakat Yezîd tek kelime ile olsun cevap vermiyordu.

Başka bir rivayete göre Yezîd üzüntüden ne atına binebilmiş, ne de yürüyebilmiş, cenaze namazını da Mesleme'ye kıldırtmış.

Yine anlatıldığına göre, Mesleme —insanlar Yezîd'in bu durumunu görüp ayıplarlar diye— dışarı çıkmasına engel olmuştur.

Habâbe'nin defnedilmesinden on beş gün sonra (bir rivayete göre, yanına sadece bir kişinin girebildiği kırk gün sonunda) ölmüş ve Habâbe'nin yanına gömülmüştür. Cenaze namazını kardeşi Mesleme (bir rivayete göre oğlu Velîd) kıldırmıştır. Hişâm b. Abdülmelik bu sırada Hıms'da idi.

Yezîd b. Abdülmelik'in Sîreti

Yezîd cömert bir kişi idi. Bir gün yanında Habâbe ve Sellâmetu'l-Kass var iken coşmuş: «Bırakın beni uçayım.» demişti. Habâbe: «Peki ümmeti kime emanet edeceksin?» diye sorunca da: «Sana.» diye karşılık vermişti. Habâbe bir şarkı söylemiş ve: «Boğazıyla çenesi arasında sükûn bulmayan ve aşağı da inmeyen bir hararet var.» demişti. Bunun üzerine Yezîd: «Uçmak istiyorum» deyince Habâbe: «Ey Müminlerin emîri, sana ihtiyacımız var.» diye konuşmuş, Yezîd'in: «Olsun, vallahi uçacağım.» demesi üzerine de: «Peki, ümmeti ve saltanatı kime emanet edeceksin?» diye sormuştu. Yezîd onun bu sorusuna: «Sana.» diyerek cevap vermiş ve Habâbe'nin elini öpmüştü. Bunun üzerine: «"Mutlu ol." demiyorum sana, aklı kıt.» diyerek bir hizmetçisi dışarı çıktı.

Habâbe ve Yezîd gezinmek için çıkmışlardı. Yezîd ona bir üzüm tanesi attı, bu üzüm tanesi Habâbe'nin boğazına kaçtı, mosmor oldu ve bunun sonucunda hastalanıp öldü. Yezîd onu üç gün defnetmedi, sonunda ceset koktu. Yezîd onu kokluyor, öpüyor, sonra bakıp bakıp ağlıyordu. Yezîd'e cesedin durumu anlatılınca sonunda gömülmesine izin verdi. Üzgün ve mahzun olarak sarayına döndü. Bir cariyesi şöyle diyordu:

«Aşığa, arzu duyduğu sevgilisinin dolaştığı yerleri ıssız görmek hüzün olarak yeter.»

Yezîd ağladı. Sevgilisinin ölümünden sonra yedi gün hiç kimseye görünmedi. Bunu ona, «İnsanların sefihlikle itham edeceği bir şey ortaya çıkar.» diye Mesleme teklif etmişti.

Yezîd kardeşi Süleyman'ın hilâfeti zamanında haccetmiş ve Habâbe'yi dört bin dirhem karşılığında satın almıştı. İsmi Âliye idi. Süley-

man: «Artık Yezîd'in tasarruflarını kısıtlayacağım» deyince Yezîd bu cariyeyi (Habâbe) iade etti ve bunu Mısırlı birisi satın aldı. Hilâfet Yezîd'e gelince karısı Su'de: «Dünyada temenni ettiğin, arzu ettiğin bir şey kaldı mı?» diye sordu. Yezîd: «Evet, Habâbe.» diye cevap verdi. Su'de hemen birini göndererek Habâbe'yi satın aldı, sonra hazırlayıp Yezîd'e getirdi, bir perdenin arkasına oturttu ve Yezîd'e: «Ey Müminlerin emîri! Dünyada temenni ettiğin bir şey kaldı mı?» diye sordu. Yezîd'in: «Sana söylemiştim ya!» demesi üzerine perdeyi kaldırarak: «İşte Habâbe!» dedi ve Habâbe'yi orada bırakıp ayrıldı.

Su'de Yezîd'in gözünde daha da büyük değer kazandı. Yezîd hanımı Su'de'ye pek çok ikramda bulundu. (Su'de binti Abdullah b. Amr b. Osman).

Yezîd öldüğünde Sellâme şu ağıtı okuyuncaya kadar ölümü bilinmedi:

«Sesimizi kısarsak veya kısmağa karar verirsek bizi kınama.
.....
Gece boyunca gam, keder bundan ayrılmadı;
Çünkü çok acıklı bir olay geldi başımıza.
Onsuz kalan eve her bakışımda göz yaşlarım dolup taştı.
Gitti bizi gözetip kollayan efendi.»

Sonra «Vah Müminleri emîri, vah!» diye bağırınca Yezîd'in öldüğü anlaşıldı.

Yezîd'in Habâbe ve Sellâme ile maceraları pek çoksa da biz burada onları zikretmeyeceğiz.

Sellâme'ye sonradan "Kass" denilmesinin sebebi şudur:

Abdurrahman b. Abdullah b. Ebî Ammâr (Cüşem b. Muâviye b. Bükeyroğullarından) fakih ve çok ibadet eden birisiydi. Çok ibadet ettiğinden dolayı kendisine "Kass" denilmiştir. Bu şahıs bir gün Sellâme'nin efendisinin evinin yanından geçerken Sellâme'nin şarkı söylediğini işiterek durup onu dinlemeğe başlar. Bu durumu Sellâme'nin efendisi görünce Abdurrahman'a: «Hem bakıp hem dinlemek ister misin?» der. Abdurrahman bundan kaçınır. Sellâme'nin efendisi: «Öyleyse onu görmeyeceğin bir yere oturtalım; o söylesin, sen dinle.» diyerek Abdurrahman'ı içeri alır. Sellâme şarkı söyler. Abdurrahman'ın çok hoşuna gider. Efendisi Sellâme'yi oturduğu yerden çıkararak Abdurrahman'a gösterir. Birbirlerine âşık olurlar. Abdurrahman genç ve yakışıklı birisidir. Bir gün yalnız kaldıklarında aralarında şöyle konuşurlar:

Sellâme:

— Seni seviyorum.

Abdurrahman:

— Vallahi ben de seni seviyorum.

Sellâme:

— Seni öpmek istiyorum.

Abdurrahman:

— Vallahi ben de istiyorum.

Sellâme:

— Karnımı karnının üzerine koymak istiyorum.

Abdurrahman:

— Vallahi ben de istiyorum.

Sellâme:

— Öyleyse seni bundan alıkoyan ne?

Abdurrahman:

— Allah Teâlâ'nın şu sözü: **«O gün dostlar birbirlerine düşman olurlar, sadece müttakiler hariç.»** Çünkü ben dostluğumuzun düşmanlığa dönüşmesini istemem, diyerek dönüp gider ve ibadetine devam eder.

Abdurrahman'ın Sellâme hakkında şiirleri de vardır.

«Allah onun evini benden uzaklaştırmasın; görmüyor musun,
şarkı söylerken sesine ne de güzel ahenk veriyor.
Sesini titreştirerek söz düzenini nasıl da uzatıp kısaltıyor.»

Yine başka bir şiirinde:

«Şu kalbe de hele: «Sen muhafız mısın ve bugün Sellâme'den
vaz mı geçtin?
Ah keşke ben çalgının her ses verişinde Selmâ'nın meclis
arkadaşı olsam!
O söylemeğe başlayınca onunla birlikte oturan kendisine
baktığında âdeta kalbi ona uçar.»

İşte bu gönül olayından dolayı Sellâme'ye "Kass" denmiştir.

Hişâm b. Abdülmelik'in Hilâfeti

Bu senenin şaban ayının son günlerinde Hişâm b. Abdülmelik halife olmuştur. Bu sırada otuz dört yaşlarında idi.

Hişâm Mus'ab b. Zübeyr'in öldürüldüğü 72 yılında dünyaya gelmiştir. Babası Abdülmelik ona Mansûr ismini, annesi ise kendi babası Hişâm (b. İsmail b. Hişâm b. Velid b. Muğire Mahzûmî)'ın ismini koydu. Abdülmelik buna ses çıkarmadı. Hişâm'ın annesi Âişe binti Hişâm biraz aptal olduğu için Abdülmelik onu boşadı.

Hişâm'ın künyesi Ebû'l-Velid'dir. Hilâfet kendisine geldiğinde Rusâfe'de idi. Haberci kendisine mührü getirdi, hilâfeti kabul gördü ve oradan Şâm (Dimaşk)'a geçti.

Hâlid Kasrî'nin Irak'a Vali Oluşu

Hişâm Ömer b. Hübeyre'yi, (şevval ayında) Irak valiliğinden azlederek yerine Hâlid b. Abdullah Kasrî'yi geçirdi.

Ömer b. Yezîd b. Umeyr el-Useyyidî şöyle diyor:

Hişâm'ın huzuruna çıktım. Hâlid orada Hişâm'a Yemenlilerin itaatını, bağlılığını anlatıyordu. Dedim ki: «Vallahi, yanlışlığın böylesini görmedim. And olsun, İslâm'da Yemen ehlinde olduğu kadar fitne ve karışıklıkla fethedilen bir yer yoktur. Bunlar, Osman'la savaşmış, Abdülmelik'in hilâfetini kabul etmemişlerdir. Hâlâ kılıçlarımızdan Mühelleb soyunun kanları damlamaktadır.» Sonra kalkıp oradan ayrıldım, peşimden Mervân soyundan birisi gelerek bana: «Ey Temîmoğullarının kardeşi! Kanım sana ısındı, sözlerini işittim. Müminlerin emîri Hâlid'i Irak'a vali tayin etti, senin ise evin bile yok.» dedi. Hâlid o gün Irak'a hareket etti.

Abbâsilerin Propagandacıları

Bu yıl içerisinde Bükeyr b. Mâhân Sind'den gelmiştir. Orada Cüneyd b. Abdurrahman ile beraber bulunmaktaydı. Cüneyd azledilince Bükeyr dört lebin gümüş, bir lebin altın ile Kûfe'ye geldi ve Ebû İkrime Sâdık, Meysere, Muhammed b. Huneys ve Sâlim ile karşılaştı. Bunlar Bükeyre'ye Hâşimoğullarının propaganda işini anlattılar. Bükeyr bunu kabul etti ve yanında getirdiği serveti bunlar için sarfetti.

Çeşitli Olaylar

Cerrâh b. Hakemî bu yıl içerisinde Lân ile savaşmış, Belencer'in arkasındaki bazı şehir ve kalelere kadar ilerleyip bunlardan bir kısmını fethetmiş ve pek çok ganimet elde etmiştir. Saîd b. Abdülmelik'in Anadolu (Arz-ı Rûm) ile yaptığı savaş da bu yıldadır. Bin kadar savaş-

çıdan oluşan bir seriyye göndermiş, bunlardan hiç biri sağlam dönmemiştir.

Yine Horasân emîri Müslim b. Saîd Kilâbî Maveraünnehir'deki Türklerle savaşmış, fakat hiç bir yeri fethedemeyerek geri dönmüştür. Türkler bunların peşine düşerek Ceyhun nehrini geçmekte iken yetişmişlerdir. Ordunun arka kısmında Temîm süvarilerinin başında olan Ubeydullah b. Züheyr b. Hayyân öndekiler geçinceye kadar onları korumuştur. Bu olay Yezîd b. Abdülmelik'in ölümünden sonra ve 105. yılın sonlarına doğrudur.

Mervân b. Muhammed, Sâife Yemenî'ye karşı savaşmış, Anadolu'da Konya ve Kemeh'i fethetmiştir.

Bu yıl hacc emîrliğini İbrâhim b. Hişâm (Hişâm b. Abdülmelik'in dayısı) yapmıştır. Atâ'ya haber göndererek: «Ne zaman hitap edeyim?» diye sormuş, Atâ: «Terviyeden bir gün önce ve öğleden sonra.» diye cevap vermiştir. İbrâhim öğleden önce hitap etmiş ve: «Bunu bana Atâ' ya gönderdiğim elçi haber vermiştir.» deyince, Atâ: «Ben ona öğleden sonra konuşmasını söylemiştim.» demiş ve İbrâhim bundan utanmıştır.

Bu yılda Mekke, Medîne ve Tâif'in idaresi Abdulvâhid Nadrî'de idi. Irak ve Horasân valisi Ömer b. Hübeyre, Kûfe kadısı Hüseyn b. Hasen Kindî, Basra kadısı ise Mûsâ b. Enes idi.

Küseyyir Azze, İbn Abbâs'ın azatlısı (mevlâsı) İkrime (Ümmü Saîd binti Cübeyr'in kocası), Humeyd b. Abdurrahman b. Avf (95 yılında yetmiş üç yaşında öldüğü de söylenir.) Dahhâk b. Müzâhim, Ubeyd b. Hüseyn (yetmiş beş yaşında iken), Ebû Recâ Utârîdî, Ebû Abdurrahman Sülemî (İsmi Abdullah b. Habîb b. Rebîa'dır, (doksan yaşında iken), Abdullah b. Abdullah b. Ömer b. Hattâb (Annesi Muhtâr-ı Sakafî'nin kız kardeşi Safiyye'dir. Bununla evlenmesini babası tavsiye etmiştir), kardeşi Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer (Sâlim'in anneden kardeşidir, annesi de ümmülveleddir.) gibi şahsiyetler bu yıl içerisinde vefat etmişlerdir.

Yezîd b. Abdülmelik'in günlerinde vefat edenler ise şu kişilerdir: Ebân b. Osman b. Affân, Umâre b. Huzeyme b. Sâbit Ensârî (yetmiş beş yaşında), Muğîre b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm Mahzûmî, Atâ b. Yezîd Cündeî Leysî (25 yılında doğmuş ve Şâm'da yerleşmişti), Haysem b. Azzâk'ın babası Azzâk b. Mâlik Gıfârî ve Murık Icli.

HİCRET'İN YÜZ ALTINCI (M. 724-725) YILI OLAYLARI

Horasân'da Mudar ve Yemen Arasındaki Vak'a

Belh'in Berûkân bölgesinde Yemenliler ve Mudarlılar arasında bir olay vukua gelmiştir.

Müslim b. Saîd b. Eslem b. Zür'a savaşa çıkmış, bir kısım halk buna iştirak etmişti. Bunlar arasında Bahterî b. Dirhem de vardı. Müslim, Nasr b. Seyyâr ile Bal'â b. Mücâhid ve daha bir kaç kişiyi Belh'e göndererek halkı savaşa çıkarmalarını emretti. Nasr, Bahterî ve Ziyâd b. Tarîf'in kapısında ateş yaktı. Kuteybe'nin Belh valisi olan kardeşi Amr b. Müslim bunların şehre girmesine izin vermedi. Müslim b. Saîd nehri geçti, Nasr b. Seyyâr da Berûkân'a gelip konakladı. Sağaniyyân ahalisi, Mesleme Temîmî ve Hassân b. Hâlid Esedî Nasr'ın yanına geldiler. Ezd ve Rabia kabileleri ise Berûkân'da Nasr'ın yarım fersah ötesinde toplandılar. Mudar kabilesi Nasr'a, Rabia ve Ezd kabileleri de Amr b. Müslim b. Amr'a karşı çıktılar. Tağleb kabilesi Amr b. Müslim'e elçi göndererek: «Sen bizdensin, bize dokunma.» dedi, fakat Amr bunu kabul etmedi. Dahhâk b. Müzâhim ve Yezîd b. Mufaddal Haddânî her iki tarafın aralarını bulmağa çalıştılar. Nasr ile konuştular ve Nasr dönüp gitti. Ancak Amr b. Müslim ve Bahterî'nin adamları Nasr'a hücum ettiler. Nasr da onlara hamle yapmakta gecikmedi. On sekiz kişinin arasında ilk ölen Amr b. Müslim tarafından, Bâhile soyuna mensup birisidir. Amr sonunda hezimete uğramış ve Nasr'dan emân istemek zorunda kalmıştı.

Bir rivayete göre ise Amr'ı bir değirmende yaralayıp boynuna ip takarak Nasr'a getirmişler, Nasr ona emân verip başına yüz dinar cizye koymuştur. Yine Bahterî ve Ziyâd b. Tarîf'e de yüz dinar cizye koymuş, hepsinin saçlarını ve sakallarını kazıttırarak onlara eziyet verecek bir çeşit elbise giydirmiştir.

Denildiğine göre, savaşın başlangıcında hezimete uğrayanlar Nasr ve beraberindeki Mudarlılar idi. Amr b. Müslim beraberinde bulunan

Temîm soyundan birine alaylı bir eda ile: «Ey Temîm'in kardeşi! Kavminin arkasını nasıl görüyorsun?» demiş, sonra Temîm kabilesi hücuma kalkınca Amr bozgına uğramış, bu sefer biraz önceki adam Amr'a gelerek: «İşte kavmimin arkası böyledir.» demişti.

Amr'ın yenilmesinin sebebi şudur:

Rabîa kabilesi Amr ile beraberdi. Kendilerinden ve Ezd soyundan epeyce insan öldürülünce Rabîa'lılar: «Bizim yakınlığımızı inkâr eden Amr'ın yanına gelip kardeşlerimiz ve emîrimiz ile ne diye savaşalım.» diyerek Amr'ı terkettiler. Böylece Ezd kabilesi ve Amr hezimete uğradı, sonra Nasr onlara emân vererek Müslim b. Saîd'e iltihak etmelerini emretti.

Müslim'in Türklerle Savaşı

Müslim nehri geçtikten sonra kendisine iltihak edenler odlu. Buhâra'ya vardığında Hâlid b. Abdullah'ın, kendisinin Irak'a tayin edildiğini ve yine de savaşlarını tamamlamasını bildiren mektubunu aldı. Müslim Fergâna'ya geçti, burada Türk hakanının kendisine doğru geldiğini haber alarak hareket etti. Üç merhale yürüdükten sonra hakan onlara doğru yürüdü. Müslümanlardan bir gruba rastladı. Bunlardan bazıları katledildi. Müseyyeb b. Bişr Reyâhî, Müseyyeb'in süvarilerinden Berâ ve sonra Gûrek'in[1] kardeşi katledilenlerdendi. Halk ayaklanarak bunları ordudan çıkardılar. Müslim yine askerlerine hareket emri verdi, sekiz gün boyunca yürüdü. Hakan da askerleriyle bunların çevresinde dolaşıyordu. Sekizinci günde konaklamak arzusuyla müşavere yaptılar ve «Burada sabahlarsak suya ulaşırız, zaten su buradan uzak değil.» diyerek konaklama kararı aldılar. Fazla yüksek bina kurmadılar, ağır gelen eşyaları yaktılar. Böylece milyonlar değerinde şeyler yakıldı. Sabahleyin nehre ulaştılar. Fergâna ve Şâş ahalisi nehrin aşağılarında bulunuyorlardı. Müslim b. Saîd herkesin kılıçlarını kınlarından sıyırmalarını emretti. Her yan bütün kılıç oldu. Sonra nehri bırakıp geçtiler. Hakanın bir oğlu yine onları takibe devam etti. Humeyd b. Abdullah Amr'a haber göndererek: «Arkamızda iki yüz kadar Türk var, biraz beni bekleyin de onlarla savaşayım.» dedi ve durarak bu Türklere saldırdılar. Suğdların reisini, Türklerin kumandanını ve Suğd ehlinden yedi kişiyi esir aldılar, öbürleri ise gittiler. Humeyd geri döndüğü sırada sırtından yediği bir okla öldü.

---

1 Gûrek: Semerkand Türk hükûmdarı. A. Zeki Velidi Togan, **Umûmî Türk Tarihine Giriş**, s. 75; V.V. Barthold, **Türkistan**, s. 123, 237, 239, 244, 245.

Susuzluk baş gösterdi. Abdurrahman Âmirî devesiyle yirmi kırba su taşıyarak bunu yudum yudum insanlara içirdi. Müslim b. Said su istedi, kendisine bir kapta su getirdiler. Bu suyu Câbir veya Hâris b. Kesîr (Süleyman b. Kesîr'in kardeşi) alıp içti. Müslim: «Ona dokunmayın, o benim suyumu çok susadığı için almıştır.» dedi.

Hucende'ye vardıklarında açlık ve susuzluktan bitap düşmüşlerdi. İnsanlar sağa sola dağıldılar. İki süvari Abdurrahman b. Nuaym'ı aradılar. Abdurrahman'a Hâlid'in kardeşi Esed b. Abdullah'tan, Horasân'a dair ahdini getirdiler. Abdurrahman bu ahdi Müslim'e okuttu. Müslim: «Kabul ve itaat ediyoruz.» dedi.

Abdurrahman Âmül çölünde ilk defa çadır ittihaz eden kimsedir.

Hazrec Tağlebî şöyle diyor:

Türkler bizimle savaştılar; hattâ bizi öyle kıstırdılar ki, ölüme kesin gözüyle bakıyorduk. Havsere b. Yezîd b. Hürr b. Huneyf Türklere dört bin kişiyle saldırıp geri çekildi. Nasr b. Seyyâr otuz kişilik süvari bölüğüyle saldırıp Türkleri yer değiştirmek zorunda bıraktı. Sonra hep birlikte hücuma geçildi ve Türkler hezimete uğradı. (Havsere, Rakabe b. Hürr'ün kardeşinin oğludur.)

Denildiğine göre, Ömer b. Hübeyre Müslim'i tayin ettiği sırada ona: «Hâcibini güvendiğin salih kimselerden seç; çünkü senin dilin mesabesindedir, çünkü senin meramını anlatacak olan odur. Bir de "mazeret görevlileri" (ummâl-i özr) seç.» der. Müslim: «"Ummâl-i özr" ne demektir?» diye sorar. Ömer: «Her bölgenin ahalisi kendi görevlisini (âmilini) seçsin.» diye buyurursun. Eğer bunlar iyi çıkarsa senin lehine, şayet kötü çıkarsa bundan mesul olan onlardır, sen mazur olursun.» diye cevap verir.

Müslim b. Said'in mühürdarı Tevbe b. Ebî Saîd idi. Esed b. Abdullah Horasân valisi olunca bunu kendi mühürdarı yapmıştır.

Hişâm b. Abdülmelik'in Haccetmesi

Bu yıl hacc emîrliğini Hişâm b. Abdülmelik yapmıştır. Ona haccın sünnetlerini (âdetlerini) Ebu'z-Zenâd yazmıştır.

Ebû'z-Zenâd şöyle diyor:

«Bir gün Hişâm'ın Said b. Abdullah b. Velid b. Osmân b. Affân ile karşılaştıklarını gördüm. Said Hişâm'ın yanına sokularak şöyle dedi:

"Ey Müminlerin emiri! Allah ehl-i beytinizi nimete garketmiş, mazlûm halifesine de zafer bahşediyor. Onlar eskiden Ebû Türâb'a (Hz. Ali'yi kastediyor) lânet ederlerdi. Buralar uygundur, Emîru'l-Müminînin buralarda ona lânet etmesi gerekir."

Bu sözler Hişâm'a çok ağır geldi ve şöyle dedi: "Biz her hangi bir kimseye dil uzatmak, lânet etmek için gelmedik; biz haccetmek için geldik.» Sonra başka bir şey söylemeden benim yanıma geldi, hacc hakkında bir şeyler sordu, ben de bunları yazıp verdim.

Said Hişâm'a söylediklerini duyduğundan dolayı, beni nerede görse utancından başını eğerdi.

Esed'in Horasân'a Emîr Olması

Hâlid b. Abdullah, kardeşi Esed'i Horasân'a emîr tayin etti. Esed Horasân'a geldiği sırada Müslim Fergâna'da savaşlarına devam ediyordu. Esed nehri geçmek üzere gelince Emül'de gemilerin başında bulunan Eşheb b. Ubeyd Temîmî: «Benim görevim buradan kimseyi geçirmemek» diyerek ona engel oldu. Esed mal, para teklif ettiyse de geçmeğe muvaffak olamadı. Sonunda emîr olduğunu söyleyince geçmelerine müsaade etti. Esed sonra şöyle dedi: «Bunu iyi tanıyınız; ta ki buna emniyetiniz konusunda teşekkür edelim.»

Esed Suğd'a geldi ve «Merc» denilen yerde konuşkladı. Semerkand valisi Hânî b. Hânî idi. Hânî halk ile birlikte Esed'i karşılamağa çıktı. Esed'i taş üzerinde gören halk bunu uğursuzluk sayarak: «Bu adamda hayır yok.» dediler. Esed Semerkand'a girince Abdurrahman b. Nuaym'ın orduya komuta konusundaki ahdini iki kişiyle gönderdi. Bu şahıslar Abdurrahman'ı bulup bu ahdi teslim ettiler. Sonra Abdurrahman şu ahdi Müslim'e getirdi. Müslim: «Sem'an ve tâaten» diyerek teslimiyet gösterdi. Abdurrahman Müslim de yanında olduğu halde haerket etti. Bunlar Semerkand'da Esed'in yanına geldiler. Esed Hânî'yi Semerkand'daki görevinden azlederek yerine Hasen b. Ebî Amaratta Kindî'yi geçirdi.

Hasan'a: «Türkler yedi bin kişiyle üzerine geliyorlar.» denildi. «Biz haraç vermedik, onları ülkelerinde yenen ve onları köleleştiren bizleriz. Bununla beraber sizleri onlara yaklaştıracağım, atlarınızın yelelerini onların atlarıyla bir araya getireceğim.» dedi ve arkasından onlara küfrederek bedduada bulundu. Sonra yavaş hareketle üzerlerine yürüyüp bir baskın yaparak kayıp vermeden geri çekildiler. Sâbit Kutne'yi Semerkand'da kendi yerine bıraktı. Halka bir hutbe okuyacakken şaşırıp ko-

nuşacak bir şey bulamadı ve: «Allah'a ve Resûlüne itaat eden dalâlete sapmıştır.» deyip sustu, ardından tek kelime bile söylemedi. Daha sonra şöyle dedi:

«Her ne kadar şu anda aranızda konuşamıyorsam da,
Siz bir de benim harbin kızıştığı sırada kılıcı nasıl
konuşturduğumu görün.»

Bu sözü üzerine kendisine şöyle denildi: «Minberde de böyle konuşabilsen en iyi hatip sen olursun.»

Hâcibu'l-Fil Yeşkûrî Hasan'ı ayıplayarak şöyle demiştir:

«Ey Ebû'l-A'lâ! Sen cuma günü büyük bir sıkıntıyla karşılaştın;
Konuşmak istiyorsun, fakat dilini eğip büküyorsun.
Yüksek bir dağın tepesinden ayağı kayıp yuvarlanan biri gibi,
İnsanlar gözlerini sana dikince yutkunmaya başladın.»
.....

Hürr'ün Musul'a Âmil Olması

Hişâm bu yıl içinde Hürr b. Yûsuf b. Yahyâ b. Hakem b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye'yi Musul'a âmil (vali) olarak gönderdi. Hürr oturmak üzere menkûşe (nakışlı) bir ev yaptırdı. Sac ağacından, ruhâm taşından, renkli yüzük taşı yapımında kullanılan değerli taşlardan yapıldığı için menkûşe (nakışlı) denmiştir.

Bu ev kattâbûn (bağırsakçılar), şa'ârîn (arpacılar) ve çarşamba pazarlarının yakınındadır. Şu anda harabe durumdadır.

Musul'da bulunan nehri Hürr açmıştır. Bir gün kova ile su götüren bir kadının, su yerinin uzak olması sebebiyle, biraz dinlenip biraz yürüdüğünü görünce durumu Hişâm'a arzetmiş, Hişâm da o bölgeye nehir kazdırmasına müsaade etmiştir. Bu nehir geldikten sonra bölge halkı içme suyunun büyük bir bölümünü buradan temin etmiştir. Kenarında Şâriu nehr (Nehir caddesi) uzanır.

Hürr 113 yılında ölmüştür.

Çeşitli Olaylar

İbrâhim b. Muhammed b. Talha Hicr'de bulunan Hişâm b. Abdülmelik'e gelerek; «Allah adına ve tazim ederek çıktığın bu ev hürmetine zulme uğradığım şeyi bana iade et.» demiş, bunun üzerine aralarında şu konuşma olmuştur:

Hişâm:

— Neymiş zulme uğradığın şey?

İbrâhim:

— Evim.

Hişâm:

— Emîru'l-Mü'minin Abdülmelik zamanında neredeydin, ondan niçin istemedin?

İbrâhim:

— O bana zulmetti.

Hişâm:

— Velid ve Süleyman zamanında?

İbrâhim:

— Onlar da bana zulmettiler.

Hişâm:

— Ömer b. Abdülaziz zamanında?

İbrâhim:

— Allah ona rahmet etsin! O, evimi bana iade etmişti.

Hişâm:

— Yezid b. Abdülmelik ne yaptı?

İbrâhim:

— O da zulmederek evimi elimden geri aldı. Şu anda o ev senin elinde.

Hişâm arkasında Ebreş olduğu halde dönüp gitti. Sonra şöyle dedi: «Ey Ebû Mücâşi'! Bu adamın sözlerini nasıl buldun? Ebû Mücâşi' (Ebreş): «Adam hoşuma gitmedi.» deyince de Hişâm: «O Kureyş'tendir. Halk arasında bu tür insanlardan kalıntılar hâlâ var.» diye karşılık verdi.

Bu yılda Hişâm, Abdülvâhid Nadrî'yi Mekke, Medîne ve Tâif'ten azledip yerine dayısı İbrâhim b. Hişâm b. İsmâil'i tayin etmiştir. Nadrî' nin valiliği bir sene sekiz ay sürmüştür. İbrâhim cemaziyülahir ayında Medîne'ye gelmiştir.

Bu yılda Sâid b. Abdülmelik Sâife ile Cerrâh b. Abdullah Lân ile savaşmış, Cerrah Lân ehliyle sulh yapıp onlardan cizye almıştır.

Abdüssamed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs bu yılın recep ayında dünyaya gelmiştir.

İbrâhim b. Hişâm Medîne'ye önce Muhammed b. Safvân Cümâhî'yi kadı yapmış, sonra azlederek yerine Salt Kindî'yi getirmiştir.

Mekke, Medîne ve Tâif âmili (zekât toplama görevlisi) İbrâhim b. Hişâm Mahzûmî, Irak ve Horasân'ın âmili Hâlid b. Abdullah Kasrî Becelî idi. Hâlid'in Basra'da namaz kıldırmakla görevlendirdiği kişi Ukbe b. Abdüla'lâ, emniyet teşkilâtının (şurta) başına getirdiği kişi Mâlik b. Münzir b. Cârud, kazâ işleriyle görevlendirdiği kişi ise Sümâme b. Abdullah b. Enes idi.

Bu yıl hacc emîrliğini Hişâm b. Abdülmelik yapmıştır.

Yûsuf b. Mâlik (mevla'l-Hadramiyyîn) ile Bekr b. Abdullah Müzenî bu yılda ölmüşlerdir.

HİCRET'İN YÜZ YEDİNCİ (M. 725-726) YILI OLAYLARI

Bu yıl içerisinde Hâlid Kasrî Cüneyd b. Abdurrahman'ı Sind'e tayin etmiştir. Cüneyd Şatt-ı Mehrân'a gelip konaklamış, ancak Ceyşebe b. Zâhir orayı geçmesine engel olmuştur. Ceyşebe: «Bizler müslümanız. Beni salih bir adam (Ömer b. Abdülaziz'i kastediyor) buraya vali tayin etti.» demiş, Cüneyd ona rehin verip ülkenin haracı konusunda kendisinden rehin almış, sonra bunlar tekrar rehinleri birbirlerine iade etmişlerdir. Ceyşebe daha sonra küfre dönüp Cüneyd'le savaşmıştır. (Savaş açmadığı da rivayet edilir.) Cüneyd kendisine suç isnat edince Hind'e gelmiş, orada bir ordu toplayıp gemiler alarak savaşa hazırlanmış, Cüneyd de onu gemilerle karşılamıştı. Denizde cereyan eden savaşta Cüneyd gemisi karaya oturmuş olan Ceyşebe'yi esir alıp katletti. Kardeşi Sıssa ise Cüneyd'in hiyanetini şikâyet etmek için Irak'a kaçtı. Cüneyd onu da bir hile ile yanına getirterek katletti.

Cüneyd anlaşmayı bozan Keyrec (Kirec) ile savaştı. Keyrec'i ve bu sınır boyundaki Üzeyn ve Malba'yı kılıç zoruyla fethetti.

Anbese'nin Endülüs'te Frenklerle Savaşması

Endülüs âmili (vâlisi) Anbese b. Süheym Kelbî, bu yıl içinde büyük bir orduyla Frenklerle savaşmış ve Karkasuna şehrine inerek burayı muhasara ettikten sonra gelirlerinin yarısı, orada bulunan Müslüman esirlerin çocuklarıyla birlikte iadesi, cizye ödemeleri ve Müslümanların savaş ilan ettikleriyle savaş, barış yaptıklarıyla barış gibi zimmet hükümlerine bağlı olmaları şartıyla onlarla sulh yapmıştır. Anbese oradan geri döndükten sonra 107 senesinin şaban ayında vefat etmiştir. Velâyeti dört yıl dört ay sürmüştür. Anbese ölünce yerine Bişr b. Safvân Yahyâ b. Selime Kelbî, aynı yılın zilkâde ayında tayin edilmiştir.

Abbasî Propagandacılarının Durumu

Bükeyr b. Mâhân bu yıl içerisinde Ebû İkrime, Ebû Muhammed

Sâdık, Muhammed Huneys, Ammâr Abbâdî ve Ziyâd'ı (Velid Ezrar'ın dayısı) taraftarlarından bir grup ile propaganda için Horasân'a göndermiştir. Kinde soyundan bir adam, Esed b. Abdullah'a gelerek bunları ispiyonlamış ve Ebû İkrime ve Muhammed b. Huneys'i arkadaşlarıyla birlikte getirmiş, Ammâr ise kurtulmayı başarmıştı. Esed ele geçirdiği kimselerin ellerini keserek astırmıştır. Ammâr gerisin geriye dönerek Bükeyr b. Mâhân'a durumu anlatmış, o da mektupla durumu Muhammed b. Ali'ye bildirmişti, Muhammed b. Ali şöyle cevap verdi: «Sizin davetinizi ve sözünüzü doğrulayan Allah'a hamdolsun! Sizden öldürülecek daha niceleri var.»

Bu yıl içerisinde Müslim b. Saîd, Hâlid b. Abdullah'ın yanına geldi. Esed Horasân'da ona ikramda bulunuyor, fakat pek imkân vermiyordu. Müslim ve İbn Hübeyre kaçmak amacıyla geldiler, fakat o bunlara engel olarak: «Burada halk sizin onlar arasında olduğunuzdan daha da güzel görüşe sahiptirler.» dedi.

Yine bu yıl içerisinde Esed, Tâlekân dağlarını takip eden Garşistan bölgesinin hükümdarı Cibâl Nemrûn ile savaşmıştır. Nemrûn sulh yapmış ve Esed'in ellerinde Müslüman olmuştur. Bunlar bu gün Yemen'de bulunmaktadırlar.

Gûr Gazvesi

Bu yıl içinde Esed Gûr halkı ile savaşmıştır. Bunlar Herât dağlarını mesken tutmuşlardı. Bura ahalisi ağırlıklarını, kıymetli mallarını toplayarak yolu olmayan bir mağaraya koydular. Esed bunun üzerine sandıklar yapılmasını emretti. Bunlara adamlar konularak zincirlerle oraya sarkıtıldı. Bunlar alabildikleri şeyleri bu suretle aldılar.

Çeşitli Olaylar

Hişâm bu yıl içerisinde Cerrâh b. Abdullah b. Hakemî'yi Armenia ve Azerbeycân valiliğinden azledérek yerine kardeşi Mesleme b. Abdülmelik'i getirdi, Mesleme de oraya Hâris b. Amr Tâî'yi âmil tayin etti. Hâris Türklerden Rüstak bölgesini ve pek çok köyü fethetti ve orada güzel eserler, iyi isim bıraktı

Esed Berûkân'da bulunan ordusunu Belh'e bu yılda nakletmiştir. Herkese Berûkân'daki meskenleri miktarınca ve hiç meskeni olmayan-

lara bir mesken iktâ etti. Belh şehrinin kurulmasını Bermek Ebû Hâlid b. Bermek üzerine aldı. Belh ile Berûkân arası iki fersahtır.

Bu yıl hacc emîrliğini İbrâhim b. Hişâm yapmıştır.

Büyük şehirlerin valileri, kadıları v.b. geçen yıldakilerdir.

Süleyman b. Yesâr (yetmiş üç yaşında iken), Atâ b. Yezîd Leysî (doksan sekiz yaşında iken) bu yılda ölmüşlerdir.

HİCRET'İN YÜZ SEKİZİNCİ (M. 726-727) YILI OLAYLARI

Huttel ve Gûr Savaşları

Bu yılda Esed nehri geçti, Hakan kendisini karşıladı, fakat bu defa aralarında savaş cereyan etmedi. (Esed'in Huttel'den mağlûp olarak döndüğü de rivayet edilmiştir.)

Esed kışı Surh Dere'de geçirmek istediğini söyleyerek hareket etti. Bayraklarını gönderdi ve karanlık bir gecede Surh Dere'ye yürüdü. Hareket sırasında tekbir getirmeğe başladılar. Hakan: «Neleri var bunların?» diye sordu. Adamları: «Bu onların alâmetidir, hareketlerinde böyle söylerler.» diye cevap verdiler. Ardından Hakan Gûr ehlini toplayarak Esed ve ordusunun üzerine yürüdü, bir gün boyunca savaştılar.

Müşriklerden biri iki ordunun safları arasında yeke yek döğüşe başlamıştı. Sâlim b. Ahvez Nasr b. Seyyâr'a: «Ben şu yiğit adamla yeke yek döğüşeceğim, onu öldürebileceğimi sanıyorum, böylece de Esed'i memnun etmiş olurum.» diyerek döğüş yapan yiğit adama hücum edip yaraladı ve öldürdü. Dönüp geldi, biraz sonra: «Ben yine çıkacağım» diyerek çıktı, yine bir adam öldürdüyse de kendisi de yaralanmaktan kurtulamadı. Bu defa Nasr Sâlim'e: «Sen dur, şimdi de ben dövüşe çıkayım.» diyerek çıktı, düşman arasına karışıp iki kişiyi öldürdü ve yaralı olarak geri döndü. Sâlim'e şöyle dedi: «Ne dersin, yaptıklarımız onun (Esed'in) hoşuna gitmiş midir?» Sâlim'in: «Allah onu hoşnut etmesin!» demesi üzerine de: «Hayır, vallahi!» diye karşılık verdi.

Bu sırada Esed'in bir elçisi onlara gelerek: «Emir size şöyle söylüyor: "Sizin bana yaranmak istediğinizi anladım, Allah ikinize de lânet etsin."» deyince Sâlim: «Âmin, eğer bir daha yaparsak!» şeklinde cevap verdi.

Ertesi gün müşriklere hücum edip mağlûp ettiler. Müşriklerin ülkesine hâkim olarak çok sayıda esir ve ganimet ele geçirdiler.

Huttel'de Müslümanların yiyeceği tükenmiş, açlıkla karşı karşıya

kalmışlardı. Esed uşağıyla iki koç göndererek bunları beş yüz dirheme satmasını emretmiş, uşak gittikten sonra da: «Bu koçları alsa alsa İbn Şihhîr alabilir» demişti. Uşak akşama doğru oraya varmıştı. Bunları pazarda gören İbn Şihhîr beş yüz dirheme satın almış, birisini kesmiş, öbürünü de kardeşlerine göndermişti. Uşak bunları Esed'e anlatınca Esed İbn Şihhîr'e bin dirhem göndermiştir. (İbn Şihhîr, Osmân b. Abdullah b. Şihhîr Ebû Mutarrif'tir.)

Çeşitli Olaylar

Mesleme b. Abdülmelik bu yıl içerisinde Cezîre bölgesi yakınlarındaki Rumlar ile savaşmış ve Kaysâriyye (Kayseri)'yi fethetmiştir.

İbrâhim b. Hişâm da Anadolu (Rum) kalelerinden birini bu yılda fethetmiştir.

Bükeyr b. Mâhân aralarında Ammâr Abbâdî'nin de bulunduğu Abbâsoğulları taraftarlarından bir grubu Horasân'a bu yıl içinde göndermiş, bunu birisi Horasân emîri Esed b. Abdullah'a bildirmiş ve Esed de Ammâr'ı yakalayarak ellerini ve ayaklarını kestirmiştir. Diğerleri kurtulmayı başararak Bükeyr'e dönmüş, bu durumu haber vermişler, Bükeyr de Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'a bildirmiş, Ali: «Çağrınızı doğrulayan ve taraftarlarınızı kurtaran Allah'a hamdolsun.» diye cevap vermiştir.

(107. yıl olaylarında bu kıssa geçmişti. Orada Ammâr'ın kurtulduğu nakledilmişti, burada ise yakalanıp ellerinin ve ayaklarının kesildiği rivayet edilmektedir.)

Bu yıl içerisinde Dâbık'ta bir yangın çıkmış; ekinler, hayvanlar yanmıştır.

Yine bu yılda Türk hükümdarı İbn Hakan Azerbeycân üzerine yürümüş, orasını muhasara etmiştir. Hâris b. Amr Tâî buna karşı çıkmış, yapılan savaşta Türkler hezimete uğramışlar ve Hâris Aras nehrini geçinceye kadar bunların peşine düşmüştür. İbn Hakan tekrar geri dönmüş, savaşa girmiş, fakat yine yenilgiye uğramaktan kurtulamamış, bu defasında pek çok Türk katledilmiştir.

Abbâd Ruaynî muhakkim olarak Yemen'de ortaya çıkmış ve Yemen emîri Yûsuf b. Ömer, Abbâd'ı ve sayıları üç yüz civarında olan arkadaşlarını katletmiştir.

Muâviye b. Hişâm b. Abdülmelik, Meymûn b. Mihrân ile beraber

Şâmlılarla savaşmış ve denizden Kıbrıs'a geçmiştir. Karada ise Mesleme b. Abdülmelik savaşmıştır.

Yine aynı yılda Şâm'da büyük bir veba salgını ortaya çıkmıştır.

Bu yıl hacc emîrliğini Medîne, Mekke ve Tâif valisi olan İbrâhim b. Hişâm yapmıştır. Üst seviyedeki görevliler (âmiller) geçen yıl zikri geçenlerdir.

Muhammed b. Ka'b Kurtubî (Bir rivayete göre 117 yılında ölmüştür. Peygamber (s.a.v.) zamanında doğduğu söylenir.) Mûsâ b. Muhammed b. Ali b. Abdullah (Anadolu'da savaşan İsa'nın babasıdır.) yetmiş yedi yaşında iken, Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekri's-Sıddîk (Gözlerinin kör olduğu da söylenir.) yetmiş veya yetmiş iki yaşında iken, Ebû Mütevekkil Alî b. Dâvud Nâci, Ebû Sıddîk Nâci (Asıl ismi Bekr b. Kays), Ebû Nadre Münzir b. Mâlik b. Kıt'a Nadrî ve Kûfe kadısı Muhârib b. Disâr Kûfî, hepsi bu yıl içerisinde ölmüşlerdir.

HİCRET'İN YÜZ DOKUZUNCU (M. 727-728) YILI OLAYLARI

Hâlid ve Kardeşi Esed'in Horasân Valiliğinden Azledilmesi ve Eşres'in Tayini

Bu yıl içerisinde Hişâm b. Abdülmelik, Hâlid b. Abdullah ve kardeşini Horasân'dan azletmiştir.

Sebebine gelince:

Esed taassuba saplanmış ve anarşiye sebep olmuştur. Nasr b. Seyyâr ve beraberindeki bir kaç kişiye kırbaç vurdurmuştu. Bunlar arasında Abdurrahman b. Nuaym, Sevre b. Hürr, Bahterî b. Ebî Dirhem, Âmir b. Mâlik Hımmânî gibi isimler vardı. Bunları tıraş ettirerek kardeşi Hâlid'e göndermiş ve: «Bunlar bana saldırmak istediler» diye yazmıştır. Bunlar Hâlid'e gelince Esed'i kınamış ve: «Bana bunların başını gönderseydi ya!» demiştir.

.....

Esed bir gün hutbe okumuş ve Allah şu yüzleri; nifak, şikâk ve fesat ehlinin yüzlerini takbih etsin. Allahım! Benimle onların arasını ayır, beni vatanıma çıkar.» demiştir. Onun bu hutbesi Hişâm b. Abdülmelik'e ulaştırılmış, Hişâm Hâlid'e haber göndererek kardeşini azletmesini istemiş, Hâlid de Esed'i azletmişti. Esed 109 senesinin ramazan ayında Irak'a dönmüş ve vekil olarak Hakem b. Âvâne Kelbî'yi bırakmıştı. Hakem bir yazlıkta vakit geçirerek hiç savaş yapmamıştı. Daha sonra Hişâm, Eşres b. Abdullah Sülemî'yi Horasân'a tayin etmiş ve Hâlid ile yazışmasını emretmiştir. Eşreş sâlih ve faziletli bir insan idi. Fazlından dolayı kendisine «kâmil» denilmiştir. Eşres, Horasân'a gelince Horasânlılar buna çok sevinmişlerdir. Eşres önce Ebû Münâzil Kindî'yi, daha sonra Muhammed b. Zeyd'i kadı yapmıştır.

Abbâsoğulları Propagandacıları

Horasân'a ilk defa gelen Abbasî propagandacısı Esed zamanında gel-

miş olan Ziyâd Ebû Muhammed'dir. Bunu Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs göndermiş ve şu talimatı vermişti: «Yemen'e git, Mudar kabilesine iltifat et.» Ayrıca Neysâbûr'dan Gâlib isimli kimsenin yanına yaklaşmasını, çünkü onun Fâtımaoğullarına karşı aşırı bir muhabbeti bulunduğunu tenbihledi. (Horasân'a Muhammed b. Ali'nin mesajını ilk götürenin Belhli Kays b. Sa'lebe'nin azatlısı Harb b. Osman olduğu da söylenir.)

Ziyâd Horasân'a gelince Ümeyyeoğulları zulmünden ve kötü gidişinden bahsederek Abbâsoğullarına davet etti, orada halka yemekler yedirdi. Gâlib denilen şahıs Ziyâd'ın yanına geldi, Ali soyunun ve Abbâs soyunun üstünlüğü konusunda tartıştıktan sonra ayrıldılar.

Ziyâd kışı Merv'de geçirdi. Bu sırada yakınlarından Yahyâ b. Akîl Huzâî ve daha başkaları gelip gittiler.

Ziyâd'ın yaptıkları Esed'e haber verilince kendisini çağırtarak: «Senin yaptıkların ne oluyor?» diye sordu. Ziyâd: «Aslı yok, ben ticaret için geldim ve malımı halka dağıttım. Onlar toplanınca da aralarından çıktım.» diyerek karşılık verdi. Bunun üzerine Esed: «Ülkemi terket.» dedi.

Ziyâd çekip gitti, fakat aynı şeyleri tekrar yapmağa başladı. Yine durumu Esed'e haber verildi, hattâ Ziyâd tarafından gelecek tehlikeler zikredilerek Esed biraz da korkutuldu. Bunun üzerine Esed Ziyâd'ı getirtip beraberindeki on Kûfeli ile birlikte katletti. İçlerinden sadece Esed'in küçük gördüğü iki delikanlı kurtulabildi.

Rivayete göre Esed Ziyâd'ın kılıçla ortadan ikiye bölünmesini emretmiş, adamları vurmuş, fakat kılıç işlememişti. Bundan etkilenen halk tekbir getirmeğe başlamıştı. Esed adamlarının şaşkınlığını görünce: «Ne oluyor?» diye sormuş, onlar da: «Bu adama kılıç işlemiyor.» diye cevap vermişlerdi. Ziyâd'a başka bir kılıç darbesi indirildi, bu da etki etmedi, nihayet üçüncü vuruşta iki parçaya ayrıldı.

Ziyâd'ın arkadaşlarına suçsuz olduğunu söyleyenlerin serbest bırakılacağı söylendi. İki kişi suçsuz olduğunu söyledi, bunlar serbest bırakıldılar. Beraati kabul etmeyen sekiz kişiyse katledildi.

Ertesi gün bu serbest bırakılanlardan biri Esed'e gelerek: «Beni de arkadaşlarımın yanına göndermeni istiyorum.» der, Esed bunu da katleder.

Bunlar Kurban Bayramı'ndan dört gün önce cereyan etmiştir. Bunlardan sonra Kesîr isminde Kûfeli bir adam gelerek Ebû Necm'e konuk olur. Ziyâd'a mülâkî olanlar bu adama geliyorlardı. Bu hâl bir veya iki yıl devam etti. Bu zat ümmîydi.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Abdullah b. Ukbe Fihrî denizden bazı savaşlar yapmıştır. Muâviye b. Hişâm Anadolu'da savaşlar yapmış ve Tîbe denilen kaleyi fethetmiştir. Antakya ehlinden bazıları da bu savaştan zarar görmüşlerdir.

Mâlik b. Münzir b. Cârûd isminde biri Ömer b. Yezîd Useydî'yi öldürmüştür. Sebebiyse şudur: Ömer b. Yezîd, Yezîd b. Mühelleb'e karşı yapılan savaşta büyük gayret ve başarı göstermiş, Yezîd b. Abdülmelik (övgüyle): «İşte bu Irak'ın eridir.» demişti. Bu da Hâlid b. Abdullah'ı kızdırmağa yetmişti. Hâlid Basra güvenlik kuvvetlerinin başında bulunan Mâlik b. Münzir'e ona saygı göstermesini ve hiç bir emrine isyan etmemesini emretti. Mâlik Ömer b. Yezîd'i öldürmek için bir hatasını kollamağa başladı. Abdüla'lâ b. Abdullah b. Âmir'e durumu haber vererek danışıklı dövüş misali Abdüla'lâ'ya iftira etti. Bunu duyan Ömer b. Yezîd: «Abdüla'lâ gibi birisine iftira etme.» dedi. Bunun üzerine Mâlik ona sert ve ağır konuşup öldürünceye kadar kırbaçladı.

Mesleme b. Abdülmelik bu yılda Azerbeycân tarafında Türklerle savaşıp pek çok ganimet ve esir alarak sağ salim dönmüştür.

Bu sene hacc emîrliğini yine İbrâhim b. Hişâm yapmış ve okuduğu hutbede: «Bana sorunuz, çünkü soru sormak için benden daha bilgili birini bulamazsınız.» demişti. Bunun üzerine Iraklı bir adam kurban kesmenin vacip olup olmadığını sordu. İbrâhim ne diyeceğini bilemeyerek minberden indi. İbrâhim Medîne, Mekke ve Tâif valisiydi.

Basra ve Kûfe valisi Hâlid b. Abdullah Kasrî idi. Hâlid Basra'da namaz kıldırmak için Eb'an Sabare Yesribî'yi, güvenlik teşkilâtının başına Bilâl b. Ebî Bürde'yi, kazâ işlerine de Sümâme b. Abdullah b. Enes'i getirmişti. Horasân valisiyse Eşres idi.

Ebû Miclez Lâhik b. Humeyd Basrî bu yılda ölmüştür.

Afrika âmili Bişr b. Safvân Sicilya Adası ehliyle savaşmış, pek çok ganimet ele geçirdikten sonra Kayrevân'a gelmiş ve aynı yıl orada ölmüştür. Hişâm Bişr'den sonra oraya Ubeyde b. Abdurrahman b. Ebi'l-Earr Sülemî'yi tayin etmiştir. Ubeyde, Yahyâ b. Seleme Kelbî'yi Endülüs'ten azlederek yerine Huzeyfe b. Ahves Eşcaî'yi getirmiştir. Huzeyfe 110 senesi rebiyülevvel ayında Endülüs'e gelmiş, altı ay valilik yaptıktan sonra azledilmiş, yerine Osman b. Ebî Nes'a Has'amî getirilmiştir.

HİCRET'İN YÜZ ONUNCU (M. 728-729) YILI OLAYLARI

Eşres'in Semerkand'daki Faaliyetleri

Eşres bu yıl içerisinde Semerkand ve Mâveraünnehir ahalisine elçiler göndererek onları İslâm'a davet etti, İslâmiyet'i kabul ettikleri takdirde cizyenin kaldırılacağını duyurdu. Bu iş için Ebû's-Saydâ Sâlih b. Târif (Dabbeoğullarının azatlısı) ile Rebî' b. İmrân Temimi'yi görevlendirdi. Ebû's-Saydâ: «Ben İslâm'ı kabul edenlerden cizyenin kaldırılması ve Horasân bölgesinin haracının erkeklerden alınması şartıyla gidiyorum.» dedi, Eşres: «Evet.» diyerek tasdik etti. Ebû's-Saydâ arkadaşlarına da şöyle dedi: «Bakın, çıkıp gidiyoruz; şayet âmiller (haraç toplayıcıları) sözlerinde durmazlarsa onlara karşı bana yardım edecek misiniz?» Arkadaşları buna söz verince Semerkand'a doğru yola çıktılar. Semerkand'da Hasan b. Amarrata harp ve haraç işleriyle görevliydi. Ebû's-Saydâ Semerkand ve çevresindeki insanları cizyenin kaldırılacağı vaadiyle İslâm'a davet etti. İnsanlar İslâm'a girmekte âdeta yarıştılar. Gûrek Eşres'e: «Artık haraç inkisara uğradı.» diye haber yolladı. Eşres hemen Hasan b. Amarrata'ya haber göndererek: «Haraç Müslümanlar için bir kuvvet kaynağıdır. Bana ulaşan haberlere göre Suğd ahalisi arzu ettikleri için değil de, cizyeden kurtulmak için Müslüman olmuşlar. Sen kimlerin sünnet olduğuna bak, farzları ikame et ve Kur'ân'dan bir sûre oku, ondan sonra haracı kaldır.»

Daha sonra Eşres Hasan b. Amarrata'yı haraç toplama işinden azlederek bu işlerle Hânî b. Hânî'yi görevlendirdi. Ebû's-Saydâ bunların Müslüman olanlardan cizye almalarına engel oldu. Hânî Eşres'e: «İnsanlar Müslüman oldular, mescitler yaptırdılar.» diye haber gönderdi. Eşres ona ve öbür görevlilere (âmillere) şöyle yazdı: «Siz önceden aldığınız kimselerden yine haracı alınız.» Bunlar tekrar Müslüman olanlardan cizye almağa başladılar. Yeni Müslüman olanlar cizye ödemekten imtina ederek yedi bin kadar kişiyle Semerkand'ın bir kaç fersah uzağına çekildiler. Ebû's-Saydâ, Rebî' b. İmrân Temîmî, Heysem Şeybânî, Ebû Fâtıma Ezdî, Âmir b. Kuşeyr, Behîr Hucendî, Benân Anberî ve İsmâil

b Ukbe bu yeni Müslümanlara yardım etmek için onların yanına geldiler.

Eşres, İbn Amarrata'yı harp işlerinden de azlederek yerine Müceşşir b. Müzâhim es-Sülemî'yi tayin etti. Umeyre b. Sa'd Şeybânî'yi de ona destek olarak gönderdi.

Müceşşir göreve başlayınca Ebû's-Saydâ ve arkadaşlarını yanına çağırdı. Ebû's-Saydâ ve Sâbit Kutne geldiler. Müceşşir bunları hapsetti. Ebû's-Saydâ: «Hiyanet ettiniz ve verdiğiniz sözden döndünüz.» dedi. Hânî de: «Kan dökülmesine engel olan şey gadr ve hiyanet sayılmaz.» diye karşılık verdi. Sonra Ebû's-Saydâ'yı Eşres'e gönderdiler.

Ebû's-Saydâ'nın arkadaşları Hânî ile savaşmak için toplanarak Ebû Fâtıma'yı kumandan olarak seçtiler. Ebû Fâtıma arkadaşlarına: «Eşres'e bir daha yazmadan harekete geçmeyelim.» dedi. Yazdılar, ancak Eşres haraç koyma konusunda ısrar edince Ebû's-Saydâ'nın arkadaşları geri döndüler. Bunların reisleri takip edilip yakalandı ve Merv'e gönderildi. Sâbit hâlâ hapisteydi. Hânî haraç konusunda ısrar etti. Acem büyüklerini ve meliklerini hafife aldı, onlara kötü davrandı. Yeni Müslüman olmuş zayıf kişilerden de cizye alındı. Suğd ve Buhâra halkı kâfir olup Türklerden asker topladılar.

Sâbit, Nasr b. Seyyâr vali oluncaya kadar hapiste kaldı. Nasr onu Eşres'e gönderdi, Eşres de hapsettirdi. Nasr Sâbit'e iyilikte bulunmuştu. Sâbit onu methederek şöyle demiştir:

«Eğer Nasr hakkındaki zannım doğruysa pek çok ganimet
almadan ve Cabbâr'ın mülküne el koymadan orduyu geri çevirmez.
Ben senin kendinden öncekileri geçtiğin şeyi hatırlayacağım
ey Nasr!
Sen kabilemin ve arkadaşlarımın yavaş davrandığı, âciz kaldığı
konuda beni müdafa ettin.
.....
Ben itaati üzerime gerekli olan bir imama isyan etmedim.»

Eşres savaşmak için harekat edip Âmül'e geldi ve orada üç ay kaldı. Katan b. Kuteybe b. Müslim'i on bin kişiyle önden gönderdi. Bunlar nehri geçtiler. Suğd ve Buhâra halkı bunları Hakan ve Türklerle beraber karşıladılar. Katan'ı siperinde kuşattılar. Hakan yağma için adamlarını gönderdi. Eşres, Abdullah b. Bistâm b. Mes'ûd b. Amr'ın kefaletiyle Sâbit'i serbest bırakarak onu ve Abdullah b. Bistâm'ı bir süvari bölüğüyle gönderdi. Bunlar gelip Âmül'de Türklerle savaştılar. Türklerin ele geçirdiği şeyleri kurtardılar ve Türkler geri dönmek zorunda kaldılar.

Eşres sonra Katan'ın yanına bir grup insan gönderdi. Yine Hayyânoğullarından Mes'ûd komutasında bir seriyye gönderdi. Bunlar düşman karşısında tutunamayarak zayiatla Eşres'in yanına döndüler. Bu defa düşman saldırıya geçti. İlk başta Müslümanlar can kaybı verdiler, fakat sonradan toparlanarak müşrikleri hezimete uğrattılar. Eşres Bîkend'e gelip konakladı. Düşmanlar suyu kestiler. Müslümanlar bir gün bir gece kaldıktan sonra düşmanın suyu kestiği şehre yürüdüler. Merkez komutanı Katan b. Kuteybe idi. Susuzluktan zaten bitap düşmüş bulunan Müslümanlar düşmanla karşılaşınca yedi yüz kişi kadar can kaybı verdiler. Müslümanlar savaşamayacak haldeydiler. Hâris b. Süreye halkı teşvik için: «Kılıçla ölmek dünyada da, Allah katında da susuzluktan ölmekten daha hayırlı ve daha sevaplıdır.» diye bağırarak ileri çıktı. Sonunda Türkleri suyun başından uzaklaştırmayı başardılar. Halk suya koşuştu ve kana kana su içti.

Sonra Sâbit Kutne, Abdülmelik b. Disâr Bâhili'ye uğrayarak: «Cihat etmek istiyor musun?» diye sordu. Abdülmelik'in: «Bana biraz mühlet ver de yıkanıp güzel kokular sürüneyim.» demesi üzerine Sâbit Abdülmelik yıkanıncaya kadar bekledi. Sonra birlikte çıktılar. Sâbit arkadaşlarına: «Ben bunlarla savaşmayı sizden iyi bilirim.» diyerek onları savaşa teşvik etti. Düşmana saldırdılar. Savaş iyice şiddetlendiği sırada Sâbit şöyle diyordu :«Allah'ım! Dün gece İbn Bistâm'ın misafiriydim. Beni bu gece senin misafirin yap, Ümeyyeoğulları beni kelepçeli olarak görmesin.» Hep birden tekrar hücuma geçtiler. Arkadaşları geri döndüğü halde Sâbit geri dönmedi. Binmiş olduğu at vurulunca şahlandı ve kendini vuranı tepeledi. Sâbit savaşmağa devam etti ve sonunda vuruldu. Ölmeden önce savaş alanından çıkarılırken şöyle diyordu: «Allah'ım! İbn Bistâm'ın misafiri olarak sabahladım, senin misafirin olarak akşamladım. Bana ikramın cennet olsun!» Düşmanlar onu ve bir kaç Müslümanı daha katlettiler. Sahr b. Müslim b. Nu'mân Abdî, Abdülmelik b. Disâr Bâhilî öldürülenler arasındaydı. Katan ve İshâk b. Muhammed b. Hibbân bir süvari bölüğü oluşturup ölüm üzerine and içerek düşmana hücum ettiler, onlardan pek çok insan öldürdüler. Gece olunca da düşmanlar ayrılıp gittiler.

Eşres Buhâra'yı muhasara altına aldı.

Kemerce Vak'ası

Hakan içerisinde Müslüman bir topluluğun yaşadığı Horasân'ın büyük şehirlerinden Kemerce'yi kuşattı. Fergâna, Afşine, Nesef halkı ve

Buhâra'dan da bazı gruplar Hakan ile beraberdiler. Müslümanlar dere üzerindeki köprüyü keserek kapıyı kapattılar. İbn Hüsrev b. Yezdücird onlara gelerek: «Ey Araplar! Niçin kendinizi öldürüyorsunuz? Hakan'ı ben memleketimi bana iade etsin diye getirdim. Ondan sizin için ben emân alırım.» dedi. Araplar ona hakaret ettiler. Daha sonra onlara Bazıgrî (?) iki yüz kişi arasında geldi. Dâhi bir adamdı, Hakan buna hiç muhalefet etmezdi. Teminat alarak Müslümanlara yaklaşıp: «Bana birisini gönderin de Hakan'ın beni elçi olarak gönderdiği konuyu görüşelim.» dedi. Müslümanlar biraz Türkçe bilen Yezîd b. Said Bâhilî'yi gönderdiler. Bazıgrî ona: «Hakan size valinizin verdiğinden daha fazla ücret teklif ediyor, onun niyeti size iyilik etmek.» dedi. Yezîd: «Türklerle birlikte âdeta kurt olan Araplar bunu nasıl kabul eder. Aramızda bu şartlarla sulh olmaz.» diye karşılıkta bulundu. Bazıgrî buna biraz kızdı, yanında bulunan iki Türk: «Boynunu niye vurmuyorsun?» deyince Razıgrî: «Bu emân verilmiş bir kişidir.» dedi. Yezîd bu konuşmaları anladı ve korktu, «Tamam.» dedi, «O halde yarınız seninle gelsin, eğer zafer kazanırsanız biz de sizinle beraberiz. Aksi olursa biz de diğer Suğd ehli gibi oluruz.»

Bazıgrî ve yanındakiler buna razı oldular.

Yezîd: «Ben şimdi bunu arkadaşlarıma arz edeyim.» diyerek indiği iple geri kaleye çıktı, surun başına gelince: «Ey Kemerceliler! Bunlar sizi imandan sonra tekrar küfre çağırıyor, ne dersiniz?» diye seslendi. Kaledekiler: «Bunu kabul etmeyiz.» deyince de Yezîd: «Bunlar kendileriyle bir olup Müslümanlarla savaşmanızı istiyor.» dedi. Bunun üzerine kaledekiler: «Bunu yapmaktansa ölelim daha iyi.» şeklinde karşılık verdiler.

Bazıgrî bu durum üzerine gerisin geriye döndü.

Sonra Hakan hendeğin doldurulmasını emretti. Hendeğe yaş ağaçlar atmağa başladılar. Müslümanlarsa kuru odun atıyordu. Hendek dolunca Müslümanlar hendeği ateşlediler, Allah tarafından çıkan bir rüzgârla yedi günde toplanan odun bir saat içinde yanıp kül oldu.

Hakan bu defa koyunları Türkler arasında taksim ederek etini yemelerini, derilerine de toprak doldurup hendeğe atmalarını emretti. Türkler Hakan'ın dediğini yaptılar. Allah bir bulut göndererek sicim gibi yağmur yağdırdı. Bu yağmur hendeğin içinde bulunan şeyleri taşıyıp götürdü. Müslümanlar Türkler üzerine ok yağdırmağa başladılar. Göbeğine ok isabet eden Bazıgrî o gece öldü. Bazıgrî öldükten sonra Türkler ellerinde bulunan yüz kadar esiri getirip kafalarını keserek attılar. Bunlar arasında Ebû Avcâ Atekî, Haccâc b. Humeyd Nadrî gibi isimler vardı. Müslümanlar da ellerinde bulunan iki yüz kadar müşrik çocuğunu kat-

lettiler. Her iki taraf da ellerinden gelen her şeyi yaptılar ve savaş iyice kızıştı.

Kemerce halkı bu durumdayken Arap askerleri Fergâna'ya geldi. Hakan Buğd, Fergâna, Şaş ve Dehâkin halkını ayıplayarak: «Siz burada elli eşek olduğunu, beş gün içinde fethedeceğimizi iddia ediyordunuz; beş gün, iki ay oldu.» deyip kuşatmadan vazgeçtiğini bildirdi ve hareket emri verdi. Adamları: «Elimizden geleni yaptık, yarına kadar da müsaade ver de bak, yarın ne yapıyoruz!» dediler. Hakan ertesi gün hareket etmeyip bekledi. Tarebend hükümdarı gelip Müslümanlarla savaştı, sekiz kişiyi katletti. İçinde Temimli bir hastanın bulunduğu bir evin yanındaki merdivenin üzerine çıkmıştı. Temimli adam yanındaki mahmuzu buna fırlattı. Mahmuz alnına takılıp kaldı. Daha sonra kadınlar ve çocuklar bağrıştılar, onu çekerek yüz üstü düşürdüler. Sonra birisi taşla kulağının dibine vurup sersemletti, başka biri de gelip katletti.

Hakan Müslümanlara bir elçi göndererek: «Kuşattığımız bir şehri fethetmeden veya halkı orayı terk etmeden ayrılmak bizim âdetimiz değildir.» dedi. Müslümanlar da: «Ölmeden şehri kendi ellerimizle teslim etmek de bizim dinimizde yoktur, istediğinizi yapın.» diye karşılık verdiler.

Türkler onlara emân vererek buradan Semerkand veya Debûsiyye'ye gitmelerini istediler. Kemerce halkı muhasara altında zor durumda kaldıklarını da göz önüne alarak bunu kabul ettiler. Kendilerine saldırmamaları için Türklerden rehin aldılar ve Kürsul (Türki)'ün bir grupla Debûsiyye'ye kadar kendilerine refakat etmesini istediler. Türkler onlara istedikleri rehinleri verdiler ve onlardan da rehin aldılar. Hakan bu şartlarla orayı terk etti. Daha sonra Müslümanlar oradan ayrıldılar. Kürsul'ün yanında bulunan Türkler şöyle dediler: «Debûsiyye'ye kadar yollarda on bin savaşçı vardır. Bize saldırmayacaklarına garanti veremeyiz.» Bunun üzerine Müslümanlar: «Onlar size saldıracak olurlarsa biz de sizinle beraber onlarla savaşırız.» diyerek karşılık verdiler.

Böylece yola devam ettiler. Debûsiyye'ye bir fersah kala Debûsiyye halkı bu süvarilere bakarak Kemerce'nin fethedildiğini ve Hakan'ın kendi üzerlerine geldiğini zannederek savaş için hazırlandılar. Müslümanlar onlara elçi göndererek durumu haber verdiler. Debûsiyye halkı bunları karşılayıp yaralıları, yürümekte güçlük çekenleri taşıdılar. Müslümanlar Debûsiyye'ye varınca rehineleri elinde tutan kişiye haber göndererek Debûsiyye'ye vardıklarını bildirip rehineleri serbest bırakmasını istediler. Bir rehin Araplar serbest bırakıyor, bir rehin Türkler serbest bırakıyordu. Nihayet Araplardan Sibâ' b. Nu'mân isminde biri Türkler yanın-

da ve Türklerden biri Araplar yanında rehin olarak kaldı. Bu durumda her iki grup öbürünün ihanetinden korkmağa başladı. Sibâ': «Türk rehinesini serbest bırakın.» dedi. Müslümanlar rehineyi serbest bıraktılar. Sibâ' Türkler yanında kaldı. Kürsul ona: «Bunu niye yaptın?» diye sorunca Sibâ': «Sana güvendim ve hain durumuna düşmek istemeyeceğini düşündüm.» dedi. Bunun üzerine Kürsul ona silâhını ve bir de Türk atı (Birzûn) vererek serbest bıraktı.

Kemerce muhasarası on sekiz gün sürmüştür. Denildiğine göre, bunlar on üç gün develerine su vermemişlerdir.

Kürder Halkının Dinden Dönmesi

Bu yıl içerisinde Kürder ehli irtidat etmiş, Eşres bir ordu göndererek bunları mağlup etmiştir.

Arfece şöyle der:

«Biz Merv ehline ve diğerlerine yettik, Türkleri de Kürder halkından uzaklaştırdık.
Eğer bizim ganimet olarak ele geçirdiğimiz şeyleri başkalarına verirseniz, kerim kişi zulme uğramış olur.»

Çeşitli Olaylar

Hâlid Kasrî bu yılda Basra'nın namaz, kazâ, güvenlik işlerini Bilâl b. Ebî Bekre'ye vermiş ve Sümâme'yi kadılıktan azletmiştir.

Yine bu yılda Mesleme Lân kapısından Türklerle savaşmış, Hakan ordusuyla Mesleme'yi karşılamış ve savaş yaklaşık olarak bir ay boyunca sürmüştür. Şiddetli bir yağmurun yağmasından sonra Hakan hezimete uğramış, Mesleme geri dönerek Zülkarneyn'in yoluna girmiştir.

Muâviye bu yıl içinde Rûm ile savaşmış ve Samle'yi fethetmiştir.

Abdullah b. Ukbe Fihrî de bu yılda Sâife ile savaşmıştır.

Deniz ordularının başında Abdurrahman b. Muâviye b. Hudeyc bulunuyordu.

Bu yıl hacc emirliğini İbrâhim b. İsmâil yapmıştır.

Âmiller bir önceki yıl ismi geçenlerdir.

Hasan Basrî (seksen yedi yaşında), Muhammed b. Sîrîn (seksen bir yaşında), şair Ferazdak (doksan bir yaşında) ve şair Cerîr b. Hatafî bu yılda ölmüşlerdir.

HİCRET'İN YÜZ ON BİRİNCİ (M. 729-730) YILI OLAYLARI

Eşres'in Horasân Valiliğinden Azli ve Cüneyd'in Tayini

Bu yıl içerisinde Hişâm, Eşres b. Abdullah'ı Horasân valiliğinden azletmiştir. Azletmesinin sebebi şudur:

Şeddâd b. Huleyd Bâhilî onu Hişâm'a şikâyet etmiş, bu şikâyet üzerine Hişâm kendisini azletmiş ve yerine Cüneyd b. Abdurrahman (Cüneyd b. Abdurrahman b. Amr b. Hâris b. Hârice b. Sinân b. Ebî Hârise Merrî)'ı Horasân'a tayin etmiştir. Bunu tayin etmesinin sebebiyse şudur: Cüneyd Hişâm'ın karısı Ümmü Hâkim binti Yahyâ b. Hakem'e mücevher bir gerdanlık hediye etmişti. Hişâm da bunun üzerine onu Horasân'a vali tayin etti.

Cüneyd beş yüz kişiyle Horasân'a geldi. Eşres'in Horasân'daki halifesi Hattâb b. Muhriz Sülemî'yi de alarak Mâverâünnehir'e yürüyüp nehri geçtiler. Cüneyd Buhâra ve Suğd'da savaşmakta olan Eşres'e elçi gönderek süvarilerle kendine yardıma gelmesini istedi. Eşres yolunun kesilmesinden korkarak Cüneyd'e Âmir b. Mâlik Himmânî'yi gönderdi. Âmir yolun bir kısmını katetmişti ki, Türkler ve Suğdlar yolunu kestiler. Âmir sağlam bir bahçeye girerek orada dört yandan saldıran düşmana mukavemet etti. Yanında Esved b. Külsûm'un kardeşinin oğlu Verd b. Ziyâd b. Edhem b. Külsûm ve Vâsıl b. Amr Kaysî vardı. Vâsıl ve Âsım b. Umeyr Semerkandî ve daha başkaları orada bulunan suyun arkasına geçip ağaçları ve kamışları bir araya toplayarak karşıya geçtiler. Hakan bir şey hissetmemişti. Birden arkasından tekbir sesleri duydu. Müslümanlar Türklere hücum ettiler. Türkler hezimete uğradılar. Âmir de Cüneyd'in yanına geldi, birlikte yola koyuldular. Ordunun merkez kumandanı Umâre b. Hureym idi. Bikend'e iki fersah mesafede önlerine Türkler çıktı. Onlarla savaştılar, az kalsın Cüneyd ve beraberindekiler helâk oluyorlardı. Sonra Allah onları üstün getirdi. Cüneyd galip gelip Türkleri katletti. Hakan ordu toplayıp yine üzerlerine yürüdü. Semerkand'ın «Rüzmân» denilen bölgesinde karşılaştılar. Cüneyd'in ordusunda artçı

kuvvetlerin başında Katan b. Kuteybe bulunuyordu. Cüneyd bu savaşlarda Hakan'ın kardeşinin oğlunu esir ederek Hişâm'a gönderdi.

Cüneyd bu savaşları sırasında Müceşşir b. Müzâhim Sülemî'yi Merv'e halife (vekil) olarak bırakmıştı. Sevre b. Hürr Temîmî'yi de Belh'e tayin etmişti. Cüneyd Hişâm'a bir heyet göndererek Merv'e döndü. Hakan şöyle diyordu: «Bu şımarık çocuk beni bu yıl mağlûp etti. Ben de gelecek yıl onu helâk edeceğim.»

Cüneyd âmillerini hep Mudarlılar arasından seçti. Katan b. Kuteybe'yi Buhâra'ya, Velid b. Ka'kâ' Absî'yi Herât'a, Habîb b. Mürre Absî'yi güvenlik teşkilâtının başına, Müslim b. Abdurrahman Bâhilî'yi ise Belh'e tayin etti. Belh'de o sırada Nasr b. Seyyâr bulunuyordu.

Berûkân'da cereyan eden olaydan sonra Nasr ile Bâhililerin arası açılmıştı. Müslim'in gönderdiği elçi Nasr'ın uykuda olduğu sırada gelip apar topar getirdi. Mudar kabilesinden yaşlı birinin: «Bunu bu hâlde mi getirdiniz?» diye sorması üzerine Cüneyd Müslim'i Belh'den azlederek yerine Yahyâ b. Dubey'a'yı, Semerkand'ın haraç toplama işine de Şeddâd b. Huleyd Bâhilî'yi tayin etti.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl içerisinde Muâviye b. Hişâm Sâife Yesrî ile savaşmıştır.

Said b. Hişâm Sâife Yemenî ile savaşmış ve Kaysâriye (Kayseri)'ye kadar ilerlemiştir. Deniz savaşlarını Abdullah b. Ebî Meryem yürütmüştür.

Hişâm Şâm ve Mısır halkına Hakem b. Kays b. Mahreme b. Abdülmuttalib b. Abdi Menâf'ı görevlendirmiştir.

Türkler bu yıl içinde Azerbeycân'a kadar ilerlemiş, Hâris b. Amr bunları karşılayarak hezimete uğratmıştır.

Yine bu yılda Hişâm Cerrâh b. Abdullah Hakemî'yi Armenia'ya tayin etmiş, kardeşi Mesleme b. Abdülmelik'i azletmiştir. Hazar ülkesine Tiflis tarafından girmiş, boğaz şehirlerini (medîne-i beydâ) fethetmiş ve sâlimen dönmüştür.

Hazarlar bu yıl içinde ordu toplayarak İslâm beldeleri üzerine yürümüşlerdir. İleride zikredeceğimiz üzere Cerrâh'ın öldürülüş sebebi budur.

Bu yıl içerisinde Afrika âmili Ubeyde b. Abdurrahman, Osman b. Nes'a'yı Endülüs (İspanya)'ten azledip yerine Heysem b. Ubeyd Kenânî'

yi tayin etmiş, Heysem muharrem ayında Endülüs'e varmış ve aynı senenin zilhicce ayında da vefat etmiştir. Valiliği on ay sürmüştür.

Bu yıl hacc emîrliğini İbrâhim b. Hişâm Mahzûmî yapmıştır.

Âmiller (valiler, kumandanlar) geçen yıl zikri geçenlerdir. Sadece Horasân valiliğine Cüneyd, Armenia valiliğine de Cerrâh b. Abdullah getirilmiştir.

HİCRET'İN YÜZ ON İKİNCİ (M. 730-731) YILI OLAYLARI

Cerrâh Hakemî'nin Öldürülmesi

Cerrâh b. Abdullah Hakemi bu yılda öldürülmüştür. Öldürülme sebebi ise, önceden zikrettiğimiz gibi, Hazar ülkesine girip onları hezimete uğratmasıdır. Hazarları hezimete uğratışından sonra Hazarlar ve Türkler Lân[1] tarafında toplanmışlar ve Cerrâh b. Abdullah'ın Şâmlılardan topladığı askerlerle insanlığın gördüğü en müthiş şekilde savaşmışlardır. Türkler ve Hazarlar Müslümanlara sayıca üstünlük sağlamışlardı. Cerrâh ve beraberindekiler Merc-i Erdebîl'de şehit edilmişlerdir. Cerrâh Armenia'da yerine kardeşi Haccâc b. Abdullah'ı bırakmıştı.

Cerrâh katledilince Hazarlar daha da ileri giderek Musul'a kadar ilerlemişlerdir.

Cerrâh, Ömer b. Abdülaziz'in görevlendirdiği âmillerden, saygılı ve fazıl bir kişi idi. Pek çok şair onun için mersiye yazmıştır. (Belencer'de[2] öldürüldüğü de rivayet edilir.)

Hişâm Müslümanların yenilgisini öğrenince Saîd Hareşî'yi çağırtmış ve: «Bana ulaşan haberlere göre Cerrâh müşriklerle savaştan vazgeçmiş.» demişti. Saîd'in «Hayır, ey Müminlerin emîri! O hezimete uğramadı, fakat öldürüldü.» demesi üzerine Hişâm: «Peki görüşün ne?» diye sormuş, Saîd de: «Beni kırk posta hayvanıyla yolla; sonra bana her gün kırk adam gönder, sonra da ordu komutanlarından bana gelmelerini istersin.» diye cevap vermişti.

Hişâm bunu kabul etti ve aynen uygulamağa koyuldu. Hareşî yola çıkıp her uğradığı şehri ayaklandırıp başına toplamağa çalıştı, cihadı

---

1 Lân (Alan), Türkistan'da yerleşen Aryanîleri oluşturan, İran zümresine mensup bir ırk. Aryanîleri oluşturan diğer unsurlar, İran zümresine mensup Harezm ve Suğd' dur. Bkz. Zeki Velidî Togan, **Umumî Türk Tarihine Giriş**, s. 23-35. Suğd ve Alanlar (As)'ın İranlı olduğu hakkında ayrıca bkz. aynı eser, s. 212.

2 Belencer, Dağıstan'da bugünkü Anderey. Bkz. aynî eser, s. 27.

arzu edenler Said'in peşine takıldı. Erzen şehrine varıncaya kadar bu şekilde hareket etti. Erzen şehrine varınca kendisini Cerrâh'ın arkadaşlarından bir grup ağlayarak karşıladı, Said de bunların ağlamalarına ağladı. Bunlara nafaka verdi ve yanına aldı. Bu şekilde Cerrâh'ın arkadaşlarından karşılaştığını yanına aldı, Hilât'a geldi. Burası fethi zor bir yerdi. Said burasını kuşatarak fethetti ve ganimetlerini arkadaşları arasında taksim etti. Buradan ayrılıp Berzea'ya varıncaya kadar önüne gelen kaleleri tek tek fethetti ve Berzea'da konakladı.

İbn Hakan o sırada Azerbeycân'da Versân (Rusab) şehrini kuşatmış, baskın ve yağma yapıyordu. Hareşi İbn Hakanın orayı ele geçirmesinden korkarak bir arkadaşını gizlice Versân halkına gönderip gelmek üzere olduğunu bildirdi ve biraz daha direnmelerini istedi. Elçi yolda Hazarlara rastladı, Hazarlar onu yakalayıp nereden gelip nereye gittiğini sordular. Elçi doğru bir şekilde nereye gitmekte olduğunu anlattı. Hazarlar ona: «Eğer bizim dediğimizi yaparsan sana iyilik ederiz ve serbest bırakırız, eğer yapmazsan öldürürüz.» dediler. Elçi: «Ne istiyorsunuz?» diye sorunca da: «Versân halkına diyeceksin ki, size yardım gelmeyecek ve sizi bu zor durumdan kurtaracak biri de gelmeyecek. Sonra, ülkeyi bize teslim etmelerini söyleyeceksin.»

Elçi bunu kabul ederek şehre yaklaşıp kendini işitebilecekleri bir yere gelip durarak onlara şöyle seslendi: «Beni tanıyor musunuz?» Şehirdekiler: «Evet sen falancasın.» diye karşılık verdiler. Bunun üzerine: «Öyleyse dinleyin; Hareşi çok sayıda askerle falan yere geldi. Kendisi gelinceye kadar şehri korumanızı ve mukavemet etmenizi istiyor. İki gün içerisinde kendi size ulaşacaktır.» dedi. Yukardakiler, tekbir ve tehlil getirdiler.

Hazarlar bunun üzerine bu adamı katlederek Versân şehrinden ayrıldılar. Hareşi askerleriyle oraya ulaşınca şehrin etrafında kimselerin olmadığını gördü. Hazarları bulmak için Erdebil'e doğru hareket etti. Hazarlar oradan da ayrılıp Bâcervân'a gitmişlerdi. Hareşi'ye beyaz atlı süvari gelip: «Ey emir! Cihat etmek ve ganimet ele geçirmek ister misin?» diye sordu. Hareşi: «Bu benim için nasıl mümkün olur?» deyince de: «İşte on bin kişilik Hazar askeri, yanlarında da beş bin kadar Müslüman esir var, buraya dört fersah uzakta bir yerde konaklamışlar.» şeklinde konuştu.

Hareşi geceleyin hareket emri verdi. Gün ışımadan, onlar uykuda iken bulundukları yere geldi. Arkadaşlarını dört yöne taksim ederek şafak sökerken saldırıya geçtiler, hepsini kılıçtan geçirdiler. Gün ışığında bir kişi hariç hepsi katledilmişti. Hareşi Hazarlar elindeki esirleri

serbest bırakarak bunları Bâcervân'a götürdü. Bâcervân'a girdiği zaman beyaz atlı adam yine gelerek selâm verdi. Bu defa şöyle dedi: «Hazar ordusu beraberlerinde Müslümanlara ait mallar ve Cerrâh'ın ailesi ile çocukları bulunduğu halde falan yerdedir.» Hareşî hemen üzerlerine yürüdü. Hazarlar Müslümanların gelişini hissetmediler. Müslümanlar bir kaç kişi hariç hepsini kılıçtan geçirerek yanlarında esir bulunan Müslümanları kurtarıp Hazarların mallarını ele geçirdiler. Hareşî Cerrâh'ın çocuklarına ikram ve iyilikte bulundu ve bunların hepsini Bâcervân'a götürdü.

Hareşî'nin Hazar askerlerine yaptıklarını hükümdarlarının oğlu öğrenince askerlerini kınayıp zemmederek onları acizlik ve güçsüzlükle itham etti. Bunlar birbirlerini teşvik ederek meliklerinin oğluna ordu toplayıp Hareşî ile yeniden savaşmayı teklif ettiler. Azerbeycân yörelerinden topladıkları askerle epeyce kalabalık bir sayıya ulaştılar. Hareşî de onlar üzerine yürüdü. Berzend denilen yerde iki ordu karşılaştı. Çok büyük bir savaş oldu. Müslümanlar biraz geriler gibi oldular, Hareşî onları teşvik etti. Müslümanlar yeniden hücuma geçtiler. Hazarların yanında bulunan Müslüman esirler yardım istiyorlar, tekbir ve tahlil getirip dua ediyorlardı. Müslümanlar o anda birbirlerini teşvik ettiler. Orada esirler için ağlamayan tek bir kişi kalmadı. Galibiyetleri iyice kesinleşince Hazarlar geri dönüp kaçtılar. Müslümanlar bunları Aras nehrine kadar izlediler. Onların mallarını alarak geri döndüler ve esirleri serbest bırakarak Bâcervân'a götürdüler.

Hazar hükümdarının oğlu daha sonra kendine katılan askerlerle tekrar Hareşî'nin üzerine yürüdü. «Beylekân» denilen yerde mola verdi. Durumu öğrenen Hareşî de onlar tarafına yürüdü. İki ordu Beylekân'da karşılaştı. Hareşî'nin narası üzerine Müslümanlar tek vücut halinde Hazarlara saldırıp ordularını dağıttılar. Hazarlar yine de büyük bir mukavemet gösterdiler, fakat yenilmekten kurtulamadılar. Sırtlarını dönerek kaçtılar, savaşta öldürülenlerden daha fazlası nehirde boğularak öldü.

Hareşî ganimetleri toplayıp Bâcervân'da taksim etti. Ganimetin beşte birini (hums) Hişâm'a gönderdi ve fethettiği yerler hakkında bilgi verdi. Hişâm da Hareşî'ye teşekkür mektubu yolladı.

Hareşî daha sonra Bâcervân'da bulunduğu sırada Hişâm'ın kendisini yanına çağıran mektubunu aldı. Hişâm, kardeşi Mesleme b. Abdülmelik'i Armeniya ve Âzerbeycân'a âmil olarak tayin etmişti. Mesleme soğuk bir kış gününde Türklerin peşinden Bâb[1] denilen yere kadar geldi.

1 Biri Buhârâ biri Ferğâna yakınlarında olmak üzere, Bâb diye bilinen iki yer vardır. Bkz. Barthold, Türkistan s. 155, 209, 210.

Cüneyd'in Geçit Vak'ası

Bu sene içerisinde Cüneyd savaş niyetiyle Tahâristân'a doğru yola çıktı. Umâre b. Hureym'i on sekiz bin kişiyle başka bir yöne gönderdi. Türkler ordu toplayarak Semerkand'a geldiler. O sırada Semerkand'da Sevre b. Hürr vardı. Sevre, Cüneyd'e Hakan'ın Türkleri topladığını, kendisinin onlara karşı koyamadığını yazıp ısrarla yardım istedi.

Cüneyd askerlerine nehri (Seyhun veya Ceyhun) geçmelerini emrederek hareket emri verdi. Müceşşir b. Müzâhim Sülemî, İbn Bistâm Ezdî ve daha başka kimseler kalkarak: «Türkler başkalarına benzemezler, bizi saflar halinde karşılamazlar. Sen ise orduyu dağıtmış durumdasın, Müslim b. Abdurrahman Beyrûz'da, Bahterî Herât'ta, Umâre b. Hureym de Tahâristân'dadır. Horasân'ın sahibi bu nehri elli binden az sayıyla geçmez; sen Umâre'ye haber gönder, gelip sana katılsın ve biraz da bekle, acele etme.» dediler. Cüneyd: «Peki, Sevre ve beraberindeki Müslümanların durumları ne olacak, bunları zor durumda nasıl bırakacağız? Sadece Mürreoğulları ile veya Şâm ehlinden katılanlarla olsun, ben yine de nehri geçeceğim.» dedi ve ekledi:

«Ah başıma gelen, ah başıma gelen; eğer ben onları
katletmezsem siz benim saçımı yolun.»

Cüneyd sonra nehri geçerek Kiş (Keş)'de konaylayıp sefere hazırlandı. Bunu haber alan Türkler Kiş yolundaki bütün kuyuları toprakla doldurdular.

Cüneyd arkadaşlarına: «Semerkand'a gitmek için en uygun yol hangisidir?» diye sordu, arkadaşları: «Muhterika yolu.» diye cevap verince Müceşşir: «Kılıçla ölmek, ateşle ölmekten daha iyidir. Muhterika yolunda çok ağaç vardır, iki seneden beri ekilip biçilmediği için de çok ot bulunmaktadır. Eğer Hakan bizim karşımıza orada çıkarsa bu ağaçları ve otları yakar, ateşten ve dumandan helâk oluruz. Akabe yolundan gitmemiz daha iyi, o yol onlar için de bizim için de eşit sayılır.» dedi.

Cüneyd Akabe yoluna koyularak dağa tırmandı. Atının gemini Müceşşir tutuyordu. Şöyle dedi: «Deniliyordu ki, Kays soyundan şımarık bir adamın elinde bir Horasân ordusu helâk olacak, biz senin o kişi olmandan korktuk.» Cüneyd: «Kalbini ferah tut, korkmana gerek yok.» deyince de: «Hele aramızda senin gibisi varken.» diye karşılık verdi.

Geceyi Akabe'de geçirdikten sonra Semerkand'a dört fersah kalıncaya kadar yürüdüler, geçide girdiler. Sabahleyin Hakan büyük bir orduyla onların üstüne geldi. Suğd, Fergâna, Şâş (Taşkent) halkıy-

la bir grup Türk Hakan'a katılmışlardı. Hakan öncü kuvvetlerinin başında olduğu halde hücuma geçtiler. Osmân b. Abdullah b. Şihhîr de öncü kuvvetlerin başında idi. Türkler dört bir yandan saldırıyorlardı. Cüneyd, Temîm ve Ezdlileri sağ kanada, Rabîa kabilesini (dağın dibine doğru) sol kanada yerleştirdi. Temîmoğullarının zırhlı süvarilerinin kumandanı Ubeydullah b. Züheyr b. Hayyân idi. Zırhsızlara ise Amr b. Cirkâş Minkârî, diğer Temîmlilere ise Âmir b. Mâlik Himmânî kumanda ediyordu. Ezdlilerin başında Abdullah b. Bistâm b. Mes'ûd b. Amr, zırhlı ve zırhsız süvarilerin başında ise, Fudayl b. Hennâd ile Abdullah b. Havzân bulunuyordu.

İki ordu karşılaştı. Düşmanlar sol kanadı sıkıştırmak için sağ kanada yüklendiler. Hassân b. Ubeydullah b. Zübeyr babasının önünde piyade olarak savaşmakta idi. Babası atına binip öyle savaşmasını emretti. Düşman sağ kanadı kıskaca aldı. Cüneyd, Nasr b. Seyyâr'ı yardıma gönderdi. Nasr ve beraberindekiler büyük bir çaba sonucu düşmanı yarmağa muvaffak oldular. Düşmanlar Ubeydullah b. Züheyr, İbn Cirkâş ve Fudayl b. Hennâd'ı öldürdüler. Sağ kanat harekete geçti. Cüneyd merkezde bekliyordu. Sol kanada geçerek Ezd sancağının altında durdu. Daha önceden Ezdlilere kötülüğü dokunmuştu. Ezdlilerin bayraktarı şöyle dedi: «Biz, sen bize ikramda bulunasın diye canımızı tehlikeye atmıyoruz; fakat biliyorsun ki, bizden hayatta olan biri bulunduğu sürece sana kimse dokunamaz. Eğer zaferi kazanırsak bu sanadır, helâk olursak sakın bize ağlama.» Bu sözlerinden sonra ileri çıktı ve öldürüldü. Sancağı İbn Müccâa aldı, o da katledildi. O gün Ezdlilerden seksen kişi katledilmiştir.

Her iki taraf bitap düşünceye kadar savaştılar. Öyle ki kılıçlar kesmez hale geldi. Artık sopalarla savaşıyorlardı. İki taraf da iyice usandı. Âdeta birbirlerinin boyunlarına düştüler, sonra ayrıldılar. Ezdlilerden Abdullah b. Bistâm, Muhammed b. Abdullah Havzân, Hasan b. Şeyh, süvari bölüğünün kumandanı Fudayl, Yezîd b. Fadl Haddânî öldürüldü.

Yezîd haccetmiş ve bu hacc için yüz seksen bin dirhem harcamıştı. Annesine şöyle demişti: «Allah'ın bana şehitlik nasip etmesi için dua et.» Annesi dua etmiş ve bu duadan sonra üzerine baygınlık gelmişti.

Yezîd hacc dönüşünden on üç gün sonra şehit düştü.

Nadr b. Râşid Abdî de bu savaşta öldürülmüştür. Nadr insanlar savaşırken, karısının yanına gitmiş ve şöyle demişti: «Ebû Damra kanlara bulanmış olarak getirilirse hâlin nice olur?» Karısı cebini yırtmış ve: «Yazıklar olsun.» demişti. Nadr: «Yeter, bütün kadınlar ağlayıp sızlasa da ben hûru'l-îne (hurilere) olan iştiyakımdan dolayı yine de onlara is-

yan ederim.» diyerek çıkmış ve şehit düşünceye kadar savaşmıştır. (Allah rahmet eylesin).

İnsanlar bu durumda iken bir toz bulutu yükseldi ve içinden süvariler çıktı. Cüneyd'in münadisi: «Yere inin, yere inin!» diye bağırdı. Cüneyd ve diğerleri atlarından indiler. Sonra: «Hendekler kazın!» diye bağırdı. Her komutan kendi bölüğü için siper (hendek) kazdırdı.

Bu savaşta Ezd kabilesinden yüz doksan kişi yaralanmıştı. Savaş cuma günü cereyan etmişti. Cumartesi günü öğle vaktinde Hakan tekrar geldi, savaş için en kolay yer olarak Bekr b. Vâil soyunun bulunduğu yeri tesbit etti. Oradaki bölüğün kumandanı Ziyâd b. Hârise idi. Hakan onların bulunduğu yere yöneldi. Kendilerine yaklaşınca Bekr oğulları hücuma geçti, Cüneyd secdeye kapandı. Her iki taraf birbiriyle vuruşmağa başladı.

Sevre b. Hürr'ün Öldürülmesi

Durumun ciddiyet ve şiddetini gören Cüneyd arkadaşları ile istişare etti. Ubeydullah b. Habîb: «Tercih et; ta sen helâk olacaksın, ya da Sevre b. Hürr.» şeklinde konuşunca Cüneyd: «Sevre'nin helâkı benim için daha kolay ve ehvendir.» dedi. Bunun üzerine Ubeydullah: «O halde kendisi Semerkand ehli içindedir, yanına gelmesi için mektup yaz. Eğer Türkler onun geldiğini öğrenirlerse, üstüne yürüyüp öldürürler.» diyerek karşılık verdi.

Cüneyd Ubeydullah'ın dediği gibi yaparak Sevre'yi yanına çağırdı. Huleys b. Gâlib Şeybânî Sevre'ye şöyle dedi: «Türkler seninle Cüneyd arasındadırlar; eğer çıkacak olursan, hücum edip seni yaka paça ederler.» Bunun üzerine Sevre, Cüneyd'e haber göndererek yola çıkmağa gücü yetmediğini bildirdi. Cüneyd ona şöyle haber gönderdi: «Yâ İbne'l-Lahnâ! Yola çıkacaksın veya ben sana Şeddâd b. Huleyd Bâhilî'yi gönderiyorum. (Şeddâd onun düşmanı idi.) Yola çık ve suyu takip ederek gel.»

Bunun üzerine harekete karar verildi. Sevre: «Eğer nehir kenarını takip edersem iki günde ulaşamam, yolda bir gece geçirmem gerekir.» dedi. Türklerin casusları Sevre'nin sözlerini haber verdiler. Sevre Semerkand'a Mûsâ b. Esved Hanzalî'yi bırakarak on iki bin kişiyle yola çıktı. Bir dağ başında sabahladı. Üç fersah yürüyüp Cüneyd'in ordusuna katılmağa bir fersahlık mesafe kala Hakan bunların karşısına çıkıp savaşa girdi. Gûrek, Hakan'a: «Bu gün sıcak bir gündür, silâhları ısınıncaya kadar savaşmayalım.» dedi. Hakan bunu uygun bularak otlar arasında ateş yaktırdı ve onların suya ulaşmalarına engel oldu.

Sevre, Ubâde'ye: «Ey Ebû Süleyml Sence ne yapmamız gerek?» diye sordu. Ubâde: Türklerin arzusu ganimettir. Sen hayvanları kestir, malları yaktır ve kılıçları bıraktır; onlar yolumuzu açar, gitmemize müsaade ederler. Eğer bize engel olurlarsa mızraklarımızı doğrultur; yürür, gideriz; zaten Cüneyd'in askerlerine varmamız için bir fersahlık yol kaldı.» diyerek görüşünü bildirdi. Bunun üzerine Sevre: «Bunu ne ben, ne filan, ne filan yapabiliriz; fakat ben süvarileri toplayıp sert bir şekilde onlara saldıracağım; ya kurtulurum, ya da helâk olurum.» diye karşılıkta bulundu.

Sevre bu şekilde hücuma geçti. Türkleri yarıp geçtiler, yükselen toz bulutundan hiç bir şey görünmüyordu. Böylece Türklerin arkalarında bulunan alevler içine düştüler. Düşmanlar da aynı şekilde alevler arasına düştüler. Sevre atından düşüp bacağı kırılınca askerleri dağıldılar. Türkler iki bin (bir rivayete göre bin) kişi hariç hepsini katlettiler. Âsım b. Umeyr Semerkandî kurtulanlar arasındaydı. Huleys b. Gâlib Şeybânî şehit edilmiş, Mühelleb b. Ziyâd İclî ise yedi yüz kişi ile beraber Rustâk'a geçmiş ve orada bir sarayda konaklamıştı. Nesef hakimi, yanında Gûrek olduğu halde bunların yanına gelmiş, Gûrek onlara emân vermişti.

Kureyş b. Abdullah Abdî: «Bunlara güvenmeyin, gece olunca çıkıp Semerkand'a gidelim.» demiş, ancak Mühelleb ve yanındakiler Kureyş b. Abdullah'ın sözlerine önem vermeyerek emân (can teminatı) ile orada kalmağa karar vermişlerdi.

Bunlar Hakan'ın yanına getirilince Hakan: «Ben Gûrek'in verdiği emânı saymıyorum.» dedi. Vecf b. Hâlid ve Müslümanlar kılıçlarına davrandılar, üç kişi hariç Müslümanların hepsi katledildiler.

Sevre alevler arasında katledilince Cüneyd Semerkand'a gitmek amacıyla geçitten çıktı. Hâlid b. Ubeyd kendisine: «Acele et.» diyor, Müceşşer ise: «Atının gemini çek de konakla.» diye teklifte bulunuyordu. Cüneyd konaklamağa karar verdi. Henüz tamamen inip konaklamamışlardı ki Türkler göründü. Müceşşer: «Eğer Türklerle yolumuza devam ettiğimiz sırada karşılaşsaydık bizi helâk etmezler miydi?» diye sordu. Sabah olunca Cüneyd: «Savaşa iştirak eden köle hürdür.» diye bağırdı. Köleler öylesine mücadele ettiler ki, görenler şaşırdı ve sevindiler. Düşman bu mukavemet karşısında tutunamadı ve hezimete uğradı.

Cüneyd Sevre ile bulunup da şehit düşen Müslümanların ailelerini Merv'e götürdü. Kendisi Suğ'da dört ay kaldı.

Horasân'da harp konusunda görüşlerine müracat edilen kişiler Mü-

ceşşer b. Müzâhim, Abdurrahman b. Subh Harakî ve Ubeydullah b. Habîb Hicrî'dir.

Müceşşer insanları belirli sancaklar altında toplar ve öyle bir savaş nizamına koyardı ki, kimse onun gibi yapamazdı. Abdurrahman ise savaşta zor bir durumla karşılaşıldığı zaman, en güzel çözümü bulurdu. Ubeydullaha gelince, o savaş hazırlıklarında mahir idi. Mevâlî arasında istişare edilen, görüşüne baş vurulan kişiler de vardı: Fazl b. Bessâm (mevlâ Leys), Abdullah b. Ebî Abdullah (mevlâ Süleym), Balıterî b. Mücâhid (mevlâ Şeybân) gibi.

Türklerin dönüp gitmesinden sonra Cüneyd (Teym Lâtoğullarından) Nehâr b. Tevsia ile Zübl b. Süveyd Merrî'yi Hişâm'a gönderdi ve şöyle yazdı: «Sevre bana isyan etti. Suyu takip ederek gelmesini emrettiğim halde beni dinlemedi. Yanında bulunanlar dağıldılar. Bir kısmı Keş'te, bir kısmı da Semerkand'da yanıma geldi; Sevre ise yanında kalanlarla öldürüldü.»

Hişâm, Nehâr b. Tevsia'ya işin iç yüzünü sordu. Nehâr gördüğü, bildiği kadarıyla anlattı. Bunun üzerine Hişâm, Cüneyd'e şöyle yazdı: «Ben sana Basralılardan on bin, Kûfelilerden on bin kişi, otuz bin mızrak, bir o kadar da kalkan gönderdim. Bunları yerinde kullan.»

Hişâm, Sevre'nin öldürüldüğünü duyunca: «İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn. Sevre'yi Horasân'da, Cerrâh'ı Bâb'da kaybettik.» dedi.

Nasr b. Seyyâr o sıralarda güzel bir deneme geçiriyordu. Cüneyd bir gece geçide bir adam göndermiş ve ona: «Git bak bakalım, oradakiler ne yapıyor?» demişti. Adam gidip kontrol etmiş ve onların hallerinden memnun olarak şiirler söylediklerini, Kur'ân okuduklarını haber vermiş, Cüneyd buna sevinmişti.

Ubeydullah b. Hâtim b. Nu'man diyor ki:

Gökle yer arasında evler gördüm. Bunlar kime ait diye sordum. Dediler ki: «Bunlar Abdullah b. Bistâm ve arkadaşlarınındır.» Ve ertesi gün bunlar öldürüldüler.

Ubeydullah devam ediyor:

Bundan bir müddet sonra oradan geçtim ve misk kokusu kokladım.

Cüneyd Semerkand'da kaldı, Hakan Buhâra üzerine yürüdü. Buhâra valisi Katan b. Kuteybe b. Müslim idi. Cüneyd Türklerin Katan'ı mağlup edip katletmesinden korkarak arkadaşlarıyla istişare etti. Bir kıs-

mı Semerkand'da kalmayı, bir kısmı Rebincen'e gidilip oradan Keş'e, sonra Nesef'e geçilmesini ve daha sonra Zemm toprağı üzerinden nehri geçerek Amül'de karargâh kurup yolların tutulmasını teklif ettiler.

Cüneyd, Abdullah b. Ebî Abdullah (Süleymoğullarının mevlâsı) ile istişare ederek arkadaşlarının söylediklerini aktardı. Abdullah işaret edeceği, teklif edeceği şeylere aykırı davranmamasını şart koşarak şöyle dedi: «Dikkat etmen gereken bazı hususlar var: Nerede olursan ol, hendek (siper) kazdır; nehir kenarında bile olsan su eksik etme. Bir de konaklamak ve hareket etmek konusunda benim sözlerime uyacaksın.» (Cüneyd tasdik ediyor) «Semerkand'da yardım gelinceye kadar bekleme teklifi yerinde değil, çünkü yardım gecikebilir. Keş ve Nesef üzerinden gidilmesi şeklindeki teklife gelince, yoldan gidilmediği takdirde dirençleri kırılır ve düşman karşısında zayıf düşerler, Hakan üzerinize pekâlâ saldırabilir. Şu sıralarda Buhâra'yı fethetmeğe uğraşıyor. Buhâralılar senin yoldan gitmediğini öğrenirlerse, düşmanlara teslim olurlar. Eğer sen büyük yoldan gidecek olursan, bu, düşmanı korkutacaktır. En uygunu Sevre ile katledilenlerin ailelerini alıp aşiretlerine teslim etmen ve beraberinde götürmendir. Bu şekilde hareket edersen Allah seni düşmanlarına galip getirecektir. Ayrıca, Semerkand'da kalan her bir kişiye bin dirhem ve bir at vereceksin.»

Cüneyd, Abdullah'ın görüşüne uyarak Osman b. Abdullah b. Şihhîr'i dört yüz atlı ve dört yüz yaya (piyade) ile Semerkand'da bıraktı. Halk: «Bizim helâkımızı istiyor.» diyerek Abdullah b. Ebî Abdullah'ı kötülediler. Cüneyd sözü geçen aileleri de yanına alarak hareket etti. Eşhab b. Ubeyd Hanzalî'yi on kişiyle birlikte gözcü olarak gönderdi. Her merhale geçişte durumu bildirmek üzere bu adamlardan birini kendisine göndermesini istedi. Cüneyd hızlı yürüyüşle harekete geçti. Atâ Debbûsî kendisine şöyle dedi: «Bak, orduda en zayıf ihtiyara bak; onu kılıç, mızrak, kalkan ile donat, onların yürüme gücüne göre yürü; çünkü biz hızlı yürüyemiyoruz.» Cüneyd, bu şahsın söylediklerine riayet etti. Hiç bir engelle karşılaşmadan tehlikeli bölgelerden çıktılar, Tavâvîs'e yaklaştılar. Ramazan ayının ilk gününde Kerminiyye'de Hakan onlara saldırdı. Abdullah b. Ebî Abdullah gülerek Cüneyd'in yanına geldi. Cüneyd: «Şimdi gülmenin zamanı değil.» deyince Abdullah: «Düşmanı susuz dağlarda değil de, yeterli azığın bulunduğu bir sırada karşına çıkaran Allah'a hamdolsun.» şeklinde karşılık verdi. Biraz savaşıp geri çekildikten sonra Abdullah, Cüneyd'e: «Hemen hareket et; çünkü Hakan senin ikamet etmeni istiyor ki, dilediği zaman saldırıp ordunun mallarını yağmalasın.»

Cüneyd, Abdullah'ı artçı kuvvetlerin başına geçirerek hareket etti.

Biraz gittikten sonra mola verdiler; insanlar su ihtiyaçlarını giderdiler ve geceyi geçirdiler. Ertesi gün tekrar yola koyuldular. Abdullah: «Ben Hakan'ın artçı kuvvete saldıracağını sanıyorum, orayı biraz kuvvetlendirelim.» dedi. Cüneyd orayı takviye etti. Gerçekten de Türkler gidip ordunun arka kısmına yüklendiler. Yapılan savaşta Müslim b. Ahvez Türk büyüklerinden birini öldürdü. Türkler bundan sonucun kötü olacağı zehabına kapılarak Tavâvis'e çekildiler. Müslümanlar yollarına devam edip Mihricân günü Buhâra'ya girdiler. Buhâra dirhemleriyle karşılanıp her birine on dirhem verildi.

Abdülmümin b. Hâlid diyor ki:

Abdullah b. Ebî Abdullah'ı ölümünden sonra rüyamda gördüm, diyordu ki: «İnsanlara benim Yevm-i Şi'b (Geçit Günü)'deki görüşümü haber ver.»

Cüneyd Hâlid b. Abdullah'ı anıyor ve: «O seçkindir, o biriciktir, tektir, eşsizdir, arslandır.» diyordu.

Ordular Kûfe'den Cüneyd'e geldiler. Cüneyd onlarla beraber Havsere b. Zeyd Anberî başkanlığında bir heyet göndermiştir, (Şi'b «geçit» vak'asının 113 senesinde olduğu da söylenmiştir.)

Nasr b. Seyyâr Yevm-i Şi'b (Geçit Vak'ası)'i hatırlamış ve şöyle demiştir:

«Doğup yetiştim, haset edenlerim çoktu;
Ey burçların sahibi! Sen onların sayısını azaltma.
Siz bana haset ederseniz, mübtelâ olduğum şey,
Gelecek bir gün sizin de başınıza.
Kudretiyle topuğumu sizin üzerinize çıkaran Tanrı razı olmuyor;
Yaralanmış atlarla düşmana atıyorum,
Şi'b Günü onlar geldiğinde, içinizde
Savaşın en kızıştığı yerde direnip kalan kim?
Harbin alevlendiği sırada sizin Cüneydinizi
Mızrağın isabetinden nasıl müdafaa ettiğimi görmediniz mi yoksa?»

İbn Irs, Nasr'ı överek şöyle diyor:

«Ey Nasr! Sen bütün Nizâr'ın delikanlısısın,
En yüksek övünçler senin için.
Zayıf düştükleri sırada her kabilenin bir üzüntüsünü giderdin,
Cüneyd gününde mızraklar uçuyor, kılıçlar parıldıyordu;
Sen de onlara sürekli olarak mızrak savurdun,

Sonunda açılmak zorunda kaldılar.
İşte bundan sonra bütün halk sizin azatlınızdır,
Bütün güzellik ve yücelikler sizindir.»

Çeşitli Olaylar

Bu yıl içerisinde Muâviye b. Hişâm Sâife ile savaşmış ve Harşene'yi fethetmiştir.

Bu yıl hacc emirliğini İbrâhim b. Hişâm Muhzûmî yapmıştır. (Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik'in yaptığı da söylenmiştir.)

Yine bu yıl içerisinde Endülüs halkı emirleri Heysem'in ölümünden sonra kendilerine Muhammed b. Abdülmelik Eşcaî'yi vali seçtiler. Görevi iki ay devam etti. Bundan sonra Abdurrahman b. Abdullah Gâfikî Endülüs valisi oldu.

Şehirlerdeki valiler bir önceki yılda zikri geçenlerdir.

Recâ b. Hayve «Kussin» denilen yerde ölmüştür. Mekhûl Ebû Abdalulh Şâmî Fakih, Abdülcebbâr b. Vâil b. Hucr Hadremî bu sene içerisinde ölmüşlerdir.

Annesi Abdülcebbâr'a hamile iken babası ölmüştür. Babasından rivayet edilen hadislerin hepsi munkatı'dır.

HİCRET'İN YÜZ ON ÜÇÜNCÜ (M. 731-732) YILI OLAYLARI

Abdülvehhâb'ın Öldürülmesi

Bu yıl içerisinde Abdullah Battâl ile Anadolu (Arz-ı Rûm)'da savaşan Abdülvehhâb b. Buht öldürülmüştür. Halk Battâl'ın çevresinde bozguna uğrayınca Abdülvehhâb: «Senden korkak görmedim. Eğer senin kanını dökmezsem Allah benim kanımı döksün.» diyerek hücuma geçti, başından miğferini atarak: «Ben Abdülvehhâb b. Buht'um. Cennetten mi kaçıyorsunuz?» diye bağırdı ve düşman üzerine yürüdü. O esnada kendisi de, atı da katledildi.

Mesleme'nin Gazvesi ve Dönüşü

Bu yılda Mesleme kuvvetlerini Hakan'ın ülkesine dağıtmış, bu sayede pek çok şehir ve kale fethedilmiş, esirler alınmış ve Belencer dağlarının arkasında bulunan topluluklar ona boyun eğmişlerdir. Bu arada Hakan'ın oğlu da öldürülmüştür.

Bunlar Hazarları ve diğer ırkları Mesleme'ye karşı topladılar. Sayıları sayılamayacak bir dereceye ulaştı. Mesleme Belencer'i geçti. Belencer halkının ordu topladıklarını haber alınca arkadaşlarına ateş vaktırdı, sonra çadırlarını ve ağırlıklarını terkederek askerleriyle birlikte geri döndü. Zayıfları öne sürüp, yiğitleri arkaya bıraktı. İki merhaleyi bir merhalede katederek Bâb ve Ebvâb'a takatları kesilmek üzere iken vardılar.

Endülüs Valisi Abdurrahman'ın Öldürülmesi ve Abdülmelik b. Katan'ın Valiliği

Bu yıl içerisinde Abdurrahman b. Abdullah Gûfikî, Ubeyde b. Ab-

durrahman Sülemî tarafından Endülüs emiri ile savaşmakla görevlendirilmiştir.

Hişâm b. Abdülmelik 110 senesinde Ubeyde'yi Afrika ve Endülüs'e vali tayin etmişti. Ubeyde Afrika'ya geldiğinde Müstenir b. Hâris Hureysî'nin Sikilliye (Sicilya)'de savaş yapmakta olduğunu gördü. Bir müddet eğlendi ve kış gelince üzerine hücum etti. Sonra geri döndü. Beraberindekiler boğuldu, Müstenir kurtuldu. Ubeyde onu ceza olarak hapsettirmiş, değnek vurdurarak Kayrevân'da teşhir etmiştir.

Ubeyde Endülüs'e Abdurrahman b. Abdullah'ı emir tayin etti. Abdurrahman İfrence (Fransa) ile savaşarak bu ülkenin içlerine kadar ilerlemiş, pek çok ganimet ele geçirmiş ve ganimet olarak aldığı inci, yakut ve zümrüt ile süslü altın ayağı parçalayıp askere dağıtmıştır. Ubeyde bunu öğrenince çok hiddetlenmiş ve Abdurrahman'a bir tehdit mektubu göndermişti. Salih bir adam olan Abdurrahman yazdığı cevabî mektupta: «...Şayet yer ve gökler bitişik olsaydı, Allah müttakiler için yine de bir çıkış yolu yaratırdı.» dedi.

Aynı yıl (veya 104 yılında) Fransa içlerine bir sefer düzenledi ve bu seferde beraberindekilerle şehit edildi.

Daha sonra Ubeyde yanında bol miktarda hediyeler, cariyeler, köleler, hayvanlar ve daha başka şeyler olduğu halde Şâm'a gelip Hişâm'a istifa etmek istediğini söyledi, Hişâm da istifasını kabul etti.

Ubeyde Abdurrahman'ın ölümünden sonra Abdülmelik b. Katan'ı tayin etmişti.

Hişâm Ubeyde'nin yerine Afrika'ya Mısır valisi Ubeydullah b. Habhâb'ı tayin etti. 116 yılında Afrika'ya giden Ubeydullah Müstenir'i hapisten çıkarıp Tunus'a vali yaptı.

Ubeydullah, Habîb b. Ebî Ubeyde ile bir ordu techiz ederek Sûdan'a göndermiş, bunlar sayesinde misli görülmemiş bir zafer kazanmış ve pek çok şey ele geçirmiştir. Sonra denizde de bir takım savaşlar yaparak dönmüştür.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda ölen şahsiyetlerden bazıları şunlardır: Adiyy b. Sâbit Ensârî, Muâviye b. Kurre b. İyâs Müzenî (Zekâsıyla darbımesel getirilen Basra kadısı İyâs'ın babası), Harâm b. Said b. Muhayyisa Ebû Said (yetmiş yaşında), Talha b. Musarrıf Eyyâmî, Abdullah b. Ubeydullah b.

Umeyr el-Leysî, Abdurrahman b. Ebî Said el-Hudrî (künyesi Ebû Ca'fer, yaşı yetmiş yedi), Vehb b. Münebbih es-San'ânî (Beş kardeş idiler; büyüklük sırasına göre: Hemmâm, Vehb, Gaylân, Ukayl, Ma'kıl), Hürr b. Yûsuf (Musul emîri idi. Musul'da Kureyş mezarlığına defnedildi. Hişâm, Hürr'ün yerine Velîd b. Telîd el-Absî'yi tayin etmiş ve ülkede su yolu kazma işinin tamamlanmasını emretmiştir. Velîd bu işe başlamış ve ihtimam göstermiştir.)

Muâviye b. Hişâm Anadolu'da savaşlar yapmış, Maraş tarafında bir ribat kulesi kurmuş ve sonra geri dönmüştür.

Bu yılda Abbâsî propagandacılarından bir grup Horasân'a gitmiş, Cüneyd onlardan birini yakalayarak katletmiş ve: «Onlardan ele geçirebildiğim herkesin kanı hederdir.» demiştir.

Hacc emîrliğini bu yıl Süleymân b. Hişâm b. Abdülmelik yapmıştır. (İbrâhim b. Hişâm b. İsmâil Mahzûmî'nin yaptığı da söylenmiştir.)

Âmiller geçen yıl zikredilenlerdir.

HİCRET'İN YÜZ ON DÖRDÜNCÜ (M. 732-733) YILI OLAYLARI

Mervân b. Muhammed'in Armenia ve Azerbeycân Valiliği

Hişâm b. Abdülmelik bu yıl içerisinde amcasının oğlu Mervân b. Muhammed b. Mervân'ı Cezîre, Azerbeycân ve Armenia valisi yapmıştı.

Sebebi şudur:

Mervân Hazarlarla yapılan savaşlar sırasında Armenia'da Mesleme' nin ordusunda yer alıyordu. Mesleme savaştan avdet edince Mervân, Hişâm'ın huzuruna çıkmıştı. Hişâm geliş sebebini sorunca Mervân: «Söylemeğe sıkılıyorum... Ayrıca o yükü benden başka çeken de yok!» demiş, bunun üzerine aralarında şu konuşma geçmiştir:

Hişâm:

— Nedir o?

Mervân:

— Hazarların İslâm topraklarına girip Cerrâh'ı ve başka Müslümanları öldürmeleri Müslümanları zayıflatmıştır. Sonra Müminlerin emîri kardeşi Mesleme b. Abdülmelik'i göndermiştir. And olsun Mesleme Hazar topraklarının en aşağılarına adım atabilmiş, fazla içerilere gidememiştir. Üstelik onların çok sayıda oluşlarını görünce hoşlanmış, onlara savaş ilân etmiş ve kendisi bundan sonra üç ay yerinden ayrılmamıştır. Bu arada Hazarlar savaş için hazırlanıp toplandılar. Dahası, Mesleme ülkelerine girdiğinde onlara üstün gelme gibi bir kaygısı yoktu, tek düşündüğü barış idi. Bana savaş için izin ver de bu utancı üzerimizden kaldırayım ve düşmandan intikam alayım.

Hişâm:

— Sana izin veriyorum.

Mervân:

— Bana yirmi bin savaşçıyı yardıma gönderebilir misin?

Hişâm:

— Evet, göndereceğim.

Mervân:

— Konuştuklarımız aramızda kalacak, kimseye bahsetmeyeceksin.

Hişâm:

— Kabul, seni Armenia'ya vali tayin ediyorum.

Mervân Hişâm'a veda edip vali olarak Armenia'ya hareket etti. Hişâm arkasından Şam, Irak ve Cezire'den topladığı, gönüllülerle sayıları iki yüz bini bulan kuvveti gönderdi.

Mervân «Lân» halkı ile savaşmak niyetinde olduğunu izhar ederek bunların ülkesine yöneldi. Hazar meliki buna yanaşarak sulh anlaşması yapacak birini Mervân'a gönderdi. Mervân hazırlıklarını tamamlayıncaya kadar bu elçiyi yanında tuttu. Hazarlar hakkında ağır konuşarak savaş ilân etti, daha sonra Hazar elçisinin uzak yoldan gitmesini sağlamak amacıyla yanına birini katarak gönderdi. Kendisi de en yakın yoldan Hazarlara doğru yürüdü. Hazar elçisi tam varmıştı ki, Mervân askerleriyle göründü. Elçi, Mervân'ın harp ilân ettiğini ve çok sayıda askerle geldiğini haber verdi. Hazar meliki arkadaşlarıyla istişare etti. Arkadaşları: «Bu adam sen orduyu toplayıncaya kadar yapacağını yapar. Bu hâlde karşısına çıkacak olursan da seni rahatlıkla hezimete uğratır. En uygunu ülkenin en uzak tarafına doğru çekilmek ve onu yapacağıyla baş başa bırakmaktır.» dediler.

Hazar meliki arkadaşlarının görüşüne uyarak söyledikleri tarafa doğru çekildi.

Mervân Hazar ülkesinin içlerine kadar ilerleyerek baştan başa yakıp yıktı. Ganimet ve esir aldı. Bunlardan intikam almak ve iyice zelil etmek için orada bir kaç gün daha kaldı. Serîr melikinin ülkesine girerek kaleler fethetti. Melik Mervân'a boyun eğerek bin baş, beş yüz uşak, beş yüz siyah saçlı cariye, Bâb'a getirilecek yüz bin müd (Şâm ve Mısır'da on dokuz sâ'a denk gelen bir ölçü birimi) üzerine sulh yaptı.

Mervân Tûmânlılar ile de yüz baş ve yirmi bin müd üzerine anlaştı, sonra Zirikirân topraklarına girdi. Zirikirân meliki Mervân ile sulh yaptı. Oradan Hamzîn topraklarına geçti. Hamzîn meliki sulh yapmak istemeyince Mervân onları kuşatma altına alarak kalelerini fethetti. Suğdân'a geçerek orasını sulh yoluyla ele geçirdi. Tireşânşâh'a her yıl Bâb'a kadar getirilecek on bin müdlük bir haraç yüklendi. Daha sonra Lekz melikinin kalesine yakın bir yerde konakladı. Bunlar

haraç ödemek istemediler. Lekz meliki yardım istemek amacıyla Hazar melikine gitmek için çıkınca bir çoban kim olduğunu bilmeden kendisini okla öldürmüş, bunun üzerine Lekz halkı Mervân'la sulh yapmıştır. Mervân oraya bir âmil tayin ederek deniz kenarında bulunan Şervân kalesine yürümüş, kale halkı isteyerek boyun eğmişlerdir. Son olarak Dûdâniyye'ye gitmiş ve geri dönmüştür.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl içerisinde Muâviye b. Hişâm, Sâife-i Yüsrâ ile savaşmıştır.

Yine bu yılda Abdulalh b. Battâl ile Kostantin karşılaşmışlar, Battâl onları hezimete uğratarak Kostantin'i esir etmiştir.

Süleyman b. Hişâm da Sâife-i Yümnâ ile bu yılda savaşmış ve Kaysâriye (Kayseri)'ye kadar gelmiştir.

Hişâm b. Abdülmelik, İbrâhim b. Hişâm Mahzûmî'yi bu yılda Memelik b. Hâris b. Hakem'i tayin etmiştir. İbrâhim'in karısı sekiz yıl Medîne'yi idare etmiştir. Hişâm, İbrâhim'in Mekke ve Tâif'deki görevine de son vererek buralara da Muhammed b. Hişâm Mahzûmî'yi vali yapmıştı. (Muhammed'in 113 yılında vali tayin edildiği de söylenir.)

Bu yıl içerisinde Vâsıt şehrinde bir veba salgını vukua gelmiştir.

Mesleme Hakan'ı hezimete uğratıp oraları sağlama bağladıktan sonra geri gelmiştir.

Bu yıl hacc emîrliğini Hâlid b. Abdülmelik b. Hâris yapmıştır. (Muhammed b. Hişâm'ın yaptığı da söylenmiştir.)

Âmiller bir önceki yıl adı geçenlerdir. Değişenler şunlardır: Medîne valiliğine Hâlid b. Abdülmelik, Mekke ve Tâif'e Muhammed b. Hişâm, Armenia ve Azerbeycân'a Mervân b. Muhammed getirilmiştir.

Bu yılda ölen şahsiyetlerden bazıları şunlardır: Atâ b. Ebî Rebâh (seksen sekiz yaşında, bir rivayete göre yüz yaşında), Muhammed b. Ali b. Hüseyn Bâkır (yetmiş üç yaşında, bir rivayete göre elli sekiz yaşında), Hakem b. Uteybe b. Nehhâs Ebû Muhammed (Kinde soyundan bir kadının azatlısı, 50 yılında doğmuştur), Merv kadısı Abdullah b. Büreyde b. Husayb Eslemî (Ömer b. Hattâb (r.a.)'ın hilâfetinin üçüncü yılının bitiminde doğmuştur.)

HİCRET'İN YÜZ ON BEŞİNCİ (M. 733-734) YILI OLAYLARI

Bu yıl içerisinde Muâviye b. Hişâm Anadolu (Arz-ı Rûm) topraklarında savaşmıştır. Şâm'da veba salgını vukua gelmiş, Horasân'da büyük bir kıtlık olmuştur. Cüneyd bu yılda, Küver'den yiyecekleri Merv'e taşımasını istemiştir. Yine Cüneyd adamın birine bir dirhem vererek bir ekmek satın almış ve orada bulunanlara: «Bir ekmek bir dirheme alınabiliyorken siz açlıktan mı şikâyet ediyorsunuz? Ben Hindistan'da da bulundum, orada bir buğday tanesi bir kaç dirheme satılıyordu.» demiştir.

Bu yıl hacc emîrliğini Muhammed b. Hişâm Mahzûmî yapmıştır.

Horasân emîri yine Cüneyd idi. (Cüneyd'in bu yılda öldüğü ve yerine Umâre b. Hureym el-Merrî'yi halife bıraktığı da söylendiği gibi, 116 yılında öldüğü de söylenir.)

Endülüs âmili olan Abdülmelik b. Katan Beşkens'de bazı savaşlar yapmış ve sağ salim dönmüştür.

HİCRET'İN YÜZ ON ALTINCI (M. 734-735) YILI OLAYLARI

Bu yılda Muâviye b. Abdülmelik Anadolu'da Sâife ile savaşmıştır. Irak ve Şâm'da büyük bir veba salgını vardı. Vâsıt'taki veba daha da şiddetli idi.

Cüneyd'in Azli ve Ölümü, Âsım'ın Horasân Valiliği

Bu yıl içerisinde Hişâm b. Abdülmelik, Cüneyd b. Abdurrahman el-Merrî'yi Horasân valiliğinden azlederek yerine Âsım b. Abdullah b. Yezîd Hilâlî'yi tayin etmiştir.

Hişâm'ın Yezîd'i Horasân valiliğinden azletmesinin sebebi, Cüneyd'in Yezîd b. Mühelleb'in kızı Fâzıla ile evlenmesidir. Hişâm Âsım'ı Horasân'a tayin etmiş, Cüneyd'i ölmek üzere bulsa dahi öldürmesini emretmişti. Cüneyd'in karnı su toplamış ve Âsım'ın Horasân'a gelmesinden önce ölmüştür. Cüneyd ile Âsım arasında zaten bir düşmanlık vardı.

Âsım Cüneyd'in Horasân'a vekil bıraktığı amcasının oğlu Umâre b. Hüreym'e ve Cüneyd'in diğer görevlilerine işeknce etmiştir. (Bu Umâre ileride zikri gelecek olan Ebu'l-Heyzâm'ın dedesidir.)

Cüneyd Merv'de ölmüştür. İyi bir insan idi, fakat harplerde pek fazla başarı gösterememiştir.

Hâris b. Süreyc'in Horasân'daki Görevine Son Verilmesi

Bu yıl içerisinde görevine son verilen Hâris b. Süreyc Fâryâb'a gelmiştir.

Cüneyd, aralarında Mukâtıl b. Hayyân en-Nabatî ve Hattâb b. Muhriz Sülemî'nin de bulunduğu bir grup elçiyi Hâris'e göndermişti. Mu-

katil ve Hattâb yanlarında bulunanlara Hâris'le görüşmenin ancak emânla mümkün olacağını söyleyince onlar buna razı olmadılar. Hâris bunları yakalayarak hapsettirdi ve başlarına da bir adam dikti. Onlar bu adamı bağlayarak hapisten çıkıp Âsım'ın yanına döndüler. Âsım bunlara hutbelerde Hâris'in kötülüklerini zikrederek zemmetmelerini söyledi. Hâris ise bu sırada siyah giyinmişti; Allah'ın kitabına, Rasûlünün sünnetine ve bey'at etmeğe çağırıyordu. Fâryâb'dan Belh'e geldi. Belh valisi Nasr b. Seyyâr ve Tücibî (b. Dubay'a el-Mürrî) Hâris'i on bin kişilik orduyla karşıladılar. Hâris'in asker sayısı ise dört bin idi. Yapılan savaşta Hâris Belhlileri hezimete uğrattı ve şehre girdi. Nasr b. Seyyâr Belh'den çıktı. Hâris bunlara dokunulmamasını emretti, Belh'e Abdullah b. Hâzım'ın oğullarından birini âmil tayin ederek Cüzcân'a geldi. Cüzcân, Tâlekân ve Merv-i Rûz'a hakim oldu. Hâris Cüzcân'dayken arkadaşlarıyla hangi bölgeye gitmesi gerektiği konusunu istişare etti. Kendisine: «Merv Horasân'ın can damarıdır, süvarileri de boldur. Eğer karşına sadece köleleriyle çıkarlarsa senden intikam alırlar. Biraz beklersin, eğer sana gelecek olurlarsa onlarla savaşırsın. Eğer onlar da beklerse, yardım yollarını kesersin.» denilince: «Bence bu uygun değil.» diyerek Merv'e geldi. Merv'in önde gelen kişilerine (Hişâm'ı kastederek): «Eğer Neysâbûr'a gelirse cemaatimizi dağıtır, eğer bize gelirse dersini alır.» dedi.

Âsım Merv halkının Hâris'e uyduklarını öğrenince: «Ey Mervliler! Sizler şehri kendisine terketmenizden başka maksadı olmayan Hâris'e tabi olmuştunuz. Ben Neysâbûr'a geliyorum. Emîrü'l-Müminin'e yazıp Şâm ehlinden on bin kişilik bir yardım isteyeceğim.» dedi. Müceşşer b. Müzâhim kendisine: «Eğer onlar senin yanında savaşmağa ve sadakat göstermeğe karşılık serbest bırakman ve azad etmen şartıyla sana bey'at ederlerse onlardan ayrılma.» şeklinde karşılık verdi.

Rivayete göre, Hâris altmış bin kişiyle Merv'e geldi. Yanında Ezd ve Temîm soyundan süvariler vardı. Muhammed b. Müsennâ, Hammâd b. Âmir el-Himmânî, Dâvud A'ser, Bişr b. Üneyf er-Reyâhî, Atâ Debûsî süvariler arasındaydı. Bölge reislerinden (dihkân) Cüzcân dihkânı, Fâryâb dihkânı, Tâlekân hükümdarı, Merv-i Rûz dihkânı gibi isimler vardı. Âsım Mervlileri ve diğerlerini topladı, köprüleri kesti. Hâris'in adamları gelerek köprüleri tamir ettilre. Muhammed b. Müsennâ el-Ferâhîzî el-Ezdî, iki bin kişiyle Âsım'a meylederek Ezd'e geldi. Hammâd b. Âmir el-Himmânî de Âsım'a meylederek Temimoğullarına geldi. Hâris ve Âsım'ın orduları karşı karşıya geldiler. Hâris ordusunun sağ kanadında Vâbıd b. Abdullah b. Zâre et-Tağlebî bulunuyordu. Kıyasıya cereyan eden savaşta Hâris'in ordusu hezimete uğradı. Pek çoğu öldürüldü, bir kısmı Merv nehirlerinde boğularak öldü. Dihkanlar ülkelerine döndüler.

Hâris Merv vadisini geçerek Ruhban evlerinin yanına çadır kurdu. Âsım peşine düşmedi. Hâris'in etrafına yaklaşık üç bin kişi toplandı.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl içerisinde Hişâm, Ubeydullah b. Habhâb el-Mavsilî'yi Mısır valiliğinden azledip Afrika valiliğine getirmiştir.

Ubeydullah b. Habhâb Sicilya'ya bir ordu göndermiş, bu ordu kendilerine karşı çıkan Rum donanmasını mağlûp etmiştir. Bunlar bazı Müslümanları esir almışlardı. Abdurrahman b. Ziyâd bu esirler arasındaydı. 121 yılına kadar esir kalmıştır.

Yine Ubeydullah b. Habhâb Sûs ve Sûdan'a ordu göndermiş, bu ordu pek çok ganimetle dönmüştür.

Ubeydullah b. Habhâb Endülüs'e Atiyye b. Haccâc el-Kaysî'yi âmil olarak tayin etmiştir. Atiyye bu yılın şevval ayında Endülüs'e gelip idareyi eline almış ve Abdülmelik b. Katan'ı azletmiştir.

Abdülmelik b. Katan her yıl bir savaş yapıyordu. Cillîkiyye, Bete gibi yerleri Abdülmelik b. Katan fethetmiştir. (Ubeydullah b. Habhâb'ın 117 yılında Afrika valisi olduğu söyleniyorsa da doğrusu budur.)

Bu yıl hacc emîrliğini veliaht olan Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik yapmıştır.

Âmiller geçen yıl zikri geçenlerdir. Sadece Horasân âmilliğine Âsım b. Abdullah getirilmiştir.

HİCRET'İN YÜZ ON YEDİNCİ (M. 735) YILI OLAYLARI

Bu yılda Muâviye b. Hişâm Sâife-i Yüsrâ ile savaşlarına devam etmiştir. Süleyman b. Hişâm Sâife-i Yümnâ ile Cezîre cihetinden savaşmış ve Anadolu içlerine seriyyeler göndermiştir.

Mervân b. Muhammed iki ayrı ordu göndermiş, bunlardan biri Lân kalelerinden üçünü fethetmiş, diğeri Tûmanşâh'a kadar gelip halkıyla sulh yapmıştır.

Âsım'ın Horasân'dan Azli ve Esed'in Valiliği

Bu yıl içerisinde Hişâm b. Abdülmelik, Âsım b. Abdullah'ı Horasân valiliğinden azledip yerine Hâlid b. Abdullah Kasrî'yi tayin etmiş, Hâlid de kardeşi Esed b. Abdullah'ı göndermiştir.

Âsım'ın azlediliş sebebi şudur:

Âsım, Hişâm'a: «Öncü, ehline yalan söylemez'. Horasân'ı Irak'a bağlamadıkça ıslâhı mümkün değildir. Emîrü'l-Müminîn oradan uzak olduğu için ve yardım geciktiği için orası daha yakından istimdad edilebilecektir.» diye bir mektup yazmıştı. Hişâm Horasân'ı Hâlid b. Abdullah Kasrî'nin idaresine verdi ve kardeşini orayı ıslâh için göndermesini söyledi.

Hâlid oraya kardeşi Esed'i gönderdi. Âsım Esed'in gelmekte olduğunu ve öncü kuvvet olarak da Muhammed b. Mâlik Hemdânî'yi gönderdiğini öğrenince hemen Hâris b. Süreyc ile anlaştı. Beraberce Hâris'in Horasân'ın istediği bölgesine yerleşebileceğine dair bir mektup ve bir de Hişâm'a Allah'ın kitabından ve Rasûlünün sünnetinden soran, razı olmadığı takdirde aleyhine toplanacaklarını bildiren bir mektup yazdılar. Bu mektubu bazı ileri gelenler mühürlediler. Yahyâ b. Hudayn b.

---

1 «er-Râidu lâ yekzibu ehlehu». Bu, bir darb-ı meseldir; yalan söylemeyen kişiler için kullanılır.

Münzir: «Bu Müminlerin emirini azletmek anlamına gelir.» diyerek mektubu imzalamadı. Böylece mektup hükmünü yitirdi.

Âsım Merv'in yukarı tarafında bir köyde idi. Hâris b. Süreyc Âsım'ın üzerine yürüdü. Savaşı kaybeden taraf Hâris b. Süreyc oldu. Adamlarından pek çoğu esir edildi. Merv-i Rûz'un başı Abdullah b. Amr Mâzenî de esirler arasındaydı. Âsım esirleri katlettirdi. Hâris'in atı bir okla yaralanmıştı. Hâris bu oku çıkarmış, yaranın tesirinden atın etkilenmesini azaltmak için habire vuruyordu. Şâm ehlinden biri Hâris'e hamle yaptı. Hâris bu hamleye cevap verirken: «Kanımdaki İslâm hürmetine senden bir şey istiyorum; atından in.» dedi. Adam atından indi ve Hâris bindi. Abdülkays soyundan biri olay hakkında şöyle demiştir:

«Kureyş artık hayatın lezzetinden ayrılamaz oldu; Horasân'ın
silinip giden yollarına karşı bizimle korunuyor.
Keşke Kureyş bir gece denizin yeşil dalgalarında yüzerken
sabahlasa.»

Şâm halkı Hâris'in yazdığı mektubu onaylamadığından dolayı Yahyâ b. Hudayn'a büyüklük payesi verdiler. Sonra olup biteni ve Hâris'in Muhammed b. Müslim ile beraber hezimete uğradığını bildiren bir mektup yazdılar. Bu mektup Esed b. Abdullah'a Rey'de (bir rivayete göre Beyhak'ta) bulunduğu sırada gelmiştir. Esed (bu zaferi kendine mal ederek) Hâris'i hezimete uğrattığını ve Yahyâ'nın zikri geçen tavrını bildiren mektubu kardeşi Hâlid'e gönderdi, Hâlid de mükâfat olarak Yahyâ'ya on bir dirhem ve yüz elbise verilmesini emretti.

Âsım'ın valiliği bir seneden az sürmüştür. Esed onu hapsetmiş, sorguya çekmiş ve ondan yüz bin dirhem istemiştir. Ayrıca Umâre b. Hureym ve Cüneyd'in diğer âmillerini (görevlilerini) de serbest bırakmıştır.

Esed geldiği zaman Âsım Merv ve Neysâbûr'a hâkimdi. Hâris Merv-i Rûz'da, Hâlid b. Abdullah el-Hecerî ise Âmül'de bulunuyordu Hâris ile de uyum içerisindeydi. Esed Merv-i Rûz'da Hâris'in üzerine yürürse Hâlid'in Âmül tarafından gelmesinden, Hâlid'in üzerine yürüdüğü takdirde ise Merv-i Rûz tarafından Hâris'in gelmesinden korkarak Abdurrahman b. Nuaym'ı Kûfe ve Şâm ehliyle Merv-i Rûz'da Hâris'in üzerine gönderip kendisi Âmül'e gitmeğe karar verdi. Kendisini Ziyâd el-Kureşî (Hayyân Nabatî'nin azatlısı) komutasında Âmül süvarileri karşıladı. Esed karşısında tutunamayınca gerisin geriye şehre çekildiler. Esed şehri muhasara edip mancınıklar diktirdi. Şehirdekilerin başında Hâris'in adamlarından Hecerî bulunuyordu. Sonunda kuşatmaya dayanamayıp emân istediler. Esed bunlara elçi göndererek ne istediklerini sordu. Bunlar:

«Allah'ın kitabı, Rasûlünün sünneti ve önceki yaptıklarımızdan dolayı bizi sorguya çekip cezalandırmamanız.» dediler. Esed onların bu dediklerini kabul etti. Oraya Yahyâ b. Nuaym b. Hübeyre eş-Şeybânî'yi âmil tayin ederek Belh'e yöneldi. Belh halkının Süleyman b. Abdullah b. Hâzim'e bey'at ettiklerini öğrendi. Gemilerle Tirmiz'e geçti, Hâris'in Tirmiz'i muhasara ettiğini gördü. Tirmiz'de ise o sırada Sinân el-A'râbî vardı. Esed, nehrin kenarına konakladı. Nehri geçemediğinden onlara yardım edemedi. Tirmiz ehli şehirden çıkarak Hâris'in ordusuyla kıyasıya savaştılar. Hâris onları tuzağa düşürmek için hezimete uğramış gibi göründü. Önceden yaptırdığı siperlere doğru çekildi. Tirmiz ehli kaçtıklarını zannederek üzerlerine yürüdüler. Bu sırada Nasr b. Seyyâr, Esed ile oturmuş, bu durumu seyrediyordu. Hâris'in Tirmizlileri tuzağa düşüreceğini hemen anlayarak Tirmizlilerin Hâris'in peşine düşmelerinin kötü olacağını söyledi. Esed, Nasr b. Seyyâr'ın Hâris'e acıyıp onun iyiliği için böyle konuştuğunu zannederek tam Nasr'ı kınayacaktı ki, birden Hâris'in ordusu siperlerinden çıkarak hücuma geçti ve Tirmizlileri hezimete uğrattı.

Daha sonra Esed Belh'e hareket etti. Tirmiz halkı da tekrar Hâris'e saldırarak hezimete uğrattılar, basiret sahibi pek çok kişiyi katlettiler. İkrime, Ebû Fâtıma öldürülenler arasındaydı.

Esed Zemm yolu üzerinden Semerkand'a doğru hareket etti. Zemm'e gelince oradaki kalelerden birinde bulunan ve Hâris'in arkadaşı olan Heysem eş-Şeybânî'ye elçi göndererek: «Sizler kavminizin kötü tavrını ayıplayıp yasakladınız. Bu, kadın esirler, onların helâl oluşu ve müşriklerin Semerkand gibi bir yere galip gelmeleri derecesinde değildir. Ben Semerkand'ı istiyorum. Sana bizden her hangi bir kötülük erişmeyeceğine, sana ve yanındakilere adil muamele edileceğine, ikram edileceğine ve emân verileceğine Allah adına yemin ederim. Eğer sen bu davetimi kabul etmezsen, sadece bir ok dahi atsan, artık sana teminat (emân) vermem. Hattâ bin emân bile versem, bunun hiç birini yerine getirmem.» dedi. Heysem bu anlaşmayı kabul etti. Esed buradan Semerkand'a doğru yola çıktı ve Semerkand'ın sularının kaynağı olan Verağser'e kadar çıktı. Suyu vadiye doldurarak akış yönünü Semerkand'a gitmeyecek şekilde ayarladı.

(Esed ve Hâris'in arkadaşlarının anlatılan hadiselerinin 118 yılında cereyan ettiği de rivayet edilmiştir.)

Abbâsî Propagandacılarının Durumu

Bu yıl içerisinde Esed b. Abdullah, Abbâsoğulları propagandacıla-

rından bir grubu yakalayarak bir kısmını katledip bir kısmının burnunu, kulağını kesti, bir kısmını da hapsetti. Yakalananlar arasında Süleyman b. Kesîr, Mâlik b. Heysem, Mûsâ b. Ka'b, Lâhiz b. Kurayz, Hâlid b. İbrâhim ve Talha b. Züreyk gibi isimler vardı. Bunlar yakalanıp getirildiklerinde Esed bunlara: «Ey fasıklar! Allah Teâlâ: **"Allah önce yaptıklarınızı affetmiştir. Kim aynı şeyi bir daha yaparsa, Allah ondan intikam alır, onu cezalandırır."** buyurmuyor mu?» dedi. Süleyman ona şöyle cevap verdi: «Bizim durumumuz şairin dediği gibidir:

«Keşke boğazıma duran sudan başka bir şey olsaydı da onu suyla indirseydim.»

«Vallahi akrepler (koğuculuk yapanlar) eline düştük. Biz senin kavmindeniz. Bunu sana Mudarlılar takdim ettiler, çünkü Kuteybe b. Müslim'e en fazla şiddet gösteren bizler idik. Bunlar onların intikamını almak peşine düştüler.»

Esed bunları hapse gönderdikten sonra Abdurrahman b. Nuaym'e görüşünü sordu. Abdurrahman bunları bağışlayıp aşiretlerine iade etmesini teklif etti. Esed bunu kabul etmedi, ancak kendi de Yemenli olduğundan bunlar arasında bulunan Yemenlileri ve Yemenlilerle müttefik olan Rabîalıları serbest bıraktı. Mudar soyundan olanları katlettirmek niyetinde idi. Önce Mûsâ b. Ka'b'ı getirterek boynuna bir eşek yuları takip çekti; Mûsâ'nın dişleri kırıldı, yüzü ve burnu soyuldu. Daha sonra Lâhiz b. Kurayz'ı getirtti. Lâhiz, Esed'e: «Bu yaptığın doğru değil; Yemenlileri ve Rabîa soyundan olanları serbest bırakıyorsun, bize de bunları yapıyorsun.» dedi. Esed buna üç yüz kırbaç vurdurdu. Hasan b. Zeyd el-Ezdî araya girip bunun ve arkadaşlarının suçsuz olduklarına şehadet edince Esed bunlarla uğraşmaktan vazgeçti.

Ubeydullah b. Habhâb'ın Afrika ve Endülüs Valiliği

Hişâm b. Abdülmelik bu yıl içerisinde Ubeydullah b. Habhâb'ı Afrika ve Endülüs'e vali tayin etmiş ve oraya gitmesini emretmiştir.

Ubeydullah Mısır valisi idi. Mısır'a oğlunu vekil bırakarak Afrika'ya hareket etti. Endülüs'e Ukbe b. Haccâc'ı âmil tayin etti, Habîb b. Ebî Ubeyde b. Ukbe b. Nafi'i ise savaşçı olarak Mağrib (Fas)'e gönderdi.

Habîb Sûs ve Sûdan topraklarına kadar ilerledi. Karşısına çıkan herkese üstünlük sağladı. Pek çok ganimet ve kadın esir ele geçirdi. Mağribliler Habîb'den müthiş bir korkuya kapıldılar. Kadın esirler arasında tek göğüslü iki berberî cariyeye tesadüf etti.

Habîb bu gazvelerden salimen döndü. Surdâniye adasına 117 yılında denizden bir ordu gönderdi, bu donanma bazı fetihler yaptı ve ganimetlerle geri döndü. Daha sonra 122 yılında Sicilya adasına (Sikilliye) bir ordu sevketti. Oğlu Abdurrahman b. Habîb'i de bu ordu ile gönderdi. Sicilya'ya varınca oğlu Abdurrahman'ı süvarilerin başına geçirdi. Abdurrahman karşısına çıkan herkesi hezimete uğratarak misli görülmemiş zaferler kazandı. Abdurrahman Sicilya'nın büyük şehirlerinden Serkûsa şehrine kadar ilerledi. Bunları hezimete uğratıp kuşatma altına aldı ve cizye vermeleri şartıyla sulh yaparak babasının yanına döndü. Habîb Sicilya'nın tamamına hâkim oluncaya kadar burada kalmağa karar verdi, fakat İbn Habhâb'ın kendisini Afrika'ya çağıran mektubunu aldı.

Bunun sebebi şudur:

Ubeydullah b. Habhâb Tanca'ya oğlu İsmâil'i âmil olarak tayin etmiş, beraberinde de Ömer b. Abdullah el-Murâdî'yi göndermişti. İsmâil kötü bir politika izlemiş ve Berberî Müslümanlardan, bunların Müslümanlar için fey durumunda olduklarını zannederek, mallarının beşte birini almak istemiştir. Bu, kendisinden önce hiç kimsenin yapmadığı bir şeydi. Berberîler Habîb b. Ubeyde'nin bir orduyla Sicilya'ya geldiğini öğrenince Habhâb ile yaptıkları anlaşmayı bozmuşlar ve kâfiriyle Müslümanıyla bütün Berberîler bir araya gelmişlerdi. Fitne iyice büyümüştü. Tanca'da bulunan Berberîler Meysere Sakkâ Medgûrî'yi kendilerine önder yapmışlardı. (Meysere Sufrî Haricî idi). Bunlar Tanca üzerine yürümüşler, Ömer b. Abdullah bunlara engel olmak istemişse de Ömer'i öldürmüşler ve Tanca'yı istilâ etmişlerdi. Meysere'ye halife olarak bey'at etmişler, sayıları kalabalıklaşmış ve Tanca havalisinde bir hayli kuvvet kazanmışlardı.

Bu esnada Afrika'da bir grup türemiş ve Haricîlerin görüşlerini açıklamağa başlamışlardı. İbn Habhâb Sicilya'da bulunan Habîb'i Meysere Sakkâ ile savaşması için çağırmıştı, çünkü Meysere tehlike arzetmeğe başlamıştı. Bunun üzerine Habîb Afrika'ya dönmüş, İbn Habhâb, Hâlid b. Habîb'i bir ordu ile Meysere üzerine göndermişti. Habîb gelince onu da Hâlid'in peşinden gönderdi.

Hâlid ve Meysere Tanca yakınlarında karşı karşıya geldiler. Benzeri duyulmamış bir savaş yaptılar. Meysere Tanca'ya çekildi. Berberîler onun bu hareketini beğenmeyerek hilâfetine bey'at ettikleri halde onu öldürüp Hâlid b. Humeyd Zenâtî'ye bey'at ettiler.

Hâlid b. Humeyd Berberîlerden müteşekkil ordusuyla Hâlid b. Habîb'in Araplardan ve Hişâm'ın askerlerinden müteşekkil ordusunun kar-

şısına çıktı. Çok çetin geçen savaşta Araplar mukavemet gösterdiler. Ancak Hâlid b. Humeyd'in pusuda bekleyen askerleri de aniden hücuma geçince hezimete uğramaktan kurtulamadılar. Hâlid b. Habîb Berberîlere yenilmeyi gururuna yediremeyerek savaşa devam etti, fakat sonunda hepsi katledildi.

Arapların yiğitleri ve süvarileri katledildiği için bu savaşa «Gazvetu'l-Eşrâf» denilmiştir.

Bu savaşla ülkenin durumu değişmiştir. Endülüs halkı bu olayı öğrenince ayaklanarak emirleri Ukbe b. Haccâc'ı azledip Abdülmelik b. Katan'ı vali yapmışlardır.

Böylece İbn Habhâb'ın işleri iyice karıştı. Bu haberler Hişâm b. Abdülmelik'e ulaşınca: «Araplara reva görülen bu hareketin intikamını alacağım, oraya bir ordu göndereceğim ki, bir ucu oraya ulaşacak, bir ucu burada kalacak.» diyerek İbn Habhâb'a mektup gönderip yanına çağırdı. İbn Habhâb 123 yılında Hişâm'ın yanına döndü. Hişâm, İbn Habhâb'ın yerine Külsûm b. Iyâz el-Kuşeyri'yi tayin ederek büyük bir orduyla oraya gönderdi. Külsûm'un yolu üzerindeki ülkelere de haber göndererek ordusuna katılmalarını emretti.

Külsûm Afrika'ya vardı. Öncü kuvvetlerin başında Belc b. Bişr bulunuyordu. Kayrevân'a gelince Belc Kayrevân ehline kötü muamele yaparak askerleri onların menzillerinde konaklattırmak istedi. Kayrevân halkı Tilimsân'da bulunan Habîb b. Ebî Ubeyde'ye haber göndererek Belc ve Külsûm'u şikâyet ettiler. Habîb Külsûm'a tehditvari bir mektup yazarak: «Belc şöyle şöyle yapmış. Ülkeyi hemen terk et; yoksa atlarımızın yularlarını sana döndürürüz.» dedi.

Külsûm özür dileyerek yine öncü kuvvetlerin başında Belc b. Bisr olduğu halde Habîb'e doğru hareket etti. Habîb'i küçümseyerek ona sövmüş ve aralarında cereyan eden tartışmadan sonra Berberîlerle savaşmak üzere anlaşmışlardı.

Berberîler Tanca'dan onlara doğru ilerlediler. Habîb: «Yavalar yayalarla, süvariler süvarilerle savaşsın.» diye direktif verdiği halde bunu kabul etmediler. Külsûm süvarilerini öne sürdü. Yaya olan Berberî askerleri bunları katledip hezimete uğrattılar. Bu olay Külsûm'un ordusunu biraz zayıf düşürdü. Yeniden savaşa tutuştular. Berberî süvarileri açıldılar, piyadeler yerlerinde sebat ettiler. Külsûm b. İyâz, Habîb b. Ebî Ubeyde ve ileri gelen Araplar katledildiler. Bunun üzerine Araplar hezimete uğrayarak dağıldılar. Şâm ehli Belc b. Bişr ve Abdurrahman b. Habîb b. Ebî Ubeyde ile Endülüs'e gittiler. Bir kısmı da Kayrevân'a döndü.

Bu savaşla Araplar iyice zayıf düşünce Kâbus şehrinde Ukkâşe b. Eyyûb Fezârî isminde bir adam ortaya çıktı. Bu Sufrî Haricîlerin görüşüne mensup idi. Kayrevân'dan bir ordu bu şahıs üzerine yürüdü, fakat yenilerek geri döndüler. Başka bir ordu gelip Ukkâşe'yi hezimete uğrattı. Ukkâşe'nin adamlarından çoğu öldürüldü, kendisi de Reml ülkelerine sığındı.

Külsûm'un katledildiği haberi Hişâm'a gelince Afrika'ya emir olarak Hanzala b. Safvân el-Kelbî'yi gönderdi. Hanzala 124 senesinin rebiyülahir ayında Afrika'ya vardı. Kayrevân'da biraz oyalanmıştı ki, Harici Ukkâşe başına topladığı Berberilerle büyük bir ordu teşkil edip Hanzala üzerine yürüdü. Hezimete uğrayıp dağılacakları sırada intikamını almak için Berberîleri yeniden topluyordu. Yine bir sufrî olan Abdulvâhid b. Yezîd el-Hevârî de çok sayıda askeriyle Ukkâşe'ye yardım ediyordu. Kayrevân'a iki ayrı yönden saldırmak için ikiye ayrıldılar. Ukkâşe Kayrevân'a yaklaşınca Hanzala hemen karşısına çıktı ve onu hezimete uğrattı. Bu savaşta Berberîlerden sayılamayacak kadar çok insan katledilmiştir.

Hanzala, Abdülvâhid'in Kayrevân'ı ele geçirmesinden korkarak hemen Kayrevân'a dönmüş, sayıları kırk bini bulan bir ordu ile üzerlerine yürümüştür. Abdülvâhid'e yaklaştıkları sırada atlarına yedirecek arpa bulamamışlar ve buğday yedirmişlerdi. Ertesi gün Abdülvâhid'le karşılaştılar ve hezimete uğrayarak Kayrevân'a geri döndüler. Hayvanları da buğday yüzünden telef oldu.

Kayrevân'a döndüklerinde yirmi bin atın telef olduğunu gördüler.

Abdülvâhid Kayrevân'a üç mil uzaklıktaki "Esnâm" denilen yere gelip konakladı. Yanında üç yüz bin savaşçı vardı. Hanzala Kayrevân'da bulunan herkesi toplayıp hepsine silâh ve mal dağıttı. Abdülvâhid Haricîlerle birlikte yaklaşınca Hanzala Kayrevân'dan çıkıp üzerlerine yürüdü. Kayrevân'da âlimler cihada teşvik ediyor ve Haricîlerin kadınları esir, çocukları köle edeceğini, erkekleri de katledeceklerini hatırlatıyorlardı. Halk kılıçlarının kınlarını kırarak Haricîler üzerine yürüdü. Kadınları bile onları savaşa teşvik ediyor, cesaret veriyordu. Sonra hep birden Haricîlere hücum ettiler. Her iki taraf da son gücüne kadar direniyordu. Sonunda Allah (c.c.) Haricîleri hezimete uğratıp Araplara zaferi müyesser kıldı. Berberîlerin çoğu katledildi, diğerlerini de Celûlâ'ya kadar öldüre öldüre takip ettiler. Abdülvâhid'in başı Hanzala'ya getirilinceye kadar kimse onun katledildiğini bilmiyordu. Başını görünce hepsi Allah için secdeye kapandılar.

Denildiğine göre Mağrib (Fas)'de böylesine bir katliam olmamıştır. Hanzala ölülerin sayılmasını emretmiş, insanlar saymaktan âciz kalmışlar, ancak kamışla sayabilmişlerdir. Ölü sayısı yüz seksen bin idi.

Başka bir yerde, Ukkâşe taraftarlarıyla yakalanmış ve Hanzala'ya getirilmişti. Hanzala, Ukkâşe'yi de katletti, sonra Hişâm b. Abdülmelik'e yazarak fethi müjdeledi.

Leys b. Sa'd şöyle diyordu:

Şimdi Bedr gazvesinden sonra Arabın Esnâm'da yaptığı gazveden daha şiddetlisi yoktur.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl içerisinde Muâviye b. Hişâm Sâife-i Yüsrâ ile, Süleyman b. Hişâm ise Sâife-i Yümnâ ile savaşmış ve Anadolu içlerine kadar seriyyeler göndermiştir.

Bu yıl hacc emîrliğini hâlid b. Abdülmelik yapmıştır.

Mekke, Medîne ve Tâif âmili Muhammed b. Hişâm b. İsmâil el-Mahzûmî, Armenia ve Azeybeycân valisi Mervân b. Muhammed idi.

Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib'in kızı Fâtıma, Hüseyin'in kızı Sükeyne bu yılda ölmüşlerdir.

Bu yılda ölen önemli şahsiyetler şunlardır:

Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rec (İskenderiye'de), İbn Ebî Müleyke (İsmi Abdullah b. Ubeydullah b. Ebî Müleyke'dir), Ebû Recâ el-Utâridî, Ebû Şâkir Mesleme b. Hişâm b. Abdülmelik, Meymûn b. Mihrân el-Fakîh (Bir rivayete göre 118 yılında), Nâfi (mevlâ İbn Ömer. Bir rivayete göre 120 yılında), Ebû Bekr Muhammed b. Amr b. Hazm (120, 126 ve 130'da öldüğü rivayetleri de vardır.), Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın kızı Âişe, Said b. Yesâr, Katâde b. Diâme el-Basrî (Kördü, 60 yılında doğmuştur).

HİCRET'İN YÜZ ON SEKİZİNCİ (M. 736) YILI OLAYLARI

Hişâm b. Abdülmelik'in oğulları Muâviye ve Süleyman bu yıl içerisinde Anadolu'daki savaşlarına devam etmişlerdir.

Abbâsî Propagandacıları

Bükeyr b. Mâhân Ammâr b. Yezid'i Horasân'a, Abbâsoğulları taraftarlarına vali olarak göndermiştir. Ammâr Merv'e gelince ismini değiştirmiş ve Hıdâş ismini almıştır. Önce Muhammed b. Ali'nin bayrağı altında toplanmağa çağırmış, insanlar yarış edercesine Hıdâş'ın etrafında toplanıp ona itaat etmişlerdir. Fakat sonra Muhammed b. Ali'ye bağlılığa çağırmaktan vazgeçip Hurremiyye dinini (mezhebini) savunarak ona davet etmeğe başlamıştır. Etrafına toplananlara: «Namaz, oruç, hacc diye bir şey yok. Oruç imamın ismini zikretmektir, namaz imama dua etmek, hacc da ona yönelmektir.» demiştir. **«İman edip sâlih amel işleyenlere, bundan böyle korundukları ve inanıp iyi işler yaptıkları takdirde, daha önce tattıkları şeylerden dolayı günah yoktur.»** (Maide, 93) ayetini te'vil etmiştir.

Hıdâş, daha önce Kûfe'de bir Nasrânî (Hristiyan) iken, Müslüman olmuş ve Horasân'a gelmiştir.

Hıdâş'ın görüşlerine tâbî olanlar arasında Mâlik b. Heysem, Harîş b. Süleym el-A'cemî ve daha başkaları bulunuyordu. Hıdâş onlara Muhammed b. Ali'nin böyle buyurduğunu söylüyordu.

Esed b. Abdullah Hıdâş'ın yaptıklarını öğrenince onu yakalatıp getirtmiş, kendisine ağır sözler söyleyince dilini kestirip gözlerini oydurarak: «Senden Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in intikamını aldıran Allah'a hamdolsun.» demiştir. Daha sonra onu Yahyâ b. Nuaym eş-Şeybânî'ye öldürterek Âmül'de astırmıştır.

Esed yine kendisine getirilen Muhâcir b. Dâre ed-Dabbî'nin mevlâsı (azatlısı) Cezûr'un boynunu nehir kenarında vurdurmuştur.

Hâris ve Arkadaşları

Esed Belh'de konaklayarak Cüdey' el-Kirmânî'yi Hâris ve taraftarlarının bulunduğu yukarı Tahâristân'daki Tebüşkân isimli kaleye gönderdi. Berzîoğulları ve Hâris'in hısımları olan Tağlebîler de orada idi. Kirmânî burayı muhasara edip fethettikten sonra Berzîoğullarını öldürerek orada bulunan Arap, mevâlî, çoluk çocuk herkesi esir ederek Belh pazarında açık artırma ile satmıştır.

Hâris'in dört yüz elli kadar arkadaşı onun yaptıklarını beğenmeyerek ayıpladılar. Bunların reisi Cerîr b. Meymûn el-Kâdî idi. Hâris onlara: «Eğer benden ayrılmanız gerekiyorsa, o zaman emân isteyin, onların size emân vereceklerine garanti veririm. Eğer ben önce davranırsam emân vermezler.» dedi. Onlar: «Sen bizi bırakıp gitmene bak.» diye karşılık verdiler ve sonra elçi gönderip emân istediler.

Esed'e bunların yiyecek ve içecekleri olmadığı söylendi. Bunun üzerine Cüdey' el-Kirmânî'yi altı bin kişiyle üzerlerine gönderdi. Cüdey' bunları kalede kuşattı. Bunlar hem susuzluk, hem de açlık çekiyorlardı. Verecekleri hükme razı olacaklarını bildirerek, kadın ve çocuklarının kendilerine bırakılmasını istediler. Cüdey' bu teklifi kabul edince kaledekiler Esed'in hükmüne razı oldular.

Esed Kirmânî'ye haber göndererek aralarında Mühâcir b. Meymûn'un da bulunacağı ileri gelen elli adamı kendisine getirmesini istedi. Bunlar Esed'in yanına götürüldü ve Esed bunları öldürttü.

Esed daha sonra Cüdey'e ikinci bir haber göndererek orada kalanları üç gruba ayırmasını, bir grubu katletmesini, bir grubun el ve ayaklarını kestirmesini, üçüncü grubun da sadece ellerini kestirmesini emretti. Cüdey' bu emri yerine getirdi, mallarını da sattı.

Esed Belh şehrini ikametgâh edinerek divanlarını oraya nakletti. Daha sonra Tahâristân ve Cebûye tarafına savaşlar yaparak ganimet ve kadın esirler ele geçirdi.

Çeşitli Olaylar

Hişâm, Hâlid b. Abdülmelik b. Hâris b. Hakem'i Medîne valiliğinden azlederek yerine dayısı Muhammed b. Hişâm b. İsmâil'i getirmiştir.

Mervân b. Muhammed b. Mervân Armenia dolaylarında savaşlarına devam ederek üç yoldan Vernîs'in topraklarına girdi. Vernîs Mer-

vân'dan kaçarak Hazarlara sığındı. Bunun üzerine Mervân Vernis'in sığındığı kaleyi mancınıklarla muhasara etti. Vernis katledildi, onu beraberinde bulunanlardan biri katledip başını Mervân'a gönderdi, Mervân da onu kaleye diktirdi. Böylece kaledekiler Mervân'ın hükmüne razı oldular. Mervân savaşçıları öldürüp diğerlerini esir etti.

Ali b. Abdullah b. Abbâs bu yılda Şâm bölgesinde «Humeyme» denilen yerde, seksen yedi yaşındayken ölmüştür. Ali b. Ebî Talib (r.a.)'in öldürüldüğü gece dünyaya geldiği, babasının da: «Bunu ben insanların en sevgilisi olanın ismiyle isimlendirdim.» diyerek ismini Ali koyduğu ve künyesine Ebû'l-Hasan dediği rivayet edilir.

Bu, Abdülmelik b. Mercân'ın yanına geldiğinde Mervân ona ikramda bulunmuş, tahtına oturtmuş ve künyesini sormuştur. Künyesinin Ebû'l-Hasan olduğunu duyunca: «Benim askerim içinde bu isimle bu künye bir araya gelemez.» demiş, sonra çocuğu olup olmadığını sormuş, olduğunu öğrenince onun adını öğrenmek istemiştir. Ali b. Abdullah: «Oğlumun adını Muhammed koydum.» deyince: «O halde senin künyen Ebû Muhammed olsun.» diyerek önceki künyesini değiştirmiştir.

Bu yıl hacc emîrliğini Medîne emîri olan Muhammed b. Hişâm b. İsmâil yapmıştır. (Bu yıl Medîne emîrliği yapan şahsın Hâlid b. Abdülmelik olduğu da söylenir.) Irak ve Maşrık'ın tamamı Hâlid Kasrî'nin velâyeti altında idi. Hâlid'in Horasân âmili kardeşi Esed, Basra âmili ise Bilâl b. Ebî Bürde idi.

Armenia valisi Mervân b. Muhammed b. Mervân'dı.

Bu yıl içerisinde ölen bazı şahsiyetler: Ubâde b. Nüseyy el-Erdenn Amr b. Şuayb b. Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Abbâs (Tâif'te), Ebû Sahra Câmi' b. Şeddâd, Ebû Âşâbe el-Meâfirî ve Abdurrahman b. Selît.

HİCRET'İN YÜZ ON DOKUZUNCU (M. 737) YILI OLAYLARI

Hakan'ın Ölümü

Esed Huttel'e girince İbnü's-Sâyicî Nevâkis'de bulunan Hakan'a haber göndererek Esed'in Huttel'e girdiğini ve ordusunu ülke içinde dağıtarak zarar ziyan verdiğini bildirdi. Hakan bu haber üzerine hemen ordusunu toplayarak harekete geçti. İbnû's-Sâyicî Hakan'ın gelmekte olduğunu anlayınca bu kez Esed'e elçi göndererek, Huttel'den çıkmasını istedi ve Hakan'ın da yaklaştığın bildirdi. Esed elçiye kötü sözler söyledi ve ona inanmadı.

Esed'e tekrar bir elçi gönderen İbnü's-Sâyicî kendisine yalan söylemediğini, Huttel'e girip ordusunu çeşitli yerlere dağıttığını Hakan'a bildirerek ondan yardım istediğini ve bunun Hakan için iyi bir fırsat olduğunu, ayrıca onu bu durumda bastırdığı takdirde kesin zafer kazanacağını bildirdi ve: «Ben sağ kaldığım sürece Araplar bana gelecek ve Hakan daha da güçlenecektir.» deyip Hakan'ın Arapları ülkeden çıkarıp mülkü iade edeceğini de ilâve etti.

Esed, İbnü's-Sâyicî'nin doğru söylediğine kanaat getirince ağırlıkların önden götürülmesini emretti ve başına da İbrâhim b. Âsım Ukaylî'yi koydu. Ağırlıkların yanında Sağân Huzâh ve Sağâniyyanlılar bulunuyordu. İleri gelenlerle beraber kendisi de çıkarak Belh nehrini geçmek niyetiyle Milh dağına yürüdü. İbrâhim ele geçirdiği esirlerle nehri geçti. Esed daha sonra nehre yaklaşarak günü orada geçirdi. Ertesi gün geçit yerinden nehri geçmeğe başladılar. O sırada Hakan yetişip henüz nehri geçmemiş olanlarla savaşa tutuştu. Daha sonra Müslümanlar Hakan'ın peşlerinden gelmeyeceğini zannettiler, fakat Hakan Türklere nehri geçmelerini emretti. Müslümanlar bir araya toplandılar. Türkler topluluğa henüz iltihak edememiş olanları yakaladılar. Köleler demir çobuklarla biraz vuruştuktan sonra tekrar geri döndüler. Esed ve Müslümanlar gecelediler. Esed adamlarını geceden hazırladı. Sabah olduğunda Hakan oralarda görünmüyordu. Esed arkadaşlarıyla istişare etti, arkadaşları

Esed'e esenliğe yönelmesini tavsiye ettiler. Esed: «Bu esenlik değil, belâdır; Hakan dün bazı asker ve silâhlarımızı ele geçirdi, bu gün bize saldırmamasının sebebi ise, yakaladığı esirlerden bazılarının ona ağırlıkların nerede olduğunu haber vermiş olmasıdır. Şimdi tamah ederek oraya hareket etmiştir.» diye karşılık verdi.

Esed hareket emri verdi ve gözcülerini önden gönderdi. Akşam olunca yola devam etmek veya konaklamak hususunda arkadaşlarıyla istişare etti, arkadaşları: «Afiyete yönel, malların gitmesi bizim ve Horasân ehlinin afiyetine her halde değişilmez.» dediler. Nasr b. Seyyâr da orada idi ve hiç konuşmuyordu. Esed ona: «Sen niçin konuşmuyorsun?» diye sordu. Nasr: «İki durum söz konusu ve ikisi de senin lehine; eğer yola devam edersen, ağırlıkların yanında bulunanların imdadına yetişir ve onları kurtarırsın, onlara ulaştığında helâk olduklarını görecek olursan zaten yürümek zorunda olduğun yolu yürümüş ve zaten çekeceğin zahmeti çekmiş olursun.» diye görüşünü bildirdi. Esed bu görüşü kabul ederek yürümeğe devam etti. Saîd es-Sağîr'i (mevlâ Bâhile) çağırtarak Hakan'ın üzerlerine gelmekte olduğunu bildiren ve savaş için hazırlanmalarını emreden bir mektubu onunla İbrâhim'e gönderdi ve çok çabuk gitmesini söyledi. Saîd Esed'den "Zebûb" isimli atını isteyince Esed: «Sen canını ortaya koyduğun bir durumda ben cimrilik yaparak atı sana vermezsem kınanmış, kötü bir kişi olurum.» diyerek, atını verdi. Saîd bu atı yedeğine alarak yola çıktı.

Saîd ağırlıklara doğru gitmekte olan Türklerin yakınına gelince Türklerin gözcüleri Saîd'in peşine düştüler, ancak hemen Zebûb'un sırtına atlayan Saîd'e yetişemediler ve Saîd mektubu İbrâhim'e götürdü.

Hakan ağırlıklara doğru geliyor, İbrâhim de kazdırdığı hendeklerin arkasında Hakan'ın gelmesini bekliyordu.

İbrâhim Türklerin karşısına Suğdluları çıkardı, Müslümanlar Türkleri hezimete uğrattılar. Hakan bir tepeye çıkarak Müslümanların zayıf bulundukları yeri görmek için bakmağa başladı. Bu öteden beri yaptığı bir taktik idi. Tepeye çıkınca askerin arkasında, yakınında geçilecek bir yeri bulunan bir ada gördü. Bunun üzerine bazı Türk komutanlarını çağırarak askeri yarıp geçmek suretiyle adaya ulaşmalarını, sonra Müslüman askerleri arkalarından gelinceye kadar üzerlerine yürümelerini ve Acemlerle Sağâniyânlılardan başlamalarını emretti ve: «Onlar üzerinize geldiği zaman ben de gelirim.» dedi. Adamları Hakan'ın direktifine göre Acemler tarafına yürüyüp Sağân Huzâh ve arkadaşları ile savaşıp bütün mallara el koydu, sonra İbrâhim'in askerleri arasına girerek orada bulunan her şeyi aldılar. Müslümanlar orduyu hazırlayıp teçhiz etmeyi bırakarak ve artık sonlarının geldiğini hissederek bir yerde top-

landılar. O sırada bir toz bulutu yükseldi. Gelenler Esed ve ordusu idi. Türkler Hakan'ın bulunduğu yere çıktılar. Esed'den iyice ümidini kesmiş olan İbrâhim Türklerin tam zafer kazanmışken ve bunca adam öldürmüşken niçin birden bire geri çekildilkerine bir anlam veremedi. Esed oldukça süratli gelmiş ve Hakan'ın bulunduğu tepe üzerinde durmuştu. Hakan dağ tarafına doğru çekildi. Ağırlıkların yanında kalmış olan kişiler Esed'e doğru çıktılar. Esed, o gün Hakan'ın adamlarından çok sayıda insan katletmiştir.

Hakan yüklü develer, esirler ve cariyelerle geçip gitti. Yanında bulunan Hâris b. Süreyc'in arkadaşlarından birini şöyle nida ettirdi: «Ey Esed! Nehrin arkasında savaşılacak yerler var. Sen çok hırslı birisin. Senin atalarımızın toprakları olan Huttel'den vazgeçmen mümkün.»

Esed: «Allah senden intikam alacaktır.» diyerek Belh'e hareket etti ve kış gelinceye kadar Belh ovalarında karargâh kurdu, daha sonra askerlerini evlere dağıtarak şehre girdi. Hâris b. Süreyc Tahâristân tarafında idi ve Hakan'la birleşmişti. Esed'den ayrıldıktan sonra Tahâristân'a geçmiş olan Hakan Cebûye'de kalmış, daha sonra Cüzcân'a geçerek baskın yapmağa başlamıştı.

Hakan'ın geliş sebebi ise, Hâris'in kendisine Esed'in henüz toparlanmamış ve yanındaki askerin az olduğunu bildirmesidir.

Hakan "Cezze" denilen yerde konakladı. Onun burada konakladığını öğrenen Esed ateşler yaktırdı. Civar köyler şehre geldiler. Ertesi sabah bayram namazını (Kurban Bayramı) kıldıran Esed halka şu hutbeyi okudu:

«Allah'ın düşmanı Hâris O'nun nurunu söndürmek ve dinini değiştirmek için zalimi çağırmıştır. Allah onu zelil kılacaktır, inşaallah. Düşmanınız kardeşlerinizden pek çoğunu öldürmüştür. Allah sizin için zafer murad etmişse, onların azlık veya çoklukları size zarar veremez. Allah'tan zafer isteyin. Kulun Rabbine en yakın olduğu an, alnını O'nun için secdeye koyduğu andır. Ben minberden iniyorum ve alnımı koyuyorum. Siz de Allah'a secde edin ve hâlisâne dua edin.»

Hepsi secdeye kapandı, başlarını secdeden kaldırdıklarında artık fethin müyesser olacağından kimsenin şüphesi yoktu. Esed kurbanını kestikten sonra, Hakan üzerine yürümek konusunda arkadaşlarıyla müşavere etti. Bir kısmı Belh şehrini muhafaza etmeyi, Hâlid ve halifeye haber göndererek yardım istemeyi, bir kısmı Zemm yolunu tutup üzerine yürümeyi teklif etti. Esed onlarla karşılaşmağa karar verdiğinden bu sonuncu teklifi kabul etti. Belh şehrine Kirmânî b. Ali'yi bırakıp Türkler kapıya dayansa bile şehirden kimsenin çıkmasına mü-

saade etmemesini emrederek Şâm ve Horasânlılardan yedi bin kişiyle yola çıkıp Belh kapılarından bir kapıda konaklayarak orada insanlara iki rekat namaz kıldırdı. Namazı biraz uzattı, halka Allah için dua etmelerini söyleyerek kendisi de kıbleye dönüp uzun müddet dua etti. Duasını bitirdikten sonra: «Kâbe'nin rabbine yemin ederim ki, inşaallah muzaffer olacaksınız.» dedi.

Yollarına devam ederek Atâ köprüsünü geçip biraz mola verdiler. Herkesin gelip orduya yetişebilmesi için biraz beklemek niyetinde iken: «Bizim geride kalanlara ihtiyacımız yok.» diyerek tekrar hareket emri verdi.

Üç yüz kişilik öncü kuvvetlerin başında Sâlim b. Mansûr Beceli bulunuyordu. Bunlar Hakan'ın gözcülüğünü ve casusluğunu yapan üç yüz kişiyle karşılaştılar. Sâlim bunların komutanını ve ayrıca bu üç yüz kişiyi esir etti, diğerleri kaçtılar.

Yakalananlar Esed'e getirilince komutanları olan Türk ağlamağa başladı. Esed buna kendisini ağlatanın ne olduğunu sordu..O da: «Ben kendi nefsim için ağlamıyorum, Hakan helâk olacağı için ağlıyorum; çünkü o ordusunu kendisiyle Merv arasında çeşitli yerlere dağıttı.» diye cevap verdi.

Esed hemen yola çıkarak Cüzcân yakınlarına geldi ve Hakan'a iki fersah uzaklıkta bir yerde konakladı. Hakan Cüzcân'ı istediği gibi kullanıyordu. Sabahleyin iki ordu birbirlerini gördüler. Hakan, Hâris b. Süreyc'e: «Sen Esed'de bir hareket yok diye bana haber vermemiş miydin? Bu askerler kimden geliyor öyleyse?» diye sordu. Süreyc: «Bu, Muhammed b. Müsennâ ve onun sancağıdır.» diye cevap verdi.

Hakan: «Gidin, bakın bakalım, deve üzerinde bir taht var mıdır?» diyerek bir grup casus gönderdi. Bunlar geri döndüklerinde tahtı gördüklerini haber verdiler. Hakan: «Bu Esed'dir.» dedi.

Esed bir ok atımı mesafe kalıncaya kadar ilerledi. Onu Sâlim b. Cenâh karşıladı ve: «Ey Emîr! İyi tahmin etmişsiniz, bunların sayıları dört bine bile ulaşamaz. Hakan'ın Allah için kesileceğini ümit ediyorum.» dedi. Esed safları düzenledi, Hakan da arkadaşlarını hazırladı. Hakan'ın ordusunun sağ kanadını teşkil eden Suğdlu ve daha başka kimselere kumanda eden Hâris, Esed'in ordusunun sol cenahına bindirdi ve onları hezimete uğrattı, ancak Esed'in çadırı önünden hiç bir şey bunları ayıramadı. Esed'in ordusunun Cüzcân, Ezd ve Temîm kabilelerinden oluşan sağ kanadı, bu sefer karşı tarafa bindirdi. Bütün Türkler hezimete uğradı. Bütün ordu hücuma geçince Türkler birbirlerini beklemeden

dağıldılar. Müslümanlar üç fersah kadar onların peşine düşüp yakaladıklarını katlettiler. Sonunda Türklerin sürülerinin bulunduğu yere vardılar ve oradan yüz elli bin baş koyun ve daha pek çok hayvan aldılar.

Dağda bir yol tutan Hakan, Hâris'in koruması altında hezimete uğramış olarak yürüyordu. Cüzcânlı biri Osmân b. Abdullah b. Şihhîr'e: «Ben ülkemi ve yollarını iyi bilirim. Beni izler misin? Belki Hakan'ı bulup öldürürüz.» dedi. Osman bu teklifi kabul edince yanlarında bulunanlarla bir yola koşulup Hakan'a yaklaşıncaya kadar yürüdüler ve birden bastırdılar, fakat Hakan yine kaçtı. Müslümanlar Türkleri kıskaca alarak mallarını aldılar, ayrıca Arap kadınları ve Türk kadınları buldular. Hadım edilmiş bir adamı Hakan'ın karısını götürmek istemişti, fakat Müslümanlar yetişip onu öldürdüler. Müslümanlar Hakan'ın yanında esir bulunan diğer Müslümanları da kurtardılar.

Esed Hakan'ın yağma ve baskın yapmaları için Merv-i Rûz'a kadar dağıttığı Türk kuvvetlerinin peşine düştü. Bulabildiği Türklerin hepsini katletti. Pek az kişi kurtulabildi. Bundan sonra Esed yeniden Belh'e döndü.

Esed Türklerin peşine düşüp eline geçirebildiğini katlettikten sonra Belh'e döndü. Bişr el-Kirmânî ise seriyyelerle baskına devam ediyor ve birer ikişer Türkleri yakalayıp katlediyordu.

Hakan Tahâristân'a geçerek bir müddet Cebûye el-Hazlicî'de kaldı, sonra kendi ülkesine doğru hareket etti. Uşrûsne'ye vardığında Hara Buğra Ebû Hânâcize (Kâvus Ebû Afşin'in dedesi) bütün kuvvetiyle kendisine çıktı. Aralarında bir uzaklık, bir soğukluk vardı; ama Hara Buğra Hakan'ın katında bir makama sahip olmayı ve değer kazanmayı istiyordu. Hakan ülkesine geldiğinde savaş ve Semerkand'ı muhasara için hazırlıklar yaptı. Hâris ve arkadaşlarını beş bin at ile taşıdı.

Hakan bir gün Kürsul ile tavla oynamış, fakat aralarında bir anlaşmazlık çıkmış, Kürsul da Hakan'ın eline vurarak kırmıştı. Bunun üzerine birbirlerinden ayrıldılar.

Kürsul bir ordu toplamış ve Hakan'ın, elini kırmağa yemin ettiğini öğrenmişti. Bunun üzerine geceleyin bir baskın yaptı ve Hakan'ı katletti. Bunun üzerine Türkler ayrılarak Kürsul'u yalnız bıraktılar. Bir grup Türk gelip Hakan'ı defnettiler.

Türkler artık birbirlerine baskın yapmağa başladılar. Bu durumda Suğd ehli tekrar Suğd'a dönmeyi istediler.

Esed Hişâm b. Abdülmelik'e elçi göndererek fethettiği yerleri ve

Hakan'ın ölümünü müjdeledi. Hişâm buna inanmadı. Hâcib'i olan Rebî' bu haberin doğru olduğunu Hişâm'a bildirdi. Esed'in gönderdiği başka bir müjdeci Hişâm'ın kapısına gelip, tekbir getirdi. Hişâm buna tekbirle karşılık verdi ve Hişâm'ın huzuruna çıkarak fethi müjdeledi. Hişâm bunun üzerine şükür secdesine kapandı.

Esed'e haset eden Kaysîler, Hişâm'dan Mukâtil b. Hayyân en-Nabatî'yi Esed'in yanından çıkartıp bir de ona sormasını istediler. Hişâm'ın isteği üzerine Esed, Mukâtil b. Hayyân'ı gönderdi. Mukâtil Hişâm'a olup biteni anlattı. Hişâm: «Bir ihtiyacın, bir isteğin var mı?» diye sordu. Mukâtil: «Yezîd b. Mühelleb babamdan haksız yere yüz bin dirhem almıştı.» dedi. Hişâm Esed'e haber göndererek bu parayı Mukâtil'e iâde etmesini söyledi. Mukâtil bu parayı babası Hayyân'ın varislerine, Kur'ân'ın hükmüne göre taksim etti.

Ebû'l-Hindî bu vakayı hatırlayarak şöyle demiştir:

«Ey Ebû Münzir! Sen bazı şeylere karar verdin, bunları birbirine kıyas ettin ve haris bir pazarlıkçı gibi bunları soruşturdun;
İnsanların görüşlerini, hayvanlar gibi, kendi görüşünle kıyasladın.
Ebû Münzir! Eğer sen gelmeseydin Irak olmazdı ve Acem hükümdarları boyun eğmezdi;
Binekli olarak haccetmek isteyenler haccedemezdi.
Sân ve Cezze arasında elleri kırılmış nice melik öldürülmüştür.
Cüzcân'ı yırtıcı hayvan ve akbabaların insanların enselerini parçalamaları için bıraktın.
Bizden kaçanlar ve bize boyun eğen esirler kelepçelerin şiddetine maruz kaldılar.
Harp meydanlarında Temîm, Âmir ve Mudarlıların canı sana feda olsun!
Bunlar aramızda Hakan'ı doyurdular ve böylece onun adamları ganimetlerin kendilerine kalmasını ümit eder oldular.»

Hakan'ın gelişini Esed'e haber veren İbnü's-Sâyicî'yi Sebl, ölümü esnasında memleketine halife olarak bırakmış ve ona üç şeyi tavsiye etmişti:

«Huttel ehline benim yaptıklarımı yapma; çünkü ben bir hükümdarım, sen ise onlardan birisin. Hanîş (Huneyş)'i bulup ülkemize getirin, benden sonra hükümdar odur. (Hanîş Çin'e kaçmıştı.) Araplarla muha-

1 Sân (Şân): Belh köylerinden biri.

rebeye girmeyin, bütün yolları deneyerek onları kendinizden uzak tutun.» İbnü'l-Sâyicî Sebl'e şöyle cevap verdi: «Huttel ehline senin gibi davranmamam ve Hanîş'i bulup getirmem isabetli bir görüş, fakat sen Araplarla en fazla muharebe eden bir melik olduğun halde benim onlarla savaşmamam nasıl olacak?» Sebl onun bu sözlerine: «Ben sizin gücünüzü kendi gücümle tecrübe ettim. Sizin benim yerimi tutamayacağınızı anladım. Ben onlarla harp ettiğim zaman kıl payı kurtuluyordum. Siz ise helâk olursunuz.» diyerek karşılık verdi. İşte İbnü's-Sâyici'ye Araplarla muharebe etmeyi kötü gösteren budur.

Mugîre b. Saîd'in Öldürülmesi

Mugîre b. Saîd Vebyân altı kişilik bir grupla çıktı. Bunlara "vusafâ (yeni yetmeler)" deniyordu. Mugîre sihirbazdı. «Âd ve Semûd kavimlerini ve bunlar arasındaki nesilleri diriltmek istesem, bunu yapabilirim.» diyordu. Hâlid b. Abdullah Kasrî bunların Mekke yolundan geldiklerini öğrendiği sırada hutbe okuyordu, «Bana su verin.» dedi.

Yahyâ b. Nevfel bu hususta şöyle der:

«Ey Hâlid! Allah seni hayırla mükâfatlandırmasın...
Sen Mugîre'nin yanında kükreyişten korkup altına işeyen
kötü bir köleydin.
Başına bir iş gelince: «Bana su verin.» dedin, sonra tahta işedin.»
.....

Hâlid adamlarını göndererek bunları yakalatıp huzura getirtti. Sonra odun ve gaz yağı getirterek hepsini yaktırdı. Mâlik b. A'yün el-Cürmî'ye elçi göndererek durumunu öğrendikten sonra onu bıraktı.

Mugîre, «tescîm (Allah'ı cisimlere benzetme)» görüşüne sahipti, «Allah başında tac olan bir insan şeklindedir. Uzuvları hece harflerinin sayısı kadardır.» diyordu. (Muğîre ağza alınmayacak şeyler söylüyordu. Allah bunlardan münezzehtir.)

Şöyle diyordu: «Allah yaratmayı murat ettiği zaman "ism-i a'zam" söyleyerek uçup tacına geldi. Sonra parmağıyla avucuna kullarının işleyeceği günah ve sevapları yazdı. Günahları görünce kendinden bir ter boşandı. Bu terden biri tuzlu ve karanlık, öbürü tatlı ve aydınlık iki deniz toplandı. Denize muttali olunca gölgesini gördü ve onu almak için uçup denize geldi. Bu gölgenin gözlerini çıkardı ve gölgeyi yok etti. Gözlerinden güneşi ve başka bir semayı, tuzlu denizden kâfirleri, tatlı denizden ise müminleri yarattı.»

Ali (r.a.)'nin tanrı olduğunu söylüyor, Hz. Ebû Bekir'i, Hz. Ömer'i ve Hz. Ali'nin yanında bulunan sahabiler hariç diğer bütün Sahâbeyi tekfir ediyordu.

Ona göre nebîler hiç bir şer'î konuda ihtilâf etmemişlerdir.

Fırat nehrinin ve içine necaset düşmüş diğer bütün nehirlerin, pınarların, kuyuların suyunun haram olduğunu söylüyordu. Mezarlığa gidip konuşuyor ve kabirlerde çekirge gibi şeyler görüyordu.

Bir gün Muhammed Bâkır'a gelmiş ve: «Gaybı bildiğini ikrar et de Irak'ı senin için toplayayım.» demişti. Muhammed Bâkır Mugîre'yi azarlayarak yanından kovmuştu. Sonra Muhammed Bâkır'ın oğlu Ca'fer b. Muhammed Sâdık'a gelerek aynı şeyleri söylemiş, Ca'fer: «Allah'a sığınırım.» demişti.

Şa'bî Mugîre'ye: «İmam ne yaptı?» diye sorduğunda Mugîre: «Yoksa imamla alay mı ediyorsun?» demiş, Şa'bî de: «Hayır, ben seninle alay ediyorum.» diye karşılık vermişti.

Mugîre bir çeşit tenasuh inancıyla Hz. Ali'nin ulûhiyetini, Hasan ve Hüseyin'in de iki ilâh olduğunu ve bunlardan sonra da Muhammed b. el-Hanefiyye'nin ilâh olduğunu, bundan sonra da oğlu Ebû Hâşim b. Muhammed'in ilâh olduğunu iddia ediyordu.

Yine, **«Sadece celâl ve ikram sahibi Rabbinin vechi baki kalacaktır. (Rahmân, 27)»** ayetiyle ihticac ederek Allah'ın yüzü hariç diğer taraflarının yok olacağını iddia etmiştir.

Allah zalimlerin ve inkârcıların söylediklerinden münezzehtir.

Mugîre daha sonra, **«Bu, insanlar için bir beyan, bir açıklamadır. (Âl-i İmrân, 138)»** ayetinden kendisinin kasdedildiğini zannederek nübüvvet iddiasında bulunmuştur.

Hariciler

Behlûl b. Bişr (lakabı: Küsâre)'in isyanı bu yılda olmuştur.

Sebebine gelince:

Behlûl haccetmek niyetiyle çıkmış, uşağına bir dirhem vererek sirke satın almasını emretmiş, uşak da Behlûl'e sirke yerine şarap getirmişti. Behlûl bunun üzerine derhal gidip şarabı iade etmesini ve parayı geri almasını emretmiş, fakat şarabı satan bunu kabul etmemişti.

Behlûl o köyün âmiline (âmil Sevâd'dandır) gelerek durumu arzetmiş, âmil de: «Şarap senden de, sözünden de hayırlıdır.» diye cevap vermişti.

Behlûl haccı ifa etmek için yoluna devam etti, ancak isyan etmeğe karar vermişti. Mekke'de kendi görüşünde olanlarla görüştü, Musul köylerinden birinde toplanmak üzere sözleştiler. Orada kırk kişi toplanıp Behlûl'u başkan seçtiler. Asıl niyetlerini gizli tutarak uğradıkları âmillere bazı işleri yapmak üzere Hişâm tarafından görevlendirildiklerini söylüyor ve posta hayvanları alıyorlardı. Uşağın şarabı satın aldığı köye ulaştıklarında Behlûl: «Öldürmeğe önce âmil'den başlayalım.» dedi. Arkadaşları: «Biz Hâlid'i öldürmek istiyoruz; eğer bu âmili öldürmek ile başlarsak maksadımız yayılır. Hâlid ve diğerleri bizden korunurlar. Bunu öldürüp de, mescitleri yıkıp kiliseler, havralar yaptıran, Müslümanların işlerini mecûsilere tevdi eden, Müslüman kadınları zimmilere nikâhlayan Hâlid'i elden kaçırmamız iyi olmaz, onu öldürüp rahatlayalım.» dediler. Behlûl: «Vallahi, ben bunu öldürmeden bir yere gitmem, ben bunu da, Halid'i de öldürmek istiyorum.» diyerek buradaki âmili öldürdü. Halk bunların isyancı olduğunu anlayıp kaçtılar. Postacılar bunları Hâlid'e haber verdiler, fakat reislerinin kim olduğunu bilmediklerini söylediler.

Hâlid Vâsıt'tan Hîre'ye geldi. Orada Hind âmiline yardım için Şâm' dan gelmiş bir ordu bulunuyordu. Bu orduyu isyancıları bastırmakla görevlendirerek onlardan bir kişi öldürene Şâm'da aldıklarının dışında ayrıca mükâfat vereceğini ve Hindistan'a gitmekten muaf tutacağını vaat etti. Bunu duyunca isyancılar üzerine koşuştular. Önderleri Kaynoğullarından biri idi ve emrinde altı yüz kişi vardı. Hâlid bunlara iki yüz kişilik bir kuvvet daha ilâve etti. Bunlar Fırat kenarında birleştiler. Kaynlı önder yanında bulunan Hâlid'in sonradan ilâve ettiği güvenlik ekibine: «Bizimle beraber olmayın da zaferi o ve arkadaşları kazansın.» dedi. Behlûl bunlara doğru ilerledi, Kaynlıya saldırarak onu yaraladı. Şâmlılar ve güvenlik ekibi hezimete uğradı. Behlûl ve arkadaşları bunların peşine düşerek yakaladıklarını katlettiler ve Kûfe'ye kadar geldiler. Şâmlılar çok güzel atlar üzerinde olduklarından Behlûl bunlara yetişemedi, fakat Kûfe'nin güvenlik ekibine yetişip yakaladı. Bunlar Behlûl'e: «Allah'tan kork, biz zorla ve istemeyerek gönderildik.» dediler. Behlûl bunların başına mızrakla vurarak: «Haydi, çabuk olun.» dedi. Öldürdüğü Kaynlının üzerinde bulduğu on bin dirhemi (bedre) aldı.

Kûfe'de Behlûl gibi düşünen altı kişi vardı. Bunlar da isyan edip Behlûl'e katılmak istediler, fakat Sarîfeyn'de katledildiler. Behlûl oraya gelerek: «Bunları kim öldürdü ise bu on bin dirhemi ona veriyorum.» dedi. Bir grup insan gelerek isyancıları kendilerinin öldürdüklerini söy-

lediler. Behlûl'ü Hâlid'in yanından geliyor zannettiler. Behlûl o köy halkına bunların doğru söyleyip söylemediklerini sordu. Köylüler o altı isyancıyı bunların öldürdüklerini doğrulayınca Behlûl bunları katledip o köyden ayrıldı.

Hâlid askerlerinin hezimete uğradığını ve Sarîfeyn'de yapılanları öğrenince Behlûl üzerine Şeybân soyundan Havşeb b. Yezîd b. Rüveym-oğullarından biri komutasında bir ordu gönderdi. İki ordu Musul ve Kûfe arasında karşı karşıya geldiler. Kûfeliler yenilerek Hâlid'e geldiler. Behlûl aynı gün Musul'a gitmek niyetiyle hareket etti. Musul âmili Hişâm'a yazarak Behlûl ve adamlarını ona bildirdi ve bir ordu istedi. Hişâm ona şöyle yazdı: «Bu gelen isyancılara karşı Küsâre b. Bişr'i gönder». Hişâm Behlûl'ü sadece lakabıyla tanıyordu. Âmil tekrar Hişâm'a yazarak isyancının Küsâre b. Bişr olduğunu haber verdi. Behlûl arkadaşlarına: «Biz vallahi, (Hâlid'i kasdederek) İbnu'n-Nasrâniyye'ye (Hristiyan kadının oğluna) bir şey yapmayacağız. Hâlid'i emir tayin edenin başını niçin istemeyelim.» diyerek Şâm'da bulunan Hişâm'ın üzerine yürüdü. Hişâm'ın âmilleri Behlûl'ün kaleye girmesine izin verdikleri takdirde Hişâm'ın başına bir iş getireceğinden korktular. Hâlid Irak' tan, Cezîre âmili Cezîre'den, Hişâm Şâm'dan birer ordu gönderdiler. Bu ordular Cezîre ve Musul arasında "Deyr" denilen yerde birleştiler. (Bir rivayete göre "Kuheyl" denilen yerde). Behlûl Deyr'in kapısına kadar geldi. Yanında bulunan yetmiş kişiyle birlikte bu orduya saldırdı. O gün akşama kadar savaşarak ordudan bir kaç kişiyi öldürdü. Ordu yirmi bin kişiydi. Epeyce ölü ve yaralı verdiler. Daha sonra Behlûl ve arkadaşları hayvanlarını keserek yaya hücum ettiler. Olanca güçleriyle savaştılar. Behlûl'ün arkadaşlarından çoğu katledildi, Behlûl de ağır bir şekilde yaralandı. Arkadaşları Behlûl'e kendisinden sonra bir emîr seçmesini söylediler. Behlûl: «Ben öldüğüm takdirde Müminlerin emîri Diâme eş-Şeybânî, o ölürse el-Yeşkûrî'dir.» dedi.

Behlûl o gece öldü. Sabah olunca Diâme onları tahliye ederek kaçtı.

Dahhâk b. Kays, Behlûl'e mersiye yazmıştır:

«Ben Ebû Bişr'in ölümünden sonra düşmana yardımcı olan
kimseler gördüm.
Sanki onlar dün bizim dostlarımız, arkadaşlarımız değildi.
Ey göz! Artık kendinden yaşlar dök ve bizim için ağla.
Onlar bizim için dünyanın içini ve dışını boşalttılar ve Huld
cennetlerinde bize komşu oldular.»

Behlûl ölünce Amr Yeşkûrî isyan etmiş ve kısa zaman sonra katledilmiştir. Ayrıca Eşheb'in arkadaşı Bahterî altmış kişilik bir grupla Hâ-

lid'e isyan etmiş, Hâlid Sımt b. Müslim Beceli'yi dört bin kişilik orduyla bunlar üzerine göndermiştir. Bunlar Fırat kenarında karşılaşmışlar ve isyancılar hezimete uğramıştır. Kûfe halkının kölcleri ve düşük kişileri bunları yakalamış ve öldürünceye kadar taşlamışlardır.

Daha sonra Vezîr es-Sahtiyânî bir grupla Hîre'de Hâlid'e karşı ayaklanmış, geçtiği her köyü yaktırmış, karşılaştığı her insanı katletmiş ve burada bulunan eşyayı ve beytülmali zorla ele geçirmiştir. Hâlid bunun üzerine de bir ordu göndermiştir. Sahtiyânî savaştan sonra yaralanmış olarak yakalanıp Hâlid'in yanına getirilmiş, Hâlid'e yönelerek nasihat etmiştir.

Duyduğu şeyler Hâlid'in hoşuna gitmiş ve Sahtiyânî'yi katletmiyerek hapse attırmıştır. Geceleyin onu yanına getirtiyor ve onunla konuşuyordu. İnsanları katleden, köyleri yakan, malları mübah kılan bir harici (isyancı)'yı yakaladı ve onu geceleyin sohbet dostu (semir) edindi, denilerek Hâlid Hişâm'a ispiyon edildi. Hişâm hiddetlenerek Hâlid'e bir mektup yazıp onu öldürmesini emretti. Ancak Hâlid öldürme işini erteledi. Hişâm'ın Sahtiyânî'yi katledip yaktırmak konusunda ikinci mektubunu alınca onu ve bir kaç kişiyi katledip yaktırdı.

Ölünceye kadar Kur'ân okumayı bırakmadı. Son olarak şu ayeti okuyordu: **«Cehennem ateşinin sıcaklığı daha şiddetlidir; keşke anlasalardı. (Tevbe, 81)»**.

Sahârî b. Şebîb'in İsyanı

Sahârî b. Şebîb b. Yezîd, Hubel tarafında ayaklandı. Sahârî Hâlid'in yanına gelip bir hisse istemiş, Hâlid: «İbn Şebîb hisseyi ne yapacak?» diye mukabele edince Sahârî çekip gitmişti. Hâlid Sahârî'nin aleyhinde bir şeyler yapacağından korkarak pişman olmuş, Sahârî'yi istediğini vermek için çağırtmış, fakat Sahârî geri dönmemiş ve Hubel'e gitmişti. Orada Teymu'l-Lât b. Sa'lebe oğullarından bir grup bulunuyordu. Sahârî durumu onlara haber verdi. Onlar: «Sen Nasrânî kadının oğlundan ne umuyorsun? Ona kılıçla gidip öldürmek için lâyık birisin.» dediler. Sahârî: «Vallahi, ben hisse istemek niyetiyle gitmedim. Asıl niyetim ona yakınlaşmak ve sonra falanca kişiye karşılık onu öldürmekti. (Falanca kişi dediği Sufriye Haricilerinden Hâlid'in hapsederek öldürdüğü biridir.)

Sahârî bunları kendisiyle beraber ayaklanmağa çağırdı. Davetine icabet eden otuz kişiyle ayaklandı. Hâlid Sahârî'nin isyan ettiği habe-

rini alınca: «Böyle bir şey yapmasından korkmuştum.» dedi ve üzerlerine bir ordu gönderdi. Menâzir yakınlarında Sahârî ve adamlarının karşısına çıktılar. Çetin geçen bir savaştan sonra, Sahârî ve diğer arkadaşları katledildi.

Esed'in Huttel Savaşı

Esed Huttel ile savaşmıştır. Mus'ab b. Amr Huzâî'yi oraya göndermiş, Mus'ab Bedr Turhan'ın yanına gelmiş, Bedr Turhan da, Esed'in yanına gitmek için emân istemiştir. Bunun üzerine Mus'ab emân vermiş ve onu Esed'in yanına göndermiştir. Bedr Turhan Esed'e bir milyon dirhem vermeyi teklif etmiş, fakat Esed kabul etmemiş ve: «Sen oraya Bâmyân ehlinden bir garip olarak girdin, Huttel'den girdiğin gibi çık.» demiş, Bedr Turhan da Esed'e cevap olarak: «Sen de Horasân'a on hayvan üzerinde geldin, şimdi Horasân'dan çıkacak olsan yükünü beş yüz deve taşıyamaz. Ben Huttel'e genç olarak geldim. Sen bana gençliğimi iade et, ben de oradan kazandıklarımı sana vereyim.» demişti. Esed onun bu sözlerine kızarak bu şahsı kalesine dönmeğe imkân versin diye Mus'ab'a gönderdi. Bedr Turhan Esed'in kölesiyle Mus'ab'ın yanına geldi. Mevâlîden olan Seleme b. Ubeydullah: «Emîr bunu serbest bıraktığına pişman olur.» diyerek Bedr Turhan'ı hapsetti.

Esed insanlarla geldi. Müceşşir b. Müzâhim'e: «Nasılsın?» diye sordu. Müceşşir: «Dün bu günkünden daha iyi idim. Bedr Turhan ellerimizde idi, arzedeceğini arzetti, Emîr onun söylediklerini kabul etmedi ve elini uzatmadı, fakat onu serbest bırakıp kalesine götürülmesini emretti.» diye karşılık verdi. Esed bunun üzerine Bedr Turhan'ı gönderdiğine pişman oldu ve Mus'ab'a elçi göndererek Bedr Turhan'ın kaleye girip girmediğini sordu. Elçi Bedr Turhan'ı, Seleme b. Abdullah'ın yanında buldu. Esed onu getirterek ellerini kestirdi, sonra: «Burada Bedr Turhan'ın öldürdüğü Ezd soyundan Ebû Füdeyk'in velisi kimdir?» diye sordu. Ezdli bir adam ortaya çıkarak: «Benim.» dedi. Esed ona Bedr Turhan'ın boynunu vurmasını söyledi, adam da Bedr Turhan'ın boynunu vurdu.

Esed büyük kaleyi ele geçirdi. Bu kalenin yukarısında küçük bir kale kaldı. Orada Bedr Turhan'ın oğlu ve malları bulunuyordu. Oraya gidilmedi. Esed askeri Huttel vadilerine dağıttı. Bunlar pek çok ganimet ve esirle döndüler. Buralardaki halk Çin'e kaçtı.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl içerisinde Velid b. Ka'kâ Anadolu'da savaşlar yaptı.

Hacc emirliğini Ebû Şâkir Mesleme b. Hişâm b. Abdülmelik yaptı. Onunla beraber İbn Şihâb ez-Zührî de haccetti.

Mekke, Medîne ve Tâif âmili Muhammed b. Hişâm el-Mahzûmî idi.

Irak ve bütün Maşrık âmili Hâlid Kasrî, Horasân âmili kardeşi Esed idi. (Esed'in bu sene öldüğü ve yerine Ca'fer b. Hanzala el-Behrânî'yi halife bıraktığı rivayet edilir. Yine Esed'in 120 yılında öldüğü de söylenmiştir.)

Mervân b. Muhammed bu yıl içinde Armenia ile savaşmış, Lân ülkelerine girmiş, Hazar yurtlarına kadar ilerlemiştir. Belencer, Semender'den geçmiş, Hakan'ın bulunduğu Beyzâ'ya kadar ilerlemiş, Hakan kendisinden kaçmıştır.

Habîb b. Ebî Sâbit, Abdurrahman b. Saîd b. Yerbû' el-Mahzûmî, Kays b. Sa'd el-Mekkî, Süleyman b. Mûsâ el-Eşdak, İyâs b. Mesleme b. Ekva' bu yılda ölmüşlerdir.

HİCRET'İN YÜZ YİRMİNCİ (M. 737-738) YILI OLAYLARI

Esed b. Abdullah'ın Ölümü

Bu yılın rebiyülevvel ayında Esed b. Abdullah Belh şehrinde ölmüştür.

Ölüm sebebi karnında ortayan çıkan "dübeyle" hastalığıdır. Hastalığa yakalanmış, bir müddet sonra iyileşmişse de daha sonra ölmüştür. Yerine Ca'fer b. Hanzala el-Behrânî getirilmiş, Ca'fer dört ay bu görevde kalmış, ondan sonra da recep ayında Nasr b. Seyyâr aynı göreve tayin edilmiştir.

Herât dihkânı Horasân Esed'in yakın dostu idi. Mihrican günü hediyeler ve kimsenin getirmediği orijinal şeylerle Esed'in yanına gelmişti. Hediyelerin değeri bir milyon dirhemdi. Esed'e: «Biz Acemler dört yüz sene hilim, akıl ve vakar sayesinde dünyayı yedik. Bizim aramızda üç sınıf insan vardır: Biri meymûnu'n-nakîbe (uğurlu ve kutlu kişiler)'dir. Bunlar nereye yönelirlerse, Allah kapıları bunlara açar. İkincisi evde mürüvvetini tamamlamış kişidir. Eğer kişi bu şekilde olursa selâm verir, merhaba der. Üçüncüsü de gönlü geniş, eli açık kimsedir. Eğer bir kişi böyle olursa öne geçirilir ve öncülük yapar. Allah bu kişilerin vasıflarını sende de yaratmıştır. Senden daha kethüda (güvenilir) birini tanımıyoruz. Sen aziz, ev halkını, yakın arkadaşlarını ve kölelerini derleyip toparlamış güçlü birisin. Onların içinde küçük veya büyüğe düşmanlık edecek kimse yoktur. Sonra çöllerde yapılabilmiş en güzel eyvanları sen bina ettin. Senin kutlu ve uğurlu biri olduğunun delili; yüz bin kişilik ordusu ve Hâris b. Süreyc gibi bir yardımcısı olmasına rağmen Hakan'ı hezimete uğratmış olman, adamlarını katletmen ve mallarını ele geçirmendir. Gönlünün geniş, elinin açık olmasına gelince; biz sana iki maldan hangisinin daha sevimli geldiğini bilmiyoruz; eline geçen mal mı, yoksa elinden çıkan mal mı? Bilakis sen elinden mal çıkınca daha mutlu oluyorsun.» dedi. Esed buna güldü ve: «Sen dihkanları-

mızın en hayırlısısın.» diyerek gelen hediyeleri arkadaşları arasında taksim etti.

Esed ölünce İbn İrs Abdî onun için bir mersiye yazdı:

«Birisi Esed'in öldüğü haberini duyurdu, itaat edilen bu melik için kalpler hüzünle doldu.
Rabbinin hükmüne karşı koyulmaz.
Ey göz! Göz yaşlarını cömertçe aralıksız dök, Esed'in aramızdan ayrılışı seni üzmedi mi?»

Esed öldüğü zaman Ebû Şâkir Mesleme b. Hişâm b. Abdülmelik Hâlid Kasrî'ye şöyle yazdı:

«Kulları Esed'den kurtaran Rab Hâlid'den de kurtarsın.
Babasına gelince, o da nesebi karışık, kötü birisiydi,
Zina, salîb (haç), içki ve domuzu helâl sayıyor ve sapıklığı doğru yol gibi görüyordu.
Annesinin istek ve arzusu da fuhuş yapan kötü cariyelerin arzusundan farksız idi.
Peygamberi inkâr ediyor, kâhince haç ve vaftize iman ediyordu.»

Hâlid bu mektubu okuyunca: «Ey Allah'ın kulları! Hiç kardeşinin ölümünden dolayı adamın böyle taziye edildiğini gördünüz mü?» dedi.

Hâlid ile Ebû Şâkir'in araları açıktı. Hişâm hilâfet için oğlunu aday göstermiş ve Kümeyt şöyle demiştir:

«Velîd'den sonra hilâfetin temelleri İbn ümm Hakîm'e (yani Ebû Şâkir'e) râcidir.»

Hâlid bu şiiri işitince: «Künyesi "Şâkir" olan bütün halifeleri inkâr ediyorum.» demiştir. Ebû Şâkir de Hâlid'in bu sözlerini duyunca ona kin beslemeğe başlamıştır.

Horasân'da Abbâsoğullarının Taraftarları

Bu yıl içerisinde Horasân'da Abbâsoğulları taraftarları Muhammed b. Ali Abdullah b. Abbâs'a durumlarını bildirmek üzere Süleyman b. Kesîr'i gönderdiler.

Sebebi ise şudur:

Muhammed, Hidâş'a itaat ettikleri ve onun hakkında anlatılan yalanlara inandıkları için, Horasân'daki Abbasoğulları taraftarlarıyla ya-

sıtmayı ve elçi göndermeyi kesmişti. Muhammed'in mektup ve elçileri böyle gecikince bunlar haber vermek üzere Süleyman'ı gönderdiler. Süleyman gelince Muhammed ona bu hususta sert davranmış ve mühürlü bir mektupla onu Horasân'a göndermişti.

Mektubu açtıklarında «Bismillâhirrahmanirrahîm»den başka bir şey göremediler. Bundan durumun önemini ve Hıdâş'ın onun emrine aykırı davrandığını anladılar. Muhammed Süleyman'ın dönüşünden sonra onlara Bükeyr b. Mâhân'ı göndererek Hıdâş'ın yalan söylediğini bildirdi. Bununla alay ettiler ve sözlerini tasdik etmediler. Bükeyr Muhammed'in yanına döndü. Muhammed onunla, bir kısmına demir, bir kısmına bakır geçirilmiş asâlar gönderdi. Bükeyr de nakîb ve taraftarları (şia) toplayarak her birine bir asâ verdi. Bunun üzerine Horasân'daki taraftarlar Muhammed'e muhalefet etmiş olduklarını anlayarak bundan tövbe ettiler.

Hâlid b. Abdullah Kasrî'nin Azledilmesi ve Yûsuf b. Ömer Şekafî'nin Valiliği

Bu yılda Hişâm b. Abdülmelik Hâlid'i bütün görevlerinden azletti. Bu azil ve sebebinde tarihçiler ihtilâf etmişlerdir.

Ferrûh Ebû'l-Müsennâ Rümmân nehri kenarında Hişâm b. Abdülmelik'in gelir getiren arazilerinin idaresiyle görevlendirilmişti. Hâlid Ferrûh'un burada bulunmasını hazmedemez, Hayyân Nabatî'ye Hişâm'a gidip burası için Ferrûh'tan daha fazla ücret teklif etmesini söyler. Hayyân Hâlid'in dediğini yapar ve gelir getiren arazilerin idaresini üzerine alır; fakat Hâlid Hayyân'a karşı daha çok hazımsızlık gösterir ve ona eziyet etmeğe başlar. Hayyân: «Bana eziyet etme, beni bu duruma sen getirdin.» derse de, Hâlid eziyet etmeye devam eder, hattâ Hayyân'ın yanına gelip sulama kanallarını yıkar. Hayyân Hişâm'a giderek Hâlid'in yaptıklarını haber verir. Hişâm durumu kontrol etmek üzere bir adam gönderir. Hayyân, Hişâm'ın hizmetçilerinden birine: «Söyleyeceğim sözleri Hişâm'ın duyacağı bir yerde söylersen, sana bin dinar vereceğim.» der. Adam: «Parayı hemen ver, istediğini söyleyeyim.» diye cevap verir. Hayyân bunun üzerine bin dinar vererek: «Hişâm'ın çocuklarından birini ağlatacaksın ve ona şöyle diyeceksin: «Sus, sanki sen geliri on üç milyon olan Hâlid Kasrî'nin oğlusun.» Hizmetçi Hayyân'ın dediği şekilde hareket etti ve bunu Hişâm duydu, Hayyân'ı çağırtarak Hâlid'in gelirini sordu. Hayyân: «On üç milyon.» diye cevap verince bu Hişâm'ı etkiledi.

Bir rivayete göre Hâlid'in geliri yirmi bin dinardır. Irak'ta bir ta-

kım su kanalları açtırmıştır. Hâlid nehri ve Bâcirî, Târmânâ, Mübarek, Câmi, Kûre, Sâbûr, Sulh nehirleri gibi. Çok zaman: «Ben mazlûmum, ayağımın altında olanlar bana aittir.» derdi. Bununla Ömer'in Becile'ye Sevâd'ın dörtte birini vermesini kastediyordu.

Uryân b. Heysem ve Bilâl b. Ebî Bürde dilediğini alması için emlâkini Hişâm'a arzetmesini teklif ettiler ve Hişâm'ın buna razı olacağına garanti verdiler, fakat Hişâm'ın Hâlid'e karşı tavrını değiştirdiğini öğrendiler. Hâlid bunların tekliflerine olumlu cevap vermedi. Ayrıca Hişâm'a Hâlid'in oğluna: «Sen Mesleme b. Hişâm'dan aşağı değilsin.» dediği haber verildi.

Amr b. Saîd b. Âs soyundan biri Hâlid'in huzuruna çıkarak ağır bir şekilde konuştu ve Hişâm'a bir mektup yazarak Hâlid'i şikâyet etti. Hişâm, Hâlid'e yazdığı mektupta onu kınamış, kötülemiş ve yaya olarak kapısına kadar gelerek kendisinin rızasını istemesini emretmişti. Hâlid, Hişâm'ı zikrediyor ve: «Ey aptal kadının oğlu!» diyordu. Yine hutbe okuyor ve: «Siz benim fiyatları yüksettiğimi iddia ediyorsunuz. Allah'ın lâneti fiyatlarınızı yükseltene olsun.» diyordu.

Hişâm, Hâlid'e yine bir mektup yazarak Emîrü'l-Müminin'in ürünleri satılmadan kendi ürünlerini satmamasını istemiştir. Hâlid oğluna: «Emîrü'l-Müminin sana muhtaç olursa, senin halin nice olur?» diyordu. Bütün bunlar Hişâm'ın kulağına gitti. Yine Hâlid'in, Irak'ta valilik etmeyi küçümsediğini de işitti. Hişâm Hâlid'e bir mektup yazarak: «Ey Hâlid! (Ey Hâlid'in annesinin oğlu) Senin, "Irak valiliği benim için bir şeref değildir." dediğini işittim. Ey İbnü'l-Lahnâ! Irak valiliği senin için nasıl şeref olmaz? Halbuki sen zelil ve ayrıca az olan Becîle soyundansın. Vallahi, öyle sanıyorum ki, sana ilk gelen küçük bir Kureyşli senin ellerini boynuna bağlayacaktır.» dedi.

Hâlid hakkında hoşuna gitmeyen şeyler duymağa devam etti ve sonunda onu azletmeğe karar verdi, fakat bunu gizli tuttu. Yemen'de bulunan Yûsuf b. Ömer'e yazarak kendisini vali tayin ettiğini bildirdi ve otuz arkadaşıyla Irak'a gelmesini emretti. Yûsuf Kûfe'ye doğru hareket ederek Kûfe yakınlarında istirahat için konakladı. Hâlid'in Kûfe'deki halifesi Târık oğlunu sünnet ettirmiş ve ona mal ve elbiselerden başka bin kadar erkek ve kadın hizmetçi hediye edilmişti. Irak'tan bir kaç kişi Yûsuf'a rastlamış ve kim olduklarını, nereye gittiklerini sormuştu, Yûsuf da bazı yerlere uğramak niyetinde olduklarını söylemişti. Bu kişiler Târık'ın yanına gelerek Yûsuf ve arkadaşlarını haber verip, onların Haricîlerden olduklarını söyleyerek onları öldürmesini istediler. Yûsuf Sakîf evlerine doğru yürüdü. Kendilerine kim oldukları soruldu,

fakat durumlarını gizlediler. Yûsuf orada bulunan Mudarlıları toplattırdı, fecir vakti mescide girdiler. Müezzine ezan okutturup namazı kıldırttı, sonra Târık ve Hâlid'e adam göndererek onları yakalattı. Artık kazanlar kaynıyordu.

Başka bir rivayete göre, Hişâm Yûsuf'u Irak'a tayin etmek istemiş ve bunu gizli tutmuştur. Cündeb (mevlâ Yûsuf) Hişâm'a Yûsuf'un mektubunu getirmiş, Hişâm bu mektubu okuyunca Divan işlerine bakan Sâlim b. Anbese'ye: «Ona kendi lisanınla cevap yaz ve mektubu bana getir.» demişti. Hişâm kendi el yazısıyla küçük bir mektup (pusula) yazarak Yûsuf'tan Irak'a gitmesini istedi. Sâlim yazdığı mektubu Hişâm'a getirince Hişâm kendi yazdığı mektubu bu mektubun arasına koyarak mühürledi, sonra Yûsuf'un elçisini dövdürüp elbiselerini yırttıktan sonra mektubu ona verip gönderdi. Sâlim'in halifesi olan Beşîr b. Ebî Talha bundan şüphelendi ve: «Bu bir hiledir. Hişâm Yûsuf'u Irak'a tayin etti.» diyerek, Sâlim'in Irak'taki halifesi İyâz'a mektup yazdı ve: «Ehlin sana Yemen elbisesi gönderiyor, elbise sana gelince giy ve Allah'a hamdet, sonra da bunu Târık'a haber ver.» dedi. İyâz bu durumu mektupla Târık'a bildirdi.

Fakat daha sonra Beşir mektubu yazdığına pişman olarak İyâz'a ikinci bir mektup yazdı ve: «Ehlin sana elbise göndermekten vaz geçti.» dedi. İyâz da bunu ikinci bir mektupla Târık'a bildirdi. Târık: «Asıl haber birinci mektuptadır, fakat Beşir haberin ortaya çıkmasından korkarak pişman oldu.» dedi.

Târık, Kûfe'den hareket ederek Vâsıt'ta bulunan Hâlid'in yanına gitmek için yola çıktı. Hâlid'in hacipliğini yapan ve divanlarına bakan Dâvud Berîdî Târık'ı görerek Hâlid'e haber verdi. Hâlid Târık'ın gelmesine izin verdi, huzuruna çıkınca da: «Seni izinsiz buralara getiren nedir?» diye sordu. Târık: «Hata ettiğim bir durum... Emîre kardeşinin ölümünden dolayı mektup yazarak taziyetlerimi bildirmiştim. Halbuki ona yürüyerek gelmem gerekiyordu.» dedi. Hâlid bu sözlerden mütehassis olarak ağladı ve Târık'a hemen işinin başına dönmesini emretti. Dâvud oradan ayrılınca Târık'a durumu anlatarak görüşünü sordu. Târık hemen Emîrü'l-Müminîn'in yanına giderek kendisi hakkında duyduğu şeylerden dolayı özür dilemesini istedi. Hâlid bunu izinsiz yapamayacağını söyledi. Sonra aralarında şöyle bir konuşma oldu:

Târık:

— O zaman beni gönder, senin için izin alayım.

Hâlid:

— Bu da olmaz.

Târık:

— Ben gidip bu senelerde olan şeylerin hepsini Müminlerin emîrine tazmin edeyim ve onun ahdini (seni yeniden tayin emrini) getireyim.

Hâlid:

— Bunun meblağı ne kadar?

Târık:

— Yüz milyon.

Hâlid:

— Ben bunu nereden alayım, on milyon dirhem bile bulamam.

Târık:

— Bunun yükünü ben, falan ve falanca çekeriz.

Hâlid:

— Ben onlara bir şey verip de geri dönersem, bu bana yakışmaz, alçak biri olurum.

Târık:

— Nimetin senin ve bizim üzerimizde devam etmesi ve mallarımızla sürülmemiz bizi bu mallardan dolayı hesaba çekecek birinin gelmesinden daha iyidir. Bu mallar Kûfeliler yanındadır, bu malları yemek için bizim katledilmemizi beklemektedirler.

Hâlid bundan da kaçındı. Târık ağlayarak veda etti ve: «Bu dünyada karşılaşacağımız şeylerin sonuncusudur.» diyerek Kûfe'ye gitti. Hâlid de Cumme'ye gitti.

Yûsuf'un Hişâm'a gönderdiği elçi geri dönüp Yûsuf'un yanına Yemen'de geldi ve: «Emîrü'l-Müminin kızgın, beni dövdü ve mektubuna cevap bile yazmadı. İşte Divan başkanı Sâlim'in mektubu!» dedi.

Yûsuf mektubu okudu, sonuna gelince Hişâm'ın kendi el yazısıyla yazmış olduğu ve kendine Irak valisi olduğunu bildiren ve İbnu'n-Nasrâniyye'yi (Hâlid'i) ve arkadaşlarını ve onlara kızgınlığı geçinceye kadar işkence etmesini emreden mektubunu okudu. Yûsuf bir kılavuz alarak ve oğlu Salt'ı da Yemen'e halife bırakarak aynı gün hareket etti ve 120 senesinin cemaziyülahir ayında Kûfe'ye geldi ve Necef'de konakladı. Azatlısı Keysân'ı göndererek: «Git Târık'ı al, gel. Eğer zorluk çıkarmadan gelirse onu ata bindir, gelmekte direnirse onu sürüyerek getir.» dedi.

Keysân Hîre'ye gelip ora halkının seyyidi Abdülmesîh'i de yanına

alarak Târık'a gitti ve ona: «Yûsuf Irak'a vali olarak geldi, seni istiyor.» dedi. Târık Keysân'a: «Eğer Emir mal isteseydi, istediğini ona verirdim.» diye karşılık verdi. Keysân Târık'ı alarak Yûsuf b. Ömer'in yanına yöneldi. Hîre'de Târık'ı iyice dövdü. Beş yüz kırbaç vurduğu söylenir. Kûfe'ye geldiklerinde Atâ b. Mukaddem'i Cumme'de bulunan Hâlid'e gönderdi. Atâ önce Hâlid'in hâcibine geldi ve: «Ebû'l-Heysem'in yanına girmem için izin al.» deyip yüz rengi değişmiş olarak Hâlid'in huzuruna çıktı. Hâlid: «Neyin var?» diye sordu. Atâ: «İyilik.» deyince Hâlid: «Senin yanında iyilik olmaz!» diye karşılık verdi. Atâ da bunun üzerine: «Ebû'l-Heysem'le görüşmek üzere izin istiyorum.» dedi.

Hâlid'in buna izin verilmesini istemesi üzerine Atâ Ebû'l-Heysem'in huzuruna çıktı ve «Veylü ümmihâ sahihatûn.» dedi ve sonra onu yakalayarak hapsetti. Ebân b. Velîd ve arkadaşları dokuz milyon karşılığında bunu ondan kurtardılar.

Yûsuf'a: «Şayet böyle bir şey yapmasaydın ondan yüz milyon alabilirdin.» denilince Yûsuf pişman oldu ve: «Artık susuyorum; ne emân veririm, ne de dönerim.» dedi.

Hâlid'in arkadaşları kendisine haber verdiler, bunun üzerine: «Hata etmişsiniz, onu alacağından emin değilim.» diyerek geri döndü. Bunlar da geri dönerek Hâlid'in razı olmadığını haber verdiler. Yûsuf: «Demek döndünüz.» dedi. Onlar: «Evet.» deyince de: «Vallahi, ne onun benzerine, ne de iki misline razı olurum, bundan daha fazla alırım.» dedi. (Yüz bin dirhem aldığı söylenir.)

Yûsuf Bilâl b. Ebî Bürde'ye birini göndererek onu yakalattı. Bilâl Kûfe'de bir ev almış, fakat henüz içine yerleşmemişti. Yûsuf, Bilâl'i kelepçeleterek bu eve getirmiş ve burasını hapishane yapmıştır.

Hâlid Hâşimîlerle ilişkiyi kesmiyor ve onlara iyilik ediyordu. Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Osman b. Affân Hâlid'e gelerek kendine yardımcı olmasını istedi, fakat umduğunu bulamadı ve şöyle dedi: «Ziyaret sadece Hâşimîler içindir. Bundan bize ait olan ise, Ali'ye lânet etmektir.» Hâlid bu sözleri duyunca :«İsteseydi Osman için bir şeyler yapardık.» dedi.

Hâlid 105 senesinin şevval ayında vali olmuş ve 120 senesinin cemaziyülevvel ayında azledilmiştir.

Yûsuf'un Irak valisi bulunduğu sırada İslâm zelil olmuştur. Bu konuda hükmü zimmet ehli veriyordu.

Yahyâ b. Nevfel bu durumu şöyle dile getirmiştir:

«Yûsuf bize geldiğinde zekâtımızı şirk ehli alıyordu ve açığa vurduğumuz veya gizlediğimiz şeylerde onlar bizim hâkimlerimiz idi.

Yûsuf gelince yeryüzü aydınlandı, hattâ bütün vadiler nurlandı; Ve hattâ insanlar arasında adaleti apaçık gördük, halbuki bundan önce pek görünmezdi.

Halife bize iyi niyetle düşmana açık verecek birini gönderdi; Ateşe düşüp yardım isteyen birine ateşle yardım etmek gibi.»

Yûsuf'ta birbirine zıt hâller vardı. Namazını mescitte uzun uzun kılar, dostlarını ve yakınlarını gözetirdi. Yumuşak dilli, mütevazi, çok dua ve tazarru eden biri idi. Sabah namazını kılar, duhâ namazını kılıncaya kadar kimseyle konuşmazdı. Kur'ân okur, Allah'a yakarırdı. Şiir ve edebiyattan da anlardı. Çok ağır ceza verir ve insanları dövdürmekte aşırıya giderdi. Yeni yapılmış elbiseyi alır, tırnağını üzerinde gezdirirdi. Eğer tırnağı takılırsa elbiseyi dikeni döver, bazen de elini kestirirdi. Ahmak biri idi. Bir gün kendisine bir elbise getirilmiş, kâtibine: «Bu elbise hakkında ne dersin?» diye sormuştu. Kâtip: «Evlerin biraz daha küçük yapılması gerekirdi.» deyince, Yûsuf elbiseyi dokuyana dönerek: «Doğru söyledi ey İbnü'l-Lahnâ!» demiş, kumaşı dokuyan da: «Biz bunu daha iyi biliriz.» diye cevap vermişti. Yûsuf bu defa da kâtibine: «O doğru söyledi, ey İbnü'l-Lahnâ!» demiş, kâtibi de: «Bu adam senede bir ya da iki elbise yapar, halbuki benim elimden böyle yüzlerce elbise geçer.» diye karşılıkta bulunmuştu. Bunun üzerine Yûsuf tekrar elbiseyi dokuyana dönerek: «O doğru söyledi ey İbnü'l-Lahnâ!» demişti.

Bu şekilde bir onu bir öbürünü yalanladı, sonra elbisedeki beytleri (evleri) saydırdı ve elbisenin bir tarafından bir ev eksik olduğunu görerek elbiseyi dokuyana yüz kırbaç vurdurdu.

Anlatıldığına göre, Yûsuf bir gün sefere çıkacağı sırada cariyelerini yanına çağırtarak içlerinden birine: «Benimle sefere çıkar mısın?» diye sormuştu. Cariye: «Evet.» deyince: «Ey kötü kadın! Sen birleşmeyi sevdiğin için böyle söylüyorsun.» diyerek boynunu vurdurmuş, sonra başka bir cariyeye: «Sen ne diyorsun?» diye sormuş, o da: «Ben çocuğumla kalayım.» deyince de: «Ey kötü kadın! Bunu benden ayrılmak için söylüyorsun.» diyerek bunun da boynunu vurdurmuş, üçüncü cariyeye: «Sen ne dersin?» diye sormuş, bu da: «Ne söyleyeceğimi bilemiyorum. İki cariyeden birinin dediğini söylesem, sonumun ne olacağı belli olmaz.» deyince: «Ey Lahnâ (sünnetsiz kadın)! Benimle münakaşa mı ediyorsun?» diyerek bunun da boynunu vurdurmuştur.

Kısa boylu, büyük sakallı biriydi. Kesip giymek için uzun elbise getirtirdi. Eğer terzi: «Biçme işleminden artanlar bize yeter.» derse, bu Yûsuf'un hoşuna giderdi. Terziler Yûsuf için uzun elbiseler biçerler, gerekeni alırlardı. Bir de Yûsuf'a: «Bu elbise sana yeterli gelmedi.» derlerse Yûsuf iyice hoşnut olurdu.

Bu konuda Yûsuf hakkında çok ilginç şeyler vardır. Meselâ bir gün kâtibine: «Neyin var?» diye sormuş, kâtip: «Azı dişimden şikâyetim var.» diye cevap vermişti. Yûsuf bunun üzerine bu dişi çekmek üzere yanında başka bir diş ile bir haccâm (kan alıcı) getirtmişti.

Nasr b. Seyyâr'ın Horasân'a Vali Olması

Esed b. Abdullah ölünce Hişâm b. Abdülmelik, Horasân'a kimin tayin edileceği konusunda Horasân'ın durumunu bilen Abdülkerim b. Selît el-Hanefî ile istişare etti. Abdülkerim: «Ey Emîru'l-Müminîn! Horasân için Kirmânî uygundur.» dedi. Hişâm kabul etmeyerek o şahsın ismini sordu. Abdülkerim: «İsmi Cüdey' b. Ali'dir.» deyince Hişâm: «Benim ona ihtiyacım yok.» dedi. Abdülkerim yaşlı ve tecrübeli Yahyâ b. Nuaym b. Hübeyre Şeybânî'yi teklif etti. Hişâm: «Rabîa'lılar ile sınırlar korunmaz.» dedi. Abdülkerim kendi kendine: «Rabîa ve Yemenlileri hoş karşılamadı, bir de Mudar soyundan birini teklif edeyim.» diyerek: «Bir kusurunu görmezsen Âkil b. Ma'kıl el-Leysî olabilir.» dedi. Hişâm: «Nedir o kusur?» deyince Abdülkerim: «Âkil fazla iffetli değildir.» dedi. Hişâm: «Ona da ihtiyacım yok.» dedi. Abdülkerim, Mansûr b. Ebi'l-Harkâ es-Sülemî'yi, «Akıllıdır, yiğittir; yalnız biraz yalan söyler.» diyerek teklif etti. Hişâm: «Yalandan hayır yoktur.» diyerek bunu da reddetti. Abdülkerim, Yahyâ b. Hudayn'ı teklif etti. Hişâm: «Ben Rabîa'nın sınırları koruyamayacağını söylemedim mi?.» dedi. Abdülkerim Nasr b. Seyyâr'ı teklif edince Hişâm: «Bu Horasân için biçilmiş kaftan.» diyerek kabul etti. Abdülkerim: «Her ne kadar iffetli ve tecrübeli ise de onun da bir eksik yönü var.» dedi. Hişâm: «Nedir o eksiklik?» diye sorunca Abdülkerim: «Nasr'ın Horasân'da fazla aşireti yok.» dedi. Hişâm bunun üzerine: «Ey babasız kalasıca! Aşireti benden fazla olan birini mi arıyorsun? Ben de onun aşiretiyim.» diye cevap verdi. Nasr'ın Horasân'a tayin emrini yazarak Abdülkerim ile gönderdi.

Rivayet edildiğine göre, Horasân valiliği için Hişâm'a, Osman b. Şihhîr teklif edilmiş, fakat şarap içtiği söylenmiş. Yine Yahyâ b. Hudayn teklif edilmiş, fakat kibirli olduğu söylenmiş. Yine Katan b. Kuteybe teklif edilmiş, fakat yakınlarının öldürüldüğü söylenmiştir. Hişâm bunların hiç birini vali tayin etmeyerek Nasr'ı vali tayin etmiştir.

Esed'in ölümü sırasında Horasân'a vekil bıraktığı Ca'fer b. Hanzala, Nasr'dan kendisini Buharâ'ya tayin etmesini istemiş, Bahterî b. Mücahid (mevlâ Benî Şeybân) ile istişâre etmiş, Bahterî: «Bu teklifi kabul etme; çünkü sen Horasân'da Mudar soyunun ileri gelenlerinden birisin, bütün Horasân'a vali olmak sıfatıyla bunu yapmış olursun.» demişti. Daha sonra Nasr Horasân'a vali tayin edildiği haberini alınca Bahterî'yi çağırtmış, Bahterî arkadaşlarına: «Nasr Horasân valisi oldu.» demiş ve Nasr'ın yanına gelince emîr selâmı vermişti. Nasr: «Vali olduğumu nereden anladın?» diye sormuş, Bahterî: «Sen benim yanıma geliyordun, şimdi kendin gelmeyip de adam gönderince vali olduğunu anladım.» diye cevap vermişti.

Nasr Horasân'a vali olduğu haberini getiren Abdülkerim'e on bin dirhem vermiştir. Müslim b. Abdurrahman b. Müslim'i Belh'e, Vessâc b. Bükeyr b. Vessâc'ı, Merv-i Rûz'a, Hâris b. Abdullah b. Abdullah b. Haşrec'i Herât'a, Ziyâd b. Abdurrahman Kuşeyrî'yi Neysâbûr'a, damadı Ebû Hafs b. Ali'yi Harezm'e, Katan b. Kuteybe'yi Suğd'a emîr olarak tayin etmiştir. Yemenli bir adam: «Bunun gibi akrabalarını kayıran kimse görmedim.» demiş, başka biri: «Aksine, bundan önceki daha da yakınlarını kayırıcı idi. Horasân'da dört yıl boyunca sadece Mudar soyundan olanlar göreve getirilmiştir.» dedi.

Horasân onun zamanında mamur hale getirilmiş, idaresi ve vergi toplama işleri düzene sokulmuştur.

Sevvâr b. Eş'ar şöyle demiştir:

«Korkulu günlerden sonra Horasân her türlü cebbârın zulmünden emin hale gelmiştir.»

Yûsuf Horasân'ın karşılaştığı durumları öğrenince Horasân'a yardım olsun diye Nasr b. Seyyâr'ı tercih etmiştir.

Nasr 120 senesinin recep ayında vali olmuştur.

Çeşitli Olaylar

Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik Sâife ile savaşmış ve Sendere'yi fethetmiştir.

İshâk b. Selem Ukaylî, Tûmânşah ile savaşmış, kalelerini fethetmiş, yurtlarını harap etmiştir.

Bu yıl hacc emîrliğini Muhammed b. Hişâm b. İsmâil Mahzûmî yap-

mıştır. (Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik veya kardeşi Yezid b. Hişâm'ın yaptığı da rivayet edilmiştir.)

Medîne, Mekke ve Tâif âmili Muhammed b. Hişâm Mahzûmî, Irak ve Maşrık âmili Yûsuf b. Ömer (bir rivâyete göre, Ca'fer b. Hanzala) Horasân âmili Nasr b. Seyyâr (Hişâm buna Yûsuf b. Ömer ile mektuplaşmasını emretmiştir. Bir rivayete göre Horasân âmili Ca'fer b. Hanzala idi.) Basra âmili Kesîr b. Abdullah Sülemî (Bunu Yûsuf tayin etmiştir), Basra kadısı Âmir b. Ubeyde, Armenia ve Azerbeycân âmili Mervân b. Muhammed, Kûfe kadısı İbn Şübrüme idi.

Bu yıl içerisinde ölen bazı şahsiyetler:

Âsım b. Ömer b. Katâde, Mesleme b. Abdülmelik b. Mervân (Bir rivayete göre 121 yılında Şâm'da ölmüştür.), Kays b. Müslim, Muhammed b. İbrâhim b. Hâris Temimî, Fakih Hammâd b. Süleyman, Vâkid b. Amr b. Sa'd b. Muâz, Ali b. Müdrik Nehaî Kûfî, Kâsım b. Abdurrahman b. Abdullah b. Mes'ûd Kûfî.

HİCRET'İN YÜZ YİRMİ BİRİNCİ (M. 738-739) YILI OLAYLARI

Bu yıl içerisinde Mesleme b. Hişâm Anadolu'da savaşlar yapmış ve bazı kaleler fethetmiştir.

Zeyd b. Ali b. Hüseyn'in Zuhuru

Zeyd b. Ali b. Hüseyn'in bu yılda öldürüldüğü, başka bir rivayete göreyse 122 senesinde öldürüldüğü söylenir. Biz şimdi Zeyd'in Hişâm'a ve ona bey'at etmeğe karşı çıkışını zikredecek, 122 senesi olaylarında da öldürülüşünden bahsedeceğiz.

Zeyd'in Hişâm'a muhalefet ediş sebebinde tarihçiler ihtilâf etmişlerdir. Bunları sırayla zikredelim.

Zeyd, Dâvud b. Ali b. Abdullah b. Abbâs ve Muhammed b. Ömer b. Ali b. Ebî Talib beraberce Irak'ta bulunan Hâlid b. Abdullah Kasrî' nin yanına geldiler. Hâlid bunlara hediyeler verdi ve Medîne'ye döndüler. Yûsuf b. Ömer vali olunca bu durumu Hişâm'a bildirdi ve Hâlid'in Zeyd'den Medîne'de on bin dinara bir arazi satın aldığını ve sonra bu araziyi tekrar iâde ettiğini haber verdi. Hişâm Medîne valisine mektup yazarak Zeyd ve diğerlerini kendi yanına göndermesini istedi. Hişâm bunlara Yûsuf'un bahsettiği şeyleri sordu. Bunlar Hâlid'in kendilerine hediye verdiğini ikrar, bunun haricinde söylenenleriyse yemin ederek inkâr ettiler. Hişâm bunları doğru bularak Irak'a gidip Hâlid'e mukabele etmelerini emretti. Bunlar istemeyerek gelip Hâlid'le görüştüler. Hâlid de bunları doğrulayınca tekrar Medîne'ye doğru hareket ettiler. «Kâdisiyye» denilen yerde mola verdiklerinde Kûfe ehli elçi gönderek Zeyd'i çağırdılar, Zeyd de Kûfe'ye döndü.

Başka bir rivayete göre, Hâlid; Zeyd, Dâvud b. Ali ve Kureyşli bir kaç kişiye emanet olarak bazı mallar vermiş, Yûsuf da bunu Hişâm'a haber vermişti. Hişâm bunları Medîne'den getirterek Hâlid ile yüzleştirmesi için Yûsuf'a gönderdi. Yûsuf Zeyd'e: «Hâlid sana bazı şeyler ema-

net ettiğini iddia ediyor.» dedi. Zeyd: «Minberde ecdadıma küfreden biri bana nasıl olur da mal verir?» diye cevap verdi. Yûsuf Hâlid'i getirterek: «Zeyd senin kendisine hiç bir şey emanet etmediğini iddia ediyor.» dedi. Hâlid (Zeyd ve Dâvud'a bakarak) Yûsuf'a: «Sen bu meselede kendi günahınla benimkini bir araya mı getirmek istiyorsun? Ben minberde kendisine ve atalarına kötü sözler söylediğim birine nasıl olur da mal veririm?» dedi. Bu sözler üzerine Zeyd ve öbürleri Hâlid'e: «Bunu yapmağa seni zorlayan nedir?» deyince Hâlid: «Bu konuda bana işkence edildi, ben de bunu iddia ettim; sizin gelmenizden önce Allah'ın bir kurtuluş yolu göstereceğini ümit ettim.» dedi.

Zeyd ve beraberindekiler geri döndüler. Zeyd ve Dâvud Kûfe'de kaldı.

Başka bir rivayete göre, Zeyd'e emanet mal verdiğini iddia eden Yezid b. Hâlid Kasrî'dir.

Hişâm Zeyd ve beraberindekileri Irak'a, Yûsuf'un yanına göndermek isteyince Zeyd ve yanındakiler Yûsuf'un zulmünden ve şerrinden korkarak kendilerini ona göndermemesini istediler. Hişâm: «Ben ona size dokunmamasını yazarım.» diyerek onları gönderdi, fakat onlar yine de istemeyerek gittiler.

Yûsuf bunları yüzleştirince Yezîd: «Benim onlarda —az veya çok— hiç malım yok.» dedi. Yûsuf: «Sen benimle mi, yoksa Emirü'l-Müminîn ile mi dalga geçiyorsun?» diyerek onu ağır bir şekilde cezalandırdı. Neredeyse Yezîd ölecekti. Sonra bu sözü yayanları getirtip dövdürdü. Daha sonra Zeyd ve beraberindekileri yemine çektikten sonra serbest bıraktı, bunlar da Medîne'ye döndüler. Zeyd Kûfe'de kaldı. Zeyd kendini Yûsuf'a göndermek isteyen Hişâm'a şöyle demişti: «Eğer beni Yûsuf'a gönderirsen sağ olarak bir daha görüşebileceğimizi sanmıyorum.» Hişâm: «Gitmen gerekiyor.» deyince Zeyd gitmek zorunda kaldı.

Yine başka bir rivâyete göre, Zeyd-Hişâm anlaşmazlığının sebebi şudur: «Zeyd, amcasının oğlu Ca'fer b. Hasan b. Hasan b. Ali ile Hz. Ali'nin vakıflarının idaresi konusunda münakaşa ediyordu. Bu konuda Zeyd Hüseyinoğullarından, Ca'fer ise Hasanoğullarından davacıydı. Valinin huzurunda sonuna kadar birbirlerini dava ettiler.

Ca'fer ölünce Abdullah b. Hasan b. Hasan Zeyd ile münakaşaya devam etti. Bir gün Medîne'de Hâlid b. Abdülmelik b. Hâris'in huzurunda münazara ettiler. Abdullah Zeyd'e sert bir dil kullanarak: «Ey Sindli kadının oğlu!» diye hitap etti. Zeyd gülerek: «İsmâil bir cariyeden olmasına rağmen bu cariye efendisinin ölümünden sonra sabretti. Hem de on-

dan başka sabreden yoktu.» Zeyd Abdullah'ın annesi Fâtıma binti Hüseyn'i kasdediyordu. Babası Hasan b. Hasan'dan sonra evlenmiştir. Zeyd sonradan pişman olmuş ve Fâtıma'dan utanmıştı. Fâtıma Zeyd'in teyzesiydi. Bir müddet teyzesi Fâtıma'nın yanına gidememişti. Fâtıma Zeyd'e haber göndererek: «Ey kardeşimin oğlu! Senin annen sana göre neyse Abdullah'ın annesi de ona göre odur.» dedi. Abdullah'a da şöyle dedi: «Zeyd'in annesi için söylediklerin ne kötüdür! O kavme dahil edilmiş ne iyi bir kadındır!»

Hâlid Zeyd ile Abdullah'a: «Şimdi gidin, yarın gelin. Eğer ben sizin anlaşmazlığınızı sonuca bağlamazsam Abdülmelik soyundan olmayayım.» dedi. Medîne bir kazan gibi kaynamağa başladı. «Zeyd şöyle dedi, Abdullah böyle dedi.» söylentileri dolaşıyordu.

Ertesi gün Hâlid mecliste oturdu, bu olaya sevinenler ve üzülenler toplandı. Hâlid Zeyd ile Abdullah'ı çağırttı. Karşılıklı birbirlerine ağır dil kullanmalarını istiyordu. Abdullah konuşarak yürüdü. Zeyd: «Ey Ebû Muhammed! Acele etme, Zeyd eğer seni Hâlid'e dava ederse sahip olduğu şeyleri ıslâh edecektir.» diyerek Hâlid'in yanına geldi ve şöyle dedi: «Sen Hz. Peygamber(s.a.v.)'in soyunu, Ebû Bekir (r.a.) ve Ömer (r.a.)'in toplamadığı bir iş için bir araya topladın.» Bu sözleri üzerine Hâlid: «Bu sefihe cevap verecek biri yok mu?» diye sordu. Ensârdan Amr b. Hazm soyundan biri kalkarak: «Ey Ebû Türâb'ın oğlu (Hz. Ali'nin oğlu) ve Hüseyin'in sefih oğlu! Valinin sana itaat etmesi gerekmediğini, bilâkis sende hakkı olduğunu bilmiyor musun?» dedi. Zeyd: «Sen sus Kahtanlı; biz senin gibilere cevap vermeyiz.» şeklinde karşılık verince adam: «Benden niçin yüz çeviriyorsun? Vallahi, ben senden hayırlıyım. Babam senin babandan, annem senin annenden hayırlıdır.» diye mukabelede bulundu. Zeyd buna güldü ve şöyle dedi: «Ey Kureyş aşireti! Bu din gitti, hasepler de gitti. Vallahi, toplumun dini gidecek, hasepleri gitmeyecek.» Daha sonra konuşan Abdullah b. Vâkıd b. Abdullah b. Ömer b. Hattâb: «Yalan söyledin ey Kahtanlı! Vallahi, o senden, annesi annenden, babası babandan hayırlı ve soyludur.» diyerek yerden bir avuç çakıl alıp yere çarptıktan sonra: «Vallahi, buna bizim sabrımız yoktur» dedi.

Zeyd, Hişâm b. Abdülmelik'in yanına gitti. Hişâm onu dinlemek istemedi. Zeyd haberleri anlattıkca Hişâm altına: «Emîrine dön.» diye yazıyor. Zeyd ise: «Vallahi, aslâ Hâlid'in yanına dönmem.» diyordu. Uzun müddet beklevişten sonra izin verdi ve bir hizmetçisine ona hissettirmeden, fakat sesini işitebilecek şekilde izlemesini emretti. Zeyd iri yarı, cüsseli biriydi. Yukarı çıkarken merdivenin bir basamağında durup: «Vallahi, dünyayı seven herkes zelil olmuştur.» dedi. Sonra Hişâm'ın yanına çıkıp yemin ederek durumu anlattı Hişâm onun sözlerini tasdik etme-

yince: «Ey Müminlerin emîri! Allah hiç kimseyi kendi hükmüne rıza göstermekten daha fazla yükseltmez; yine hiç kimseyi kendi hükmüne razı olmamaktan aşağı düşürmez.» dedi. Hişâm: «Ey Zeyd! Senin hilâfet arzusunda olduğun, onu istediğin söyleniyor. Sen bir cariyenin oğlusun, bu görev sana göre değil.» dedi. Zeyd: «Sana verilecek bir cevap vardır.» deyince Hişâm söylemesini istedi. Zeyd: «Hiç kimse Allah'ın gönderdiği bir peygamberden Allah'a daha yakın ve onun katında daha yüksek derecede olamaz. İsmâil bir cariyenin oğludur, kardeşiyse nesep ve hasep bakımından soylu bir kadının oğludur. Buna rağmen Allah İsmâil'i kardeşine tercih ederek ondan insanların en hayırlısını çıkarmıştır. Hiç kimse bu şerefe nail olamamıştır; çünkü annesi ne olursa olsun dedesi Rasûlüllah (s.a.v.), babası Ali b. Ebî Talib (r.a.)'dir.» dedi. Hişâm Zeyd'e huzurundan çıkmasını söyleyince Zeyd: «Çıkıyorum, ama artık hiç hoşuna gitmeyen bir tavır takınacağım.» dedi. Sâlim Zeyd'e: «Ey Ebû'l-Hüseyn! Bunu sen açıklama.» dedi.

Zeyd Hişâm'ın yanından çıkarak Kûfe'ye gitti. Muhammed b. Ömer b. Ali b. Ebî Talib ona söyle dedi: «Ey Zeyd! Allah'ı anarak söylüyorum, sen kendi ehlinin yanına git, Kûfe ehlinin yanına gelme,çünkü onlar sana vefa göstermezler.» Zeyd bunu kabul etmeyerek: «Suçsuz olduğumuz halde esirler alay ederek bizi Hicâz'dan Şâm'a, Cezire'ye, Irak'a, Kas-ı Sakîf'e çıkardılar.» dedi ve şu şiiri okudu:

«Beni ölümden korkutmağa çalışıyor; sanki ben dünya malından ayrıyım.
Ona şöyle cevap verdim: "Ölüm, bir su kaynağıdır; elbetteki ben o kaynaktan kasemi doldurup içeceğim."
Eğer ölüm temsil edilecek olsaydı, benim gibi temsil edilirdi.
Ey babasız kalasıca! Hayanı, edebini takın ve bil ki öldürülmesem bile ben zaten öleceğim.»

Sonra: «Allahaısmarladık. Benim Allah'a ahdim var, eğer bir el bunlara itaat ederse ben yaşayamam.» diyerek ondan (Muhammed'den) ayrılıp Kûfe'ye gitti. Orada bir müddet gizlice ikamet etti. Taraftarları ard arda gelip ona bey'at ediyorlardı. Bunlar arasında Seleme b. Kuheyl, Nasr b. Huzeyme Absî, Muâviye b. İshâk b. Zeyd b. Hârise el-Ensârî gibi isimler ve Kûfe'nin ileri gelen kişileri bulunuyordu. Zeyd'in bey'ati şöyle idi: «Biz sizleri Allah'ın kitabına, Rasûlünün sünnetine, zalimlerle cihada, zayıfları müdafaaya ve mahrumlara yardıma, şu fey'i ehline eşit olarak taksim etmeğe, zulmü kaldırıp ehl-i beyte yardım etmeğe çağırıyoruz. Bunlar üzerine bey'at ediyor musunuz?» Onlar:

«Evet, bey'at ediyoruz.» deyince Zeyd elini onların elleri üzerine koyarak: Allah'ın ahdi, misâkı, zimmeti ve Rasûlünün zimmeti ile taahhütte bulunuyorsunuz. Bey'atime vefa göstereceksiniz, düşmanımla savaşacaksınız. Bana gizli ve alenî olarak samimî olup nasihat edeceksiniz.» dedi. Onlar yine: «Evet.» deyince ellerini birbirine sürerek: «Allah'ım şahid ol!» dedi. Kendisine on beş bin kişi (bir rivayete göre kırk bin kişi) bey'at etti. Zeyd daha sonra arkadaşlarından savaş için hazırlanmalarını istedi. Zeyd'e vefa göstermek, onunla beraber çıkmak isteyenler de geldiler. Zeyd'in bu durumu halk arasında yayıldı.

Bu anlatılanlar Zeyd'in Şâm'dan Kûfe'ye gelip orada gizlenerek halktan bey'at aldığını iddia eden rivayetlere göredir. Zeyd'in Hâlid b. Abdullah Kasrî veya oğlu Yezid b. Hâlid ile yüzleşmek üzere Yûsuf b. Ömer'in yanına geldiğini ileri süren görüşe göre ise Zeyd beraberinde Dâvud b. Ali b. Abdullah b. Abbâs ile Kûfe'de alenen ikâmet etmiştir. Taraftarları bu esnada sürekli olarak Zeyd'in yanına gidip gelerek onu baş kaldırmağa teşvik etmişler ve: «Biz senin muzaffer olacağını ümit ediyoruz. Bu zaman Ümeyyeoğullarının helâk olacağı zamandır.» demişlerdir Zeyd Kûfe'de ikâmet etmiştir. Yûsuf b. Ömer Zeyd'i soruşturmağa başladığında kendisine Kûfe'de olduğu söyleniyordu. Yûsuf onu getirtmek için adam göndermiş, Zeyd bunu kabul etmiş, fakat ağrılardan şikâyeti yüzünden Kûfe'de bir müddet daha ikâmet etmek zorunda kalmıştı.

Sonra Yusuf ona haber gönderdi ve istediği şeyleri satın alabileceğini söyleyerek getirmek istedi. Daha sonra Yûsuf, Talha b. Ubeydullah'ı aralarında Medîne'de bu mülk ile ilgili bir davadan dolayı muhakeme edeceği gerekçesiyle, Zeyd'in Kûfe'den ayrılmasını istedi. Ona haber gönderip bir vekil tayin ederek Kûfe'den ayrılmasını bildirdi. Zeyd Yûsuf'un durumuyla bu şekilde ilgilendiğini görünce Kâdisiyye'ye (bir rivayete göre Sa'lebiyye'ye) geldi, Kûfe ehli de Zeyd'in peşinden geldiler ve: «Biz kırk bin kişiyiz, senden ayrılanı kılıçlarımızla öldürürüz. Burada Şâmlılardan pek az kişi var. Allah'ın izniyle bir kaç kabilemiz onlarla baş eder.» diyerek ağır yeminler ettiler. Zeyd: «Beni yardımsız bırakıp babama ve dedeme yaptığınız gibi düşman eline terk etmenizden korkuyorum.» dedi. Onlar yardım edeceklerine yemin ettiler. Dâvud b. Ali Zeyd'e şöyle dedi: «Ey amcamın oğlu! Bunlar seni aldatmak istiyorlar. Onlar kendilerine senden daha emîn olan deden Ali b. Ebî Talib (r.a.)'i yardımsız bırakıp öldürülmesine sebep olmadılar mı? Ondan sonra Hasan'a bey'at edip daha sonra da saldırarak elbisesini yırtıp yaralamadılar mı? Yemin ettikleri halde deden Hüseyin'i yurtlarından çıkarıp ve yardımsız bırakıp öldürmediler mi? Sen onlarla aslâ dönme.» Kûfeliler onun bu sözleri üzerine: «Bu Dâvud senin üstün gelmeni iste-

miyor. Kendisinin ve ailesinden olanların bu işe sizden lâyık olduğunu zannediyor.» dediler.

Zeyd Dâvud'a: «Bu hilâfet işi onların elinde iken Muâviye (r.a.) dehâ ve zekâsı ile Ali (r.a.)'yi öldürtmüştür. Hüseyin'i de Yezîd öldürtmüştür.» dedi, Dâvud da şu karşılığı verdi: «Onlarla döndüğün takdirde sana karşı en sert kişiler olmalarından korkuyorum. Sen daha iyi bilirsin.»

Dâvud Medîne'ye gitti, Zeyd de Kûfe'ye döndü. Zeyd dönünce Seleme b. Küheyl yanına gelip Rasûlüllah'ın (s.a.v.) akrabası olduğunu zikrederek iyilikte bulundu. Sonra aralarında şu konuşma geçti:

Küheyl:

— Allah aşkına söyle, sana kaç kişi bey'at etti?

Zeyd:

— Kırk bin kişi.

Seleme:

— Dedene (Hz. Ali'ye) kaç kişi bey'at etmişti?

Zeyd:

— Seksen bin kişi.

Seleme:

— Sonra yanında kaç kişi kaldı?

Zeyd:

— Üç yüz kişi.

Seleme:

— Sen mi daha hayırlısın, deden mi?

Zeyd:

— Elbette dedem.

Seleme:

— Bu asrın insanları mı daha hayırlı, yoksa o asrın insanları mı?

Zeyd:

— O asrın insanları daha hayırlıydı.

Seleme:

— Daha hayırlı olan asrın insanları senden daha hayırlı olan de-

dene hiyanet etmişken sen bunların sana karşı vefa göstereceklerini mi umuyorsun?

Zeyd:

— Onlar bana bey'at ettiler; artık bunun gereğini yapmak bana da onlara da vaciptir.

Seleme:

— Peki, benim bu şehirden çıkmama izin verir misin? Bir olay vukuunda nefsime hakim olabileceğimden emin değilim.

Zeyd Seleme'ye izin verdi, Seleme de Yemâme'ye gitti.

Abdullah b. Hasan b. Hasan Zeyd'e yazdığı mektupta şöyle diyordu: «Kûfeliler görünüşte cakalı ve mütekebbir, iç yüzleri itibariyle sönük, rahat zamanında kavgacı ve geçimsiz, savaş anında sabırsız ve sebatsızdırlar. Dilleri ileri sürer, fakat kalpleri desteklemez. Bana peşpeşe davet mektupları geldi, onlara seslenmekten vazgeçtim; onlardan hem ümidim olmadığı, hem de uzak durmak için kalbime bir örtü giydirdim. Onlar Ali b. Ebî Tâlib (r.a.)'in dediği gibidirler: «Eğer ihmal edilirseniz batarsınız, eğer muhasebe edilirseniz dağılırsınız. İnsanlar bir imam etrafına toplanırlarsa ona ta'n edersiniz, bir güçlükle karşılaştığınız zaman da gerisin geriye dönersiniz.»

Zeyd bu sözlerin hiç birisine kulak asmadı, hâlini değiştirmeden halktan bey'at almağa ve baş kaldırmak için hazırlanmağa devam etti. Kûfe'de Ya'kûb b. Abdullah Sülemî'nin kızı ile evlendi. Yine Abdullah b. Ebi'l-Anbesî el-Ezdî'nin kızı ile de evlendi.

Bununla evlenmesinin sebebi şudur: Bunun annesi Ümmü Amr binti Salt şia davasında bulunuyordu. Zeyd'in yanına gelip selâm vermişti. Kadın Zeyd'in yaşlarında, güzel biriydi. Zeyd ona evlenme teklifinde bulundu. Kadın: «Ben artık yaşlandım, benim benden daha güzel, daha beyaz bir kızım var.» dedi. Zeyd güldü ve onunla evlendi. Zeyd iyice ortaya çıkmadan önce Kûfe'de bazen kendi evinde, bazen öbür hanımının evinde, bazen Absoğullarında, bazen Hindoğullarında, bazen Tağleboğullarında kalıyordu.

Nasr b. Seyyâr'ın Mâverâünnehir'deki Savaşları

Bu yıl içerisinde Nasr b. Seyyâr Mâverâünnehir'de iki defa savaş yapmıştır. Birincisi Bâb-ı cedîd (Yeni Kapı) yakınlarındadır. Belh'ten bu tarafa hareket etmiş, sonra Merv'e dönerek okuduğu hutbede man-

sûr b. Ömer b. Ebi'l-Harkâ'yı zülmü kaldırmak için görevlendirdiğini, Müslüman olanlardan cizyeyi kaldıracağını ve onu kendinden bir meşakkati gideren müşriklere koyduğunu bildirdi. Bir cuma geçmeden başları için cizye ödeyen otuz bin Müslüman ve üzerlerinden cizye kaldırılan seksen bin müşrik geldi. Müslümanların yapması gereken şeyleri onlara havale ederek bunları Müslümanlardan kaldırdı. Haracı sınıflara ayırarak her birini yerli yerine koydu.

Sonra ikinci savaşını Verağser ve Semerkand ile yaparak geri döndü. Üçüncü savaşını Merv'den Şâş'a kadar olan yerlerde yaptı. Şâş nehrini geçmesine on beş bin kişilik ordusuyla Kürsul engel oldu. Hâris b. Süreyc de Kürsul'un yanında idi. Kürsul kırk kişiyle karanlık bir gecede baskın yapmak istiyordu. Nasr'ın yanında Buhâralılarla beraber Buhârahzâh, Semerkand, Kiş ve Neseffiler bulunuyordu. Sayıları yirmi bin kadar idi. Nasr: «Kimse çıkmasın, herkes yerinde kalsın.» diye nida ettirdi. Âsım b. Umeyr Semerkand ordusunun başında çıktı. Türk süvarileri buna rastladılar. Âsım bu süvarilere hücum ederek arkada kalan birini esir etti. Bu, Türklerin beylerinden dört bin çadır sahibi biriymiş. Bu esir Nasr'ın yanına götürülmüş, Nasr buna kim olduğunu sormuş, o da Kürsul olduğunu söylemişti. Bunun üzerine Nasr: «Ey Allah'ın düşmanı! Seni elimize düşüren Allah'a hamdolsun.» diyerek dua etti.

Kürsul Nasr'a: «Yaşlı birini öldürmekle eline ne geçecek? Ben sana dört bin Türk devesi ve bin at vereyim, böylece ordunu takviye etmiş olursun. Bunun karşılığında beni serbest bırak.» dedi. Nasr bu hususu adamlarıyla istişare etti. Arkadaşları Kürsul'u bu şartlarla serbest bırakmasına taraftar idiler. Nasr Kürsul'a kaç yaşında olduğunu sordu. Kürsul: «Bilmiyorum.» diye cevap verdi. Sonra aralarında şöylece konuştular:

Nasr:

— Kaç savaş yaptın?

Kürsul:

— Yetmiş iki.

Nasr:

— Susuzluk Vak'asına (Yevm-i Ataş) iştirak ettin mi?

Kürsul:

— Evet.

Nasr:

— Bu savaşa katıldığını söyledikten sonra, bana güneşin üzerine doğduğu şeyleri versen bile artık elimden kurtulamazsın.» Nasr böyle dedikten sonra Âsım b. Ümeyr es-Sa'dî'ye, kalkıp Kürsul'un kendi ve atının üzerinde bulunan şeyleri almasını söyledi. Konuşmalarına şu şekilde devam ettiler:

Kürsul:

— Beni kim esir aldı?

Nasr (gülerek ve eliyle işaret ederek):

— Yezîd b. Kırân el-Hanzalî.

Kürsul:

— Kıçını yıkamayı, bevlini tamamlamayı bile başaramayan bu adam beni nasıl esir eder? Bana, beni esir edenin kim olduğunu söyle.

Nasr:

— Seni Âsım b. Umeyr esir etti.

Kürsul:

— Beni Arap süvarilerinden biri esir almış olsaydı ölümün acısını bile hissetmezdim.

Nasr, Kürsul'u öldürterek nehrin kenarına astırdı.

Âsım b. Umeyr —ki «hezâr-mürd»dür— Kahtaba vak'alarında, Nihâvend'de katledilmiştir.

Kürsul öldürülünce Türkler onun evlerini yaktılar, kendi kulaklarını kesip saçlarını kazıdılar ve atlarının kuyruklarını kestiler.

Nasr oradan ayrılacağı zaman Türkler kemiklerini götürmesinler diye Kürsul'u yaktırdı. Bu, Türkler için Kürsul'un öldürülmesinden daha ağır bir şey idi. Nasr Fergâna'ya kadar çıkarak bin kadar esir ele geçirdi.

Yûsuf b. Ömer Nasr'a mektup yazıp, Hâris b. Süreyc'i kastederek, Şâs'ta kuyruğunu yere indirmişin üzerine yürümesini istedi ve şöyle devam etti: «Allah seni ona ve Şâş ehline karşı muzaffer kılarsa, ülkelerini harap edip çoluk çocuklarını esir edersin. Müslümanları helâka sürüklemekten sakın.»

Nasr mektubu topluluk içinde okudu ve onlarla istişare etti. Yahyâ b. Hudayn: «Müminlerin emîrinin ve emîrin (Yûsuf'un) emrini yerine getir.» dedi. Nasr ona: «Ey Yahyâ! Âsım'ın günlerinde halifeye ulaşan ve hata ettiğin sözü söyledin ve yüksek bir dereceye ulaştın. Ben de

seninle aynı görüşteyim. Hemen hareket et, seni öncü kuvvetlerinin başına geçirdim.

Halk Yahyâ'yı kınadı. Yahyâ Şâş'a geldi, Hâris bunlara gelerek iki küçük mancınık yerleştirdi. Türk süvarilerinden Ahrem Müslümanlara baskınlar yaptı, fakat Müslümanlar onu öldürüp başını naralar atarak Türklere attılar. Türkler hezimete uğradılar.

Nasr Şâş'a hareket etti. Şâş meliki onu sulh, hediye ve rehinle karşıladı. Nasr Hâris b. Süreyc'i ülkesinden çıkarmasını şart koştu ve melik Hâris'i Fârâb'a çıkardı. Nasr Şâş'a Âmr b. As'ın mevlâsı Neyzek b. Sâlih'i tayin ederek Fergâna bölgesinde Kuba'da konakladı. Buradakiler Nasr'ın geleceğini hissederek atları ve yiyecek maddelerini yaktılar. Nasr Fergâna hakiminin veliahtı üzerine yürüyerek onu bir kalede muhasara altına aldı. Veliaht Müslümanları gafil avlayarak, aniden çıkıp hayvanlarını ele geçirmiş, Nasr da bunlar üzerine Temimoğullarından bir grup insanla Muhammed el-Müsennâ'yı göndermiştir. Müslümanlar ve hayvanları onların göremeyeceği bir yere gizlenmişti. Müslümanlar bunların bir kısmını önlerine katarak çıktılar, sonra kendilerine baskın yapanlara saldırarak hezimete uğrattılar. Dihkân'ı katledip Dihkân'ın oğlunun da içlerinde bulunduğu bazı kimseleri esir aldılar. Nasr Dihkân'ın oğlunu katlettirdi. Daha sonra Süleyman b. Sûl'u sulh mektubuyla Fergâna hakimine gönderdi. Fergâna hakimi hazineleri görmesi için Süleyman'ı hazinelerin bulunduğu yere gönderdi ve sonra aralarında şu konuşma oldu:

Fergâna hakimi:

— Bizimle sizin aranızdaki yol nasıldır?

Süleyman:

— Kolay, engebesiz, otu ve suyu bol bir yoldur.

Fergâna hakimi:

— (Bundan hoşlanmayarak) Nereden biliyorsun?

Süleyman:

— Ben, Garşistân, Gûr, Huttel ve Taberistân'da savaşlar yaptım, nasıl bilmem?

Fergâna hakimi:

— Peki, bizim hazırlıklarımızı nasıl buldun?

Süleyman:

— Güzel hazırlanmışsınız; fakat bilmiyor musun, hisarın sahibi ba-

zı şeylerden ötürü güven içinde değildir; kendisine en yakın olan, en fazla güvendiği kişinin mertebesine göz dikerek kendine saldırmasından veya topladığı şeylerin fani olup tamamen elinden gitmesinden veya kendine bir hastalık isabet edip ölümüne sebep olmasından...

Fergâna sahibi Sâleyman'ın söylediklerinden hoşlanmayarak sulh mektubunu getirtip kabul ettiğini bildirdi ve işlerinin yardımcısı olan annesini de Süleyman'la birlikte gönderdi. Kadın, Nasr'ın huzuruna çıktı. Nasr onunla konuşmaya başladı. Kadın şöyle diyordu: «Altı şeye sahip olmayan hiç bir melik gerçek manâda melik değildir:

— Kendinde olan şeyleri melikin emrine sunan ve melikin müşavere edip söz ve nasihatine güvendiği bir vezir,

— İştahı olmadığı zaman bile melikin iştahını çeken şeyler bulunduran bir aşçı,

— Gam ve hüzünle yanına girip yüzüne bakınca bütün üzüntülerin gitti bir zevce,

— Korku anında sığınılıp düşmana karşı konulan bir kale (kadın bununla iyi cins atları kastetmiş),

— Savaştığı zaman hiyanetinden (kırılıp dökülmesinden ve kesmemesinden) korkulmayan bir kılıç,

— Yer yüzünün neresine giderse gitsin hayatını idame ettirecek zahire (yiyecek).

Daha sonra Temîm b. Nasr bir grup insanla geldi. Kadın: «Bu kimdir?» diye sordu, oradakiler: «Bu Horasân'ın yiğit delikanlısı Temîm b. Nasr'dır.» diyerek karşılık verdiler. Kadın bunu öğrenince: «Onda ne büyüğün soyluluğu, ne küçüğün tatlılığı var.» dedi. Daha sonra Haccâc b. Kuteybe geldi. Kadın bu gelenin kim olduğunu sordu, oradakiler gelenin Hâccâc b. Kueybe olduğunu söylediler. Kadın ona selâm verdi ve şöyle dedi: «Ey Araplar! Sizler vefasızsınız. Benim gördüğüm şeyleri sizin için kolaylaştırıp size boyun eğdiren Kuteybe'dir, bu da onun oğlu. Onu senden aşağı bir yere oturtuyorsun; halbuki senin onun yerine geçip oturman, onun da senin yerine geçip oturması gerekir.»

Mervân b. Muhammed b. Mervân'ın Savaşı

Mervân b. Muhammed 121 senesi içerisinde Armenia'da savaşlar yapmış, Beytü's-Serîr kalesine gelmiş ve pek çok esir ele geçirmiştir.

Sonra ikinci bir kaleye gelmiş ve yine oradan da esir ele geçirmiştir. Meliğin ve tahtının bulunduğu Gûmik'e girdiğinde melik ondan korkup kaçarak altın tahtın bulunduğu Hayzec kalesine gelmiş, Mervân da oraya gelerek yazı ve kışı orada geçirmiştir. Melik her yıl bin baş ve yüz bin müd üzerine sulh yaptı. Mervân Ezrûbutrân'a geçip oranın meliki ile de sulh yaptı, sonra Tûmân'a gidip orayla da sulh anlaşması yaptı. Daha sonra Hamzin'e giderek yerleşim yerlerini harap edip oradaki bir kaleyi kuşatıp sulh yaptı. Mervân oradan Mesdâz'a geçip orayı da sulhen fethetti. Kirân'da konakladı. Taberistân ve Feylân kendisiyle sulh yaptı. Bütün bu yerler Armenia'dan Taberistân'a kadar deniz kenarındadırlar.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl içerisinde Mesleme b. Hişâm Rûm ile savaşmış, Matâmîr'i fethetmiştir.

Hac emirliğini bu yıl Medîne, Mekke, Tâif valisi Muhammed b. Hişâm b. İsmâil el-Mahzûmî yapmıştır.

Irak vailsi Yûsuf b. Ömer, Horasân valisi Nasr b. Seyyâr, Azerbeycân ve Armenia valisi Mervân b. Muhammed idi. Basra kadısı Âmir b. Ubeyde, Kûfe kadısı ise İbn Şübrüme idi.

Musul âmili Velid b. Bükeyr şehre nehir suyunu akıtma çalışmalarını bu yıl bitirmiştir. Bu işe harcanan para sekiz milyon dirhemdir. Bu suyun üzerine sekiz taş koydurarak buğday v.s. öğütmüş, Hişâm da bu değirmeni nehrin işlerine vakfetmiştir.

Bu yılda ölen şahsiyetlerden bazıları şunlardır:

Seleme b. Süheyl (Bir rivayete göre 122 yılında), Âmir b. Abdullah b. Zübeyr (122 yılında ve 124 yılında Şâm'da öldüğü de rivayet edilir.) Muhammed b. Yahyâ b. Habân (yetmiş dört yaşında Medîne'de).

Ya'kûb b. Abdullah b. Eşecc de bu yılda Anadolu'da şehit edilmiştir.

HİCRET'İN YÜZ YİRMİ İKİNCİ (M. 739-740) YILI OLAYLARI

Zeyd b. Ali b. Hüseyn b. Ebî Tâlib'in Ölümü

Zeyd b. Ali bu sene içerisinde katledilmiştir. (Kûfe'de ikamet edişinin sebebi ve orada bey'at alışı daha önce zikredilmiştir.)

Yezîd arkadaşlarına isyan i;in hazırlanmalarını emredip Zeyd'e yaptıkları bey'ate sadık kalmak isteyenler hazırlanmağa başlayınca Süleyman b. Sürâka el-Bârikî Yûsuf b. Ömer'e giderek bu durumu haber verdi. Yûsuf Zeyd'i yakalattırmak için adamlar gönderdi, fakat Zeyd bulunamadı. Zeyd Kûfelilerle kararlaştırdıkları süreden önce yakalanmaktan korkuyordu. Bu sırada Kûfe valisi Hakem b. Salt idi. Güvenlik teşkilâtının başında ise Kâra'dan Amr b. Abdurrahman ve beraberinde Şâmlılardan bir grup insanla Ubeydullah b. Abbâs Kindî bulunuyordu. Yûsuf b. Ömer ise Hîre'de idi.

Zeyd'in arkadaşları Yûsuf'un Zeyd'in bu hareketinden haberdar olduğunu ve durumunu araştırmağa başladığını görünce ileri gelen bir kaç kişi Zeyd'in yanına gelerek: «Allah sana merhamet etsin, Ebû Bekir (r.a.) ve Ömer (r.a.) hakkında ne diyorsun?» diye sordular. Zeyd: «Allah her ikisine de rahmet ve mağfiret etsin. Ehl-i beytimden onlar hakkında hayırdan başka bir şey söyleyeni duymadım. Sizin söz ettiğiniz konuda Rasûlüllah'tan zikrettiğiniz o şeye (hilâfet) herkesten daha fazla hak sahibi idik. Onu bizim elimizden aldılar. Bu da bize göre onların küfrünü gerektirmez. Onlar bu görevi (hilâfeti) yüklenmişler, insanlar arasında adil davranmışlar, Kur'ân ve Sünnetle amel etmişlerdir.» şeklinde cevap verdi. Gelenlerin: «Onlar (Ebû Bekir ve Ömer) sana zulmetmemişler de bunlar (Emevîler) niye zulmediyorlar ve sen niçin insanları onlarla savaşmağa çağırıyorsun?» diye sorması üzerine ise Zeyd: «Onlar (Ebû Bekir ve Ömer) bunlar gibi değillerdi. Bunlar bana, size ve kendi nefislerine zulmediyorlar. Biz sizi Allah'ın Kitabına ve Rasûlüllah'ın Sünnetine, ihya edilecek sünnetlere, bidatlerin söndürülmesine çağırıyoruz. Bu davete icabet ederseniz saadete erersiniz. Eğer kabul

etmezseniz, ben sizin vekiliniz değilim.» dedi. Bunlar Zeyd'e yaptıkları bey'atı bozarak yanından ayrıldılar ve şöyle dediler: «İmam (yani Muhammed Bâkır) geçti (imam ölmüştür); bu gün onun oğlu babasından sonra bizim imamımızdır.» Zeyd bunları "Râfıza (Sahâbeyi ta'na cevaz verenler)" diye isimlendirdi. Onlar da Zeyd'i terkettiklerinden dolayı bu ismi kendilerine Muğîre'nin verdiğini zannediyorlardı.

Bir grup insan Zeyd'in baş kaldırışından önce Ca'fer b. Muhammed Sâdık'a gelmiş ve ona Zeyd'e bey'at ettiklerini haber vermişlerdi. Ca'fer: «Ona bey'at ediniz; vallahi, bizim en hayırlımız ve seyyidimizdir.» dedi. Bunlar geri döndüler, fakat bunu (Ca'fer'in söylediklerini) gizlediler. Zeyd arkadaşlarına safer ayının ilk gecesi buluşmayı vadetmişti. Yûsuf b. Ömer bunu öğrenince Hakem'e haber göndererek Kûfe ehlini en büyük mescidde toplamasını ve göz altında bulundurmasını emretti. Hakem bunları büyük bir mescidde topladı. Zeyd'i Muâviye b. İshâk b. Zeyd b. Hârise Ensârî'nin evinde aradılar. Zeyd oradan geceleyin çıkmıştı. Güneş doğuncaya kadar "Yâ Mansûr! (Öldür, öldür)" diye bağırdılar. Sabah olunca Zeyd Kâsım Tübbeî (Hadramî) ve başka bir arkadaşını gönderdi. Bu ikisi şiarlarını haykırıyorlardı. Abdü'l-Kays sahrasına vardıklarında karşılarına Ca'fer b. Abbâs Kindî çıktı. Bunlar Ca'fer ve arkadaşlarının üzerlerine saldırdılar. Kâsım Tübbeî'nin yanında bulunan şahıs katledildi. Kâsım yaralı olarak Hakem'in yanına götürüldü, Hakem de Kâsım'ın boynunu vurdurdu.

Zeyd'in taraftarlarından ilk öldürülen kişiler bunlardır.

Hakem sonra pazar (sûk) yollarını ve mescidin kapılarını insanlara kapadı.

Hakem Hîre'de bulunan Yûsuf b. Ömer'e elçi göndererek durumu haber verdi. Haber getirmesi için Ca'fer b. Abbas'ı göndermişti. Ca'fer elli süvariyle Cebbânetü Sâlim (Sâlim düzlüğü)'e geldi ve oradan Yûsuf'a dönerek haberi verdi. Yûsuf Hîre yakınlarında bir tepeye giderek yanında bulunan eşraftan bazı kişilerle orada konakladı, Reyyân b. Seleme Errânî'yi iki bin kişi, üç yüz yaya ve mancınıkçı ile gönderdi.

Zeyd sabahladığında kendisine gece gelenlerin sayısı iki yüz on sekizdi; «Sübhanallah, diğerleri nerede?» diye sordu, kendisine onların büyük mescidde mahsur bulundukları söylendi. Bunun üzerine: «Vallahi, bize bey'at edenler için bu bir özür değildir.» dedi.

Nasr b. Huzeyme el-Absî bir ses işitip o yöne doğru gidince yolda Hakem'in güvenlik kuvvetinin başkanı Amr b. Abdurrahman'ı Cüheyne'den topladığı süvarilerle gördü, onlara saldırdı. Amr öldürüldü ve beraberindekiler hezimete uğratıldı.

Zeyd Sâlim düzlüğüne geldi. Orada beş yüz kadar Şâmlı bulunuyordu. Zeyd yanında bulunanlar ile bunlara saldırıp hezimete uğrattı ve Enes b. Amr el-Ezdî'nin evine kadar gitti. Enes evde olmasına rağmen çağırıldığı halde çıkmadı. Sonra Zeyd bağırdı, yine çıkmadı. Zeyd: «Sizin arkada kalmanıza sebep ne? Halbuki bey'at etmiştiniz, Allah sizi hesaba çekecektir.» dedi. Sonra Künâse'ye gidip, orada bulunan Şâmlılara hücum etti ve onları hezimete uğrattı. Sonra yoluna devam etti. Yûsuf ise iki yüz kişiyle ona bakıyordu, eğer isteseydi kendisini öldürebilirdi. Reyyân'a gelince, o Şâm ehliyle birlikte Kûfe'de Zeyd'in peşine takılmıştı. Zeyd Hâlid'in namazgâhında sıkıştırıldı, sonra Kûfe'ye geldi. Bazı arkadaşları Minhef b. Süleym düzlüğüne gidip orada bulunan Şâmlılarla savaştılar. Şâmlılar bunlardan bir kişiyi esir ettiler. Bu şahıs Yûsuf b. Ömer'in emriyle öldürülmüştür.

Zeyd insanların kendini yardımsız bıraktıklarını görünce: «Ey Nasr b. Huzeyme! Ben onların bunu Hüseynîler (Hüseyin sempatizanı) olarak yapmış olmalarından korkuyorum.» dedi. Nasr: Ben, vallahi, ölünceye kadar senin yanında savaşacağım. İnsanlar mesciddedirler, bizi onlara doğru gönder.» diye karşılık verdi.

Bunların karşılarına Ömer b. Sa'd'ın evi yakınlarında Ubeydullah b. Abbâs Kindî çıktı. Orada savaşa tutuştular, Ubeydullah ve arkadaşları hezimete uğradılar. Zeyd mescidin kapısına kadar geldi. Arkadaşları kapıların üzerinden sancakları içeri sokuyorlar ve: «Ey mesciddekiler! Zilletten izzete çıkın, din ve dünyaya çıkın. Siz şu anda din ve dünya dahilinde değilsiniz.» diyorlardı. Şâmlılar ise mescidin üzerinden bunlara taş yağdırıyorlardı.

Reyyân akşam üzeri Hîre'ye döndü, Zeyd de beraberindeklerle döndü. Kûfe halkı ona doğru çıktılar, o da Daru'r-Rızk'da konakladı. Bu sırada Reyyân b. Seleme oraya gelerek Zeyd ve taraftarlarıyla savaşa tutuştu. Şâmlılar ve onlarla beraber daha bir çokları yaralanarak alabildiğine sûizan altında çarşamba gecesi geri döndüler.

Ertesi gün Yûsuf b. Ömer, Abbâs b. Said Müzenî'yi Şâmlılarla gönderdi. Abbâs Dâru'r-Rızk'da bulunan Zeyd'in yanına kadar geldi. Zeyd, yanlarında Nasr b. Huzeyme ve Muâviye b. İshâk b. Zeyd b. Sâbit ile bunların karşısına çıktı. Çok çetin bir savaşa girdiler. Şâmlılardan Nâbil b. Ferve el-Absî, Nasr b. Huzeyme'ye hücum ederek kılıçla vurup dizini kesti. Nasr karşı bir hamleyle onu öldürdü, kendisi de çok geçmeden öldü. İyice şiddetlenen savaşın sonunda Abbâs'ın adamları hezimete uğratıldı ve onlardan yetmiş kadar kişi öldürüldü.

Akşam olunca Yûsuf onları tekrar hazırlayarak gönderdi. Bunlar

Zeyd ile karşı karşı geldiklerinde, Zeyd adamlarıyla bunlara saldırıp dağıtarak onları Sebha'ya kadar kovaladı. Orada tekrar saldırarak Benû Süleym'e kadar çıkardı. Abbâs'ın süvarileri Zeyd'in süvarileri karşısında tutunamıyorlardı. Abbâs Yûsuf'a haber göndererek durumu bildirdi ve mancınık ekibini göndermesini istedi. Yûsuf bunları gönderince Zeyd'in üzerine bunlarla yürüdüler. Muâviye b. İshâk el-Ensârî, Zeyd'in gözleri önünde kahramanca savaştı ve sonunda öldürüldü. Zeyd ve beraberindekiler geceye kadar dayandılar. Zeyd'in alnının sol tarafına isabet eden ok dimağına kadar işledi. Adamları geri çekildiler. Şâmlılar bunların gece çöktüğü için geri çekildiğini zannediyorlardı. Zeyd Erhab evlerinden birine indi, arkadaşları Zeyd'e bir tabip getirdiler. Tabip oku çekip çıkardı. Zeyd biraz acı çekti ve ok çıkarılınca öldü. Arkadaşları: «Onu nereye defnedelim?» diye birbirlerine sordular. Bir kısmı: «Suya atalım.» derken, bir kısmı: «Başını gövdesinden ayırıp diğer ölüler arasına bırakalım.» diyordu. Oğlu Yahyâ ise: «Vallahi, babamın etini köpekler yemez.» diyordu. Bir kısmı: «Onu toprağı alınmış bir çukura gömüp üzerine su dolduralım.» diyordu. Nihayet bu görüş uygun bulundu. Zeyd'i defnedip çukurun üzerine su doldurdular. (Ya'kûb Nehri'ne defnedildiği de söylenmiştir.) Arkadaşları suyu tutup Zeyd'i defnetmişler ve suyu tekrar üzerine akıtmışlardı. Bu sırada Zeyd'in Sîndli kölesi onlarla beraber idi. Rivayete göre bunları görmüş ve sonra Zeyd'in bulunduğu yeri göstermiştir. Sonra halk oradan ayrıldı. Zeyd'in oğlu Yahyâ Kerbelâ'ya gelip Ninova'da Bişr b. Abdülmelik b. Bişr'in mevlâsı Sâbık'a misafir oldu.

Yûsuf b. Ömer daha sonra evlerde yaralıları araştırdı. Zeyd'in azatlı kölesi cuma günü Zeyd'in bulunduğu yeri göstermiş, Zeyd'in ölüsü çıkarılıp kafası kesilerek Hîre'de bulunan Yûsuf b. Ömer'e gönderilmişti. Gönderen Hakem b. Salt'tır.

Yûsuf, Zeyd ile Nasr b. Huzeyme, Muâviye b. İshâk ve Ziyâd b. Nehdî'nin Künâse'de çarmıha gerilmelerini ve muhafaza edilmelerini emretti, Zeyd'in başını da Hişâm'a gönderdi. Bu baş Dimaşk şehrinin kapısına asıldı, sonra Medîne'ye gönderildi. Zeyd'in gövdesi ise, Hişâm ölüp yerine Velîd geçinceye kadar çarmıha gerili olarak kaldı. Velîd halife olunca, oradan indirtip yaktırmıştır.

Hirâş b. Havşeb b. Yezîd Şeybânî'nin Zeyd'in güvenlik ve koruma ekibinin başında olduğu ve Zeyd'in kabrini deşip çarmıha gerenin bu olduğu da söylenmiştir.

Seyyid Hamevî şöyle demiştir:

«Uyanık, hasta ve tetikte olarak bir gece geçirdim.

Bir söz söyledim, saçmalığı uzattım.
Allah Havşeb, Hırâş ve Mezyed'e lânet etsin!
Yezîd'e de lanet etsin, çünkü o daha zalim idi.
Milyonlarca milyon, sonu gelmeyen lânetler...
Çünkü onlar Tanrı'ya savaş açıp, Muhammed'e eza ettiler.
İnatla, tertemiz Zeyd'in kanına (öldürülmesine) iştirak ettiler.
Sonra onu öldürülmüş ve soyunmuş olarak çarmıha gerdiler.
Ey Hırâş b. Havşeb! Sen yarın halkın en bedbahtı olacaksın.»

Yahyâ b. Zeyd'in durumu hakkında yukarıda zikredilenlerden başka şeyler de rivayet edilmiştir. Babası Zeyd öldüğünde Esedoğullarından biri ona: «Horasânlılar sizin yanınızdadır (şia), onların yanına gitseniz daha iyi olur.» dedi. Yahyâ: «Şu anda oraya gitmem nasıl mümkün olur?» diye sordu. Adam: «Takip edilmen hızını kaybedince çekip gidersin.» diyerek karşılık verdi.

Bu adam Yahyâ'yı bir gece kendi yanında gizledi, sonra korkarak Abdülmelik b. Bişr Mervân'a götürdü ve ona: «Senin Zeyd'e akrabalığın çok yakındır ve onun hakkı senin üzerine vaciptir.» dedi. Sonra aralarında şöyle bir konuşma oldu:

Abdülmelik:

— Onu affetmek takvaya daha yakın idi.

Adam:

— Zeyd öldürüldü, bu da onun henüz genç, suçsuz oğlu. Eğer Yûsuf bunu tanırsa öldürür, sen onu himayene alır mısın?

Abdülmelik:

— Evet.

Bunun üzerine Esedoğullarından zikri geçen şahıs Yahyâ'yı Abdülmelik'in yanına getirdi. Yahyâ Abdülmelik'in yanında bir müddet kaldı. Aranması biraz gevşeyince Zeydilerden bir grup insanla Horasân'a hareket etti. Yûsuf Zeyd'in katlinden sonra buna kızdı ve: «Ey Iraklılar! Yahyâ b. Zeyd tıpkı babası gibi kadınlarınızın kubbemsi örtüleri içinde yoluna devam ediyor. Eğer gözüme görünürse, babasının husyelerini kemirdiğim gibi onunkileri de kemirirdim.» diyerek onları tehdit ve zemmetti, halk da çevresinden ayrıldı.

Battâl'ın Öldürülmesi

Battâl bu yıl içerisinde Anadolu'da bir grup Müslümanla birlikte öl-

dürüldü. İsmi Abdullah Ebû'l-Hüseyn el-Antâkî'dir. (123 senesinde öldürüldüğü de rivayet edilir.) Anadolu'da pek çok savaşlar ve Anadolu beldelerine akınlar yapmıştır. Buralarda şan ve şöhreti yayılmış ve müthiş bir korku salmıştır.

Anlatıldığına göre, Battâl arkadaşlarıyla Anadolu'da bazı savaşlar yaparken bir köye girmiş ve bir kadının, ağlayan küçük oğluna: «Sus, yoksa seni Battâl'a teslim ederim.» dediğini duymuştu. Kadın sonra çocuğu elleriyle kaldırıp: «Ey Battâl, al bunu!» dedi. Battâl da çocuğu kadının elinden aldı.

Battâl'ı Abdülmelik, oğlu Mesleme ile Anadolu'ya göndermiş ve onu Cezîre ve Şâm ehlinin reislerine emîr tayin etmiştir. Oğluna da Battâl'ı öncü kuvvetlerin ve gözcülerin başına geçirmesini emretmiş ve Battâl'ın güvenilir, yiğit ve atak birisi olduğunu söylemiştir. Mesleme Battâl'ı on bin süvarinin başına geçirdi. Battâl, Mesleme ile Anadolu arasında idi. Buralardan yolcular emniyet içinde geçebiliyorlardı.

Battâl bir defasında Müslüman askerleriyle Anadolu sınırlarına kadar ilerlemiş ve yalnız başına Anadolu'ya gitmişti. Bir sebze bahçesi görmüş ve orada inip bakla yemiş ve ishal olmuştu. Zayıf düşüp ata binememekten korkunca hemen atına atlayıp yoluna devam etti. Tekrar binememek korkusuyla atından inemiyordu. İyice zayıf düşerek atının boynuna sarıldı ve bir müddet yoluna böyle devam etti, fakat nereye gittiğinin farkında değildi. Gözünü açtığında bir de gördü ki içinde kadınlar (rahibeler) bulunan bir tapınağa gelmiş. Kadınlar Battâl'ın etrafına toplandılar. İçlerinden biri onu atından indirip yıkadı ve bir ilaç içirdi. Bunun üzerine Battâl iyileşti. Kilisede üç gün kaldı. Daha sonra bir papaz gelip o kadınla karşılaştı, Battâl'ın haberi kendisine ulaşmış bulunuyordu. Kadın Battâl'ı evin bir tarafına gizlemiş ve gelen papaza göstermemişti. Papaz ayrıldıktan sonra Battâl atına binerek onu takip edip katletti ve arkadaşlarını hezimete uğrattı. Sonra tekrar kiliseye dönüp papazın başını kadınların önlerine attı ve onları alıp askerlerin bulunduğu yere götürdü. Bu kadınıysa komutan (yani Battâl) aldı. İşte bu kadın Battâl'ın çocuklarının annesidir.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl içerisinde Hişâm'ın Berberî fitnesi dolayısıyla Şâm ehliyle birlikte Afrika'ya gönderdiği Külsûm b. İyâz el-Kuşeyrî katledilmiştir.

Fazl b. Sâlih ve Muhammed b. İbrâhim b. Muhammed b. Ali bu yılda doğmuştur.

Yûsuf b. Ömer, İbn Şübrûme'yi Sicistân'a göndermiş, İbn Şübrûme de Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ'yı oraya kadı yapmıştır.

Bu yıl hacc emîrliğini Muhammed b. Hişâm el-Mahzûmî yapmıştır.

Şehirlerin valileri geçen yıl ismi zikredilenlerdir. (Musul valisinin Velîd b. Telîd el-Absî'nin yeğeni Ebû Kuhâfe olduğu da söylenir.)

Bu yıl içerisinde ölen bazı şahsiyetler şunlardır:

Basra kadısı İyâs b. Muâviye b. Kurre (Çok zeki olduğu da söylenir), Zeyd b. Hâris el-Yâmmî, Muhammed b. Münkedir b. Abdullah Ebû Bekr et-Teymî (Teym-i Kureyş, 130 veya 131 yılında öldüğü de söylenir, künyesi Ebû Bekir'dir), Yezid b. Abdullah b. Kıst ve Ya'kûb b. Abdullah b. Eşecc.

HİCRET'İN YÜZ YİRMİ ÜÇÜNCÜ (M. 740-741) YILI OLAYLARI

Nasr b. Seyyâr'ın Suğd ile Barışması

Bu yılda Nasr b. Seyyar ile Suğd barıştı .

Bunun sebebine gelince:

Türk Hakan'ı Esed vilâyetinde öldürülünce Türkler parçalanarak birbirine düştüler, Suğdlar da kendi diyarlarına dönmek istediler, bunlardan bir kısmı da Şâş'a yöneldiler.

Nasr b. Seyyâr vali olunca onlara memleketlerine dönmeleri için haber gönderdi, ayrıca kendilerine istediklerini vereceğini de bildirdi. Bunlar ise Horasân yöneticilerinin şartlarını ileri sürdüler. Bu şartlar arasında, mürtedlerin cezalandırılmaması, hâkimin hükmü ve adil şahitlerin tanıklıkları olmaksızın Müslüman esirlerin ellerinden alınmaması, bir borçtan dolayı hiç bir kimseye zulmedilmemesi gibileri de vardı. Halk Nasr b. Seyyâr'ı bu hususta ayıpladı ve konuyla ilgili görüşlerini de belirttiler. Nasr ise cevaben: «Eğer siz onların Müslümanlar hakkındaki görüşlerini benim bildiğim kadar bilmiş olsaydınız buna karşı olmazsınız.» dedi. Nasr Hişâm'a bu konuda bir elçi gönderdi, Hişâm da onun görüşünü benimsedi.

Ukbe b. Haccâc'ın Vefatı ve Belc'in Endülüs'e Girmesi

Bu yılda Endülüs valisi Ukbe b. Haccâc es-Selûlî öldü. Endülüs halkının Ukbe'ye karşı ayaklandıkları, onu öldürdükten sonra yerine Abdülmelik b. Katan'ı geçirdikleri hakkında da bir rivayet vardır. Bu onun ikinci valiliğidir. Abdülmelik'in valiliğe gelmesi bu senenin safer ayında gerçekleşmiştir. Berberîler Afrika'da 117. yılda zikrettiklerimizi yapmışlardı. Bunlar Belc b. Bişr el-Absî'yi muhasara etmişlerdi. Bu yüz-

den Belc ve taraftarlarının durumu ağırlaştı ve giderek de bu muhasara şiddetlendi. Bu yıla kadar dayandılar. Belc, Abdülmelik b. Katan'dan kendisini ve taraftarlarını muhasaradan kurtararak Endülüs'e nakledecek gemiler istedi. Ayrıca kendilerine reva görülen şiddetten ve hayvanlarını Berberîlerin talan ettiğinden bahsetti. Abdülmelik onların Endülüs'e gitme isteklerini kabul etmedi, ancak kenidlerine yardım etmeyi vadettiyse de bunu da yerine getirmedi.

Berberîler'in Endülüs'te güçlü olduğunda ittifak edilmiştir. Abdülmelik Belc ve taraftarlarını Endülüs'e sokmağa mecbur kaldı. Bir rivayete göre ise, Abdülmelik, Belc'in Endülüs'e alınması hususunda arkadaşları ile istişare etti. Arkadaşları bu hususta Abdülmelik'e olumsuz görüş beyan ettiler, ayrıca bu hususta içine korku saldılar ve endişelerini belirttiler. Abdülmelik ise: «Ben Halife'nin, "Ordumu helâk ettim." demesinden korkarım.» diyerek arkadaşlarının fikirlerine karşı çıktı. Abdülmelik Belc ve taraftarlarını bir yıl kaldıktan sonra Afrika'ya tekrar dönmeleri şartıyla Endülüs'e kabul edebileceklerini söyledi. Onların bu şartı kabul etmeleri üzerine kendilerinden rehine aldıktan sonra Endülüs'e girmelerine müsaade etti.

Belc ve taraftarları Endülüs'e gelince Abdülmelik ve buradaki Müslümanlar kuşatmadan dolayı onların uğramış oldukları kötü hâlleri, fakirlik ve çıplaklıklarını bizzat gördüler. Müslümanlar derhal onları giydirdiler ve ihsanda bulundular. Berberîler birden "Şedûne" denilen yerde bunlar üzerine yürüdüler ve burada Belc ve taraftarları ile savaştılar. Belc ve taraftarları onları mağlûp ettiler ve çoğunu öldürerek mallarını, hayvanlarını ve silâhlarını ganimet olarak aldılar. Böylece Belc ve taraftarlarının durumu düzeldi ve binebilecek hayvanlara sahip oldular.

Abdülmelik b. Katan Kurtuba'ya dönerek Belc ve taraftarlarının Endülüs'ü terketmelerini söyledi. Bu isteğine olumlu cevap verdiler, ancak kendilerini daha önce muhasara altına alan Berberîler ile karşılaşmamak için Cezîretü'l-hadrâ (Yeşil ada)'nın dışında başka bir yerden gidebilecekleri gemiler istediler. Abdülmelik oların bu isteklerini reddetti ve kendisinin sadece bu adada gemileri olduğunu söyledi. Belc ve taraftarları: «Biz Berberîlere hedef olacak şekilde dönemeyiz ve onların bulundukları tarafa da gidemeyiz. Onların memleketlerinde bizi öldürmelerinden endişe ederiz.» dediler, ancak Abdülmelik gitmelerinde ısrar edince Belc ve taraftarları ayaklanıp savaşa giriştiler ve Abdülmelik'i yendiler, daha sonra da Abdülmelik'i saraydan çıkardılar.

Bu olay Zilkade ayının ilk günlerinde vuku buldu.

Belc Abdülmelik'i yenince arkadaşlarından onu öldürmelerini istedi. Abdülmelik'i evinden çıkardılar, yaşının ilerlemesinden dolayı bu esnada üzüntülü gözükmüyordu. Belc, onu öldürüp astıktan sonra kendisi Endülüs'e vali oldu.

Abdülmelik öldürüldüğünde doksan yaşında idi. Oğulları Katan ve Ümeyye kaçtılar. Bunlardan birisi Mâride'ye, diğeri de Sarakusta'ya sığındı. Bunların kaçmaları babalarının öldürülmesinden önce meydana gelmiştir.

Katan ile Ümeyye babaları öldürülünce ileride zikredeceğimiz şeyleri yaptılar.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Yûsuf b. Ömer, Hakem b. Salt'ı Hişâm'a göndererek kendisini Horasân'a vali tayin etmesini istedi. Kendisinin Horasân hakkında uzman olduğunu ve orada daha önce bir çok iş yaptığını ve ayrıca Nasr b. Seyyâr'a küfrettiğini de aynı elçiye söyledi. Hişâm bu konu üzerine eğildi. Mukâtil b. Ali es-Sa'di'yi huzuruna getirdiler. Mukâtil, yüz elli Türkle Horasân'dan gelmişti. Hişâm, Mukâtil'den Hakem'in şahsı ve Horasân'da yaptıkları hakkında bilgi istedi. Mukâtil de cevaben: «Vergisi yetmiş bin olan Fâryâb adlı köyü istilâ ettiği için Hâris b. Süreyc kendisini yakalayıp kulağını kestikten sonra: "Sen öldürmeye değmeyecek kadar alçak bir adamsın." deyip onu serbest bıraktı.» dedi. Hişâm bunun üzerine Nasr b. Seyyâr'ı Horasân valiliğinden azletmedi.

Bu yılda Nasr b. Seyyâr Fergâna'da ikinci gazvesini yaptı. Nasr Irak'ın yöneticisi Ma'n b. Ahmer en-Nümeyrî'ye, daha sonra da Hişâm'a bir elçi gönderdi. Elçi Yûsuf b. Ömer'i geçerek Ma'n b. Ahmer'e gelip: «Ey İbn Ahmer! Sakat olan bu kişi (Yûsuf b. Ömer) sizin yöneticilerinizden daha mı üstün ki sizi idare ediyor?» diye sordu. O da: «Evet, öyledir.» dedi. Elçi Ma'n'a Yûsuf b. Ömer'i Hişâm'ın yanında kötülemesini emretti. Ma'n b. Ahmer: «Kötülükleri ile beraber benim ve kavmimin nezdinde çok güzel eserleri var, ben O'nu Hişâm'a nasıl kötülerim.» dive cevap verdi. Fakat elci onu Hişâm'a kötülemesi için ısrar etti. Ma'n: «Pekiyi, ben onu nasıl kötülevim? Tecrübesini mi, itaatını mı, karakter ve siyasetini mi?» deyince elçi: «Yûsuf'un yaşlı olduğunu söyle.» dedi.

Ma'n, Hişâm'ın huzuruna girince Horasân ordusunun cesaret ve itaatından bahsettikten sonra: «Ancak onların komutanları yok.» dedi. Hişâm: «Yazıklar oslun. (Nasr'ı kasdederek) Pekiyi Kinânî ne yapıyor?» diye sordu. Ma'n: «O güçlü ve sözü dinlenen bir adam; ancak Yûsuf ken-

disine yaklaşılmadıkça hiç bir kişiyi tanımıyor ve sesini duymuyor. Yaşlılığından dolayı neredeyse kendisinden de hiç bir şey anlaşılamaz oldu.» dedi. Şübeyl b. Abdurrahman el-Mâzinî: «Vallahi yalan söylüyor; Yûsuf bunaklığında korkulacak bir ihtiyar olmadığı gibi, sefahetinden endişe edilecek bir genç de değildir. O tecrübeli bir kişidir, vali olmadan önce Horasân'ın sınır ve savaş alanlarını idare etti.» deyince Hişâm, Ma'n'ın Yûsuf'u kötülemek niyetinde olduğunu anladı ve sözüne ilgi göstermedi.

Ma'n Yûsuf'a gelerek oğlunu Horasân'dan almasını söyledi. O da bunu kabul ederek haber gönderip ailesini hazırlattı. Nasr Horasân'a geldiğinde Ma'n'a ikram edip makamını yükseltti ve ihtiyaçlarını giderdi. Nasr bunu yapınca Kayslılara ağır geldi, kendisine gelerek özür dilediler.

Bu yılda haccı halka Yezîd b. Hişâm b. Abdülmelik yaptırdı. Şehirlerdeki valiler önceki yıldaki valilerin aynısı idi.

Muhammed b. Vâsı' el-Ezdî el-Basrî bu yıl içinde öldü. (127. yılda öldüğü rivayeti de vardır.) Yine bu yılda Sâbit el-Bunânî 86 yaşındayken öldü. (127. yılda öldüğü de söylenir.) Said b. Said el-Makberî de bu yıl ölenler arasındadır. (Adı Keysân idi. Ölümünün 125 ve 126. yılda olduğu da söylenir.) Bu yılda ölenlerden biri de Mâlik b. Dînâr ez-Zâhid'dir.

HİCRET'İN YÜZ YİRMİ DÖRDÜNCÜ (M. 741-742) YILI OLAYLARI

Ebû Müslim el-Horasânî'nin Ortaya Çıkışı

Ebû Müslim hakkında ihtilâf vardır. Bir görüşe göre, hür bir kişi olup adı İbrâhim b. Osman b. Beşşâr b. Sedûs b. Cûdezde'dir, Büzürcümihr'in neslindendir, künyesi ise Ebû İshâk'tır. Isfahân'da doğdu, Kûfe'de büyüdü. Babası onu İsâ b. Mûsâ es-Serrâc'a vasiyet etmişti. İsâ onu yedi yaşındayken Kûfe'ye götürdü. İmam İbrâhim b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs ile karşılaştığında İbrâhim, Ebû Müslim'e: «Adını değiştir, çünkü kitaplarda bulduğum şekilde ismini değiştirmezsen bir iş yapamayız.» dedi. Ebû Müslim, kednisine "Abdurrahman b. Müslim" adını ve "Ebû Müslim" künyesini verdi. İşine devam etti, henüz on dokuz yaşında semerli eşek üzerindeyken onun meşinden palan arkası vardı. İmam İbrâhim onu Ebû'n-Necm diye bilinen İmrân b. İsmâil et-Tâî'nin kızı ile evlendirdi. Bu kız Horasân'da babası ile birlikte bulunuyordu. Ebû Müslim onunla Horasân'da gerdeğe girdi. İki kızından Fâtıma'yı Muhriz b. İbrâhim ile, Esmâ'yı da Fehm b. Muhriz ile evlendirdi. Esmâ'dan nesli devam etti, Fâtıma'dan ise devam etmedi. Hurmilerin bahsettiği Fâtıma budur.

Süleyman b. Kesîr, Mâlik b. Heyseem, Lâhiz b. Kurayza ve Kahtaba b. Şebîb Horasân'dan Mekke'ye gitmek niyetiyle bu yıl içinde yola çıktılar. Bunlar Kûfe'ye gelince Âsım b. Yûnus el-İclî'nin yanına gittiler. Âsım Âbbas'ın çocukları lehine propaganda yapıyor diye itham olunarak hapsedilmişti. Yanında hapiste Ma'kıl b. el-İclî'nin oğulları İsâ ile İdrîs de vardı. (İdrîs Ebû Dülef el-İclî'nin dedesidir.) Yûsuf b. Ömer bu iki kardeşi Hâlid Kasrî'nin âmilleri ile birlikte hapsetmişti. Ebû Müslim de bu sırada iki kardeşe hizmet ediyordu. Süleyman b. Kesir ve beraberindekiler Ebû Müslim'de bazı hususiyetler gördüler ve onun kim olduğunu sordular. İki kardeş onun kendilerine hizmet eden bir eyerci köle olduğunu söylediler. Ebû Müslim bu iki kardeşin kendi hakkında söylediklerini duyunca ağladı. Süleyman b. Kesir ve beraberindekiler

Ebû Müslim'i kendi yanlarına katılmağa çağırdılar, o da bunu kabul etti.

Ebû Müslim'in İsfahân veya İsfahân dışında bir yerde Benî Ma'kil el-İclî'nin kabilesinden fakir bir köylü olduğu da rivayet edilmiştir. Bu rivayete göre adı İbrâhim olup "Haykân" lakabı verilmiştir. Daha sonra "Abdurrahman" adını almış, İmam İbrâhim ise "Ebû Müslim" künyesini vermiştir.

Ebû Mûsâ es-Serrâc'ın yular ve eyer yapan bir arkadaşı vardı. Bu kişi aynı zamanda deri ve semer işlerinde de mahir idi. Bu şahıs yaptıkları malları Isfahân, Cibâl, Cezîre, Musul, Nusaybin, Diyarbakır gibi yerlere götürerek satardı.

Âsım b. Yûnus b. Iclî ile Ma'kıl'ın oğulları İdrîs ve İsâ hapishaneye girdiklerinde Ebû Müslim onlara burada hizmet ediyordu. Süleyman b. Kesîr, Lâhiz ve Kantaba Kûfe'ye geldiklerinde Âsım'ı ziyarete gittiler. Bu sırada Ebû Müslim'i onların yanında gördüklerinde çok beğendiler ve kendi yanlarına aldılar. Ebû Mûsâ es-Serrâc, İmam İbrâhim'e verilmek üzere bir mektup yazıp Ebû Müslim'e verdi. Bunlar İmam İbrâhim ile Mekke'de buluştular. İmam İbrâhim Ebû Müslim'i yanına aldı. Ebû Müslim bu tarihten sonra İmam İbrâhim'in hizmetinde bulundu.

Süleyman b. Kesîr ile diğer nakibler daha sonra kendilerini Horasân'a götürecek bir kişi vermesi için tekrar İmam İbrâhim'e geldiler.

Ebû Müslim'i hür kabul edenlere göre onun aslı işte böyledir.

Ebû Müslim durumunu kuvvetlendirince kendisinin Selît b. Abdullah b. Abbâs'ın neslinden olduğunu iddia etti. Selît'in Arap olmayan, sarışın çocuk doğuran bir cariyesi vardı. Onunla tek bir defa ilişkide bulundu. Ancak ondan çocuk istememiş ve bilâhare de terketmişti. Cariye de bunu fırsat bilerek daha sonra bir köle ile evlendi, ondan gebe kaldı ve bir erkek çocuk doğurdu. Abdullah b. Abbâs cariyeyi köleden ayırdı, çocuğunu da kendisine köle alarak "Selît" adını verdi. Çocuk gürbüz ve kibar olarak İbn Abbâs'ın hizmetinde büyüdü. Selît'ın Velîd b. Abdülmelik'in nezdinde üstün bir yeri vardı. Velîd Selît'in Abdullah b. Abbâs'ın çocuğu olduğunu iddia etti. Bu durumu Selît, Ali b. Abdullah b. Abbâs hakkında Velîd'de husumet meydana geldiğinde onun (Velîd'in) emriyle ortaya attı. Velîd Selît'ın bu hususu dava etmesini istedi. Abdullah b. Abbâs'ın Selît'ın kendi çocuğu olduğuna dair ikrarının bulunduğunu ifade eden şahitler buldular. Bu şahitler Şâm kadısının huzurunda şahitlik yaptılar. Kadı Velîd'in görüşüne uyarak Selît'ın nesebini tespit etti.

Daha sonraları Selît'ın miras yüzünden Ali b. Abdullah ile arası

açıldı. Bu ara Ali ondan çok eziyet gördü. Ali'nin Ömer ed-Denn adında Rasûlüllah (s.a.v.)'ın azatlısı Ebû Râfi neslinden gelen bir adamı vardı. Ömer bir defasında Ali'ye «Şu köpeği (Selît'ı) öldüreyim ve seni ondan kurtarayım.» diye teklif etmişti; fakat Ali bunu kabul etmedi, hattâ bunu yaparsa kendisiyle alâkayı keseceği tehdidinde bulundu. Ali, kendisinden kurtuluncaya kadar Selît'a yumuşak davrandı.

Bir ara Selît ve Ali birlikte Şâm dışında bir bahçeye gittiler. Biraz sonra Ali uyudu. Bu arada Ömer ile Selît arasında münakaşa oldu. Ömer Selît'ı öldürdü ve bahçeye bir çukur açarak gömdü. Bu işte Ömer'e Ali'nin bir kölesi de yardım etmişti. Ömer bu köle ile birlikte kaçtı. Bir arkadaşı Selît'ın bahçeye girdiğini biliyordu. Selît'ı arayıp bulamayınca durumu annesi Ümmü Selît'e haber verdi. Ali de Ömer ve kölesini aramış, ancak bulamamıştı. Ali, Selît ve Ömer ile kölesini araştırdı, fakat hiç himse onların nerede olduklarını söylemedi. Ümmü Selît Velîd'e gitti ve Ali'ye karşı kendisinden yardım istedi. Bu iş için Ümmü Selît Velîd'e istediğini verdi. Velîd bunun üzerine Ali'yi getirterek Selît'ı sordu. Ali Selît'ın durumunu bilmediğini söyledi ve onu öldürtmek için emir de vermediğine yemin etti. Velîd, Ali'ye Ömer'i bulup getirmesi hususunda emir verdi. Velîd bahçeye su akıtılmasını emretti. Su Selît'ın içinde bulunduğu çukura gelince azaldı. Böylece Selît'ın yeri belirlenmiş oldu ve bu çukurdan Selît'ın cesedi çıkartıldı. Velîd Ali'nin dövülmesi için emir verdi. Ali iyice dövüldükten sonra Selît'ın ölümü ve Ömer'in nereye gittiğini haber vermesi için yünlü bir cübbe içinde güneşin karşısına çıkartıldı. Fakat Ali bunlar hakkında hiç bir şey bilmiyordu. Bilâhare Abbas b. Ziyâd Ali'ye şefaatçı oldu ve oradan Humeyme'ye götürüldü. Hıcr'a götürüldüğü şeklinde de rivayet vardır. Velîd kendisi ölünceye kadar onu burada tuttu. Onun ölümünden sonra Süleyman Ali'yi Şâm'a gönderdi.

İşte bütün bunlar Mansûr'un Ebû Müslim'i öldürdüğünde onun hakkında sayıp döktükleridir. Bu meyanda Mansûr, Ebû Müslim hakkında: «Sen Selît'ın oğlu olduğunu iddia ettin, hattâ bununla da yetinmeyerek öyle olmadığı halde Abdullah'ın nesebinden geldiğini söyledin. Sen çıkılması zor bir yere çıktın.» demiştir.

Velîd'in Ali b. Abdullah'a kızma sebebine gelince:

Babası Abdülmelik b. Mervân Abdullah b. Ca'fer'in kızı olan karısını boşamış, daha sonra da bu kadınla Ali evlenmişti. Abdülmelik bu evliliğe kızmış ve Ali'ye küfettikten sonra: «Onun namazı riyadır.» demişti. Bu olanları da Velîd babasından duyup içine atmıştı.

Bir başka rivayete göre ise, Ebû Müslim köledir.

Abbâsoğullarından sayılmasının sebebi ise şudur: Bükeyr b. Mâhân Sind valilerinden birisinin kâtibi idi. İbn Mâhân daha sonra Kûfe'ye geldi ve burada Abbâsoğulları ile birleşti. Bunlar jurnal edilip yakalandılar. Bükeyr hapsolundu, diğerleri ise serbest bırakıldılar. Hapishanede Yûnus (Ebû Âsım) ile İsâ b. Ma'kil el-İclî de vardı. Ebû Müslim de hapishanede İsâ'ya hizmet ediyordu. Bükeyr bunları hapishanede kendi tarafına çağırdı, onlar da bunu kabul ettiler. Bükeyr İsâ b. Ma'kıl'e: «Bu çocuk senin mi?» diye sordu. İsâ da: «O bir köledir.» diye cevap verdi. Bükeyr onu kendisine satmasını istedi. İsâ da: «Pekiyi, senin olsun.» dedi. Bükeyr: «Parasını almanı isterim.» deyince İsâ: «Sen nasıl istersen, o senindir.» dedi. Bunun üzerine Bükeyr Ebû Müslim karşılığında İsâ'ya dört yüz dirhem verdi. Bilâhare hapishaneden çıktılar. Bükeyr Ebû Müslim'i İmam İbrâhim'e götürdü. İbrâhim de onu Ebû Mûsâ es-Serrâc'a verdi. Ebû Müslim Ebû Mûsâ'dan çok şey duyup öğrendi ve daha sonra sık sık Horasân'a gidip geldi.

Bir başka görüşe göre de Ebû Müslim Herât veya Bûşenc'den birisinin kölesi idi. Efendisi Ebû Müslim ile birlikte İmam İbrâhim'e geldi. İmam İbrâhim, Ebû Müslim'in aklına hayret etti ve onu efendisinden satın alarak azat etti. Ebû Müslim, İmam İbrâhim'in yanında yıllarca kaldı. Bu arada Horasân'a eşeği ile sık sık mektup taşıdı. Daha sonra İmam İbrâhim Ebû Müslim'i Horasân'a taraftarlarının başına emîr olarak gönderdi ve onlara Ebû Müslim'e itaat etmeleri için mektup yazdı. İmam İbrâhim, Kûfe'de kendi taraftarlarının vezir ve propagandacısı Ebû Seleme'ye mektup yazarak Ebû Müslim'i Horasân'a gönderdiğini, onun Horasân'a ulaşmasını sağlamasını bildirdi. Ebû Müslim, bunun üzerine Horasân'a giderek Süleyman b. Kesîr'in yanına vardı. Biz inşallah onun yaptıklarını ileride 127. yılın olaylarını anlatırken zikredeceğiz.

Ebû Müslim Horasân'a gönderilmezden önce bir rüya görmüş, bu rüyadan Horasân'a emîr olacağı sonucunu çıkarmıştı. Gerçekten de durum sonraları öyle oldu. Neysâbûr'a geldiğinde Bûnâbâze'de konakladı. Burası mamur bir yerdi. Han sahibi Ebû Müslim hakkında bazı şeyler söyledikten sonra ilâve olarak: «Bu kişi kendisinin Horasân'ın başına geçeceğini iddia ediyor,» dedi. Bir ara Ebû Müslim ihtiyacını gidermek için dışarıya çıktığında bazı serserilere güvenerek eşeğinin kuyruğunu kesti. Ebû Müslim hana geri döndüğünde bunu kimin yaptığını sordu. Han sahibi: «Bilmiyorum.» diye cveap verince Ebû Müslim: «Burası neresi?» dedi. Han sahibinin: «Bûnâbâze.» diye karşılık vermesi üzerine de: «Eğer ben burasını Kendâbâz'a çevirmezsem bana Ebû Müslim demesinler.» dedi. Ebû Müslim Horasân valisi olunca burasını tahrip etti.

Belc ile Abdülmelik'in İki Oğlu Arasındaki Harp Belc'in Ölümü ve Sa'lebe b. Selâme'nin Endülüs'e Vali Olması

Bu yılda Endülüs'te Belc ile Abdülmelik b. Katan'ın oğulları Ümeyye ile Katan arasında şiddetli harp oldu. Bu harbin sebebi şudur:

Ümeyye ile Katan, daha önce açıkladığımız gibi, Kurtuba'dan kaçtıklarında babalarının öldürülmesi üzerine çeşitli belde halklarından ve Berberîlerden yardım istemişlerdi. Etraflarına çok sayıda kişi (ki bu miktarın yüz bin olduğu rivayeti vardır.) toplandı. Bu durumu Belc haber alınca hemen onlara karşı harekete geçti. İki ordu karşılaştı ve çok şiddetli savaş oldu. Belc bir çok yerinden yara aldı, ancak Abdülmelik'in oğulları ile taraftarlarını yendi ve çoğunu öldürdü. Belc Kurtuba'ya muzaffer olarak döndü, ancak burada yedi gün yaşayabildi ve nihayet aldığı yaralardan dolayı öldü. Belc'in ölümü bu yılın şevvâl ayının içinde vuku buldu. Valiliğiyse on bir ay sürmüştür.

Belc ölünce taraftarları onun yerine Sa'lebe b. Selâme el-İcli'yi geçirdiler, çünkü Hişâm b. Abdülmelik Belc ve Külsûm ölürse yerine Sa'lebe'yi vali yapacağına söz vermişti. Sa'lebe, böylece vali olmuş oldu.

Sa'lebe döneminde Mâride tarafında Berberîler isyan ettiler. Sa'lebe bunlarla savaş yapıp çoğunu öldürdü, bin kadarını da esir alarak Kurtuba'ya getirdi.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Süleyman b. Hişâm Sâlfe'de savaştı, Rûm meliki Elyûn ile karşılaşıp ganimet elde etti.

Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs bazı alimlerin görüşüne göre bu yılda öldü. Muhammed b. Ali oğlu İbrâhim'e hilâfetin kendilerine geçmesi için propaganda yapmasını vasiyet etti.

Bu yılda haccı halka Muhammed b. Hişâm b. İsmâil yaptırdı.

Muhammed b. Müslim b. Şihâb ez-Zührî de bu yılda vefat etti. Zührî'nin doğum tarihi 58'dir, 50 olduğu rivayeti de vardır.

HİCRET'İN YÜZ YİRMİ BEŞİNCİ (M. 742-743) YILI OLAYLARI

Hişâm b. Abdülmelik'in Ölümü

Bu yılın rebiyülâhir ayının altısında Hişâm b. Abdülmelik Rusâfe'de vefat etti. Hilâfeti on dokuz yıl dokuz ay yirmi bir gün devam etmiştir. Hişâm'ın hilâfet süresi hakkında sekiz buçuk ay rivayeti de vardır. Hastalığı göğüs iltihabı idi. Hişâm elli beş yıl yaşamıştır. Bir başka rivayete göre ise elli altı yıl yaşamıştır.

Hişâm ölünce su ısıtmak için hazine bekçisinden iki kulplu bakır bir kap istediler, ancak Velîd'in kâtibi İyâz, ileride zikredeceğimiz gibi, bunu vermedi. Ödünç bir kap temin edip onunla yıkadılar. Cenaze namazını oğlu Mesleme kıldırdı. Rusâfe'ye defnedilmiştir.

Hişâm'ın Bazı Davranış ve Nitelikleri

Akkâl b. Şebbe anlatıyor:

Bir defasında Hişâm'ın huzuruna girdim, üzerinde yeşil kürklü bir kaftan vardı. Horasân'a göndereceği için bana bazı şeyleri tavsiye ediyordu, ben ise o sırada kaftanını süzüyordum. Hişâm bu durumu anlayıp sebebini sordu. Ben de: «Halife seçilmeden önce de sende böyle bir kaftan görmüştüm, şu anda sırtındaki kaftanın o olup olmadığını düşünüyorum.» dedim. Hişam: «Vallahi bu kaftan odur, bende gördüğünüz malların hepsi ve onların korunması size aittir.» dedi.

Akkâl b. Şebbe Hişâm'ın çok akıllı bir adam olduğunu söyler. Denildiğine göre, bir defasında Hristiyan bir kişi Muhammed b. Hişâm'ın bir çocuğunu döver ve başını yarar. Husayy da Muhammed adına giderek Hristiyanı döver. Bu olayı Hişâm duyunca Husayy'ı ister, Husayy ise Muhammed'e sığınır. Muhammed, Husayy'a: «Sana böyle yapmaman için emretmedim mi?» der, o da: «Evet, vallahi sen emrettin.» diyerek

karşılık verir. Bunun üzerine Hişâm Husayy'ı döver, oğlunu da azarlar.

Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Abbâs der ki:

Emevîlere ait bir çok sicil defteri (devâvîn) topladım, bunlardan hiç birisi Hişâm'ın defterleri kadar sağlam ve doğru değildi.

Rivayet edildiğine göre bir defasında Hişâm beraberinde cariye, şarap ve barbat (gitara benzeyen bir çılgı) bulunan bir adamı yanına çağırtır ve: «Tanburu bu adamın başında kırınız.» der. Orada bulunan bir ihtiyar adamın bu halini görünce ağlar: «Sabret.» der. Dayak yiyen adam ise: «Sen dayaktan dolayı ağladığımı zannediyorsun, halbuki ben Hişâm'ın barbata "tanbur" demesinden dolayı ağlıyorum.» diye karşılık verir. Dövülen adam Hişâm'a ağır hakarette bulununca da ihtiyar adam: «İmamına böyle kötü sözler söylemen yakışık almaz.» diyerek adamı ikaz eder.

Anlatıldığına göre, Hişâm'ın çocuklarından birisi bir defasında cumaya gelmez. Hişâm sebebini sorunca: «Bindiğim hayvan öldü.» diye cevap verir. Hişâm: «Yürümekten de mi acizsin?» der ve onu bir yıl binek hayvanından mahrum eder.

Yine anlatıldığına göre, valilerden birisi Hişâm'a: «Emîrül-Müminin'e bir sepet şeftali gönderdim.» diye yazar. Hişâm da cevaben: «Gönderdiğin şeftalileri aldım. Onlar çok hoşuma gitti, yine gönder, size dua edeceğimden emin ol.» diye yazar.

Hişâm kendisine mantar gönderen bir valisine de: «Kırk mantar geldi, fakat bazılarının içi bozulmuş. Bundan böyle bir şey gönderdiğinde ambalajını iyi yap ki zarar görmesinler ve birbirlerine temas ederek bozulmasınlar.» diye yazar.

Bir defasında da: «Sen korkak ve cimri birisisin, hilâfetten hoşlanıyor musun?» denildiğinde: «Niye hoşlanmıyayım? Ben yumuşak ve hoş görülü birisiyim.» diye cevap vermiştir.

Anlatıldığına göre, Hişâm Rusâfe (burası Kınnesrîn'in bakımlı yerlerinden birisidir)'de konaklamıştır. Daha önceki halifeler ve çocukları ise, taun hastalığından kaçarak «Berriyye» denilen yere giderlerdi.

Hişâm Rusâfe'ye konaklamak isteyince çevresinde bulunanlar: «Buradan çıkma, halifeler taun hastalığına yakalanmazlar, çünkü hiç bir halifenin bu hastalığa yakalandığı görülmemiştir.» dediler. Bunun üzerine halife: «Siz bunu benim üzerimde mi tecrübe etmek istiyorsunuz?» dedi ve Rusâfe'de konakladı. Burası Romalılara ait bir şehir idi.

Anlatıldığına göre, Ca'd b. Dirhem'in Hişâm döneminde «halku'l-Kur'ân» hakkındaki görüşlerini açıklaması üzerine Hişâm onu yakalayarak Irak valisi Hâlid Kasrî'ye gönderdi ve öldürülmesini istedi. Hâlid ise onu hapsetti, fakat öldürmedi. Bu haber Hişâm'a ulaşınca, Hâlid'e kızdı ve tekrar Ca'd'ı öldürmesini istedi. Hâlid bu kez de onu hapisten çıkardı, Kurban bayramında namaz kıldırdıktan sonra, hutbesinin sonunda: «Evinize dönünüz ve kurbanlarınızı kesiniz. Allah keseceğiniz kurbanlarınızı kabul etsin! Ben ise bugün Ca'd b. Dirhem'i kurban etmek istiyorum, çünkü o: "Allah Mûsâ ile konuşmadı ve İbrâhim'i dost edinmedi." diyor. Halbuki Allah onun dediğinden berîdir.» dedi ve hutbeden indi, daha sonra da Ca'd'ı kesti.

Yine rivayet edildiğine göre, Gaylân b. Yûnus, (bu şahsın İbn Müslim olduğu rivayeti de vardır.) kader hakkındaki görüşlerini Ömer b. Abdülaziz zamanında açıkladı. Ömer b. Abdülaziz onu getirterek tövbe etmesini istedi. Gaylân da tövbe etti. Fakat bu şahıs Hişâm zamanında yine bu konudaki eski görüşüne döndü. Bu defa Hişâm onu Nasr vasıtasıyla çağırttı. Emir verdi bu kişinin elleri ve ayakları kesildikten sonra idam edildi.

Rivayet edildiğine göre, Muhammed b. Zeyd b. Abdullah b. Ömer b. Hattâb Hişâm'a geldi. Hişâm ona: «Benim seninle bir akrabalığım ve yakınlığım yoktur.» dedikten sonra: «Birisi "Emîrü'l-Müminîn seni tanımıyor." diyerek seni aldatmaktadır; halbuki ben seni tanıyorum, sen Muhammed b. Zeyd'sin. Burada kalma ve yanında olanları infak et. Benim seninle yakınlığım yok, ailenin yanına dön.» diye ilâve etti.

Mücemma' b. Ya'kûb el-Ensârî anlatıyor:

Bir defasında Hişâm eşraftan birisine sövdü. Adam da onu ikaz ederek: «Sen yer yüzünde Allah'ın halifesisin, bana küfretmeye utanmıyor musun?» dedi. Halife çok utandı ve: «Sen de bana küfrederek kısas yap.» dedi. Adam ise cevaben: «O vakit ben de senin gibi alçalmış olurum.» dedi. Halife: «Öyleyse onun karşılığında benden mal al.» deyince adam: «Ben öyle de yapamam.» dedi. Halife: «Öyle ise alacağın malları Allah rızası için bağışla.» deyince de: «Allah rızası için sana bağışladım.» dedi. Hişâm bunun üzerine utancından başını yere eğdi ve «Allah'a yemin olsun ki, bundan sonra bu türlü bir şeyi tekrar etmiyeceğim.» dedi.

Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik'e Bey'at

Bir rivayete göre Velîd'e bu yılın rebiyülahir ayında bey'at yapıl-

mıştır. Babası, Velîd'i kardeşi Hişâm'dan sonra veliahtlığa uygun bulmuştu. Velîd o vakit on bir yaşındaydı. Babası Yezîd bundan sonra hayatını sürdürdü. Velîd on beş yaşına geldiğinde Yezîd: «Allah benimle, beni Hişâm ile senin arana koyan arasındadır.» der.

Hişâm halife olunca Velîd'in hafifmeşrepliği ve şarap içtiği açığa çıkıncaya kadar ona iyi davrandı, sonra Abdüssamed b. Abdüla'lâ'yı Velîd'i tedip etmesi için gönderdi.

Velîd kendisine içki arkadaşları edinmişti. Hişâm halkı Velîd'den kurtarmak için onu 116 (M. 734)'da hacc işlerinin başına getirdi. Velîd sandıklara köpekler koydu ve Kâbe'nin üzerine dikmek için o büyüklükte bir de kubbe yaptırdı, ayrıca yanına şarap da aldı. Yaptırdığı kubbeyi Kâbe'nin üzerine dikmek, içinde de şarap içmek istiyordu. Beraberindekiler Velîd'i: «Böyle yaparsan biz seni ve kendimizi halkın elinden kurtaramayız.» diyerek korkuttular. Velîd bunun üzerine tasarladığı işlerden vaz geçti.

Velîd halkın inançlarını küçümsedi ve hafife aldı. Bunun üzerine Hişâm Velîd'i uzaklaştırmak ve oğlu Mesleme için bey'at almak istedi, Velîd'e de bu düşüncesini bildirdi. Velîd Hişâm'ın bu isteğini reddetti. Bunun üzerine Hişâm, Velîd için kötü düşünmeğe başladı ve ona zarar vermeyi kafasına koydu. Hişâm bu ara oğlu Mesleme için gizliden gizliye bey'at almağa başlamıştı. Halk Hişâm'ın bu düşüncesini olumlu buldu. Bu düşünceyi benimseyenler arasında amcaları Hişâm b. İsmâîl'in oğulları Muhammed ile İbrâhim de vardı. Ayrıca Benü'l-Ka'kâ' b. Huleyd el-Absî ile diğer seçkin kişiler de aynı görüşü benimsemişlerdi.

Bundan sonra Velîd içki ve sefahette daha da ifrata gitti. Hişâm Velîd'e: «Yazıklar olsun sana! Senin İslâm'ın daha üstünde olup olmadığını bilemiyorum. Eğer kötülükleri terkedersen sana sert davranmıyacağım.» dedi. Velîd Hişâm'a şu beyitlerle cevap verdi:

«Ey dinimiz hakkında soru soran kişi!
Biz Ebû Şâkir'in dini üzereyiz.
Biz içkiyi bazen hâlis içeriz,
Bazen de sıcak veya soğuk su karıştırarak.»

Bunun üzerine Hişâm oğlu Mesleme'ye çok kızdı, çünkü Ebû Şâkir onun künyesiydi. Hişâm Mesleme'ye: «Beni Velîd senin yüzünden ayıpladı. Ben ise seni halifeliğe hazırlıyorum.» dedi ve onu yola getirmeyi lüzumlu gördü. Bunu temin için Mesleme'yi H. 119 (M. 737)'da hacc emîrliği ile görevlendirdi.

Mesleme yöneticiliği sırasında ibadetlerini ve yumuşaklığını halka

izhar etti. Yine Mesleme bu sırada Mekke ve Medîne'de halka çeşitli mallar dağıttı.

Medînelilerden bir azatlı şu mısraları okudu:

«Ey bizim dinimizden soran kişi!
Evet, biz Ebû Şakir'in dini üzereyiz.
O, koşu atlarını yularlarıyla bağışladı;
O, aynı zamanda ne zındık ne de kâfirdir.»

Şâir bu mısralarıyla Velîd'e tariz etmişti.

Hişâm Velîd'i ayıpladı, kınadı ve ondan tamamen ümidini kesti. Velîd yanında seçkin kişileri ve yakınları olduğu halde yola çıkarak Ürdün'de bir su başında konakladı. Kâtibi İyâz b. Müslim'i olup bitenleri yazması için Hişâm'ın yanında bıraktı. Hişâm da Velîd'in aleyhinde gelişen olayların kendisine ulaşmasını engelledi. Bu meyanda Velîd Hişâm'a mektup yazdıysa da cevabını alamadı. Daha sonra Abdüssamed'i yanından uzaklaştırmasını istedi, o da Abdüssamed'i uzaklaştırdı. Ayrıca İbn Süheyl'in de yanına gelmesine izin vermesini istedi, fakat Hişâm Süheyl'i dövdü ve sürgüne gönderdi.

Hişâm, Velîd'in kâtibi İyâz'ı yakalattı, onu da dövdü ve hapsetti.

Velîd insanlara: «Kim güven duyar ve iyilik yapmak ister? Bu uğursuz, hilekâr adamı babam ailemizin başına geçirdi ve veliaht yaptı; sonra da bunun bana yaptıklarını gördünüz. Benim bir adama kötülük yapmadıkça şerrimin dokunmayacağını o bilmiyor.» dedi ve bu hususta Hişâm'a kendisini kınayan bir mektup yazdı ve hapsettiği kâtibini vermesini de istedi, ancak Hişâm kâtibi vermedi. Bunun üzerine Velîd Hişâm'a şu mısraları yazdı:

«Senin arazimde bina yaptığını görüyorum;
Eğer akıllı bir adam olsan yaptıklarını yıkarsın.
Geride kalanlara kin tohumlarını saçıyorsun.
Eğer meyve aldıklarının şerrinden ölürsen onlara yazıklar olsun!
Sana ihsanda bulunana nankörlük yapıyorsun;
Şayet ona teşekkür edersen fazl ve ihsan sahibi Allah sana merhamet etsin.»

Velîd gittiği yerde fazla kalmamıştı ki Hişâm öldü. Hilâfetin kendisine geldiği günün sabahında künyesi Ebû'b-Zübeyr olan Münzir b. Ebû Amr'a: «Aklım ereliden beri bu gece kadar bana hiç bir gece uzun gelmedi. Ben gece boyunca kendi kendime (Hişâm'ı kastederek) bu ada-

mın yaptıklarını düşündüm. Bu herif beni hırslandırdı, gel beraber hava alalım.» dedi. Her ikisi hayvanlara binerek iki mil kadar gittiler. Velîd burada bir kum yığını üzerine çıkarak bir karaltı gördü ve: «Bu gelenler Hişâm'ın elçileri. Allah'tan onların hayır haber getirmelerini isteriz.» dedi. Karaltı yaklaşınca bunların posta beygiri üzerinde iki adam oldukları anlaşıldı. Bunlardan birisi Ebû Muhammed es-Süfyânî'nin azatlısı, diğeri de Çerdebe idi. Yaklaştıklarında koşarak Velîd'e geldiler ve onu halifeye verilen selâmla selâmladılar. Velîd heyecanlanıp bir süre konuşmadı, daha sonra: «Hişâm öldü mü?» dedi. Onlar da: «Evet.» dediler ve: «Bu hususiaki Dîvân-ı Resâil başkanı Sâlim b. Abdurrahman'ın mektubu da yanımızda.» diye ilâve ettiler. Velîd mektubu okudu ve Ebû Muhammed es-Süfyânî'nin azatlısına eski kâtibi İyâz'ı sordu. O da: «Hişâm ölünceye kadar İyâz hapishanedeydi.» diye cevap verdi. Velîd hapishane muhafızlarına haber göndererek ellerinde olan mahpusları muhafaza etmelerini emretti. Hişâm ölüm döşeğinde iken bir ara ayılarak yanında olanlardan bazı şeyler istedi, ancak oradakiler buna engel oldular. Muhafızlar da: «Biz Velîd'in bekçileriyiz.» dediler. Hişâm biraz sonra öldü, İyâz da hapishaneden çıktı ve hemen hazinelerin kapılarını mühürledi. Hişâm yatağından yere indirildi. Yıkanması için içinde su ısıtılacak bir kap bulunamadı, nihayet ödünç bir kap buldular. Hazineden bir kefen de bulamadılar, onu azatlısı Gâlib kefenledi.

Velîd Hişâm için şöyle dedi:

«Hilekâr ve uğursuz adam öldü; nihayet bize yağmur gönderildi. Ağaçlar da bu adam öldükten sonra yapraklanıp meyve verdi. Allah'a şükrediniz, çünkü o her şükredene fazlasıyla verir.»

Bu şiirin Velîd'e ait olmadığı da söylenir.

Velîd Hişâm'ın ölümünü duyunca Abbâs b. Velîd b. Abdülmelik b. Mervân'a Rusâfe'ye giderek Hişâm ve çocuklarının mallarının sayımını yapmasını, Mesleme b. Hişâm hariç, akrabaları ve âmillerinin mallarına el koymasını yazdı. Mesleme, babasından yumuşak davranmasını istediği için Velîd onu istisna etmişti. Abbâs Rusâfe'ye geldi, Velîd'in kendisine yazıyla emrettiklerini yaptı ve neticeyi de duyurdu. Velîd şu beyti söyledi:

«Hişâm keşke yaşasaydı da şu süt kaplarının doldurulduğunu görseydi.»

Bir başka rivayete göre de şu beyitleri söylemiştir:

«Keşke Hişâm yaşasaydı da kirletilmiş ölçeğini görseydi.

Biz de şimdi onun tarttığı ölçek ile tartıyoruz, ancak biz ölçeği parmakla dokunarak bozmuyoruz.
Biz buna bir bid'at getirmedik, bunların hepsini bana Fürkân (Kur'ân) çözdü.»

Velîd Hişâm'ın ailesine ve taraftarlarına baskı yaptı. Hişâm'ın bir hizmetçisi kabrinin başına gelerek ağladı ve: «Ey Müminlerin emîri! Eğer sen Velîd'in bize yaptığını görseydin.» diye yakındı. Orada bulunan bir diğeri ise: «Eğer sen Hişâm tarafından yapılanları bilseydin, şükrünü eda edemiyeceğin bir nimetin içinde olduğunu anlardın; çünkü Hişâm sadece sizinle meşgul olmuştur, başkaları ile ilgilenmemiştir.» dedi.

Velîd çeşitli yerlere âmiller (yöneticiler) tayin etti. Her tarafa kendisi için bey'at alınmasını yazdı. Halk kendisine bey'at etti.

Velîd halife olunca Şâmlı kötürüm ve âmâlara daima yardım etti ve onları giydirdi. Bunlardan her biri için hizmetçi tutulmasını emretti. Fakir kimselere mal ve elbise çıkartarak bunlara ve diğer insanlara bolca ihsanda bulundu. Şâm ehline ise daha çok ihsanda bulundu. Kendisinden bir şey istendiğinde:

«Bana bir takım şeyler engel olmazsa zararlı kişilerin sizden çekip aldıklarını sizin için ben yükleniyorum.
Yakın bir zaman içinde size ek gelir ve hediyeler verilecektir.
Sizden bunları daha önce divanınız mahrum bırakmıştı; şimdi ise kâtipler bir aydır size bunları yazıp hazırlıyor.»

Hilmü'l-Vâdî el-Muğannî şöyle diyor:

Biz Velîd ile beraber idik, o anda Hişâm'ın ölüm haberi geldi. Velîd'in hilâfeti kutlandı ve haberci kendisine kılıç ve mührü verdi. Biz Velîd'e halife gözüyle bakıyorduk. Bu sırada Velîd: «Bana şarkı söyleyiniz.» dedi ve kendisi manzum olarak şunları söyledi:

«Bu gün hoş bir gün, saf içki içmek de hoştur;
Rusâfe'de bulunanın (Hişâm'ın) ölüm haberi geldi bize.
Postacı bize Hişâm'ın ölüm haberini getirdi,
Ve hilâfet mührünü...
Biz saf içkiler içerek sabahladık
Ve sihirli cariyelerle eğlendik.»

Velîd, bu şiir şarkı olarak söylenip içilmedikçe yerinden ayrılmayacağına yemin etti. Biz de bunu yaptık, geceye kadar şarkı söylemeğe devam ettik.

Velîd, bu yılda oğulları Hakem ve Osman'ı, öncelik Hakem'in olmak üzere, veliaht tayin etti. Bu durumu Irak ve Horasân şehirlerine mektup yazarak duyurdu.

Nasr b. Seyyâr'ın Velid Tarafından Horasân'a Vali Tayin Edilmesi

Bu yılda Velîd Nasr b. Seyyâr'ı bütün Horasân'a vali tayin etti ve onu burada tek yetkili yaptı. Yûsuf b. Ömer Velîd'e elçi gönderip Nasr'ı ve âmillerini satın aldı. Velîd bunun üzerine Horasân valiliğini Yûsuf'a verdi. Yûsuf Nasr'a geri gelmesini ve gelirken kendisine verilen hediye ve malları da getirmesini emretti; ayrıca gelirken bütün ailesini de yanına almasını istedi. Velîd de Nasr'a mektup yazarak gelirken kendisi için barbatlar, tanburlar, altın ve gümüş ibrikler temin ederek getirmesini emretti. Ayrıca Horasân'da zil çalıp oynayan sanatçıları, doğan kuşlarını, yük beygirlerini de toplayarak Horasân halkının gözü önünde bunları kendisine getirmesini istedi.

Müneccimler Nasr'a vuku bulacak fitneyi haber verdiler. Yûsuf b. Ömer Nasr'ın dönmesinde ısrar etti ve bu hususta kendisine bir elçi gönderdi. Yûsuf elçiye Nasr'ı dönmeğe ikna ve teşvik etmesini veya halka Nasr'ın azledildiğini duyurmasını emretti. Nasr gelen elçiyi geri dönmeğe razı etti ve ona hediyeler verdi.

Az bir zaman sonra fitne vuku buldu. Nasr Mâcân'daki sarayına gitti. İsmet b. Abdullah le-Esedî'yi Horasân'a, Mûsâ b. Verkâ'ı Şâş'a, Saganiyân'dan Hassân'ı Semerkad'a, Mukâtil b. Ali es-Sa'dî'yi Âmül'e vekil bıraktı. Bunlara kendisinin Merv'e vardığı haberi ulaşınca Mâverâünehir'i geçirmeleri için Türklere haber ulaştırmalarını emretti, sonra Irak'a doğru yola çıktı.

Nasr Irak'a doğru giderken Benû Leys'in azatlısı gece gelerek Velîd'in öldürüldüğü haberini verdi. Sabah olunca Nasr halka durumu haber verdi ve Velîd'in elçilerini toplayarak: «Sizce de malûm olan yolculuğum vuku bulmuştur. Bu yolculuk bana gördüğünüz hediyeleri gönderdi, bu hediyeler Beyhak'a ulaştı. Bana falanca gece gelerek Velîd'in öldürüldüğünü ve Şâm'da fitnenin vuku bulduğunu haber verdi. Mansûr b. Cumhûr Irak'a geldi, Yûsuf b. Ömer kaçtı. Biz durumunu ve düşmanlarımızın çok olduğunu bildiğimiz beldelerdeyiz.» dedi. Sâlim b. Ecvez Nasr'a: «Ey Emîr! Bu bazı Kureyşlilerin tuzağıdır, onlar sana olan itaatı küçümsemek istiyorlar, binaenaleyh sen yoluna devam et ve bize şefkat gösterme.» dedi. Nasr ise cevap olarak şunları söyledi: «Ey Sâlim!

Sen düşmanla harp edilmesini bilen ve Emevîlere itaati olan birisisin. Bu hususlaki görüşüne gelince, bu bir cariyenin görüşüne benzemektedir.» dedi ve halkla birlikte geri döndü.

Yahyâ b. Zeyd b. Ali b. Hüseyn'in Öldürülmesi

Bu yıl içinde Yahyâ b. Zeyd b. Ali b. Hüseyn b. Ali Horasân'da öldürüldü.

Öldürülme sebebi ise şudur:

Yahyâ babasının öldürülmesinden sonra, yukarıda anlattığımız gibi, Horasân'a gitmişti. Belh şehrine gelerek burada Harîş b. Amr b. Dâvud'un yanında Hişâm ölüp Velîd b. Yezîd halife oluncaya kadar kaldı. Yûsuf b. Ömer Nasr'a Yahyâ'nın Horasân'a gelip Harîş'in yanında bulunduğunu bildirdi ve onun hemen yakalanmasını istedi. Bunun üzerine Nasr Harîş'i yakaladı ve ondan Yahyâ'yı istedi. Harîş: «Yahyâ hakkında hiç bir bilgim yok.» deyince Nasr onun dövülmesini istedi ve Harîş'e altı yüz sopa vuruldu. Harîş: «Yahyâ eğer ayaklarımın altında olsa vallahi onları kaldırmam.» diye yemin etti. Oğlu Kureyş babasının başına gelenleri görünce Nasr'a: «Babamı öldürme, sana Yahyâ'nın yerini haber vereceğim.» dedi ve Yahyâ'nın yerini gösterdi. Nasr Yahyâ'yı yakaladı ve durumu Velîd'e yazarak haber verdi. Velîd Nasr'a, Yahyâ'nın güvence altında tutulmasını, kendisinin ve taraftarlarının ise serbest bırakılmasını emretti. Nasr bunun üzerine Yahyâ'yı serbest bıraktı ve kendisine iki bin dirhem vererek Velîd'e gitmesini emretti. Yahyâ Serhas'a vardı ve orada kaldı. Nasr Abdullah b. Kays b. Ubâd'a mektup yazarak Yahyâ'nın Serhas'dan çıkarılmasını istedi, Abdullah da Yahyâ'yı oradan çıkardı. Yahyâ Beyhak'a gitti, fakat burada Yûsuf b. Ömer'in kendisini öldürmesinden korktuğu için Neysâbûr'a döndü. Burada Amr b. Zürâre vardı, Yahyâ'nın yanında ise yetmiş kişi bulunmakta idi. Bazı tacirleri gören Yahyâ ve arkadaşları bunların hayvanlarını zorla aldılar, «Bunların gelirleri de bize ait.» dediler. Amr b. Zürâre mektup yazarak durumu Nasr'a bildirdi. Nasr da Yahyâ ile savaşılmasını yazdı. Bunun üzerine Amr Yahyâ ile savaş yaptı. Amr'ın on bin kişilik kuvveti, Yahyâ'nın ise sadece yetmiş taraftarı vardı. Yahyâ bunları yendi, Amr'ı öldürdü ve kendisine ganimet olarak bir çok hayvan kaldı. Daha sonra Herât'a vardı, burada hiç bir kişi kendisine karşı koymadı ve oradan çekip gitti.

Nasr b. Seyyâr Sâlem b. Ahvez'i Yahyâ'nın yakalanması için gönderdi. Sâlem Yahyâ'ya Cüzcân'da yetişti. Burada aralarında şiddetli çar-

pışma oldu. Atılan bir ok Yahyâ'nın alnına isabet etti. Bu oku Aneze'den İsâ isminde birisi atmıştı. Yahyâ'nın taraftarları diğerleri tarafından öldürüldü, kendisinin başını kesip aldılar ve gömleğini çıkardılar.

Yahyâ'nın öldürülme haberi Velid'e ulaşınca Yûsuf b. Ömer'e Zeyd'i işaret ederek: «Iraklıların buzağısını yakala, onu makamından indir, ateşe at ve külünü denize savur.» dedi. Yûsuf da bu emir üzerine hareket ederek Zeyd'i yakalayıp yaktırdı. Daha sonra cesedini paramparça ederek bir gemiye yükledi ve külünü Fırat nehrine savurdu.

Yahyâ'ya gelince öldürüldüğünde Cûzcân'da asıldı. Ebû Müslim el-Horasânî ortaya çıkıp Horasân'ı işgal edinceye kadar böyle asılı kaldı. Ebû Müslim Yahyâ'yı asılı olduğu yerden indirtti, namazını kıldırıp defnetti ve Horasân'da onun için matem tutulmasını emretti. Ebû Müslim daha sonra Emevîlerin sicil defterlerini eline geçirdi ve buradan Yahyâ'nın kimler tarafından öldürüldüğünü tespit etti. Bunlardan hayatta olanları öldürttü, ölü olanların da hayattaki yakınlarına işkence yaptı.

Yahyâ'nın annesi, Reyta binti Ebî Hâşim Abdullah b. Muhammed b. el-Hanefiyye'dir.

Hanzala'nın Afrika'ya, Ebû'l-Hattâr'ın da Endülüs'e Vali Tayin Edilmeleri

Bu yılın recep ayında Ebû'l-Hattâr Hüsâm b. Dırâr el-Kelbî Endülüs'e emîr olarak geldi. Kaysî Endülüs valilerinden bey'at istediğinde bir şiir okudu. Bu şiirinde Merc-i Râhıt savaşından söz etti, Mervân b. Hakem ile birlikte o savaşta Kelb kabilesinin başına gelen belâları dile getirdi ve Mervân'a karşı Dahhâk b. Kays el-Fihrî ile birlikte kıyam eden Kaysîlara tarizde bulundu.

Söz konusu şiirin bir parçası şöyledir:

«Beni Mervân Kays'ı helâk etti; Allah'ın emirleri hakkında eğer
onlar hakem olmazlarsa, kanlarımız âdil hakem olacaktır.
Sanki siz Merc-i Râhıt savaşına şahit olmadınız, orada kimin
üstün olduğunu da bilmiyorsunuz.
Biz sizi kurbanlarımızla kızıllaşan şeylerin sıcaklığından
koruduk.
O vakit sizlerin ne kayda değer atlarınız, ne de adamlarınız
vardı.»

Ebû'l-Hattâr'ın söz konusu şiiri Hişâm b. Abdülmelik'e ulaştığında Hişâm şiir sahibinin kim olduğunu sordu. Kendisine bu şahsın Kelb kabilesinden birisi olduğu bildirildi.

Hişâm, Hanzala b. Safvân el-Kelbî'yi 124 yılında Afrika valiliğine tayin etti ve ona Ebû'l-Hattâr'ı Endülüs'e vali olarak göndermesini yazdı. Hanzala da bunun üzerine Ebûl-Hattâr'ı Endülüs'e gönderdi. Ebûl-Hattâr Kurtuba'ya bir cuma günü girdiğinde buranın emîri Sa'lebe b. Selâme'nin Berberilerden bin kadar esiri öldürmek için hazırlandığını gördü. Sa'lebe daha sonra bu esirleri Ebû'l-Hattâr'a tesilm etti, böylece Ebû'l-Hattâr'ın buraya vali tayin edilmesi esirlerin hayatta kalmalarına sebep olmuş oldu.

Şâmlılar Sa'lebe b. Selâme ile Şâm'a çıkıp gitmek istediler. Ebû'l-Hattâr ise, bunların Şâm'a gitmeyip orada kalmalarını temin için ihsanda bulunmağa devam etti. Bu, onların Endülüs'te kalmağa razı olmalarına kadar devam etti. Bunlardan her bir topluluğu Şâm'daki yerlerine benzeyen bölgelere yerleştirdi. Bunlar da Şâm'daki yerlerine uygun bir yer buldukça oraya yerleştiler. Bir rivayete göre ise Şâmlılar çeşitli yörelere dağıldılar, çünkü Kurtuba onlara dar geldi.

Böylece 139. yıla ait bazı olayları da burada zikretmiş olduk.

Çeşitli Olaylar

Rivayet edildiğine göre bu yıl içinde Velîd b. Yezîd dayısı Yûsuf b. Muhammed b. Yûsuf es-Sekafî'yi Medîne, Mekke ve Tâif'e vali olarak tayin etti ve aba içerisinde gizli olarak Hişâm b. İsmâil el-Mahzûmî'nin oğulları Muhammed ile İbrâhim'i gönderdi. Yûsuf şaban ayında bunları Medîne'ye getirdi ve insanların arasına çıkardı. Daha sonra da bunlar Şâm'a gönderilerek Velîd'in huzuruna çıkartıldılar. Velîd, bunlara celde vurulmasını emretti. Muhammed Velîd'e: «Sizden yakınlık istiyorum.» dedi. Velîd: «Aramızda ne gibi bir yakınlık var?» diye sorunca Muhammed: «Rasûlüllah (s.a.v.) had cezası dışında bir kişiye sopa vurmayı nehyetti.« diye karşılık verdi. Velîd bunun üzerine de: «Sana kısasdan dolayı had cezası uyguluyorum. Sen amcamın çocuğu ve Emîrü'l-Müminîn Hz. Osman'ın oğluna kötü muamele yapanların ilkisin.» dedi.

Muhammed Hz. Osman'ın oğlu Arcî'yi yakalayıp bağlamış, onu halkın içine dikerek teşhir etmiş ve Arcî dokuz sene bu halde kalmıştır. Muhammed bundan sonra da kendisini hicvettiği için ölünceye kadar Arcî'yi hapishanede tutmuştur. Daha sonra Velîd'in Muhammed ve kardeşine celde vurulmasını emretmesi üzerine onlara celde vuruldu. Bi-

lahere de bunlara demir vurdurarak Irak'a Yûsuf b. Ömer'e gönderilmesini emretti. Bunlar Yûsuf'a takdim edildikten itibaren ölünceye kadar işkenceye tabi tutuldular.

Yine bu yılda Velîd, Sa'd b. İbrâhim'i Medîne kadılığından azlederek yerine Yahyâ b. Saîd el-Ensârî'yi tayin etti.

Bu yılda Bizanslılar Zıbatra'ya çıktılar. Burası Habîb b. Mesleme el-Fihrî'nin fethettiği eski bir kale idi. Bizanslılar burayı tahrip ettiler, sonraları buraya kalıcı olmayan binalar yapıldı. Daha sonraları Bizanslılar yine buraya gelerek Mervân b. Muhammed el-Himâr zamanında tahrip ettiler. Hârun Reşid burasını sonraları tekrar inşa ettirerek bazı kişileri yerleştirdi. Me'mûn'un hilâfeti döneminde Bizanslılar gece baskını düzenleyerek burasını yine dağıttılar. Me'mûn yeniden tamir ve tahkim edilmesini emretti. Bizans, Mu'tasım döneminde buraya yine hücum etti. Bunu inşallah ileride zikreceğiz. Bu konu ile ilgili tarihleri bilemediğim için buraya aldım.

Bu yılda Velîd kardeşi Gamr b. Yezîd'i gazaya gönderdi. Deniz kuvvetlerinin başına Esved b. Bilâl el-Mühâzî'yi getirdi ve Kıbrıs halkının Şâm veya Bizans'a gitmelerini sağlamak için onu Kıbrıs'a gönderdi. Kıbrıslılardan bir kısmı İslâm'ı kabul ettiler, Esved bunları Şâm'a gönderdi. Diğerleri ise Bizans'ı tercih ettiler, bunları da oraya gönderdi.

Bu yılda Süleyman b. Kesîr, Ma'kıl b. Heysem, Lâhız b. Kurayz ve Kahtaba b. Şebîb Mekke'ye geldiler. Bazı siyercilere göre bunlar burada Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'la buluşarak Ebû Müslim'in durumunu ve ondan gördüklerini haber verdiler. Muhammed b. Ali: «O hür mü, köle mi?» dediğinde onlar cevaben: «İsâ onun köle olduğunu iddia ediyor, fakat o kendisini hür zannediyor.» dediler. Daha sonra Ebû Müslim'i satın aldılar ve azat ettiler. Bunlar ayrıca Muhammed b. Ali'ye iki yüz bin dirhem para ve otuz bin dirhem değerinde de bir elbise verdiler. Muhammed b. Ali de onlara: «Bu yıldan sonra benimle karşılaşacak değilsiniz. Eğer ölüm gelip çatarsa, oğlum İbrâhim sizinle birlikte olacak, onu size tevsik ederim ve hakkında hayır tavsiye ederim.» dedi. Süleyman b. Kesîr ve arkadaşları daha sonra geri döndüler.

Bazılarına göre bu yılda Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs yetmiş üç yaşındayken zilkade ayında vefat etti. Kendi ölümü ile babasının ölümü arasında yedi yıl vardır.

Bu yılda haccı Yûsuf b. Muhammed b. Yûsuf yaptırdı. Nu'mân b. Yezîd b. Abdülmelik es-Sâife'de bu yıl savaştı.

Ebû Hâzim el-A'rec bu yılda ölmüştür. Ölüm tarihi hakkında 140 ve 141 rivayetleri de vardır. Simâk b. Harb, Hişâm b. Abdülmelik'in son günlerinde vefat ettiği gibi Kâsım b. Ebû Bezze de bu yıl vefat etti. (Ebû Bezze meşhur kıraatçılardan Yesâr'dır.) Yine bu yılda Eş'as b. Ebi'ş-Şa'sâ, Süleym b. Esved el-Muhâribî, Seyyid b. Ebî Üneyse el-Cezerî (ki bu Benî Kilâb'ın azatlısıdır. Bunun Yezid b. Hattâb veya Ganî' nin azatlısı olduğu şeklinde de rivayet vardır.) vefat ettiler. Seyyid b. Üneyse öldüğünde kırk altı yaşındaydı. Kendisi fakih ve âbid bir zât idi. Yahyâ isminde bir de kardeşi vardı. Hadiste ise zayıftı.

Hişâm zamanında şâir Arcî, Muhammed b. Hişâm b. el-Mahzûmî' nin hapishanesinde öldü. Hişâm b. Abdülmelik bu zatı Mekke ve Medine'ye âmil tayin etmişti. Bu kişinin hapsedilmesinin sebebi ise, Muhammed b. Hişâm'ı hicvetmiş olmasıydı. Hişâm bunun sebebini araştırdı. Bu ara kendisine azatlısını yakalayıp döverek öldürdüğü, diğer kölelerine de öldürülen azatlısının hanımına tecavüz ettirdiği haberi ulaştı. Bunun üzerine Muhammed onu yakalayıp dövdürdü ve halkın içinde teşhir etti. Daha sonra da dokuz yıl hapsetti. Arcî, hapiste iken öldü.

Şehirlerin âmilleri geçen yıl zikri geçenlerdir.

HİCRET'İN YÜZ YİRMİ ALTINCI (M. 743-744) YILI OLAYLARI

Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin Öldürülmesi

Bu yılda Hâlid b. Abdullah öldürüldü. Hâlid'in Irak ve Horasân valiliğinden azli yukarıda anlatıldı. Rivayet edildiğine göre buradaki görevi on beş yıl devam etmiştir. Hişâm, Hâlid'i azledince Yûsuf b. Ömer peşinden gidip Vâsıt'ta onu yakalayarak orada bir müddet hapsetti. Yûsuf daha sonra Hîre'ye gitti, orada Hâlid'i yakaladı ve burada kardeşi İsmâil, oğlu Yezîd b. Hâlid ve kardeşinin oğlu Münzir b. Esed ile birlikte tam on sekiz ay hapsetti. Yûsuf Hişâm'dan Hâlid'e işkence etmek için izin istedi, Hişâm da bir defalığına izin verdi, ancak: «Eğer Hâlid'i öldürürsen ben de seni öldürürüm.» diye yemin etti. Yûsuf Hâlid'e işkence etti ve sonra yeniden hapishaneye gönderdi.

Bir rivayete göre ise Yûsuf Hâlid'e çok ağır işkence yapmıştır.

Hişâm, 121 yılının şevval ayında Hâlid'i serbest bırakması için mektup yazdı, bunun üzerine de Yûsuf Hâlid'i serbest bıraktı. Hâlid er-Rusâfe'nin hizasında bulunan bir köye geldi. Burada 122 yılının safer ayına kadar kaldı. Bu sırada Zeyd ortaya çıktı, ancak öldürüldü. Yûsuf b. Ömer, Hişâm'a: «Benî Hişâm açlıktan öldü, onlardan birisinin en önemli meşguliyeti geçimini temin idi. Hâlid Irak'a vali olduğunda onlara bolca mal vermişti. Gönülleri halifelik istiyordu, Zeyd de Hâlid'in görüşleri nedeniyle ortaya çıkmıştı.» diye yazdı.

Hişâm Yûsuf'un yukarıda sözü edilen konuları ihtiva eden mektubu gelince: «Yûsuf yalan söylüyor.» dedi, elçisini dövdü, ayrıca: «Biz Hâlid'i itaat konusunda itham etmeyiz.» dedi.

Hâlid kendi hakkında söylenilen bu sözleri duydu, Şâm'a gitti, burada biraz kaldıktan sonra es-Sâife'ye gitti. Bu sırada Şâm'da Külsûm b. İyâz el-Kuşeyrî vardı. Bu zat Hâlid'e kızıyordu. Şâm çevresinde İbnü'l-Amerres isminde bir Iraklı her gece yangın çıkarıyor, yangın başlayınca

da hırsızlık yapıyorlardı. Bu sırada Hâlid'in çocukları ve kız kardeşi Bizans'dan gelecek bir tehlikeye karşı koyabilmek için sahilde bulunuyorlardı.

Külsûm Hişâm'a, Halid'in taraftarlarının beytülmâle baskın yapmak için her gece şehirde yangın çıkardıklarını yazdı. Bunun üzerine Hişâm Külsûm'e Hâlid'in ailesi ve çocuklarından büyük küçük ayırımı yapmaksızın hepsini hapsetmesini yazdı. Külsûm bu emri derhal uyguladı. Sahildeki çocukları ile kız kardeşini ve azatlılarının hepsini camilerde topladı; kızları, hanımları ve çocukları hapsetti. Bilâhare Irak'ta yangın çıkaran Amarres ve beraberindekiler ortaya çıktılar. Vergi memuru Velîd b. Amdurrahman, Hişâm'a İbn Amerres'in ve arkadaşlarının yakalandıklarını ve bunların adları ile kabilelerini bir mektupla bildirdi. Bunlar içinde Hâlid'in azatlılarından hiç birisi yoktu. Hişâm Külsûm'e hakaret dolu bir mektup yazdı ve Hâlid'in serbest bırakılmasını emretti. Külsûm hapsettiklerinin hepsini serbest bıraktı ve Hâlid'in es-Sâife'den dönünce şefaatcı olacağını düşünerek azatlılarını da bıraktı.

Daha sonra Hâlid Şâm'daki evine geldi ve bunu halka duyurdu. Kızları mahcubiyet içinde ortaya çıktılar. Hâlid: «Utanmayınız, çünkü Hişâm sizi her gün hapishaneye sokabilir.» dedi. Halk Hâlid'in huzuruna geldi, çocukları da kadınları gizlemek için ayağa kalktılar. Hâlid şöyle dedi: «Ben gazi, ülülemri dinleyen ve onun emirlerine itaat eden birisi olarak ortaya çıktım, ancak arka plana atıldım, hanımlarım ve aile fertlerim yakalanarak suçlularla birlikte müşriklere yapıldığı gibi hapsolundular. "Ülülemri dinleyip itaat eden bu kişinin hanımlarının hapsedilmesinin sebebi nedir?" diye sizin sormanıza engel olan nedir? Siz hepiniz kimden korktunuz? Siz Allah'tan korkunuz.» Sonra da şunları ilave etti: «Bana ve Hişâm'a ne oluyor? Üzerime gelmekten vazgeçsin, aksi takdirde (Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ı kasdederek) arzusu Irak olan, evi Şâm'da bulunan Hicâz asıllı için halka propaganda yaparım. Bu hususu Hişâm'a duyurmanızı istiyorum.» dedi. Bu haber Hişâm'a ulaştığında: «Ebû'l-Heysem bunamış.» dedi.

Yûsuf'un Hişâm'dan Yezid b. Hâlid b. Abdullah'ı istemesi hususundaki mektupları bir birini takip etti. Hişâm Yezîd b. Hâlid b. Abdullah'ı Yûsuf'a göndermesi için Külsûm'e haber gönderdi. Külsûm Yezîd'i istedi, fakat o kaçtı. Sonra, Hâlid'i istedi, yanına getirttikten sonra da hapsetti. Hişâm bunu duyunca, Külsûm'e mektup yazarak onu azarladı ve Hâlid'in tahliye edilmesini emretti. Bunun üzerine Külsûm Hâlid'i serbest bıraktı.

Hişâm Ebreş el-Kelbî'ye gerekli kötü muameleyi yapmayı tasarla-

yınca bunu Hâlid'e mektupla bildirdi. Ebreş de Hâlid'e şunları yazdı: «Bir adamın senin hakkında söylediği Emîrü'l-Müminîne ulaştı. Bu adam senin hakkında: "Ey Hâlid! Ben seni on hasletinden dolayı seviyorum: Allah kerimdir, sen de kerimsin. Allah çok cömerttir, sen de çok cömertsin, O çok esirgeyicidir, sen de çok esirgeyicisin. Bu sayıyı onla tamamladı. Eğer sen bunları gerçekleştirecek olursan Hişâm seni öldüreceğine yemin etti." dedi.»

Hâlid Ebreş'in mektubunu alınca cevaben şunları yazdı: «Bu meclis kendisinde olanları isyankâr ve günahkârlardan her hangi birisinin bozamıyacağı kadar çoktur. Yukarıdaki sözleri söyleyen adam öyle değil, şöyle söyledi: "Ey Hâlid! Seni on hasletinden dolayı seviyorum. Allah kerimdir, kerim olanı sever, sen de kerim olduğun için Allah seni seviyor, ben de seni seviyorum." Daha sonra da diğer hasletleri saydı. Bundan daha önemli olanı da İbn Şakî el-Himyerî'nin Emîrü'l-Müminine karşı kıyam ederek: «Ey Müminlerin emîri! Aile içindeki halefin mi senin yanında daha kıymetli, yoksa senin ihtiyaçlarını temin eden elçin mi?» diye sormasıdır. Halife, bu soruya: «Ailemdeki halefim.» diye cevap verdi. Bunun üzerine İbn Şakî: «Sen Allah'ın ve Resûlüllah'ın yer yüzündeki halifesisin. Bir kişinin kendisini doğru yoldan saptırması Müminlerin emîrinin toplumu saptırmasından daha ehvendir.» dedi. Hişâm yazılanları okuyunca: «Ebû'l-Heysem bunamış.» dedi.

Hişâm ölüp Velîd halife oluncaya kadar Hâlid Şâm'da kaldı. Velîd halife olunca Hâlid'e: «Senin bildiğin elli milyon nerede? Bunların durumu nedir? Sen halifenin yanına gel.» diye haber gönderdi, arkasından da bir elçi yolladı. Elçi Hâlid'in yanına geldiğinde kapının yanında duruyordu. Hâlid'e: «Halife oğlun Yezîd'in nerede olduğunu soruyor?» dedi. Hâlid cevaben: «Oğlum Hişâm'dan kaçmıştı, biz onu şu ana kadar Halife'nin yanında biliyorduk.» dedi. Oğlunun Velîd'in yanında olmadığını anlayınca: «Onun es-Serât'daki kabilesinin bulunduğu her yerde olduğunu zannediyoruz.» şeklinde konuştu. Elçi Hâlid'e: «Sen onu orada fitne çıkarsın diye tutuyorsun.» dedi. Hâlid ise: «Hayır, Emîrü'l-Müminîn bizim itaat içinde olduğumuzu biliyor.» dedi ve elçi geri döndü. Hâlid'in yanına varan elçi: «Halife, ya Yezîd'i getirir veya ona işkence ederim diyor.» dedi. Hâlid buna çok kızdı ve elçiye: «Halife'ye söyle, ben de zaten bunu istiyorum. Vallahi eğer Yezîd ayağımın altında olsa bile onları kaldırmam.» dedi. Bunun üzerine Velîd, Hâlid'in dövülmesini emretti. Dövüldü, ama bir kelime bile konuşmadı. Bunun üzerine de Velîd onu hapsetti. Yûsuf b. Ömer Irak'tan mal getirince Velîd'den Hâlid'i elli milyona satın aldı. Velîd, Hâlid'e: «Yûsuf seni elli milyona satın aldı; eğer bu parayı verirsen ne âlâ, aksi takdirde seni ona vereceğim.» dedi. Hâlid: «Araplar satılmağa alışık değildir. Allah'a and ol-

sun ki, bir tahta parçasını vermeyi taahhüt etmemi istesen, ona dahi söz veremem.» dedi. Bunun üzerine Velid Hâlid'i Yûsuf'a verdi. Yûsuf Hâlid'in elbisesini çıkardı, bir aba giydirdi, şiltesiz bir tahtırevana bindirerek çok işkence etti ise de Hâlid yine bir şey söylemedi. Daha sonra onu Kûfe'ye götürdü ve burada işkence yaptıktan sonra gece göğsünü bir testere ile keserek öldürdü ve Hîre'de abası ile birlikte defnetti. Bu olay 126 yılının muharrem ayında vuku bulmuştur. Bir rivayete göre de Yûsuf'un emri ile Hâlid'in ayakları üzerine odun parçaları kondu ve üzerine de adamlar çıkartıldı. Ayakları kırılmasına rağmen Hâlid hiç bir kelime söylemediği gibi yüzünü dahi ekşitmedi.

Hâlid'in annesi bir Hristiyan Rum idi. Babası bu kadınla bayramlarında ilişkide bulundu, bundan Hâlid ve Esed isimlerinde iki çocuk oldu. Bu kadın Müslüman olmamıştı. Hâlid onun adına bir kilise yaptırdı, bundan dolayı bazı kişiler ve şairler Hâlid'i yerdiler. Bu konuda meşhur Ferezdak şunları söyledi:

«Allah bizden Hâlid'i Şâm'dan salınarak getiren binek hayvanının sırtını kesti (yardımını azalttı).
Annesi Allah'ın bir olmadığı görüşündeki dine mensup olan kişi, Müslüman topluma nasıl imam olabilir?
Hâlid annesi için içinde Hristiyanların ibadet yaptığı bir kilise yaptırdı, küfrü yüzünden camilerin minarelerini de yıktı.»

Hâlid bir şairin aşağıdaki mealde şiir söylediğini duyunca camilerin minarelerinin yıkılmasını emretmişti. Bu şiir şöyledir:

«Keşke ben de müezzinlerin arasında olsaydım, çünkü onlar bütün yükseklerde olan şeyleri görüyorlar.
Onlara aşk ile her güzel ve işveli kadın işaret ediyor veya onlar bu kadınlara işaret ediyorlar.»

Halkın kilise yaptırmasından dolayı kendisine kızdıklarını duyunca Hâlid: «Eğer onların dini sizin dininizden şerli ise Allah onların dinine lânet etsin.» dedi. Ayrıca: «Bir kişinin ailesi içindeki halifesi Rasûlüllah'tan daha üstündür.» dedi. Hâlid bu sözleriyle Halife Hişâm'ın Resûlüllah'tan (s.a.v.) daha üstün olduğunu söylüyordu. Bu sözden Allah'a sığınırız.

Velid b. Yezid b. Abdülmelik'in Öldürülmesi

Bu yılın cemaziyülahir ayında Velid b. Yezid b. Abdülmelik —buna "en-Nâkıs" denilir— öldürüldü.

Öldürülme sebebi şudur:

Velîd halife olduktan sonra da oyun oynamayı, zevk ve sefa peşinde koşmayı, içki içmeyi, ava gitmeyi, fâsıklarla arkadaşlığı giderek artırdı. Bu durumu halkın ve askerlerin ağırına gitti, halk yaptıklarını yadırgadı. Bunlardan daha büyüğü ise amcasının oğulları Hişâm ve Velîd'e takındığı tavır olmuştur. Velîd, Süleyman b. Hişâm'ı yakalatıp yüz sopa vurduttu, saç ve sakalını da kestirdi. Daha sonra da Şâm diyarındaki Ammân'a sürdü ve Velîd öldürülünceye kadar hapiste kaldı. Hişâm'ın oğlu Velîd ailesinden bir cariyeyi yakalatıp getirtti. Osman b. Velîd bu cariyeyi geri vermesini istedi, fakat bunu reddetti. Cariyeyi vermediğin takdirde askerlerinin etrafında süvariler çoğalır, diye onu tehdit etti. Bu arada Efkam, Yezîd b. Hişâm'ı hapsetti, Ravh b. Velîd ile de karısını ayırttı. Ayrıca Velîd'in çocuklarından bir çoğunu da hapsetti. Hişâm ve Velîd'in çocukları onu küfürle ve babasının çocuklarının annelerini aldatmakla suçladılar. Yine bunlar: «O Emeviler için yüz çeşit grup edindi.» dediler.

Bunlar içinde en şiddetlisi de Yezîd b. Velîd idi. Yezîd ibadetlerini açıktan yaptığı ve mütevazi olduğu için halk sözlerine itimad ediyordu. Saîd b. Beyhes b. Suhayb, yaşları küçük olduğu için Yezîd'in çocuklarından Hakem ile Osman'a bey'at hususunda Yezîd'e engel olmağa çalışmıştı. Bunun üzerine Yezîd onu hapsettirdi ve ölünceye kadar hapiste kaldı.

Daha sonra da Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'den çocukları için bey'at istedi. Hâlid buna çok kızdı. Kendisine: «Emirü'l-Müminîn'e muhalefet etme.» denilince; «Arkasında namaz kılamayacağım ve şehadetini kabul edemiyeceğim kişilere nasıl bey'at edeyim.» dedi. Oradakiler: «Peki yi, fasık olan Velîd'in şehadetini nasıl kabul ediyorsun?» diye sordular. «Halife yanımda yok, bu söylenilenler bazı kişilerin uydurma haberleri.» şeklinde karşılık verdi. Yemenliler ve Kudâa kabilesi Hâlid'e kızdılar. Kudâalılar ve Yemenliler Şâm ordusunun çoğunluğunu teşkil ediyorlardı. Hureys, Şebîb b. Ebî Mâlik el-Gassânî, Mansûr b. Cumhûr el-Kelbî, amcasının oğlu Hıbâl b. Amr, Ya'kûb b. Abdurrahman, Humeyd b. Mansûr el-Lahmî, Asbag b. Züâle, Tufeyl b. Hârise es-Sirrî ve Ziyâd, Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'ye geldiler ve kendisini bey'ate davet ettiler, fakat Hâlid onların bu isteğini kabul etmedi.

Velîd hacca gitmek istedi. Hâlid onun yolda öldürülmesinden korktu ve bu yüzden gitmesine engel oldu. Velîd sebebini sorunca da Hâlid bildiklerini kendisine anlattı. Bunun üzerine Velîd, Hâlid'i hapsetti ve Irak'a ait malları kendisinden istedi. Daha sonra da Yûsuf b. Ömer'in

Irak'tan gelmesini ve beraberinde de mallarını getirmesi isteğinde bulundu. Ayrıca Yûsuf'un azledilerek yerine Abdülmelik b. Muhammed b. Haccâc b. Yûsuf'un vali olmasını diledi. Yûsuf Irak'tan o güne kadar benzeri görülmemiş mal getirdi. Hassân en-Nebtî ile karşılaştığında, Hassân ona Velîd'in Abdülmelik b. Muhammed'i Irak'a vali tayin etmek istediğini söyledi ve Velîd'in vezirlerine rüşvet vermesini işaret etti. Yûsuf rüşvet için beş yüz bin ayırdı, ayrıca Hassân: «Abdülmelik'in ağzından bir köşkün dışında başka bir şey istemediğini ihtiva eden bir mektup yaz. Velîd'in huzuruna bu mektup mühürlü olarak gir ve ondan Hâlid'i satın al.» dedi. Yûsuf bunların aynısını yaptı. Velîd kendisine tekrar Irak'a dönmesini emretti ve Yûsuf Velîd'den Hâlid'i elli milyona satın aldı. Hâlid'i Velîd'den alan Yûsuf onu şiltesiz tahtırevan üzerinde Irak'a götürdü.

Yemenli bir şair Velîd'in ağzından Yemenlileri kınayan bir şiir yazdı. Bir rivayete göre de bu şiir Velîd'e ait olup Hâlid'e yardımı terkettikleri için bu şiirde Yemenlileri kınamıştı.

«Sen birleşmeyi düşünerek isyan etmedin mi? İrtibatı sağlayan ip kopmadı mı?
Evet, artık göz yaşların yağmur gibi insicamlı akacak.
Sen Su'dî ehlini başından at; biz mal ve sayı bakımından onlardan daha üstünüz.
Biz halka zorla hakim oluruz; onlar için zillet ve azabı reva görürüz.
Biz Eş'arîleri Kays'ın gücüyle ezdik; senin bu affedilmeyecek adımına da ne oluyor?
Hâlid içimizde esirdir; eğer erkekseler ona mani olsalardı.
Bu öncleri onların seyyid ve ileri gelenleri idi; biz küçük düşürücü şeyleri onlara reva gördük.
Eğer onlar izzet sahibi kabilelerden olsalardı, yaptıkları işler boşuna gitmezdi.
Ayrıca onu, soyulmuş ve bizim ağır kelepçelerimizden kurtulmaya çalışan bir esir olarak bırakmazlardı.
Kindeliler ve Sekûnlular af dilemediler; onların süvarileri sürelki hareket halinde olup savaştan geri kalmayacaklardır.
Biz onlara zilleti reva gördük, dağları ve ovaları da mahvettik.
Fakat bazı olaylar onları sarstı ve hareketsiz hâle egtirdi.
Onlar ebediyyen bizim kölelerimiz olarak kalacaklar ve biz onlara zillet ve aşağılığı reva göreceğiz.

İnsanlara hükmetme bir taç gibi benim başıma kondu, ben böyle sabahladım.»

Bu durum onların zoruna gitti, Velîd'i öldürmeğe çalıştılar ve kinleri de arttı. Hamza b. Bîd, Velîd hakkında manzum olarak şunları söyledi:

«Sen kötülük bulutlarının üzerimizden söküliip atılacağını zannederek zarara zararla karşılık verdin.
Keşke Hişâm hayatta olsaydı da istediğini yapsaydın, biz de umduğumuz ve arzu ettiğimiz gibi olsaydık.»

Yine aynı şair şunları söyledi:

«Ey kötü kadının çocuğu! Sen apaçık yolu bırakıp dar ve derin yola girdin.
Bu yolda devam edip düşmanlık yaptın, kötülüğü teşvik edip dirilttin.
Yap yap, sen devam et bunlara; bir gün yere düşeceksin.
Sen hiç ayılmayacak bir sarhoşsun; durumu düzelttin, fakat sonradan tekrar bozdun.»

Yemenliler Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik'e gelerek ona bey'at etmek istediler. Yezîd, Amr b. Yezîd el-Hakemî ile istişare etti. Amr ona: «Halk sana bu şekilde bey'at etmez. Kardeşin Abbâs ile müşavere et, eğer sana bey'at ederse, hiç bir kimse muhalefet etmez; fakat sana bey'ati kabul etmezse, halk ona itaat eder. Eğer sen görüşünde ısrar ediyorsan, kardeşin Abbâs'ın sana bey'at ettiğini halka duyur.» dedi. Bu sırada Şâm'da veba hastalığı vardı. Bu yüzden halk çöllere (badiyelere) dağılmışlardı. Abbâs Kastal'da, Yezîd ise çölde idi. Bunların ikisinin arasında pek az bir mesafe vardı. Yezîd kardeşi Abbâs'a gidip onunla istişare etti. Abbâs Yezîd'in istediği bey'atı reddetti. Yezîd geri döndü ve halktan gizli olarak bey'at istedi. Bu hususu temin için de çevreye adamlarını gönderdi. Bunlar halkı bey'at etmeye çağırdılar. Yezîd sonra tekrar kardeşi Abbâs'la istişare için gitti ve bey'at istedi, fakat Abbâs Yezîd'i kovdu ve: «Eğer sen böyle düşmanlık yapmağa devam edersen seni bağlar, Emîrü'l-Müminîn'e gönderirim.» dedi. Bunun üzerine Yezîd Abbâs'ın yanından çıkıp gitti. Abbâs ise: «Ben Yezîd'in Mervânoğulları içerisinde en uğursuzu olduğunu zannediyorum.» dedi.

Bu haber Mervân b. Muhammed'e Armenia'da ulaştı. Mervân, Saîd b. Abdülmelik b. Mervân'a halkı Yezîd'e bey'atten men etmesini ve fitneden sakındırıp korumasını emretti. Saîd bu işi ele alıp Abbâs b. Velîd'e mektup yazdı. Abbâs Yezîd'i istedi ve onu tehdit etti, fakat Yezîd yaptık-

larını gizledi, Abbâs da bunu kabul etti. Abbâs, Bişr b. Velîd'e: «Ey Mervânoğulları! Allah sizin helâkinize izin verdi.» dedi ve manzum olarak şunları söyledi:

«Dağlar gibi yükselip sonra patlayan sizin fitnenizden Allah'a sığınırım.
Bir grup insan sizin politikanızı ateşe verdi. Sizler dinin emirlerini yapıp nehyettiklerinden sakınınız.
Kurt insanlara kendinizi parçalatmayınız, çünkü kurtlar yemeğe başladıklarında doymak bilmezler.
Ellerinizle karınlarınızı yarmayınız; eğer çare aramazsanız üzülmek ve âh etmek fayda vermez.»

Yezîd'in işleri yoluna girdiğinde hâlâ çölde yaşıyordu. Şâm'a doğru yola çıktı. Burası ile Şâm arasında dört gecelik bir mesafe vardı. Yezîd yedi kişinin arasında kılık değiştirerek yoluna devam etti, Şâm'a bir konak uzaklıktaki "Cerûd" denilen yerde konakladı. Biraz burada kaldıktan sonra Şâm'a hareket etti. Şâm'a vardıktan sonra da halkın çoğu kendisine bey'at etti. Mizzeliler de ona bey'at ettiler. Şâm'da Abdülmelik b. Muhammed b. Haccâc vardı. Yezîd vebadan korktu, bu yüzden hemen Şâm'dan ayrıldı ve "Katanâ" denilen yerde konayladı. Şâm'da kendi yerine oğlunu bıraktı. Güvenlik teşkilâtının başına da Ebû'l-Âc Kesîr b. Abdullah es-Sülemî'yi bıraktı, Yezîd dışarı çıkmağa niyetlendi. Âmile: «Yezîd vergi vermeden dışarı çıktı.» denildi.

Yezîd bir cuma gecesi akşamdan sonra adamlarını gönderdi. Bunlar bahçe kapılarının yanına gizlendiler, yatsı ezanı okununca camiye girdiler ve namaz kıldılar. Camide bekçiler vardı, bunlar halkı dışarı çıkarmakla görevlendirilmişlerdi. Namazdan sonra bekçiler halkı dışarı çıkardılar, fakat Yezîd'in adamları ağırdan aldılar. İçeride sadece Yezîd'in adamları ile bekçileri kalmışlardı. Bunlar bekçileri kıskıvrak yakaladılar. Yezîd b. Anbese, Yezîd b. Velîd'e gelerek durumu bildirdi ve elinden tutarak: «Ey Emîrü'l-Müminîn ayağa kalk! Allah'ın yardımı ve inayeti ile tebşir et.» dedi. Yezîd ayağa kalktı ve on iki kişinin arasında yola çıktı. Bunlar yolda kendi taraftarlarından kırk kişi ile karşılaştılar. Bunlara yollarına devam ederken takriben iki yüz kişi daha iltihak etti. Bunlar mescide girdiler. Caminin dış kapısına vurdular ve kendilerinin Velîd'in elçileri olduklarını söylediler. Bunlara bir hizmetçi kapıyı açtı, onu yakaladılar ve içeri girdiler. İlkin Ebû'l-Âc'ı sarhoş olarak ele geçirdiler, daha sonra beytülmâlin muhafızlarını yakaladılar. Bu ara kendisinden korkulan herkesin üzerine adam gönderilip yakalatıldı. Muhammed b. Ubeyde Baalbek'te ele geçirildi. Benî Uzre Muhammed b.

Abdülmelik b. Muhammed Haccâc'ın üzerine gönderildi. Bunlar onu da ele geçirdiler.

Camide çok silâh vardı, bunları da ele geçirdiler. Sabah olunca Mizzeliler geldiler ve topluluğa katıldılar. Daha sonra Sekâsik geldi. Arkasından Dâriyyeliler ile Ya'kûb b. Muhammed b. Hânî el-Absî geldi. Dûme ve Harestâ'dan İsâ b. Şebîb et-Tağlebî geldi. Mürrân, Erze ve Satrâ'dan Humeyd b. Habîb en-Nahaî geldi. Curşlular, Hadiseliler ve Deyr-i Zekkâlılar da geldiler. Benî Uzre ve Selâmân'dan bir cemaatla Rib'î b. Hâşim el-Hârsî geldi. Cuheyne de taraftarlarıyla birlikte gelenler arasındaydı. Bundan sonra Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik, Abdurrahman b. Masâd'ı iki yüz atlıyla Abdülmelik b. Muhammed b. Haccâc b. Yûsuf'u sarayından yakalayıp getirmesi için gönderdi. Bunlar Abdülmelik'e emân vererek yakaladılar. Abdurrahman'a her biri otuz bin dinar olan iki çeşit haraç geliri teklif edildi. Kendisine: «Bunlardan birisini al.» denildi. Abdurrahman: «Araplar benden "Hilâfet işine ilk ihanet edendir." şeklinde bahsetmesinler.» dedi ve bu teklifi reddetti. Yezîd daha sonra Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik'in üzerine Abdülaziz b. Haccâc b. Abdülmelik komutasında bir ordu hazırlayıp gönderdi.

Yezîd Şâm'da ortaya çıkınca Velîd'in azatlısı kendisine giderek Ammân'a bağlı Ağdef'te durumu haber verdi. Velîd bunu iyice dövcrek hapsetti, Ebû Muhammed Abdullah b. Yezîd b. Muâviye'yi Şâm'a gönderdi. Ebû Muhammed bir süre gittikten sonra durdu. Yezîd b. Velîd ona Abdurrahman b. Musâd'ı gönderdi. Ebû Muhammed, Abdurrahman' dan gerekli bilgiyi aldıktan sonra Yezîd'e bey'at etti.

Ebû Muhammed'in Yezîd'e bey'at ettiği haberi Velîd'e ulaşınca Yezîd b. Hâlid b. Yezîd b. Muâviye, Velîd'e: «Hıms'a kadar git ve orada kal; çünkü orası sarp ve mahkem yerdir. Yezîd'in üzerine de süvariler gönder. Bunlar ya ölürler veya esir edilirler. Abdullah b. Anbese b. Saîd b. Âs ise: «Bir halifeye savaşmadan askerlerini ve kadınlarını terketmek yakışmaz. Allah Müminlerin emîrini güçlendirir ve ona yardım eder.» dedi. Yezîd b. Hâlid: «Biz hanımlarından endişe etmeyiz, çünkü gelen Abdülaziz hanımların amcasıdır.» dedi.

Velîd Anbese'nin görüşünü benimsedi ve Bahrâ'deki Nu'mân b. Beşîr'in sarayına kadar geldi. Velîd ile birlikte Dahhâk b. Kays'ın çocuklarından kırk kişi de buraya geldi. Bunlar Velîd'e: «Bizim silâhımız yok; eğer sen silah kullanmamızı emredersen, bize silâh ver.» dediler. Ancak Velîd onlara hiç bir şey vermedi.

Abdülaziz Velîd ile karşı karşıya geldi. Bu arada Abbâs b. Velîd b.

Abdülmelik Velîd'e mektup yazarak: «Sana yardıma geliyorum.» dedi. Velîd, yanındakilere: «Bir koltuk çıkarınız.» dedi. Çıkardılar, üzerinde oturarak Abbâs'ı bekledi. Abdülaziz ile Mansûr b. Cumhûr Velîd ile savaştılar. Abdülaziz, Ziyâd b. Husayn el-Kelbî'yi Velîd'e göndererek onu Allah'ın Kitabı'na ve Rasûlüllah'ın Sünneti'ne davet etti. Velîd'in adamları bu haberi getiren elçiyi öldürdüler. Aralarında çok şiddetli savaş oldu. Velîd Câbiye'de ele geçirdiği Mervân b. Hakem'in sancağını çıkardı.

Abbâs'ın Velîd'e yardıma geldiği haberi Abdülaziz'e ulaşınca Mansûr b. Cumhûr'u onun geldiği güzergâha gönderdi. Mansûr Abbâs'ı zorla yakalayarak Abdülaziz'e getirdi. Abdülaziz Abbâs'a: «Kardeşin Yezîd'e bey'at et.» dedi. Abbâs bey'at etti ve orada kaldı. Bayrak dikerek: «Bu, Abbâs'ın bayrağıdır, Yezîd'e bey'at etti.» dediler. Abbâs ise: «Biz Allah'a döneceğiz. Olanlar şeytanın hilelerinden bir hiledir, Mervânoğulları mahvoldu.» dedi. Halk Velîd tarafını bırakarak Abdülaziz ve Abbâs tarafına geçtiler. Velîd Abdülaziz'e bir haber göndererek, harpten vazgeçmesi şartıyla kendisine elli bin dinarla Hıms'ı vereceğini ve ayrıca kendisine yönelecek her türlü şeylere karşı göğüs gereceğini söyledi. Abdülaziz bunu kabul etmedi. Velîd iki zırh giydi, kendisine iki atını (es-Sindî ve er-Râye) getirdiler. Çok şiddetli savaş oldu. Bu ara biri «Allah'ın düşmanını (Velîd'i) Lût kavminin öldürülüşü gibi katlediniz; onu taşla öldürünüz.» diye bağırdı. Velîd bu sözleri duyunca saraya girip kapısını kapattı ve şunları söyledi:

«Bana Selmâ'yı, şarabı, cariyeyi ve bir de bardağı bırakınız;
bunlar bana mal olarak yeter.
Hayatım kumların arasından seçilip çıkınca Selmâ'nın boynuna
sarıldım, bunun yerine de başka bir şey istemiyorum.
Mülkünüzü alınız, eğer benim bağlı yaşamama sebep olacaksa
Allah mülkünüzü daim etmesin.
Benim dizginlerimi kafile gitmeden serbest bırakınız. Benim
zayıf düşerek ölmemi istemeyiniz.»

Velîd saraya girince kapısını kapatmıştı. Abdülaziz sarayı kuşattı. Velîd kapıya yaklaşarak: «İçinizde hayâ ve şeref sahibi birisi yok mu onunla konuşacağım.» dedi. Yezîd b. Anbese es-Sekseki: «Benimle konuş.» dedi. Velîd: «Ey Sekseklerin kardeşi« Ben sizin hediyelerinizi vermedim mi, sizden sıkıntılarınızı gidermedim mi, sizin fakirlerinize infakta bulunmadım mı, kötürümlerinize hizmet etmedim mi?» dedi. Yezîd b. Anbese: «Biz seninle kendimiz için savaşmıyoruz. Seninle Allah'ın haramlarını çiğnediğin, şarap içtiğin, üvey kardeşlerinin anneleri ile

evlenerek Allah'ın emirlerini hafife aldığın için savaşıyoruz.» dedi. Velîd: «Yeter Seksek'in kardeşi, ömrüme yemin olsun ki çok konuştun ve aşırı gittin, Allah'ın helâl kıldığı şeylerden senin zikrettiklerinin çoğu vardır.» dedi. Velîd daha sonra da odaya döndü ve eline Kurân-ı Kerîm alıp okudu. Arkasından da: «Bu gün Hz. Osman'ın şehit edildiği gündür.» dedi.

Orada bulunanlar bunun üzerine duvara tırmandılar. Bunlar içerisinde duvarın üzerine ilk çıkan Yezîd b. Anbese idi. İbn Anbese atlayarak Velîd'in yanına indi. Niyeti Velîd'i hapsedip hakkında ne yapılacağı hususunda arkadaşlarıyla müşavere yapmaktı. Ancak İbn Anbese'nin arkasından on kişi daha duvardan atlayarak Velîd'in yanına geldiler. Bunlar içinde Mansûr b. Cumhûr ve Abdüsselâm el-Lahmî de vardı. Abdüsselâm Velîd'in başına, Sindî b. Ziyâd b. Ebî Kebşe de yüzüne vurdu. Bunlar Velîd'in başını kesip Yezîd'e getirdiler.

Velîd'in başı geldiğinde Yezîd yemek yiyordu. Hemen secdeye kapandı. Yezîd b. Anbese kendisine Velîd'in söylediklerini anlattı. Velîd'in son sözleri şöyle idi: «Allah sizin bozuk işlerinizi düzeltmesin, dağınık işlerinizi bir araya getirmesin, bir araya gelemeyesiniz.»

«Yezîd, Velîd'in başının dikilmesini emretti. Benî Mürre'nin azatlılarından Yezîd b. Ferre: «Haricilerin başı dikilir, Velîd ise senin amcanın oğlu ve halifedir. Eğer sen onun başını dikersen halkın Velîd'e acıması ve ailesinin de sana kızmasından endişe ederim.» dedi. Yezîd onu dinlemedi, Velîd'in başını bir mızrağa takarak Şâm sokaklarında dolaştırdı, bilâhare de kardeşi Süleyman b. Yezîd'e bu başın verilmesini emretti. Süleyman başın şekline bakınca: «Onu uzaklaştırın. Şehadet ederim ki, Velîd alkolik, deli ve fâsıktı; Yezîd benim fâsıktan yana olmamı istiyor.» dedi. Süleyman daha önceleri Velîd için çalışanlardandı.

Mâlik b. Ebû's-Semh el-Muganni ile Amr el-Vâdî el-Muganni de Velîd ile birlikte hareket ediyordu. Velîd taraftarları kendisini terkedip muhasara altına alınınca Mâlik Amr'a: «Bizi götür.» dedi. Amr: «Bu vefalılık olmaz, biz savaşmadığımız için başımıza bir şey gelmez.» dedi. Mâlik de cevaben: «Allah'a and olsun ki, eğer onlar beni ve seni ellerine geçirirlerse, bizden önce hiç bir kimse öldürmezler, ikimizi öldürdükten sonra da Velîd'in başını ikimizin başının arasına koyarak halka: "Velîd ile birlikte olanların haline bakın." derler. Velîd'i bundan daha ağır bir şeyle kötüleyemezler.» dedi. Daha sonra Mâlik ile Amr kaçtılar.

Velîd'in öldürülmesi, 126 yılının cemaziyülevvel ayının son ikinci gecesinde idi. Velîd'in halifelik süresi bir yıl üç ay olmuştur. Bir yıl iki

ay yirmi gün şeklinde de rivayet vardır. Velîd öldürüldüğünde kırk iki yaşındaydı. Otuz sekiz, kırk bir, kırk altı yaşında olduğu şekilde de rivayetler vardır.

Velîd'in Nesebi ve Bazı Hususiyetleri

Velîd'in nesebi şöyledir: Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik b. Mervân b. Hakem b. Ebi'l-Âs b. Abdi Şems b. Abdi Menâf el-Emevî'dir. Künyesi ise, Ebû'l-Abbâs'dır. Annesi Ümmü'l-Haccâc binti Muhammed b. Yûsuf es-Sekafî'dir. Bu, Haccâc b. Yûsuf'un yeğenidir. Babasının annesi Âtike binti Yezîd b. Muâviye b. Ebî Süfyân'dır. Onun annesi ise Ümmü Külsûm binti Abdullah b. Âmir b. Küreyz'dir. Âmir b. Küreyz'in annesi ile Hâkim el-Beydâ'nın anneleri Abdülmuttalib'in kızıdır. Bu yüzden Velîd:

> «Hz. Peygamber benim dayımdır; kimin dayısı Rasûlüllah olursa onunla övünen kişiye bununla galip gelinir.» demiştir.

Velîd Benî Ümeyye'nin zarif, cesur, cömert ve kuvvetli bir genci idi. Oyuna, içkiye ve şarkı dinlemeğe düşkündü. Velîd'in böyle olduğu hilâfeti döneminde ortaya çıktı, bu yüzden de öldürüldü. En güzel şiirlerinden birisini Hişâm'ın kendisini uzaklaştırmak istediği haberini duyunca söyledi. Bu şiir şöyledir:

> «Sen kendine ihsanda bulunanlara nankörlük etme; eğer sen şükretseydin fazilet ve iyilik sahibi Allah seni mükâfatlandırırdı.»

Bu şiirin dört beyti yukarıda geçti. Velîd'in şiirleri kadın, başkalarını kınama, içki v.b. konulardadır. Bazı şairler Velîd'in şarabın tavsifi konusundaki şiirlerinin bir kısmının anlamlarını çalarak kendilerine mal etmişlerdir. Bunların başında Ebû Nüvâs gelir. Bu çoğu şiirini Velîd'den almıştır.

Velîd: «Müzik sevgisi şehveti artırır, bencilliği yıkar, şarabın yerine geçer. Şarkı sarhoşluk yapan şeyler gibi tesir eder. Şayet musikî ile meşgul olmak zorunda kalırsanız, kadınları ondan uzak tutunuz, çünkü musikî zinanın sihridir. Ben bunları kendi aleyhime olduğu halde söylüyorum. Şarkı, benim için her türlü lezzet veren şeyden daha sevimlidir. Benim susuzluğumu gidererek iştahımı açıyor. Fakat Hak uyulmaya en çok lâyık olanıdır.» demiştir. Bir rivayete göre, Sakîf'in azatlısı Yezîd b. Münebbih, Velîd'i övdü ve halife olmasını tebrik etti. Velîd, Yezîd b. Münebbih'in kendi hakkında övmek gayesi ile söylediği beyitlerin sayılmasını ve her bir beyit için bin dirhem verilmesini emretti. Bu be-

yitlerin elli kadar olduğu tesbit edildi ve Yezîd b. Münebbih'e elli bin dirhem verildi. Velîd, şiir beyitlerini sayarak şaire her beyit için bin dirhem veren ilk halifedir.

Velîd bir defasında Kur'ân-ı Kerim'i açıp: **«Peygamberler yardım istediler ve her inatçı, zorba hüsrana uğradı.»** (İbrahim, 15) ayetini çıkardı ve bu âyeti okla atarak:

«Sen beni zorba ve zalim diye tehdit ediyorsun; işte ben o zorba ve zalimim.
Sen kıyamet günü Rabb'ine geldiğinde: "Ey Rabbim! Beni Velîd parçaladı." diye söyle.»

dedi. Bundan sonra fazla geçmeden öldürüldü.

Mesleme b. Abdülmelik öldüğünde Velîd güzel sözlerinden birisini söylemişti. Hişâm taziye için bir yere oturmuştu. Velîd çakırkeyif bir vaziyette elbisesini sürüyerek geldi ve Hişâm'ın huzurunda durarak:

«Ey Müminlerin emîri! Geride kalanlar öncekilere iltihak edeceklerdir. Mesleme'den sonra atıcılar için av işi artık ıssızlaştı, sınırlar bozuldu. Sonra gelenler öncekilerin izini takip ederler.» dedi. Arkasından da: **«Kendinize azık edinin. Şüphesiz azığın en iyisi Allah korkusudur.»** (Bakara, 197) mealindeki ayeti okudu. Hişâm, Velîd'in bu sözlerine cevap vermedi. Orada bulunanlar da sükût edip hiç bir şey demediler.

Bazıları Velîd'i hakkında söylenenlerden tenzih ettiler ve söylenilen her türlü kötü şeyleri reddettiler. «Ona isnat edilen her şey doğru değildir.» dediler.

Onun hakkında Medâinî şöyle der:

Velîd'in kardeşi Gamr b. Yezîd'in oğlu Reşîd'in huzuruna girdi. Reşîd: «Sen kimlerdensin?» diye sordu. O: «Kureyş'tenim.» diye cevap verdi. Reşîd: «Kureyş'in hangi kolundansın?» deyince bir şey söylemedi. Bunun üzerine Reşîd: «Sen Mervân dahi olsan emân içindesin, istediğini söyle.» deyince: «Ben Gamr b. Yezîd'in oğluyum.» dedi. Bunu duyan Reşîd: «Allah amcan Velîd'e rahmet etsin, Yezîd'e de lânet etsin!» dedi. «Çünkü o herkesin kendisine bey'at ettiği halifeyi öldürdü.» dedi. Daha sonra: «İhtiyaçlarını söyle.» dedi, Gamr b. Yezîd'in oğlu da isteklerini bildirdi. Reşîd isteklerini yerine getirdi.

Şebîb b. Şeybe de Velîd hakkında şunları söylemiştir:

Mehdî'nin yanında oturuyorduk. Velîd'den bahsettiler. Mehdî, Velîd'in zındık olduğunu söyledi. Orada bulunan Fakîh Ebû Ulâse ayağa

kalkarak: «Ey Müminlerin emiri! Allah hilâfet makamını ve ümmetin işlerini zındıklardan uzak tutmuştur. Onun içki içtiğine ve oyun oynadığına şahit olan birisi, daha sonra temizlenip namaz kıldığını söylemiştir. Velîd namaz vakti geldiğinde kokulu ve boyalı elbisesini çıkarıp sonra güzelce abdest alır, temiz ve beyaz elbisesini getirterek onu giyer ve böylece namaz kılardı. Namazı bitirdikten sonra da bu elbisesini çıkarıp diğer elbisesini giyer, içki ve eğlencesine devam ederdi.» dedi. Ebû Ulâse bunu anlattıktan sonra Mehdî'ye: «Allah'a imanı olmayan birisi hiç böyle yapar mı?» diye sorduğunda Mehdî: «Ey Ebû Ulâse! Allah onu sana mübarek kılsın.» diye cevap verdi.

Yezîd b. Velîd en-Nâkıs'a Bey'at

Bu yılda "en-Nâkıs" denilen Yezîd b. Velîd'e bey'at yapıldı. Yezîd, Velîd'in insanlara atiyyede sağladığı artışı azalttığı için, ona "en-Nâkıs (eksilten)" adı verilmiştir. Velîd bu atiyyeyi onar onar vermişti. Yezîd, bunu Hişâm dönemindeki hale getirmiştir. Rivayete göre Yezîd'e ilk defa bu adı Mervân b. Muhammed vermiştir.

Velîd öldürüldüğünde, Yezîd halka Velîd'i kötüledi ve onun bir münker olduğunu söyledi. Öldürülme sebebinin de yaptığı kötü işler olduğunu ilâve etti. Daha sonra da halka hitaben şu konuşmayı yaptı: «Ey insanlar! Kendim için taşı taş, kerpiçi kerpiç üzerine koymamağa ve nehri kiraya vermemeğe size söz veririm. Ayrıca zatî malımı çoğaltmayacağım ve bu malları eşime ve çocuklarıma vermeyeceğim. Bir şehrin ihtiyacını karşılamadan bu şehrin malını başka bir yere aktarmayacağım. Eğer fazla gelirse, arta kalanı o şehrin yakınındaki şehre naklederim. Sizi sınırlarınızda toplayarak fitneye düşürmem. Kapımı size kapatmam. Vergi mükellefine fazla vergi yüklemem. Her yıl yaptığınız bağışlar kendinize ait olacaktır. Yine her ay vereceğiniz erzak da sizindir. Böylece en uzakta olanlar ile en yakında olanlar aynı olacaklardır. Eğer verdiğim sözü tutcak olursam bana itaat ediniz, şayet sözümü yerine getirmeyecek olursam ve tövbe de etmezsem beni hilâfet makamından uzaklaştırınız. Benim verdiklerimi veren sâlih birini tanıyorsanız ve ona bey'at etmek istiyorsanız o kişiye ilk defa ben bey'at ederim. Ey insanlar! Allah'a isyanın olduğu yerde mahlûka itaat olmaz.»

Emevîlerin Durumlarının Kötüleşmesi

Bu yılda Emevîlerin durumu kötüleşti ve fitne yayıldı. Süleyman

b. Hişâm b. Abdülmelik'in, Velîd'in öldürülmesinden sonra Ammân'a baskın yapması bunlardan bir örnektir. Velîd daha önce Süleyman'ı bu şehre hapsetmişti. Süleyman hapishaneden çıktıktan sonra buradaki bütün malları alarak Şâm'a doğru yola çıktı, Velîd'e lânet okudu ve onu küfürle itham etti.

Hımslıların Muhalefeti

Velîd öldürülünce Hımslılar kapılarını kapayarak onun için göz yaşı döktüler. Bir rivayete göre, Abbâs b. Velîd b. Abdülmelik, Abdülaziz'e Velîd'in öldürülmesinde yardım etmiştir. Hımslılar bunun üzerine Abbâs b. Velîd'in evini yıkıp eşyasını yağmaladılar, hanımlarını zorla aldılar ve kendisini de ele geçirmek istediler. Abbâs kardeşi Yezîd'e gitti. Hımslılar, Ecnâd (Şâm, Humus, Kınnesrîn, Kudüs, Filistin)'a mektup yazarak onları Velîd'in kanını istemeğe çağırdılar. Onlar da bunu olumlu karşıladılar, böylece Yezîd'e muhalefette birleşmiş oldular. Kendilerine Muâviye b. Yezîd b. Husayn b. Nümeyr'i vali seçtiler. Mervân b. Abdullah b. Abdülmelik de onlara bu hususta muvafakat etti.

Yezîd bunlara elçi gönderdi, fakat elçileri dinlemedikleri gibi üzerlerine hücum edip yaraladılar. Bunun üzerine kardeşi Mesrûr komutasında bir ordu gönderdi. Mesrûr "Huvvârîn" denilen yerde konakladı. Süleyman b. Hişâm Yezîd'e geldi. Yezîd, mallarını Velîd'in aldığını söyleyerek onu ve beraberindekileri kardeşi Mesrûr'a gönderdi. Ayrıca bunlara emirleri dinleyip itaat etmeleri hususunda emir verdi.

Hımslılar Şâm'a gitmek istiyorlardı. Mervân b. Abdülmelik: «Ben sizin gelen ordu üzerine giderek onlarla savaşmanızı uygun görüyorum. Eğer bunları yenerseniz ondan sonrası kolay olur. Sizin Şâm'a giderek bunları geride bırakmanızı doğru bulmuyorum.» dedi. Orada bulunan Sımt b. Sâbit ise: «Mervân kendisi Yezîd ve Kaderiyye'ye mütemayil olduğu halde sizin Yezîd'e muhalefet etmenizi istiyor.» dedi. Bunun üzerine onu ve oğlunu öldürerek yerine Ebû Muhammed es-Süfyânî'yi geçirdiler ve Süleyman'ın askerini solda bırakarak Şâm'a doğru yola çıktılar.

Süleyman yola çıktı ve onlarla Süleymâniyye'de karşılaştı. Burası çölün gerisinde Süleyman b. Abdülmelik'e ait ziraate elverişli bir yerdi. Yezîd b. Velîd, Abdülaziz b. Haccâc'ı üç bin kişi ile Seniyyetü'l-Ukâba, Hişâm b. Masâd'ı bin beş yüz kişiyle Akabetü's-Selâmiyye'ye gönderdi. Ayrıca bunların birbirlerine yardımcı olmalarını emretti. Süleyman, düşmanla yorgun bir şekilde karşılaştı. Çok şiddetli savaş oldu. Süley-

man'ın sağ ve sol cenahı mağlup olması üzerine kendisi ortada yalnız kaldı. Daha sonra kalan adamları Hımslılara hücum etti, onları eski yerlerine kadar püskürttüler. Bilâhare de bir taraf diğer tarafa defalarca baskınlar düzenledi.

Bu sırada Abdülaziz b. Haccâc onlar bu vaziyette iken Seniyyetü'l-Ukâb'dan çıkıp geldi ve Hımslılara hücum etti. Askerleri onların içine girip kendilerine karşı çıkanları öldürdü. Hımslılar mağlûp oldular. Yezîd b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî, Abdülaziz'e: «Kavmin hakkında Allah'tan kork, Allah'tan kork; halkı öldürmekten sakın!» dedi. Süleyman b. Hişâm, Hımslıları Yezîd b. Velîd'e bey'ate davet etti. Ebû Muhammed es-Süfyânî ile Yezîd b. Hâlid b. Yezîd b. Muâviye esir edilerek Süleyman'a getirildiler. Süleyman bunları Yezîd'e gönderdi. Yezîd de bu iki şahsı hapsetti, böylece Şâmlıların tamamı bey'at etmiş oldu. Hımslılar da Yezîd'e bey'at ettiler. Yezîd onlara bahşişler verdi ve saygı gösterdi. Daha sonra buraya Muâviye b. Yezîd b. Husayn'ı vali tayin etti.

Filistinlilerin Muhalefeti

Bu yılda Filistinliler âmilleri Saîd b. Abdülmelik'e karşı gelerek onu kovdular. Bu kişiyi buraya Velîd tayin etmişti. Filistinliler Yèzîd b. Süleyman b. Abdülmelik'i getirerek başlarına geçirmişler ve: «Müminlerin emîri öldürülmüştür, sen bize vali ol.» demişlerdi. Yezîd b. Süleyman onların bu teklifini kabul etti ve halkı halife Yezîd'in öldürülmesine çağırdı. Onlar da buna olumlu cevap verdiler.

Süleyman'ın çocukları da Filistin'e geldiler. Ürdünlüler Filistinlilerin yaptıkları hakkında bilgi aldılar, kendi başlarına Muhammed b. Abdülmelik'i geçirdiler ve kendi aralarında Yezîd b. Velîd'e karşı savaş hususunda ittifak ettiler. Filistinlilerin idaresi Saîd b. Ravh ile Dıb'ân b. Ravh'da idi.

Onların durumları Yezîd b. Velîd'e ulaşınca bunlara Süfyânî ile beraber olan Şam ve Hımslıların başındaki Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik'i gönderdi. Bunların toplam sayısı seksen dört bin idi. Yezîd b. Velîd Ravh'ın oğulları olan Saîd ve Dıb'ân'a bir elçi göndererek onlara valilik ve bolca mal vadetti. Bunun üzerine Saîd ve Dıb'ân Filistinlilerin yanına gittiler, Ürdünlüler ise yalnız kaldılar. Süleyman beş bin kişi gönderdi, bunlar köyleri yağmalayıp Taberiyye'ye gittiler. Taberiyye halkı: «Asker evlerimizi basarken ve yakınlarımıza zulüm yaparken biz oturamayız.» dediler, Yezîd b. Süleyman ile Muhammed b. Abdülmelik üzerine baskın düzenleyip hayvanlarını ve silâhlarını aldılar. Ta-

beriyyeliler böylece tekrar evlerine kavuşmuş oldular. Filistinliler ile Ürdünlüler tefrikaya düşüp birbirlerinden ayrılınca Süleyman tekrar harekete geçti ve Sınnebre'ye geldi. Daha sonra Ürdünlüler Süleyman'a gelerek Yezîd b. Velîd'e bey'at ettiler. Süleyman sonra Taberiyye'ye giderek orada cuma namazını kıldırdı ve bura halkından bey'at aldı. Bundan sonra da Remle'ye giderek onlardan Yezîd için bey'at aldı. Dıb'ân b. Ravh Filistin'e, İbrâhim b. Velîd b. Abdülmelik de Ürdün'e vali oldu.

Yûsuf b. Ömer'in Irak Valiliğinden Azli

Velîd öldürülünce Yezid Irak'a Mansûr b. Cumhûr'u vali tayin etti. Yezîd bu görevi daha önce Abdülaziz b. Hârûn b. Abdullah b. Dihye b. Halîfe el-Kelbî'ye teklif etmişti. Abdülaziz'in: «Eğer ordum olursa kabul ederim.» demesi üzerine Yezîd ondan vazgeçerek bu görevi Mansûr'a vermişti. Mansûr dindar birisi değildi, halkı kandırma ve Yûsuf'un Hâlid el-Kasrî'yi öldürmesiyle ilgili Yezîd'in görüşlerini paylaşıyordu, bu yüzden de Velîd'in öldürülmesinde bulunmuştu. Yezîd Mansûr'u Irak'a vali tayin edince ona şöyle dedi: «Allah'tan kork. Velîd'i fıskı ve zulmü açık olduğu için öldürdüm. Sakın onun öldürülmesine sebep olan işleri yapma.»

Yûsuf b. Ömer'e Velîd'in öldürüldüğü haberi ulaşınca yanında olan Yemenlilere kızıp onları hapsetti, sonra da Mudariyyeli iki adamı peş peşe hapisten salıverdi. Son salıverdiğine: «Durum kötüleşirse sence ne yapmalıyız?» dedi. O da: «Ben Şâmlıyım, Şâmlılar kime bey'at ederlerse ben de ona bey'at ederim, onlar ne yaparlarsa ben de aynı şeyi yaparım.» diye cevap verdi. Yûsuf Mudariyyelilerden aradığını bulamayınca Yemenleri serbest bıraktı.

Mansûr yola çıktı, "Aynu't-Temr" denilen yere gelince Hîre'de bulunan Şâmlı komutanlara Velîd'in öldürüldüğünü, kendisinin Irak'a vali olduğunu, Yûsuf ve adamlarının yakalanmasını yazdı. Mansûr yazdığı mektupları Süleyman b. Süleym b. Keysân'a gönderdi ve onu komutanlara dağıtmasını emretti. Süleyman bu mektupları sahiplerine vermeyip Yûsuf'a götürerek okuttu. Yûsuf mektupları okuyunca şaşkına döndü ve Süleyman'a bu durumda ne yapılması gerektiğini sordu. Süleyman ona: «Senin kendisi ile birlikte olup düşmanla çarpışacağın bir liderin olmadığı gibi, Şâmlılar da seninle birlikte hareket etmezler. Seni Mansûr'dan koruyacak kimse de yok. Senin için Şâm'da kalma dışında hiç bir alternatif yok.» dedi. Yûsuf: «Pekiyi, bunun hilesi nasıl olacak?» dediğinde Süleyman: «Sen zahiren Yezîd'e itaat etmiş olursun ve hutbeni onun adına okuyup dua edersin, Mansûr yaklaşınca da benim

yanımda kalarak onu kendi işi ile başa baş bırakırsın.» dedi. Daha sonra Süleyman Amr b. Muhammed b. Saîd b. el-Âs'a giderek Yûsuf'un durumunu kendisine anlattı ve Yûsuf'u saklamasını istedi, Amr da bunu kabul etti. Yûsuf Amr'ın yanına gitti, Amr: «Yûsuf'un Mansûr'dan korktuğu kadar hiç kimse bir başkasından korkmamıştır.» dedi.

Mansûr Kûfe'ye gelerek burada halka Velîd ve Yûsuf'u kötüleyen bir konuşma yaptı. Orada bulunan başka konuşmacılar da aynı şekilde Velîd ve Yûsuf'u kötülediler. Amr b. Muhammed Yûsuf'a gelerek durum hakkında bilgi verdi, halkın eğer ele geçirirlerse kendisini Allah rızası için döveceklerini de Yûsuf'a haber verdi. Amr Yûsuf'un valilik hususundaki hırsına ve halkın kendisine kızmasına hayret etti.

Yûsuf gizlice Kûfe'den ayrılarak Şâm'a doğru yola çıktı. "Belkâ" denilen yerde konakladı. Yûsuf'un Belkâ'da olduğunu Yezîd b. Velîd haber alınca üzerine elli süvari gönderdi. Benî Nümeyr'den birisi Yûsuf'a: «Ey İbn Ömer! Allah'a yemin olsun, sen öldürüleceksin; bana itaat et, edersen korunursun.» dedi. Yûsuf bunu reddetti. Aynı kişi: «Öyle ise benim seni öldürmeme müsaade et; seni şu Yemenliler öldürmesinler, onlar senin öldürülmen hususunda bize kızıyorlar.» dedi. Yûsuf bunun üzerine: «Benim için senin söylediklerinin dışında başka bir çare yok.» dedi. Benî Numeyrli: «Bunları sen daha iyi bilirsin.» diye karşılıkta bulundu.

Yezîd tarafından gönderilen atlılar Yûsuf'u elde etmek istediler, fakat onu göremediler. Süvariler bunun üzerine oğlunu tehdit ettiler. Oğlu babasının tarlaya gittiğini söyledi. Atlılar Yûsuf'un peşinden gittiler. Yûsuf onların geldiklerini anlayınca ayakkabılarını da çıkararak kaçtı. Süvariler aramağa devam ettiler, nihayet onu kadınların arasında ele geçirdiler. Kadınlar Yûsuf'un üzerine ipek bir örtü atarak saklamışlar ve kederli imişler gibi gözükerek oturmuşlardı. Süvariler Yûsuf'un ayağından çekip çıkardılar. Bir muhafız üzerine atlayarak sakalını yoldu. Sakalı uzun, boyu kısa birisi idi. Yûsuf Yezîd'in huzuruna getirilince göbeğine kadar uzayan sakalından tutarak: «Ey Müminlerin emîri! Vallahi, sakalımı birisi yoldu ve hiç bir kıl bırakmadı.» dedi. Yezîd, Yûsuf'un hapsedilmesini emretti, Yûsuf Hadrâ'da hapsolundu. Burada kendisine biri gelerek: «Daha önce kendilerine zulmettiğin kişilerin seni taşa tutmalarından korkmuyor musun?» dedi. Yûsuf: «Bunu düşünmedim.» diye cevap verdi. Yezîd'e haber göndererek daha kötü olsa bile kendisinin Hadrâ dışında bir yerde hapsedilmesini istedi. Yezîd Yûsuf'un hamakatine şaştı, onu başka bir yere naklederek burada Velîd'in iki oğluyla birlikte hapsetti. Yûsuf Yezîd zamanında ve iki ay on gün de İbrâhim zamanında hapishanede kaldı. Mervân Şâm'a yakla-

şınca Ebû'l-Esed Yezîd b. Hâlid el-Kasrî onların öldürülmesiyle görevlendirildi.

Mansûr b. Cumhûr recep ayında geldi, beytülmâlin idaresini eline geçirdi, buradaki yiyecek malzeme ve diğer mallara el koydu. Âmillerden ve haraç toplayan vergi memurlarından hapiste olanları serbest bıraktı. Irak'ta Yezîd'e bey'at aldı. Receb'in geri kalan kısmı ile şaban ve ramazan aylarında da burada kaldı ve daha sonra geri döndü.

Nasr b. Seyyâr'ın Mansûr'a Karşı Çıkması

Bu yılda Nasr b. Seyyâr Horasân'ı Mansûr b. Cumhûr'a teslim işini reddetti. Halbuki Yezîd Mansûr'u Irak'la birlikte Horasân'a da vali tayin etmişti. Biz daha önce Yûsuf b. Ömer'in Mansûr'a kendisine gelmesi için mektup yazması üzerine Mansûr'un ona gittiğinden bahsetmiştik. Nasr Horasân'ı ve yanındaki hediyeleri Mansûr'a vermeyi reddetti. Bu arada Velîd'in öldürüldüğü haberi Nasr'a ulaştı. Nasr Mansûr'a gelip hediyeleri ona verdi ve yanındaki köleleri azat etti, güzel cariyelerini de kendi oğulları ve seçkin adamları arasında taksim etti. Kap kaçağı ise avamdan olanlara verdi. Âmilleri göndererek onlara iyi muamelede bulunmalarını emretti. Mansûr kardeşi Manzûr'u Rey ve Horasân'a vali yaptı. Nasr Mansûr'a imkân tanımadı, kendisini ve beldelerini Mansûr ve kardeşinden korudu.

Yemâmeliler ile Âmilleri Arasında Harp

Velîd b. Yezîd öldürüldüğünde Yemâme'de vali olarak Ali b. Muhâcir bulunuyordu. Onu buraya Yûsuf b. Ömer tayin etmişti. Mehîr b. Selmâ b. Hilâl (Bu zat Benî ed-Düel b. Hanefî'den birisiydi.) Ali b. Muhâcir'e «Beldemizin idaresini bize bırak.» demişti, ancak Ali bunu reddetti. Mehîr adamlarını toplayarak Ali'nin üzerine yürüdü. Ali o anda sarayının en dip odasında bulunuyordu. Bir adamı Mehîr ile burada karşı karşıya geldi, aralarında çatışma çıktı. Ali mağlup oldu, Mehîr içeri girdi. Ali daha sonra şehre kaçtı. Mehîr Ali'nin adamlarından bir çoğunu öldürdü. Yahyâ b. Ebî Hafs Ali'nin savaş yapmasına mani olmak istedi, fakat Ali onu dinlemedi. Bu konuda Yahyâ şunları söylemiştir:

«Ben Benî Kilâb'a çok nasihat ettim, fakat onlar benim
müşaveremi ve öğüdümü kabul etmediler.
Benî Hanîfe'ye başkaları feda olsun, çünkü onlar her savaşta
süvari idiler.»

Şakîk b. Amr es-Sedûsî de şunları söylemiştir:

«Sen Mehîr ve grubu ile anlaştığında düşmanlık ve korkudan emin oldun.
Bir genç, kavgasında şerefli birisi gibi bulundu; o bununla hem mükâfat, hem de ün istiyordu.»

Bahsettiği bu savaş yukarıda söz edilen sarayda meydana gelen çatışmadır.

Mehîr Yemâme'ye emîr oldu. Öldükten sonra yerine Benî Kays b. Sa'lebe b. ed-Düel kabilesinden Abdullah b. Nu'mân getirildi. Abdullah b. Nu'mân Mündelis b. İdrîs el-Hanefî'yi Felec'e vali yaptı. Felec, Âmir b. Sa'sa'a oğullarının bir karyesi idi. Bir rivayete göre, bu Temîmoğullarına aittir. Benî Ka'b b. Rabîa b. Âmir ile Benî Akîl Ebû'l-Felec el-Mündelis birleşerek Mündelis'e karşı bir kuvvet hazırladılar. İki taraf arasında savaş oldu; Mündelis ve taraftarlarının bir çoğu öldürüldü, Benî Âmir'den ise hiç bir kimse öldürülmedi.

Bu savaşta Yezîd b. Taşriyye öldürüldü. O, annesi Taşr b. Ömer b. Vâil'e nispet edilmiştir. Yezîd'in tam adı Yezîd b. Münteşir'dir. Kardeşi Sevr b. et-Taşriyye şu mersiyeyi söylemiştir:

«Yezîd'i fitne fesat felâk etti.
Sınırları kılıcıyla korudu; onun iyiliği kabilesinin en uzak köşesine kadar uzanmıştı.»

Abdullah b. Nu'mân'a Mündelis'in ölüm haberi ulaşınca Hanîfe ve başka kabilelerden bin kişi toplanarak Felec'e savaş açmağa karar verdiler. İki taraf karşı karşıya gelince Ebû Latîfe b. Müslim el-Akîlî mağlûp oldu.

Râciz onun ölümü üzerine şunları söyledi:

«Münafık Ebû Latife, Cefevniyyân ve Târık kılıçlar kuşatınca kaçtılar.»

Târık, Târık b. Abdullah el-Kuşeyrî'dir; Cefevniyyân ise, Kuşeyroğullarındandı.

Ca'doğulları kaçtılar, ancak bunlardan bir çoğu öldürüldü. Ziyâd b. Hayyân el-Ca'dî'nin eli kesildi. Şöyle demiştir:

«Kesilen elimi ve kolumu arıyorum, fakat onları bulan bana göstermedi.»

Daha sonra Ziyâd b. Hayyân öldürüldü.

Bir şair de bu konuda şunları söyledi:

«Ka'boğullarına kılıçlar, mızraklar ve ağızlarında gemleri eğilip bükülen atlarla hücumu reva gördük.
Güneş battığında sen bizim Ka'boğullarını hayvan sürer gibi sürdüğümüzü gördün.
Su tulumlarının ağızlarının yarılışı gibi, insanları meskenlerinden çıkarıp atan bir darbe ile.»

Daha sonra Benî Ukayl, Benî Kuşeyr, Benî Ca'de ve Benî Nümeyr güçlerini toplayarak başlarına Ebû Sehle en-Nümeyrî'yi getirdiler. Bunlar çölün ortasında Hanîfeoğullarından kiminle karşılaştılarsa hepsini öldürdüler ve kadınlarını da esir aldılar. Benî Nümeyr kadınlara dokunmadı.

Ömer b. Vâzı' el-Hanefî, Abdullah b. Nu'mân'ın ikinci Felec savaşında yaptıklarını görünce: «Ben Abdullah'ın karşısındayım, ona muhalif olanlarla birlikteyim.» dedi. Bu devre halifenin kontrolünden uzak olunduğu bir devreydi. Ömer b. Vâzı' süvarilerini topladı ve "Şerîf" denilen yere geldi ve burada süvarilerini sağa sola dağıttı. Süvariler ve kendisi gece baskını yaptılar. Bu baskınlardan ellerine çok ganimet geçti. Sonra beraberindekilerle en-Neşşâş'a geldiler. Benî Âmir de gücünü toplayarak buraya geldi. Ömer b. Vâzı' onların buraya geldiklerini anlamadı, kadınları çadıra sokup başlarına bekçiler koydu. İki taraf burada karşı karşıya geldiler ve savaştılar. Ömer ve taraftarları mağlûp oldu. Ömer kaçarak Yemâme'ye sığındı, Benî Hanîfe'den bir çok kişi susuzluk ve şiddetli sıcaktan dolayı yere düştüler. Benî Âmir aldıkları esirler ve kadınlarla geri döndü. Kuhayf bu savaşla ilgili olarak şöyle der:

«en-Neşşâş'da öyle bir savaş oldu ki, o savaşta bizim şerefimiz arttı ve bu savaş bizim için çok güzel olay olarak kabul edildi.»

Yine bu konuda Kuhayf şu şiiri söyledi:

«Benî Ukayl ve Benî Ka'b'a teyzem feda olsun! Cedler iç içe girdiğinde onlar yere kılıçla yıkılmış olarak terk olundular.»

en-Neşşâş'da olan savaşta Kayslılar yağma yapmadılar, fakat Benî Ukl buraya gelerek yağma yaptılar. Bu tarihten itibaren Benî Hanîfe artık toparlanamadı, ancak Ubeydullah b. Müslim el-Hanefî bir grup asker toplayarak Benî Kuşeyr'e ait "Halbân" denilen bir suya baskın düzenledi. Bir şair bu konuda şöyle der:

«Kuşeyr kabilesi Ubeydullah ile karşılaştığında kötülüklerden birisi ile karşılaşmıştı.
"Halbân" denilen suda uyumayan bir arslanla karşılaştı.»

Ubeydullah bir de Benî Ukl üzerine baskın düzenledi ve bunlardan yirmi bin kişi öldürdü.

Yezîd b. Ömer b. Hübeyre Mervân tarafından Irak'a vali tayin edildiğinde oğlu Müsennâ'yı Yemâme'ye vali olarak tayin etti. Müsennâ Yemâme'ye geldiğinde orada barış vardı, savaş yoktu. Benî Âmir Benî Hanîfe aleyhinde bulundu. Müsennâ Benî Kays'tan olduğu için Benî Âmir'e yardım etti, Benî Hanîfe'den bir çoğunu dövdü ve boyunlarını vurdu. Onlardan birisi şu şiiri okudu:

«Siz bizi kamçıyla dövüyorsunuz; halbuki biz sizi keskin kılıçla dövmüştük.
Siz bizim başlarımızı kesiyorsunuz; biz ise, sizin başınızı gırtlağınızdan kesmiştik.»

Daha sonra beldeler sakinleşti. Ubeydullah b. Müslim b. el-Hanefî, Benî Abbâs'dan Serî b. Abdullah b. Hâşimî Yemâme'ye vali oluncaya kadar gizlendi. Serî geldiğinde Ubeydullah'ın yeri ona haber verildi. Serî onu yakalayarak öldürdü. Nûh b. Cerîr b. el-Hatafî bu konuda şu beyti söyledi.

«Eğer Seriyyü'l-Hâşimî olmasaydı Ubeydullah Benî 'Ukl'a kötülük yapacaktı.»

Mansûr'un Irak Valiliğinden Azledilerek Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz'in Vali Tayin Edilmesi

Bu yıl içinde Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik, Mansûr b. Cumhûr'u Irak valiliğinden azlederek Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz'i oraya vali tayin etmiştir. Yezîd Abdullah b. Ömer'i vali tayin edince: «Irak'a git, oranın ahalisi baban Ömer b. Abdülaziz'i sevmektedir,» dedi. Abdullah Irak'a gitti, kendisi gitmeden önce buraya Şâm komutanlarından bazılarını göndermişti, çünkü Mansûr'un yönetimi kendisine devretmemesinden korkmuştu. Şâmlılar Abdullah'ın yönetimini kabul ettiler, Mansûr da valilik görevini Abdullah'a bırakıp Şâm'a döndü. Abdullah âmilleri görev yerlerine gönderdi, halka yiyecek ve bahşişler verdi. Şâmlı komutanlar: «Sen düşmanlarımıza bizim hakkımız olan ganimetleri veriyorsun.» diyerek Abdullah ile münakaşa ettiler. Abdullah Iraklılara;

«Ben sizin ganimetlerinizi size veriyorum, çünkü sizin buna daha lâyık olduğunuzu biliyorum, fakat şu Şâmlılar benimle bu hususta tartışıyorlar.» dedi. Kûfe halkı Cübbâne'de toplandılar, Şâmlılar da onlardan özür dilemek için haber gönderdiler. İki tarafın insanlarından bir takım gürültü patırtılar duyuldu. Bunlara sebebi bilinmeyen karşılıklı düşmanlık bulaştı. Abdullah b. Ömer güvenlik teşkilatı ile vergi ve muhasebe işlerinin başına Ömer b. Gadbân el-Kaba'serî'yi getirdi.

Horasân Halkı Arasında İhtilâf

Bu yılda Horasân'da Nezâriyye ile Yemenliler arasında ihtilâf çıktı. Kermânîler ihtilâfı Nasr b. Seyyâr'ın lehine olarak çıkardılar.

Bunun sebebi şudur:

Nasr fitne zuhur ettiğini anladı, bunun üzerine beytülmalin geliriyle Velîd için temin ettiği altın ve gümüş kaplardan bazılarını bahşiş olarak halka verdi. Halk Nasr konuşurken ondan bahşiş istedi. Nasr onlara: «Ben günahtan sıkınıyorum, size birlik ve itaat yakışır.» dedi. Çapulcu grup bunun üzerine sokağa çıktı. Nasr da buna kızdı ve: «Size verecek bahşişim yok.» dedi. Daha sonra: «Sizin ayağınızın altından takat edilmeyecek ölçüde şer çıkıyor. Sanki ben de sizinle beraberim. Yine sanki ben boğazlanan develer gibi sokaklara atılan sizinle beraberim. Hilâfeti uzun süren kişinin halifeliğinden istifade ediniz. Ey Horasânlılar! Siz düşmanın karşısında silâhlı insanlarsınız, bu bakımdan sizi ihtilâftan sakındırırım. Sizin, yaptığınız işle fitneyi istemiş gibi bir haliniz var. Allah size merhamet etmesin! Ben sizi dağıttım ve sonra yine bir araya getirdim. Artık ben size (Velîd'in verdiği gibi) atiyye olarak on (dirhem dinar) veremem. Sizinle benim durumum şu sözdeki gibidir:

"Taraftarlarımıza bağlanınız, sizi idare edelim; biz sizin en hayırlınız ve en şerlinizi tanıdık."

Allah'tan korkunuz! Allah'a yemin olsun ki, eğer sizin aranızda iki silâhlı grup ihtilâfa düşerse, bunlardan birisi diğerinin mal ve çocuklarından ayrı düşmesini temenni eder. Ey Horasânlılar! Siz birliği küçümseyerek ayrılığa düştünüz.» dedi ve Nâbiğa ez-Zübyânî'nin şu mısralarını misal getirdi:

«Siz sapıklığınıza mağlup da olsanız, ben sizin aranızı düzeltmek için gayret gösteririm.»

Nasr'a, Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz'den Horasân hakkında emân

gelince Kermânî, taraftarlarına: «Halk bir fitnenin içine düşmüştür, işlerinizi yürütmesi için kendinize adamlar bakınız.» dedi.

Kermânî, Kermân'da doğduğu için Kermânî denilmiştir. Asıl adı Cüdey' b. Ali el-Ezdî el-Ma'nî'dir. Yukarıdaki sözleri deyince halk: «Başımıza lider olacak kişi sensin.» dediler.

Mudaroğulları Nasr'a: «Kermânî işleri senin aleyhine bozuyor; bir elçi göndererek onu ya öldür veya hapset.» dediler. Nasr: «Hayır, benim bir çok erkek ve kız çocuğum var. Oğullarımdan birisini onun kızlarından birisi ile evlendiririm, kızlarımdan birisini de oğlu ile evlendiririm.» dedi. Mudaroğulları: «Hayır, bu olmaz.» dediler. Nasr bunun üzerine: «Ona yüz bin dirhem para gönderirim. O cimrinin birisidir, gönderdiğim parayı taraftarlarına vermez ve böylece aralarında tefrika çıkmış olur.» şeklinde konuştu. Mudaroğulları: «Bu para onun için bir kuvvet olabilir.» diyerek bunu da kabul etmediler, ayrıca: «Eğer Kermânî hakimiyeti Yahudi veya Hristiyan olmakla elde edebileceğine inansa Yahudi ve Hristiyan dahi olur.» dediler.

Nihayet Nasr ile Kermanî yüz yüze geldiler. Kermânî Esed b. Abdullah'ın valiliği döneminde Nasr'a çok iyilik etmişti. Nasr vali olunca Kermânî'yi kabile reisliğinden alarak bu göreve başkasını tayin etti ve böylece ikisinin arası tekrar açılmış oldu.

Kermânî taraftarları Nasr'a muhalefetlerini artırınca Nasr Kermânî'nin hapsine karar verdi ve güvenlik güçleri kumandanını Kermânî'yi getirmesi için gönderdi. Benî Ezd Kermânî'yi Nasr'ın elinden kurtarmak istediyse de Nasr buna engel oldu. Kermânî Nasr'a getirildiğinde gülüyordu. Nasr'ın huzuruna girince Nasr ona: «Ey Kermânî! Senin öldürülmen hakkında Yûsuf b. Ömer'in mektubu geldikten sonra ben "O Horasân'ın şeyhi ve süvarisidir." diyerek Yûsuf'un isteğini geri çevirip seni kurtarmadım mı?» dedi. Kermânî: «Evet, öyle oldu.» diye cevap verdi. Nûasr bu sefer: «Borçlarını halkın üzerine yükleyerek ödemedim mi?» dedi. Kermânî yine: «Evet.» dedi. Nasr: «Oğlun Ali'yi kavminin muhalefetine rağmen reis yapmadım mı?» dedi. Kermânî buna da: «Evet, öyle oldu.» dedi. Nasr: «Fakat sen bunların hepsini fitneye çevirdin.» deyince Kermânî cevaben: «Emîr, olandan fazlasını söyledi. Senin dediklerin bende Esed döneminde vardı. Emîr şunu iyi bilsin ki, ben fitneyi şu anda sevmiyorum.» dedi. Orada bulunan Sâlim b. Ahvez: «Ey Emîr! Onun boynunu vur.» dedi. İsme b. Abdullah el-Esedî Kermânî'ye: «Sen aslında fitne istiyorsun, fakat buna kavuşamıyacaksın.» dedi. Abdurrahman b. Nuaym el-Âmirî'nin oğulları Mikdâm ve Kudâme: «Firavunun arkadaşları sizden daha iyidir, çünkü onlar, **"O'nu ve kardeşini eğle"** de-

mişlerdi (A'râf, 111). Vallahi, Kermânî sizin ikinizin sözüyle öldürülmez.» dediler. Nasr Kermânî'nin dövülmesini emretti ve 126 senesinde ramazan ayının son üçüncü günü hapsolundu.

Benî Ezd Kermânî'yi kurtarmak için araya girdi. Nasr: «Ben onu hapsetmek için yemin ettim. Benden ona başka bir kötülük olmaz. Eğer başına geleceklerden korkuyorsanız, yanına içinizden bir adam seçiniz.» dedi. Ezdliler Yezîd en-Nahvî'yi kendi aralarından seçerek Kermânî'nin yanına verdiler.

Nesefli bir adam Kermânî'nin ailesine gelerek: «Şayet ben Kermânî'yi hapishaneden kurtarırsam bana ne verirsiniz?» dedi. Onlar da: «Ne istersen onu veririz.» dediler. Bu kişi su kanalından Kahandez'e geldi ve deliği genişletti. Kermânî'nin çocuklarına: «Babanıza mektup yazınız, geceleyin çıkmağa hazırlansın.» dedi. Çocukları Kirmânî'ye mektup yazdılar ve bu mektubu yemeğin içinde hapishaneye soktular. Kermânî Yezîd en-Nahvî ve Hıdr b. Hukeym ile akşam yemeğini yedikten sonra bunlar Kermânî'nin yanından ayrıldılar. Kermânî su kanalına girdi. Bu arada Kermânî'nin kucağına büyükçe bir yılan kıvrıldı, ancak hiç bir zarar vermedi. Tünelden çıktı, ayağında bukağı olarak atına bindi. Kendisini Abdülmelik b. Harmele'ye götürdüler. İbn Harmele onu bukağısından kurtardı.

Bir rivayete göre Kirmânî'yi kurtaran azatlısıdır. Bu azatlı Kahendez'e giden bir delik gördü. Daha sonra bu deliği genişleterek Kermânî'yi hapisten çıkardı. Kaçırıldığı gece daha sabah olmadan Kermânî'nin etrafında bin kişi toplandı. Güneş iyice yükselmeden bu sayı üç bine çıktı. Ezdliler, Abdülmeilk b. Harmele'ye Allah'ın Kitab'ı Rasûlüllah'ın Sünnet'i üzerine bey'at etmişlerdi. Kermânî hapishaneden çıkınca Abdülmelik onu kendi yerine geçirdi.

Kermânî hapishaneden kaçınca Nasr, Merv er-Rûz kapısında asker topladı ve burada Kermânî'ye hakaret etti. Daha sonra onun hakkında: «O Kermân'da doğdu, Kermânî adını aldı; daha sonra Herât'a gitti, kendisine Herevî denilmeğe başlandı; böylece o iki yatak arasında düşmüş oldu. Onun dedeleri de belli değildir, nesli de malûm değildir.» dedi. Daha sonra da Ezdlilere hakaret etti ve onlar hakkında: «Eğer Ezdliler Kermânî'nin etrafında toplanırlarsa en âdî insanlardır, eğer ona yardımı reddederlerse Ahtal'ın dediği gibidirler:

> «Gece karanlığında kurbağalar birbirine cevap verdiler; bunların sesleri deniz yılanına kendilerinin yerini haber vermektedir.»

Daha sonra Nasr konuşmasında aşırı gittiğini anladı, buna nedamet

etti ve onlara hitaben: «Allah'ı anınız: O'nda hayır bulunur, şer bulunmaz.» dedi.

Nasr'ın çevresinde çok sayıda kişi toplandı. Sâlim b. Ahvez bunları Müceffe'de bulunan Kermânî'ye gönderdi. Halk Kermânî ile Nasr arasında gidip geldi. Bunlar Nasr'dan Kermânî'ye emân vermesini ve onu hapsetmemesini istediler. Daha sonra Kermânî gelerek elini Nasr'ın elinin üzerine koydu (yani yöneticiliğini kabul etti). Nasr Kermânî'ye, evine gidip bir şeye karışmamasını emretti.

Nasr'ın kendisine kötülük yapacağı hakkında Kermânî'ye bir takım haberler ulaşınca Kermânî kendi köyüne gitti. Nasr Merv kapısına asker topladı. Halk Nasr'ı Kermânî konusunda iknaya çalıştı, ancak o, Kermânî'yi Horasân'dan çıkarma görüşündeydi. Sâlim b. Ahvez, Nasr'a: «Eğer sen Kermânî'yi Horasân'dan çıkarırsan, ismini büyütmüş olursun. Halk: "Nasr, Kermânî'den kortuğu için onu buradan çıkardı." der dedi.» Nasr: «Ondan kendisini çıkardığım için korkmam, o buradayken kendisinden korkmamamdan daha iyidir; şayet bir kişi kendi memleketinden kovulursa küçülür.» dedi. Fakat halk buna karşı çıktı, bunun üzerine Nasr Kermânî'ye emân verdi ve taraftarlarına da bolca bahşişler dağıttı. Kermânî de Nasr'a gelerek ona bağlılığını ifade etti.

İbn Cumhûr Irak valiliğinden azledilip Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz buraya 126 yılının şevval ayında vali olunca Nasr: «İbn Cumhûr, Irak'ın âmillerinden olmadığı için Allah onu buradan aldı ve yerine (Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz'i kastederek) Tayyib b. Tayyibi (pak oğlu paki) vali yaptı.» dedi.

Kermânî, İbn Cumhur'a yapılanlara kızdı ve taraftarlarını toplayıp silâhlanarak geri döndü. Etrafında bin beş yüş kişiyi toplayarak (Bu sayı daha az veya daha çok olabilir) caminin dışında cuma namazını kıldırdı. Selâm verdikten sonra Nasr'ın huzuruna girdi, ancak oturmadı, geri döndü ve ona muhalefetini açıkladı. Nasr Sâlim b. Ahvez'le Kermânî'ye: «Vallahi, kötülük olsun diye onu hapsetmedim, fakat halkın fesadından korktum; şimdi bana gelsin.» diye haber gönderdi. Kermânî, Ahvez'e: «Eğer evimde olmasan seni öldürürdüm, derhal âdî herife (Nasr'a) git, ona istediğin iyi veya kötü şeyi anlat.» dedi. Elçi Nasr'a gelerek olanları haber verdi. Nasr Kermânî'ye bir kaç defa daha haber gönderdi. Kermânî en son Nasr'a: «Ben kavminin bizi çıkarmanı tasvip edeceklerini zannetmiyorum; istersen buradan çıkar giderim, fakat bu senden korktuğumdan değil, bu beldeye kötülük yapmandan ve orada kan dökülmesinden endişe ettiğimdendir.» dedi ve Cürcân'a gitmeye hazırlandı.

Hâris b. Süreyc ve Kendisine Emân Verilmesi

Hâris b. Süreyc Türklerin topraklarında iken kendisine bu yılda emân verildi. Türklerle birlikte on iki yıl kalmıştı. Horasân'a dönmesi için kendisine emir verildi.

Bunun sebebi şudur:

Horasân'da Nasr ile Kermâni arasında fitne zuhur edince, Nasr Türklerle birlikte Hâris'in kendi üzerine gelmesinden endişe etti. Şayet böyle bir şey olsaydı bu Nasr için daha kötü olurdu. Nasr Hâris ile iyi geçinmek istiyordu. Mukâtil b. Hayyân en-Nabtî ve bir kaç kişiyi Hâris'i Türk illerinden alıp getirmeleri için gönderdi. Hâlid b. Ziyâd et-Tirmizî ile Benî Âmir'in azatlısı Hâlid b. Amr, Yezîd b. Velîd'e giderek Hâris için emân aldılar. Yezid, Hâlid'e emânını yazdı. Nasr, Hâris'e toplanılan malların getirilmesini emretti, Kûfe valisi Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz'e de aynı emri verdi. Hâlid b. Ziyâd ile Hâlid b. Amr, Hâris için emân aldıktan sonra Horasân'a geri döndüler. Nasr Hâris'e bir elçi gönderdi, elçi yanına vardı ve Hâris, Mukâtil b. Hayyân ve diğer taraftarlarıyla birlikte yola çıktı. Nasr'ın yanına geldi ve "Merv-i Rûz" denilen yere yerleşti. Nasr da Hâris için toplananları geri verdi. Nasr'ın dönüşü 127 tarihine rastlar.

Abbâsoğulları Taraftarları

Bu yılda İmam İbrâhim b. Muhammed, Ebû Haşim b. Mâhân'ı Horasân'a gönderdi. İbrâhim Horasânlılara kendi davranışı ve vasiyyeti hakkında da bilgi gönderdi: Ebû Hâşim Merv'e gelince ileri gelenleri ve propagandacıları toplayarak onlara Muhammed b. Ali'nin öldüğünü haber verdi, onları İbrâhim b. Muhammed'e itaate çağırdı ve İbrâhim'in mektubunu verdi. Onlar da bunu kabul ettiler ve taraftarları için topladıklarını Ebû Hâşim'e verdiler. Ebû Hâşim bu malları İbrâhim'e getirdi.

İbrâhim b. Velîd'e Velîaht Olarak Bey'at Edilmesi

Bu yılda Yezîd b. Velîd, kardeşi İbrâhim'e, daha sonra da Abdülaziz b. Haccâc b. Abdülmelik'e bey'at edilmesini emretti. Bunun sebebi, 126'da Yezîd'in çok ağır hastalanmış olmasıdır. Yezîd'e bu yüzden İbrâhim

ile Abdülaziz'e bey'at edilmesi söylendi. Kaderiyye mezhebine mensup olanlar Yezid bu konuda emir verinceye kadar ısrar ettiler.

Mervân b. Muhammed'in Muhalefeti

Bu yılda Mervân b. Muhammed, Yezîd b. Velîd'e muhalefetini açıkladı.

Bunun sebebi şudur:

Velîd öldürülünce Abdülmelik b. Mervân b. Muhammed es-Sâife' den döndükten sonra Horasân'da Velîd'in kardeşi Gamr b. Yezîd ile birlikte oldu. Abde b. Riyâh el-Gassânî bu sırada Cezîre'de Velîd'in valisi olarak bulunuyordu. Velîd öldürülnce Abde burasını terkederek Şâm'a geldi. Abdülmelik b. Mervân b. Muhammed Harrân ile Cezîre üzerine yürüyerek buraları ele geçirdi. Babasına Armenia'da mektup yazarak bu durumu bildirdi ve acele gelmesine işaret etti. Mervân gerekli hazırlığı yaptı ve sınırlara muhafızlar gönderdi. Ayrıca Velîd'in kanını istediğini de ilân etti. Arkasından ordu ile yola çıktı, Filistinli Sâbit b. Nuaym el-Cüzâmî de onlara katılarak yola çıkmıştı.

Sâbit b. Nuaym'ın Mervân ile dostluğuna gelince:

Hişâm Sâbit'i hapsetmişti. Sâbit'in hapsine sebep ise, Afrikalıların valileri Külsûm b. Iyâz'ı öldürünce Hişâm'ın onu buraya göndermesi üzerine, burada orduyu ifsat etmesi idi. Bunun üzerine Hişâm, Sâbit'i hapsetti. Mervân Hişâm'a bazı elçilerle gelerek onun affını istedi, Hişâm da bu istek üzerine onu affetti. İşte bu tarihten sonra Mervân ile Sabit dost olmuşlardı.

Mervân bu sefere çıktığında Sâbit b. Nuaym Mervân'la beraber olan Şâmlılara kendisine katılmaları ve tekrar Şâm'a dönebilmeleri için Mervân'dan ayrılmaları hususunda emir verdi, Şâmlılar da bunu kabul ettiler. Sâbit'in etrafında Mervân'a göre iki misli güç toplandı. Bunlar geceyi nöbet tutarak geçirdiler, sabah olunca savaşa hazırlandılar. Mervân münadilerini iki grup arasına sokarak: «Ey Şâmlılar! Sizi buna sevkeden şey nedir, ben size iyi davranmadım mı?» diye bağırttı. Onlar da: «Biz sana halifeye itaat eder gibi itaat ettik, halifeyse şimdi öldürülmüştür. Şâmlılar şu anda Yezîd'e bey'at ettiler, Sâbit'in valiliğine bizi ordularımıza götürmesi için razı olduk.» dediler. Mervân Şâmlılara: «Yalan söylüyorsunuz. Kastınız söylediklerinizi değildir; sizin asıl gayeniz uğradığınız zimmîlere zulmetmek ve mallarını yağmalamaktır. Bana itaat edinceye kadar benimle sizin aranızda sadece kılıç vardır. Sizinle

birlikte olarak önce gazaya gideceğim, daha sonra da sizi ordularınıza gitmeniz için bırakacağım.» diye nida ettirdi.

Bundan sonra Şâmlılar Mervân'a itaat ettiler. Mervân, Sâbit b. Nuaym ile çocuklarını yakalatarak hapsetti. Harrân'a varıncaya kadar bunları yanında tuttu, daha sonra da onları Şâm'a gönderdi. Cezîrelilerden yirmi bin küsur haraç istedi ve Yezid'e gitmeğe hazırlandı. Yezid Mervân'a kendisine bey'at etmesi için mektup yazdı. Bu mektubunda Abdülmelik b. Mervân'ın Mervân'ın babası Muhammed b. Mervân'ı Cezîre, Armenia, Musul ve Azerbeycân'a vali yaptığı gibi kendisinin de onu (Mervân'ı) aynı yerlere vali tayin edeceğini de belirtti. Bunun üzerine Mervân Yezîd'e bey'at etti, o da ona zikredilen yerlerin valiliğini verdi.

Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik'in Vefatı

Bu yılda Yezîd b. Velîd zilhiccenin son on günü içinde vefât etti. Hilâfeti altı ay iki gece sürmüştür. (Altı ay on iki gün, beş ay rivayeti de vardır.) Yezîd kırk altı yaşında Şâm'da öldü. Yaşadığı süre hakkında otuz yedi yıl rivayeti de vardır. Annesi bir cariyedir. Adı Şâhferend binti Feyrûz b. Yezdücird b. Şehriyâr b. Kisr'dır. Yezid bu konuda şöyle demiştir:

«Ben Kisrâ'nın oğluyum; babam Mervân'dır, Kayser ve Hakan dedemdir.»

Dedelerinin Kayser ve Hakan olmasının sebebi şudur:

Feyrûz b. Yezdücird'in annesi Kisrâ Şîrveyh b. Kisrâ'nın kızıdır. Şîrveyh'in annesi ise Türk meliki Hakan'ın kızıdır.

Yezîd'in son sözü, «Vah hasret, vah esef!» olmuş, sonunu da: «Büyüklük Allah'a aittir.» diyerek bitirmiştir.

Bayram günleri silâhlı olarak ilk çıkan halife Yezîd olmuştur. İki saf arasına silâhlı olarak ilk giren de odur.

Yezîd'in Kaderiyye mezhebine mensup olduğu, boyunun uzun, başının küçük ve güzel olduğu söylenir.

İbrâhim b. Velîd b. Abdülmelik'in Hilâfeti

Yezîd b. Velîd ölünce daha sonra kardeşi İbrahim iş başına geçti, fakat tam halife olamadı. Kendisine kimi zaman halifelik teslim edildi, kimi zaman emîrlik... Kimi zaman da bu iki görevden hiç birisi veril-

medi. İbrâhim bu şekilde dört ay göreve devam etti. Bu konuda yetmiş gün rivayeti de vardır. Daha sonra üzerine Mervân b. Muhammed yürüyerek onu görevden uzaklaştırdı. Bunu ileride anlatacağız. İbrâhim iki yıl sonra 130'da vefat etti. Künyesi Ebû İshaktır, annesi ise bir cariye idi.

Abdurrahman b. Habîb'in Afrikayı İstilâsı

Abdurrahman b. Ebî Ubeyde b. Ukbe b. Nâfi' babası ve Külsûm b. İyâz öldürülünce 122 yılında mağlûp oldu, sonra Endülüs'e gitti. Bu hususu daha önce anlatmıştık. Abdurrahman Endülüs'e hakim olmak istemiş, ancak bu mümkün olmamıştı. Hanzala b. Safvân Afrika'ya vali olunca Ebû'l-Hattâr'ı Endülüs'e emîr olarak gönderdi. Bu durumda Abdurrahman iyice ümidini kesmiş ve Ebû'l-Hattâr'dan korktuğu için de Afrika'ya dönmüştü. Abdurrahman 126 yılının cemaziyülevvel ayında Tunus'a çıktı. Bu esnada Velid b. Yezid b. Abdülmelik Şâm'da halife olmuştu. Abdurrahman halkı kendisiyle birlikte olmağa davet etti, halk da bunu kabul ettiler. Onları Kayrevân'a götürdü. Kayrevânlılar Abdurrahman ile savaşmak istedi, fakat Hanzala buna mani oldu; çünkü Hanzala ancak kâfir ve Haricî olanlarla savaşılacağı görüşünde idi. Hanzala Kayrevân'ın ileri gelenlerindeun kabile reislerini Abdurrahman'a göndererek onu itaate davet etti. Abdurrahman bunları yakalayıp rehin alarak Kayrevân'a götürdü ve: «Kim Kayrevân'dan bir taş atacak olursa, yanımda olan rehinelerin hepsini öldürürüm,» dedi. bu yüzden hiç bir kişi Abdurrahman ile savaşamadı. Hanzala Şâm'a gitti, Abdurrahman 127 yılında Kayrevân ve Afrika'nın diğer yerlerini istilâ etti.

Hanzala Şâm'a doğru yola çıkınca Afrikalılar ve Abdurrahman'a karşı savaşa çağırdı. Afrikalıların bir kısmı onun isteğine olumlu cevap verdiler. Afrika'da bu yıl içinde veba ve taun hastalığı zuhur etti. Bu hastalık onların yakasını ancak muayyen zamanlarda bıraktı. Araplar ve Berberîlerden bir grup kişi Abdurrahman üzerine baskın yaptı, bundan bir süre sonra da öldürüldü.

Abdurrahman'a saldıranlardan birisi de Urve b. Velid es-Sadefî idi. Bu şahıs Tunus'u işgal etti. Ebû Attâf İmrân b. Attâf el-Ezdî de ayaklandı ve Tayfâs'a indi. Berberîler dağlarda isyan ettiler. Sâbit es-Sanhâcî Bâce'de bunlar üzerine yürüdü ve hepsini ele geçirdi.

Abdurrahman kardeşi İlyâs'ı altı yüz süvari ile hazırlayarak ona: «Ebû Attâf el-Ezdî'nin askerlerini geçinceye kadar git. Eğer onun askerleri seni görecek olursa o vakit uzaklaş ve sanki Tunus'a Urve b. Ve-

lid ile savaşa gidiyormuşun gibi hareket et.» dedi; ayrıca: «Falanca yere vardığında benim kendisiyle mektup göndereceğim adam gelinceye kadar bekle; mektup geldikten sonra yazılanları oku ve istenilenleri yerine getir.» diye ekledi.

İlyâs yola çıktı, Abdurrahman peşinden mektup göndereceği adamı çağırttı ve ona mektubunu vererek: «Ebû Attâf'ın askerlerinin olduğu yere git. İlyâs Ebû Attâf'ın askerlerinin yanına vardığında onlar silâha davranırlar ve at binerler. Onlardan uzaklaşınca da silâhlarını bırakırlar ve emniyete kavuşmuş olurlar. İşte sen tam bu anda İlyâs'ın yanına var ve mektubu ona ver.» dedi. Mektubu alan adam yola çıktı ve Ebû Attâf'ın askerlerinin bulunduğu yere vardı. İlyâs Ebû Attâf'ın askerlerinin yanına varınca askerler atlarına binmek için harekete geçtiler; ancak İlyâs onlardan uzaklaşıp Tunus'a doğru yönelince Ebû Attâf ve askerleri rahatladılar ve: «İlyâs şimdi arslanın ağzına girdi, çünkü bu tarafta biz, öbür tarafta da Tunus var.» dediler. Ebû Attâf ve askerleri emniyete kavuşunca İlyâs'ın peşinden gitmeye karar verdiler. Kendilerini güven içerisinde görürlerken, Abdurrahman'ın kendisi ile mektup gönderdiği adam İlyâs'a gelerek mektubu verdi. Mektupta: «Ebû Attâf'ın adamı senden emin olunca onlar gafletteyken üzerine git.» yazılıydı. İlyâs geri döndü ve Ebû Attâf ile adamları henüz silâhlarını kuşanmadan onların üzerine saldırdı ve komutanları olan Ebû Attâf'ı 130 yılında öldürdü. İlyâs, kardeşi Abdurrahman'a bir haber göndererek kazandığı zaferi müjdeledi. Abdurrahman da İlyâs'a bir mektup yazarak Tunuslular üzerine yürümesini emretti. Mektupta: «Tunuslular gördüklerinde Ebû Attâf zannederler ve senden emin olurlar, sen de onların üzerine bu haldeyken hücum edip zafer elde edersin.» diye yazmıştı.

İlyâs Tunusluların üzerine gitti ve aynen Abdurrahman'ın dediği gibi oldu. Oraya vardığında liderleri olan Urve b. Velîd hamamda idi. Daha elbisesini giymeden İlyâs üzerine baskın düzenledi. Urve bir havluya sarınıp vücudunu sildi ve çıplak olarak ata bindi. İlyâs ona: «Ey ata binmiş olarak gelen Arap!» dedi. Urve geri döndüğünde İlyâs ona bir darbe indirdi. İkisi kucak kucağa geldiler ve birlikte yere düştüler. Urve neredeyse İlyâs'a üstünlük sağlayacaktı. Bu ara İlyâs'ın azatlısı yardıma geldi. Böylece İlyâs Urve'yi öldürdü ve başını keserek Abdurrahman'a gönderdi.

İlyâs Tunus'ta kaldı. Abdücebbâr ve Hâris isminde iki kişi Trablus'da ayaklandı. Bunlar ora halkının bir çoğunu öldürdüler. Abdurrahman, 131 yılında bunlar üzerine yürüdü, iki grup arasında savaş oldu. Abdurrahman bu iki kişiyi öldürdü. Bu iki şahıs Haricilerin İbâdiye koluna mensuptular.

Abdurrahman Berberîler ile savaşmak için asker hazırladı, 132 yılında Trablus surunu inşa etti ve daha sonra Kayrevân'a döndü. Sonra 135'de Tilimsân'da Berberîler ile savaşarak onları mağlûp etti. Sakaliyye'ye bir ordu gönderdi. Bu ordu galibiyet elde etti ve bir çok ganimet ele geçirdi. Bir başka orduyu da Serdâniye'ye gönderdi. Bu ordu da bir çok Rum'u öldürüp ganimet elde etti. Abdurrahman Mağrib'in her yanını dağıttı, hiç bir kuvvet ona üstünlük sağlayamadı.

Abdurrahman Afrika'da iken Mervân b. Muhámmed öldürüldü ve böylece Emevî Devleti sona ermiş oldu. Abdurrahman bunun üzerine Abbâsî halifeleri adına hutbe okudu ve Seffâh'a itaat etti. Daha sonra Emevîlerden bir grup insan Abdurrahman'a geldi. Kendisi ve kız kardeşi gelen Emevîler ile evlendiler. Yanına gelenler arasında Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik'in oğulları Âs ile Abdülmümin de vardı. Bu ikisinin amcalarının kızı da Abdurrahman'ın kardeşi İlyâs ile evliydi. Abdurrahman'a bu iki kişinin fesat çıkarmak için çalıştıkları haberi gelince bunları öldürdü. Âs ile Abdülmümin'in amcalarının kızı, kocası İlyâs'a: «Kardeşin Abdurrahman senin hanım tarafından akrabalarını öldürdü, sana onları kontrol ettirmedi, seni hafife aldı; sen ise onun vurduğu kılıcısın, onun adına her hangi bir yeri fethetsen, Abdurrahman halifeye: «Oğlum Habîb fethetti.» diye bildiriyor, o kendi yerine veliaht olarak oğlunu bırakıp seni azledecek.» dedi, İlyâs'ı devamlı bu şekilde sözler söyleyerek tahrik etti. Karısının sözlerinden etkilenen İlyâs kardeşi Abdurrahman'a bir hile düşündü.

Daha sonra Seffâh vefat etti ve onun yerine Mansûr halife oldu. Mansûr Abdurrahman'ı Afrika'da bıraktı ve hilâfetin ilk zamanlarında giymesi için ona siyah bir elbise gönderdi. Bu Afrika'ya giren ilk siyah elbise idi. Abdurrahman da ona bir hediye gönderdi ve bir mektup yazarak: «Bu gün Afrika tamamen Müslüman olmuştur, artık burada esir ve ganimet yoktur, bu yüzden benden mal isteme.» dedi. Mansûr buna çok kızdı ve bir elçi göndererek Abdurrahman'ı tehdit etti. Abdurrahman Mansûr'un gönderdiği elbiseyi üzerinden çıkararak parçaladı. Mansûr da Abdurrahman'ın kardeşi İlyâs'a yardım etti. Kayrevân tarafından bir grup insan Abdurrahman'ı öldürüp kendisini yerine geçirme ve böylece tekrar Mansur'a itaatı sağlama hususunda İlyâs'la ittifak etti. Abdurrahman bunu duyunca İlyâs'a Tunus'a gitmesi için emir verdi. İlyâs kuşandı ve gûyâ kardeşi ile vedalaşmak için yanında biri ile Abdurrahman'ın yanına girdi, bu kişi ile birlikte kardeşi Abdurrahman'ı öldürdü. Abdurrahman 137 senesinin zilhicce ayında öldürülmüştür. Afrika'da on yıl yedi ay valilik yapmıştır.

Abdurrahman öldürüldüğünde İlyâs oğlu Habîb'in yakalanması için kapıyı tuttu, ancak onu ele geçiremedi. Habîb Tunus'a kaçtı, amcası İm-

rân b. Habîb'e vararak babasının İlyâs tarafından öldürüldüğünü haber verdi. İlyâs bunların üzerine yürüdü, aralarında savaş oldu, nihayet 138 yılında anlaşma yaptılar. Buna göre, Kafsa, Kastayla ve Nefzâve Habîb'e; Tunus, Satfûre ve Cezîre İmrân'a; Afrika'nın geri kalan kısmı ise İlyâs'a bırakıldı. Anlaşma olunca Habîb eski görevine döndü, İlyâs da kardeşi İmrân ile birlikte Tunus'a gitti. Daha sonra İlyâs anlaşmayı bozarak kardeşi İmrân'ı öldürttü ve böylece Tunus'u ele geçirdi. Burada da Arapların ileri gelenlerinden bir çoğunu öldürdü ve sonra Kayrevân'a döndü. İlyâs burada durumunu iyice sağlamlaştırınca içlerinde Afrika kadısı Abdurrahman b. Ziyâd b. En'am'ın da bulunduğu bir grup elçiyi Mansûr'a göndererek kendisine bağlı olduğunu bildirdi.

Habîb bundan sonra Tunus'a gitti ve oraya sahip oldu. İlyâs da peşinden Tunus'a geldi ve aralarında önemsiz bir savaş oldu. Gece karanlığı basınca Habîb çadırını terk etti ve bir grup süvariyi Kayrevân'a gönderdi. Bu süvari grubu Kayrevân'a girdi ve hapishanede olanları çıkardı. Böylece Habîb'in taraftarları çoğalmış oldu.

İlyâs Habîb'i istemek için Tunus'a geri geldi. Taraftarlarının bir çoğu onu terkederek Habîb yanına geçtiler, böylece de Habîb'in ordusu büyümüş oldu. Sonra Habîb İlyâs'a doğru yürüdü. İki ordu karşılaştılar. İlyâs'ın taraftarları ihanet ettiler, Habîb iki tarafın arasına girerek İlyâs'a hitaben: «Biz niçin iyi insanları ve dostlarımızı öldürüyoruz? Sen de ortaya çık, ikimiz çarpışalım, hangimiz diğerini öldürürse ondan kurtulmuş olur.» dedi. İlyâs biraz tereddüt ettikten sonra ortaya çıktı, ikisi şiddetli bir şekilde dövüştüler. İkisinin önce mızrakları, daha sonra da kılıçları kırıldı. Habîb İlyâs'ı yendi ve onu öldürdü, bilâhare de Kayrevân'a girdi. Bu olay 138 yılında vuku buldu.

İlyâs'ın kardeşleri Berberîlerin yanına kaçtılar. Bunlara "Verfücûme" deniliyordu. Bunlar Berberîlere iyice bağlandılar. Habîb Verfücûme üzerine yürüdü ve onlarla savaşarak yendi. Daha sonra Kâbis'e gitti. Onun buraya gitmesinden dolayı Verfücûme'nin durumu kuvvetlendi. Berberîler ile Haricîler de onlar tarafına geçtiler. Verfücûme'nin başkanı Âsım b. Cemîl idi. Bu kişi peygamberlik ve kâhinlik iddiasında bulundu. Dinin prensiplerini değiştirerek namazı artırdı, ezandan Peygamberimizin adını çıkardı. Âsım yanındaki Arapları teçhiz ederek Kayrevân üzerine göndermeğe hazırlandı. Bunun üzerine Kayrevân'dan bir grup elçi gelerek onu kendi taraflarına ahde vefaya, korunma ve Mansûr'a bağlılığa davet ettiler. Bunun üzerine Âsım, bir kısım Arap ve Berberîler ile birlikte onların üzerine yürüdü. Bunlar Kayrevân'a yaklaşınca, burada olanların hepsi savaş için çıktılar. Aralarında çok şiddetli savaş oldu. Kayrevânlılar mağlûp oldular. Âsım yanındakiler ile

birlikte Kayrevân'a girdi. Verfücûme burada haramları helâl kıldı; kadınlarla çocukları esir aldılar, hayvanları da camiye bağlayarak çok fena şeyler icra ettiler.

Âsım daha sonra Habîb'i istemek için Kâbis'e gitti. Burada savaş oldu ve Habîb yenildi. Habîb buradan Evrâs dağına kaçtı ve oraya sığındı. Taraftarları ona yardıma kalkıştılar. Âsım ona bu dağda yetişti ve aralarında tekrar çatışma çıktı. Âsım burada mağlûp oldu, kendisi ve taraftarlarının çoğu öldürüldü. Habîb sonra Kayrevân'a gitti. Bu sırada Abdülmelik b. Ebî'l-Ca'd ortaya çıkarak Âsım'dan sonra Verfücûme'nin başına geçerek isyan etti. Habîb'le bunlar arasında şavaş oldu. Habîb yenildi ve taraftarlarından bir çoğu 140 yılının Muharrem ayında öldürüldüler.

Abdurrahman b. Habîb on yıl yedi ay, kardeşi İlyâs bir yıl altı ay, Abdurrahman'ın oğlu Habîb ise üç yıl Afrika valiliği yapmıştır.

Verfücûme'nin Kayrevân'dan Çıkarılması

Habîb b. Abdurrahman öldürülünce Abdülmelik b. Ebi'l-Ca'd Kayrevân'a döndü. O da burada zulüm, dinî prensiplere riayetsizlik v.b. gibi konularda Âsım'ın yaptıklarının aynısını yaptı. Kayrevânlılar bu yüzden memleketlerini terkettiler.

İbâdiyye mezhebine mensup birisinin kendisinin bir ihtiyacını gidermek için Kayrevân'a geldiğinde ittifak vardır. Bu kişi Verfücûmîlerden bir grup insanın bir kadını herkesin gözü önünde yakalayarak camiye soktuklarını gördü, hacetini temin etmeyi bırakarak Ebû'l-Hattâb Abdüla'lâ b. Semh el-Meâfirî'ye giderek gördüklerini ona söyledi. Ebû'l-Hattâb dışarı çıkarak: «Ey Allah'ım, evinin haline bak!» diye bağırdı. Onun sesini duyanlar her taraftan gelip toplandılar ve bunlar Trablus'a doğru yola çıktılar. Yine bu sesi duyan İbâdiye, Harici ve diğerleri de çıkıp toplandılar, bunlar da aynı şekilde yola çıktılar. Abdülmelik Verfücûme'nin başında karşı taraf üzerine yürüdü. Gelen gruplar Verfücûme'yi mağlup ettiler ve Kayervân'a gittiler. Verfücûme burada bunlara karşı koydu, çok şiddetli savaş odlu. Verfücûme ile birlikte olan Kayrevânlılar mağlûp ve perişan oldular. Verfücûme'nin katli ve hezimetleri bunu takip etti. Abdülmelik de burada öldürüldü. Ebû'l-Hattâb bunları öldürmeğe devam etti, hattâ bu hususta haddi aştı. Sonra Trablus'a döndü ve Kayrevân'a kendi adına iş yapması için Abdurrahman b. Rüstem el-Fârisî'yi bıraktı.

Verfücûme'nin katli 141 yılının safer ayında olmuştur.

Daha sonra Mısır valisi Muhammed b. Eş'as il-Huzâî, Mansûr adına Ebû'l-Hattâb ile savaşmak için büyük bir grup askeri Ebû'l-Ahvas Ömer b. Ahvas el-İclî komutasında Trablus'a gönderdi. Ebû'l-Hattâb bunlara karşı koydu ve savaşarak 142'de bunları mağlûp etti. Onunla savaşmağa gelenler Mısır'a döndüler. Ebû'l-Hattâb Afrika'nın diğer taraflarına da hakim oldu. Mansûr Muhammed b. Eş'as el-Huzâî'yi Afrika'ya vali tayin ederek Ebû'l-Hattâb'a gönderdi. İbn Eş'as Mısır'dan 143'de hareket ederek elli bin kişi ile Afrika'ya vardı. Mansûr onunla birlikte buraya Ağleb b. Sâlim et-Temimî'yi de göndermişti. Ebû'l-Hattâb'a Muhammed b. Eş'as'ın Afrika'ya geldiği haberi ulaşınca her taraftan adamlarını topladı. Ebû'l-Hattab'ın çevresinde toplananların çokluğu İbn Eş'as'ı korkuttu.

Zenâte ile Hevâre kabileleri Zenâte kabilesinden bir kişinin öldürülmesi yüzünden birbirine düştüler. Zenâte Ebû'l-Hattâb'ı Nevâre tarafını tutmakla suçladı, bunun üzerine Zenâte'den büyük bir grup Ebû'l-Hattâb'dan ayrıldı ve bu yüzden İbnü'l-Eş'as kuvvetlendi ve yavaş yavaş yoluna devam etti. Daha sonra Mansûr, İbnü'l-Eş'as'ın geri dönmesi için emir verdi. İbnü'l-Eş'as üç gün içerisinde yavaş yavaş geri döndü. Ebû'l-Hattâb'ın gözcüleri İbnü'l-Eş'as'ın geri çekildiğini haber verdiler. Taraftarlarının büyük bir kısmı Ebû'l-Hattâb'ı terketti, bir kısmı ise ona güveniyordu. İbnü'l-Eş'as ve cesur askerleri büyük bir azimle geri döndü ve Ebû'l-Hattâb'a harbe hazır olmadığı bir zamanda sabahleyin baskın düzenledi. Çok şiddetli bir savaş oldu. Ebû'l-Hattâb ve taraftarlarının tamamı 144 yılının safer ayında öldürüldü.

İbnü'l-Eş'as Haricîlerin kökünün kesildiği inancında idi. Halbuki bu dönemde Ebû Hüreyre ez-Zenâtî başkanlığında Haricîler on altı bin kişi ile halka zulme devam ediyorlardı. İbnü'l- Eş'as bunlarla karşı karşıya geldi ve hepsini 144 yılında öldürdü. İbnü'l-Eş'as, kazandığı zaferi Mansûr'a yazdı ve bütün vilâyetlerin işini düzene koyduğu gibi Kayrevân surunu da yaptı. Bu suru 146 yılında tamamladı. Afrika'yı zaptetti, Berberîlerden ve diğer kabilelerden kendisine muhalefet edenleri birer birer yola getirdi. Zevîle ve Verân'a bir ordu gönderdi, Verân'ı fethetti ve orada bulunan İbâdiyye mezhebi mensuplarını öldürdü. Zevîle'yi de fethederek liderleri Abdullah b. Sinan el-İbâdî ve diğer ileri gelenleri öldürdü. Berberiler ve diğer kabilelerden ona karşı olanlar korktukları için istemeye istemeye itaat ettiler.

İbnü'l-Eş'as'ın ordusundan Hâşim b. eş-Şâhic ismindeki birisi isyan etmiş ve kendisine ordudan bir çok kişi iltihak etmişti. İbnü'l-Eş'as bunun üzerine bir komutanın idaresinde bir grup asker gönderdi, ancak Hâşim bu komutanı öldürdü ve taraftarlarını da mağlûp etti. İbnü'l-Eş'

as'ın Mudariyye kabilesinden olan komutanları ona kızdıkları için taraftarlarına Hâşim tarafına geçmelerini emrettiler, çünkü İbnü'l-Eş'as bunlara karşı tavır almıştı. İbnü'l-Eş'as Hâşim üzerine başka bir ordu gönderdi ve aralarında savaş oldu. Hâşim burada yenilerek Tâhert'e gitti ve Berberîlerin ayak takımını topladı. Askerlerinin sayısı yirmi bine ulaştı ve bu orduyu Tehûze'ye götürdü. İbnü'l-Eş'as da buraya bir ordu gönderdi ve Hâşim burada da mağlûp oldu. Berberî ve diğer taraftarlarından bir çoğu öldürüldü, bunun üzerine Trablus tarafına gitti.

Mansûr'un bir elçisi Hâşim'e geldi ve halifeye itaatten ayrıldığı için onu kınadı. Hâşim: «Ben halifeye muhalefet etmedim, fakat ondan sonra Mehdî için propaganda yaptım. İbnü'l-Eş'as ise bunu reddetti ve benim öldürülmemi istedi.» dedi. Elçi Hâşim'e: «Eğer halife'ye itaat ediyorsan boynunu uzat.» dedi ve arkasından kılıçla vurarak onu 147 yılının safer ayında öldürdü. Hâşim'in adamlarının hepsine emân verildi, bunlar da geri döndüler.

İbnü'l-Eş'as onları bundan sonra takip etti ve hepsini öldürdü. Bu yüzden Mudariyye kabilesi İbnü'l-Eş'as'a çok kızdı ve ona muhalefet ve düşmanlıkla birleştiler. Ayrıca İbnü'l-Eş'as'ı buradan çıkarmağa da kendi aralarında karar verdiler. İbnü'l-Eş'as bu durumu görünce onlardan uzaklaştı. Mansûr'un elçileri İbnü'l-Eş'as'ın yanına gelerek iyilik ve ihsanda bulundular, bunun üzerine İbnü'l-Eş'as Mansûr'un yanına geldi. Mudariyye kabilesi İbnü'l-Eş'as'tan sonra buraya İsâ b. Mûsâ Horasânî'yi vali yaptılar.

İbnü'l-Eş'as'ın geri dönmesinden sonra İsâ üç ay vali oldu. İleride zikredeceğimiz üzere 148 yılının rebiyülevvel ayında Mansûr Ağleb et-Temîmî'yi buraya vali tayin etti.

Birbirleri ile alâkalı olduğu için metodumuza uygun olarak yukarıda anlattığımız olayları peş peşe sıraladık, ayrıca her olayın hangi yılda olduğunu da zikrettik. Böylece her iki maksat da hasıl olmuş oldu.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Yezîd b. Velîd Yûsuf b. Muhammed b. Yûsuf'u Medîne valiliğinden azletti ve onun yerine Abdülaziz b. Amr b. Osman'ı vali tayin etti. Yezîd b. Velîd Abdülaziz b. Amr'ı bu yılın zilkade ayında Medîne'ye gönderdi. Bu yılda halka haccı Abdülaziz b. Ömer b. Abdülaziz yaptırdı. Diğer bir rivayete göre haccı Ömer b. Abdullah b. Abdülmelik yaptırmıştır.

Irak valisi Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz, Kûfe kadısı İbn Ebî Leylâ, Basra valisi Müsevvir b. Ömer b. Abbâd, buranın kadısı Âmir b. Ubeyde, Horasân valisi ise Nasr b. Seyyâr el-Kinânî idi.

Bu yılda Mervân b. Muhammed b. Mervân b. Hakem Cezire valisi Gamr b. Yezîd b. Abdülmelik'e bir mektup yazarak onu kardeşi Velîd'in kanını istemeğe teşvik etti. Ayrıca bu hususta kendisine yardım etmesini ve varlığını ortaya koymasını istedi.

Bu yılda vefat edenler şunlardır:

Sa'd b. İbrâhim b. Abdurrahman b. Avf (127 yılında öldüğü rivayeti de vardır), Saîd b. Ebî Saîd el-Makberî, Mâlik b. Dînâr ez-Zâhid (Ölüm tarihi hakkında 127 ve 130 rivayetleri de vardır.) şair Kümeyt b. Zeyd el-Esedî (Doğum yılı 60'tır.) Abdurrahman b. Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekr es-Sıddîk (131 yılında öldüğü rivayeti de vardır.) ve Irak valisi Yûsuf b. Ömer'in idaresi altında bulunan İbn Abbâs'ın arkadaşı Ebû Cemre ed-Dubba'î.

HİCRET'İN YÜZ YİRMİ YEDİNCİ (M. 744-745) YILI OLAYLARI

Mervân'ın Şâm'a Gitmesi ve İbrâhim'i Halifelikten Uzaklaştırması

Bu yılda Mervân İbrâhim b. Velîd ile savaşmak için Şâm'a gitti.

Bunun sebebine gelince, biz bunun bir kısmını; Velîd'in öldürülmesinden sonra Mervân'ın gelişini, onun öldürülmesini hoş karşılamayışını, Cezîre'ye üstünlük sağlayışını ve Yezîd'in onu babasının görevine tayin ettikten sonra kendisine bey'at ettiğini daha önce zikrettik.

Yezîd b. Velîd ölünce Mervân, yerine oğlu Abdullah'ı büyük bir cemaatle Rakka'da bırakarak, Cezîre ordusuyla yola çıktı. Kınnesrîn'e varınca orada Bişr b. Velîd ile karşılaştı. Bişr'i kardeşi Yezîd buraya vali tayin etmişti. Meşrûk b. Velîd de Bişr'in yanında bunuyordu. Bura halkı bir araya toplandı, Mervân onları kendisine bey'at etmeğe çağırdı. Kays kabilesinden Yezîd b. Ömer b. Hübeyre Mervân'a meyletti, Kınnesrîn halkı da Bişr ile kardeşi Mesrûr'u Mervân'a teslim ettiler. Mervân bunları yakalayarak hapsetti, daha sonra Kınnesrîn halkıyla birlikte Hıms'a doğru yola çıktı.

Hıms halkı Yezîd öldükten sonra İbrâhim ve Abdülaziz'e bey'at etmekten imtina ettiler. Bunlar bey'at etmeyince İbrâhim, Abdülaziz'i ve Şâm ordusunu bunların üzerine gönderdi. Bunlar Hıms halkını şehirlerinde muhasara altına aldılar. Mervân süratle yoluna devam etti ve Hıms'a yaklaşınca Abdülaziz burasını terkederek kaçtı. Hıms halkı da gelerek Mervân'a itaat ettiler ve Mervân'a katılarak yola çıktılar. İbrâhim b. Velîd, Süleyman b. Hişâm'la bir orduyu Şâm'dan yola çıkardı. Yüz yirmi bin kişilik bir ordu Aynü'l-Cerr'de konakladı. Mervân da buraya seksen bin kişi ile geldi. Mervân bunları savaş yapmamağa ve Velîd'in iki oğlu Hakem ile Osman'ı hapishaneden çıkarmağa çağırdı; ayrıca bunlara Velîd'in katillerinden kimseyi istemiyeceğine de söz verdi. Süleyman b. Hişâm'ın ordusu Mervân'ın bu taleplerini kabul etme-

yerek onunla savaşmağa karar verdi. Bir gün sabahtan ikindi vaktine kadar savaş oldu ve bu savaşta iki taraftan da çok sayıda kişi öldü.

Mervân bir hile düşünerek üç bin süvarisini gönderdi. Bunlar Süleyman'ın askerlerinin arka tarafına geçtiler ve orada bulunan nehri kestiler. Süvariler İbrâhim'in (Süleyman'ın) askerlerini bu nehirde boğmak istiyorlardı. Süleyman ve beraberindeklier askerlerinin atlarının nal şakırtısı, kılıç sesleri ve tekbirlerle meşgul olduklarından dolayı arkalarında olanlardan pek bir şey anlamadılar ve Mervân'ın süvarileriyle karşı karşıya gelince mağlûp oldular. Hıms ahalisi silâhlarını onların boyunlarına dayadı ve bunlardan on yedi bin kişiyi öldürdü. Cezîreliler ve Kınnesrîn halkıysa hiç bir kimseyi öldürmediler. Mervân'a ölü sayısı kadar veya ondan biraz fazla esir getirdiler. Bunlardan Velîd'in iki oğlu için bey'at aldı ve aralarından, Yezîd b. Akkâr el-Kelbî ile Velîd b. Masâd el-Kelbî hariç, hiç bir kimseyi öldürmeyip hepsini serbest bıraktı. Bu iki kişi Velîd'in öldürülmesini idare edenlerdendi. Mervân bunları hapsetti, daha sonra hapishanede öldüler.

Yezîd b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî Süleyman ile Şâm'a kaçanlardandı. Bunlar İbrâhim ve Abdülaziz b. Haccâc ile bir araya gelip güç oluşturdular. Kendi aralarında: «Eğer Velîd'in iki oğlu kalır da, Mervân bunları ortaya çıkarır ve hilâfet bunların eline geçecek olursa babalarının katillerinin hepsini öldürürler. Bu durumda en doğru olan onları öldürmektir.» dediler. Bu görüşü Yezîd b. Hâlid ortaya atmıştı. Hâlid'in azatlısı Ebû'l-Esed de bunların öldürülmesi için emir verdi. Yûsuf b. Ömer'i çıkararak onun boynunu vurdu. Bunlar Ebû Muhammed es-Süfyânî'yi öldürmek istediler. Bunun üzerine Ebû Muhammed hapishanenin bir odasına girerek burasını arkadan kapattı. Açmağa güçleri yetmeyince yakmak istediler. Ateş getirdikleri sırada Mervân'ın süvarilerinin şehre girdiği haberi geldi. Bunun üzerine kaçtılar, İbrâhim de buradan kaçarak gizlendi. Süleyman beytülmali yağmalayarak taraftarları arasında taksim ettikten sonra şehirden çıkıp gitti.

Mervân b. Muhammed b. Mervân'a Bey'at

Bu yılda Şâm'da Mervân'a halifelik için bey'at yapıldı. Bunun sebebi şudur:

Mervân Şâm'a girdiğinde İbrâhim b. Velîd ile Süleyman kaçınca Velîd'in azatlılarından Şâm'da olanlar, Abdülaziz b. Haccâc b. Abdülmelik'in evine baskın yaptılar ve buradakilerin hepsini öldürüp Yezîd b. Velîd'i kabrinden çıkararak Câbiye kapısında astılar. Mervân'a Velîd'

in oğulları Hakem ve Osman ile Yûsuf b. Ömer ölü olarak getirildiler, üçü de defnedildi. Ebû Muhammed es-Süfyânî ise bağlı olarak getirildi. Mervân'ı halife gibi selâmladı, Mervân da o emîrmiş gibi selâmını iade etti. Mervân: «Sen bunu (halifeliği) bırak.» dedi. Ebû Muhammed Mervân'a: «Hakem ile Osman seni kendilerinden sonra halife yapacaklardı.» diye karşılık verdi ve Hakem'in kendisi için hapishanede yazdığı şiiri okudu. Hakem ile Osman büluğ çağına gelmişlerdi, hattâ bunlardan Hakem'in çocuğu bile vardı. Hakem bu şiirinde şunları söylüyordu:

«Benim durumumu Mervân ve amcam Gamr'a kim haber verecek?

Ben zulme uğradım, Velîd'in öldürülmesi hususunda kavmim bizim taraftarımızdı.

Onların hepsi benim malımı ve kanımı giderecekler mi? Ben ne değerli, ne de değersiz şey elde ettim.

Mervân bir yırtıcı mağara aslanı gibi Benî Nizâr yurdunda bulunmaktadır.

Annem yüzünden bey'atımdan vaz mı geçilecek? Halbuki siz benden önce hecîn (babası Arap, annesi ecnebi) birine bey'at etmiştiniz.

Eğer ben ve veliahdım ölürsek, Müminlerin emîri Mervân'dır.»

Ebû Muhammed daha sonra Mervân'a: «Elini uzat, bey'at edeyim.» dedi. Bunu Mervân'ın yanında olanlar da duydu. İlk defa Muâviye b. Yezîd b. Husayn b. Nümeyr ile Hımslıların reisleri bey'at ettiler, daha sonra da diğer insanlar bey'ata katıldılar. Mervân durumu sağlamlaşınca Harrân'daki evine döndü. Kendisinden İbrâhim b. Velîd ile Süleyman b. Hişâm'a emân istenildi, o da bu ikisine emân verdi ve bunlar Mervân'a geldiler. Süleyman Tedmür'den yanında bulunan kardeşleri, ailesi ve Zekvânlı azatlılarla gelerek Mervân'a bey'at ettiler.

Abdullah b. Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer'in Ortaya Çıkışı

Bu yılda Abdullah b. Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Talip Kûfe'de ortaya çıkarak kendisi için propaganda yaptı.

Bunun sebebi şudur:

Abdullah b. Muâviye Kûfe'de Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz'in yanına gelmişti. Abdullah b. Ömer ona ikramda bulundu ve hediyeler verdi. Ayrıca kendisine ve kardeşlerine her gün için üç yüz dirhem tahsis etti. Onların bu hâli Yezîd b. Velîd ölünceye kadar devam etti. Halk kardeşi İbrâhim b. Velîd'e, sonra da Abdülaziz b. Haccâc b. Abdülmelik'e

bey'at etti. Halkın bunlara bey'atları Kûfe'de Abdullah b. Ömer'e ulaşınca bura halkı da bey'at etti. Abdullah b. Ömer atiyyesini artırdı ve bu iki kişiye halkın bey'atını her tarafa duyurdu. Buralardaki halktan da bey'at geldi. Abdullah b. Ömer daha sonra Mervân b. Muhammed'in bey'at etmeyip İbrâhim ve Abdülaziz'e gitmek üzere Şâm'a doğru çıktığını haber aldı, bu sebepten dolayı Abdullah b. Muâviye'yi yanında tuttu ve ona verilen parayı artırdı. Mervân b. Muhammed İbrâhim b. Velîd'e karşı başarılı olursa kendisiyle birlikte Mervân'a karşı savaşmak için Abdullah b. Muhammed'i hazırladı, bu yüzden de halkın huzuru bozuldu.

Mervân Şâm'a gelerek İbrâhim'i yendi. İsmail b. Abdullah el-Kasrî mağlûp oldu ve Kûfe'ye kaçtı. İbrâhim'in ağzından Kûfe valiliği hakkında uydurma bir mektup yazdı ve Yemenlileri toplayarak bunu onlara bildirdi. Yemenliler ona katıldılar, Abdullah b. Ömer ise karşı çıkarak onunla savaştı.

Mervân durumu bu haliyle görünce, ortaya çıkıp rezil olmak ve öldürülmekten korktu. Arkadaşlarına: «Ben kan akıtılmasından hoşlanmıyorum, onun için siz elinizi bu işten çekiniz.» dedi. Onlar da bunun üzerine bu işten vazgeçtiler. Daha sonra İbrâhim'in ortaya çıkış ve kaçış hadisesi zuhur etti ve halk arasında kavmiyetçilik vuku buldu.

Kavmiyetçiliğin sebebi ise şudur: Abdullah b. Ömer Mudar ve Rabîa kabilelerine bolca ihsanda bulunmasına karşılık Ca'fer b. Nâfi' b. Ka'kâ b. Şûr ez-Zühli ile Teymü'l-Lât b. Sa'lebe'den Osman b. Hayberî'ye ise bir şey vermedi. Bunların ikisi Rabîa kabilesinden idi. İkisi çok kızdılar. Sümâme b. Havşeb b. Rüveym eş-Şeybânî de bu olaya çok kızanlardandı. Bunlar Hîre'de Abdullah b. Ömer'in yanından çıkarak Kûfe'ye gittiler. Burada: "Ey Rabîaoğulları!" diye bağırdılar. Bunun üzerine Rabîa kabilesi toplandı ve arslanlar gibi kükrediler.

Bu haber Abdullah b. Ömer'e ulaşınca onlara kardeşi Âsım'ı gönderdi. Âsım onlar Deyr-i Hind'de iken yanlarına geldi ve kendisini aralarına atarak şöyle dedi: «İşte bu elim sizinle beraberdir, buyurun hakemlik yapın.» Bunun üzerine utandılar, geri döndüler, Âsım'a saygı gösterip teşekkür ettiler. Akşam olunca Abdullah b. Ömer, Ömer b. el-Gadbân b. el-Kaba'serî'ye yüz bin dirhem gönderdi, o da bunu kabilesi Hemmâm b. Mürre b. Zühel eş-Şeybânîoğulları arasında dağıttı. Sümâme b. Havşeb'e de yüz bin dirhem gönderdi, bu da bunları kabilesine dağıttı. Ca'fer b. Naif'e ve Osman b. el-Hayberi'ye de birer miktar mal gönderdi.

Şiîler Abdullah b. Ömer'in zaafını görünce bundan istifade ettiler ve halkı Abdullah b. Muâviye'ye davet ettiler. Mescidde toplandılar ve

ayaklandılar. Abdullah b. Muâviye'ye gelip onu evinden çıkararak hükümet konağına soktular. Âsım b. Ömer'in de hükümet konağına girmesine engel oldular. O da Hîre'deki kardeşinin yanına vardı. Kûfeliler gelip İbn Muâviye'ye bey'at ettiler. Bey'at edenlerin içinde Ömer b. el-Gadbân, Mansûr b. Cumhûr, Hâlid'in kardeşi İsmâil b. el-Kasrî de vardı. İnsanların ona bey'at etmesi günlerce sürdü. Medâin ve Nil deltası halklarının da bey'atı geldi, böylece insanlar onun etrafında toplandılar. Hîre'de Abdullah b. Ömer'in huzuruna çıkıldı ve ona: «İbn Muâviye halkın içine geldi.» denildi. Bir müddet başını önüne eğdi ve konuşmadı. Sonra ekmekçi başı gelerek yemek vakti geldiğini bildirdi. Abdullah yemeğin hazırlanmasını emretti. Yemek hazırlandı, o ve beraberindekiler üzüntüsüz olarak yemeği yediler.

Halk ibn Muâviye'nin saldırıya geçeceğini bekliyordu. Abdullah b. Ömer yemeğini bitirince mal çıkarttı ve bunu komutanları arasında dağıttı, sonra kendisinin bereketini umduğu ve ismini uğurlu saydığı bir kölesini çağırdı. Bu kölenin ismi ya Meymûn, ya Reyyâh, ya Fetih ya da bereketli sayılan bir isim idi. Buna sancağı verdi ve şöyle dedi: «Bunu falan yere götür, dik ve dostlarını çağır, ben sana gelinceye kadar orada dur.» O da dediği şekilde yaptı.

Abdullah b. Ömer çıktı. Bir de ne görsün... ibn Muâviye'nin beyaz elbiseli adamlarından dolayı her taraf bembeyaz. İbn Ömer bir munadiye şöyle diyerek çağırmasını emretti: «Kim bir baş getirirse ona beş yüz dirhem.» Bir çok başlar getirildi, o da bunların karşılığını verdi.

Şâmlılardan biri ortaya çıktı. Kâsım b. Abdulgaffâr el-Iclî de buna karşı çıktı. Şâmlı ona kim olduğunu sordu, o da kendisini tanıttı. Bunun üzerine Şâmlı şöyle dedi: «Bekr b. Vâil'den bir adamın bana karşı çıkmayacağını zannederdim. Vallahi seninle vuruşmak istemem, lâkin sana bir sözüm var: Sana bildiririm ki, yanınızda Yemen halkından bir adam yoktur; ne İsmâil, ne Mansûr, ne de bu ikisinden başkaları... Ancak ibn Ömer ve Mudar kabileleri mektuplaştılar, sizin ise ne elciniz ne de yazışmanız olduğunu görüyorum. Ben Kays kabilesinden biriyim; eğer isterseniz, size mektubu ulaştırırım. Biz yarın sizin önünüzde olacağız, onlar ise o gün sizinle savaşmayacaklar. Bu haber ibn Muâvive'ye ulaştı, o da bunu Ömer b. Gadbân'a haber vererek ondan İsmâil, Mansûr ve bunlardan başkasından sağlam bir garanti almasını işaret etti. Ertesi gün sabah erkenden insanlar savaşmağa başladılar. Ömer b. Gadbân, İbn Ömer'in sağ cenahına hücum etti, yarılıp dağıldılar. İsmâil ve Mansûr âniden Hîre'ye gittiler. İbn Muâviye'nin askerleri Kûfe'ye doğru çekildiler, İbn Muâviye ve yanındakiler hükümet konağına girdiler. Mudar ve Rabîa'dan sağ kanatta bulunanlarla İbn Ömer'in askerlerinin

karşısında olanlar kaldılar. Ömer b. el-Gadbân'a: «Biz insanların size bunu yapacaklarından emin değildik.» dediler ve çekildiler. İbnu'l-Gadbân: «Öldürülünceye kadar buradan ayrılmayacağım.» dedi. Bunun üzerine yanında bulunanlar atının dizginini yakaladılar ve onu Kûfe'ye getirdiler. Akşam olunca İbn Muâviye onlara şöyle dedi: «Ey Rabîalılar! İnsanların bize yaptığını gördünüz. Biz kanlarımızı omuzlarınıza bağladık (size güvendik); eğer siz savaşırsanız, biz de sizinle savaşırız. İnsanların size ve bize yardım etmediğini gördüyseniz, bizim ve sizin için güvence alınız.» Ömer b. el-Gadbân ona şöyle dedi: «Biz ne sizinle beraber savaşırız, ne de sizin için kendi nefislerimize aldığımız gibi bir güvence alırız.» Zeydîler sokak başlarında İbn Ömer'in askerleriyle günlerce savaştığı hâlde onlar da hükümet konağında günlerce oturdular.

Sonra Rabîalılar İbn Muâviye, kendileri ve Zeydîler için diledikleri yerlere gitmek üzere emân aldılar. İbn Muâviye Kûfe'den ayrıldı, Medâin'de konakladı. Sonra kendisine Kûfe halkından bir grup geldi, o da onlarla beraber çıktı; Hulvân, Cibâl, Hemedân, Isbahân ve Rey bölgelerinde galibiyetler elde etti. Kûfe halkının kabilelerinden bir takım kimseler ona karşı çıktılar. İbn Muâviye iyi bir şairdi. Şu beyitler onundur:

«Kardeşinin kınadığın davranışını sen de yapmayasın;
Dediğini yapmayan bir kimsenin sözü de aslâ hoşuna gitmesin.»

Hâris b. Süreyc'in Merv'e Dönüşü

Bu yıl Hâris Merv'e döndü. Önceden, bir müddet müşriklerin yanında kalmıştı. Dönüş sebebini önceden açıkladık. Merv'e gelişi 127 senesi cemaziyülâhirinde idi. Halk kendisini Küşmehîn'de karşıladı. Onlarla karşılaştığı vakit şöyle dedi: «Çıktığım günden beri şu günüme kadar gözüm aydın olmadı .Gözümün aydınlığı (sevincim) ancak Allah'a itaat edilmesinden dolayıdır.» Nasr (b. Seyyâr) onu karşıladı ve misafir etti. Her gün elli dirhem verdi. Bir renge bağlı kalmıştı (bir kat elbisesi vardı.) Nasr ailesi ve evlâtlarını serbest bıraktı, kendisine dost olmasını teklif etti ve yüz bin dinar verdi. Parayı kabul etmedi ve Nasr'a geri gönderdi ve şöyle dedi: «Benim dünya ve onun lezzetleriyle bir ilgim yoktur, ancak senden Allah'ın Kitab'ına sarılmanı, Sünnet'e amel etmeni ve iyi kimseleri memur olarak görevlendirmeni istiyorum. Eğer bunları yaparsan düşmanının aleyhine sana yardım ederim.

Hâris Kermânî'ye de şöyle haber gönderdi: «Eğer Nasr bana kitap ile amel etmeye söz verir ve istediğim şeyleri deruhte ederse onu destekler ve Allah'ın emrini yerine getiririm. Eğer yapmazsa, sen de Sünnet'e uyup adaleti ifa edeceğini bana tekeffül edersen sana yardım ederim.» Sonra Temimoğullarını kendisine uymağa davet etti, onlar ve onlardan başka bir çok kimseler tabi oldular. Etrafında üç bin kişi toplandı. Nasr'a dedi ki: «Ben zulmü kötü gördüğüm için bu beldeden on üç seneden beri ayrı kaldım, sen ise beni zulme çekmek istiyorsun.»

Hıms Halkının Ahdi Bozmaları

Bu yıl Hıms halkı Mervân'a karşı bey'atlarını bozdular. Bunun sebebi şu idi: Mervân Şâmlıların işlerini bitirip ayrıldıktan sonra Harrân'a döndüğünde orada üç ay oturdu. Bunun üzerine Hıms halkı bey'atlarını bozdular. Buna davet eden Sâbit b. Nuaym ve onlara mektup gönderenler idi. Hıms ahalisi Tedmür'de Kelb kabilesinden olan kimselere haber gönderdiler. Onlara el-Esbağ b. Züâle el-Kelbî ve bunun evlâdları ile Muâviye es-Seksekî geldi. Şâmlıların süvarileri ve bunlardan başkalarıyla bin kadar süvari vardı.

Bunlar hep birden Ramazan bayramı gecesinde şehre girdiler. Mervân yanında makamından uzaklaştırılmış Halife İbrâhim ve Süleyman b. Hişâm olduğu halde seri olarak yürüdü. Onlara güvence vermiş, ikram etmiş ve bayramdan iki gün sonra da bu ikramını artırmıştı, Hıms halkı şehrin kapılarını kapamıştı. Şehri kuşattı ve kapılarından birisinin karşısında durdu. Kapının yanında bulunan Mervân'ın münâdileri şöyle çağırdılar: «Sizi ettiğiniz bey'atı bozmaya sevkeden nedir?» Şöyle dediler: «Sana itaat üzereyiz, ahdimizi bozmadık.» Mervân bunun üzerine: «Kapıyı açınız.» dedi, açtılar. Ömer b. el-Vaddâh Vaddâhiye kabilesi askerleri arasında içeri girdi. Bunlar üç bin kadar idiler. Şehirde bulunanlarla savaştı. Mervân'ın süvarileri şehirde bulunanları kırdı, diğerlerini Tedmür kapısından dışarı çıkardılar. Burada bulunan Mervân'ın askerleri de bunlarla savaştılar ve buradan çıkanların hepsi öldürüldü. Esbağ b. Züâle ve oğlu Fürâfisa da öldü. Mervân esirlerden bir grubu katletti ve öldürülenlerden beş yüz kadarını şehrin etrafına astı. Şehrin bir ok atımı kadar olan kısmını da yıktı.

Denildiğine göre, Hıms'ın fethi ve surunun yıkılması 128 senesinde vukû bulmuştur.

Gûta Halkının İsyanı

Bu yıl Gûta halkı isyan etti ve kendilerine Yezid b. el-Kasrî'yi vali tayin ettiler. Şâm'ı da kuşattılar. Şâm'ın bu sırada vâlisi Zâmil b. Amr

idi. Mervân onlara Hıms'tan Ebû'l-Verd b. el-Kevser b. Züfer el-Hâris'i ve on bin kadar askerin başında da Ömer el-Vaddâh'ı gönderdi. Bunlar şehre yaklaşınca hücum ettiler. Şehirdekiler bunlara karşı çıkınca tutunamayıp hezimete uğradılar. Mervân'ın askeri ordugâhlarını yağmaladılar. Mizze kasabasını ve sağ tarafta bulunan kasabaları yaktılar. Yezîd b. Hâlid yakalandı ve öldürüldü. Zâmil bunun başını Hıms'ta bulunan Mervân'a gönderdi. Bu harp esnasında Yezîd ile beraber öldürülenler arasında Ömer b. Hânî el-Absî de vardı. Bu zât âbid ve mücâhedesi çok olan bir kimse idi.

Filistin Halkının İsyanı

Gûta ve Hıms halkından sonra Filistin'de de Sâbit b. Nuaym baş kaldırdı. Filistinlilerle beraber isyan etti, Mervân'a karşı ahdini bozdu ve Taberiye'ye geldi ve burasını muhasara etti. Buranın başında da Abdülmelik'in kardeşinin oğlu Velîd b. Muâviye b. Mervân b. el-Hakem vardı. Taberiye halkı onunla günlerce savaştı. Mervân b. Muhammed Ebû'l-Verd'e onların üzerine yürümesini emreden bir mektup yazdı ve bunun üzerine o da onların üzerine yürüdü. Yaklaşınca Taberiye halkı Sâbit'in üzerine geldi, onu bozguna uğrattı ve ordusunu yağmaladı. Sâbit böylece Filistin'e yenilmiş olarak döndü, Ebû'l-Verd de onun arkasına düştü. Yetişince tekrar savaştılar. İkinci defa onu yendi, asker ve komutanları dağıldı. Üç evlâdını esir etti ve bunları Mervân'a gönderdi. Bozguna uğrayan Sâbit ve oğlu Rifâa'da gizlendi.

Mervân er-Rumâhis b. Abdülaziz el-Kinânî'yi Filistin'e vali tayin etti. O da Sâbit'i ele geçirdi, iki ay sonra onu zincire vurulmuş olarak Mervân'a gönderdi. Mervân da bunun üç evlâdının el ve ayaklarının kesilmesini ve Şâm'a götürülerek Mescid'in kapısının önüne atılmasını emretti. Sonra bunları Şâm kapılarında astı.

Mervân Deyr-i Eyyûb'da ike niki oğlu Ubeydullah ve Abdullah için halktan bey'at aldı ve bunları Hişâm b. Abdülmelik'in iki kızı ile evlendirdi ve böylece Ümeyyeoğullarını bir araya topladı. Tedmür'den maada bütün Şâm işleri yoluna girdi. Sonra Tedmür'e yürüdü ve bir kaç günlük mesafede bulunan Kastal'a kondu. Kastallılar, suları toprakla kapatıp su kaynaklarını kaybetmişlerdi. Mervân su getirilmesi için dağarcık, su tulumu ve develeri kullandı. Ebreş b. Velîd ve Süleyman b. Hişâm, Mervân'la konuşarak onlara haber gönderilmesini istediler, o da bu konuda izin verdi. Ebreş gitti, onları korkutup sakındırdı, onlar da itaat etme isteğini kabul ettiler. Mervân'a güvenmeyenlerden bir

grup çöle kaçtı. Ebreş Tedmür'ün surunu yıktıktan sonra itaat edenlerle birlikte Mervân'a döndü.

Mervân, Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'yi Haricîlerden Dahhâk ile savaşması için önünden Irak'a gönderdi. Haber göndererek Iraklıların Yezîd'e katılmalarını emretti, kendisi de Rusâfe'ye doğru yürüdü. Süleyman b. Hişâm yanındakilerle birlikte dinlenip kuvvetlenmeleri için Mervân'dan oturma izni istediler, o da izin verdi. Mervân Kırkîsiyâ'ya doğru ilerledi. Ondan önce Dahhâk'e yetişmek için hareket eden İbn Hübeyre de buradaydı. Mervân'ın Şâm halkından aldığı on bin kişi de gelip Rusâfe'de konakladılar ve Süleyman'ı, Mervân'ı hilâfetten düşürmeğe davet ettiler. Süleyman da bunlara icabet etti.

Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik'in Mervân b. Muhammed'e Karşı Çıkması

Bu yılda Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik Mervân'ın halifeliğini tanımadı ve onunla savaştı.

Bunun sebebi daha önce anlattığımız gibi idi. Şâm askerleri daha önce onun yanına gelip Mervân'ı makamından düşürmeyi ona telkin ettiler ve şöyle dediler: «Sen insanların en çok razı olduğu kimsesin ve hilâfete Mervân'dan daha çok lâyıksın.» Süleyman onların bu isteğini kabul edip kardeşleri ve köleleri ile yürüdü ve geldi, Kınnısrîn'de ordugâhını kurdu. Şâm halkına mektup yazdı, her taraftan yanına geldiler. Mervân'ın bundan haberi olunca Kırkîsiyâ'dan buraya döndü, İbn Hübeyre'ye de durmasını söyledi. Mervân dönerken Hısnu'l-Kâmil'den geçti. Burada Süleyman'ın kölelerinden ve Hişâm'ın evlâtlarından bir grup vardı. Bunlar da Mervân'a karşı kaleye çekildiler. Mervân bunlara şöyle haber gönderdi: «Askerim olmak isteyen bir kimseye eziyet vermenizden sizi sakındırırım. Eğer böyle bir şey yaparsanız, size hiç bir emniyet hakkı tanımam.» Ona: «Biz böyle bir şey yapmak istemiyoruz.» diye haber gönderdiler. Mervân gidince diğer insanlardan Mervân'a bağlı olanlar üzerine baskın yapmağa başladılar. Mervân bunu duyunca çok kızdı.

Süleyman'a Şâmlılar, Zekvânlılar ve diğerlerinden yetmiş bin asker toplanıp geldi. Süleyman Kınnısrîn toprağından Husâf karyesinde ordugâhını kurdu. Mervân geldiğinde derhal onunla savaşa tutuştu. Aralarındaki çarpışma şiddetli oldu. Süleyman ve beraberinde olanlar yenildiler. Mervân'ın süvarileri öldürerek ve esir ederek onları kovalamağa başladı. Süleyman'ın ordugâhını yağmaladılar. Mervân bir yerde,

iki oğlu da iki ayrı yerde durdu. Emniyetle görevli Kevser de ayrı bir yeri tuttu.Mervân onlara köleler haricinde yakaladıklarını esir etmemelerini, öldürmelerini emretti. O gün öldürülenler sayıldı, bunların sayısı otuz bini geçiyordu. Süleyman'ın büyük oğlu İbrâhim Hişâm b. Abdülmelik'in dayısı Hâlid b. Hişâm el-Mahzûmî de katledilmişti. Esir ettikleri askerlerin çoğu köle olduklarını iddia etmiş, Mervân da öldürülmelerine engel olarak bunların yaralı askerler ile birlikte satılmalarını emretmişti.

Süleyman gidip Hıms'a vardı. Kendisi ile birlikte bulunanlardan kurtulanlar gelip başına toplandılar, ordugâhını burada kurdu. Mervân'ın emriyle Hıms'ın surlarından yıkılanları yaptırdı. Mervân içinde oturanlara kızmış olduğu için Hısn-ı Kâmil'e yürüdü, halkını sıkıştırıp itaatı altına aldı ve ibret alacakları cezalar verdi. Merhamet sahipleri bunları alarak yaralarını sardılar; bir kısmı öldü, diğerleri ise yaşadı. Burada cezalandırılanların sayısı üç yüz kadardı. Sonra Süleyman ve yanındakilerin üzerine yürüdü. Süleyman'la birlikte olanlardan bir kısmı diğerlerine: «Mervân tarafından ne zamana kadar kırılacağız?» dediler ve yedi yüz süvari ölüm üzerine birbirlerine söz verip yeminleştiler. Bir tuzağa düşürebilirlerse, hepsi toplu olarak ona bir gece baskını yapmak için yürüdüler. Bunların gelmekte oldukları haberi Mervân'a ulaşınca onlara karşı korunma tedbirini aldı. Harp nizamı içinde sakınarak siperler içerisinde onlara doğru yürüdü, böylece de baskın yapmaları mümkün olmadı. Yolu üzerinde zeytin ağaçlarında gizlendiler, o harp nizamında yürürken üzerine saldırdılar ve kılıçtan geçirmeğe başladılar. Mervân onlardan uzaklaştı ve süvarilerini çağırdı, geldiler. Günun yükselmesinden ikindiden sonraya kadar savaştılar, Süleyman'ın askerleri yenildiler ve içlerinden de altı bine yakını öldürüldü.

Süleyman adamlarının yenilgisi haberini alınca kardeşi Said'i Hıms'ta yerine bırakarak kendisi Tedmür'e gitti ve orada ikamet etti. Mervân Hıms üzerine indi ve halkını on ay kuşatarak sıkıştırdı. Gece ve gündüz onlara taş atacağı seksen küsur mancınık kurdu. Hımslılar da her gün Mervân'a karşı çıkıp onunla savaşıyorlardı, bazen de ordugâhının bazı bölümlerine gece baskını yapıyorlardı. Hıms halkı arkası arkasına musibete uğrayınca Mervân'dan, Said b. Hişâm ve bunun iki oğlu Osman ve Mervân ve Mervân'ın askerine baskın yapan Sekseki denilen bir adam ve Mervân'a söven bir Habeşiyi hariç tutmaları şartıyla, emân talep ettiler. Bu Habeşî zekerine eşek zekeri bağlar, sonra: «Ey Süleymoğulları; ey şöyle, şöyle oğulları! İşte sizin sancağınız şudur.» derdi. Mervân onların bu isteğini kabul etti, Said ve onun iki oğlundan sağlam söz aldı, Sekseki'yi öldürdü, Habeşli adamı da Süleymoğulları-

na teslim etti. Onlar da onun zekerini, burnunu ve diğer bazı organlarını kestiler. Mervân Hıms işini bitirince Haricî Dahhâk'a doğru yürüdü.

Denildiğine göre Süleyman b. Hişâm Husâf'da yenilince kaçarak gitti, Irak'da bulunan Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz'e geldi ve onunla birlikte Dahhâk'ın yanına çıkıp ona bey'at etti ve onu Mervân'ın üzerine yürümeğe teşvik etti. Onların şairlerinden birisi şöyle söyledi:

«Görmedin mi, Allah dinini galip getirdi;
Kureyş Bekr b. Vâil'in arkasında namaz kıldı.»

İnşaallah, ileride anlatacağımız üzere, Irak valisi olan Nadr b. Said el-Hareşî bu durumu görünce, Abdullah bin Ömer'e gücünün yetmeyeceğini anladı ve Mervân'a gitti. Kâdisiyye'ye gelince Kûfe'deki Dahhâk'ın vekili İbn Milcân onun yoluna çıktı, savaştılar, Nadr da onu öldürdü. Dahhâk bunun üzerine Müsennâ b. İmrân el-Âizî'yi Kûfe'ye vali yaptı.

Sonra zilkade ayında Dahhâk Musul üzerine yürüdü. İbn Hübeyre de gelip Aynü't-Temr'e kondu. Müsennâ b. İmrân onun üzerine yürüdü ve günlerce savaştılar. Müsennâ ve Dahhâk'ın komutanlarından bir kaçı öldürüldü. Haricîler ve bunlarla birlikte bulunan Mansûr b. Cumhûr yenildiler ve Kûfe'ye geldiler. Burada kendilerinden olanları topladılar, tekrar İbn Hübeyre üzerine yürüdüler ve onunla karşılaştılar. İbn Hübeyre günlerce bunlarla savaştı, sonunda Haricîler yenildiler. İbn Hübeyre Kûfe'ye geldi ve buradan da Vâsıt'a yürüdü. Dahhâk adamlarının başına gelenleri haber alınca İbn Hübeyre ve askerleri üzerine Abîde b. Sevvâr et-Tağlebî'yi gönderdi, bu da gelip Sarât (Fırat'a dökülen bir ırmak) kıyısına indi. İbn Hübeyre onlara doğru dönüp geldi, Sarât'ta karşılaştılar. (Bundan sonra Dahhâk'ın isyanına ait haber inşaallah gelecektir.)

Dahhâk'ın Hükümeti Ele Geçirmek İçin İsyanı

Bu yılda ed-Dahhâk b. Kays eş-Şeybânî hükümeti ele geçirmek için ayaklandı ve Kûfe'ye girdi.

Bunun sebebi şudur:

Velîd katledildiğinde içlerinde Dahhâk'ın da bulunduğu el-Cezîre halkından iki yüz kişilik kuvvetiyle "Said b. Behdel eş-Şeybânî" denilen Harevrî Cezîre'de ayaklandı. Bu adam Velîd'in katl edilmesi ve Mer-

vân'ın da Şâm işleri ile uğraşmasını fırsat bilerek Kefertûsâ toprağında isyan etti. Bundan farklı düşünen Bistâm el-Beyhesî de Rabîa kabilesinden ötekilerin sayısı kadar bir kuvvetle ayaklandı. Birbirlerinin üzerine yürüdüler. Yaklaştıkları zaman Saîd b. Behdel, el-Hayberî'yi —ki bu kendisinin komutanlarından birisidir— yüz elli atlı ile gönderdi. Bu da onlar habersiz ve gaflet içindeyken onlara geldi; on dört adam hariç, Bistâm ve yanında bulunanların hepsini öldürdüler. Sonra Saîd b. Behdel buradaki ihtilâf haberi kendisine ulaşınca Irak'a gitti, ancak yolda öldü. Yerine Dahhâk b. Kays seçildi. Hariciler ona bey'at ettiler. Önce Musul toprağına geldi, sonra da Şehrezûr'a gitti. Başına Haricîlerden Sufriyye toplandı, nihayet dört bin kişi oldular.

Yezîd b. Velîd öldü. Irak'taki valisi Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz idi, Hîre'de de Mervân vardı. Sonraları Mervân Nadr b. Saîd el-Hareşî'ye —ki bu İbn Ömer'in komutanlarından birisiydi— Irak valiliğine geçmesini yazdı. İbn Ömer valiliği ona teslim etmedi. Nadr Kûfe'ye döndü, İbn Ömer de Hîre'de kaldı. Bunlar birbirleriyle dört ay savaştılar. Mervân Nadr'a İbnü'l-Gazîl ile yardım etti. Mudar kabilesine mensup olanlar Mervân'ın tarafından oldukları için Nadr'ın yanında yer aldılar, çünkü Mervân Velîd'in kanının bedelini talep etmişti. Velîd'in anası da Mudar'ın Kaysiyye kolundandı. Yemen halkı da aralarında kan bağı bulunduğu için İbn Ömer ile beraberdiler, aynı zamanda Velîd'in katledilmesinde de bunlar Yezîd ile iş birliği yapmışlardı. Çünkü bir vakitler Velîd Hâlid el-Kasrî'yi Yûsuf'a teslim etmiş, o da onu öldürmüştü.

Dahhâk Nadr ile İbn Ömer'in anlaşamadıklarını işitince 127 yılında Irak'a yönelerek üzerlerine yürüdü. Bunun üzerine İbn Ömer Nadr'a şöyle bir haber yolladı: «Bu adam (Dahhâk) benden ve senden başkasını (ortadan kaldırmayı) dilemiyor. Haydi gel, birleşelim de ona karşı bir anlaşma yapalım.» Nihayet Kûfe'de birleştiler. Her biri kendi adamlarıyla namaz kılıyordu. Recep ayında Dahhâk gelip Nuhayle'ye indi, istirahat etti. İndiğinin ertesi günü olan perşembe günü askerleriyle muharebe etmek için sözleşti ve onlardan söz aldı. Sonra çok şiddetli bir şekilde savaştılar. İbn Ömer'in ordusunu yardılar, kardeşi Âsım'ı ve Ubeydullah'ın kardeşi Ca'fer b. Abbâs el-Kindî'yi öldürdüler. İbn Ömer siperlerine girdi, Hariciler geceye kadar onları gözetleyerek kaldılar, sonra çekildiler. Cuma günü yine savaştılar, İbn Ömer'in askeri perişan ve mağlûp olup siperlerine girdi. Cumartesi günü sabahleyin İbn Ömer'in taraftarları peş peşe Vâsıt tarafına gelmeğe başladılar. İbn Ömer ve ordusu harp ve darbı çok şiddetli olan bir topluluk (Haricîler) görmüşlerdi. Vâsıt'a ulaşanlar arasında Nadr b. Saîd el-Hareşî, Hâlid'in kardeşi İsmâil b. Abdullah el-Kasrî, Mansûr b. Cumhûr ve Esbağ b. Züâle ve bun-

lardan başka eşraf da vardı. İbn Ömer yanında bulunan askerleriyle birlikte orada kaldı, ayrılmadı; bunun üzerine askerleri ona şöyle dediler: «İnsanlar kaçtı, niçin duruyorsun?» İki gün orada kaldı, kaçanlardan başka kimseyi görmedi. İşte bu sırada Vâsıt'a geldi. Dahhâk Kûfe'yi istilâ etti ve oraya girdi. Ubeydullah b. el-Abbâs el-Kindî canından emin olmadığı için Dahhâk ile beraber oldu ve bey'at ederek askerinin arasına katıldı. Ebû Atâ es-Sindî onun için şöyle bir şiir söyledi:

«Ubeydullah'a söyle: "Eğer Ca'fer sağ olsaydı, sen öldürüldüğün halde o meyil mi gösterirdi?

Mürrâk (Haricîler)a kendilerine karşı kini olduğu için tâbi olmazdı o...

...Kardeşini reddettiler, tekfir ettiler babanı; bundan sonra ne dersin?"»

Ebû Atâ'nın bu beyti Ubeydullah'a ulaşınca şöyle söyledi:

«"Allah seni annenin bızrı ile sıksın." derim.

Sen hiç bir akrabalığın hakkını vermedin; zelil olduğu halde nice aşırı intikam peşinde koşan vardır.

Şeybân'ın kardeşini elbiselerinin soyulması için terk ettin de seni de ipleri salıverilmiş, boynu yumuşak, hızlı koşan atlar kurtardı.»

İbn Ömer Vâsıt'a vardı, Haccâc b. Yûsuf'un konağına indi. Abdullah ile Nadr arasında eskiden olduğu gibi muharebe yeniden başladı, Dahhâk'in Nadr üzerine hücum etmek istemesi zamanına kadar devam etti. Nadr İbn Ömer'den Irak valiliğini Mervân'ın emri gereğince kendisine teslim etmesini istiyor, İbn Ömer de buna razı olmuyordu. Dahhâk, yerine Milcân eş-Şeybânî'yi vekil bırakarak Kûfe'den Vâsıt'a yürüdü, el-Mizmâr kapısında konakladı.

İbn Ömer ve Nadr bunu görünce aralarındaki harbi bıraktılar, Dahhâk ile savaşmak için ittifak ettiler. Şaban, ramazan ve şevval ayları boyunca Dahhâk ile savaşmaları durmadan devam etti. Sonra Mansûr b. Cumhûr İbn Ömer'e şöyle dedi: «Ben bunlar (Hariciler) gibisini görmedim. Niçin bunlarla savaşıp kendilerini Mervân'la muharebe etmekten alıkoyuyorsun? Onlara razı olduğunu söyle, onları Mervân'la baş başa bırak; çünkü onlar Mervân'ın üzerine gidecekler ve ona kötülükleri çok olacaktır. Eğer Mervân'a karşı zafer kazanırlarsa istediğin olur ve sen de onların yanında güvencede kalırsın. Eğer Mervân bunlara galip gelirse, sen de Mervân'a karşı çıkıp savaşmak istersen onunla müsterih olarak

muharebe edersin.» İbn Ömer: «Acele etme, hele bir bakalım.» dedi. Mansûr onlara (Haricîlere) vardı ve: «Ben sulh yapmak ve Allah'ın kelâmını —ki bu onların da hüccetidir— dinlemek istiyorum.» diye çağırdı, yanlarına girerek onlara bey'at etti.

Sonra Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz şevval ayında yanlarına çıktı, onlarla sulh antlaşması yaptı. Beraberinde Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik olduğu halde Dahhâk'a bey'at etti.

Endülüs Emiri Ebû'l-Hattâr'ın Görevden Alınması ve Sevâbe'nin Valiliği

Bu yılda Endülüs halkı emîrleri Ebû'l-Hattâr el-Hüsâm b. Dırâr'ı azlettiler.

Bunun sebebi şuydu:

Ebû'l-Hattâr Endülüs'e emîr olarak gelince Yemenliler lehine, Mudarlılar aleyhine bir tutum gösterdi. Bir gün Kinâne'den bir adam Gassân'dan bir kimseyle çekişip birbirlerine düşmanlık ettiler. Kinâneli Sumeyl b. Hâtim b. Zi'l-Cevşen ed-Dabâbî'den yardım istedi, bu da onun hakkında Ebû'l-Hattâr ile konuştu. Ebû'l-Hattâr ona kaba davrandı, Sumeyl de karşılık verdi. Ebû'l-Hattâr emretti; durduruldu, kafasına vuruldu ve bunun sonucunda sarığı eğrildi. Oradan çıkınca kendisine: «Sarığının eğrildiğini görüyoruz.» denildi. O da: «Eğer benim kavim ve kabilem varsa onu düzelteceklerdir.» dedi.

Sumeyl Mudar eşrafındandı. Endülüs'e Belc ile beraber dahil olunca burada şerefli ve önemli bir kişi oldu. Zikrettiğimiz bu macera başına gelince kavmini topladı, onlara olan biteni anlattı. «Biz sana tâbiyiz.» demeleri üzerine: «Ben Ebû'l-Hattâr'ı Endülüs'ten çıkarmak istiyorum.» dedi. Arkadaşlarından birisi: «Yap, dilediğin kimseden yardım iste, ancak Ebû Atâ el-Kaysî'den yardım isteme.» dediler. (Ebû Atâ Kays'ın eşrafındandı, reislik için Sumeyl ile çekişir ve ona haset ederdi.) Bir başkası da şöyle dedi: Bence doğrusu şudur ki, sen Ebû Atâ'ya gelir, onun desteğini sağlarsan hamiyet (kabilecilik gayreti) onu harekete geçirir ve sana yardım eder. Eğer onu bırakırsan Ebû'l-Hattâr tarafına meyleder ve senin hakkında dilediğini elde etmesi için senin aleyhine ona yardım eder. Yine doğrusu şudur ki, senin Muadd şöyle dursun, Yemen halkından bile yardım istemen gerekir.

Sumeyl bunu yaptı ve o gece Ebû Atâ'ya gitti —Ebû Atâ İstece şehrinde oturuyordu—, varınca Ebû Atâ onunla konuşur konuşmaz hemen

kalktı, silâhın kuşanıp atına bindi ve ona şöyle dedi: «Hemen kalk, dilediğin yere... Ben de seninle beraberim.» Ailesi efradı ve dostlarına da Sumeyl'e tâbi olmalarını söyledi. Merû'ya gitiler, Sevâbe b. Selâmetü'l-Haddânî burada bulunuyordu, kavmi arasında hatırı sayılır bir kimseydi. Önceden Ebû'l-Hattâr onu İşbîliye ve başka yerlere vali yapmış sonra azletmişti. O da bu yüzden Ebû'l-Hattâr'ın aleyhine bozgunculuk yapmıştı. Sumeyl onu yardımına çağırdı ve ona Ebû'l-Hattâr'ı çıkardıklarında emîr olacağını vaat etti. Bunun üzerine o da yardım etmeyi kabul etti ve kavmini çağırdı. Kavmi de ona uydu ve bundan sonra Şüdûne'ye gittiler.

Ebû'l-Hattâr yerine birini vekil bırakarak Kurtuba'dan onların üzerine yürüdü. Bu senenin recep ayında karşılaştılar ve birbirleriyle savaştılar. Önce iki taraf sebat etti, sonra Ebû'l-Hattâr yenildi ve askerleri yaman bir şekilde öldürüldü. Ebû'l-Hattâr da esir edildi. Kurtuba'da Ümeyye b. Abdülmelik b. Katan da vardı. Bu, Kurtuba'dan Ebû'l-Hattâr'ın vekilini çıkardı ve bunların burada bulduğu mallarını yağma etti.

Ebû'l-Hattâr yenilince Sevâbe b. Selâme ve Sumeyl Kurtuba'ya yürüdüler ve burasını ele geçirdiler, Sevâbe emîrliği elde etti. Sonra Abdurrahman b. Hassân el-Kelbî ona karşı ayaklandı ve Ebû'l-Hattâr'ı hapisten çıkararak Yemenlilerden asker istedi ve etrafına pek çok kimse toplandı. Bunlarla Kurtuba'ya doğru geldi. Sevâbe, yanında bulunan Mudarlılar, Yemenliler ve Sumeyl ile birlikte ona karşı çıktı. İki ordu savaşmağa başlayınca Mudar'dan bir adam şöyle seslendi: «Ey Yemenliler topluluğu! Size ne oluyor ki, Ebû'l-Hattâr için harp etmeyi istiyorsunuz? Halbuki emîri sizden yaptık, o da Sevâbe'dir ve Yemenlidir. Eğer emîr bizden olsaydı, bizimle savaşmakta siz mazeretli olurdunuz. Biz bunu ancak kan dökmekten sıkılıp bunaldığımız için ve umumun selâmetini istediğimiz için söylüyoruz.» İnsanlar onun bu sözünü işitince: «Vallahi doğru söyledi, emîr bizdendir. Bizim bu hâlimiz nedir ki, kendi kavmimizle savaşıyoruz.» dediler. Bundan sonra savaşmayı bıraktılar ve dağıldılar. Ebû'l-Hattâr kaçtı, Bâce'ye vardı. Sevâbe de Kurtuba'ya döndü. Buradaki (birbirleriyle savaşmadan dağılan) orduya «Askerü'l-âfiye (selâmet ordusu)» denilir.

Abbâsoğulları Taraftarları

Bu yılda Süleyman b. Kesîr, Lâhiz b. Kurayz ve Kahtabe Mekke'ye geldiler, burada kendilerinin imam ve önderi İbrâhim b. Muhammed ile buluşup onun kölesiyle de yirmi bin dinar, yirmi bin dirhem, biraz misk ve çok miktarda eşyayı da ona ulaştırdılar. Bu gelenlerin arasında Ebû

Müslim de vardı. Süleyman İbrâhim'e (Ebû Müslim'i göstererek): «Bu senin hizmetindeki kölendir.» dedi.

Yine bu sene Bükeyr b. Mâhân İmam İbrâhim'e kendisinin ölüm halinde olduğunu, yerine Ebû Seleme Hafz b. Süleyman'ı halef bıraktığını ve onun da bu işe rızası bulunduğunu yazdı, İbrâhim de Ebû Seleme'ye adamlarının işlerini idare etmesini bildirdi. İbrâhim Horasân halkına da işlerinin idaresini Ebû Seleme'ye verdiğini yazdı. Ebû Seleme Horasân'a gitti, emîrliğini tasdik edip kabul ettiler, Abbâsoğulları taraftarlarının yanlarında toplanan zekât mallarını ve mallarının beşte birini de verdiler.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl içinde Mervân'ın Mekke, Medîne ve Tâif valisi bulunan Abdülaziz b. Ömer b. Abdülaziz hacc emîrliği yaptı. Irak valisi Nadr b. el-Hareşî idi. Bunun, İbn Ömer'in ve Haricî Dahhâk'ın durum ve işleri yukarıda zikrettiğimiz şekilde olmuştu. Horasân'da da vali Nasr b. Seyyâr idi. Horasân'da bulunan Kermânî ve Hâris b. Süreyc burada onunla (Nasr ile) çekişme ve kavga içindeydiler.

Bu yılda ölen bazı şahsiyetler:

Süveyd b. Gafle (Bir rivayete göre 131 senesinde ölmüştür, başka bir rivayete göreyse yüz yirmi yaşında olduğu halde 152 senesinde vefat etmiştir.), Abdülkerim b. Mâlik el-Cezerî (Başka senede öldüğü de rivayet edilir.), Ebû Hasîn Osman b. Hasîn el-Esedî el-Kûfî, Ebû İshak Amr b. Abdullah es-Sebîiyyi'l-Hemedânî (yüz yaşında olduğu halde 128 senesinde öldüğü de rivayet edilir.), Abdullah b. Dînâr (136 senesinde vefat ettiği rivayeti de vardır.) künyesi «Ebû Bekir» olan Muhammed b. Vâsi' el-Ezdî el-Basrî, Dâvud b. Ebî Hind (Ebû Hind'in ismi Dînâr'dır, bu da Kuşeyroğullarının azatlısı Ebû Muhammed'dir.), el-Hadır'ın azatlısı Ebû Bahr Abdullah b. İshâk (Bu zat nahiv ve lügatta (dilde) önderdi. Bu ilimleri Yahyâ b. Nu'mân'dan öğrenmişti. Ferezdak'ı şiirinde ayıplar ve ona hata isnat ederdi. Ferezdak şöyle diyerek bu zatı hicvetti:

«Felev kâne Abdullah mevlen hecevtühü
Ve lâkinne Abdullah mevlâ mevâliyen.»
(Eğer Abdullah köle olsaydı onu hicvederdim,
Lâkin Abdullah kölelerin de kölesidir.)

Bu sözü üzerine Ferezdak'a Ebû Abdullah şöyle söyledi: «"Mevâliyen" demekle yine hatâ ettin, "Mevlâ mevâlin." demen gerekirdi.»)

HİCRET'İN YÜZ YİRMİ SEKİZİNCİ (M. 745-746) YILI OLAYLARI

Hâris b. Süreyc'in Öldürülmesi ve Kermânî'nin Merv'e Karşı Zaferi

Yezîd b. Velîd'in Hâris b. Süreyc'e teminat verdiğini, onun da müşrik beldelerinden İslâm beldelerine dönüşünü ve Nasr ile arasında olan ihtilâfı önceden anlatmıştık.

İbn Hübeyre Irak'a vali olunca Nasr'a Horasân'a dair emirnamesini yazdı. Nasr Mervân b. Muhammed'e bey'at etti, Hâris ise şöyle dedi: «Bana Yezîd teminat verdi, Mervân ise vermedi. Mervân Yezîd'in emânını geçerli saymıyor, ben de ondan emin olmuyorum.» Böylece Nasr ile anlaşamadı, Nasr ona birliğe davet eden, tefrika ve düşmanlık umudunu bırakmayı ihtiva eden bir haber gönderdi. Hâris kabul etmedi, karşı çıktı ve asker topladı. Nasr'a: «Emîrlik işini şûrâya havale et.» diye haber gönderdi, fakat Nasr kabul etmedi. Hâris, Cehmiyye'nin reisi ve Râsib'in azatlısı Cehm b. Safvân'a, onun (Nasr'ın) ahlâk ve hareketlerini ve halkı nelere davet ettiğini insanlara ilân etmesini emretti. Cehm'in ilânını işittiklerinde Hâris'in etrafındaki kalabalık arttı. Hâris Nasr'a emniyet teşkilâtından Sâlim b. Ahvez'i azletmesi, memurlarını değiştirmesi ve aralarındaki emîrliğe dair Allah'ın Kitabı'yla amel eden kavim denilen kimseleri seçmelerini kabul etmesi için yine haber gönderdi. Nasr, Mukâtil b. Süleyman ve Mukâtil b. Hayyân'ı Hâris de Mugîre b. Şu'be el-Cehzamî ve Muâz b. Cebele'yi seçti. Nasr kâtibine bu dört kişinin sünnet ve kanunlardan hoşlarına gidecek şeyleri ve tercih edecekleri vergi âmirlerini —ki onları da Semerkand şehri ile Tahâristân'a tayin edecekti— yazmasını emretti.

Hâris kendisinin Abbâsoğulları taraftarı olduğunu açığa vuruyordu. Nasr ona şöyle haber gönderdi: «Eğer Şâm'ın surlarını yıkıp Ümeyyeoğullarının mülk ve saltanatını yok edeceğinizi sanıyorsan, benden beş yüz adam, iki yüz deve al, malımdan dilediğin kadarını ve harp aletle-

rini yüklen ve git. Ömrüme yemin ederim, eğer dediklerinden caymazsan muhakkak senin yanında yer alırım; eğer söylediklerini yapamazsan kendi aşiretini de helâk ettin demektir.»

Hâris şöyle dedi: «Biliyorum ki bu dediğim doğrudur, fakat arkadaşlarımın bu hususta bana destek olmamalarından korkuyorum. Nasr şu şekilde karşılık verdi: «Belli ki onlar senin görüşünde değildirler, öyleyse aranızda bir çatışma meydana gelmesi halinde Rabîa ve Yemen'den yirmi bin kişiyi gözden çıkar.» Nasr Hâris'i Mâveraünnehir'e vali tayin etmeyi ve kendisine üç yüz bin vermeyi teklif etti, ancak o kabul etmedi. Bunun üzerine Nasr ona şöyle dedi: «Öyleyse Kermânî ile işe başla. Eğer onu öldürürsen ben de senin emrindeyim.» Hâris bunu da kabul etmedi.

Sonra Cehm bin Safvân ile Mukâtil bin Hayyân'ın hakemliğine razı oldular. Bunlar da Nasr'ın çekilmesi ve emîrlik işinin şûrâya havale edilmesine hükmettiler. Nasr kabul etmedi, Hâris de ona karşı çıktı. Nasr, yakınlarından bir takım kimseleri Hâris'le yazıştılar diye suçladı. Bunlar Nasr'dan özür dilediler, o da özürlerini kabul etti.

Anlaşmazlık ve karışıklığı işittikleri zaman Horasân halkından bir grup gelmişti. Bunların içinde Âsım b. Umeyr Es-Süreymî, Ebû Zeyyâl en-Nâcî, Müslim b. Abdurrahman ve daha başkaları vardı. Hâris huy ve ahlâkının çarşılarda ve Nasr'ın kapısında okunup ilân edilmesini emretti ve okundu. Bu sebeple bir çok kimse ona geldiler. Biri Nasr'ın kapısında huy ve ahlâkını okuyunca Nasr'ın uşakları onu dövdüler, Hâris de onlara harp ilân etti ve bunun için hazırlandılar. Merv halkından birisi Hâris'e Merv'in surları içerisindeki bir deliği gösterdi, Hâris de oraya giderek onu araştırıp geldi ve Bâlîn Kapısı tarafından şehre girdi. Cehm bin Mes'ûd en-Nâcî onlarla savaştı ve öldürüldü. Sâlim b. Ahvez'in konağını zorla aldılar ve Bâlîn Kapısı'nı beklemekte olanları öldürdüler. Bu olay cemaziyülevvelin bitmesine iki gün kala, pazartesi günü oldu. Hâris Sa'd sokağına saptı, burada Hayyân'ın azatlısı A'yün'ü gördü. A'yün onunla savaştı ve öldürüldü.

Sâlim sabah olunca atına bindi, bir münâdiye emretti ve şöyle çağırdı: «Kim bir baş getirirse ona üç yüz dirhem var.» Bu çağrı üzerine güneş doğar doğmaz Hâris yenildi, halbuki bütün gece onlarla savaşmışlardı. Sâlim Hâris'in ordugâhına geldi, onun kâtibini öldürdü. Bunun adı Yezîd b. Dâvud'dur. Hâris'e kalenin deliğini gösteren adamı da öldürdü.

Nasr Kermânî'ye haber gönderdi, o da ona yanında bir grup olduğu hâlde sözleşme yapmak üzere geldi. Sâlim b. Ahvez ile Mikdâm b.

Nuaym'ın arasında ortaya bir söz atılmıştı, bu yüzden birbirlerine kızmışlardı. Her birine de orada bulunanlardan bir grup yardım ediyordu. Kermânî Nasr tarafından bir tuzak olacağından korktu ve kalktı. Oturması için yapıştılar, ancak oturmadı; atına binip döndü ve «Nasr bana hiyanet etmek istedi.» dedi.

Kermânî ile birlikte bulunan Cehm b. Safvân o gün esir edildi ve öldürüldü. Hâris, oğlu Hâkim'i Kermânî'ye gönderdi, Muhammed el-Müsennâ ona dedi ki: «Her ikisi de senin düşmanındır, bırak bozuşup ızdırap çeksinler.» Ertesi gün olunca Kermânî ata binerek Yezîd Meydanı kapısına geldi, Nasr'ın adamlarıyla dövüştü. Sonra Harb b. Âmir kapısına geldi, çarşamba günü adamlarını Nasr'a yolladı. Birbirlerinin üzerlerine oklar v.s. attılar, sonra ayrıldılar. Perşembe günü aralarında savaş olmadı, cuma günü karşılaştıklarında Ezd bozuldu, Nasr'ın adamları Kermânî'nin bulunduğu yere kadar geldiler. Kermânî eline sancağı alarak savaştı, Nasr'ın askerleri yenildiler, Kermânî'nin adamları bunların seksen atını aldılar. Temîm b. Nasr yere yıkıldı, onun da iki atını aldılar. Sâlim b. Ahvez de düştü, onu Nasr'ın karargâhına taşıdılar. Gece olunca Nasr Merv'den çıktı. Merv'den çıkanın İsmet b. Abdullah el-Esedî olduğu da söylenmiştir. Bu adam Nasr'ın askerlerinin yaralarını sarardı. Üç gün birbirleriyle vuruştular.

Akşama doğru Kermânî'nin askerleri yenildiler, bunlar Ezd ve Rabîa kabileleri idi. Bundan sonra Halîl b. Gazvân şöyle seslendi: «Ey Rabîa ve Yemenliler! Hâris çarşıya girdi ve İbnü'l-Akta'ı, yani Nasr b. Seyyâr'ı öldürdü. Bunu duyan Mudarlıların —ki bunlar Nasr b. Seyyâr'ın adamlarıdır— bileklerinde kuvvet kalmadı, yenildiler. Temîm b. Nasr yaya olarak savaştı.

Yemenliler Mudar kabilesini yenince Hâris Nasr'a şöyle haber gönderdi: «Yemenliler sizin yenilmeniz sebebiyle beni ayıplıyorlar, halbuki ben vazgeçmiştim. Şimdi sen adamlarının gayretlilerini Kermânî'nin karşısına çıkar.» Daha sonra Nasr ondan buna dair sözler aldı. Nasr'a Abdulhakîm b. Saîd el-Avzî ve Mekke halkından Ebû Câ'fer İsâ b. Cürüz geldi. Nasr Abdülhakîm el-Avzî'ye (Avz, Ezd kabilesinin bir koludur.) dedi ki: Görmüyor musun kavminin sefihleri neler yaptı?» O da şöyle cevap verdi: Bilâkis senin kavminin sefihleri, ki senin varlığın sebebiyle onların saltanatları uzadı. Sen valiliği Rabîa ve Yemenlilere değil de kendi kabilene verdin, onlar da şımardılar. Halbuki Rabîa ve Yemenliler içinde sefihler de vardır. Sefihler âlimlere galebe caldı.» Ebû Ca'fer İsâ bunun üzerine Nasr'a şöyle dedi: «Ey emîr! Bu kadar isler ve valilik artık sana yeter; zira büyük bir işin gölgesi senin üzerine düşmek üzeredir. Nesebi meçhul bir adam karaltısını gösteriyor ve halkı kuru-

lacak yeni bir devlete çağırıyor ve böylece iş ve ahvâle hakim oluyor, siz ise bakıyorsunuz.» Nasr: «Vefakârlığın azlığından ve kötü ayrılıkçı adamların bulunması sebebiyle dediğin ne kadar da olacağa benziyor.» deyince de Ebû Ca'fer: «Hâris öldürülüp asılırsa, Kermânî'nin bunda elinin olması uzaktır.» şeklinde karşılık verdi.

Nasr Merv'den çıktığı zaman Kermânî oraya hâkim oldu. Mervlilere güven içinde olduklarını duyurdu, ardından evleri yıktı, malları yağmaladı. Hâris onun bu yaptıklarını beğenmedi. Kermânî de onu yakalatmak istedi, sonra bıraktı. Bişr b. Cürmûz et-Dabbî, beş bin kişilik kuvvetiyle ayrılarak Hâris'e şöyle dedi: «Ben senin yanında adaleti istemek için savaştım. Sen şimdi Kermânî'yle beraber olduğun için, "Ancak Hâris gâlip geldi." denilmesi için savaşacaksın; halbuki onlar kabilecilik ve taraftarlık için savaşıyorlar. Artık ben seninle birlikte savaşmam. Bizler adaletli kimseleriz, ancak bizimle savaşanlarla dövüşürüz.»

Hâris, Iyâz Mescidi'ne geldi. Kermânî'ye, «Emîrlik işi şûrâya havale edilsin.» diye haber gönderdi, Kermânî razı olmadı. Hâris oradan ayrıldı ve günlerce oturdu.

Hâris sonra şehrin suruna geldi, bir yarık açtı ve şehre girdi. Kermânî de geldi. Aralarında şiddetli bir şekilde savaştılar. Hâris yenildi ve açılan yarığın arasında bulunanlar ve askerleri öldürüldü. Hâris bir katırın üzerindeydi; ondan indi, bir ata bindi. Yüz kişinin içinde kaldı, sonunda bir zeytin ağacının yanında, yahut bir iğde ağacının yanında öldürüldü. Kardeşi Sevâde ile başkaları da öldürüldü.

Denildiğine göre, öldürülmesinin sebebi şudur:

Kermânî, ayrıldığını zikrettiğimiz Bişr b. Cürmûz'a karşı çıktı. Kermânî'nin beraberinde Hâris b. Süreyc de vardı. Kermânî birbirlerine iki konak mesafede bulunan kendi karargâhı ile Bişr'in karargâhı arasında günlerce oturdu, sonra harbetmek için ona yaklaştı. Hâris Kermânî ile birlikte olduğuna pişman olup ona şöyle dedi: «Onlarla muharebe etmekte acele etme, ben onları sana geri döndürürüm.» On atlı ile çıkıp Bişr'in karargâhına geldi, onlarla beraber oturdu. Hâris'in adamları olan Mudarlılar da Kermânî'nin ordusundan Hâris'e doğru ayrıldılar. Seleme b. Ebî Abdullah'dan başka Kermânî ile birlikte olan kalmadı. Bu adam: «Ben Hâris'in sözünde durmadığını görüyorum.» dedi. Bir de Kermânî'nin ordusunda kalan Mühelleb b. İyâz vardı ki, bu da: «Ben Hâris'in ancak atlılar içinde kovalandığını zannediyorum.» dedi. Kermânî defalarca bunlarla vuruşuyor, sonra bazen onların hendeklerine, bazen bunların hendeklerine dönüyorlardı.

Bir kaç gün sonra Hârîs oradan ayrıldı, Merv'in surunu deldi ve şehre girdi. Kermânî onu takip etti ve o da içeri girdi. Mudarlılar Hâris'e: «Bu günümüzde hendeklerimizi terk ettik; defalarca bizden kaçtın, yaya yürü.» dediler. Bunun üzerine: «Benim atlı olmam sizin için yaya olmamdan daha hayırlıdır.» dedi. «Yaya yürümenden başkasına razı olmayız.» demeleri üzerine de yaya yürüdü. Bundan sonra Kermânî ile yeniden vuruştular. Hâris, kardeşi Bişr b. Cürmûz ve Temîm atlılarından bir kaçı öldürüldüler, geri kalanlar da bozulup yenildiler. Böylece Merv Yemenlilere kaldı, onlar da Mudarlıların evlerini yıktılar. Nasr b. Seyyâr, Hâris öldürüldüğü vakit şu şiiri söyledi:

«Ey kavmini zillet ve horluğa düşüren! Nice helâk edici helâk ile kahrolasıca ve uzak olasıca!
Senin uğursuzluğun Mudar'ı bütün bütüne helâk etti; kavmin atın iki kürek arasındaki kemiklerle kesildi.
Ezd ve bunun taraftarları ne Amr'a tamah ediyorlar, ne de Mâlik'e...
Ne de Sâd oğullarına rengi kapkaranlık gece gibi simsiyah olan her bir ata gem vurdukları vakitte.»

Amr, Mâlik ve Sa'd, Temîm kabilesinin kollarıdır. Nasr'ın bu beyitleri Osman b. Sadaka için söylediği de rivayet edilir.

Ümmü Kesîr ed-Dabbiyye de şu şiiri söylemiştir:

«Allah ömrünün sonuna yaklaşmış bir Mudarlı ile evlenen bir kadına bereket ve uğur vermesin,
Temîm'in erkeklerine acı çeken bir kadının sözlerini ulaştır, onu fakirlik ve hakirlik yurduna kondurunuz.
Eğer siz hücumunuzdan sonra geri çekilip hücum etmeseydiniz, Ezd'in erkeklerini öğleyin geri çevirmenize kadar;
İtaat etmenizden sonra sizin namınıza utandım, bu müzevvenî (bodur adam) olgunlaşmadan sizi ekiyor.»

Abbâsoğulları'nın Taraftarları

Bu yılda imâm İbrâhim Horasânlı Ebû Müslim'i —ki ismi Abdurrahman b. Müslim'dir— on dokuz yaşında olduğu halde Horasân'a gönderdiği adamlarına şöyle bir mektup yazdı: «Ben ona gereken emirleri verdim, onu dinleyin ve itaat edin. Onu Horasân ve ele geçireceği yerlere emîr yaptım.» Müslim onlara geldi, sözünü kabul etmediler ve huzurundan çıktılar. Bundan sonra Mekke'de İbrâhim'in yanında karşılaştılar. Ebû

Müslim, İbrâhim'e mektubunu ve emrini yerine getirmediklerini bildirdi. İbrâhim: «Bu emri başkalarına da teklif ettim, benim teklifime razı olmadılar.» dedi.

İbrâhim Süleyman b. Kesir'e de teklif etmiş o da: «İki şeyi ben ebediyyen deruhte etmem.» demişti. Sonra İbrâhim b. Seleme'ye teklif etmiş, o da kabul etmemişti. Bundan sonra görüşünün Ebû Müslim üzerinde toplandığını onlara bildirdi, Ebû Müslim'i dinleyip ona itaat etmelerini emretti. Sonra Ebu Müslim'e şöyle dedi: «Sen bizim ehl-i beytimizden bir kişisin. Vasiyetimi yerine getir. Yemen'in şu kabilesine iyi bak, onlara bağlan ve aralarında otur, zira Allah bu işi onlarla tamamlayacaktır. Rabîa'nın durumlarına güvenme. Mudar'a gelince, bunlar yurtları sana yakın olan düşmandır. Onlardan şüphelendiğin kimseyi öldür. Horasân'da Arapça konuşan kimseleri bırakmamağa gücün yetersе, bunu yap. Beş karış boyuna gelmiş oğlanlardan suçlu bulduğunu öldür. Şu ihtiyara, yani Süleyman b. Kesir'e karşı gelip isyan etme. Her hangi bir işinde güçlüğe düşersen benden kendine onu yeterli bil.»

İnşaallah bundan başka Ebû Müslim'in haberleri gelecektir.

Harici Dahhâk'ın Öldürülmesi

Harici Dahhâk b. Kays'ın Vâsıt'ta Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz'i kuşattığını önceden anlattık. Muhasara uzayınca Abdullah'a Dahhâk'i Mervân'ın üzerine itmesi fikri verildi: İbn Ömer Dahhâk'e şöyle haber gönderdi: «Sizin benim üzerimde durmanız önemsizdir. İşte Mervân! Ona git; eğer onunla savaşırsan, ben de seninle birlikteyim.» İbn Ömer böylece onunla sulh yaptı, yanına çıktı ve arkasında namaz kıldı. Dahhâk Kûfe'ye çekildi, İbn Ömer Vâsıt'ta oturdu. Musul halkı Dahhâk'e kendilerine gelmesi için Musul'u kendisine kolayca alacaklarını beyan eden bir mektup yazdılar. Yirmi ay sonra askerlerinden bir toplulukla yürüdü, nihayet oraya vardı. O gün şehrin idarecisi Şeybânoğullarından "Katırân b. Ekmeh" denilen Mervân'ın bir adamıydı. Musul halkı şehri açtılar, Dahhâk şehre girdi. Katırân ve ailesi efradından kendisiyle birlikte bulunanlar sayıları az olduğu hâlde Dahhâk ve ordusuyla savaştılar, nihayet öldürüldüler. Dahhâk, Musul ve etrafında bulunan kasabaları istilâ etti.

Bu haber Hıms'ı kuşatıp halkıyla savaşmakta olan Mervân'a ulaştı. Mervân Cezîre'de kendisinin vekili olan oğlu Abdullah'a, yanındakilerle Nusaybin'e gitmesi ve Dahhâk'ın Cezîre'ye geçmesini önlemesi için bir mektup yazdı. Abdullah yedi bin veya sekiz bin askerle Nusay-

bin'e gitti. Dahhâk da Nusaybin'e geçti, burada Abdullah'ı sıkıştırdı. Dahhâk'ın yanında yüz binden fazla askeri vardı. Komutanlarından ikisini dört bin veya beş bin askerle Rakka'ya yolladı, Rakkalılar bunlarla savaştı. Mervân Hıms'dan yükleyip silâhlandırdığı kimseleri bunlara gönderdi.

Mervân sonra Dahhâk'e doğru yürüdü. Mardin'in nahiyelerinden Kefertûsâ civarında karşı karşıya geldiler. Gün boyunca onunla savaştı. Akşam olduğu vakit Dahhâk ve beraberinde basiret erbabından, sabır ve sebat sahiplerinden altı bin kadar kişi yaya yürüdüler. Askerlerinin çoğu ne olduğunu bilmiyordu. Bunu müteakiben Mervân'ın süvarileri onları kuşattı, savaşmakta ısrar ve sebat ettiler, nihayet yatsı vaktinde onları öldürdüler. Dahhâk'ın geriye kalan adamları ordugâhlarına çekildiler. Dahhâk'ın öldürüldüğünü ne bunlar, ne de Mervân biliyordu. Dahhâk'ı gören birisi adamlarına gelerek durumu haber verdi, sesle ağlayarak göz yaşı döktüler. Komutanlarından birisi Mervân'a çıkarak bu durumu haber verdi. Mervân onunla ateş ve mumlar gönderdi, öldürüldüğü yeri dolaştılar, cesedini buldular. Yüzünde ve başında yirmiden fazla kılıç ve ok darbesi yeri vardı. Bunun üzerine tekbir getirdiler. Dahhâk'in ordusu da öldürüldüğünün farkına vardılar. Mervân Dahhâk'in başını el-Cezîre'deki Medâyin'e yolladı, orada tavaf edildi.

Denildiğine göre Dahhâk ve el-Hayberî 129 senesinde katlolundu.

Hayberî'nin Öldürülmesi ve Şeybân'ın Valiliği

Dahhâk öldürülünce ordugâhında bulunanlar el-Hayberî'ye bey'at ettiler. Ertesi gün savaş için erkenden çıktılar, karşısında saf bağladılar. Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik de Hayberî ile birlikte idi. Daha önce ise Dahhâk'le birlikte bulunuyordu. Geliş sebebini daha önce belirtmiştik.

Bir rivayete göre Dahhâk'e geldiğinde yanında ailesinden ve azatlılarından üç bin kişi vardı. Hayberî'nin öldürülmesinden sonra kendisine bey'at edilen Şeybân el-Harûrî'nin kız kardeşi ile evlendi. Hayberî Mervân'ın üzerine ileri gelenlerden dört yüz kişi ile yürüdü, Mervân yenildi. Ordunun merkezinde bulunuyordu, yenilmiş olarak ayrıldı. Hayberî ve yanındakiler bağırarak ve her gördüklerini öldürerek Mervân'ın karargâhına kadar girdiler. Mervân'ın çadırına kadar ilerleyip iplerini kestiler. Hayberî onun yatağına oturdu. Mervân'ın ordusunun sağ kanadında oğlu Abdullah vardı ve sebat edip yerinden ayrılmamıştı. Sol kanat da yerindeydi, oranın başında ise İshâk b. Müslim el-Ukaylî var-

dı. Askerler Hayberî'nin yanındaki adamlarının az olduğunu görünce onun girdiği çadıra doğru hücum ettiler. Mervân'ın çadırında bulunan Hayberî'yi ve yanındaki bütün adamlarını öldürdüler.

Mervân'a haber ulaştığında karargâhtan beş altı mil uzaklaşmıştı. Geri dönüp süvarilerini bulundukları yerlerden geri çağırdı ve geceyi karargâhında geçirdi. Hayberî'nin ordusu ise geri döndü, başlarına Şeybân geçti ve ona bey'at ettiler. Bundan sonra Mervân onlarla bir de Kerâdis'de savaştı ve o günden itibaren düzenli bir ordu halinde bir araya toplanamadılar.

Ebû Hamza El-Haricî ve Tâlibü'l-Hak

Ebû Hamza el-Harîcî'nin adı el-Muhtâr b. Avf el-Ezdî es-Sülemî el-Basrî'dir. Önceleri Haricîlerin İbadiyye kolundandı. Her sene hacca gider ve halkı Mervân'a karşı kışkırtırdı. Bu durum 28 yılına kadar devam etti. Bu yılda, "Tâlibu'l-Hak" diye meşhur olan Abdullah b. Yahyâ da hacca gitmişti. Ona: «Ben güzel şeyler işittiyorum. Sen hakka davet ediyormuşsun. Benimle beraber faaliyet göster. Kavmi arasında itaat edilen bir adamım.» dedi.

Tâlibü'l-Hak Hadramût'a geldi, Ebû Hamza ona halife olarak bey'at etti, Mervân'a ve ailesine cephe almağa çağırdı.

Bir seferinde Ebû Hamza Benû Süleym'in ülkesine uğramıştı. Oranın âmili olan Kesîr b. Abdullah, Ebû Hamza'nın sözlerini duymuştu, ona kırk kırbaç vurdurdu. Ebû Hamza şehri fethedince Kesîr ortalıktan kayboldu, daha sonra ikisi arasında bir takım olaylar vuku buldu.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl içinde Mervân Yezîd b. Hübeyre'yi Haricîlerle çarpışmak için Irak'a gönderdi.

Bu yıl hacc emîrliğini Mekke ve Medîne âmili olan Abdülaziz b. Ömer b. Abdülaziz yaptı.

Irak'ta âmil olarak Dahhâk el-Haricî ve Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz görev yapıyorlardı. Basra kadısı Sümâme b. Abdullah b. Enes idi. Horasân'da Nasr b. Seyyâr bulunuyordu. Oradaki kargaşalıklar devam etmekteydi.

Kıraat İmamı Âsım b. Ebi'n-Nücûd bu yıl vefat etti. Ya'kûb b. Utbe b. Mugire b. el-Ahnes es-Sakafî el-Medenî, ric'at akîdesine inanan şîanın gulâtından Câbir b. Yezîd el-Cu'fî, Ebû'z-Zübeyr Muhammed b. Müslim el-Mekkî, Câmi' b. Şeddâd, Ebû Kubeyl el-Muâfirî (adı Yahyâ b. Hânî el-Mudarî'dir) ve Süfyân'ın babası Saîd b. Mesrûk es-Sevrî (Hadiste sika bir zattı) bu yıl vefat edenler arasındadır.

HİCRET'İN YÜZ YİRMİ DOKUZUNCU (M. 746-747) YILI OLAYLARI

Şeybân El-Harûrî ve Öldürülmesi

Adı Ebû'd-Dülef Şeybân b. Abdülaziz el-Yeşkürî'dir.

Öldürülmesinin sebebi şuydu:

Hayberî'nin öldürülmesinden sonra Haricîler kendisine bey'at edince Mervân ile savaşa tutuştu. Tamah sahibi pek çok kişi Şeybân'dan ayrıldı, kırk bin kişi kadar kaldılar. Süleyman b. Hişâm Musul'a doğru dönüp onları arkalarında bırakmalarını teklif etti. Yola çıktılar, Mervân onları takip etti. Nihayet, Musul'a vardılar, Dicle'nin doğusunda ordugâhlarını kurdular ve ordu ile şehir arasında köprüler yaptılar. Erzaklarını ve ihtiyaçlarını oradan karşılıyorlardı. Mervân onların karşılarına bir hendek kazdırdı. Haricîler Kâr'da, Mervân ise sazlıktaydı, Muzâllûlar da Haricîlerin saflarında yer almış idiler. Mervân onlarla altı ay çarpıştı. Dokuz ay çarpıştığına dair rivayetler de vardır.

Süleyman b. Hişâm'ın yeğeni olan Ümeyye b. Muâviye b. Hişâm Mervân'ın huzuruna getirildi. Amcası Süleyman ile beraber Şeybân'ın ordusunda esirdi. Amcasının gözü önünde elleri kesildi ve boynu vuruldu.

Mervân Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'ye bir mektup göndererek yanındakilerin tamamı ile birlikte Karkîsiyâ'dan Irak'a gitmesini emretti. Kûfe'de el-Müsennâ b. İmrân el-Âizî bulunuyordu, Irak'ta Haricîlerin halifesi ve temsilcisiydi. İbn Hübeyre ile Aynü't-Temr'de karşılaştılar, aralarında şiddetli bir savaş meydana geldi ve Haricîler yenildi. Sonra Kûfe'de Nuhayle'de toplandılar. İbn Hübeyre onları yine hezimete uğrattı. Bu sefer de Basra'da toplandılar. Şeybân, Ubeyde b. Sevvâr'ı büyük bir kuvvetle üzerlerine gönderdi, Basra'da karşı karşıya geldiler. Haricîler yenildi, Ubeyde öldürüldü. İbn Hübeyre bunların köklerini kazıdı, Irak'da onlardan kimse kalmadı ve Irak'ı istilâ etti.

Mansûr b. Cumhûr da Haricîlerle beraberdi, o da yenildi. el-Mâheyn ve dağlar ele geçirildi. İbn Hübeyre sonra Vâsıt şehri üzerine yürüdü, İbn Ömer'i yakalattı ve hapsetti. Nübâte b. Hanzala'yı Küverü'l-Ehvâz'daki Süleyman b. Habîb'in üzerine gönderdi. Süleyman bunu haber alınca Nübâte'ye karşı Dâvud b. Hâtim'i gönderdi. Düceyl nehri kenarındaki Mirtân'da karşılaştılar, Dâvud öldü ve ordusu bozguna uğradı.

İbn Hübeyre Irak'ı ele geçirince Mervân ona bir mektup yazarak Âmir b. Dubâre el-Mürrî'yi kendisine göndermesini emretti. İbn Hübeyre de Âmir'i yedi veya sekiz bin kişiyle gönderdi. Şeybân bunu haber alınca Cevn b. Kilâb el-Haricî'yi büyük kuvvetle onun üzerine gönderdi. Âmir'le Sind de karşılaştılar ve onu yendiler. Âmir Sind'e sığındı. Mervân kara yoluyla ordu göndererek onu destekledi, Âmir'in ordusu kuvvetlendi.

Mansûr b. Cumhûr da Şeybân'ı dağlardan gönderdiği mühimmatla destekliyordu. Ordusu sayıca çoğalınca Âmir Cevn'in üzerine yürüdü, onu yendi ve Cevn öldürüldü. İbn Dubâre bundan sonra Musul üzerine yürüdü.

Cevn'in öldürüldüğü ve Âmir'in kendi üzerine geldiği haberi Şeybân'a ulaşınca iki ordu arasında kalmamak için yanındaki Haricîlerle beraber bulunduğu yerden ayrıldı. Âmir Musul'da bulunan Mervân'ın yanına vardı. Mervân onu büyük bir ordu ile Şeybân'ın peşinden gönderdi ve Şeybân konaklarsa kendisinin de konaklamasını, yürürse yürümesini, o başlamadıkça savaşa başlamamasını, Şeybân savaşı başlatırsa savaşmasını, savaştan vazgeçerse vazgeçmesini, yürürse takip etmesini emretti. Âmir Fâris'teki Beydâ şehrine varıncaya kadar aldığı talimata göre hareket etti. Orada Abdullah b. Muâviye b. Habîb b. Ca'fer bulunuyordu, emrinde büyük bir ordu vardı. Kirmân'daki Cîreft'e kadar yürüdüler. Âmir b. Dubâre ibn Muâviye'nin karşısına geldi ve orada günlerce kaldı. Sonra savaştılar, ibn Muâviye yenildi ve Herât'a çekildiö İbn Dubâre yanındakilerle birlikte yola devam etti. Cîreft'te Şeybân'la karşı karşıya geldiler, aralarında şiddetli bir savaş cereyan etti, Haricîler yenildiler. Askerleri dağıldı, Şeybân Sicistân'a gitti ve orada öldü. Bu olay 130 yılında meydana geldi.

Başka bir rivayete göre Mervân ile Şeybân Musul'da bir ay süre ile çarpıştılar. Şeybân yenildi, Fâris'e çekildi. Âmir b. Dubâre ise onu takip etti. Şeybân Cezîretü İbn Kâvân'a gitti, oradan da Ummân'a geçti, nihayet 134 yılında Cülündî b. Mes'ûd b. Ceyfer b. Cülündî el-Ezdî tarafından öldürüldü. O yılın olaylarını anlatırken bundan bahsedeceğiz.

Süleyman aile efradı ve yanındaki köleleriyle birlikte bir gemiye binerek Sind'e gitmişti. Seffâh halife olunca onu huzuruna çağırdı, ikramda bulundu ve elini öptürdü. Seffâh'ın kölesi Südeyf bu durumu görünce şu şiiri okudu:

«Gördüğün adamlar seni aldatmasın, çünkü kaburgaları altında
kıpırdayan gizli bir hastalık vardır.
Kılıcı koy, kırbacı kaldır ki üzerinde Emevî görmeyesin.»

Süleyman bunu dinledikten sonra ona dönüp: «Ey ihtiyar! Beni öldürdün.» dedi. Seffâh içeri girdi ve Süleyman'ı öldürttü.

Şeybân'ın Musul'dan ayrılmasından sonra Mervân Harrân'a döndü, Zâb olayına kadar orada kaldı.

Horasân'da Abbâsî Propogandası

Bu yılda Ebû Müslim el-Horasânî, Horasân'dan İmam İbrâhim'in yanına döndü. Horasân'a gidip geliyordu.

Yine aynı yıl İbrâhim Ebû Müslim'i görevli olduğu memleketin halkı ile ilgili bilgi almak için yanına çağırdı. Ebû Müslim seçtiği yetmiş kişi ile beraber cemaziyülâhirin ortalarında yola çıktı. Horasân'daki "Dandânakân" denilen yere geldiklerinde huzuruna "Kâmil (veya Ebû Kâmil)" denilen birisi getirildi. Nereye gittiğini sordu, «Hacca.» diye cevap verdi. Yalnız kaldıklarında Ebû Müslim onu Abbâsî taraftarı olmağa davet etti, o da kabul etti. Sonra Ebû Müslim Nesâ'ya (veya Kâbile') gitti, orada Nasr b. Seyyâr adına valilik yapan Süleyman b. Kays es-Sülemî vardı. Oraya yaklaşınca geldiğini haber vermek için Fadl b. Süleyman et-Tûsî'yi Üseyd b. Abdullah el-Huzâî'ye gönderdi. Fadl Nesâ'nın köylerinden birine girdi, orada şiî bir adama rastladı, Üseyd'i sordu. Adam sert bir şekilde: «O bu köyde bir baş belâsıydı, şiî propogandacısı olduğu söylenen iki adamla birlikte valinin yanına gitti.» dedi. O ikisi ile Muhâcir b. Osman, Ahcem b. Abdullah, Gaylân b. Fedâle ve Gâlib b. Saîd'i yakaladı, sonra döndü, durumu Ebû Müslim'e haber verdi. Ebû Müslim bunun üzerine yolunu değiştirdi, Tarhân el-Hammâl'ı Üseyd'e göndererek şiilerden güç yetirebildiği kimseleri alıp gelmesini emretti. Üseyd gelince neler olduğunu sordu, o da: «Ezher b. Şuayb ve Abdülmelik b. Sa'd imamın sana yazmış olduğu mektupları getirdiler, bana bıraktılar ve çıkınca yakalandılar. Onları kimin götürdüğünü bilmiyorum.» dedi, Ebû Müslim de mektupları aldı.

Ebû Müslim sonra yoluna devam etti, Kûmis'e geldi. Orada Beyhes b. Büdeyl el-İclî vardı, «Nereye gidiyorsunuz?» diye sordu, «Hacca.» dediler. Kûmis'teyken İmam İbrâhim'in ona ve Süleyman b. Kesîr'e yazdığı mektubu aldı. Bu mektupta İbrâhim Ebû Müslim'e: «Sana zafer sancağını gönderiyorum. Mektubumun sana ulaştığı yerden geri dön, hac için yanındakilerle birlikte Kahtabe'yi bana gönder.» diyordu.

Ebû Müslim Horasân'a döndü, yanındaki mal ve eşyaları ise Kahtabe ile birlikte İmam'a gönderdi. Neysâbûr'a geldiklerinde yanına silâhlı bir grubun lideri getirildi. Onlara ne yaptıklarını sordu, «Hacca gitmek istemiştik. Yoldaki bir takım olayları işitince korktuk.» dediler. Mufaddal b. es-Serkî es-Sülemî'ye onları sıkıştırmasını emretti, sonra da onlarla yalnız başına görüştü ve Abbasi taraftarlığına çağırdı. Kabul ettiler. Oradan ayrılıncaya kadar onlarla kaldı.

Ebû Müslim Merv'e geldi. İmamın açıktan propoganda yapılmasını emreden mektubunu Süleyman b. Kesîr'e verdi. Bazı kişiler ehl-i beytin temsilcisi olduğu için Ebû Müslim'e intisap ettiler ve Abbâsîlere itaate çağırmağa başladılar. Kendilerine katılan uzak yakın herkese haber gönderdiler ve Abbâsî propagandasını açıktan yapmalarını emrettiler.

Ebû Müslim Merv'in Fenîn (veya Fetîn) köyündeki Ebû'l-Hakem Îsâ b. A'yün en-Nakîb'in yanına gitti. Ebû Dâvud en-Nakîb ve Amr b. A'yün'ü ramazan ayında Abbâsiler adına davette bulunmaları için Tahâristân ve Belh'e gönderdi. Adı geçen köye gidişi şaban ayında idi. Nadr (veya Nasr) b. Subeyh et-Temîmî ve Şerîk b. Gadıyy'ı ramazanda propaganda yapmaları için Merv-i Rûz'a gönderdi. Ebû Âsım Abdurrahman b. Süleym'i Tâlekân'a, Cehm b. Atıyye'yi ise ramazanın son beş gününde propoganda yapmaları için Hârezm'deki Alâ b. Hureys'in yanına gönderdi. Eğer bu tarihten önce düşmanları kendilerine engel olur veya saldırırlarsa kılıç çekip kendilerini korumalarını ve Allah düşmanlarıyla savaşmalarını emretti. Eğer düşmanları ile uğraşırken belirtilen vakitte görevlerini yapamazlarsa daha sonra yapacaklardı.

Ebû Müslim sonra Ebû'l-Hakem'in yanından ayrıldı, Sefizenc'e gitti ve ramazanın bitmesine iki gece kala Süleyman b. Kesîr'in yanına vardı. Kermânî ve Şeybân o esnada Nasr b. Seyyâr'la çarpışıyorlardı. Ebû Müslim propagandacılarını halk arasına dağıttı ve açıktan davete başladı. Bir gecede altmış köyün ahalisi yanında toplandı. Ramazanın bitmesine beş gün kala on dört zirâ' uzunluğundaki bir mızrağın ucuna takılı olan "Zıll (gölge)" isimli sancağı, onun yanına da kendisine gönderilen "Sehâb (bulut)" adlı on üç zirâ uzunluğundaki sancağını dikti. Bu esnada: **«Kendileriyle savaşılanlara ve zulmedilenlere savaş için izin**

verildi. Allah onlara yardım etmeğe kâdirdir.» (Hacc, 39) âyetini okuyordu. Kendisi, Süleyman b. Kesîr, Süleyman'ın kardeşleri ve köleleri, Sefîzenc ahalisinden daveti kabul edenler siyahlar giydiler. O gece Rub'u Harkân halkından olan kendi taraftarları için ateşler yaktılar. Bu onların bir alâmeti idi. Sabahleyin orada toplandılar. "Gölge" ve "Bulut" adlı sancaklarına verilen ismi şöyle yorumladılar: Bulut yer yüzünü kaplar ve yer yüzü hiç bir zaman gölgesiz kalmaz. Aynen onun gibi kıyamete kadar yer yüzünde bir Abbâsî halifesi eksik olmayacaktır.

Propogandacılar daveti kabul edenlerle birlikte Ebû Müslim'in yanına gittiler. İlk gidenler Tekâdüm (Taberî'de "Sekâdüm" olarak geçer.) ahalisiydi. Ebû'l-Vaddâh'la gelmişlerdi; dokuz yüz yaya, dört yüz atlı idiler. Hürmüzferre halkından da bir grup geldi. Tekâdüm ahalisinden bin üç yüz yaya ve on altı atlı da Ebû'l-Kâsım Muhriz b. İbrâhim el-Cûbânî ile birlikte geldiler, aralarında davetçilerden Ebû'l-Abbâs el-Mervezî vardı. Tekâdümlülerden bir grup tekbir getiriyor, öbür Tekâdümlüler buna tekbir ile cevap veriyorlardı. Ortaya çıkmalarından iki gün sonra Ebû Müslim'in askerleri Sefîzenc'e girdiler. Ebû Müslim Sefîzenç kalesine sığınıp kapılarını ve geçitlerini kapattı.

Ramazan bayramı gelince Ebû Müslim, Süleyman b. Kesîr'e bayram namazını kıldırmasını emretti. Askerin ortasına bir minber dikildi, namaza hutbeden önce ezansız ve ikametsiz olarak başlamasını emretti. Emevîler önce hutbe okur, sonra ezan ve ikametle namaz kılarlardı. Ayrıca Ebû Müslim Süleyman'a, namaza başlayınca peş peşe altı tekbir aldıktan sonra Kur'ân okuyup yedinci tekbirde rukûa gitmesini, ikinci rekâtta da peş peşe beş tekbir aldıktan sonra Kur'ân okuyup altıncı tekbirle rukûa gitmesini, hutbeye tekbirle başlayıp Kur'ân'la bitirmesini emretti. Emevîler birinci rek'âtta dört, ikinci rekâtta üç tekbir getirirlerdi.

Namaz bitince Ebû Müslim ve taraftarları neşeli bir şekilde hazırlanan yemeği yediler.

Ebû Müslim Handak'ta iken Nasr b. Seyyâr'a mektup yazdığı zaman mektubuna «Emîr Nasr'a» diye başlardı. Yanında bir çok kişi toplanıp kuvveti artınca mektupta kendi ismini önce yazmağa başladı.

Nasr'a şöyle bir mektup yazdı:

«... Allah'ın isimleri yücedir. Kur'ân-ı Kerîm'de bazı kavimleri kınamıştır; **«Yeminlerin en kuvvetlisi ile Allah'a yemin edip kendilerini azap ile korkutan bir peygamber gelirse milletlerin herhangi birinden daha çabuk doğru yola uyacaklarına ahdetmişlerdi. Fakat kendilerine**

azap ile korkutan bir peygamber geldiği zaman bu, onların haktan daha çok uzaklaşmalarına sebep oldu. Bu da yer yüzünde kibirlenmeleri ve kötü halleri yüzündendir. Halbuki fena bir kuruntu ancak sahibinin başına musallat olur. O halde evvelkilerin sünnetinden başka ne bekler-ler. Sen Allah'ın sünnetinde aslâ bir tebdil bulamazsın, sen Allah'ın sünnetinde asla bir tahvil bulamazsın.» (Fâtır, 42-43).

Nasr'a bu mektup çok ağır geldi, gözünün birini kırparak: «Bu, cevabı olmayan bir mektuptur.» dedi.

Ebû Müslim Sefîzenc'de iken Nasr, Yezîd isimli kölesini Ebû Müslim'le savaşmak için gönderdi. Bu, Ebû Müslim'in ortaya çıkmasından on sekiz ay sonraya tekabül eder. Ebû Müslim de Mâlik el-Heysem el-Huzâî'yi gönderdi, Âlîn (veya Bâlîn) denilen köyde karşılaştılar. Mâlik onları Rasûlüllah'ın ailesinin hâkimiyetini kabul etmeğe çağırdı, kabul etmediler, bunun üzerine savaşa girişti. İki yüz kişiydiler. Savaş sabahtan ikindiye kadar sürdü. Sâlih b. Süleyman ed-Dabbî, İbrahim b. Zeyd ve Ziyâd b. İsâ Ebû Müslim'in yanına geldiler, onları da Mâlik'e yardım etmeleri için gönderdi, ikindileyin oraya vardılar. Nasr'ın kölesi: «Bu gece bunların işini bitirmezsek yardım gelir, üzerlerine saldıralım.» dedi, saldırdılar. Savaş şiddetlendi. Abdullah et-Tâî Nasr'ın kölesine saldırdı ve esir aldı. Bundan sonra adamları yenildi. Tâî esirini kumandanlarıyla birlikte Ebû Müslim'e gönderdi. Ebû Müslim Nasr'ın kölesi Yezîd'e iyi davrandı, yaralarını tedavi ettirdi, iyileşmeye yüz tutunca ona: «İstersen yanımızda kalırsın, Allah sana doğruyu gösterir; istersen sağ salim efendine dönersin; fakat bizimle savaşmayacağına ve hakkımızda yalan söylemeyeceğine, burada gördüklerini dosduğru anlatacağına dair Allah adına söz ver.» dedi. O efendisinin yanına dönmeyi tercih etti Ebû Müslim dedi ki: «Bu adam iyi ve doğru yolda olan kişileri sizden uzaklaştıracak. Biz onlara göre İslâm yolunda değiliz.» Onlara göre puta tapmakla; mal, can ve namus dokunulmazlığına saygı göstermemekle suçlanıyorlardı.

Yezîd Nasr'ın yanına gelince Nasr ona: «Merhaba! Vallahi, onlar seni bizim aleyhimize geçirmek için hayatta bıraktılar.» dedi. Yezîd: «Vallahi, tahmin ettiğin gibi. Haklarında yalan söylememen için bana yemin ettirdiler. Onlar aynen bizim namaz kıldığımız vakitlerde ezan ve ikametle namaz kılıyorlar. Kur'ân okuyorlar, Allah'ı çok anıyorlar, Rasûlüllah'a davet ediyorlar. Sen benim efendim olmana ve onların yanında kalmayıp senin yanına dönmeyi tercih etmeme rağmen onların davasının yükseleceğini zannediyorum.» diyerek karşılık verdi. Bu, aralarındaki ilk harpti.

Bu yılda Hâzim b. Huzeyme Merv-i Rûz'da galip geldi. Nasr b. Seyyâr'ın âmili öldürüldü.

Bunun sebebi şuydu:

O Abbâsoğullarının taraftarı olarak Merv-i Rûz'a gitmek istiyordu, Benî Temim buna engel oldular. Onlara: «Ben sizden biriyim, Merv'e gidip gelmek istiyorum, galip gelirsem orası sizin olur, eğer öldürülürsem sizin için mesele yok.» dedi. Bunun üzerine ona engel olmadılar. "Kunc-i Kustâk" denilen köyde askerini topladı. Ebû Müslim'in yanından Nadr b. Subeyh de ona yardıma geldi. Hâzim Mervlilere geceleyin saldırdı. Nasr b. Seyyâr'ın oradaki âmili Bişr b. Ca'fer es-Sa'dî öldürüldü. Zilkadenin başıydı. Hâzim Ebû Müslim'e fetih haberini oğlu Huzeyme b. Hâzim ile gönderdi.

Ebû Müslim'in ortaya çıkışı hakkında şöyle bir farklı rivayet de vardır:

İmam İbrâhim Horasân'a gönderirken Ebû Müslim'i Ebû'n-Necm' in kızıyla evlendirdi, mehrini ödedi, nakiblere ona iaat etmelerini yazdı. Ebû Müslim Kûfe'nin köylerinden Hutarniyeli idi ve İdrîs b. Ma'kıl el-İclî'nin kâhyasıydı. Daha sonra sırasıyla Muhammed b. Ali'nin, onun oğlu İbrahim b. Muhammed'in, Muhammed'in oğullarından bazı imamların emrinde çalıştı. Genç yaşta Horasân'a geldi, Süleyman b. Kesir Abbâsî propogandası işini beceremiyeceğini düşünerek onu kovdu.

Ebû Dâvud Hâlid b. İbrâhim Belh Nehri'nin ilerisindeki bölgelerdeydi, fakat nerede olduğu belli değildi. Merv'e dönünce ona İmam İbrâhim'in mektubunu okudular. Ebû Müslim'i sordu, Süleyman b. Kesîr'in onu kovduğunu söylediler. Nakibleri topladı ve aralarında şöyle bir konuşma geçti.

Ebû Dâvud:

— İmamın gönderdiği kişi ve onun getirdiği mektup size geldi, siz ise onu reddettiniz. Bu konuda gerekçeniz nedir?

Süleyman:

— Yaşı genç, davet ettiğimiz kişiler ve kendimiz açısından bu işin üstesinden gelemeyeceğinden korktuk.

Ebû Dâvud:

— Aranızda Allah (c.c.)'ın, Hz. Peygamber'i seçip bütün insanlara peygamber olarak gönderdiğini inkâr eden birisi var mı?

Nakibler (bir ağızdan):

— Hayır!

Ebû Dâvud:

— Allah'ın ona haramını, helâlini, kanunlarını ve haberlerini ihtiva eden, geçmiş ve gelecek şeyleri haber veren bir kitap gönderdiğine şüpheniz var mı?»

Nakibler:

— Hayır!

Ebû Dâvud:

— Hz. Peygamberin Allah tarafından verilen görevi tam manasıyla yerine getirdikten sonra vefat ettiğinde şüpheniz var mı?

Nakibler:

— Hayır!

Ebû Dâvud:

— Ona indirilen ilim onunla birlikte mi gitti, yoksa o ilmi bıraktı da mı gitti?

Nakibler:

— Bırakıp gitti.

Ebû Dâvud:

— Peki, o ilmi ehl-i beyti ve sülâlesinin dışında birisine bıraktığını mı zannediyorsunuz?

Nakibler:

— Hayır!

Ebû Dâvud:

— Allah'ın ilim öğrettiği Rasûlüllah (s.a.v.)'ın ilimdeki vârislerinin ve onun ilminin kaynağının bu ehl-i beyt olduğunda şüpheniz var mı?

Nakibler:

— Hayır!

Ebû Dâvud:

— Görüyorum ki siz davanızda şüphe ettiniz ve onların davetini reddettiniz. Eğer bu adamın bu işi yapabileceğine inanmasalardı onu göndermezlerdi. Yardım, dostluk ve haklarını yerine getirme hususunda onlardan şüphe edilmez.

Ebû Davud'un bu sözleri üzerine Ebû Müslim'e haber gönderdiler, onu Kûmis'ten geri çevirdiler ve başlarına geçirerek itaatlerini ve bağlılıklarını bildirdiler.

Ebû Müslim'in Süleyman b. Kesîr'e karşı soğukluğu vardı, bunu Ebû Dâvud'a devamlı söylerdi.

Horasân'ın her yerine propogandacılar gönderildi. İnsanlar kitleler halinde davete icabet ettiler, böylece Ebû Müslim'in taraftarlarının sayısı gittikçe çoğaldı. Bütün Horasân'da propogandacılar açıktan faaliyette bulunmağa başladılar. İmam İbrâhim 129 yılında ona mektup yazarak hac mevsiminde haccetmesini, daveti açığa çıkarmasını, topladığı malları getirmesini, Kahtabe b. Şebîb'i de yanına almasını emretti. Ebû Müslim bu emre uyarak nakiblerden ve taraftarlarından bir grupla yola çıktı. Bu arada yolda iken İmam'dan, Horasân'a geri dönüp açıktan davete devam etmesini emreden bir mektup aldı. Malları Kahtabe ile göndermesinden daha önce bahsedilmişti. Cürcân yakınlarında konakladı. Hâlid b. Bermek ve Ebû Avn'i çağırttı. Topladıkları mallarla ve taraftarlarıyla birlikte geldiler, onları aldı ve İmam İbrâhim'e yolladı.

Kermânî'nin Öldürülmesi

Hâris b. Süreyc'in Kermânî tarafından öldürüldüğünü daha önce belirtmiştik. Onu öldürünce Merv kurtulmuş ve Nasr uzaklaşmıştı. Nasr ona karşı Sâlim b. Ahvez'i birliği ve atlılarıyla birlikte gönderdi. Yahyâ b. Nuaym eş-Şeybânî'nin Rabîa kabilesinden bin kişinin başında, Muhammed el-Müsennâ'nın Ezd kabilesinden yedi yüz atlıyla beraber, İbnü'l-Hasan b. Şeyh'in bin gencin başında, el-Cermî es-Sa'dî'nin Yemenlilerden bin kişinin başında olduğunu gördü. Sâlim, Muhammed b. el-Müsennâ'ya: «Ey Muhammed! (Kermânî'yi kasdederek) Şu tuzcuya (veya gemiciye) söyle, karşımıza çıksın.» dedi. Buna karşı Muhammed: «Ey gündelikçi kadının oğlu! Bu sözleri Ebû Ali'ye mi söylüyorsun?» dedi. Şiddetli bir şekilde çarpıştılar. Sâlim b. Ahvez yenildi, adamlarından yüzden fazlası, Kermânî'nin adamlarından ise yirmi kadarı öldü.

Nasr ve adamları yenik olarak dönünce İsmet b. Abdullah Nasr'a şöyle dedi: «Ey Nasr! Arapları rezil ettin, yapacağını yaptın, yine de paçaları sıva (hazır ol).» Sonra İsmet bir birlikle çıktı ve Sâlim'in yerinde durarak şöyle seslendi: «Ey Muhammed b. el-Müsennâ! Biliyorsun ki küçük balık büyük balığı yutamaz.» Muhammed de ona: «Ey kahpenin dölü! Erkeksen kaçma.» şeklinde karşılık verdi. Ardından Sa'dî'yi kumandan tayin edip Yemenlilerle birlikte gönderdi, şiddetli bir şekilde savaştılar. Sonunda İsmet bozguna uğrayıp Nasr'ın yanına geri döndü. Adamlarından dört yüz tanesi öldürülmüştü.

Nasr sonra onu adamlarıyla birlikte Mâlik b. Amr et-Teymî'yi gönderdi. Mâlik: «Ey Müsennâ'nın oğlu! Meydana çık.» diye seslendi. Mey-

dana çıkınca omuz kökünc bir kılıç darbesi vurdu, fakat tesir etmedi. Muhammed de bir değnekle onun başını yardı. Savaş kızıştı. Kıyasıya bir savaştan sonra Nasr'ın adamları yenildi ve onlardan yedi yüzü öldü. Kermânî'nin adamlarından ise iki yüz kişi öldü. Handekayn'a çıkıncaya kadar bütün güçleriyle savaştılar.

Ebû Müslim iki grubun birbirine var gücüyle saldırdığını ve yardım gelmeyeceğini anlayınca Şeybân'a bir mektup yazdı. Mektubu götürecek kişiye: «Mudarlıların topraklarından git, çünkü onlar sendeki mektubu elinden alıp içindekileri okuyacaklardır.» diye emir verdi. Mektupta şöyle yazıyordu: «Ben Yemenlilerde vefa ve hayır olmadığını gördüm. Onlara kesinlikle güvenme ve emin olma. Allah'ın sana Yemenlilerde istediğin şeyi göstermesini dilerim. Eğer hayatta kalırsam onlarda saç ve tırnak bırakmayacağım.» Başka bir elçiyi de Mudarlılar hakkında buna benzer ifadeleri ihtiva eden bir mektupla gönderdi. Elçiye Yemenlilerin topraklarından geçmesini emretti. Böylece iki grubun da sempatisini kazanmak istiyordu. Daha sonra Nasr b. Seyyâr'a ve Kermânî'ye şöyle yazdı: «İmam bana sizi tavsiye etti. Onun dediklerinden dışarı çıkmam.» Bundan sonra Küver'de açıktan propaganda yapılmasını emretti. Nesâ'da ilk siyah giyen kişiler Üseyd b. Abdullah el-Huzâî, Mukâtil b. Hakîm ve ibn Gazvân idi. «Ey Muhammed, ey Mansûr!» diye bağırdılar. Ebiverdliler, Merv-i Rûzlular ve Merv köylüleri de siyahlar giydiler.

Ebû Müslim Kermânî ve Nasr'ın hendeklerinin arasına kadar ilerledi. Bu iki gruptan çekindi, Kermânî'ye haber gönderip onu destekleyeceğini bildirdi. Kermânî bunu kabul edince Ebû Müslim onun tarafına katıldı. Bu durum Nasr b. Seyyâr'ın çok ağırına gitti ve Kermânî'ye haber göndererek: «Yazık sana! Aldanma, ben sana ve adamlarına ondan bir zarar gelmesinden korkuyorum. Merv'e gir, aramızda bir sulh imzalayalım.» dedi. Nasr bu şekilde onunla Ebû Müslim'in arasını açmak istiyordu. Kermânî ikametgâhına gitti, Ebû Müslim ise ordunun arasındaydı. Daha sonra Kermânî yüz atlı ile meydanda durdu, Nasr'a: «Aramızdaki anlaşmayı yazalım.» diye haber gönderdi. Nasr bir hile düşündü, üç yüz atlı ile Hâris b. Süreyc'i meydana gönderdi. Orada uzun müddet karşı karşıya kaldılar, sonra Kermânî'nin böğrüne bir mızrak vuruldu, bineğinden yere düştü. Adamları onu korumağa çalıştılar, fakat güç yetiremeyecekleri kadar büyük bir ordu ile karşı karşıya geldiler. Nasr b. Seyyâr Kermânî'yi öldürdü ve cesedi ile birlikte yanına bir de balık astırdı.

Daha sonra Kermânî'nin oğlu Ali büyük bir ordu topladı, Ebû Müslim de ona katıldı. Nasr b. Seyyâr'la savaştılar ve onu valilik ikametgâ-

bundan çıkardılar. Nasr, Merv'deki evlerden birine girdi. Ardından Ebû Müslim Merv'e gitti, Ali b. el-Kermânî de onun yanına geldi ve kendisi ile beraber olduğunu bildirdi. İdareciliği ona verdi; «Emret, ne istersen yapacağım.» dedi. Ebû Müslim: «Ben sana emir verinceye kadar olduğun gibi kal.» dedi. Ebû Müslim, Kermânî ile Nasr'ın hendekleri arasında konaklayınca Nasr onun kuvvetinin büyüklüğünü görmüş, Mervân b. Muhammed'e onun ordusunun büyüklüğünü ve İbrâhim b. Muhammed adına davette bulunduğunu bildirmişti. Şu beyitleri yazdı:

«Külün içinde ateş koru görüyorum ve onların alevlenmesinden korkuyorum.
Çünkü ateş iki çubukla tutuşturulur, harbin başlangıcı ise sözdür.
Hayret ediyorum, Emevîler uyuyorlar mı, yoksa uyanıklar mı?»

Mervân Nasr'a: «Bir olaya şahit olan orada olmayanların göremediklerini görür. O taraflardaki çıban başlarını kes.» diye haber gönderdi. Nasr: «Arkadaşımız yardım edemiyeceğini bildirdi.» dedi ve Yezîd b. Amr b. Hübeyre'ye şu beyitleri yazarak yardım istedi:

«Yezîd'e sözün en hayırlısını ulaştır; doğru söylüyorum, yalanda hayır olmadığına kesinlikle inanmaktayım.
Horasân'da bir yumurta gördüm, eğer ondan yavru çıkarsa çok şaşılır.
İki yıllık bir yavru ama, büyüdü; henüz uçmadı, fakat tüylendi.
Allah'ın süvarileriyle harp ateşini alevlendirenleri durduramaz mısın?»

Yezîd: «Kısa kes, yanımda adam yok.» diye cevap verdi.

Mervân Nasr'ın mektubunu okudu. Onun mektubu ile Ebû Müslim'in İbrâhim'e gönderdiği elçi aynı anda yerlerine ulaştılar. Elçi İbrâhim'in yanından cevabî mektupla döndü. İbrâhim bu mektupta Nasr ve Kermânî hakkında eline geçen fırsatları kaçırdığı için Ebû Müslim'e lânet ediyor, onu suçluyor ve Horasân'da Arapça konuşan herkesi öldürmesini emrediyordu. Ebû Müslim mektubu okuyunca Belkâ'daki valisine Humeyme üzerine yürümesini, İbrâhim b. Muhammed'i yakalayarak sımsıkı bağlayıp kendisine göndermesini emretti. Vali denileni yaptı, İbrâhim ele geçirildi ve Mervân onu hapsettirdi.

Horasânlıların Ebû Müslim Aleyhine Anlaşmaları

Bu yılda Horasân'daki bütün Arap kabileleri Ebû Müslim'le savaşmak üzere aralarında anlaşma yaptılar. Yine bu yılda Ebû Müslim karargâhını Sefizenc'ten Mâhuvân'a nakletti.

Bunun sebebi şuydu:

Ebû Müslim propogandasını açığa çıkarınca halk sür'atle ona katıldılar. Mervliler de geliyor, Nasr onlara engel olmuyordu. Kermânî ve Şeybân da Ebû Müslim'in faaliyetlerine karşı değillerdi, çünkü o Mervân'ın halifelik makamından uzaklaştırılması gerektiğini savunuyordu. Ebû Müslim kapıcıları ve bekçileri olmayan bir çadırda oturuyordu. Halkın gözünde büyümüştü, onun için: «Haşimîlerden hilim, vakar ve sekînet sahibi bir adam ortaya çıktı.» diyorlardı. Merv'in âbid, zâhid ve fıkıh tahsiliyle meşgul olan gençlerinden bir grup Ebû Müslim'e gelerek soyunu sordular. Ebû Müslim: «Benim faydam ve iyiliğim sizin için nesebimden daha hayırlıdır.» diye cevap verdi. Fıkıhla ilgili bazı sorular sordular, «İyilikle emredip kötülükten sakındırmanız sizin için bunlardan daha iyidir. Biz sizin sorularınızdan ziyade yardımlarınıza muhtacız, bizi mazur görün.» dedi. Gelenler: «Biz senin soyunu bilmiyoruz, ancak çok yakın bir zamanda öldürüleceğini tahmin ediyoruz. Ölümle senin arana ancak bu iki emir girebilir.» dediler. Ebû Müslim: «İnşallah her ikisini de öldüreceğim.» diye karşılık verdi. Nasr'a gidip bunları haber verdiler, «Allah sizin hayrınızı versin, nerede olduğunu bildiği şeyi arayan adam gibisiniz.» dedi. Ayrıca Şeybân'a da gelip durumu anlattılar. Nasr Şeybân'a haber gönderdi ve:, «Biz birbirimizi üzüyoruz. Beni rahat bırak, onunla savaşayım. İstersen bana katıl, onunla harp edip öldürelim veya buradan uzaklaştıralım, ondan sonra seninle aramızdaki meselemizi hallederiz.» dedi. Şeybân bu teklifi kabul etmeğe niyetlenmişti. Ebû Müslim bunu haber aldı ve Ali b. el-Kermânî'ye şöyle bir mektup yazdı: «Baban öldürüldü, onun intikamını alamadın. Biliyorum ki Şeybân'la aynı görüşte değilsin, intikam için savaşıyorsun. Şeybân'ın Nasr'la anlaşmasına engel ol.» Bunun üzerine Ali Şeybân'ın yanına gitti ve onu Nasr'la anlaşma fikrinden vazgeçirdi. Bunun üzerine de: Nasr, Şeybân'a: «Sen aldanıyorsun. Bu dava büyüyüp genişleyecek, o kadar ki her büyük beni küçük görecek.» diye haber gönderdi.

Bir şiir söyleyerek Rabîalıları ve Yemenlileri Ebû Müslim'le savaşmak üzere birliğe çağırdı.

«Merv'deki Rabîalılara ve Yemenlilere bildirin, öfkelenmenin
fayda vermediği an gelmeden öfkelensinler.
Ne diye aranızda harbi sürdürüp duruyorsunuz; gözünüz sanki
Hicazlıları görmüyor.
Dinsiz ve soysuz kişilerin gelip bir araya toplanmasından
meydana gelen bir düşman etrafınızı sarmıştır.
Sizin gibi Arap değillerdir onlar; neseplerine bakılırsa mevâlî de
değillerdir.

"Onların dinlerinin aslı nedir?" diye sorulursa bunun cevabı şudur: "Onların dini Arab'ı helâke sürüklemektir."
Öyle bir topluluk ki söylediklerini ne Hz. Peygamber'den işittim, ne de Kur'ân'da var.»

Bu esnada Ebû Müslim, Nadr b. Nuaym ed-Dabbî'yi Herât'a gönderdi. Herât'ta İsâ b. Akil b. Ma'kil el-Leysî vali idi, onu şehirden sürüp çıkardı. İbn Âkil hezimete uğramış olarak Nasr'ın yanına döndü, böylece Nadr Herât'ı ele geçirdi.

Yahyâ b. Nuaym b. Hübeyre eş-Şeybânî, İbnü'l-Kermânî'ye ve Şeybân'a şöyle dedi: «Ya siz Mudarlılardan önce helâk olursunuz veya onlar sizden önce helâk olurlar. Tercihinizi yapın.» Bunlar: «Bu nasıl olacak?» diye sordular. Cevap olarak: «Bu adam ortaya çıkalı henüz iki ay oldu. Sizin ordunuz kadar ordu topladı.» dedi. «Ne yapmamızı tavsiye ediyorsun?» diye sorduklarında ise: «Nasr ile sulh anlaşması yapın; bu durumda onlar Nasr ile savaşır ve sizi rahat bırakır, o zaman olanlar Mudarlılara olur. Eğer Nasr ile siz anlaşmazsanız, onlar anlaşırlar ve size harp açarlar. Bir saat de olsa Mudar'dan erken davranırsanız gözünüz aydın olacaktır.» diye cevap verdi.

Bunun üzerine Şeybân Nasr'a anlaşma teklifinde bulundu, o da buna olumlu cevap verdi ve Sâlim b. Ahvez'le bir andlaşma metni gönderdi. Sâlim Şeybân'ın yanına vardığında orada İbnü'l-Kermânî ve Yahyâ b. Nuaym vardı. İbnü'l-Kirmânî'ye: «Ey şaşı! Mudar kabilesinin helâkinin senin elinde olması ne kadar da münasip.» dedi ve bir sene müddetle bir anlaşma metni imzaladılar.

Ebû Müslim bunu haber alınca Şeybân'a şöyle yazdı: «Biz aylardır sizinle savaşmıyoruz; sen de bizimle üç ay savaşma, anlaşma yap.» İbnü'l- Kermânî şöyle cevap verdi: «Ben Nasr'la anlaşma yapmadım, Şeybân yaptı. Babamı öldürdüğü için benim ondan alınacak intikamım vardır, bu yüzden onunla savaşmaktan vazgeçmem.» Daha sonra da savaşı başlattı. Şeybân ise, «Verilen sözden dönmek helâl değildir.» diyerek ona yardım etmedi.

İbnü'l-Kermânî Ebû Müslim'e haber göndererek yardım istedi. Bu arada Ebû Müslim Mâhuvân'a gitti. Sefizec'te kırk iki gün kalmıştı. Mâhuvân'a gelince orada da bir hendek kazdırdı. Hendeğin iki girişi vardı. Karargâhını oraya kurdu. Güvenlik teşkilâtının başına Ebû Nasr Mâlik b. el-Heysem'i, muhafız birliğinin başına Ebû İshâk Hâlid b. Osman'ı, ordu divanına Ebû Sâlih Kâmil b. Muzaffer'i, yazışmalar görevine Eslem

b. Sübeyh'i, kadılığa Kâsım b. Müşâci' en-Nakîb'i tayin etti. Kâsım namazı kıldırıyor, ikindi namazlarından sonra kısas cezalarını uyguluyor, Hâşimîlerin faziletlerini, Emevîlerin kusurlarını dile getiren konuşmalar yapıyordu.

Ebû Müslim Mâhuvân'a yerleşince İbnü'l-Kermânî'ye: «Nasr'a karşı seninle beraberim.» diye haber gönderdi. İbnü'l-Kermânî, Ebû Müslim'le görüşmek istediğini bildirdi. Bunun üzerine Ebû Müslim onun yanına gitti ve orada iki gün kaldıktan sonra Mâhuvân'a döndü. Bu esnada 130 yılı muharrem ayının beşinci günüydü.

Ebû Müslim'in ilk görev verdiği âmil Dâvud b. Kerrâr'dı. Köleleri geri gönderdi, Şevâl denilen köyde de bir hendek kazdırdı, hendeğin sorumluluğunu Dâvud b. Kerrâr'a verdi. Kölelerden büyük bir grup toplanınca onları Ebîverd'deki Mûsâ b. Ka'b'a gönderdi. Kâmil b. Muzaffer'e ordudaki şahısların isimlerini, babalarının adlarını ve hangi şehirden olduklarını bir deftere kaydetmesini emretti. Bu işlem tamamlandığında askerlerin sayısının yedi bin olduğu görüldü.

Mudar, Rabîa ve Yemen kabileleri Ebû Müslim'e karşı birlikte savaşmak üzere anlaştılar.

Ebû Müslim meseleyi haber alınca ne yapacağı konusunda iştişare yaptı, çünkü Mâhuvân suyun alt tarafındaydı. Nasr'ın suyu kesip kendilerini susuz bırakmasından korkuyordu. Bu yüzden Âlîn'e taşındı. Mâhuvân'daki ikameti dört ay sürmüştü. Âlîn'de de bir hendek kazdırdı.

Nasr b. Seyyâr ordusunu İyâz nehri kıyısında yerleştirdi. Âsım b. Amr'ı Belâşcird'e, Ebû'z-Zeyyâl'i de Tûsan'a gönderdi. Ebû'z-Zeyyâl'in ordusu Tûsan halkına eziyet ve işkence yaptı. Halkın çoğunluğu Ebû Müslim'le beraber hendekteydi. Ebû Müslim oraya bir askerî kuvvet gönderdi. Bu birlik Ebû'z-Zeyyâl'i yendi ve adamlarından otuz kişiyi esir aldı. Ebû Müslim onlara yeni elbiseler giydirdi, yaralarını tedavi ettirdi ve serbest bıraktı.

Ebû Müslim Âlîn'e yerleşince Muhriz b. İbrâhim başkanlığında bir birliği Cîrenc'de bir hendek kazmak, taraftarları bir araya toplayarak Nasr'ın Merv-i Rûz, Belh ve Horasân'la irtibatını kesmek için gönderdi. Muhriz bin adam topladı ve Nasr'ın adı geçen şehirlerden ikmal yapmasına engel oldu.

Abdullah b. Muâviye'nin Fâris'i Ele Geçirmesi ve Öldürülmesi

Bu yılda Abdullah b. Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer Fâris'i ve şehirlerini ele geçirdi. Onun Kûfe'de ortaya çıkıp yenildiğini, daha sonra Kûfe'den ayrılıp Medâin'e doğru gittiğini daha önce belirtmiştik.

Oraya varınca Kûfelilerden ve diğer bazı kişilerden ona katılanlar oldu. Dağlara çıktılar; Hulvân, Kûmis, Isbahân ve Rey'i işgal ettiler. Kûfeli kölelerden bazıları da onun grubuna katıldı ve Isbahân'a yerleştiler.

Benû Yeşkür'ün azatlısı Muhârib b. Mûsâ Fâris'te nüfuzlu ve saygıdeğer bir kişiydi. İstahr'daki emîrlik sarayına geldi ve oradaki İbn Ömer'in âmilini kovdu. Halk Abdullah b. Muâviye'ye bey'at ettiler. Muhârib Kermân'a gitti ve orayı yağmaladı. Şâmlı bazı kumandanlar da Muhârib'e katıldılar. İbn Ömer'in Şîrâz'daki âmili Müslim b. Müseyyeb'e saldırdı ve 28 yılında onu öldürdü, Muhârib sonra İsbahân'a gitti ve orada yerleşmiş buluna nAbdullah b. Muâviye'yi İstahr'a sürdü, kendisi oraya yerleşti. Aralarında Hâşimîler bulunan bir grup onun yanına geldiler. Âmiller gönderdi ve vergi topladı. Yanında Mansûr b. Cumhûr ve Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik vardı. Daha önce geçtiği gibi Şeybân b. Abdülaziz el-Hâricî de onun yanına geldi. Ebû Ca'fer Mansûr ve Ali b. Abdullah b. Abbâs'ın iki oğlu Abdullah ve İsâ da ona katıldılar.

İbn Hübeyre Irak'a gelince Nübâte b. Hanzala el-Kilâbî'yi Abdullah b. Muâviye'ye gönderdi. Ehvâz'ın âmili Dâvud b. Hâtem'in Hübeyre tarafından görevinden alınıp yerine Nübâte'nin geçirildiği haberi Süleyman b. Habîb'e ulaşınca Kerh-i Dînâr'da yerleşti ve Nübâte ile Ehvâz'ın bağlantısını kesti ve onunla savaştı. Dâvud öldürüldü. Süleyman Ehvâz'dan Sâbûr'a kaçtı. Orası kürtlerin işgali altındaydı. Süleyman savaşmak suretiyle onları Sâbûr'dan sürüp çıkardı, sonra İbn Muâviye'ye bir mektup yazarak kendisine bey'at ettiğini bildirdi.

Muhârib b. Mûsâ el-Yeşkürî'nin daha sonra İbn Muâviye ile arası açıldı. Ondan ayrıldı, bir ordu toplayarak Sâbûr'a geldi. Abdullah'ın kardeşi Yezîd b. Muâviye ile savaştılar. Muhârib yenildi, Kermân'a geldi ve Eş'as b. Muhammed'in gelip kendisine katılmasına kadar orada kaldı. Sonra araları açıldı, İbnü'l-Eş'as onu ve on dört oğlunu öldürdü. İbn Dubâre, Dâvud b. Yezîd b. Ömer b. Hübeyre ile birlikte İstahr'a gelinceye kadar Abdullah b. Muâviye orada kaldı. İbn Hübeyre Ma'n b. Zâide'yi de gönderdi. Ma'n onlarla Merv-i Şâzân'da çarpıştı. Ma'n şöyle bir şiir söylüyordu:

«Kavmin reisi hilekâr ve aldatıcı değildir; ölümden kaçtı, fakat ölümün kucağına düştü.»

İbn Muâviye yenildi, ancak Ma'n ona dokunmadı. Savaşta Ebû Leheboğullarından biri öldürüldü, zaten Merv-i Şâzân'da Hâşimîlerden birinin öldürüleceği söyleniyordu. Bir çok esir aldılar, İbn Dubâre onların çoğunu öldürdü. Mansûr b. Cumhûr Sind'e, Abdurrahman b. Yezîd Umman'a, Amr b. Sehl b. Abdülaziz b. Mervân Mısır'a kaçtılar. Esirlerin

geri kalanı İbn Hübeyre'ye gönderildi, o da onları serbest bıraktı. İbn Muâviye oradan Horasân'a geçti. Ma'n b. Zâide, Mansûr b. Cumhûr'un peşine düştü, fakat bulamadan geri döndü.

İbn Muâviye'nin yanında içlerinde Haricilerin de bulunduğu büyük bir topluluk vardı, onlardan kırk kişi esir edildi. Aralarında Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Abbâs da vardı. İbn Dubâre ağır sözler söyledikten sonra: «Emîrü'l-Müminîne karşı olduğunu bildiğin halde İbn Muâviye'nin yanına niçin geldin?» diye sordu. O da: «Borcum vardı, onu ödemek için geldim.» diye cevap verdi. Harb b. Katan el-Hilâlî: «O benim kız kardeşimin oğludur.» diyerek hakkında şefaatçı oldu.

Abdullah b. Ali, Abdullah b. Muâviye'yi ayıpladı, adamlarını livatacılıkla suçladı. İbn Dubâre onu İbn Muâviye'nin durumunu haber vermek için İbn Hübeyre'ye gönderdi, kendisi Abdullah b. Muâviye'yi aramak için Şîrâz'a gitti ve onu orada kıstırdı. Abdullah b. Muâviye, kardeşleri Hasan ve Yezîd'i de yanına alarak adamlarının bir kısmıyla birlikte oradan akçtı, Kermân'da bir geçide girdi. Ebû Müslim'e katılmak için Horasân'a gitmek istiyordu, çünkü o Hz. Peygamber'in soyundan olanlara yardımcı olmağa davet ediyordu.

Herât yakınlarına geldi. Orada Mâlik b. Heysem el-Huzâî görevliydi. İbn Muâviye'ye haber göndererek yanına gelip gelemeyeceğini sordu. «Sizin Hz. Muhammed'in ailesine katılmağa davet ettiğinizi duydum ve geldim.» dedi. Mâlik: «Soyunu söyle, seni tanıyalım.» diye haber gönderdi. Nesebini söyleyince: «Abdullah ve Ca'fer Rasûlüllah'ın ailesinin isimlerindendir, fakat onların isimleri arasında Muâviye ismi olduğunu bilmiyoruz.» dedi. Buna karşı şöyle bir izahatta bulundu: «Dedem, Muâviye'nin yanında görevliydi. Babam doğunca Muâviye dedemden oğluna kendi ismini vermesini istemiş, o da onun bu isteğini yerine getirince, bunun karşılığında Muâviye ona yüz dirhem mükâfat vermiş.» Bu açıklama üzerine Mâlik şöyle dedi: «Pis bir ismi az bir para karşılığında satın almışsınızdır. Ebû Müslim'in davasında senin her hangi bir hakkın olduğu kanaatinde değilim.» Bu arada durumu Ebû Müslim'e bildirdi, yanındakilerle beraber yakalanıp hapsedilmesini emretti. Daha sonra Ebû Müslim'den, Muâviye'nin iki oğlu Yezîd ve Hasan'ın serbest bırakılıp Abdullah b. Muâviye'nin öldürülmesini emreden bir mektup aldı. Onu boğarak öldürdüler. Namazı kılındı ve defnedildi. Kabri Herât'tadır, meşhurdur ve ziyaret edilmektedir. Allah rahmet eylesin.

Ebû Hamza El-Haricî ve Tâlibü'l-Hakk

Bu yılda "Tâlibü'l-Hakk" diye meşhur olan Abdullah b. Yahyâ el-Hadramî tarafından Ebû Hamza ile Belc b. Ukbe el-Ezdî el-Haricî Mer-

vân b. Muhammed'e karşı muhalefet konusunda hakemlik yapmak üzere hacca gönderildiler. Hacılar Arafat'tayken aniden mızraklarının üzerine sancaklar ve siyah sarıklar bağlamış yedi yüz kadar kişi ortaya çıkıverdiler. Hacılar korktular ve niçin böyle yaptıklarını sordular. Mervân'a ve ailesine karşı olduklarını, onları istemediklerini söylediler. Mekke ve Medîne'nin o günkü valisi olan Abdülvâhid b. Süleyman b. Abdülmelik bunlara haber gönderdi ve sükûnete çağırdı. Ancak onlar: «Kendi başımıza ayrı olarak haccetmek istiyoruz.» dediler. Abdülvâhid onlarla son hacı kafilesi ayrılıncaya kadar birbirlerine dokunmayacaklarına dair anlaşma yaptı, böylece Arafat'ta yalnız başlarına kaldılar.

Abdulvâhid insanları uzaklaştırdı ve Minâ'da Sultan'ın evine gitti, Ebû Hamza ise Karnu's-Seâlib'de konakladı. Abdülvâhid; Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali, Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Osman, Abdurrahman b. Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekr, Ubeydullah b. Ömer b. Hafs b. Âsım b. Ömer b. el-Hattâb, Rabîa b. Ebî Abdurrahman ve diğer bazı kişilerden müteşekkil bir heyeti Ebû Hamza el-Haricî'ye gönderdi. Yanına girdiler, üzerinde kalın pamuklu kumaştan yapılmış bir elbise vardı. Abdullah b. Hasan ve Muhamed b. Abdullah öne ilerlediler. Onlara soylarını sordu, söyleyince memnuniyetsizlik ifadesi göstererek yüzünü öbür tarafa çevirdi. Sonra Abdurrahman b. Kâsım ve Ubeydullah b. Ömer'e soylarını sordu, söyleyince onlara karşı güler yüzlü bir tavır takındı, «Vallahi, biz sizin babalarınızın yolunda yürümek için yola çıkmadık.» dedi. Abdullah b. Hasan da onun bu sözlerine karşı: «Biz de babalarımız arasında fazilet mukayesesi yapasın diye senin yanına gelmedik. Emîr bizi bir görevle size gönderdi, Rabîa meseleyi anlatsın.» dedi.

Rabia verilen sözde durulmadığından bahsedince Ebû Hamza: «Ahdimizi bozmaktan ve sözümüzde durmamaktan Allah'a sığınırız. Yemin ederim ki boynum kesilse böyle bir şey yapmam, fakat sizinle aramızdaki sulh bozuldu.» dedi. Dönüp olanları Abdülvâhid'e anlattılar. Abdülvâhid ilk hacı grubuyla gitti ve Mekke'yi boşalttı. Ebû Hamza savaş yapmaksızın Mekke'ye girdi. Birisi Abdülvâhid hakkında şu şiiri söyledi:

«Allah'ın dinine karşı gelen bir topluluk hacc yaptı, Abdülvâhid de onlardan kaçtı.
Hanımlarını ve görevini bırakarak başı boş deve gibi kaçıp gitti.»

Abdülvâhid daha sonra Medîne'ye gitti, Medînelilere mecburî sefer emri çıkardı, verdiği tahsisatı da onar onar artırdı, başlarına da Abdü-

laziz b. Abdullah b. Amr b. Osman'ı geçirdi. Medîne'den çıktılar, Harre'ye vardıklarında kurban edilmiş develere rastladılar, yollarına devam ettiler.

Yûsuf b. Abdurrahman el-Fihrî'nin Endülüs Valiliği

Bu yılda Endülüs valisi Sevâbe b. Selâme (veya Seleme) vefat etti. Valiliği iki yıldan fazla sürmüştü. O ölünce kimin vali olacağı konusunda halk arasında ihtilâf çıktı. Mudarlılar valinin kendilerinden olması gerektiğini, Yemenliler ise kendilerinden olması gerektiğini savunuyorlardı. Bu ihtilâf yüzünden uzun süre idarecisiz kaldılar. Sümeyl fitne çıkmasından korktu ve valinin Kureyş'ten olması teklifini ileri sürdü, bunu herkes kabul etti. O esnada İlbîre'de bulunan Yûsuf b. Abdurrahman el-Fihrî'nin vali olmasını ittifakla kabul ettiler ve mektup yazarak davet ettiler. Yûsuf bu teklifi önce kabul etmedi, «Kabul etmediğin için fitne çıkarsa günahı senin boynuna...» diye haber gönderdiler. Bunun üzerine kabul edip Kurtuba'ya geldi, halk kendisine itaat etti.

Ebû'l-Hattâr Sevâbe'nin ölüp Yûsuf'un vali olduğunu öğrenince: «Sümeyl valiliği Mudarlılara peşkeş çekiyor.» diyerek Mudarlılarla Yemenlileri birbirine düşürdü.

Yûsuf bunu öğrenince Kurtuba'daki vilâyet konağından ayrıldı ve evine döndü. Ebû'l-Hattâr ise Şekande'ye gitti. Yemenliler onun etrafında, Mudarlılar ise Sümeyl'in etrafında toplandılar. Aralarında günlerce süren şiddetli bir savaş yaptılar. Böyle bir savaş Endülüs'te daha önce görülmemişti. Savaş Yemenlilerin yenilgisiyle sonuçlandı. Ebû'l-Hattâr bozguna uğrayarak Sümeyl'e ait olan bir değirmene saklandı, birileri onu ihbar etti, bunun üzerine yakalandı ve Sümeyl tarafından öldürüldü, böylece Yûsuf tekrar hükümet konağına döndü. Sümeyl'in şeref ve itibarı artmıştı. Görünüşte vali Yûsuf olmasına rağmen, işler Sümeyl tarafından yürütülüyordu.

Erbûn şehrinde İbn Alkame el-Lahmî, Yûsuf b. Abdurrahman'a karşı isyan etti, fakat çok sürmedi ve öldürülerek kellesi Yûsuf'a getirildi.

"Zimmî" diye bilinen Uzre de Yûsuf'a karşı isyan etti. Ona "Zimmî" ismi zimmîlerden yardım istediği için verilmişti. Yûsuf ona karşı Âmir b. Amr'ı gönderdi, (Kurtuba'nın "Makberatü'l-Âmir" isimli kapısına ismi verilen kişi bu zattır.) Fakat Âmir başarılı olamadı, yenilerek geri döndü. Bunun üzerine Yûsuf bizzat ordunun başına geçerek Zimmî ile savaştı. Zimmî öldürüldü, askerlerinin kökü kazındı.

Bu olayları 139 yılında Abdurrahman el-Emevî'nin Endülüs'e girmesi esnasında başka bir açıdan ele alacağız.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Mekke, Medîne ve Tâif valisi olan Abdülvâhid hacc emîrliği yaptı.

Irak'ta Yezîd b. Ömer b. Hübeyre vali idi. Kûfe kadısı Haccâc b. Âşım el-Muhâribî idi. Basra kadılığını Ubbâd b. Mansur yürütüyordu. Horasân'da Nasr b. Seyyâr vali idi ve karışıklıklar devam ediyordu.

Bu yılda Sâlim Ebû Nasr öldü. Yahyâ b. Ya'mer el-Adevî de bu yılda Horasân'da öldü. Tâbiûn fasihlerindendi, Ebû'l-Esved ed-Düelî'den nahiv öğrenmişti. Ebû'z-Zinâd (Ziyâd) Abdullah b. Zekvân, Vehb b. Keysân, Ebû Nasr Yahyâ b. Ebî Kesir el-Yemâmî, Saîd b. Ebî Sâlih, Ebû İshâk eş-Şeybânî, Hâris b. Abdurrahman, Rakabe b. Maskale el-Kûfî, Abdurrahman b. Ebû Ukayl es-Sekafî'nin kölesi Mansûr b. Zâzân (Râzân) da bu sene ölenler arasındadırlar. Mansûr'un sâlih bir kimse olduğunu herkes kabul ettiğinden cenazesine Yahudiler, Hristiyanlar ve Mecusîler de katıldılar. 131 yılında öldüğü şeklinde rivayetler de vardır.

HİCRET'İN YÜZ OTUZUNCU (M. 747-748) YILI OLAYLARI

Ebû Müslim'in Merv'e Girmesi ve Kendisine Bey'at Edilmesi

Bu yılın rebiyülâhir ayında Ebû Müslim Merv'e girdi. Cemaziyülâhirde girdiğine dair rivayetler de vardır.

Bunun sebebi İbnü'l-Kermânî ile iş birliği yapmasıydı. İbnü'l-Kermânî ve yanındaki diğer Arap kabileleri Ebû Müslim'le savaşmak için Nasr ile anlaşma yapmışlardı. Bu Ebû Müslim'in çok ağırına gitti ve onlarla savaşmak için adamlarını topladı. Süleyman b. Kesîr İbnü'l-Kermânî'nin karşısındaydı. Süleyman ona: «Dün babanı öldürüp asan Nasr ile anlaşmaya nasıl gönlün razı oluyor? Halbuki ben senin Nasr ile aynı mecliste namaz kılmağa dahi razı olmayacağını zannederdim.» Bu sözler onun aklını başına getirdi. İttifak kararından vazgeçti, böylece Arap kabileleri arasında yapılmış olan anlaşma bozulmuş oldu.

Sulh bozulunca Nasr Mudarlılarla birlikte Ebû Müslim'in yanına gelmek istedi. İbnü'l-Kermânî'nin Yemen ve Mudar kabilelerinden teşekkül eden adamları da aynı istekte bulundular. Bunun için günlerce haberci gönderdiler. Ebû Müslim aralarında tercih yapabilmesi için her iki grubun elçilerinin de gelmesini emretti, fakat önceden yanındaki şiilerle anlaşarak Rabîa ve Yemen kabilelerini tercih etmelerini söyledi ve: «Mudar kabilesi şeytanla beraberdirler, Mervân'ın adamları ve Yahyâ b. Zeyd'in katilidirler.» dedi.

İki elçi heyeti de geldi. Ebû Müslim yerine oturdu, onları da karşısına oturttu. Yanına şiilerden yetmiş kişi çağırttı ve bu iki grup arasında tercih yapmalarını söyledi. Şiilerden Süleyman b. Kesir kalktı ve konuştu. Ağzı lâf yapan bir hatipti. İbnü'l-Kermânî'yi ve adamlarını tercih etti. Sonra Nakîb Ebû Mansûr Talha b. Ruzeyk ayağa kalktı. O da Kermânî'nin adamlarını tercih etti. Arkasından Mürsid b. Şakîk söz aldı ve: «Mudar kabilesi Rasûlüllah'ın (a.s.) katilleri, Ümeyyoğullarının yardımcıları ve Mervân'ın memurlarıdırlar. Kanlarımız boyunla-

rında, mallarımız ellerindedir. Nasr b. Seyyâr da Mervân'ın emirlerini yerine getiren bir memur, onun lehinde propoganda yapan, ona "Emirü'l-Müminîn" diyen biridir. Biz Nasr'ın doğru yolda olduğunu kabul etmekten Allah (c.c.)'a sığınırız. Bu yüzden Ali b. el-Kermânî'yi tercih ediyoruz.» dedi. Şiilerin yetmişi birden: «Mürsid b. Şakîk'in söyledikleri doğrudur.» dediler. Nasr'ın elçilerinin üzerine keder ve perişanlık çöktü, İbnü'l-Kermânî'nin heyeti ise başarı kazanmış olarak döndü. Ebû Müslim Âlîn'den Mâhuvân'a döndü ve şiilere orada evler yapmalarını emretti. Allah onları Arapların kendilerine karşı iltifat etmelerinden kurtarmıştı.

Ali el-Kermânî Ebû Müslim'e haber göndererek: «Merv'e bir taraftan ben gireyim, sen de adamlarınla birlikte başka bir taraftan gir.» dedi. Ebû Müslim: «Nasr ile birleşip bana karşı harbetmeyeceğinizden emin değilim. Sen önce yalnız başına gir ve Nasr ile savaşı başlat.» diye haber gönderdi.

İbnü'l-Kermânî şehre girdi ve harbi başlattı. Ebû Müslim, Şibl b. Tahmân en-Nakîb'i atlı bir birlikle oraya gönderdi. Şibl Buhârâhuzâh sarayına yerleşti, Ebû Müslim'e gelmesi için haber gönderdi. Ebû Müslim, önünde Abdullah el-Huzâî, sağ yanında Mâlik b. Heysem el-Huzâî, solunda Kâsım b. Muçâşi' et-Temîmî olduğu halde Merv'e girdi. Bu sırada iki taraf birbiriyle savaşmaktaydı. Ebû Müslim şu âyeti okudu: **«Şehre, ahalisinin haberi olmadan girdi. Bu esnada iki adam birbirleriyle dövüşüyordu. Biri kendi tarafından, diğeri düşmanlarındandı.»** (Kasas, 15). Ebû Müslim vali konağına gidip her iki grubun savaşı durdurup askerleriyle birlikte çekip gitmeleri için haber gönderdi. Mervliler Ebû Müslim'i çok iyi karşıladılar. Ordudan bey'at alınmasını emretti. Bey'at aldığı kişiler arasında Ebû Mansûr Talha b. Ruzeyk de vardı. Bu zat nakiblerdendi. Hâşimîlerin delillerini ve Emevîlerin kusurlarını çok iyi bilirdi. (Nakibler on iki kişiydi. Yüz veya yüz dört yılında Muhammed b. Ali Horasân'a elçi gönderdiğinde davetini kabul eden yetmiş kişi arasından onları seçmişti.) Adl ile mevsuf bir zattı. Bey'at aldığı diğer kişiler ise şunlardı: Huzâa kabilesinden Süleyman b. Kesîr, Mâlik b. Heysem, Ziyâd b. Sâlih, Talha b. Ruzeyk, Amr b. A'yün; Tayy kabilesinden Kahtabe b. Şebîb b. Hâlid b. Ma'dân; Temim kabilesinden Mûsâ b. Ka'b Ebû Uyeyne, Lâhiz b. Kurayz, Kâsım b. Müşâci', Eslem b. Sellâm; Bekr b. Vâil kabilesinden Ebû Dâvud b. İbrâhim eş-Şeybânî, Ebû Ali el-Herevî, (Amr b. A'yün yerine Şibl b. Tahmân'dan bey'at aldığı da söylenir.), İsâ b. Ka'b, Ebû Ali el-Herevî yerine Ebû Müslim'in damadı (veya eniştesi) Ebû'n-Necm İsmâil b. İmrân.

Nakîbler arasında Ebû Mansûr Talha b. Ruzeyk b. Sa'd dışında babası hayatta olan yoktu. Künyesi ve nisbeti Ebû Zeyneb el-Huzâî idi.

Ebû'l-Eş'as harbine katılmış, Mühelleb'le birlikte savaşmıştı. Ebû Müslim onunla istişare eder ve katıldığı savaşlarla ilgili sorular sorardı.

Bey'at şöyle idi:

«Allah'ın Kitab'ına Rasûlüllah'ın Sünnet'ine uymak, Rasûlüllah'ın ehl-i beytine razı olmak üzere bey'at ediyorum.» Bey'at edenlere şöyle deniliyordu: «Bu bey'atle, Allah'a karşı ahdinizi ve bağlılığınızı yerine getirmeniz, hanımlarınızı boşamanız, kölelerinizi azat etmeniz ve Beytullah'a doğru yola çıkmanız, başınızdakiler vermedikçe yiyecek istememeniz boynunuzun borcu olmuştur.»

Nasr b. Seyyâr'ın Merv'den Kaçması

Daha sonra Ebû Müslim, Lâhiz b. Kurayz başkanlığında bir grubu Nasr b. Seyyâr'ı, Allah (c.c.)'in Kitab'ına davet etmek ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ehl-i beyti için rızalarını almak üzere gönderdi. Nasr Yemenli, Rabîalı ve diğer Arap kabilelerinden pek çok kişinin Ebû Müslim'e katıldığını, bu yüzden ona karşı koyamayacağını anladığından bu daveti kabul etmiş gibi göründü, gelip ona bey'at edeceğini bildirdi, öte taraftan da kaçmak için akşama kadar hileler araştırdı. Adamlarına geceleyin güvenilir bir yere çıkıp saklanmalarını emretti. Sâlim b. Ahvez Ebû Müslim'in elçilerine: «Bu gece hazırlanamıyacağız, yarın yola çıkacağız.» dedi.

Ertesi gün Ebû Müslim ordusunu öğleden sonraya kadar harbe hazırladı, Lâhiz b. Kurayz ve grubunu tekrar Nasr'a gönderdi. Yanına girdiklerinde Nasr: «Ne çabuk döndünüz?» dedi. Lâhiz: «Mutlaka gelmen gerekiyor.» diye karşılık verdi. Nasr: «Mutlaka gelmem gerekiyorsa abdest alıp çıkayım, bu arada Ebû Müslim'e bir haberci göndereyim, eğer emri böyleyse giderim, elçi dönünceye kadar da hazırlanmış olurum.» dedi. Ayağa kalkınca Lâhiz şu âyeti okudu: **Şehrin öte başından koşarak bir adam geldi ve: "Ey Musa, şehrin ileri gelenleri seni öldürmek için toplandılar. Hakkında müzakere ediyorlar. Hemen buradan çık git. Şüphesiz ben senin iyiliğini istiyorum."** (Kasas, 20).

Nasr evine girdi ve elçisinin Ebû Müslim'in yanından dönmesini bekleyeceğini söyledi. Gece bastırınca, Hakem b. Nemile en-Nümeyrî, oğlu Temîm ve hanımı Merzübâne ile birlikte kaçtı. Nasr gecikince Lâhiz ve adamları evine girdiler ve kaçtığını gördüler.

Ebû Müslim durumu haber alınca, Nasr'ın karargâhına gitti, ileri gelen adamlarını yakalatıp ellerini arkalarına bağlattı. Yakalananlar

arasında Nasr'ın güvenlik kuvveti komutanı, Sâlih b. Ahvez, kâtibi Bahterî, iki oğlu, Yûnus b. Abdeveyh, Muhammed b. Katan, Mücâhid b. Yahyâ b. Hudayn ve diğerleri vardı. Onlara bukağı vurdurdu. Ebû Müslim ve İbnü'l-Kermânî o gece Nasr'ı aramağa çıktılar, kaçıp terkettiği karısını ele geçirdiler, daha sonra da Merv'e döndüler. Nasr Serahs'a gitti, etrafında üç bin kişi toplandı. Ebû Müslim karargâhına dönünce Nasr'a gönderdiği adamlarına: «Nasr'ı şüphelendirip kaçmasına sebep olan nedir?» diye sordu. «Bilmiyoruz.» dediler. «Her hangi biriniz bir şey söyledi mi?» diye sorduğunda: «Lâhiz şu âyeti okumuştu.» diyerek âyeti naklettiler. «İşte onun kaçmasına sebep olan budur.» dedi. Sonra Lâhiz'e dönerek: «Ey Lâhiz! Dini ifsat ediyorsun.» dedi ve onu öldürttü.

Ebû Müslim Nasr'ın adamlarına ne yapması gerektiği hakkında Ebû Talha ile istişare yaptı. Ebû Talha: «Kırbacını kılıç, zindanını kabir yap.» dedi. Bunun üzerine Ebû Müslim onları öldürttü.

Nasr'a gelince, Serahs'ta bir gün kalıp Tûs'a geçti. Orada 15 gün kaldı, sonra Neysâbûr'a gitti. İbnü'l-Kermânî, Ebû Müslim'le birlikte Merv'e girdi, ona tabi oldu ve onunla birleşti.

Şeybân El-Harûrî'nin Öldürülmesi

Bu yılda Şeybân b. Seleme el-Harûrî öldürüldü.

Öldürülmesinin sebebi şuydu:

Şeybân ve Ali b. Kermânî Mervân'ın valisi olması hasebiyle Nasr'a karşı savaşmak üzere birleşmişlerdi. Şeybân'ın Nasr'a düşmanlığı, Nasr'ın Mervân'ın valisi olmasından ileri geliyordu. Şeybân Haricî mezhebindendi, İbnu'l-Kermânî ise babasını öldürdüğü için Nasr'a düşmandı. Nasr, Mudar kabilesindendi, İbnü'l-Kermânî ise Yemenliydi. İki kabile arasında öteden beri süregelen bir ihtilaf mevcuttu. Daha önce belirttiğimiz gibi İbnü'l-Kermânî Ebû Müslim'le sulh yapıp Şeybân'dan ayrılınca Şeybân Merv'den uzaklaştı; çünkü ikisiyle birlikte baş edemiyeceğini biliyordu. Nasr da Serahs'a kaçmıştı.

Ebû Müslim işlerini yoluna koyunca Şeybân'a haber gönderip kendisine bey'at etmeğe çağırdı. Şeybân: «Sen bana bey'at et.» diye cevap gönderdi. Ebû Müslim: «Bize tâbi olmuyorsan oradan uzaklaş.» diye haber gönderdi. Şeybân İbnü'l-Kermânî'den yardım istedi, fakat bu isteği reddedildi. Bunun üzerine Şeybân Serahs'a gitti, etrafına Bekr b. Vâil kabilesinden büyük bir taraftar kitlesi topladı. Ebû Müslim ona Ezd kabilesinden dokuz kişi göndererek bu işten vazgeçmesini istedi.

Şeybân elçileri tutukladı ve hapsetti. Ebû Müslim Ebîverd'deki Benû Leys'in azatlısı Bessâm b. İbrâhim'e haber göndererek Şeybân'la savaşmasını emretti, Bessâm da isteneni yaptı. Şeybân yenildi, Bessâm onu şehre kadar takip etti, kendisini ve etrafındaki Bekr b. Vâil kabilesi mensuplarından çoğunu öldürdü. Ebû Müslim'e: «Bessâm irtidat etti, suçsuz kişileri öldürüyor.» diye şikâyet edildi. Onu yanına çağırttı, askerlerinin başına başka bir kumandan geçirdi. Şeybân öldürülünce Bekr b. Vâil kabilesinden bir adam Ebû Müslim'in elçilerinden birine rastlamış ve onu öldürmüştü.

Başka bir rivayete göre Ebû Müslim Şeybân'ın üzerine başlarında Huzeyme b. Hâzim ve Bessâm b. İbrâhim bulunan kendi askerlerini göndermişti.

Kermânî'nin İki Oğlunun Öldürülmesi

Bu yılda Ebû Müslim Kermânî'nin Ali ve Osman isimli iki oğlunu öldürttü.

Bunun sebebi şuydu:

Ebû Müslim Mûsâ b. Ka'b'ı Ebîverd'e gönderdi. Mûsâ şehri fethetti ve durumu mektupla Ebû Müslim'e bildirdi. Belh'e de Ebû Dâvud'u göndermişti. Orada Ziyâd b. Abdurrahman el-Kuşeyrî vardı. Ebû Dâvud'un geldiğini haber alınca Belh, Tirmiz ve Küver-i Tahâristân'ın diğer şehirlerinin halkıyla birlikte Cûzcân'a gitti. Ebû Dâvud kendilerine yaklaşınca yönlerini Tirmiz'e doğru çevirip uzaklaştılar. Ebû Dâvud Belh'e girdi, daha sonra Ebû Müslim onu yanına çağırttı ve yerine Yahyâ b. Nuaym Ebû'l-Mîlâ'yı Belh'e gönderdi. Yahyâ Belh'e gelince eski vali Ziyâd b. Abdurrahman kendisine ittifak teklifinde bulundu. Yahyâ teklifi kabul etti, bunun üzerine, başta Ziyâd olmak üzere, Müslim b. Abdurrahman b. Müslim el-Bâhilî, İsâ b. Zür'a es-Sülemî, Tirmiz ve Belh halkı geri döndüler. Belh'e bir fersah mesafede konakladılar. Yahyâ b. Nuaym yanındaklerle birlikte şehirden çıkıp onların yanına gitti. Mudar, Rabîa, Yemen kabileleri ve bazı Acemler bir araya gelip siyah giyinenlerle savaşmak üzere anlaştılar. Üç gruptan hiç birisine de mensup olmayan Mukâtil b. Hayyân en-Nabti'yi başlarına geçirdiler.

Ebû Müslim Ebû Dâvud'a Belh'e geri dönmesini emretti. Sercinân nehri kıyısında karşılaştılar. Ziyâd ve adamları Ebû Dâvud'un arkadan saldırmasına engel olmak için, Ebû Saîd el-Kureşî'yi görevlendirip emrine silâhlı bir grup verdiler. Ebû Dâvud'un sancakları siyahtı. Savaş esnasında Ebû Saîd adamlarına Ziyâd'ın ordusunu arkadan kuşat-

malarını emretti. Arkadan yaklaştılar. Ziyâd ve yanındakiler Ebû Saîd'in adamlarının ellerinde siyah sancakları görünce bunu Ebû Dâvud'un bir tuzağı zannettiler ve paniğe kapılıp dağıldılar. Ebû Dâvud onları takip etti. Ziyâd'ın bütün adamları Sercinân nehrine düştüler, geri kalanları da öldürüldü. Ebû Dâvud onların mal varlıklarına el koydu.

Ziyâd, Yahyâ ve yanındakiler Tirmiz'e geçtiler. Belh'de işler yoluna girdi.

Ebû Müslim, Ebû Dâvud'u tekrar yanına çağırdı. Belh'e Nadr b. Subeyh el-Mürrî'yi gönderdi.

Ebû Dâvud, Ebû Müslim'in yanına gelince Kermânî'nin iki oğlu Ali ve Osman'ın aralarını açma planı hazırladılar. Ebû Müslim Osman'ı Belh'e âmil olarak gönderdi. Oraya varınca Furâfisa b. Züheyr el-Absî'yi onun yerine Belh'e tayin etti.

Mudarlılar başlarında Müslim b. Abdurrahman el-Bâhilî olduğu halde Tirmiz'den geldiler, Osman'ın adamlarıyla karşılaştılar. Aralarında çetin bir savaş oldu, Osman'ın adamları yenildi ve Müslim Belh'i ele geçirdi. Osman ve Nadr b. Subeyh bu durumu Merv-i Rûz'da öğrendiler ve onlara doğru yola çıktılar. Abdurrahman'ın adamları o gece kaçtılar, yakalanılamayacakları düşünülerek takip edilmediler. Osman'ın adamlarıyla karşılaşınca aralarında çok şiddetli bir çarpışma oldu. Nadr orada değildi. Osman'ın adamları yenildi, pek çoğu öldürüldü. Ebû Dâvud Merv'den Belh'e döndü. Ebû Müslim, Ali b. el-Kirmânî ile birlikte Neysâbûr üzerine yürüdü. Ebû Müslim'le Ebû Dâvud bir plan yaptılar. Ebû Müslim Ali'yi, Ebû Dâvud Osman'ı öldürecekti. Ebû Dâvud Belh'e gelince yanındaki Mervlilerle birlikte Osman'ı Cebel'e âmil olarak gönderdi. Belh'ten çıkınca Ebû Dâvud onu takip ettirdi ve adamlarıyla birlikte yakalayıp hapsettirdi, sonra da boyunlarını vurdurdu. Aynı gün Ebû Müslim Ali b. el-Kermânî'yi öldürdü. Ebû Müslim daha önce Ali'ye en yakın ve başarılı adamlarının kimler olduğunu sormuştu. Onlara görev vereceğini, hediye ve giyeceklerle mükâfatlandıracağını söylemişti. Böylece isimlerini tesbit ettiği önemli adamlarının tamamını öldürttü.

Kahtabe'nin İmam İbrâhim'in Yanından Gelmesi

Bu yılda Kahtabe b. Şebîb, İmam İbrâhim'in yanından onun kendisine verdiği sancakla birlikte Ebû Müslim'in yanına geldi. Ebû Müslim ona ordunun merkez kısmının kumandanlığını verdiği gibi, ayrıca azil ve tayin yetkisi de verdi. Orduya bir emirname yazarak ona itaat etmelerini emretti.

Kahtabe'nin Neysâbûr'a Gitmesi

Şeybân el-Haricî ve Kermânî'nin iki oğlu öldürülüp Nasr b. Seyyâr da Merv'den kaçınca Ebû Müslim Horasân'a hakim oldu ve şehirlerine âmiller tayin etti. Sibâ' b. Nu'mân el-Ezdî'yi Semerkand'a, Ebû Dâvud Hâlid b. İbrâhim'i Tahâristân'a, Muhammed b. Eş'as'ı Tabeseyn'e tayin etti. Mâlik b. Heysem'i güvenlik teşkilâtının başına geçirdi, Kahtabe'yi ise bazı kumandanlarla birlikte Tûs'a gönderdi. Bu kumandanlar arasında Ebû Avn Mâlik b. Yezîd, Hâlid b. Bermek, Osman b. Nehik, Hâzım b. Huzeyme ve diğerleri vardı. Kahtabe Tûs'takilerle çarpıştı ve yendi. İzdihamdan ölenler savaşta ölenlerden çoktu. Ölülerin sayısı on bini geçti.

Ebû Müslim, Kâsım b. Müşâci'i Mahacce yoluyla Neysâbûr'a gönderdi. Kahtabe'ye mektup yazıp Temîm b. Nasr b. Seyyâr ile Nâbî b. Süveyd ve Horasânlılardan bu ikisine sığınanlarla savaşmasını emretti. Şeybân b. Seleme el-Haricî'nin adamları Nasr'a katılmışlardı. Ebû Müslim, Ali b. Ma'kıl'ı on bin kişinin başına geçirerek Temîm b. Nasr'ın üzerine gönderdi ve Kahtabe ile birleşmesini emretti. Kahtabe Temîm b. Nasr'ın karargâhının bulunduğu Sûzekân üzerine gitti, askerlerini harbe hazırladı ve savaş düzenine soktu. Onları Allah (c.c.)'ın Kitab'ına, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın Sünnet'ine uymağa ve onun ailesine razı olmağa çağırdı, kabul etmediler. Aralarında çok şiddetli bir savaş cereyan etti. Temîm b. Nasr çarpışmada hayatını kaybetti, adamlarından büyük bir kısmı da öldürüldü ve malları yağmalandı. Yanındakilerin sayısı otuz bindi. Nâbî b. Süveyd kaçtı ve şehre sığındı, Kahtabe şehri kuşattı, surları delip şehre girdiler. Nâbî ve yanındakileri öldürdüler. Oğlunun ölüm haberi Nasr'a Neysâbûr'da ulaştı.

Kahtabe onun askerlerinden aldığı esirleri Hâlid b. Bermek'e göndererek kendisi Neysâbûr üzerine yürüdü. Bunu haber alan Nasr b. Seyyâr yanındakilerle birlikte Kûmis'e kaçtı. Adamları onu terkettiler, o da Cürcân'daki Nübâte b. Hanzala'nın yanına gitti. Kahtabe ordusuyla Neysâbûr'a geldi, ramazan ve şevval aylarını orada geçirdi.

Nübâte b. Hanzala'nın Öldürülmesi

Bu yılda Yezîd b. Hübeyre'nin Cürcân valisi Nübâte b. Hanzala öldürüldü. Yezîd b. Hübeyre onu Nasr'ın yanına göndermişti. Önce Fâris'e ve İsbahân'a gitti, sonra oradan Rey'e ve Cürcân'a geçti. Daha önce belirttiğimiz gibi Nasr Kûmis'de idi. Ona: «Kûmis bizim için güvenli

değil.» denildi, bunun üzerine Nübâte'nin yanına gitti, orada hendekler kazdılar.

Kahtabe zilkade ayında Cürcân'a geldi. Orada etrafındakilere: «Ey Horasânlılar! Kimin üzerine saldırıyorsunuz ve kiminle savaşacaksınız biliyor musunuz? Allah'ın evini yıkan bir kavmin geride kalanlarıyla savaşacaksınız.» dedi. Hasan b. Kahtaba öncü birliğine kumanda ediyordu, Bir grup adamını Nübâte'nin silâh deposuna saldırmaları için gönderdi. Oranın başında Züeyb isimli birisi bulunuyordu. Bunlar geceleyin Züeyb'i ve yanındaki yetmiş kişiyi öldürdüler ve Hasan'ın yanına döndüler.

Kahtabe Nübâte'nin ve Şâmlıların karşısında ordusunu savaş düzenine soktu. Karşılarında eşi görülmemiş muazzam bir ordu vardı. Horasânlılar onları görünce korktular ve bu korkularını açığa çıkaran konuşmalar yaptılar. Durumu farkeden Kahtabe onlara şöyle bir hitabede bulundu: «Ey Horasânlılar! Bu ülkeler sizin babalarınıza aitti. Âdil ve güzel ahlâklı olduklarından dolayı düşmanlarına galip gelirlerdi. Bu tavırları değişti ve Allah'ın gazabına uğradılar. Allah onların güçlerini ellerinden alıp yeryüzünün en zelil ve aşağı kavmini başlarına musallat etti. Beldeleri işgale uğradı. Onlar da bir müddet adaletle hükmettiler. Allah'a karşı görevlerini yerine getirdiler ve mazlûmlara yardım ettiler. Sonra onlar da tavır değiştirip zulmetmeğe, ehl-i beytin iyi ve takvâ sahibi fertlerini tehdit etmeğe başladılar. Bunun üzerine Allah (c.c.) onların üzerine sizi musallat etti, intikamınızı alıp onları en ağır bir şekilde cezalandırmanıza fırsat verdi. İmam böyle bir toplulukla karşılaşıp galip geleceğimize dair müjde verdi.» 130 senesi zilhicce ayında savaşa başladılar. Savaştan önce Kahtabe ordusuna: «Bu ay bu günde galip geleceğinizi imam bana haber verdi.» dedi. Ordunun sağ kanadında oğlu Hasan vardı. Şiddetli bir savaş yaptılar. Nübâte öldürüldü, Şâmlılar yenildi. Onlardan on bin kişi öldürüldü. Nübâte'nin başı Ebû Müslim'e gönderildi.

Kudeyd'de Ebû Hamza el-Haricî Vak'ası

Bu yılda safer ayının yedinci günü Kudeyd'de Medine halkı ile Ebû Hamza arasında bazı olaylar meydana geldi.

Daha önce de zikrettiğimiz gibi Abdülvâhid b. Süleyman Medinelileri sefer göreviyle şehir dışına göndermiş, başlarına da Abdülaziz b. Abdullah'ı geçirmişti. Şehirden çıktılar, "Harre" denilen yerde boğazlanmış develere rastladılar. Yola devam ettiler, Akîk'a gelince sancak-

ları semüre ağacına takıldı ve mızrağı kırıldı. Bu olayı Medîne' den çıkmalarının uğursuz geleceği şeklinde yorumladılar. Ebû Hamza' nın elçileri gelince onlara: «Bizim sizinle savaşmağa niyetimiz yok, bırakın düşmanlarımızla karşılaşmak için yolumuza devam edelim.» dediler. Medîneliler bunu kabul etmediler, yollarına devam ettiler ve Kudeyd'e kadar ilerlediler. Medîneliler harbe alışık olmayan şehir halkı idiler, bu yüzden Ebû Hamza'nın anarşist adamları onlara gaflet halinde ansızın saldırıp hepsini öldürdüler. Öldürülenler Kureyşliydi, aralarında soylu ve eşraftan kişiler vardı. Çoğu öldürüldü, perişan bir vaziyette Medîne'ye döndüler. Haberi alan Medîneli kadınlar öldürülen yakınları için ağıt tutmağa başladılar ve evlerinden çıktılar. Öldürülenler o kadar çoktu ki neredeyse Medîne'de kadın kalmadı.

Bir rivayete göre Kudeyd'deki Medînelilerin yerini Ebû Hamza'ya Huzâa kabilesi haber vermişti. Öldürülenlerin sayısının yedi yüze ulaştığı söylenir.

Ebû Hamza'nın Medîne'ye Girmesi

Ebu Hamza bu yılın safer ayının yedinci günü Medîne'ye girdi ve Abdülvâhid Şâm'a gitti. Ebû Hamza Medînelilere şöyle dedi: «Biz sizinle savaşmak istemiyoruz, bırakın düşmanlarımızla karşılaşalım.» Medîneliler bunu kabul etmediler, bunu üzerine onlardan bir çoğunu öldürdü, Medîne'ye girdi, minbere çıktı ve şöyle hitabetti:

«Ey Medîneliler! Şaşının (yani Hişâm b. Abdülmelik'in) zamanına yetiştim. Ürünleriniz afete uğramıştı da ona, sizden haraç almaması için mektup yazmıştınız, o da bunu kabul etmişti; zenginin zenginliği, fakirin fakirliği arttı. Ona: "Allah hayrını versin." demiştiniz. Allah sizi de, onu da hayırla mükâfatlandırmadı. Ey Medîneliler! Biliniz ki biz memleketimizden şımarıklık, böbürlenme, idareye hakim olma, intikam alma veya boş veyler için çıkmadık. Hakkın ışıklarının söndürüldüğünü, hakkı söyleyenlere baskı yapıldığını, âdil davrananların öldürüldüğünü gördük. Bu yüzden geniş yer yüzü bize dar gelmeğe başladı. Allah'a itaata ve Kur'ân'la hükmetmeğe davet eden bir davetçi işittik, çağrısını kabul ettik. **«Kim Allah'a çağıranların davetini kabul etmezse, yer yüzünde başına geleceklere engel olamaz.»** (Ahkâf, 32). Farklı kabilelere mensubuz. Sayıca az ve zayıfız. Allah bizi himaye etti ve yardımıyla destekledi, lütfuyla bizi birbirimize kardeş yaptı. Sonra Kudeyd'de adamlarınıza rastladık, onları Allah'a itaate ve Kur'ân'ı uygulamağa davet ettik. Onlar da bizi Şeytana ve Mervanoğullarına itaate davet et-

tiler. Yemin ederim ki doğru yolla sapıklığın arası ayrılmıştır. Sonra sendelemeğe başladılar. Şeytan onlara üstün geldi, kanlarını coşturdu, vehim ve şüphelerinin doğru olduğuna inandırdı. Allah'ın dininin yardımcıları, grup grup ve askerî birlikler halinde keskin ve parlak kılıçlarla geldiler. Bizim değirmenimiz döndü, onların değirmeni ise her sapığın şüpheleneceği şekilde döndü.

Ey Medîneliler! Eğer Mervân ve ailesine yardım ederseniz Allah kendi katından bir azapla veya bizim ellerimizle kökünüzü kazır. «**Müminlerin kalbine de şifa verir.**» (Tevbe, 14). Ey Medîneliler! İlkleriniz en hayırlı ilklerdir, sonlarınız ise en kötü sonlar oldular.

Ey Medîneliler! Bana söyleyiniz, Allah Kitab'ında kuvvetli zayıf herkes için sekiz hisse farz kılmadı mı? Hissesi olmayan dokuzuncu kişi geldi, Rabbine karşı büyüklenerek ve harbederek hissesi olmayan şeyi aldı.

Ey Medîneliler! Duydum ki adamlarımı az, tecrübesiz ve çıplak ayaklı görüyormuşsunuz. Yazıklar olsun! Rasûlüllah (s.a.v.)'ın ashâbı da genç, tecrübesiz ve çıplak ayaklı değiller miydi? Allah'a yemin ederim ki onlar gençliklerine rağmen olgun, gözlerini kötülüklerden çeviren, bâtıla gitmede ayakları ağır kişilerdir. Medînelilere karşı en güzel duygu ve davranışlar içindedirler.»

Sonra eğildi ve şöyle dediği işitildi: «Kim zina ederse kâfirdir, kim hırsızlık yaparsa kâfirdir. Bunların kâfir olduğunda şüphe eden de kâfirdir.»

Ebû Hamza Medîne'de üç ay kaldı.

Ebû Hamza el-Harici'nin Öldürülmesi

Sonra Ebû Hamza Medînelilere veda etti ve şöyle dedi: «Ey Medîneliler! Biz Mervân'la savaşmağa gidiyoruz, eğer zafer kazanırsak kardeşlerinize adaletle muamele edeceğiz, onları peygamberinizin sünnetine yönelteceğiz. Sizin temenni ettiğiniz şey başımıza gelirse "**Zulmedenler yakında hangi dönüş yerine döneceklerini bileceklerdir.**"» (Şuarâ, 227).

Sonra Şâm'a doğru yürüdü. Bu esnada Mervân askerlerinden dört bin atlı seçip başlarına Hevâzin kabilesinin Sa'd kolundan Abdülmelik b. Muhammed b. Atıyye'yi geçirmiş, süratli ve vakarlı bir şekilde yü-

rümelerini, Haricilerle savaşmalarını, galip geldikleri takdirde Yemen'e kadar ilerleyip Tâlibü'l-Hakk Abdullah b. Yahyâ ile savaşmalarını emretmişti.

İbn Atiyye yola çıktı ve Vadi'l-Kurâ'da Ebû Hamza ile karşılaştı. Ebû Hamza adamlarına: «Onları sınayıncaya kadar savaşa başlamayın.» dedi. Haricîler: «Kur'an ve onu uygulama konusunda görüşünüz nedir?» diye seslendiler. İbn Atiyye: «Çuvala koyarız.» diye cevap verdi. «Yetim malı konusunda ne dersiniz?» diye sordular, «Malını yeriz, anasıyla günah işleriz.» diye cevap verdiler. Bir takım sorular daha sorup cevaplarını aldıktan sonra savaşa başladılar. Akşam olunca: «Ey İbn Atiyye! Sana yazıklar olsun! Allah geceyi dinlenme ve sükûnet vakti olarak nitelendirdi, sen de harbi bırak.» dediler. O bunu kabul etmeyerek savaşa devam etti. Ebû Hamza yenildi, adamlarından çoğu öldü ve Medîne'ye döndüler. İbn Atiyye peşlerinden takip etti ve onları da öldürdü, sonra da bir ay süre ile Medîne'de kaldı.

Ebû Hamza ile beraber öldürülenler arasında Medîneli Abdülaziz el-Kârî el-Medenî en-Nahvî de vardı. Harici mezhebinden olduğunu gizlerdi. Ebû Hamza Medîne'ye girince ona katılmıştı. Haricîler öldürülürken o da öldürüldü.

Abdullah b. Yahyâ'nın Öldürülmesi

İbn Atiyye Medîne'de bir ay kaldıktan sonra Velîd b. Urve b. Muhammed b. Atiyye'yi Medîne'ye, Şâmlı bir adamı da Mekke'ye vali tayin ederek Yemen üzerine yürüdü. Tâlibü'l-Hakk Abdullah b. Yahyâ onun Yemen'e geldiğini San'â'da öğrendi. Yanındakilerle beraber İbn Atiyye ile karşılaşmak üzere yola çıktılar. Yapılan savaşta Abdullah b. Yahyâ öldürüldü, kellesi Mervân'a yollandı. İbn Atiyye sonra San'â'ya geçti.

İbn Atiyye'nin Öldürülmesi

İbn Atiyye San'â'da bir müddet kaldıktan sonra Mervân'dan, acele gelip hacc emîrliği yapmasını emreden bir mektup aldı. On iki adamla Mervân'ın emrini yerine getirmek üzere yola çıktı. Ordusu kırk bin kişiydi. Askerlerini ve atlarını San'â'da bıraktı. "Cürf" denilen yere geldiklerinde Cühâne el-Murâdî'nin iki oğlu büyük bir grupla yollarını kestiler. «Eşkıyâ mısınız?» diye sordular. İbn Atiyye, Mervân'ın hacc emîrliği görevine dair gönderdiği yazıyı çıkardı ve: «Bu Emîrü'l-Mü-

mininin görev emri, ben de İbn Atiyye'yim.» dedi. Buna inanmadılar ve eşkıya olduklarında ısrar ettiler. İbn Atiyye onlarla kıyasıya savaştı, fakat öldürüldü.

Kahtabe'nin Cürcân'daki Katliamı

Bu yılda Kahtabe b. Şebîb Cürcânlılardan otuz bin kişiyi öldürttü.

Bunun sebebi şuydu:

Nübâte b. Hanzala'nın öldürülmesi üzerine Cürcânlıların kendisine karşı isyan edecekleri haberini almıştı. Onları bir araya topladı ve otuz bin kadar kişiyi öldürttü. Nasr Kûmis'ten, Huvâru'r-Rey'e gitti ve o esnada Vâsit'ta bulunan İbn Hübeyre'ye Horasân'ın ileri gelenlerinden bir elçi grubu göndererek yardım istedi. İçinde bulunduğu zor durumu şöyle dile getirdi: «Ben Horasânlılara yalan söylediğim için artık onlardan bana inanan hiç kimse kalmadı. İşime yaramayacak yüz bin kişi göndereceğine vakit geçmeden derhal on bin kişi gönder.» İbn Hübeyre, Nasr'ın elçisini hapsetti, bunun üzerine Nasr Mervân'a elçi gönderdi ve: «Horasânlılardan bir grubu yardım istemek için İbn Hübeyre'ye gönderdim, başıma gelenleri anlattım; fakat o yardım göndermediği gibi elçimi de hapsetti. Ben şu anda evinden dış odaya, oradan salona, salondan avluya çıkarılan adam gibiyim. O adam yardım edecek birini bulursa evine döner ve orada kalır. Eğer evin dışına, yani sokağa atılırsa evsiz barksız kalır.» diye şikâyette bulundu.

Mervân İbn Hübeyre'ye bir mektup göndererek Nasr'a yardım etmesini emretti, ayrıca durumu Nasr'a da bildirdi. Bunun üzerine İbn Hübeyre, İbn Gatîf başkanlığında kalabalık bir ordu hazırlayarak Nasr'a gönderdi.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Velîd b. Hişâm Sâife üzerine sefere çıktı, Amk'a indi ve orada Maraş kalesini yaptırdı. Bu yıl içinde Basra'da veba salgını çıktı.

Muhammed b. Abdülmelik b. Mervân bu yılda hacc emirliği yaptı. Mekke, Medine ve Tâif valiliği görevini yürütüyordu. Irak'ta Yezîd b. Ömer b. Hübeyre vardı. Kûfe kadılığında Haccâc b. Âsım el-Muhâribî, Basra kadılığında Ubbâd b. Mansûr bulunuyordu. Horasân valiliğinin durumuysa yukarıda anlatıldığı gibiydi.

⁂

Ebû Ca'fer, bu yılda Muhammed b. Abdülmelik'in hacc emîrliği yaptığını, Mekke ve Medîne valisi olduğunu belirtir. Daha önceyse Medîne valiliğinde Urve b. Velîd'in bulunduğunu kaydeder. 31 senesinin sonlarında Mekke, Medîne ve Tâif valiliğinin Urve'nin elinde olduğunu ve bu yıldaki hacc emîrliğini onun yaptığını söyler.

⁂

Bu yılda Abdullah b. Abbâs'ın azatlılarından Ebû Ca'fer Yezîd b. Ka'kâ' el-Kârî el-Mahzûmî Medîne'de vefat etti. Kudeyd'deki Ebû Bekir b. Abdurrahman'ın mevâlîsinden olduğu da söylenir. Yine bu yılda vefat eden kişiler arasında şunlar vardır: Eyyûb b. Ebû Temîme es-Sahtiyânî (29 yılında vefat ettiği de nakledilir, vefat ettiğinde yaşı altmış üçtü), İshâk b. Abdullah b. Ebî Talha el-Ensârî (132 veya 134 yılında vefat ettiğine dair rivayetler de vardır (Künyesi Ebû Nüceyh'ti.), Ebû Vecre es-Sa'dî Yezîd b. Ubeyd, Muhammed b. Mahreme b. Süleyman (Yetmiş yaşındaydı.), Ebû'l-Huveyris, Yezîd b. Ebû Mâlik el-Hemedânî, Yezîd b. Rûmân, İkrime b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm, Fakîh Ebû Abdullah Abdülaziz b. Rufey' el-Mekkî (Yüz yaşındaydı, çok evlendiğinden dolayı kadınlar nikâhı altında uzun süre kalamazdı.), Ömer b. Abdülaziz'in kâtibi İsmâil b. Ebî Hakem, Yezîd b. Ebân er-Reşk (Basra'da kassâmdı.), Hafs b. Süleyman b. Muğîre (80 yılında doğmuştu, Âsım kıraatının ravilerindendir.).

HİCRET'İN YÜZ OTUZ BİRİNCİ (M. 748-749) YILI OLAYLARI

Nasr b. Seyyâr'ın Ölümü

Bu yılda Nasr b. Seyyâr Rey yakınlarındaki Sâve'de öldü.

Oraya gitmesinin sebebi şuydu:

Nübâte'nin öldürülmesinden sonra Nasr Huvâru'r-Rey'e gitmişti. Oranın vâlisi Ebû Bekir el-Ukaylî idi. Kahtabe 131 senesi muharrem ayında oğlu Hasan'ı Nasr'ın üzerine gönderdi, sonra da Ebû Kâmil, Ebû'l-Kâsım Muhriz b. İbrâhim ve Ebû'l-Abbâs el-Mervezî'yi oğlu Hasan'a yardım etmeleri için yolladı. Bunlar Hasan'ın bulunduğu yere yaklaşınca Ebû Kâmil onlardan ayrıldı, askerlerini bırakarak Nasr'ın yanına gitti. Ona iltihak etti ve ayrılmış olduğu ordunun yerini haber verdi.

Nasr onların üzerine bir ordu gönderdi. Kahtabe'nin ordusu ağırlıklarını bırakarak kaçtı, Nasr'ın adamları terk edilen eşyaları aldılar. Nasr bu eşyaları İbn Hübeyre'ye gönderdi. İbn Gatîf Rey'de bu heyetin karşısına çıktı ve ellerindeki eşyaları alarak İbn Hübeyre'ye kendisi gönderdi. Nasr buna çok kızarak: «İbn Hübeyre'yi terk edeceğim, kendisinin ve oğlunun hiç bir işe yaramadıklarını anlayacaklar.» dedi.

İbn Hübeyre İbn Gatîf'i üç bin kişiyle Nasr'a göndermişti. İbn Gatîf Rey'de kalıp Nasr'ın yanına gitmedi. Nasr Rey'e geldi. Oranın valisi Habîb b. Yezîd en-Nehşelî idi. Nasr Rey'e gelince İbn Gatîf oradan ayrılıp Hemedân'a gitti. Orada Mâlik b. Edhem b. Muhriz el-Bâhilî valiydi. İbn Gatîf oradan Isbahân'a Âmir b. Dubâre'nin yanına geçti. Nasr Rey'de iki gün kaldıktan sonra hastalandı. Sedyede taşınıyordu. Sâve'ye geldiklerinde öldü. Adamları onun ölümü üzerine Hemedân'a gittiler.

Öldüğünde rebiyülevvelin on ikinci gecesiydi. Seksen beş yaşındaydı. Başka bir rivayete göre, Nasr Huvâru'r-Rey'den Rey'e doğru yola çıktıktan sonra Rey'e girmeyip Rey'le Hemedân arasında bir geçide girdi ve orada öldü.

Kahtabe'nin Rey'e Girmesi

Nasr b. Seyyâr ölünce Hasan b. Kahtabe Huzeyme b. Hâzim'i Semnân'a gönderdi. Kahtabe Cürcân'dan geldi ve Ziyâd b. Zürâre el-Kureşî' yi öncü birliğiyle gönderdi. Ziyâd, Ebû Müslim'e katıldığına pişman olmuştu. Kahtabe'den ayrılarak Âmir b. Dubâre'ye katılmak için Isbahân'ın yolunu tuttu. Bunu haber alan Kahtabe Müseyyeb b. Züheyr ed-Dabbî'yi onun peşinden gönderdi. Ertesi gün ikindi namazından sonra yetiştiler, kendisini ve yanındakilerin hepsini öldürdüler. Sonra Müseyyeb b. Züheyr Kahtabe'nin yanına döndü.

Kahtabe daha sonra Kûmis'e gitti, orada oğlu Hasan vardı. Huzeyme b. Hâzim Semnân'a geldi, Kahtabe de oğlu Hasan'ı Rey'e gönderdi.

Habîb b. Büdeyl en-Nehşelî ve yanındaki Şâmlılar Hasan'ın geldiğini haber alıp Rey'den çıktılar. Hasan safer ayında Rey'e girdi ve babası gelinceye kadar orada bekledi. Kahtabe Rey'e gelince mektupla durumu Ebû Müslim'e bildirdi.

Reylilerin çoğu Süfyânî ve Emevî taraftarı oldukları için Abbâsoğulları Rey'de hakimiyetlerini kurunca çoğu şehri terk ettiler. Ebû Müslim onların mallarına el konulmasını emretti. 132 senesinde hacdan dönerken Kûfe'de kaldılar ve Seffâh'a mektup yazarak Ebû Müslim'in kendilerine zulmettiği şeklinde şikâyette bulundular. Seffâh, Ebû Müslim'e mallarının geri verilmesini emretti. Ebû Müslim onların durumlarını anlattı ve düşmanlıklarını dile getirdi. Seffâh itirazı kabul etmeyip mallarının geri verilmesinde ısrar etti. Bunun üzerine Ebû Müslim mallarını iade etti.

Kahtabe Rey'e girip yerleşince bir takım ihtiyat tedbirleri aldı. Sokakları tutturdu, izni olmadan kimse sokağa çıkamıyordu. Rey'de bir müddet kaldıktan sonra Destbî'de Haricîlerden ve hırsızlardan bir grubun toplandığını haber aldı. Ebû Avn komutasında büyük bir orduyu onların üzerine gönderdi. Yanlarına varınca onları Allah'ın Kitab'ına, Rasûlüllah'ın Sünnet'ine uyup ehl-i beyte razı olmağa davet etti; kabul etmediler, bunun üzerine savaş başladı. Şiddetli bir savaştan sonra onları yendi. Bir kısmı teslim oldu, Ebû Avn onlara emân verdi; bir kısmı Ebû Avn'a katıldı, bir kısmı da ayrılıp gitti.

Ebû Müslim Taberistân'daki Asbehbiz'e mektup yazarak kendisine itaat edip haraç vermesini istedi, ancak bunu kabul etmedi. Dünbâvend'in reisi Masmegân'a da aynı şekilde mektup yazdı. Masmegân: «Sen Haricî (isyancı)'sin, davan yok olacak.» diye cevap verdi.

Ebû Müslim buna kızdı ve Rey'deki Mûsâ b. Ka'b'a mektup yazarak itaat edinceye kadar onunla savaşmasını emretti. Mûsâ emri yerine getirdi, üzerine yürüdü, fakat o yine itaat etmemekte direndi. Mûsâ ordusunu oraya yerleştirdi, fakat arazinin sarp ve dar oluşundan dolayı başarılı olamadı. Masmegân Mûsâ'nın üzerine her gün Deylemlilerden bir sürü adam gönderiyordu. Yolları tutuyor, erzak ikmaline engel oluyordu. Mûsâ'nın adamlarından çoğu öldü veya yaralandı.

Mûsâ bir şey yapamayacağını anlayınca Rey'e döndü. Masmegân Mansûr devrine kadar itaatsizlikte direndi. Mansûr onun üzerine Hammâd b. Amr komutasında büyük bir ordu gönderdi ve Dünbâvend fethedildi.

Ebû Müslim Kahtabe'nin Rey'e hakim olduğuna dair mektubunu alınca Merv'den Neysâbûr'a gitti.

Kahtabe Rey'e girdikten üç gün sonra oğlu Hasan'ı Hemedân'a gönderdi. Hasan oraya yaklaşınca Mâlik b. Edhem ile yanındaki Şâmlılar ve Horasânlılar Nihâvend'e gittiler. Daha bir çok kişi de Hemedân'dan ayrıldı. Hasan Hemedân'a girip oradan Nihâvend'e geçti, şehre dört fersah mesafede konakladı. Kahtabe, Bâhilî'nin azatlısı Ebû Cehm b. Atiyye başkanlığında yedi yüz kişiyle yardım gönderdi. Şehri kuşatıncaya kadar da yardım göndermeğe devam etti.

Âmir b. Dubâre'nin Öldürülmesi ve Kahtabe'nin Isbahân'a Girmesi

Âmir'in öldürülmesinin sebebi şuydu:

Abdullah b. Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer, İbn Dubâre'ye yenilince Horasân'a kaçtı ve Kirmân yoluna doğru girdi, Âmir de onu takip etti. Nübâte b. Hanzala'nın öldürüldüğü haberi İbn Hübeyre'ye Cürcân'dayken ulaştı. Haberi alır almaz Kirmân'daki İbn Dubâre'ye ve oğlu Dâvud b. Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'ye derhal Kahtabe'nin üzerine gitmelerini emretti. Elli bin kişiyle yola çıktılar ve Isbahân'a vardılar. İbn Dubâre'nin ordusuna "orduların ordusu" deniliyordu.

Kahtabe onlara kumandanlardan bir grup gönderdi. Bu grubun başına da Mukâtil b. Hakîm el-Akkî'yi geçirdi. Bunlar Kum şehrine kadar ilerlediler.

İbn Dubâre Hasan b. Kahtabe'nin Nihâvend'e geldiğini haber alınca yanındaki Mervân'ın adamlarıyla beraber ona yardım etmek için yo-

la koyuldu. Akkî Kum'dan durumu Kahtabe'ye bildirdi. Bunun üzerine Kahtabe Rey'den ayrıldı ve Mukâtil b. Hakîm el-Akkî'ye katıldı. Sonra yola devam etti. Onlar, İbn Dubâre ve Dâvud b. Yezîd b. Hübeyre birbirleriyle buluştular. Kahtabe'nin ordusu yirmi bin kişiydi. Aralarında Hâlid b. Bermek vardı. İbn Dubâre'nin ordusuysa yüz bin kişiydi. Yüz elli bin olduğu şeklinde rivayetler de vardır. Kahtabe mızrağın ucuna Kur'ân takılmasını emrederek: «Ey Şâmlılar! Sizi Mushaf'ın içindekilere davet ediyoruz.» diye seslendi. Buna karşı ağır ve kötü sözlerle karşılık verdiler.

Kahtabe adamlarına hamle yapmalarını emretti. Akkî onların üzerlerine saldırdı. Askerler coştu, çok sürmeden Şâmlılar yenildi ve çoğu öldürüldü. İbn Dubâre de yenildi ve karargâhına girdi. Kahtabe ardından gitti. İbn Dubâre: «Bana doğru gelin, bana doğru gelin!» diye bağırdı, ancak yardım etme imkânı bulamadılar. Dâvud b. Hübeyre de hezimete uğradı. İbn Dubâre'nin durumunu sorduğunda: «Yenildi.» dediler. «Kötü şansa lânet olsun.» dedi ve öldürülünceye kadar savaştı.

Ordusunun mallarını yağmaladılar. Değeri hesap edilemeyecek kadar çok köle, silâh, eşya, at ele geçirdiler. Bu kadar çok mal ve eşya hiç bir orduda görülmemişti, sanki bir şehir gibiydi. Sayılamayacak kadar barbat, tanbur, klarnet ve şarap vardı.

Kahtabe zafer haberini oğlu Hasan'a Nihâvend'deyken verdi. Olay recep ayında Isbahân dolaylarında meydana geldi.

Kahtabe'nin Nihâvendlilerle Savaşıp Şehri Fethetmesi

İbn Dubâre öldürülünce Kahtabe onun ölüm haberini Nihâvend'i kuşatmakta olan oğlu Hasan'a bildirdi. Mektubu alınca o ve ordusu tekbir getirdiler. Haberi herkese duyurdular. Âsım b. Umeyr es-Sa'dî: «İlân ettikleri ölüm haberi doğrudur. Hasan b. Kahtabe'ye saldırın. Babası gelmeden veya yardım göndermeden istediğiniz yere gidersiniz.» dedi.

Yayalar: «Siz atlara binip gidecek ve bizi burada mı bırakacaksınız?» dediler. Mâlik b. Edhem el-Bâhilî: «Kahtabe gelinceye kadar buradan ayrılmam.» dedi.

Kahtabe Isbahân'da yirmi gün kaldı, sonra oğlunun yanına gidip Nihâvend'i şaban, ramazan ve şevval ayları süresince kuşattılar. Şehre karşı mancınıklar yerleştirdi. Nihâvend'deki Horasânlıları kendine katılmağa davet etti ve emân verdi, fakat kabul etmediler.

Sonra haber göndererek aynı çağrıyı Şâmlılara yaptı. Onlar bu daveti kabul ettiler ve kendisi şehir halkını savaşla meşgul ederken kalenin kapısını açacaklarını bildirdiler. Şehrin kapısını açıp dışarı çıktıklarını gören Horasânlılar da çıkmak istediler. «Bizim ve sizin için emân aldık.» dediler. Horasânlıların ileri gelenleri de dışarı çıktılar. Kahtabe onlardan her birini komutanlarından birisine verdi ve şöyle ilân ettirdi: «Kimin elinde şehirden çıkıp yanımıza gelen esirlerden varsa boynunu vursun ve başını bize getirsin.» Emir yerine getirildi, böylece Şâmlılar hariç Ebû Müslim'den kaçan kim varsa öldürülmüş oldu. Kahtabe böylece Şâmlılara karşı sözünde durdu. Düşmanlık yapmayacaklarına dair onlardan söz aldı. Hiç birini öldürmedi, hepsini serbest bıraktı.

Horasânlılardan öldürülenler şunlardı: Ebû Kâmil, Hâtim b. Hâris b. Süreyc, Nasr b. Seyyâr'ın oğlu Âsım b. Umeyr, Ali b. Akîl ve Beyheş.

Kahtabe Nihâvend'i muhasara edince oğlu Hasan'ı Mercü'l-Kal'a'ya gönderdi. Hasan da Hâzim b. Huzeyme'yi Hulvân'a öncü birliğiyle sevk etti. Burada Abdullah b. Ali el-Kindî valiydi, Hasan'ın geldiğini işitince Hulvân'ı terk edip kaçtı.

Şehrezûr'un Fethi

Kahtabe bundan sonra Ebû Avn Abdülmelik b. Yezîd el-Horasânî ve Mâlik b. Tarâfe el-Horasânî'yi dört bin kişiyle Şehrezûr üzerine gönderdi. Orada Abdullah b. Mervân b. Muhammed'in temsilcisi olarak Osman b. Süfyân bulunuyordu. Zilhiccenin yirmisinde Şehrezûr'a iki fersah mesafede konakladılar. Bir gün bir gece sonra Osman'la savaşa başladılar. Osman yenildi ve öldürüldü. Ebû Avn Musul bölgesine yerleşti. Başka bir rivayete göre, Osman öldürülmemiş, Abdullah b. Mervân'ın yanına kaçmıştır. Avn onun mallarını ganimet olarak aldı ve adamlarının çoğunu öldürdü. Kahtabe Ebû Avn'a asker gönderdi. Böylece askerlerinin sayısı otuz bine çıktı.

Ebû Avn'ın haberi Mervân b. Muhammed'e Harrân'da ulaştı. Mervân oradan yanındaki Şâmlı, Arabistanlı ve Musullularla birlikte yola çıktı. Bütün Emevîler yanında toplandı ve Ebû Avn'ın bulunduğu yere doğru ilerlemeğe başlayarak ez-Zâbu'l-ekber'e kadar gitti. Ebû Avn Şehrezûr'da zilhicce ayının son günleri ve muharrem ayı boyunca kaldı. Beş bin dirhem vergi koydu.

Kahtabe'nin Irak'taki İbn Hübeyre Üzerine Yürümesi

Oğlu Dâvud Irak valisi olan babası Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'nin yanına yenik olarak dönünce Yezîd bizzat beraberinde Havsere b. Sü-

heyl el-Bâhilî olduğu halde büyük orduyla Kahtabe'nin üzerine gitti. Mervân onu İbn Hübeyre'nin yardımına göndermişti. İbn Hübeyre Celûlâi'l-Vakîa'ya kadar ilerledi. Celûlâ Vak'ası esnasında İranlıların kazmış olduğu hendekleri kazdı, oraya ordusunu yerleştirdi. Kahtabe de Karmâsîn'e geldi ve konakladı, sonra Hulvân'a gitti, oradan da Hânekîn'e geçerek Ukberâ'ya geldi. Dicle'yi geçti ve Enbâr'ın aşağısındaki Dimimmâ'ya indi. İbn Hübeyre yanındakilerle beraber Kûfe tarafına Kahtabe'nin bulunduğu yöne doğru istikametini değiştirdi. Havsere on beş bin kişiyle Kûfe'ye geldi.

Havsere'nin İbn Hübeyre'den ayrılmadığı da söylenir.

Kahtabe adamlarından bir kısmını Enbâr taraflarına gönderdi. Oradaki gemileri Fırat'ı geçmek için süratle Dimimmâ'ya sevk ettirdi. Bütün gemileri gönderdiler. Kahtabe Dimimmâ'dan Fırat'ın batısına geçti, sonra Kûfe tarafına yürüdü ve İbn Hübeyre'nin yanına vardı. Bu arada sene sona ermişti.

Çeşitli Olaylar

Ebû Hamza'yı öldüren Abdülmelik b. Muhammed'in kardeşinin oğlu olan Velîd b. Urve b. Muhammed b. Atiyye es-Sa'dî bu yıl hacc emîrliğini yaptı. Hicâz'da görevliydi. Velîd'e amcası Abdülmelik'in öldürüldüğü haberi ulaşınca onu öldürenlerin üzerine yürüdü. Büyük bir kitleyi kılıçtan geçirdi, hamile kadınların karınlarını yardı ve çocuklarını öldürdü. Yakalayabildiklerini ateşte yaktı.

Irak'ta Yezîd b. Ömer b. Hübeyre valiydi. Kûfe kadılığında Haccâc b. Âsım el-Muhâribî, Basra kadılığındaysa Ubbâd b. Mansûr en-Nâcî bulunuyordu.

Bu yılda Ebû Attâb Mansûr b. Muammer es-Sülemî el-Kûfî vefat etti. Ebû Müslim el-Horasânî, Abdülaziz b. Dâvud'un kardeşi Cebele b. Ebû Dâvud el-Atekî'yi öldürdü. Künyesi Ebû Mervân'dı.

HİCRET'İN YÜZ OTUZ İKİNCİ (M. 749-750) YILI OLAYLARI

- Kahtabe'nin Ölümü ve İbn Hübeyre'nin Yenilmesi

Bu yılda Kahtabe b. Şebîb öldü.

Ölümünün sebebi şuydu:

Kahtabe muharrem ayının sekizinde Fırat'ın batı yakasına geçtiğinde İbn Hübeyre Fırat'ın Yukarı Fellûce yakasına yirmi üç fersah mesafede karargâhını kurmuş, İbn Dubâre'nin grubu da ona katılmıştı. Mervân Havsere el-Bâhilî ile yardım göndermişti. Havsere ve diğer bazı kişiler İbn Hübeyre'ye: «Kahtabe Kûfe'ye doğru gidiyor. Sen onu ve Mervân'ı bırak, Horasân'a git, o seni takip etsin.» dediler. İbn Hübeyre: «O Kûfe'yi bırakıp beni takip etmez; doğru olan bir an önce Kûfe'ye girmektir.» dedi, Medâin taraflarında Dicle'yi geçip Kûfe'ye doğru ilerlemeğe başladı. Kûfe'ye öncü olarak Havsere'yi gönderdi. İki ordu Fırat'ın iki tarafında ilerliyorlardı. Kahtabe: «İmam burada savaşı kazanacağımı haber verdi.» dedi.

Kahtabe Cebbâriye'ye geldi. Ona ırmağın karşıya geçilebilecek sığ yerini gösterdiler. Oradan geçti ve Havsere b. Muhammed b. Nübâte ile savaştı, Şâmlılar yenildi. Bu arada Kahtabe kayboldu. Adamları: «Kim Kahtabe'nin yerini biliyorsa söylesin.» diye ilân ettirdiler. Mukâtil b. Mâlik el-Ateki: «Kahtabe'nin: "Bana bir şey olursa oğlum Hasan'ı başınıza geçirin." dediğini işitmiştim.» dedi.

Hasan adına kardeşi Humeyd b. Kahtabe'ye bey'at ettiler. Babası onu bir seriyyenin başında göndermişti, çağırdılar ve görevi devrettiler.

Kahtabe'yi daha sonra bir su kanalında Harb b. Sâlim b. Ahvez'in cesediyle beraber ölü olarak buldular. Birbirlerini öldürdüklerini tahmin ettiler.

Başka bir rivayete göre, Ma'n b. Zâide Kahtabe'nin omuz köküne vurmuş ve suya düşürmüştür. Onu çıkardıklarında: «Ellerimi bağlayı-

nız; ölünce de suya atınız ki, öldüğüm bilinmesin.» demiştir.

Horasânlılar savaştı, Muhammed b. Nübâte ve Şâmlılar yenildi, Kahtabe öldü. Ölmeden önce şöyle demişti: «Kûfe'ye vardığınızda idareyi Ebû Seleme el-Hallâl'e teslim edin. Muhammed'in ailesinin veziri odur.»

Diğer bir rivayete göreyse Kahtabe suda boğularak ölmüştür.

İbn Nübâte ve Havsere yenilince İbn Hübeyre'ye katıldılar. Onların yenilmesiyle İbn Hübeyre de yenilmiş sayıldı. Mallarını ve silâhlarını bırakarak Vâsıt'a gittiler. Hasan b. Kahtabe görevi devralınca ordunun sayımını yaptırdı.

Başka bir rivayete göre, İbn Hübeyre'nin yenilgi haberini Havsere Kûfe'de duydu ve yanındakilerle beraber yanına gitti.

Muhammed b. Hâlid'in Kûfe'de Siyahlar Giyerek İsyan Etmesi

Bu yılda Muhammed b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî siyahlar giyerek isyan etti. Bu olay Hasan b. Kahtabe'nin Kûfe'ye girip oradaki İbn Hübeyre'nin âmilini kovmasından önce olmuştu.

Olay şöyle meydana geldi:

Muhammed Aşure Gecesi siyahlar giyerek isyanı başlattı. O esnada Kûfe valisi Ziyâd b. Sâlih el-Hârisî idi. Güvenlik kuvvetlerinin başında Abdullah b. Beşîr (veya Kesîr) bulunuyordu. Muhammed vilâyet konağına doğru hareket etti, Ziyâd ve beraberindeki Şâmlılar da oradan ayrıldı. Muhammed vilâyet konağına girdi. Havsere durumu haber alınca Kûfe'ye doğru hareket etti. Bunu haber alan Muhammed'in yanındakilerin çoğu kendisinden ayrıldılar. Mervân'dan kaçan Şâmlı ve Yemenlilerden çok az bir grup ise yanında kaldı. Köleleri de yanındaydı. Muhammed'e Havsere ve yanındakilerden bir zarar gelmesinden korkan Ebû Seleme el-Hallâl ona haber göndererek vilâyet konağından çıkmasını tavsiye etti. Her iki grup da Kahtabe'nin öldüğünden habersizdi. Muhammed dışarı çıkmaktan kaçındı. Havsere, adamlarının kendisinden ayrıldığı haberi ulaşınca Muhammed'in üzerine yürüdü.

Muhammed konaktayken gözcülerinden bazıları Şâmlılardan bir takım atlıların geldiğini haber verdiler. Kölelerinden bir grubu onların üzerine gönderdi. Şâmlılar: «Biz Beceylelileriz, aramızda Melîh b. Hâlid el-Beceli var. Reisin emrine girmek için geldik.» diye seslendiler ve içeriye alındılar. Daha sonra daha büyük bir süvari grubu geldi, ara-

larında Cehm b. Asfeh el-Kinânî vardı. Bunun peşinden daha büyük bir süvari topluluğu Bahdel ailesinden bir adamla birlikte geldi. Havsere adamlarının bu hareketlerini görünce Vâsıt'a doğru ilerledi. O gece Muhammed b. Hâlid, Kahtabe'ye mektup yazdı. Öldüğünü bilmiyordu, Kûfe'de zafer kazandığı sanılıyordu.

Haberci Hasan b. Kahtabe'ye geldi. Muhammed b. Hâlid'in mektubunu verince onu adamlarına okudu ve Kûfe'ye doğru ilerledi. Muhammed cuma, cumartesi ve pazar günü Kûfe'de kaldı. Pazartesi sabahı Hasan ona saldırdı.

Başka bir rivayete göre, Hasan b. Kahtabe İbn Hübeyre'nin yenilgisinden sonra Kûfe tarafına gitti. Orada Abdurrahman b. Beşîr el-İcli valiydi. Haberi alınca Kûfe'den kaçtı. Muhammed b. Hâlid siyah giyip on iki kişiyle beraber bey'at aldı. Ertesi gün Hasan geldi. Kûfe'ye girince adamları ile birlikte, Selemoğulları arasında bulunduğu sırada Ebû Seleme'ye geldiler ve onu oradan çıkarttılar. Ebû Seleme Nuhayle'de iki gün ordusuyla konakladı, sonra Hammâm A'yün'e gitti. Hasan b. Kahtabe onu daha sonra Vâsıt'a İbn Hübeyre ile savaşmak için gönderdi. İnsanlar Ebû Seleme Hafs b. Süleyman (Sübeyy'in mevlâsı)'a bey'at ettiler. Ona "Âl-i Muhammed'in veziri" denirdi. Muhammed b. Hâlid b. Abdullah'ı Kûfe'ye âmil tayin etti. Ebû'l-Abbâs es-Seffâh ortaya çıkıncaya kadar da ona "emîr" denildi.

Humeyd b. Kahtabe'yi Medâin'e, Müseyyeb b. Züheyr ve Hâlid b. Bermek'i Deyr-i Kunnâ'ya, Mühelleb'i ve Şerâhîl'i Aynu't-Temr'e, Bessâm b. İbrâhim b. Bessâm'ı Ehvâz'a gönderdi. Ehvâz'da Abdülvâhid b. Ömer b. Hübeyre valiydi. Bessâm Ehvâz'a gelince Abdülvâhid'le savaştı. Abdülvâhid yenildi ve Basra'ya gitti. Süfyân b. Muâviye b. Yezid b. Mühelleb'i âmil olarak Basra'ya gönderdi. Orada İbn Hübeyre'nin âmili Silm b. Kuteybe bulunuyordu. Daha önce belirtildiği gibi Abdülvâhid b. Hübeyre ona katıldı.

Süfyân b. Muâviye Silm'e Ebû Seleme ile ilgili haberi verdi, emirlik evinden ayrılmasını söyledi; ancak bunu kabul etmedi; Kays ve Mudar kabilelerini, Basra'daki Emevîleri yanına topladı. Süfyân da bütün Yemenlileri, Rabîa ve diğer kabilelerden müttefiklerini topladı. İbn Hübeyre'nin onlara yardım için kumandanlarından birisiyle gönderdiği Kelb kabilesinden iki bin kişi de onlara katıldı. Silm Sükû'l-İbil'e geldi. Süvarileri Basra sokaklarına göndererek şöyle ilân ettirdi: «Kim bir kelle getirirse beş yüz, kim bir esir getirirse bin dirhem verilecek.»

Muâviye b. Süfyân b. Muâviye, Rabîa ve özel adamlarıyla oradan geçti. Temîm kabilesi atlıları onunla karşılaştılar. Yapılan savaşta Muâviye öldürüldü ve başı Silm'e gönderildi. Onu öldürene on bin dirhem

mükâfat verdi. Oğlu öldürülünce Süfyân'ın morali bozuldu ve yenildi. Daha sonra Mervân'dan Silm'e dört bin kişilik bir yardım kuvveti geldi. Ezd kabilesinden geri kalanlarla şiddetli bir savaş yaptılar. Her iki taraftan pek çok kişi öldü. Ezdliler yenildi, evleri yağmalandı ve kadınları esir edildi. Üç gün süreyle evleri yıkıldı. Silm Basra'dayken İbn Hübeyre'nin ölüm haberi geldi, bunun üzerine oradan ayrıldı. Basra'daki Hâris b. Abdülmuttalib'in çocukları Muhammed b. Ca'fer'le birleştiler ve onu başlarına geçirdiler. Ebû Müslim'in gönderdiği Ebû Mâlik Abdullah b. Üseyd el-Huzâî'nin Basra'ya gelmesine kadar süren çok kısa bir müddet valilik yaptı. Abbâsoğulları gelince Süfyân b. Muaviye'yi vali yaptılar.

Süfyân ile Silm'in Basra'daki savaşı safer ayı içinde vuku buldu.

Bu yılın rebiyülevvel ayında Mervân, Velîd b. Urve'yi Medine valiliğinden azledip yerine kardeşi Yûsuf b. Urve'yi tayin etti.

Emevi Devleti böylece yıkılmış oldu.

Abbâsî Devleti'nin Kuruluşu ve Ebû'l-Abbâs'a Bey'at

Bu yılın rebiyülevvel ayında Ebû'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'a halife olarak bey'at edildi. Rebiyülâhirin on üçünde veya cemaziyülevvelde bey'at edildiğine dair rivayetler de vardır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Abbâs b. Muttalib'e halifeliğin çocuklarına geçeceğini müjdelemişti. Abbâsoğulları bunu bekliyorlar ve aralarında konuşuyorlardı.

Ebû Hâşim el-Hanefiyye Şâm'a gitti ve orada karşılaştığı Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'a: «Ey amcamın oğlu! Sana bir sır vereceğim, onu kimseye söyleme. Bu iş size dönecek ve insanlar sizin idareniz altına girecek.» dedi. O da: «Biliyorum, bunu kimse işitmesin.» diye karşılık verdi.

İbnü'l-Eş'as olayını anlatırken Hâlid b. Yezîd b. Muâviye'nin Abdülmelik b. Mervân'a: «Çatlaklık Sicistân'da olursa sana zararı olmaz, fakat Horasân'da çatlaklık meydana gelirse korkmak gerek.» dediğini kaydetmiştik.

Muhammed b. Ali b. Abdullah: «Biz üç şeyi bekliyoruz: Azgın Yezîd b. Muâviye'nin ölümünü, yüzüncü yılın başını, Afrika'da çatlaklığı... O zaman propagandacılar bizim adımıza davet yaparlar, adamlarımızın atları doğudan batıya ulaşır ve zorbaların hazinelerini ele geçirir.» demişti.

Yezid b. Ebi Müslim Afrika'da öldürülüp Berberiler ihanet edince Muhammed b. Ali Horasân'a bir davetçi gönderdi ve isim vermeden itaate davet etmesini söyledi. Daha önce propagandacılarla Ebû Müslim'in durumundan ve Mervân'ın İbrâhim b. Muhammed'i yakalamasından bahsetmiştik. Mervân yakalanacak kişi için adam gönderirken Ebû'l-Abbâs'ı tarif etmişti, çünkü kitaplarda bu özelliklere sahip olan bir kişinin onları öldürüp saltanatlarını ellerinden alacağı yazılmaktaydı. Ona İbrâhim b. Muhammed'i getirmesini söyledi.

Elçi gelip belirtilen sıfatları taşıyan Ebû'l-Abbâs'ı yakaladı. İbrâhim ortaya çıkıp durumdan emin olunca elçiye: «Sana İbrâhim'i yakalaman emredildi, halbuki senin yakaladığın kişi Abdullah'tır.» dediler. Bunun üzerine Ebû'l-Abbâs'ı bıraktı, İbrâhim'i alıp Mervân'a götürdü. Mervân İbrâhim'i görünce: «Benim sana söz ettiğim özellikler bu adamda yok.» dedi. «Saydığın sıfatları taşıyan adamı gördük, fakat isminin İbrâhim olduğunu söylediğin için İbrâhim'i alıp getirdik.» diye karşılık verdiler. İbrâhim'i hapsettirip adamını tekrar Ebû'l-Abbâs'ı bulması için gönderdi, fakat onu bulamadılar.

Humeyme'den gitmesinin sebebi şuydu: Elçi İbrâhim'i yakalayıp götürünce kendisinin ölüm haberini yaydı ve ailesine, kardeşi Ebû'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed'le birlikte Kûfe'ye gitmelerini ve ona tâbi olmalarını emretti ve Ebû'l-Abbâs'a tavsiyelerde bulundu, kendisinden sonra yerine onu bıraktı. Ebûl'-Abbâs ve yanındaki aile fertleri yola çıktılar, aralarında kardeşi Ebû Ca'fer el-Mansûr, kardeşi İbrâhim'in iki oğlu Abdülvehhâb ve Muhammed, amcası Ali b. Abdullah b. Abbâs'ın oğulları Dâvud, İsâ, Sâlih, İsmâil, Abdullah ve Abdüssamed, amcasının oğlu Dâvud, kardeşinin oğlu İsâ b. Mûsâ b. Muhammed b. Ali ve Yahyâ b. Ca'fer b. Temmâm b. Abbas vardı. Safer ayında Kûfe'ye geldiler. Horasânlı taraftarları da yanlarındaydı. Kûfe'nin dış mahallelerinden Hammâm A'yün'e yerleştiler. Ebû Selem el-Hallâl onları Dâvudoğulları arasındaki Haşimîlerin azatlısı Velîd b. Sa'd'ın evine yerleştirdi ve geldiklerini kırk gün kumandanlardan ve taraftarlarından gizledi.

Anlatıldığı gibi, İmâm İbrâhim'in ölüm haberi geldi. Hâkimiyetin Ebû Tâlib ailesine geçmesini istemişti. Cehm ona: «İmam ne yaptı?» diye sordu, «Henüz gelmedi.» dedi. Israr edince: «Henüz ortaya çıkma vakti gelmedi, çünkü Vâsıt fethedilmedi.» şeklinde konuştu.

İmâm hakkında Ebû Seleme'ye soru sorulunca «Acele etmeyin.» diyordu. Bu durum Ebû Humeyd Muhammed b. İbrâhim el-Himyeri'nin Hammâm A'yün çöplüğünün yanında, İmâm İbrâhim'in Sâbıku'l-Hârezmî isimli kölesini görünceye kadar devam etti. Onu tanıdı ve: «İmam İb-

râhim ne yapıyor?» diye sordu. «Mervân tarafından öldürüldü, yerine kardeşi Ebû'l-Abbâs geçti, o da bütün ailesiyle Kûfe'ye geldi.» dedi. Kendisini onların yanına götürmesini istedi. Sâbık: «Yarın burada buluşalım.» dedi, çünkü izinleri olmadan onu yanlarına götürmek istemiyordu.

Ebû Humeyd durumu Ebû Seleme'nin karargâhındaki Ebû Cehm'e haber verdi ve onlarla karşılaştığında iyi davranmasını söyledi. Ebû Humeyd ertesi gün Sâbık'la buluşmayı kararlaştırdıkları yere geldi. Beraber Ebû'l-Abbâs ve ailesinin bulunduğu yere gittiler. Ebû Humeyd içeri girince hangisinin lider olduğunu sordu. Dâvud b. Ali, Ebû'l-Abbâs'a işaret ederek: «Halifeniz ve imamınız budur.» dedi. Bunun üzerine ona halife olarak selam verdi, ellerini ve ayaklarını öptü, «Emrine âmâdeyiz.» dedi ve İmâm İbrâhim'in ölümünden dolayı başsağlığı dileyerek teselli etti.

Sonra Abbâsoğullarının hizmetçilerinden İbrâhim b. Seleme ile birlikte Ebû'l-Cehm'in yanına döndü. Bulundukları yeri haber verdi ve İmam'ın Ebû Seleme'den bindikleri develerin kira ücretini verebilmek için yüz dinar istediğini söyledi, bu parayı hemen göndermedi. Ebû Cehm, Ebû Humeyd ve İbrâhim b. Seleme birlikte Mûsâ b. Ka'b'a gittiler, durumunu anlattılar. İbrâhim b. Seleme ile İmam'a iki yüz dinar gönderdiler ve İmam'la buluşmak için bütün kumandanlar fikir birliği yaptılar. Mûsâ b. Ka'b, Ebû'l-Cehm, Abdulhamid b. Rib'î, Seleme b. Muhammed, İbrâhim b. Seleme, Abdullah at-Tâî, İshâk b. İbrâhim, Şerâhîl, Abdullah b. Bessâm, Ebû Humeyd Muhammed b. İbrâhim, Süleyman b. Esved ve Muhammed b. Husayn birlikte İmam Ebû'l-Abbâs'ın yanına gittiler.

Ebû Seleme bunu haber aldı ve: «Niçin gittiler?» diye sordu. Kendisine: «Onlar ihtiyaç içinde Kûfe'ye geldiler.» denildi. Yukarıda adı geçenlerden müteşekkkil olan grup Ebû'l-Abbâs'ın yanına geldiler. Onlara: «Hanginiz Abdullah b. Muhammed b. el-Hârise?» diye sordu. «İşte şu!» diye gösterdiler, bunun üzerine de onu halife olarak selâmladılar ve İbrâhim'in ölümünden ötürü baş sağlığı dilediler. Mûsâ b. Ka'b ve Ebû'l-Cehm döndüler. Ebû'l-Cehm diğerlerinin İmam'ın yanında kalmasını söyledi. Bu arada Ebû Seleme Ebû'l-Cehm'e nereye gittiklerini sormuştu. Onun İmam'ın yanına gittiklerini söylemesi üzerine kendisi de İmam'ın yanına gitti. Ebû'l-Cehm Ebû Humeyd'e: «Ebû Seleme oraya geliyor. Onu İmam'ın yanına başkalarıyla birlikte sokmayın, tek başına girsin.» diye haber gönderdi. Böylece oraya vardığında Ebû Seleme'yi İmam'ın yanına tek başına soktular. Ebû'l-Abbâs'a halife olarak selâm verdi. Ebû Humeyd ona: «Sana rağmen olanlar oldu, ey anasının fercini

emen!» dedi. Ebû'l-Abbâs: «Bırak, seslenme.» dedi ve Ebû Seleme'nin karargâhına dönmesini emretti, o da döndü.

Rebiyülevvel ayının on ikinci cuma sabahı İmam ve yanındakiler silâhlarını kuşandılar, saf düzenine geçtiler Hayvanları getirdiler, İmam alaca bir yük beygirine bindi. Yanındakiler de hayvanlarına bindiler, birlikte emirlik sarayına girdiler, sonra da camiye gittiler. İmam hutbe okuyup namaz kıldırdı ve kendisine halife olarak bey'at edildi. Minberin en yüksek basamağına çıktı. Amcası Dâvud da minbere çıkıp onun daha aşağısındaki basamakta durdu. Ebû'l-Abbâs şöyle hitapta bulundu:

«İslâm'ı seçen, yücelten, şereflendiren, büyüten ve bizim için din olarak seçip onunla bizi kuvvetlendiren, bizi İslâm'ın ehli, sığınağı, kalesi, ayakta tutucusu, koruyucusu ve yardımcısı yapan Allah'a hamdolsun. Takvâ kelimesini bize yoldaş yaptı ve bizi takvâ ehli olmakla şereflendirdi. Bizi Rasûlüllah'ın akrabası ve yakınları olarak korudu. Bizi babalarımızdan türetti ve Rasûlüllah (s.a.v.)'ın soyundan getirdi, onun pınarından kaynattı. Onu aziz, bize düşkün, Müminlere karşı yumuşak kalbli ve merhametli kıldı. Bizi İslâm içinde yüce bir mevkiye yerleştirdi. Müslümanlara okunan bir kitap indirdi. Kitab'ında şöyle buyuruyor: **"Ey ehl-i beyt, Allah sizden pisliği giderip sizi tertemiz yapmak istiyor."** (Ahzâb, 33), **"Sizden yakınlarımı sevmenizden başka bir ücret istemiyorum de."** (Şûrâ, 23), **"Yakın akrabalarını inzar et."** (Şuarâ, 214),**"Allah'ın memleketlerin ahalisinden peygamberine verdiği ganimet Allah'ın, Rasûlünün ve onun akrabalarınındır."** (Haşr, 7), **"Biliniz ki, ganimet olarak aldığınız şeyler Allah'ın, Rasûlünün, onun akrabalarının ve yetimlerinindir."** (Enfâl, 41). Yüce Allah Müminlere bizim üstünlüğümüzü bildirdi, onlara bizi sevmeyi ve hakkımızı vermeyi farz kıldı. Bize ikram ve lütufta bulunarak, ganimet ve vergilerden nasibimizi bol yaptı. Allah büyük lütuf sahibidir.

Dalâlete düşmüş olan Sebeiyye fırkası reisliğe, idareciliğe ve halifeliğe bizim dışımızdakilerin daha lâyık olduğunu iddia ettiler. Yüzleri kara olasıcalar! Niçin böyle olsun ey insanlar? Allah insanları dalâletten hidayete bizimle çıkardı, cahil iken onlara hakikatı gösterdi ve helâk olmaktan kurtardı. Bizimle hakkı ortaya çıkardı, bâtılı mahvetti. Bizimle onların bozuk yönlerini düzeltti, alçak şeyleri yükseltti. Noksanlıkları tamamladı, ihtilâfları giderdi. İnsanlar birbirlerine düşmanken birbirini seven, birbirine iyilik eden, dünyada yardımlaşan, ahirette koltuklar üzerinde karşılıklı oturan kişiler yaptı. Yüce Allah bütün bunları Hz. Muhammed'e lütuf ve ihsan olarak yaptı. O irtihal edince görevi as-

hâbı devraldı. İşlerini istişare ile yürüttüler. Ümmetin mirasını devralıp âdil bir şekilde, kullanılması gereken yerlerde kullandılar, lâyık olanlara verdiler. Daha sonra Harboğulları ve Mervânoğulları ortaya çıkıp bunu zorbalıkla ellerinden aldılar. Zulmettiler, adam kayırdılar, ehline haksızlık ettiler. Uzun süre bu böyle devam etti, sonunda Allah'ın gazabına uğradılar ve Allah bizim ellerimizle onlardan intikam aldı. Hakkımızı geri verdi, ümmetimizi bize kavuşturdu. Bize yardım etti, yer yüzündeki zayıflara bizimle lütuf ve ihsanda bulunmak için davamızı ayağa kaldırdı. Bizimle başladı, bizimle bitirdi.

Size, hayır gelip şer gelmeyeceğini, salâh gelip fesat gelmeyeceğini umuyorum. Ehl-i Beyt olarak bizim güvenimiz sadece Allah'adır ve yardımcımız odur.

Ey Kûfeliler! Sizler sevdiğimiz kişilersiniz. Sizleri zalimlerin zulmü değiştirmedi ve bizim zamanımıza kadar bozulmadan geldiniz. Allah başınıza devlet kuşunu kondurdu. Artık insanların en mutlusu ve en şereflilerisiniz. Size verilecek bağışları yüz dirhem artırıyorum. Hazır olun, ben çok kan dökücüyüm ve mahvedici bir intikamcıyım.»

Hastaydı, hastalığı daha da arttı. Minbere oturdu. Bu sefer amcası Dâvud minberde ayağa kalktı ve şöyle hitap etti:

«Hamd Allah'a mahsustur. Düşmanlarımızı mahvedip mirasımızı bize geri veren Allah'a hamd olsun.

Ey insanlar! Şu anda dünyanın karanlıkları sıyrıldı, üzerindeki örtü açıldı. Gök ve yer parladı, güneş ve ay doğdu. Yontucusu oku eline aldı, ok atıldığı yere döndü. Hak, Peygamberin (s.a.v.) ehl-i beytine döndü. Onlar size karşı yumuşak kalpli ve dostturlar.

Ey insanlar! Kendisine Allah'ın yardım ettiği Müminlerin emiri namazdan sonra âdeti olduğu gibi hem hutbe okumak, hem de size hitap etmek için minbere çıktı. Şiddetli rahatsızlığı sözlerini bitirmesine engel oldu. Allah'a dua edip onun için afiyet isteyiniz. Allah'ın düşmanı, şeytanın halifesi, Müslümanların namuslarını ihlâl edip yer yüzünü ıslâh olduktan sonra tekrar ifsat eden sefil kişilere tâbi olan Mervân'ın yerine Allah size bir genç nasip etti ki yer yüzünün bozulmasından sonra hidayet işaretleri ve takvâ yollarıyla ıslâhatta bulunan hayırlı selefleriniin yolundadır.»

Cemaat yüksek sesle, hep birden Ebûl'-Abbâs için dua ettiler.

Dâvud sonra şöyle devam etti:

«Ey Kûfeliler! Vallahi Horasânlılar bize yardım edinceye kadar

mazlûm ve hakları elinden alınmış olarak yaşadık. Allah onların vasıtasıyla hakkımızı verdi. Delillerimizi meydana çıkardı, davetimizi büyüttü, ummadığınız şeyleri gösterdi. Aranızda Hâşimîlerden bir halîfe çıkardı, yüzlerinizi akladı. Şâmlılara galip getirdi, otoritemizi yeniden kazandırdı. İslâm'ı aziz kıldı, âdil bir imam nasip etti, onu güzel bir şekilde size döndürdü. Allah'ın verdiklerini şükrederek alın. Bize itaatten ayrılmayın, hainlik etmeyin; çünkü bu dava sizin davanızdır. Her ehl-i beytin bir şehri vardı, bizim şehrimiz de burasıdır. Ancak sizin bu minberinize Rasûlüllah'tan sonra Emîrü'l-Müminîn Ali b. Ebî Tâlib ve Emîrü'l-Müminîn Abdullah b. Muhammed dışında bir halife çıkmadı.» dedi ve eliyle Ebû'l-Abbâs es-Seffâh'a işaret etti. Sonra sözlerine şöyle devam etti: «Biliniz ki bu dava bizim içimizdedir, bizden ayrı değildir ki onu Meryem oğlu İsâ'ya teslim edelim. Bizi imtihan edip muvaffak kılan Allah'a hamd olsun.»

Daha sonra Dâvud b. Ali ve Ebû'l-Abbâs minberden indiler, hükümet merkezine gittiler. Kardeşi Ebû Ca'fer Mansûr'u halktan bey'at alması için mescide oturttu, bey'at geceye kadar devam etti. Bu arada namazları o kıldırdı.

Başka bir rivayete göre, Dâvud b. Ali konuşmasını şöyle bitirdi:

«Ey insanlar! Vallahi Rasûlüllah'la (a.s.) sizin aranızda Ali b. Ebî Talib (r.a.) ve arkamdaki Emîrü'l-Müminînden başka halife yoktur.»

Sonra her ikisi de minberden indiler. Ebû'l-Abbâs Ebû Seleme'nin Hammâm A'yün'de bulunan ordugâhında karargâh kurdu ve onun odasında konakladı. Aralarında bir perde bulunmaktaydı. O gün Seffâh'ın hâcibi Abdullah b. Bessâm'dı. Kûfe ve çevresine amcası Dâvud b. Ali'yi tayin etti. Amcası Abdullah b. Ali'yi Şehrezûr'daki Ebû Avn b. Yezîd'e, kardeşinin oğlu İsâ b. Mûsâ'yı Vâsıt'ta İbn Hübeyre'yi muhasara etmiş olan Hasan b. Kahtabe'ye, Yahyâ b. Ca'fer b. Temmâm b. Abbâs'ı Medâin'deki Humeyd b. Kahtabe'ye, Ebû'l-Yakzân Osman b. Urve b. Muhammed b. Ammâr b. Yâsir'i Ehvâz'daki Bessâm b. İbrâhim b. Bessâm'a, Seleme b. Amr b. Osman'ı Mâlik b. et-Tavvâf'a gönderdi.

Seffâh aylarca ordunun yanında kaldıktan sonra el-Medînetü'l-Hâşimiyye'deki emirlik sarayına gitti.

Başka bir rivayete göre Abbâsoğulları Irak'a gittiklerinde Dâvud b. Ali ve oğlu Mûsâ Şâm'da değillerdi, Irak'da veya başka bir yerdeydiler. Şâm'a doğru yola çıktılar, Ebû'l-Abbâs ve ailesi Kûfe'ye giderken Dûmetü'l-Cendel'de onlarla karşılaştılar. Dâvud onlara ne yaptıklarını sordu. Ebû'l-Abbâs halifeliklerini ilân etmek için Kûfe'ye gittiklerini söyledi. Dâvud ona: «Ey Ebû'l-Abbâs! Emevîoğullarının ihtiyarı Mer-

vân b. Muhammed'in Şâmlılarla ve Arap yarımadası halkıyla beraber Harrân'dan Irak'a doğru süratle ilerlediği ve Arap lideri Yezîd b. Hübeyre'nin Arap ordularıyla birlikte Irak'da bulunduğu bir zamanda Kûfe'ye gidiyorsun.» dedi. Ebû'l-Abbâs: «Ey amcacığım! Hayatı seven zelil olur.» diye karşılık verdi ve A'şâ'nın şu beytini temsil getirdi:

«Ölüm nefsi yok ettiğinde âciz olmadığım hâlde utanç içinde
ölürsem bu ölüm değildir.»

Dâvud, oğlu Mûsâ'ya döndü: «Vallahi, amcanın oğlu doğru söylüyor; gel, ya aziz olarak yaşayalım veya şerefli bir şekilde ölelim.» dedi ve onlara katıldı.

İsâ b. Mûsâ, Humeyme'den Kûfe'ye doğru yola çıktıkları ânı hatırlayınca şöyle derdi: «On dört kişi kesin kararlılıkları, nefislerinin yüceliği ve kalplerindeki cesaretten dolayı bizim istediğimiz şeyleri isteyerek evlerinden ve ailelerinden ayrıldılar.»

Mervân'ın Zâb'da Yenilmesi

Kahtabe'nin Ebû Avn Abdülmelik b. Yezîd el-Ezdî'yi Şehrezûr'a gönderdiğini daha önce zikretmiştik. Yola çıkan Ebû Avn Osman b. Süfyân'ı öldürmüş, Musul dolaylarına varmıştı. 120 yılında Mervân b. Muhammed Harrân'dan onun üzerine yürümüş, Zâb'a varınca bir hendek kazdırmıştı. Ebû Seleme de her birisinin kumandasına üç biner kişi vermek suretiyle Uyeyne b. Mûsâ, Minhâl b. Fettân ve İshâk b. Talha'yı göndermişti.

Ebû'l-Abbâs ortaya çıkınca Seleme b. Muhammed'i iki bin kişiyle, Abdullah et-Tâî'yi bin beş yüz kişiyle, Abdülhamîd b. Rib'î et-Tâî'yi iki bin kişiyle, Veddâs b. Nadle'yi de beş yüz kişiyle Ebû Avn'a gönderdi, sonra etrafındakilere şöyle sordu: «Ailemden Mervân üzerine kim gitmek ister?» Abdullah b. Ali gitmek istediğini söyleyince onu da Ebû Avn'ın üzerine gönderdi. Ebû Avn bunu duyunca her şeyini terkederek kaçtı.

132 yılı cemaziyülâhirinin ikinci gecesi Abdullah b. Ali Zâb nehrinin sığ olan geçit yerini öğrenerek Uyeyne b. Mûsâ'yı elli bin kişiyle nehrin karşı tarafına geçirdi. Mervân'ın karargâhına kadar ilerlediler, akşama kadar savaşıp Abdullah b. Ali'nin yanına döndüler.

Sabahleyin Mervân nehrin üzerine köprüler kurdurdu ve karşıya geçti. Vezirleri bunun doğru olmadığını söyledilerse de dinlemedi. Oğ-

lu Abdulalla'ı bir birlikle gönderdi, bunlar Abdullah b. Ali'nin ordusunun aşağı tarafında konakladılar. Abdullah b. Ali, Muhârık'ı dört bin kişiyle Abdullah b. Mervân'ın üzerine gönderdi, Mervân'ın oğlu da bu ordunun üzerine Velîd b. Muâviye b. Mervân b. Hakem'i yolladı. İki grup karşılaştılar. Adamları yenilmesine rağmen Muhârık kaçmayıp savaşmakta direndi. Daha sonra yanındakilerle birlikte esir edilip, öldürülenlerin kelleleriyle birlikte Mervân'a gönderildiler. Mervân esirlerden birinin yanına getirilmesini emredince Muhârık'ı getirdiler. Muhârık zayıf bir adamdı, Mervân: «Sen Muharık mısın?» diye sorduğunda: «Hayır askerlerin kölelerinden biriyim.» diye cevap verdi. Muhârık'ı tanıyor musun?» diye sordu. «Evet.» diye karşılık vermesi üzerine bu defa: «O halde bak bakalım, bunların arasında onun kellesi var mı?» dedi. İçlerinden birini işaret ederek: «İşte, şu!» diye gösterdi. Bunun üzerine Mervân onu serbest bıraktı. Mervân'ın yanındaki adamlardan biri Muhârık'a baktı ve onu tanımadığı için: «Allah Ebû Müslim'e lânet etsin, bunları bizimle savaşmak için gönderiyor.» dedi.

Başka bir rivayete göre, Muhârık kellelere bakınca: «Onun başını göremiyorum, kaçmış olmalı.» dedi, Mervân bunun üzerine onu serbest bıraktı.

Abdullah b. Ali'ye Muhârık'ın yenilgi haberi ulaşınca yenilenlerin ordunun yanına dönüp askerlerin morallerini bozmalarına engel olmak için adam çıkardı ve yollarını kestirdi. Ebû Avn Abdullah'a, Muhârık'ın yenilgi haberi duyulup askerlerin morali bozulmadan derhal Mervân'a saldırmasını tavsiye etmişti. Orduya silâhlarını kuşanıp harbe hazırlanmaları emredildi. Atlandılar ve karargâha Muhammed b. Sûl'u bırakıp Mervân'ın üzerine yürüdüler. Sağ kanat kumandanlığına Ebû Avn, sol kanat kumandanlığına Velîd b. Muâviye'yi geçirdi. Askerlerinin sayısı yirmi bindi. Farklı rivayetlerde on iki bin veya daha değişik rakamlar da verilmektedir.

İki ordu karşılaşınca Mervân, Abdülaziz b. Ömer b. Abdülaziz'e: «Eğer zeval vaktine kadar bizimle savaşmazlarsa biz onları Mesîh (İsâ)' in yanına göndeririz. Eğer bizimle savaşırlar ve savaş zeval vaktine kadar sürerse biz Allah'a aidiz ve ona döneceğiz.» dedi.

Mervân, Abdullah'a haber gönderip sulh teklif etti. Abdullah: «İbn Ruzeyk yalan söylüyor, atlar oraları çiğnemeden güneş batmayacak inşaallah.» dedi. Mervân Şâmlılara: «Bekleyin, savaşı biz başlatmayalım.» dedi ve güneşi gözlemeğe başladı. Velîd b. Muâviye b. Mervân b. Hakem beklemeyip saldırdı. Ona çok kızdı ve küfretti. İbn Muâviye Ebû Avn ile savaştı. Ebû Avn Abdullah b. Ali'nin yanına çekildi. Mûsâ b.

Ka'b'a askerlerini bineklerinden indirmesini söyledi. Askerlere bineklerinden inmeleri için emir verildi, indiler. Dizleri üzerine oturup mızraklarını ileriye doğrultarak savaşmağa başladılar. Şâmlılar gerileme belirtileri gösterdi. Abdullah b. Ali bir taraftan yürüyerek ilerliyor, bir taraftan da: «Yarabbi! Ne zamana kadar senin uğrunda savaşacağız?» diyordu. «Ey Horasânlılar! Ey İbrâhim'in isyancıları! Ey Muhammed! Ey Mansûr!» diye seslendiler. Savaş kızıştı. Mervân, Kudâa'ya: «İniniz.» diye emir verdi. Bu arada Benû Süleym'e de inme emri verildi. Sekâsik, Benû Âmir, Sekûn ve Gatafân kabilelerine de saldırmaları emredildi. Bu arada güvenlik şefine de bineğinden inmesini emretti, ancak o kendisini silâhlara hedef yapamayacağını söyledi. «Seni cezalandıracağım.» deyince: «Vallahi, bunu yapabilmeni isterdim.» diye cevap verdi.

Mervân'ın o gün aldığı her tedbir tersine tepiyor ve bir aksaklık meydana geliyordu.

Yanındaki malları ortaya çıkarttı ve askerlere: «Sabredip savaşa devam ederseniz bu mallar sizindir.» diye ilân ettirdi. Askerler malları kapışma sevdasına düştüler. Malları alıp kaçmaları tehlikesi olduğu söylenince oğlu Abdullah'a haber gönderip adamlarıyla birlikte ordunun arka tarafına geçerek mal yağmalamakla meşgul olan askerlere engel olmasını emretti. Abdullah bu emri yerine getirmek için adamlarıyla beraber geri dönünce yenilgiden dolayı geri döndüğü zannedildi ve Mervân'ın ordusu paniğe kapılıp yenildiler. Köprüler yıkıldı. O gün boğulanların sayısı harpte ölenlerin sayısından fazlaydı.

Bu savaşta boğulanlar arasında İbrâhim b. Velid b. Abdülmelik b. el-Mahlû' da vardı. Abdullah: **«Denizi yarıp sizi kurtarmış, Firavun'un adamlarını da gözleriniz önünde sulara gömmüştük.»** (Bakara, 50) âyetini okudu. Saîd b. Hişâm b. Abdülmelik de bu savaşta öldürülenler arasındaydı. Abdullah'ın onu Şâm'da öldürdüğü de söylenir.

Abdullah b. Ali ordunun yanında yedi gün kaldı. Saîd b. Âs soyundan biri Mervân'ı su şiiriyle hicvetti:

«Kaçış Mervân'dan ayrılmamakta ısrar etti. Dedim ki ona: "Zâlim,
mazlûm olarak döndü." Onu ilgilendiren kaçmaktır.
Kaçıp saltanatı terk etmek nerede? Artık yavaş ve vakarlı
yürüme senden uzaklaşmıştır; din, soy sop yoktur.
O hilmin silip süpürücüsü ve cezanın Firavun'udur. Onda fazilet
arama; köpekten daha aşağı köpektir.»

Abdullah b. Ali zafer haberini o gün mektupla Seffâh'a bildirdi. Mervân'ın karargâhında bulduğu pek çok silâh ve mala el koydu. Orada bul-

duğu her kadın Mervân'ın cariyesiydi.

Seffâh mektubu alınca iki rekat namaz kıldı ve bu savaşa katılanlara beş yüzer dinar verilmesini, erzak bedellerinin de seksene çıkarılmasını emretti.

Mervân'ın Zâb'da yenilmesi cemâziyülâhirin on birinci günüydü. Bu savaşta öldürülenler arasında Yahyâ b. Hişâm b. Abdülmelik de vardı. Yahyâ Endülüs valisi Abdurrahman'ın kardeşiydi.

Savaş esnasında Abdullah b. Ali tek başına şerefli ve azametli bir tavırla savaşan bir genç gördü. Ona: «Ey genç! Mervân b. Muhammed de olsan sana emân veriyorum.» dedi. Genç: «Mervân değilsem de ondan aşağı değilim.» diye cevap verdi. Abdullah bunun üzerine: «Her kim olursan ol, sana emân veriyorum.» dedi, sonra şu şiiri okudu:

«Hayatı zelil etti, ölümden hoşlanmadı; hepsini hazmı zor yemekler olarak görüyorum.
Bu ikisi dışında bir şey olmazsa o zaman ölüme gidiş güzel bir gidiştir.»

Sonra öldürülünceye kadar savaşa devam etti. Anladılar ki o Mesleme b. Abdülmelik'miş.

İmam İbrâhim b. Muhammed b. Ali'nin Öldürülmesi

İmam'ın hapsedilmesinin sebebini daha önce belirtmiştik. Ölümü hakkında farklı rivayetler vardır. Mervân'ın onu Harrân'da hapsettiği de söylenir. Mervân, Saîd b. Hişâm b. Abdülmelik ile oğulları Osman ve Mervân'ı, Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz'i, Abbâs b. Velîd b. Abdülmelik'i, Ebû Muhammed es-Süfyânî'yi de aynı şekilde hapsetmişti.

Harrân'daki veba salgınında Abbâs b. Velîd, İbrâhim b. Muhammed ve Abdullah b. Ömer öldüler.

Mervân'ın Zâb'da yenilmesinden önce Saîd b. Hişâm ve amcasının oğlu yanındakilerle birlikte hapishane bekçisini öldürerek kaçtılar, ancak Harrânlılar ve ayak takımı onları öldürdüler. Harrânlıların öldürdüğü kişiler arasında Şurâhîl b. Mesleme b. Abdülmelik, Abdülmelik b. Bişr et-Tağlebî ve dördüncü Ermeni patriği Kûşân da vardı. Ebû Muhammed es-Süfyânî kaçmayıp hapishanede kalmıştı. Yanında hapisten kaçmayı kabul etmeyen diğer bazı kişiler de vardı. Mervân Zâb'dan yenik olarak döndükten sonra onları serbest bıraktı.

Mervân'ın İbrâhim'i içinde bulunduğu evi yıkmak suretiyle öldürdüğü de söylenir.

Başka bir rivayete göre, Şurâhil b. Mesleme b. Abdülmelik hapiste İbrâhim ile beraberdi. Birbirlerini ziyaret ederlerdi, aralarında sıkı bir dostluk vardı. Bir gün Şurâhîl İbrâhim'e süt gönderdi. Sütü getiren: «Kardeşin bu sütü içtiğini ve çok beğendiğini söyledi ve senin de içmen için gönderdi.» dedi. İbrâhim o sütü içince vücudunu bir kırgınlık ve hâlsizlik sardı. O gün de onun Şurâhîl'i mûtat olarak ziyaret ettiği günlerdendi. Gecikince Şurâhil haber gönderip durumu öğrenmek istedi. İbrâhim: «Bu gün bana gönderdiğin sütü içince ishal oldum.» diye haber gönderdi. Şurâhîl yanına gelip: «Allah'a yèmin ederim; bu gün ne süt içtim, ne de sana süt gönderdim. Biz Allah'a aidiz ve yine ona döneceğiz. Sana hile yaptılar.» dedi. İbrâhim o gece sabaha karşı öldü. İbrâhim b. Herseme onun için şu mersiyeyi söylemiştir:

«Kendimi kuzusu ölmüş koyun gibi hissediyorum; içinde dinin ismeti bulunan Harrân'daki bir kabir beni perişan etti.

Orada insanların en hayırlısı olan İmam tahtalar, taşlar ve toprak içindedir.

Orada ölümü herkes için musibet olan İmam yatmaktadır; fakir, zengin herkesi öksüz bırakıp gitmiş olarak.

Allah Mervân'ın zulmünü affetmesin; bu duaya âmin diyenleri affetsin.»

İbrâhim faziletli, şerefli, cömert bir zattı. Medîne'ye geldiğinde halka bol miktarda mal dağıtmıştı. Abdullah b. Hasan'a beş yüz dinar, Ca' fer b. Muhammed'e bin dinar, Alevîlere de bir sürü mallar göndermişti. Hüseyin b. Zeyd b. Ali küçükken yanına gelmiş, onu kucağına oturtup kim olduğunu sormuş, kendisini tanıtınca o kadar çok ağlamış ki, elbisesi ıslanmış ve kâhyasına ne kadar parası varsa hepsini Hüseyin'e vermesini emretmişti. Kâhya dört yüz dinar getirmiş, bu paranın hepsini ona verip: «Yanımda daha fazla olsaydı onları da verirdim.» diye mazeret beyan etmişti. Ayrıca onunla beraber, annesi Rayta binti Abdülmelik b. Muhammed b. el-Hanefiyye'ye kölelerinden birini yollamış ve özür dilemişti.

82 yılında doğmuştu, annesi Selmâ isimli ümmü veled bir Berberî idi.

Onun ölümünün Mervân'ın yenilgisinden önce anlatılması gerekirdi, fakat hadiselerin arasındaki zaman zincirini bozmamak için böyle yapmak zorunda kaldık.

Mervân b. Muhammed b. Mervân b. Hakem'in Öldürülmesi

Mervân b. Muhammed bu yılın (yani 132 yılı) zilhicce ayında Mısır'ın Bûsîr şehrinde öldü.

Mervân Zâb'da Abdullah b. Ali'ye yenilince Musul'a geldi. Orada Hişâm b. Amr et-Tağlebî ve Bişr b. Hüzeyme el-Esedî vardı. Köprüyü kestiler. Şâmlılar: «Bu, Müminlerin emîri Mervân'dır.» diye seslenince onlar: «Yalan söylüyorsunuz, Müminlerin emîri kaçmaz.» diyerek karşılık verdiler. Musullular Mervân'a küfredip şöyle dediler: «Ey Ca'd b. Dirhem'in mezhebinde olan âciz herif! Devletinizi yok edip otoritenizi gideren Allah'a hamdolsun. Başımıza Peygamberimiz (s.a.v.)'in ehl-i beytini geçiren Allah'a hamdolsun.» Mervân bunları duyunca Dicle'yi geçti ve Harrân'a gitti. Oranın valisi kardeşinin oğlu Ebân b. Yezîd b. Muhammed b. Mervân'dı. Yirmi küsür gün orada kaldı.

Abdullah b. Ali Musul'a geldi. Vali Hişâm'ı azledip yerine Muhammed b. Sûl'ü tayin etti, sonra Mervân b. Muhammed'in peşine düştü. Mervân, Abdullah'ın yaklaştığını işitince aile fertlerini hayvanlara bindirerek kaçtı, kardeşinin oğlu olan Ebân b. Yezîd'i ise Harrân'da bıraktı. Mervân'ın kızı Ümmü Osman onunla evliydi.

Daha sonra Abdullah b. Ali Harrân'a geldi. Ebân onu siyahlar giymiş olarak karşıladı, bey'at etti ve emrine girdi. Abdullah Harrân ve Cezîre halkına emân verdi.

Mervân Hıms'a geçti, ahali onu itaatla karşıladılar. İki veya üç gün kaldıktan sonra oradan da ayrıldı. Hımslılar yanındakilerin azlığını görünce Mervân'ı yenebilecekleri düşüncesine kapıldılar. Yenik ve korkuya düşmüş olmasını fırsat bilerek peşinden gittiler ve bir kaç mil sonra yetiştiler. Mervân arkasındaki toz bulutunu görünce pusuya yattı, savaş düzenine geçti. Savaş sırasında pusuya yatırdığı adamlarıyla arkadan çevirme harekâtı uyguladı. Hımslılar yenildiler. Şehrin yakınlarına kadar takip edildiler ve ele geçirilenler öldürüldü.

Mervân Dimaşk'a geldi, orada Velîd b. Muâviye b. Mervân valiydi. Onu orada bıraktı ve: «Şâmlılar toplanıncaya kadar onlarla savaş.» dedi. Mervân yoluna devam etti. Filistin'e vardı ve Ebû Futrus nehri kıyısında konakladı. Filistin'i Hakem b. Dab'ân el-Cüzâmî işgal etmişti. Mervân, Abdullah b. Yezîd b. Ravh b. Zenbâ' el-Cüzâmî'ye haber gönderdi ve yardım istedi. Beytülmal Hakem'in elindeydi.

Seffâh, Abdullah b. Ali'ye Mervân'ı takip etmesini emretti, o da yola çıktı. Siyah giyinmiş kişiler kendisini karşıladılar ve şehrin kapıla-

rını açtılar. Oradan Harrân'a geçti, daha önce belirttiğimiz gibi, Ebân b. Yezîd onu siyahlar giyinmiş olarak karşıladı. Abdullah Ebân'a emân verdi ve İbrâhim'in hapsedildiği binayı yıktı. Sonra Harrân'dan Menbec'e geçti. Onlar da siyah giyinmişlerdi. Bir müddet orada kaldı. Kınnesrin ahalisi elçi göndererek bey'atlerini bildirdiler. Kardeşi Abdüssamed b. Ali de oraya geldi. Seffâh onu dört bin kişiyle yardım için göndermişti. Abdüssamed'in gelmesinden iki gün sonra Kınnesrîn'e gitti. Halk siyahı giyinmişti. Orada da iki gün kaldıktan sonra Hımıs'a geçti, ahaliden bey'at aldı. Bir kaç gün orada kalıp Baalbek'e geçti, orada da iki gün kalıp Dimaşk'ın Mizze köyüne geldi. Burası Gavta'nın köyüydü. Kardeşi Sâlih b. Ali yardıma geldi ve sekiz bin kişiyle Mercu Azrâ'da konakladı. Abdullah ilerledi ve doğu kapısı önünde durdu. Sâlih ordusunu Câbiye kapısı önüne yerleştirdi. Ebû Avn Keysân kapısı önünde, Bessâm b. İbrâhim küçük kapı önünde, Humeyd b. Kahtabe Tûmâ kapısı önünde, Abdüssamed, Yahyâ b. Safvân ve Abbâs b. Yezîd Ferâdîs kapısı önünde yerlerini aldılar. Dimaşk'ta Velîd b. Muâviye valiydi. 132 yılı ramazan ayının beşinci günü olan çarşamba günü şehri kılıç zoruyla fethettiler.

Doğu kapısından Abdullah et-Tâî, küçük kapıdan Bessâm b. İbrâhim ilk defa şehrin surlarına çıktılar, üç saat boyunca savaştılar. Velîd b. Muâviye bu savaş esnasında öldürüldü.

Abdullah Dimaşk'ta on beş gün kaldı, sonra Filistin'e doğru gitti. Ürdünlüler onu siyahlar giyerek karşıladılar. Ebû Futrus nehrine geldiğinde Mervân oradan ayrılmıştı. Abdullah Filistin'de konakladı, şehre Yahyâ b. Ca'fer el-Hâşimî gitti. Seffâh'tan Sâlih b. Ali'nin Mervân'ı takip etmesini emreden bir mektup geldi, bunun üzerine Sâlih Ebû Futrus nehrinden 132 yılı zilkade ayında ayrıldı, yanında Ebû Fettân ve Âmir b. İsmâil de vardı. Sâlih, Ebû Avn ve Âmir b. İsmâil el-Hârisî'yi öncü olarak gönderdi, bunlar Arîş'e kadar gittiler. Bu arada Mervân etrafındaki yem ve yiyecekleri yaktırdı.

Sâlih ilerledi ve Nil nehrine geldi, oradan es-Saîd'e geçti. Mervân'ın süvarilerinin otları yaktığını haber alınca üzerlerine asker gönderdi. Süvariler yakalanıp Fustât'ta Sâlih'e teslim edildiler. Sâlih sonra "Zatü's-Selâsil" denilen yere kadar ilerledi. Ebû Avn, Âmir b. İsmâil el-Hârisî'yi ve Şu'be b. Kesîr el-Mâzinî'yi Musullu bir bölük süvariyle Mervân'ın üzerine gönderdi. Bu süvari birliği Mervân'ın adamlarından bir kısmını öldürüp bir kısmını esir aldılar. Esir ettiklerine Mervân'ın yerini sordular, onlar da kendilerine emân verilmesi karşılığında söylediler. Mervân'ı Bûsîr'de bir kilisede buldular ve geceleyin baskın yaptılar. Ebû Avn'ın adamları azdı. Âmir b. İsmâil: «Sabah olursa az olduğumuzu fark ederler ve işimizi bitirirler, içimizden kimse kurtulamaz.» dedi ve kılı-

onun kınını kırdı. Adamları da kılıçlarının kınlarını kırdılar ve Mervân'ın üzerine saldırdılar, fakat yenildiler. Kendisini tanımayan bir adam Meryân'a saldırdı ve bir darbe vurdu. «Emîrü'l-Müminin vuruldu.» diye bağırıştılar. Bunun üzerine o tarafa doğru koşuşma oldu. Nar satıcısı olan Kûfeli biri ileri atıldı ve Mervân'ın başını kesti. Âmir kelleyi aldı ve Ebû Avn'a gönderdi. Mervân'ın kellesi Sâlih'e getirilince dilinin kesilmesini emretti ve kesildi. O sırada bir kedi gelip dili kaptı. Sâlih: «Bu gün bize ne acayip ve ibretli şeyler gösteriyorsun Allah'ım! Şu Mervân'ın dilini bir kedi kapıyor.» dedi. Bir şair de şu beyitleri söyledi:

«Allah şehri size savaşla fethettirdi, Ca'd mezhebinde olan
günahkârı da zulmünden dolayı helâk etti.
Bir kedi dilini kapmış sürüklüyor; Rabb'in kâfirden intikam
alıcıdır.»

Daha sonra Sâlih, Ebû'l-Abbâs es-Seffâh'ın yanına döndü.

Mervân öldürüldüğünde zilhicce ayının bitmesine iki gün kalmıştı.

Sâlih Şâm'a döndü ve Ebû Avn'ı Mısır'da bıraktı. Silâhları, malları ve köleleri de onun yanına terk etti.

Mervân'ın kellesi Seffâh'a Kûfe'deyken ulaştı. Onu görünce secdeye kapandı ve başını kaldırdıktan sonra şöyle dedi: «Beni sana üstün kılan Allah'a hamdolsun. Sende ve taraftarlarında alınacak öcüm kalmadı, ey din düşmanı!» Sonra şu beyti söyledi:

«Kanımı içseler kanmazlar; onların kanı da benim hıncımı
yatıştırmaz.»

Mervân öldürülünce oğulları Abdullah ve Ubeydullah Habeşistân'a kaçtılar, ancak Habeşîler onlara rahat vermediler, yaptıkları savaşta Ubeydullah öldürüldü. Abdullah yanındaki bir kaç kişiyle birlikte kurtuldu ve Mehdî'nin halifeliğine kadar orada kaldı. Mehdî döneminde Nasr b. Muhammed b. Eş'as onu yakalamış ve Mehdî'ye göndermiştir.

Mervân öldürüldükten sonra Âmir Mervân'ın hareminin bulunduğu kiliseye gitti. Mervân başlarına bir hizmetçi görevlendirmiş, ölürse onları öldürmesini emretmişti. Âmir bu hizmetçiyle birlikte Mervân'ın hanımlarını ve kızlarını esir aldı, Sâlih b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'a gönderdi. Onun huzuruna vardıklarında Mervân'ın büyük kızı şöyle dedi: «Ey Müminlerin emîrinin amcası! Allah senin korumak istediğin şeyleri korusun. Biz senin kardeşinin ve amcaoğlunun kızlarıyız, dolayısıyla senin de kızların sayılırız. Zulmetmek yerine bizi bağışla.» Buna karşılık Sâlih: «Vallahi hayır, hiç birinizi yaşatmayacağım. Babanız benim

kardeşim İmam İbrâhim'i öldürmedi mi? Hişâm b. Abdülmelik, Zeyd b. Ali b. Hüseyin'i ve onun soyundan gelenleri Kûfe'de öldürmedi mi? Velîd b. Yezîd, Yahyâ b. Zeyd'i ve sülâlesini Horasân'da öldürmedi mi? İbn Ziyâd ed-Daiyy, Müslim b. Âkil'i öldürmedi mi? Yezîd b. Muâviye, Hüseyin b. Ali'yi ve ailesini öldürmedi mi, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın haremlerini esir etmedi mi? Hüseyin'in başını alıp beyhini boşaltmadı mı? Sizi hangi sebepten hayatta bırakacağım?» dedi. Mervân'ın kızı yine affetmesini rica etti. Bu sefer Sâlih: «Affederim, fakat oğlum Fadl'ın hanımı olmayı kabul edersen.» dedi. Kızın: «Bundan daha büyük şeref olur mu? Fakat bizi Harrân'a kadar götürmeni rica ediyoruz.» demesi üzerine de onları oraya götürdü. Harrân'a girip Mervân'ın evlerini görünce çoluk çocuğu yüksek sesle ağlaştılar.

Bir rivayete göre, bir gün Bükeyr b. Muhammed Mervân'la konuşuyordu. Bu sırada Âmir b. İsmâil oradan geçti. Onu tanımıyordu. Dicle'ye gitti, su içti ve döndü. Bükeyr onu çağırdı ve isminin ne olduğunu sordu. İsminin Âmir b. İsmâil b. Hâris odluğunu söyleyince: «Müsliyeoğullarından olmalısın.» dedi. «Evet, onlardanım.» diye cevap verdi. Bükeyr bunun üzerine: «Vallahi, sen Mervân'ı öldüreceksin.» dedi. Âmir'in Mervân'ı öldürmeyi ideal haline getirmesinde bu sözün büyük tesiri oldu.

Mervân öldürüldüğünde altmış iki yaşındaydı. Altmış dokuz yaşında olduğu da söylenir. Bey'at almasından ölümüne kadar süren halifelik müddeti beş yıl on ay on altı gündür. Künyesi Ebû Abdülmelik idi. Annesi Kürt bir ümmü veled idi. Sahibi İbrâhim b. Eşter'di. İbrâhim'in öldüğü gün Muhammed b. Mervân adı geçen cariyeyi kendisine alıkoydu ve Mervân ondan doğdu.

Bu yüzden Seffâh'ın müşrifi Abdullalı b. İyâş: «Arap yarımadasının eşekleri ve sümüklü cariyenin oğlundan bizi kurtarıp Rasûlüllah (s.a.v.)'ın amcasının oğullarını başımıza geçiren Allah'a hamdolsun.» demişti.

Mervân'ın lakabı "himâr (eşek)" idi. Ca'dî denmesiyse şu yüzdendi: Kur'ân'ın mahlûk olduğuna ve kaderin insanların elinde olduğuna inanan Ca'd b. Dirhem mezhebini benimsemişti. Ca'd zındıktı. Meymûn b. Mihrân Mervân'a nasihat ederek: «Kubâz şahını senin inandığın mezhebe tercih ederim.» demiş, Mervân da: «Allah belânı versin, zaten verecek de.» demişti. Bunun üzerine Meymûn Mervân'ın aleyhinde bulundu, Hişâm da onu aratıp yakalatarak Hâlid el-Kasrî'ye gönderdi, o da onu öldürdü. Halk bu mezhebe mensubiyetinden dolayı Mervân'ı kınadı.

Mervân beyaz tenli, elâ gözlü, iri yapılı, sık ve beyaz sakallı, orta boyluydu. Cesur ve dirayetliydi, ancak dirayeti ve cesareti devrinin sona ermesine engel olamadı.

Öldürülen Emeviler

Südeyf Seffâh'ın huzurunna girdi, yanında Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik vardı. Seffâh ona iyi davrandı ve Südeyf şu şiiri okudu:

«Gördüğün adamlara aldanma, çünkü kaburgaların altında
deprenen bir hastalık vardır.
Kılıcı koy, kırbacı kaldır ki, hiç bir Emevî kalmasın.»

Süleyman bunu duyunca: «Beni öldürdün ey ihtiyar!» dedi. Seffâh içeri girdi, Süleyman'ı yakalatıp öldürttü.

Hâşimoğullarının azatlısı Şibl b. Abdullah, Abdullah b. Ali'nin yanına girdi. Abdullah Ümeyyeoğullarından doksan kişiyle yemek yiyordu. Şibl yanına geldi ve şöyle dedi:

«Devlet Abbasoğullarının üstün nitelikli kişileri sayesinde sağlam
temellere oturdu.
Hâşimoğullarının intikamını almak istediler de bir zaman
geçtikten ve ümitsizlikten sonra onların derdine çare oldular.
Abdişems'in hatalarını elbette affetme, onların bitkilerini ve
boylu hurmalarını kes.
.....
Onların döşeklerde ve yastıklarda size bu yakınlıkları and
olsun ki, hem beni, hem de başkasını hiddetlendiriyor.
Onları Allah'ın indirdiği yere, horluk ve helâk yurduna indirin.
Hüseyin ve Zeyd'in iri develerin etrafında öldürülmüş olarak
düştükleri yeri hatırlayın,
Harrân'da öldürülmüş olanı da... Ki bu gurbetle ünsiyet
arasında durmaktadır.»

Şiir biter bitmez Abdullah emretti, yemekte bulunanların hepsine öldürülünceye kadar kazıklarla vurdular. Üzerlerine meşin döşemeler serildi ve bir kısmının iniltisini işiterek üstlerinde yemek yedi. Nihayet hepsi bu şekilde öldüler.

Abdullah b. Ali Şâm'daki Ümeyyeoğullarının kabirlerinin kazılıp açılmasını emretti. Muâviye b. Ebû Süfyân'ın kabri açıldı, burada toz gibi dağılan iplikler buldular. Yezid b. Muâviye b. Ebû Süfyân'ın kabri kazıldı, burada da kül gibi savrulan kırıntılar buldular. Abdülmelik b. Mervân'ın kabri açıldığında yalnızca kafa tası bulundu. Açılan kabirlerde ancak parça parça uzuvlar buluyorlardı. Yalnız Hişâm b. Abdülme-

lik'in cesesini, burnunun ucu hariç, çürümemiş ve sağlam buldular. Onun cesedine kamçılarla vurdurdu ve astırdı, sonra da yaktırdı ve külünü rüzgârda savurdu.

Halife evlâtlarından ve başkalarından Ümeyyeoğullarını arattırdı. Abbâsîlerin ellerinden süt çocuğundan veya Endülüs'e kaçanlardan başkası kurtulamadı. Onları da Benhür Ebû Kutrus öldürdü. Öldürülenler arasında Muhammed b. Abdülmelik b. Mervân, Gamr b. Yezîd b. Abdülmelik, Abdülvâhid b. Süleyman b. Abdülmelik, Saîd b. Abdülmelik de vardı. Bir rivayete göre, Saîd b. Abdülmelik daha önce öldü. Ebû Ubeyde b. Velîd b. Abdülmelik de öldürülenler arasındaydı. Yine denildiğine göre, azledilmiş halife İbrâhim b. Yezîd de bu öldürülenlerden birisiydi. Abdullah b. Ali Ümeyyeoğullarına ait ne varsa hepsini aldı. Bu işlerini bitirince şöyle bir şiir söyledi:

«Ey Ümeyyeoğulları! Topunuzu mahvettim;
Önce geçmiş olmakla, benim için nefisleriniz nasıl temiz olur?
Ateş hepinizi toplayacak; şerrinizin karşılığını ateşin aleviyle gördünüz.
Allah sizin suçlarınızı affetmesin; düşmanlarına karşı şiddetle hücum eden ormanların arslanlarına çattınız.
Eğer kızgınlığım sizden bir şeyin kaybolup gitmesi içinse,
muhakkak ben de sizden Rabb'imin razı olacağı şeylerle mûsibete uğramıştım.»

Denildiğine göre, bu şiiri Südeyf Seffâh için söylemiştir ve bu hadisede Seffâh'ın yanında bulunuyordu. Ümeyyeoğullarını öldüren de Seffâh'tır.

Süleyman b. Ali b. Abdullah b. Abbâs da Basra'da Ümeyyeoğullarından üzerlerinde yaldızlı, süslü ve kıymetli elbiseler bulunan kimseleri öldürdü ve emretti, bunların cesetleri ayaklarından sürüklendi, yollara atıldı ve bunları köpekler yedi.

Ümeyyeoğulları bu durumu görünce iyice korkuya kapıldılar; toplulukları dağıldı, gizlenmeğe gücü yetenler saklandı.

Amr b. Muâviye b. Amr b. Süfyân b. Utbe b. Ebû Süfyân da gizlenenlerden biriydi. Şöyle anlatır:

«Ben nereye gitsem tanımıyordum. Yer yüzü artık bana dar geliyordu. Süleyman b. Ali'ye geldim; beni tanımıyordu, şöyle dedim: «Sığınacak bir yer bulamadım, faziletin beni sana getirdi. Eğer beni öldürürsen raha-

ta kavuşurum, sağ bırakırsan emin olurum." Bana: "Sen kimsin?" diye sordu. Kendimi tanıttım, bunun üzerine: "İhtiyacın nedir?" dedi. "Kadınlarımız —ki insanlar içinde onlara iyilik yapmağa en lâyık olanı ve kendilerine en yakın bulunanı sensin— akibetimizden korktukları için saklandılar. Kim korkarsa ondan endişe duyulur." diye karşılık verdim. Süleyman b. Ali çok ağladı, sonra şöyle dedi. "Allah seni öldürülmekten kurtarsın, malını çoğaltsın ve kadınlarını korusun. Sonra Seffâh'a şöyle yazdı: "Ey Emîrü'l-Müminîn! Ümeyyeoğullarından bize emân dileyen bir elçi geldi. Biz onları akraba oldukları için değil de, isyan ettikleri için öldürdük. Abdimenâf bizi ve onları birleştiriyor. Akrabalık iyilik görür, öldürülmez; Kaldırılır, düşürülmez. Eğer Emîrü'l-Müminîn onları bana bağışlamayı münasip görürse bunu yapsın, eğer yaparsa beldelere dağıtılacak bir mektup yazsın. Bize vermiş olduğu nimetler, iyilik ve yardımlarından ötürü Allah'a şükrederiz." Emîrü'l-Müminîn onun istediğini kabul etti. İşte bu Ümeyyeoğullarına verilen ilk emândır.

Habîb b. Mürre el-Merrî'nin Baş Kaldırması

Bu yıl Habîb b. Mürre el-Merri beyaz elbise giydi, Beseniyye ve Havrân halkından yanında bulunanlarla birlikte baş kaldırdı. Bunların baş kaldırmaları Ebû'l-Verd'in azledilmesinden önce oldu. Abdullah Habîb'in üzerine yürüdü ve onunla defalarca savaştı. Habîb Mervân'ın komutan ve süvarilerindendi.

Beyaz elbise giymesinin sebebiyse, kendisine ve kavmine karşı endişe duymasıydı. Kays ve Kays'a yakın olan kimselerden bir kısmı ona bey'at etti. Abdullah Ebû'l-Verd'in isyanı ve beyaz elbise giymesini haber alınca Habîb'i barış yapmağa çağırdı ve onunla barış anlaşması yaptı. Ona ve onun maiyetindekilere emân verdi, sonra da Ebû'l-Verd'in üzerine doğru yürüdü.

Ebû'l-Verd'in ve Şâm Halkının Baş Kaldırması

Yine bu yılda Ebû'l-Verd Müczât b. el-Kevser b. Züfer b. el-Hâris el-Kilâbî baş kaldırdı. Bu, Mervân'ın arkadaslarından ve komutanlarındandı.

Bunun sebebi şuydu:

Mervân mağlûp olunca Ebû'l-Verd Kınnesrin'de kaldı, Abdullah b. Ali oraya geldiğinde de ona bey'at etti ve asker olarak ona katılanlar arasına girdi. Meslеme b. Abdülmelik'in oğlu Bâlis ve Nâûre de Ebû'l-

Verd'in komşularıydı. Abdullah b. Ali'nin komutanlarından birisi Bâlis'e geldi; Mesleme'nin oğluyla hanımlarını aldı, götürdü. İçlerinden bir kısmı bunu Ebû'l-Verd'e şikâyet ettiler. Ebû'l-Verd de "Husâf" denilen çiftliğinden çıktı, komutanı ve beraberinde olanları öldürdü. Beyaz elbise giydiğini ve Abdullah'a isyan ettiğini açığa vurdu, ayrıca Kınnesrîn halkını da bu işe davet etti ve onlar hepsi de beyaz elbise giydiler. Seffâh o gün Hîre'deydi. Abdullah b. Ali de (önceden zikrettiğimiz üzere) Belkâ, Havrân ve Beseniyye topraklarında Habîb b. Mürre ile harp etmekteydi.

Abdullah Kınnesrîn halkının beyaz elbise giydiğini ve kendisine isyan ettiklerini öğrenince Habîb b. Mürre ile sulh antlaşması yaptı ve Ebû'l-Verd ile karşılaşmak için Kınnesrîn'e doğru yola çıktı. Şâm'a uğradı, orada Ebû Gânim Abdülhamîd b. Rib'î et-Tâî'yi dört bin askerle yerine vekil bıraktı. Şâm'da Abdullah'ın ailesi, evlâtlarının anneleri ve malları vardı. Hıms'a gelince Şâm halkı ahitlerini bozdular, beyaz elbise giydiler ve Osman b. Abdüla'lâ b. Sürâka el-Ezdî ile beraber ayaklanarak Ebû Gânim ve beraberindekilerle karşılaştılar ve onları yendiler. Ebû Gânim'in adamlarını feci bir şekilde öldürdüler. Abdullah'ın bıraktığı ağırlıkları yağmaladılar, ailesine ise dokunmadılar ve isyan konusunda görüş birliğine vardılar. Abdullah yürüdü. Ebû'l-Verd'in yanında da Kinnesrîn halkından bir kalabalık toplanmıştı. Bunlar Hıms ve Tedmür halkından kendilerine yakın olanlarla mektuplaştılar. Hıms ve Tedmür halkından başlarında Ebû Muhammed b. Abdullah b. Yezîd b. Muâviye olduğu halde binlerce kişi bunlara geldi ve Ebû Muhammed'e bey'ate davet ettiler. «Bu, o anılan Süfyânî'dir.» dediler. Bunlar kırk bin civarında idiler, Mercü'l-Ahrem'de ordugâhlarını kurdular. Abdullah b. Ali bunlara yaklaştı ve on bin kişilik bir kuvvetle kardeşi Abdüssamed b. Ali'yi üzerlerine gönderdi. Kınneşrîn ordusuna komuta eden Ebû'l-Verd idi, harpten iyi anlayan bir kimse idi, ordusunu başarıyla savaşa sürdü. İki taraftan da öldürülenler çok oldu. Abdüssamed ve yanındaki askerler tutunamayıp dağıldı ve bunlardan binlercesi öldürüldü. Abdüssamed de canını kardeşi Abdullah'ın yanına zor attı. Abdullah yanında komutanlardan bir topluluk olduğu halde geldi, ikinci defa Mercü'i-Ahrem'de karşılaştılar. Şiddetli bir savaş oldu. Abdullah sebat edip dayandı, Ebû'l-Verd'in askerleri ise bozguna uğradı. Ebû'l-Verd yanındaki beş yüz kişi ile direndi ise de neticede hepsi öldürüldüler. Ebû Muhammed ve kendisiyle birlikte olanlar kaçtılar, Tedmür'e sığındılar. Abdullah Kınnesrîn halkına emân verdi, siyah elbise giydiler, kendisine bey'at ettiler ve itaati altına girdiler.

Abdullah bin Ali sonra beyaz elbise giyip isyan ettikleri için Şâmlılar üzerine yöneldi. Yaklaşınca insanlar kaçtı ve bir savaş olmadı. Ab-

dullah Şâm halkına da emân verdi, onlar da ona bey'at ettiler. Ellerinde bulunan malları almadı.

Ebû Muhammed gizlenerek kaçtı, Hicâz toprağına vardı, Mansûr'un zamanına kadar da burada gizlenerek kaldı. Mansûr'un valisi Ziyâd b. Abdullah el-Hârisî yerini haber alınca süvariler gönderdi, bunlar savaşarak onu öldürdüler ve iki oğlunu esir ettiler. Ziyâd, Ebû Muhammed b. Abdullah es-Süfyânî'nin başı ile iki oğlunu Mansûr'a gönderdi. Mansûr iki oğlunu serbest bırakarak emân verdi.

Bir rivayete göre; Abdullah'ın Ebû'l-Verd ile yaptığı savaş 133 senesi zilhicce ayının sonunda idi.

el-Cezîre Halkının Beyaz Elbise Giymeleri ve Seffâh'a Baş Kaldırmak İstemeleri

Bu yılda Cezîre halkı beyaz elbise giydiler ve Ebû'l-Abbâs es-Seffâh'a baş kaldırarak Harrân üzerine yürüdüler. Burada Saffâh'ın üç bin askeri ile Mûsâ b. Ka'b vardı. Aralarında birlik sağlayacak bir başları olmamakla beraber Harrân'ı kuşattılar. Armenia'dan İshâk b. Selem el-Ukaylî de gelip onlara katıldı. Bu adam Mervân'ın mağlûbiyet haberini aldığı vakit de Armenia'dan ayrılmıştı. Cezîre halkı bunun etrafında toplandı. İshâk Mûsâ b. Ka'b'ı iki ay kadar kuşattı. Ebû'l-Abbâs Seffâh kardeşi Ebû Ca'fer'i Vâsıt'ta İbn Hübeyre'yi kuşatmış olduğu askerleriyle gönderdi. Ebû Ca'fer halkı beyaz elbise giymiş olan Rakka ve Karkîsiyâ' dan geçti, Harrân'a doğru yürüdü. İshâk b. Selem Rihâ'ya çekildi. Bu olay 133 yılında oldu. Mûsâ b. Ka'b Harrân'dan çıktı, Ebû Ca'fer ile birleşti.

İshâk b. Selem kardeşi Bekkâr b. Selem'i Mardin ve Dârâ'da bulunan Rabîa kabilesine gönderdi. O gün Rabîa'nın reisi Harûriyye'den (Haricîlerin bir kolu) Büreyke denilen bir adam idi. Ebû Ca'fer bunlara doğru yürümek istedi, nihayet bunlarla karşılaştı ve aralarında şiddetli bir çarpışma oldu. Büreyke muharebede öldürüldü, Bekkâr da Rihâ'daki kardeşi İshâk'ın yanına döndü. İshâk burada onu yerine vekil bırakarak askerinin büyük bir kısmıyla Sumeysât'a yürüdü, Ebû Ca'fer Rihâ' ya geldi ve Bekkâr'la arasında bazı vakalar oldu.

Seffâh Abdullah b. Ali'ye askeri ile Sümeysât'a yürümesini emreden bir mektup yazdı, o da yürüdü ve Sümeysât'da İshâk'ın karşısına kondu. İshâk'ın altmış bin askeri vardı ve Abdullah bin Ali ile araların-

da Fırat bulunuyordu. Ebû Ca'fer de bu arada Rihâ'dan geldi ve İshâk'ı Sümeysât'da yedi ay kuşattı. İshâk şöyle dedi: «Boynumda bey'at ahdi var. Sahibinin öldürüldüğü haberini alıncaya kadar ben bunu terkedemem.»

Bunun üzerine Ebû Ca'fer kendisine: «Mervân öldürüldü.» diye haber gönderdi. O da: «Onun öldürüldüğünü kesin olarak öğreninceye kadar bekleyeceğim..» Öldürüldüğünü kesin olarak anlayınca sulh ve emân istedi. Bu isteğini Seffâha' yazdılar. O da ona ve beraberindekilere emân vermelerini emretti. Buna dair aralarında bir yazı yazdılar. İshâk yanında seçkin arkadaşları olduğu halde Ebû Ca'fer'in huzuruna çıktı. Şâm ve Cezîre halkının işleri düzeldi. Ebû'l-Abbâs kardeşi Ebû Ca'fer'i, Armenia ve Azerbeycân valisi yaptı, o da halife oluncaya kadar buralarda valilik yaptı.

Bir rivayete göre İshâk b. Selem'e emân veren Ubeydullah b. Ali' dir.

Ebû Seleme el-Hallâl ve Süleyman b. Kesir'in Öldürülmeleri

Ebû'l-Abbâs es-Seffâh ve Hâşimoğullarından maiyetinde olanlar Kûfe'ye geldiklerinde Ebû Seleme'nin bunlar hakkında yine bunlar tarafından itham edilecek şekilde tavır ve tutumunu önceden anlatmıştık.

Seffâh ordusuyla birlikte Hammâm A'yün'de iken Ebû Seleme hakkındaki fikir ve tavrı değişti, sonra oradan Hâşimiyye şehrine döndü ve onu kuşkulandırmadan emîrlik sarayına indi. Ebû Müslim'e Ebû Seleme' nin kendisi hakkındaki düşüncesini ve kurduğu tuzağı bildirmesi için bir mektup yazdı. Ebû Müslim de: «Madem ki Emîrü'l-Müminîn onun bu durumuna vâkıf oldu, öyleyse onu öldürsün.» diye cevap gönderdi.

Dâvud b. Ali, Seffâh'a şöyle dedi: «Ey Emîrü'l-Müminîn! Bunu yapma. Ebû Müslim ile onun dostları olup senin yanında bulunan Horasânlılar, bunun senin aleyhine bir bahane olarak kullanırlar. Ebû Müslim için ise böyle bir şey söz konusu değildir. Ebû Müslim'e yaz da, onu öldürecek kimseleri kendisine göndersin.

Seffâh Ebû Müslim'e yazdı, Ebû Müslim de Mirâr b. Enes ed-Dabbi' yi Ebû Seleme'yi öldürmek için gönderdi. Mirâr Seffâh'a geldi ve gelişinin sebebini bildirdi. Seffâh bir münâdiye: «Emîrü'l-Müminîn Ebû Seleme' den razı oldu ve onu davet etti, ona elbise giydirdi.» diye bağırttı. Son-

ra Seffâh bir gece onun evine geldi, bütün gece yanında kaldı. Sonra yalnız olarak evine döndü. Mirâr b. Enes ve yanında bulunan yardımcıları daha sonra Ebû Seleme'nin karşısına çıkıp onu öldürdüler ve: «Onu Hariciler öldürdü.» dediler. Ertesi gün cesedi ortaya çıkarıldı, cenaze namazını Yahyâ b. Muhammed b. Ali kıldırdı ve Kûfe civarında, Hâşimiye şehrinde toprağa verildi.

Süleyman b. el-Muhâcir el-Becelî şöyle dedi:

«Bu vezir Âl-i Muhammed'in veziri olduğu halde helâk oldu;
sonra onlara buğz eden de vezir oldu.»

Ebû Seleme'ye "Âl-i Muhammed'in (Muhammed ailesinin) veziri" Ebû Müslim'e ise "Âl-i Muhammed'in emîri" denilirdi.

Ebû Seleme öldürülünce Seffâh kardeşi Ebû Ca'fer'i Ebû Müslim'e yolladı. Ebû Ca'fer, Ebû Müslim'in yanına gelince Übeydullah b. el-Hasan el-A'rec ve Süleyman b. Kesîr ile beraber gezdi. Süleyman b. Kesîr Ubeydullah'a: «Yâhu, biz sizin işinizin tamam olduğunu umuyorduk. İstediğiniz vakit bizi dilediğiniz işlere çağırınız.» dedi. Ubeydullah söylenilen bu sözün Ebû Müslim tarafından bir hile olduğunu zannetti. Ebû Müslim'e geldi ve bunu haber verdi. Ebû Müslim Süleyman b. Kesîr'i getirtti ve ona şöyle dedi: «İmam'ın "Kimden şüphelenirsen onu öldür." sözünü hatırlıyor musun?» Süleyman'ın: «Evet.» demesi üzerine de: «Öyleyse ben seni itham ediyorum.» diye karşılık verdi. «Allah aşkına yapma.» deyince de: «Yemin verme, sen imamı aldatmayı planlayansın.» dedi ve boynunun vurulmasını emretti.

Ebû Ca'fer, Seffâh'ın yanına döndüğünde ona şöyle dedi: «Ebû Müslim'i öldürmeyip bıraktığın sürece sen halife değilsin ve senin emrin önemsizdir.» Seffâh'ın: «Nasıl olur?» demesi üzerine Ebû Ca'fer: «Vallahi o istediğini yapıyor.» diye karşılık verdi. Ebû'l-Abbâs da: «Bunu gizle.» dedi.

Denildiğine göre, Ebû Ca'fer, Ebû Seleme öldürülmeden önce Ebû Müslim'in yanına gitmiştir.

Bunun sebebi şudur:

Seffâh, halifelikle ortaya çıkınca Ebû Seleme'nin ne yapacağını müzakere ettiler. Orada bulunanlardan bazısı: «Onun yaptıkları Ebû Müslim'in fikriyledir.» dedi. Seffâh da: «Eğer yaptıkları Ebû Müslim'in reyine göreyse, Allah (c.c.)'ın onu bizden def etmemesi halinde belâmızı buluruz.» dedi ve kardeşi Ebû Ca'fer'i fikrini öğrenmesi için Ebû Müslim'e gönderdi. O da Ebû Müslim'e gitti, Ebû Seleme'nin ettiklerini ona

bildirdi. Ebû Müslim bunun üzerine Mirâr b. Enes'i gönderdi ve onu katlettirdi.

Vâsıt'ta İbn Hübeyre'nin Kuşatılması

Daha önce Yezîd b. Hübeyre ile ilgili bazı şeyleri, Horasân halkından Kahtabe ile beraber olan, daha sonra bunun oğlu Hasan ile birlikte bulunan askerin yaptıklarını, İbn Hübeyre'nin Vâsıt'taki mağlûbiyetini ve burada kaleye çekilmesini anlattık. İbn Hübeyre yenildiği vakit mallarına bir takım kimseleri vekil bıraktı, onlar da bunları götürdüler. Havsere İbn Hübeyre'ye: «Nereye gidiyorsun? Yoldaşınız, yani Kahtabe öldürüldü. Yanına bir çok asker al, Kûfe'ye git, onlarla öldürülünceye, yahut zafer elde edinceye kadar savaş.» dedi. İbn Hübeyre: «Hayır, Vâsıt'a gelir biz de gelişmeleri orada gözleriz.» dedi. Havsere bunun üzerine: «Sen böyle yapmakla kendini emniyette hissedip sonunda öldürülmekten başka bir sonuç elde edemezsin.» dedi.

Yahyâ b. Hudayn da şöyle dedi: «Mervân'a bu ordularla gideceğine ufak bir şey götürsen daha çok hoşuna gider. Ona ulaşıncaya kadar Fırât'ı takip et. Vâsıt'a gitmekten sakın, çünkü muhasara altında kalırsın ve muhasaradan sonra da öldürülmekten kurtulamazsın.» Ancak o kabul etmedi.

İbn Hübeyre Mervân'dan korkuyordu, çünkü kendisine yazdığı emirlere muhalefet ederdi. Kendisini öldürmesinden korktuğu için Vâsıt'a geldi, orada kaleye kapandı. Ebû Seleme ona karşı Hasan b. Kahtabe'yi gönderdi ve Hasan onu sıkıştırdı. Hasan ile arasındaki ilk vak'a çarşamba günü oldu. Şâm halkı İbn Hübeyre'ye: «Onunla savaşmak için bize izin ver.» dedi. O da izin verdi ve bunun üzerine Şâmlılar ve İbn Hübeyre çıktı. Ordusunun sağ kanadında oğlu Dâvud vardı. Hasan'ın ordusunun sağ kanadında Hâzim b. Huzeyme olduğu halde karşılaştılar. Hâzim İbn Hübeyre'nin üzerine saldırdı. İbn Hübeyre ve yanındakiler bozguna uğradılar. Kaçanlar kapıya sığışmadı, bunun üzerine İbn Hübeyre adamlarını mancınıklarla kaleye attı. Şâm halkı geri çekildi. Hasan üzerlerine hücum etti, onları Dicle'nin kenarına sıkıştırdı. Bir çoğu boğuldu. Onları gemilerle karşıladılar ve böylece iki taraf birbirlerinden ayrıldılar. Yedi gün bekledikten sonra tekrar kapıştılar. Şâm halkı feci şekilde yenilince şehre girdiler, ancak birbirlerine ok ve taş atıyorlardı.

Kalede iken İbn Hübeyre Ebû Ümeyye et-Tağlebî'nin siyah elbise giydiği haberini aldı. Onu yakalattı ve hapsetti. Ebû Ümeyye'nin durumu hakkında Rabîa'dan bir takım insanlar ve Ma'n b. Zâide eş-Şeybânî ko-

nuştular ve İbn Hübeyre'nin kabilesi olan Fezâre'den üç kişiyi yakalayarak İbn Hübeyre'ye sövdüler ve «Elimizde olanları, İbn Hübeyre arkadaşlarımızı salıverinceye kadar bırakmayız.» dediler. İbn Hübeyre de onu serbest bırakmayı kabul etmedi. Bunun üzerine Ma'n ve Abdurrahman b. Beşir el-İclî yanlarındaki adamlarıyla ayrıldılar. İbn Hübeyre'ye: «Bunlar senin süvarilerin, sen onları ifsat ettin; eğer bu tavrında devam edersen aleyhinde seni kuşatanlardan daha şiddetli davranacaklardır.» Bu söz üzerine İbn Hübeyre, Ebû Ümeyye'yi çağırdı, ona hil'at giydirdi ve yolunu serbest bıraktı. Barıştılar ve tekrar eski durumları üzerine döndüler.

Ebû Nasr Mâlik b. el-Heysem, Sicistân bölgesinden Hasan'a geldi, Hasan da Seffâh'a Ebû Nasr'ın yanına gelmesi sebebiyle elçi gönderdi. Elçi olarak Gaylân b. Abdullah el-Huzâî'yi vazifelendirmişti. Gaylân Hasan'a kızgındı, çünkü Hasan onu Revh b. Hâtim'e yardım etmesi için göndermişti. Seffâh'ın huzuruna varınca şöyle dedi: «Şehâdet ederim ki, sen Müminlerin emîrisin, sen Allah'ın sağlam ipisin. Sen müttakîlerin imamısın.» Seffâh: «Ey Gaylân! İhtiyacın nedir?» diye sordu. Onun: «Senden suçumu bağışlamanı istiyorum.» demesi üzerine de: «Senin suçunu Allah örtsün.» dedi. Gaylân: «Ey Emîrü'l-Müminîn! Başımıza ehl-i beytinden bir adamı tayin etmekle bize ihsanda bulun.» deyince şöyle sordu: «Sizin başınızda ehl-i beytimden olan Hasan b. Kahtabe yok mudur?» Gaylân bu soruya: «Ya Emîru'l-Müminîn! Ehl-i beytinden bir adamı tayin etmekle bize iyilik yap da onun yüzüne bakalım, gözümüz onunla aydın olsun.» diyerek karşılık verdi. Bunun üzerine Seffâh kardeşi Ebû Ca'fer'i Horasân'dan döndüğünde İbn Hübeyre ile muharebe etmesi için gönderdi, Hasan'a da şöyle yazdı: «Ordu senin ordundur, komutanlar senin komutanlarındır; fakat kardeşimin de yanında olmasını istedim. Onu dinle ve ona itaat et. Onun vezirliği de güzeldir.» Mâlik b. Heysem'e de bu şekilde yazdı. Ebû Ca'fer Mansûr, Hasan'ın yanına gelince Hasan çadırından ayrıldı, onu oraya indirdi. Hasan onun muhafızlığıyla da Osman b. Nehîk'i görevlendirdi.

Mâlik b. Heysem İbn Hübeyre'nin askerleriyle savaşa tutuştu. Şâm askerleri perişan olarak hendeklerine çekildiler. Ma'n ve Ebû Yahyâ el-Cüzâmî onlara pusu kurmuştu. Mâlik'in askerleri onları geride bıraktıkları vakit çıkıp saldırdılar ve gece oluncaya kadar onlarla savaştılar. İbn Hübeyre Hallâlîn burcunda idi. Geceleyin uzun süre birbirleriyle vuruştular. İbn Hübeyre Ma'n'a çekilmesi için emir gönderdi, o da çekildi. Bundan sonra günlerce beklediler. Vâsıt halkı Ma'n ve Muhammed b. Nubâte komutasında tekrar karşılarına çıktılar. Hasan'ın askerleri savaşarak onları Dicle nehrine kadar geriletip suya döktüler ve

sonra Mâlik b. Heysem'in oğlu öldürülmüş olduğu halde geri döndüler. Babası oğlunun öldürülmüş olduğunu görünce: «Senden sonra yaşamak bana haramdır.» dedi, sonra Vâsıt halkı üzerine hücuma kalktılar ve onları şehre sokuncaya kadar savaştılar.

Mâlik gemilere odun dolduruyor, sonra gelip geçenleri yakması için onları tutuşturuyordu. İbn Hübeyre de bu gemileri çengellerle çektiriyordu. Bu şekilde on bir ay beklediler.

Kuşatma uzayınca sulh istediler. İbn Hübeyre ve askerleri Mervân'ın ölüm haberi gelinceye kadar sulha yanaşmadılar. Bunlara Mervân'ın ölüm haberini İsmâil b. Abdullah el-Kasrî getirdi ve şöyle dedi: «Mervân öldürüldüğü halde niçin birbirinizle savaşıyorsunuz?» İbn Hübeyre'nin adamları bu adamı itham ettiler. Yemenliler: «Mervân'a ve geride kalan adamlarına yardım etmeyiz, çünkü onun bize yaptığı kötülükleri hâlâ unutmuş değiliz.» dediler. Nizârlılar ise: «Yemenliler bize katılıncaya kadar biz de savaşmayız.» dediler. O vakit Mervân'la birlikte savaşanlar halkın ayak takımı ile gençleri idi.

İbn Hübeyre, halkı Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Ali'ye bey'ate davet etmek istedi ve bunun için de ona bir mektup yazdı. Cevabının gelmesi gecikince Seffâh, İbn Hübeyre'nin adamlarından Yemenlilere mektup yazarak onları umutlandırdı, bunun üzerine Ziyâd b. Sâlih el-Harsî ile Ziyâd b. Abdullah el-Harsî İbn Hübeyre'ye kendisi için İbn Abbâs tarafında sulh yapacaklarına söz verdiler, fakat sulh yapmadılar. Ebû Ca'fer ile İbn Hübeyre arasında elçiler gelip gittiler, nihayet Ebû Ca'fer İbn Hübeyre'ye emân verdi ve bu sebeple bir yazı yazdı. İbn Hübeyre bu hususta kırk gün âlimlere danışıp durdu, neticede buna razı oldu ve bu yazıyı Ebû Ca'fer'e gönderdi. Ebû Ca'fer de onu kardeşi Seffâh'a gönderince Seffâh Ebû Ca'fer'e imzalamasını emretti.

Ebû Ca'fer verdiği emâna sadık kalmak görüşünde idi. Seffâh Ebû Müslim'e danışmadan bir iş yapmazdı. Ebû'l-Cehm Ebû Müslim'in Seffâh'ın yanında bulunan casusu idi. Seffâh Ebû Müslim'e İbn Hübeyre'nin durumunu haber veren bir mektup yazdı. Ebû Müslim de ona şunu yazdı: «Kendisine taş attığın vakit düzgün yol bozulur. Hayır, vallahi, İbn Hübeyre'nin içinde bulunduğu yol düzelmez.»

Teminat yazısı tamamlanınca İbn Hübeyre bin üç yüz Buhârâlı askerle Ebû Ca'fer'in yanına çıkıp geldi ve atı üzerinde huzura girmek istedi. Ebû Ca'fer'in hâcibi Sellâm b. Selim ayağa kalktı ve: «Ey Ebû Hâlid! Selâm sana, atından in, hoş geldin.» dedi. Mansûr'un odasının etrafına Horasân halkından on bin asker dizmişti. O da indi, oturmak için

bir yastık istedi. Komutanları huzura dahil etti, sonra yalnız İbn Hübeyre girdi ve bir saat kadar konuştu. Sonra kalktı, gitti. Bir müddet geçtikten sonra artık Mansûr'un huzuruna bir gün geliyor, bir gün gelmiyordu. Beş yüz süvari ve üç yüz piyade ile gelirdi. Ebû Ca'fer'e: «İbn Hübeyre geliyor, asker ona saygı gösteriyor, onun şevketinden bir şey eksilmedi.» denildi. Bundan sonra Ebû Ca'fer ancak onun maiyetindeki adamlarla birlikte gelmesini emretti. İbn Hübeyre artık Ebû Ca'fer'in huzuruna otuz kişi ile, daha sonra ise üç veya dört kişi ile gelmeğe başladı.

İbn Hübeyre bir gün Mansûr ile konuştu ve ona: «Ey şu!», yahut «Ey kişi!» dedi, sonra bundan vazgeçti ve şöyle dedi: «Ey emîr! Şu anda sana hitap ettiğim gibi, halk diliyle konuşmağa yatkınım, bu sebeple elimde olmadan dilim sürçtü.»

Seffâh Ebû Ca'fer'e ısrarla onu öldürmesini emreder, o da bu husta fikrini tekrar gözden geçirmesini isterdi. Nihayet Seffâh, Ebû Ca'fer'e şöyle yazdı: «Allah'a yemin ederim ki, sen onu elbette öldüreceksin; yoksa onu hücrenden çıkaracak, sonra da öldürme işini üzerine alacak kimseleri elbette oraya gönderirim.»

Bundan sonra Ebû Ca'fer onu öldürmeğe karar verdi. Hâzim b. Huzeyme, Heysem b. Şu'be b. Zuheyr'i göndererek mal depolarını mühürlemelerini emretti. Sonra Mudariyye ve Kaysiyye'den İbn Hübeyre'nin maiyyetinde bulunan eşrafa haber göndererek onları getirttirdi. Muhammed b. Nübâte ve Havsere b. Süheyl yirmi iki adamla geldi. Sellâm b. Süleym çıktı, «İbn Nübâte ve Havsere nerede?» diye sordu. Bu ikisi de girdi; halbuki Ebû Ca'fer, Osman b. Nehîk ile bir başkasını yüz kişi ile kendi odasından başka bir odaya oturtmuştu. Girer girmez kılıçları alındı ve elleri arkalarına bağlandı. İkişer ikişer onları çağırıyor ve aynısını yaptırıyordu. Bazıları: «Bize Allah adına söz verdiniz, sonra sözünüzde durmadınız. Allah'ın sizin hakkınızdan geleceğini umuyoruz.» dediler. İbn Nübâte de kendi sakalına doğru bir zarta çekti ve: «Bu zaten beklemediğim bir şey değildi.» dedi.

Hâzim ve Heysem b. Şu'be yüz kişi ile İbn Hübeyre'ye geldiler, «Malları taşımak istiyoruz.» dediler. İbn Hübeyre'nin, kapıcısına: «Depoları onlara göster.» demesi üzerine her bir evin kapısına bir miktar adam diktiler, kendileri ise İbn Hübeyre'ye doğru geldiler. İbn Hübeyre'nin yanında oğlu Dâvud, bir kaç kölesi ve kucağında da küçük çocuğu vardı. Yanına geldiklerinde kapıcısı karşılarına dikildi. Heysem b. Şu'be omuz damarı üzerine vurdu ve yere yıktı. Oğlu İbn Dâvud Heysem'le kapıştı. İbn Hübeyre Dâvud'a doğru geldi, oğlunu kucağından bir kenara koydu: «Şu çocuğu alınız.» dedikten sonra secdeye kapandı ve öldürüldü. Öldürülenlerin başları Ebû Ca'fer'e götürüldü. Ebû Ca'fer Hakem b. Abdül-

melik b. Bişr ve Hâlid b. Selime el-Mahzûmî ve Ömer b. Zer hariç insanlara teminat verdiğini ilân ettirdi. Ziyâd b. Abdullah İbn Zer için emân istedi, Ebû Ca'fer de verdi. Hakem kaçtı. Ebû Ca'fer Hâlid'e de emân vermişti. Seffâh ise Ebû Ca'fer'in emânını geçerli saymadı ve onu öldürdü.

Ebû'l-Atâ es-Sindî İbn Hübeyre için şu mersiyeyi söylemiştir:

«Bil ki Vâsıt olayı gününde sana bol bol gözyaşı dökmeyen göz elbette cimri ve donuk kalmıştır.

Yatsı vaktinde kadınlar ağlamağa ve matem için ellerini çırpmağa ve yanaklarına vurmağa başladılar.

Sen avluyu terketmiş olarak akşamladın; orada çok defa elçiler gidip gelip oturmuştu.

Muhakkak sen sorumluluk yüklenerek uzaklaşmadın; evet, toprağın altına giren kim olursa olsun uzaktır.»

Ebû Seleme'nin Fâris Eyaletine Tayin Ettiği Valilerin Öldürülmeleri

Bu senede Ebû Müslim el-Horasânî, Muhammed b. Eş'as'ı Fâris'e gönderdi ve Ebû Seleme'nin tayin ettiği valileri öldürmesini emretti, o da bu istenileni yaptı. Seffâh ise amcası İsâ b. Ali'yi Fâris'e gönderdi. Bu sırada Muhammed b. Eş'as orada bulunuyordu. İsâ'yı öldürmek istedi, kendisine: «Bu yerinde olmaz.» denildi. Bunun üzerine: «Hayır, Ebû Müslim bana başka kimsenin valilik iddia ederek gelmemesini, aksi takdirde gelenin boynunu vurmamı emretti.» dedi, sonra İsâ'yı öldürmenin neticesindeun korktuğu için onu bıraktı ve ona, cihatta bulunmak hariç, kılıç kuşanmasını ve minbere çıkmasını yasaklayan yeminler ettirdi. Bundan sonra İsâ valilik vazifesini almadı ve gazvede bulunmak hariç kılıç kuşanmadı. Seffâh daha sonra İsmâil b. Ali'yi Fâris üzerine vali olarak gönderdi.

Yahyâ b. Muhammed'in Musul'a Vali Olması ve Onun Hakkında Denilenler

Yine bu sene Seffâh kardeşi Yahyâ b. Muhammed'i Musul'a Muhammed b. Sûl'ün yerine vali yaptı. Bunun sebebi Musul halkının Muhammed b. Sûl'a itaat etmemeleriydi. Musul halkı: «Bize Has'am'in azatlısı valilik ediyor.» dediler onu kendi aralarından çıkarıp uzaklaştırdılar. Muhammed bu durumu Seffâh'a yazdı, Seffâh da onlara kardeşi Yah-

yâ b. Muhammed'i vali yaptı ve on iki bin kişi ile oraya yolladı. Yahyâ geldi ve caminin yanındaki emirlik köşküne indi. Musul halkına beğenmeyecekleri hiç bir şey göstermedi, yaptıkları şeylerde onlara karşı çıkmadı. Sonra onları çağırdı ve aralarından on iki kişiyi öldürdü. Şehir halkı savaşa hazırlandılar ve silahlandılar. Onlara teminat verdi ve «Camiye kim girerse o emniyettedir.» diye çağırılmasını emretti. İnsanlar koşarak oraya geldiler. Yahyâ gelenleri caminin kapılarında durdurdu ve onları ifrata varan bir şekilde çabucak katlettirdi. Denildiğine göre, burada isyanda parmağı olan ve olmayanlardan on bir bin kişi gibi büyük bir kalabalığı öldürmüştür.

Gece olunca Yahyâ erkekleri öldürülen kadınların ağıt seslerini işitiyor, bu seslerin ne olduğunu soruyor ve söylendiğinde: «Yarın bu kadınları ve çocukları öldürün.» diyor ve bu emir yerine getiriliyordu. Üç gün boyunca öldürdü. Yahyâ'nın ordusu içinde dört bin zenci askeri bulunan bir komutan vardı. Bu zenciler kadınları zorla alıyorlardı. Bunun üzerine Yahyâ üçüncü günde Musul halkını öldürme işini bitirdi. Dördüncü günde önünde sıyrılmış kılıçlar ve kargılar olduğu halde atına bindi. Bir kadın önüne çıktı ve hayvanının dizginini tuttu. Adamları bunu öldürmek istedilerse de o öldürmemelerini emretti. Kadın ona şöyle dedi: «Sen Hâşimoğullarından değil misin? Rasûlüllah (s.a.v.)'ın amcasının torunu değil misin? Zencileri, Müslüman Arap kadınlarıyla evlendirmeğe zorlamaktan niçin çekinmiyorsun?» Ona cevap vermedi ve güven duyacağı yere kadar ulaştırılmasını sağladı. Bu kadının sözü içerisine işledi. Ertesi gün zencilerin hepsini ihsanda bulunmak için topladı. Bir araya geldiklerinde hepsi öldürüldüler.

Denildiğine göre, Musul halkının katledilmelerinin sebebi Ümeyyeoğullarına açıkça sevgi göstermeleri ve Abbâssoğullarından hoşlanmayışları idi.

Bir kadın başını yıkadı ve damdan attığı hatmi bitkisi bir Horasânlının başına düştü. Horasânlı onun bunu kasden yaptığını sanarak o eve hücum etti ve içindeki aileyi öldürdü. Şehir halkı da ayaklanarak bu Horasânlıyı öldürdü ve fitne yayıldı.

Öldürülenler arasında zâhid ve âbid olan Ma'rûf b. ebî Ma'rûf da vardı. Bu zat sahâbeden bir çoğuna yetişmiş ve onlardan rivayette bulunmuştu.

Çeşitli Olaylar

Yine bu yıl içinde Seffâh kardeşi Mansûr'u Cezîre, Azerbeycân ve Armenia'ya vali olarak gönderdi. Amcası Dâvud b. Ali'yi Kûfe'ye vali

tayin etti, Kûfe valiliğindeki yerine de kardeşinin oğlu İsâ b. Mûsâ b. Muhammed'i vali yaptı. İsâ da İbn Ebî Leylâ'yı Kûfe'ye kadı yaptı.

Bu yılda Basra'da vali Süfyân b. Uyeyne el-Mühellebî idi. Basra kadılığına ise Haccâc b. Ertât bakıyordu. Sind'de Mansûr b. Cumhûr, Fâris'de Muhammed b. Eş'as; Cezîre, Armenia ve Azerbeycân'da Ebû Ca'fer b. Muhammed b. Ali, Musul'da Yahyâ b. Muhammed b. Ali, Şâm' da Abdullah b. Ali, Mısır'da Ebû Avn Abdülmelik b. Yezîd, Horasân ve Cibâl'de Ebû Müslim vali idiler. Haraç Divanı'nın başında da Hâlid b. Bermek vardı.

Bu sene hacc emirliğini Dâvud b. Ali yaptı.

Abdullah b. Ebî Nucayh ve İshâk b. Abdullah b. Ebî Talha el-Ensârî bu yıl içerisinde öldüler.

Yine bu yılda Mervân b. Muhammed ile Zâb'da beraber bulunan Yahyâ b. Muâviye b. Hişâm b. Abdülmelik ve Endülüs'e kaçarak giren Abdurrahman'ın kardeşi Yahyâ öldürüldüler.

Bu sene Abdullah b. Ali Şâm'a girdiğinde orada Yûnus b. Mugîre b. Halîn öldürüldü. Bu zât yüz yirmi yaşındaydı. Bunu Horasânlı iki adam bilmeden öldürdüler. Tanıyınca da ağladılar. Bir rivayete göre onu hayvanlarından birisi ısırmış ve bu yüzden ölmüştür. Âmâ idi.

Yine bu yılda Humeyd b. Abdurrahman'ın azatlısı Safvân b. Süleym ve Medîne kadısı olan Muhammed b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm vefat ettiler. Hümâm b. Münebbih, Abdullah b. Avf, Saîd b. Süleyman b. Zeyd b. Sâbit el-Ensârî ve Hubeyb b. Abdurrahman b. Hubeyb b. Yesâr el-Ensârî de bu yıl içinde vefat etmişlerdir. Bu sonuncusu Ubeydullah b. Ömer el-Ömerî'nin dayısıdır.

Ammâre b. Ebî Hafsa (Atîk b. el-Ezd'in azatlısı Sâbit adıyla anılır.) Babası, künyesi "Ebû Rûh" olan Haremî'dir.) ile Abdullah b. Tâvûs b. Keysân el-Hemedânî (Bu zat Yemen'in âbidlerinden ve fakihlerindendir,) de bu yıl vefat edenlerdendir.

HİCRET'İN YÜZ OTUZ ÜÇÜNCÜ (M. 750-751) YILI OLAYLARI

Bizanslıların Malatya'yı Ele Geçirmeleri

Bu yılda Bizans kralı Kostantin Malatya ve Kemah'a geldi. Ordugâhını Kemah'da kurdu. Kemahlılar Malatya halkına kendilerine yardım etmeleri için haber gönderdiler, bunun üzerine Malatya'dan sekiz yüz savaşçı geldi. Rumlar bunlarla savaşa girdiler. Müslümanlar yenildi. Rumlar ardından Malatya'ya gelip burayı kuşattılar. O gün Cezîre önceden anlattığımız gibi karışıklıklar içindeydi. Mûsâ b. Ka'b Harrân'da bulunuyordu.

Kostantin Malatya halkına şöyle bir haber gönderdi: «Ben Müslümanların durumunu bildiğim için sıkıştırdım ve kuşattım. Malatya'yı ele geçirmeden önce size Müslüman topraklarına dönüp gitmenize kadar emân veriyorum.» Cevap vermediler, bunun üzerine Kostantin mancınıkları kurdu, o zaman boyun eğdiler, emân alarak Malatya'yı teslim ettiler ve taşınması mümkün olan mallarını götürerek İslâm memleketlerine göçtüler, taşıyamadıkları malları da kuyulara ve derelere attılar.

Müslümanlar şehirden gidince Bizanslılar Malatya'yı tahrip ettiler ve dönüp gittiler. Malatya halkı Cezîre topraklarına dağıldı. Bizans kralı Kalîkalâ'ya yürüdü, Mercü'l-Hasî'de konaklayarak Kûşânül-Ermenî'ye haber gönderdi ve burasını kuşattı.

Şehir halkından Ermeni dostu bazı kimseler şehrin surundaki bir gediği yıkıp açtılar, Kûşân ve ounla birlikte bulunanlar da şehre girerek burayı ele geçirdiler, erkeklerini öldürüp kadınlarını esir ettiler. Şehrin idarecisi de Bizans kralına gönderildi.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Seffâh amcası Süleyman b. Ali'yi Basra ve havalisine, Dicle bölgesine, Bahreyn, Umman ve Mihricânkazak'a vali yaptı. Amcası İsmâil b. Ali'yi ise Ehvâz'a vali olarak tayin etti.

Yine bu yılda Dâvud b. Ali Mekke ve Medîne'de Ümeyyeoğullarından ele geçirdiği kimseleri öldürdü. Bunları öldürmek istediğinde Abdullah b. Hasan kendisine şöyle dedi: «Kardeşim! Bunları öldürdüğün zaman neyi elde etmiş olmakla öğüneceksin? Bunların kendileri için aşağılayıcı ve kötü işlerde görünmeleri sana yetmez mi?» Ancak onun bu sözünü kabul etmedi ve onları öldürdü.

Yine bu yılda rebiyülevvel ayında Medîne'de Dâvud b. Ali öldü. Öleceğini anladığında yerine oğlu Mûsâ'yı bıraktı. Ölüm haberi Seffâh'a ulaşınca Mekke, Medîne, Tâif ve Yemâme'ye dayısı Ziyâd b. Abdullah b. Abdülmüdân el-Hârisî'yi vali yaptı. Muhammed b. Yezîd b. Abdullah b. Abdulmüdân'ı da Yemen'e gönderdi. Ziyâd Medîne'ye geldiğinde İbrâhim b. Hassan es-Sülemî'yi (Bu Ebû Hammâd el-Ebras b. el-Müsennâ' dır.) Yemâme'de bulunan Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'ye gönderdi, onu (Yezîd b. Ömer bin Hübeyre'yi) ve adamlarını öldürttü.

Yine bu yılda Muhammed b. Eş'as Afrika'ya geldi. Burayı feth edinceye kadar halkıyla çok şiddetli bir şekilde savaştı. Yine bu yıl içinde Şerîk b. Şeyh el-Mihrî Buhâra'da Ebû Müslim'e karşı ayaklandı. Yaptıklarını beğenmeyerek onu cezalandırmağa kalkıştı ve şöyle dedi: «Biz bunun için Muhammed (s.a.v.) ailesine tabi olmadık. Kanlar dökülüyor, haksızlık yapılıyor.» Bu şekilde düşünmesinden dolayı peşinden otuz binden fazla kişi gitti. Ebû Müslim ona karşı Ziyâd b. Sâlih el-Huzâî'yi gönderdi. Ziyâd onunla savaştı ve onu öldürdü.

Bu yılda Ebû Dâvud Hâlid b. İbrâhim Huttel'e gelip girdi. Buranın hükümdarı Hubeyş b. eş-Şibl ona engel olamadı. Bunun üzerine kendisi ve Huttel'in ileri gelenleri kaleye kapandılar. Ebû Dâvud kaleyi ele geçirmek için ısrarla yüklenince Hubeyş ve yanında bulunan dihkanları ve eş-Şâkiriyye birlikleri kaleden çıktılar, Fergâna'ya vardılar, sonra Türk topraklarına girdiler ve Çin topraklarına kadar ulaştılar. Ebû Dâvûd bunlardan yakaladıklarını Ebû Müslim'e gönderdi.

Bu yılda Abdurrahman b. Yezîd b. Mühelleb Musul'da öldürüldü. Kendisine "Esved" denilen Süleyman yazdığı emân mektubu sebebiyle onu yakalayıp öldürmüştü.

Bu yıl içerisinde Sâlih b. Ali, Saîd b. Abdullah'ı Derveb'in geri taraflarında bulunan Sâife'de gaza etmesi için gönderdi.

Yine bu yılda Yahyâ b. Muhammed Musul valiliğinden azledildi, yerine İsmâil b. Ali vali olarak gönderildi. Yahyâ Musul halkını öldürdüğü ve halk üzerinde kötü iz bıraktığı için öldürülmüştür.

Bu yıl hacc emirliğini Ziyâd b. Abdullah el-Hârisî yaptı. İslâm diyarındaki valiler bu söylediğimiz kimselerdi. Hicâz, Yemen ve Musul'a tayin edilen valileri daha önce zikretmiştik.

Yine bu yıl içerisinde Fergâna ihşidi (beyi) ile Şâş hükümdarı arasında anlaşmazlık çıktı. İhşid Çin imparatorundan yardım istedi, imparator da yüz bin savaşçı ile yardım etti. Bu savaşçılar geldiler, Şâş melikini sıkıştırıp kuşattılar. Şâş meliki bunun üzerine Çin imparatoruna itaat göstermeğe razı oldu. Kendisine ve adamlarına her hangi bir kötülük yapılıp ilişilmedi. Ebû Müslim Çinlilerin gelişini haber aldı, bunlarla harp etmesi için Ziyâd b. Sâlih'i gönderdi. Tırâz (Talas) nehrinde birbirleriyle karşılaştılar. Müslümanlar Çinlilere karşı zafer kazandılar ve elli bin kadarını öldürüp yirmi bin kadarını da esir ettiler. Geriye kalanlar ise Çin'e kaçtılar. Bu olay 133 senesinin zilhicce ayında vukû buldu.

Yine bu sene Mervân b. Ebû Said, İbn Muallâ ez-Zürâkî el-Ensârî ve Câbir b. Semüre es-Süvâî'nin azatlısı Ali b. Bezîme vefat ettiler.

HİCRET'İN YÜZ OTUZ DÖRDÜNCÜ (M. 751-752) YILI OLAYLARI

Bessâm b. İbrâhim'in Baş Kaldırması

Horasanlı süvarilerden olan Bessâm b. İbrahim b. Bessâm bu yılda baş kaldırdı ve kendisine uyan bir grup insanla birlikte Seffâh'ın ordusundan ayrılıp gizlice el-Medâine doğru yürüdü.

Seffâh üzerlerine Hâzim b. Huzeyme'yi gönderdi ve savaştılar. Bessâm ve arkadaşları hezimete uğradı ve adamlarından çoğu katledildiği gibi kendilerine katılanların hepsi de bozguna uğratılarak öldürüldüler. Bessâm sonra oradan ayrıldı, Zâtü'l-Matâmîr'e uğradı. Orada Abdülmüdânoğullarından olan Seffâh'ın dayıları vardı. Otuz beş kişiydiler. Dayılarından başka on sekiz kişi ile on yedi de azatlıları vardı. Bessâm onlara selâm vermeden geçip gidince arkasından kendisine sövdüler, çünkü arkadaşlarından olan ve kendilerine sığınan el-Muğîre b. el-Feza'a yaptıkları kötülük kendisine ulaşmıştı ve bu sebeple de kalbinde onlara karşı kin taşıyordu. Hâzim onlara döndü ve Muğîre'yi sordu. Cevaben şöyle dediler: «Tanımadığımız biri buradan geçerken bize uğradı ve bir gece köyümüzde kaldı, sonra da çıkıp gitti.» Bu cevap üzerine Hâzim onlara: «Siz Emîrü'l-Müminîn'in dayıları olacaksınız, onun düşmanı size gelecek ve köyünüzde güven içerisinde kalacak öyle mi!.. Hep birlikte onu yakalamalı değilmiydiniz?» dedi. Onlar sert bir dille cevap verince derhal boyunlarının vurulmasını emretti ve hepsi birden öldürüldüler. Evlerini yıktı, mallarını talan etti, sonra da oradan ayrıldı gitti.

Bu durum Yemenlilere ulaştı, derhal bir araya geldiler, Ziyâd b. Abdullah el-Hârisî de onlarla birlikte olduğu halde Seffâh'ın huzuruna girdiler ve şöyle dediler: «Hâzim sana karşı cür'et gösterip senin otoriteni hafife aldı ve uzun yollardan gelerek sana sığınıp bağlanan, iyiliğini isteyen dayılarını katletti. Onları öldürmekle de kalmadı, hiç bir suçları olmadığı halde evlerini yıktı, mallarını da ellerin-

den aldı.» dediler. Bu haberi alır almaz Seffâh Hâzim'i öldürmeğe karar verdi. Seffâh'ın, Hâzim'i öldürme kararı Mûsâ b. Ka'b ve Ebû'l-Cehm b. Atiyye'ye ulaşınca huzuruna girdiler ve: «Ey Müminlerin emîri! İşittiğimize göre, Hâzim'in öldürülmesine karar vermişsin. Böyle bir şeyden Allah'a sığınmanızı dileriz, çünkü o sana itaat etmiştir ve aranızda bir geçmişiniz vardır. Yaptığı şey onun lehine yorumlanabilir.» dediler ve şöyle devam ettiler. Bir de sizin Horasân halkından olan taraftarlarınız sizi evlâtlarına ve akrabalarına tercih ettiler ve size karşı gelenleri de öldürdüler. Onların yaptıkları kötülükleri örtmek herkesten çok sana düşer. Buna rağmen şayet onu öldürmek üzere bir kuvvet teşkil edeceksen sakın bu işi bizzat üzerine alma. Onu (Hazim'i) bir işle (savaşla) görevlendir. Eğer Hâzim orada öldürülürse istediğin şeye ulaşmış olursun, ölmez de başarıya ulaşırsa, onun başarısı senin başarın olur.» Bunlar Seffâh'a, Hâzim'i Şeybân b. Abdülaziz el-Yeşkürî ile birlikte Ummân'daki Haricîlerle İbn Kâvân adasındaki Haricîler üzerine göndermesini tavsiye ettiler. Bu tavsiye üzerine Seffâh yedi yüz kişiyle birlikte gitmesini Hâzim'e emretti. Basra'da bulunan Süleyman b. Ali'ye de İbn Kâvân adasına ve Ummân'a yürümesini yazdı. Hâzim de aldığı bu emir üzerine yürüdü.

Haricîlerin Durumu ve Şeybân b. Abdülaziz'in Öldürülmesi

Hâzim ailesinden, kabilesinden, kölelerinden ve Merv-i Rûz halkından güvenip seçtiği ordu ile birlikte Basra'ya doğru yürüdü. Basra'ya vardıklarında Süleyman onları gemiye bindirdi. Orada Temimoğullarından çok sayıda kimse onlara katıldı. Denizde ilerlediler ve neticede İbn Kâvân adasında demir attılar. Hâzim, Fadla b. Nuaym el-Neheşelî'yi beş yüz kişiyle birlikte Şeybân'a gönderdi. İki ordu karşılaştı ve şiddetli bir şekilde çarpıştılar. Şeybân ve yakınları gemilere binerek Ummân'a doğru gittiler. Bu gidenler Haricîlerin bir kolu olan Sufrîler'dir. Bunlar Ummân'a vardıklarında Cülündî ve taraftarları (Haricîlerin İbâdiyye kolu) bunlarla çok şiddetli bir şekilde çarpıştılar. Sonunda Şeybân ve beraberindekiler öldürüldüler. 129 senesi bu şekilde Şeybân'ın öldürülmesiyle son buldu.

Sonra Hâzim beraberindekilerle birlikte deniz yoluyla ilerledi. Ummân sahiline demir attılar, oradan Sahrâ'ya çıktılar, Cülündî ve arkadaşları ile karşılaşıp şiddetli bir savaş yaptılar. O gün Hâzim'in arkadaşlarından çok kimse öldü. Ölen doksan kişi arasında Hâzim'in anne bir kardeşi de vardı. Sonra ertesi gün şiddetli olarak yeniden savaştılar. O gün Haricîlerden dokuz yüz kişi öldürüldü ve doksan kadar şahıs da

yakıldı. Hâzim'in gelmesinden yedi gün sonra arkadaşlarından birisinin tavsiyesi üzerine yeniden karşılaştılar. Bu kişi Hâzim'e: «Mızraklarının başına bez dolayıp bunu yağa bulamalarını, bilâhare ateşe vererek bu ateşi Cülündî'nin adamlarının ahşaptan yapılmış olan evlerine taşımalarını ve evleri ateşe vermelerini askerlerine emret.» dedi. Hâzim bu tavsiye edilen taktiği uygulayıp da evleri ateşe verilince Cülündî ve taraftarları evleri, çocukları ve bu evlerde bulunan aileleri ile meşgul olmağa başladılar. Bunun üzerine Hâzim ve adamları onları kılıçtan geçirmeğe koyuldular ve Cülündî de içlerinde olduğu halde hepsini katlettiler. Öldürülenlerin sayısı on bine ulaştı. Başlarını Basra valisi Süleyman'a, o da Seffâh'a gönderdi. Hâzim bu olaydan sonra, geri dönmesini isteyinceye kadar, aylarca burada kaldı, sonra geri döndü.

Keşş Savaşı

İşte bu yıl içinde Ebû Dâvud Hâlid b. İbrahim Keşşlilerle savaştı, oranın söz dinleyen ve itaatkâr olan meliki Uhrîd'i ve ve adamlarını öldürdü. Misli görülmemiş, altın nakışlarla süslü Çin yapısı kaplarını, eğerlerini, halis ipekli kumaşlarını ve orijinal bir çok şeylerini aldılar ve Semerkant'taki Ebû Müslim'e götürdüler. Reislerinden çoğunu öldürdüler, fakat Uhrîd'in kardeşi Târân'ı sağ bırakıp Keşş'e hükümdar yaptılar. Ebû Müslim Buhâra ve Suğd halkının hakkından geldikten sonra Merv'e gitti, orada Semerkand surunun yapılmasını emretti, bilâhare Ziyâd b. Sâlih'i Merv ve Buhâra'ya emir tayin ettikten sonra Ebû Dâbud Belh'e döndü.

Mansûr b. Cumhûr'un Durumu

Bu sene Seffâh, Mûsâ b. Ka'b'ı, Mansûr b. Cumhûr'la savaşması için Sind'e gönderdi. Mûsâ b. Ka'b Sin'de doğru hareket ederken kendi yerine emniyet kuvvetlerinin başına Museyyeb b. Züheyr'i bıraktı.

Mûsâ on iki bin kişilik bir orduyla Sind'e geldi ve Mansûr'la karşılaştı. Mansûr ve beraberindekiler bozguna uğrayarak kaçtılar, fakat kumlar arasında susuzluktan öldüler. Karnından yaralanıp öldüğü de söylenmiştir. Hindistan'daki halifesi onun hezimetini işitince Mansûr'un ailesini ve mallarını alarak Hazar ülkelerine sığındı.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Yemen valisi olan Muhammed b. Yezîd b. Abdullah vefat etti. Seffâh onun yerine Ali b. er-Rebî' b. Ubeydullah'ı tayin etti.

Seffâh bu yılın zilhicce ayında Hire'den Enbâr'a gitti, orada Kûfe'den Mekke'ye kadar olan sınırları belirledi ve sınır taşlarını dizdirdi.

Bu yıl hacc emîrliğini Kûfe valisi İsâ b. Mûsâ yaptı. Kûfe'de kadılık makamında İbn Ebî Leylâ vardı. Medîne, Mekke, Tâif ve Yemâme'nin başında da Ziyâd b. Abdullah bulunuyordu. Yemen'de Ali b. er-Rebî' el-Hârisî vardı, Basra ve civarıyla Dicle köyleri ve Ummân'ın reisi de Süleyman b. Ali'ydi. Basra kadısı ise İbâd b. Mansûr idi. Hindistan'da Mûsâ b. Ka'b, Horasân ve Cibâl'de Ebû Müslim, Filistin'de Sâlih b. Ali, Mısır'da Ebû Avn, Musul'da İsmâil b. Ali, Armenia'da Yezîd b. Useyd, Azerbeycân'da da Muhammed b. Sûl, Haraç Divanı başında Hâlid b. Bermek, Cezîre'de ise Ebû Ca'fer el-Mansûr bulunuyordu.

Armenia ve Azerbeycân valileri isimlerini yukarıda zikretiğimiz kimselerdi. Şâm ise Abdullah b. Ali'nin yönetimi altında bulunuyordu. Muhammed b. İsmâil b. Sa'd b. Ebî Vakkâs ile Sa'd b. Ömer b. Süleyman ez-Zurâkî bu sene vefat edenler arasında bulunuyorlardı.

HİCRET'İN YÜZ OTUZ BEŞİNCİ (M. 752-753) YILI OLAYLARI

Ziyâd b. Sâlih'in Baş Kaldırması

Bu yılda Ziyâd b. Sâlih nehrin öte yakasına çıktı. Ebû Müslim Merv' de onunla karşılaşmak üzere hazırlandı ve üzerine yürüdü. Ebû Dâvud Hâlid b. İbrahim, Ziyâd b. Sâlih'in asker gönderip kale ve gemileri ele geçirmesinden korkarak Nasr b. Râşid'i Tirmiz'e gönderdi. Nasr emri yerine getirdi ve oraya gidip konakladı. Künyesi Ebû İshâk olan bir adamla birlikte Tâlekân halkı ayaklandı ve Nasr'ı ödlürdüler. Ebû Dâvud bu olayı duyunca İsâ b. Mâhân'ı Nasr'ın katillerini araştırması için Tirmiz'e gönderdi. İsâ b. Mâhân katilleri takip etti ve öldürdü.

Ebû Müslim, yanında bulunan ve Seffâh'ın Ziyâd b. Salih'e gönderip fırsat bulursa üzerine atılıp öldürmesini emrettiği Sibâ' b. Nu' mân'la birlikte oradan ayrılıp süratle Âmül'e vardı.

Bu durumu Ebû Müslim'e haber verilince Sibâ'ı Âmül'de hapsetti, kendisi de Buhâra'ya geçti. Oraya varınca Ziyâd'ı mevkiinden uzaklaştıran kumandanlarından bir çoğu Ebû Müslim'e geldi ve onun aklını bozanın Sibâ' b. Nu'mân olduğunu kendisine haber verdiler. Ebû Müslim de Âmül'deki valisine Sibâ'ı öldürmesini yazdı. Komutanları Ziyâd'ı teslim edip Ebû Müslim'in ordusuna katılınca o da oranın dihkânına sığındı. Dihkân da onu öldürdü ve başını Ebû Müslim'e gönderdi.

Ebû Dâvud Tâlekân halkının durumu sebebiyle Ebû Müslim'e yardım etmekte geç kaldı. Ebû Müslim ona bir mektup yazarak Ziyâd'ın öldürüldüğünü haber veriyordu. Keşş'e geldi ve İsâ b. Mâhân'ı Bessâm'a, bir orduyu da Sâ'ar'a sulh talep etmek için gönderdi. Onlar da bu teklife olumlu olarak cevap verdiler.

İsâ Bessâm'a zarar vermeğe muvaffak olamayınca Ebû Müslim'in arkadaşı Kâmil b. Muzaffer'e bir mektup yazarak Ebû Dâvud'u ırkçılıkla suçladı ve kınadı. Ebû Müslim bunun üzerine derhal Ebû Dâ-

vud'a mektuplar gönderdi ve ona: «Bu mektuplar kendinle denk tuttuğun o eşek herifin mektuplarıdır.» dedi. Ebû Dâvud da bir mektupla İsâ'yı yanına çağırdı, gelince onu hapsedip dövdü, sonra da dışarı çıkattı. Askerler üzerine yüklendi ve derhal öldürdüler. Ebû Müslim de tekrar Merv'e döndü.

Sicilya (Sıkıliyye) Savaşı

Abdullah b. Habîb bu sene Sicilya adasına savaş açtı ve orada ganimet ve esirler elde etti. Tilimsân'la savaştıktan sonra kendisinden önce hiç bir kimsenin elde edemediği bir başarı kazandı. Afrika devletlerinin başkanları Berberî fitnesiyle meşgulken Sicilya güven içerisinde olup Rum her cihetten orasını imar etmişti. Orada çok sayıda kale ve setler yaptılar. Her yıl gemiler çıkartıyor, adayı dolaştırıyor, onu müdafaa ediyorlar ve rastladıkça Müslüman tüccarların yolunu kesip yağmalıyorlardı.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl Müslümanlara Basra ve yöresinin valisi olan Süleyman b. Ali haccettirdi. Görevliler de yukarıda zikredilen kimselerdi.

Ebû Hâzim el-A'rec bu sene öldü. Kırkıncı veya kırk dördüncü yılda öldüğü de söylenmiştir.) Muttalib'in azatlısı Atâ b. Abdullah da bu yıl içerisinde vefat etti. Atâ b. Abdullah'ın Mühelleb'in azatlısı olduğu söylenmişse de Mühelleb'in azatlısının Atâ b. Meysere olduğu rivayeti de vardır. Künyesi Ebû Osman el-Horasânî'dir. 134 yılında vefat ettiği de söylenmiştir. Önceleri Musul emîri olan Fâris valisi Yahyâ b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs da bu yıl vefat etmiştir. Güvenilir biri olan Sevr b. Zeyd ed-Düelî de bu sene vefat edenlerdendir. Kahramanlardan olan Abdullah b. Ebî Rabîa el-Mahzûmî'nin azatlısı olan Ziyâd b. Ebî Ziyâd da aynı yıl vefat etmiştir.

HİCRET'İN YÜZ OTUZ ALTINCI YILI (M. 753-754) YILI OLAYLARI

Ebû Ca'fer ve Ebû Müslim'in Haccı

Ebû Müslim bu yılda Seffâh'a mektup yazıp haccetmek maksadıyla Mekke'ye gelmek için izin istedi, zira Horasân hakimi olduğundan bu yıla kadar oradan ayrılmamıştı. Seffâh da ona cevap olarak beş yüz kişiyle gelmesini emretti. Ebû Müslim Seffâh'a yeniden bir mektup yazarak: «Ben ora halkına kötülük yapmıştım, bu münasebetle kendimi güven içinde hissetmiyorum.» dedi. Bu sefer Seffâh: «Bin kişi ile gel. Sen kendi bölgende güç ve otorite sahibisin, ancak hacc yoluna çok kalabalık bir kuvvetle gelmek uygun değildir.» diye cevap gönderdi.

Ebû Müslim, sekiz bin kişilik bir kalabalıkla yola çıktı. Rey'le Neysâbur arasında askerlerini iki gruba ayırdı, mal ve hazineler getirip onları Rey'de bıraktı. Aynı şekilde Cebel'in mallarını da topladı. Bin kişi ile Mekke'ye geldi. Seffâh kumandanlarına ve halka onu karşılamalarını emretti. Bu şekilde Ebû Müslim Seffâh'ın huzuruna girdi, Seffâh ona iyi davranıp saygı gösterdi. Sonra Ebû Müslim Seffâh'tan haccetmesi için izin istedi, Seffah da izin verdi ve: (Kardeşi Mansûr'u kasdederek) «Eğer Ebû Ca'fer hacc niyetiyle gelmiş olmasaydı seni hacc emîrliğine tayin ederdim.» dedi ve onu yakınında bir yere yerleştirdi.

Ebû Ca'fer'le Ebû Müslim'in araları açıktı; çünkü Seffâh işler nizama sokulduktan sonra Ebû Ca'fer'i Horasân'a gönderirken Ebû Müslim'in Horasân'a tayin emriyle önce Seffâh'a ondan sonra da kendisine bey'at emrini de beraberinde götürmüştü.

Ebû Müslim'in kendisi ve Horasân halkı her ikisine de bey'at ettiler, fakat Ebû Müslim Ebû Ca'fer'i küçümsedi. Ebû Ca'fer de geri dönünce Seffâh'a Ebû Müslim'in durumunu anlattı. Bunun üzerine Ebû Müslim gelince de Ebû Ca'fer Seffâh'a: «Beni dinle de şu Ebû Müslim'i öldüreyim. And olsun ki, onun başında bir belâ var.» dedi. Seffâh de: «Sen onun belâsını ve neticenin ne olacağını bilmişsindir.» diye karşılık verdi.

Ebû Ca'fer de Seffâh'a: «Onun yaptıkları ancak devletimiz sayesinde mümkün olmuştur. Allah'a and olsun ki, şayet sen ona bir kedi gönderseydin onun yaptıklarını bu dahi yapardı.» deyince, Seffâh: «Onu nasıl öldüreceğiz.» diye sordu. Ebû Ca'fer: «Senin huzuruna gelip konuşmağa başladığınızda arkasından vuracağım bir darbe ile onu öldürürüm..» dedi. Seffâh yine sordu: «Peki arkadaşlarından nasıl kurtulacaksın? Onları ne yaparsın?» dedi. Ebû Ca'fer bu soruya da şöyle cevap verdi: «Ebû Müslim öldürülürse adamları dağılır, perişan olurlar.» Bunun üzerine Seffâh Ebû Müslim'in öldürülmesini emretti, Ebû Ca'fer de bu emir üzerine derhal dışarı çıktı. Daha sonra Seffâh bu düşüncesinden dolayı pişman oldu ve Ebû Ca'fer'e bu işten vazgeçmesini emretti.

Ebû Ca'fer daha önce Harrân'da idi. Oradan Enbâr'a yürüdü. Seffâh da orada onunla beraber idi. Harrân'a Mukâtil b. Hakîm el-Akkî'yi emîr tayin etti.

Ebû Ca'fer bu yıl hacc emîri idi, Ebû Müslim'le ikisi birlikte haccettiler.

Ömer b. el-Hattâb'ın azatlısı olan Zeyd b. Eslem bu yıl vefat etti.

Seffâh'ın Ölümü

Seffâh bu yılda Zilhicce ayının on üçüncü gününde Enbâr'da vefat etti. Zilhicce'nin on ikinci günü çiçek hastalığından öldüğü de söylenmiştir. Öldüğü zaman otuz üç yaşındaydı, otuz altı veya yirmi sekiz yaşında olduğu da söylenmiştir. Valiliği süresi Mervân'ın öldürüldüğü günden vefat edinceye kadar dört yıl idi. Halife olması sebebiyle kendisine bey'at edildiğinden ölümüne kadar dört yıl sekiz ay veya dokuz ay geçmiştir.

Seffâh kıvırcık saçlı, uzun boylu, beyaz tenli, yassı burunlu, güzel yüzlü ve sakalı düzgün biriydi.

Annesi Rayta binti Ubeydullah b. Abdullah b. Abdülmüdân el-Hârisî, veziri ise Ebû Cehm b. Atıyye idi.

Amcası İsâ b. Ali namazını kıldırdı. Eski Enbâr'da, sarayında defnedildi. Miras olarak dokuz cübbe, dört gömlek, beş şalvar (pantolon), dört kışlık üstlük, üç de halis ipekli şal bıraktı.

İbn en-Nakâh iki veyitlik bir şiir söyledi ve Mervân'a takdim etmesi için geceleyin atlı bir adamla karargâhına gönderdi Sabah güneş doğ-

duktan sonra okunan o iki beyit sebebiyle vaveylâ koptu. Bu iki beyit şöyleydi:

«Ey Mervânoğulları! Şüphesiz Allah sizi helâk edecek, korku ile ve dağıtmak suretiyle değiştirecek.»

«Allah sizin içinizden yetişen hiç bir kimseye ömür vermesin, sizi korku ülkelerine sürerek darmadağın etsin.»

İbn en-Nakâh: «Bunu yaptım, arkasından da kalplerine korku doldu.» demiştir.

Ca'fer b. Yahyâ şöyle demiştir:

Bir gün Seffâh aynaya baktı —yüzü çok güzeldi— şöyle dedi: «Allah'ım Süleyman b. Abdülmelik'in dediği gibi, "Meliklerin en genciyim." demek yerine: "Allah'ım! Bana, itaatle geçen ve sağlıkla yararlanabileceğim uzun bir ömür ver." diyorum, dedi. Henüz sözünü tamamlamamıştı ki, bir çocuğun başka bir çocuğa söylediği: «Benimle senin aranda ecel iki ay beş gündür.» sözünü işitti. Bunun üzerine derhal sözünden vazgeçti ve şöyle dedi: «Bana Allah kâfidir. Allah'ın gücünden başka bir güç yoktur. Allah'ım sana güveniyor ve senden yardım diliyorum.» Bu olayın üzerinden fazla bir zaman geçmemişti ki, ateşi yükseldi, sonra hastalığı sürdü ve iki ay beş gün sonra da vefat etti.

Mansûr'un Halife Oluşu

Seffâh Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs kardeşi Ebû Ca'fer Abdullah b. Muhammed'i bu sene kendisinden sonra halife ve Müslümanlar için veliaht tayin etti. Ebû Ca'fer'den sonra da kardeşinin oğlu İsâ b. Mûsâ b. Muhammed b. Ali'yi tayin etti ve tavsiye yazısını da bir bez parçası üzerine koyduktan sonra kendi ve ehl-i beytinin mühürleriyle mühürledi ve İsâ b. Mûsâ'ya verdi.

Seffâh vefat ettiği zaman Ebû Ca'fer Mekke'de idi. Kendisi adına bey'ati İsâ b. Mûsâ aldı ve bir mektup yazarak Seffâh'ın ölümünü ve kendisine bey'at edildiğini bildirdi. Elçi mektubu Ebû Ca'fer'e Safiyye denilen yerde verdi. Haberi alınca: «İnşaallah bu iş bize kaldı.» dedi. Bir mektupla Ebû Müslim'i yanına çağırdı. Ebû Müslim geldiğinde mektubu ona verdi, o da açıp okuduktan sonra içini çekti, «İnnâ lillahi ve innâ ileyhî râciûn» dedi, sonra döndü, Ebû Ca'fer'e baktı. Şiddetli bir hüzne yapılmıştı. Ona: «Neden feryat ediyorsun? İşte sana halifelik nasip oldu.» dedi. «Amcamın oğlu Abdullah b. Ali ve taraftarlarından korkuyorum.» deyince Ebû Müslim: «Korkma! İnşaallah ben sana yeterim,

onun ordusunun tamamı ve taraftarları Horasânlıdırlar, onlar da bana karşı gelmezler.» dedi. Bu sözler üzerine Ebû Ca'fer'in üzüntüsü dağıldı. Daha sonra Ebû Müslim ve bütün halk Ebû Ca'fer'e bey'at ettiler. Oradan hareket ederek Kûfe'ye geldiler.

Denildiğine göre, Ebû Müslim, Ebû Ca'fer'e tekaddüm edip haberi ondan önce almış ve ona şöyle bir mektup yazmıştı: «Allah sana sağlık versin ve ömrünü uzatsın. Öyle korkunç bir haber aldım ki beni bu derece etkileyen başka bir şeyle şimdiye kadar hiç karşılaşmadım.» dedi ve ekleyerek: «Emîrü'l-Müminîn'in ölümü... Allah'tan ecrini çoğaltmasını ve halifeliği sana ihsan etmesini dilerim, çünkü ailen içerisinde senin hakkına benden başka daha fazla saygılı, nasihatları da doğru, seni sevindirecek şeye daha istekli birisi yoktur.» dedi. Sonra iki gün bekledi ve bey'at ettiğini Ebû Ca'fer'e bir mektupla bildirdi. Bunun sebebi de onu kızdırmaktan başka bir şey değildi.

Taberî'nin kaydına göre, Ebû Ca'fer Ziyâd b. Abdullah'ı Mekke'ye tekrar gönderdi. Ziyâd önceden de Mekke ve Medîne'de Seffâh'ın valisi idi. Seffâh ölmeden önce Ziyâd b. Abdullah'ı Mekke'deki görevinde azletmiş, yerine Abbâs b. Abdullah b. Ma'bed b. Abbâs'ı vali tayin etmişti.

Îsâ b. Mûsâ Ebû Ca'fer için halkın bey'atini alınca Şâm'daki Abdullah b. Ali'ye bir haber gönderdi. Seffâh'ın öldüğünü ve Mansûr'a bey'at edildiğini haber veriyor, aynı zamanda Mansûr için halkın bey'atini almasını emrediyordu. Abdullah b. Ali daha önce de Seffâh'a gelmiş, o da onu Sâife'ye vali tâyin etmiş, Şâm ve Horasânlıları onunla beraber oraya göndermişti. Abdullah b. Ali Sâife'ye doğru yürüdü, fakat oraya varmadan akşam girmişti. Bu sırada Seffâh'ın ölüm haberi geldi. Kendisine bey'at etmiş olarak beraberindekilerle geri döndü.

Endülüs'teki Karışıklık

Endülüs'te bu yıl Hubâb b. Revâha b. Abdullah ez-Zührî adında biri çıktı ve halkı kendisine bey'at etmeğe çağırdı, Yemânîlerden bir grup etrafında toplandı ve böylece Kurtuba emîri Sumeyl üzerine yürüdü. Onu kuşattı ve zor durumda bıraktı. Bu durumundan dolayı Sumeyl Endülüs emîri Fihrî'den yardım istedi, fakat Fihrî hem pahalılık ve açlığın Endülüs'e peş peşe gelmesi, hem de Sumeyl'den hoşlanmaması ve ondan kurtulmak için yok olup gitmesini tercih etmesi yüzünden ona yardıma gitmedi.

Âmir el-Abderî de aynı şekilde Sumeyl'e baş kaldırmıştı. O da bir ordu toplayarak Sumeyl'e karşı Hubâb'la birleşti ve birlikte Abbâsoğullarının çağrısına katıldılar.

Kuşatma şiddetlenince Sumeyl, kabilesine bir mektup yazarak onlardan yardım istedi. Bunun üzerine kavmi hemen toplandılar ve yardımına koştular. Hubâb onların yaklaştıklarını ve Sumeyl'in de Sarakusta'dan ayrılıp yürüdüğünü duyunca ora üzerine döndü ve orayı ele geçirdi. Yûsuf el-Fihrî Sumeyl'i Tulaytula'ye emir tayin etti.

Çeşitli Olaylar

Kûfe'de İsâ b. Mûsâ, Şâm'da Abdullah b. Ali, Mısır'da Sâlih b. Ali, Basra'da Süleyman b. Ali, Medîne'de Ziyâd b. Abdullah el-Hârisî, Mekke'de ise Abbas b. Abdullah b. Ma'bed vali olarak bulunuyorlardı.

Rabîa b. Ebû Abdurrahman (Rabîatü'r-Re'y) bu yılda vefat etti. Vefat tarihi kesin olmayıp 135 veya 142 senesinde öldüğü de söylenmiştir. Abdullah b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm de bu sene vefat etti. Abdülmelik b. Umeyr b. Suveyt el-Lahmî el-Fersî de bu yıl vefat edenlerdendir. Ona "fâ" harfi ile "Fersî" denilmesinin sebebi Fürs'e nisbet edilmesidir. Atâ b. es-Sâib Ebû Zeyd es-Sakafî ile Urve b. Ruveym de aynı yıl vefat ettiler.

Yine aynı yıl içerisinde Müminlerin emîri Ebû Ca'fer el-Mansûr Mekke'den Kûfe'ye geldi ve Kûfe halkına cuma namazını kıldırıp bir hutbe okudu. Daha sonra da Enbâr'a yürüdü ve oraya yerleşti. Taraftarları etrafında toplandılar. İsâ b. Mûsâ beytülmali, hazineleri ve sicil defterlerini muhafaza etmiş, Ebû Ca'fer oraya gelince işi ona teslim etmişti.

HİCRET'İN YÜZ OTUZ YEDİNCİ (M. 754-755) YILI OLAYLARI

Abdullah b. Ali'nin Baş Kaldırması ve Hezimeti

Abdullah b. Ali'nin bir orduyla birlikte Sâif'e geldiğini, Seffâh'ın ölümünü İsâ b. Mûsâ'nın mektupla kendisine haber verdiğini ve Ebû Ca'fer el-Mansûr'a bey'at etmelerini emrettiğini ve Ebû Ca'fer'e bey'at edilmesini vefatından önce Seffâh'ın istediğini yukarıda zikretmiştik.

Vefat haberini ve bey'at emrini getiren elçi Abdullah'a güneşin batma zamanında, dar bir geçidin ağzındayken geldi. Abdullah derhal münâdiye emri verdi, namazın topluca kılınacağını ilân ettirdi ve herkes bu çağrı üzerine toplandı. Seffâh'ın ölüm haberini getiren mektubu okudu, kendisine bey'at etmelerini söyledi ve şunu da duyurdu: «Seffâh orduyu Mervân b. Muhammed'e göndermek istediği zaman kardeşlerini çağırmış ve gitmelerini söylerken şöyle demişti: "Kim ortaya atılır ve Mervân'ın üzerine giderse o benim veliahtımdır." Benden başka hiç bir kimse ortaya çıkmadı. Bunun üzerine yanından ayrıldım ve karşıma çıkanlardan öldürebildiklerimi öldürdüm. Buna Ebû Gânim et-Tâî ve Hufâf el-Merverrûzî ve başka kumandanlar da şahit oldu.» dedi. Bu konuşma üzerine aralarında Humeyd b. Kahtabe'yle birlikte Horasân, Şâm ve Cezîre halkı da bulunmak üzere derhal Abdullah b. Ali'ye bey'at ettiler, yalnız Humeyd ondan ayrıldı, bey'at etmedi. Sebebini belirteceğiz.

Abdullah sonra oradan ayrıldı ve Harrân'a geldi. Burada Mekke'ye gittiği zaman Ebû Ca'fer'in kendi yerine tayin ettiği Mukâtil b. el-Akkî bulunmaktaydı. Mukâtil onun gelmesi üzerine kaleye sığındı ve muhasara tam kırk gün sürdü.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Ebû Müslim haccdan Mansûr'la birlikte dönmüştü. Mansûr'a dedi ki: «Eğer istersen taraftarlarımı toplar, kendi mıntıkamda sana hizmet ederim veya dilersen Horasân'a gelir, ordularımla sana yardım ederim yahut da, eğer dilersen, Abdullah b. Ali ile savaşmağa giderim. Mansûr da ona Abdullah'la savaşa gitmesini em-

retti. Bu emir üzerine Ebû Müslim bütün kuvvetleriyle birlikte Abdullah'ın üzerine yürüdü. Humeyd b. Kahtabe de ona katılmış, Ebû Müslim'le birlikte gitmişti. Mâlik b. Heysem el-Huzâî'yi öncü birliklerin başına getirdi.

Harrân kuşatması devam ederken Abullah'a Ebû Müslim'in gelmekte olduğu haberi ulaşınca öncelikle Atâ el-Atekî'nin kendisine hücum edeceğinden korktu ve hemen askerleri ile birlikte Atâ el-Atekî'ye gitti ve günlerce orada kaldı. Sonra el-Atekî'yi oğullarını da yanına katarak Rakka'da bulunan Osman b. Abdüla'lâ b. Sürâka el-Ezdî'ye gönderdi ve bir de mektup yazdı.

Osman'a geldiklerinde Atekî mektubu verdi, o da derhal onu öldürdü, iki oğlunu ise hapsetti. Abdullah daha sonra hezimete uğrayınca da oğullarının her ikisini öldürdü.

Abdullah b. Ali Horasân halkının yola gelmeyeceklerinden korktuğu için on yedi binini katletti, Humeyd b. Kahtabe'yi de Halep'e vali tayin etti ve oranın valisi bulunan Züfer b. Âsım'a, kendisine geldiği zaman Humeyd'i öldürmesini bildiren bir de mektup gönderdi. Humeyd mektup yanında olarak yola koyuldu. Epey mesafe katetdikten sonra kendi kendine şöyle dedi: «İçinde ne olduğunu bilmediğim bir mektupla gitmem benim için elbette bir tehlikedir. Hemen mektubu açtı ve okudu. İçerisinde yazılmış olanları görünce yakın adamlarına da mektubu okuduktan sonra: «Benimle gitmek isteyen yürüsün.» dedi ve yanında bulunanlardan pek çoğu ona tabi oldular ve Irak'ta Rusâfe üzerine yürüdüler.

Mansûr, Muhammed b. Sûl'e Abdullah b. Ali'ye gidip bir tuzak kurmasını emretti. Muhammed yanına gelince Abdullah: «Ben Ebû Abbâs'ın: "Benden sonra halife amcam Abdullah'tır." dediğini işittim.» dedi. Muhammed b. Sûl de: «Yalan söylüyorsun, bunu Ebû Ca'fer uydurdu.» diye karşılık verdi, bunun üzerine de derhal boynunu vurdurdu.

Muhammed b. Sûl İbrâhim b. Abbâs el-Kâtip es-Sûlî'nin dedesidir.

Sonra Abdullah b. Ali Nusaybin'e geldi ve çevresine hendek kazdırdı. Daha sonra da Ebû Müslim geldi. Mansûr Armenia'daki hali fesi Hasan b. Kahtabe'ye mektup yazmış, Ebû Müslim'e aniden baskın yapmalarını emretmişti. Hasan Ebû Müslim'i Musul'da sıkıştırdı. Ebû Müslim geldi, Nusaybin civarına indi ve Şâm yolunu tuttu; fakat Abdullah'ın karşısına çıkmadı, ona: «Ben seninle savaşmak için emir almadım; Emîrü'l-Müminîn beni Şâm'a vali tayin etti, oraya gidiyorum.» şeklinde bir mektup yazıp gönderdi: Bu mektubunda: «Şâmlılardan kim

Abdullah'la beraber olursa o Abdullah'ındır. Biz seninle nasıl bir arada ikamet edebiliriz?» diyor ve şöyle ekliyordu: «Sen bizim ülkemize gelip gücü yettiği ölçüde adamımızı öldürüp kadın ve çocuklarımızı esir ettiğin halde biz seninle nasıl bir arada ikâmet edebiliriz? Hayır, biz ülkemizin sınırlarına çıkar, savaşır ve beldemizi müdafaa ederiz.» Bunun üzerine Abdullah: «Allah'a yemin olsun ki, o Şâm'a gitmiyor, sırf sizinle savaşmak için geliyor. Eğer beklerseniz, o size mutlaka gelecektir.» dedi. Neticede Ebû Müslim yakınlarında bulunduğu halde Şâm'dan başka yere gitmek istemediler. Abdullah ise Şâm'a doğru göç etti. Ebû Müslim geri döndü ve gelip Abdullah b. Ali'nin karargâhına kondu, çevresindeki suları bozup dağıttı ve içerisine kokmuş hayvan ölüleri attırdı.

Bu yaptıkları Abdullah'a ulaşınca arkadaşlarına :«Ben size dememiş miydim?» dedi, derhal geri döndü, Ebû Müslim'in daha önce gelip konakladığı yere geldi. Beş ay süreyle savaştılar. Şâmlıların ekserisi süvariydi ve sayıca oldukça fazla idiler. Abdullah'ın sağ cenahında Bekkâr b. Silm el-Akîlî, sol cenahında İbn Süveyd el-Esedî, süvarilerin başında Abdullah'ın kardeşi Abdüssamed b. Ali vardı. Ebû Müslim'in ise sağ cenahında Hasan b. Kahtabe, sol cenahında da Hâzim b. Huzeyme bulunuyordu. Savaşa tutuştular ve tam bir ay boyunca çarpıştılar.

Sonra Abdullah'ın adamları Ebû Müslim'in ordusu üzerine yüklendiler ve yerlerinden püskürtüp geri döndüler. Daha sonra Abdüssamed b. Ali süvari birliği olarak tek başına Ebû Müslim'in üzerine saldırdı ve onlardan on sekiz kişiyi öldürdükten sonda arkadaşları arasına geri döndü. Sonra hepsi bir araya geldiler, Ebû Müslim üzerine ikinci defa yüklendiler ve saflarını bozup darmadağın ettiler. O zaman Ebû Müslim'e: «Atını şu tepeye çevirsen de askerlerine bir görünsen... bozguna uğrayan askerlerin belki geri dönerler.» denildi. Şöyle cevap verdi: «Akıllı olanlar bu durumda atlarını geri çevirmezler » ve emretti: «Ey Horasânlılar! Geri dönünüz, çünkü sonuç takvâ sahipleri lehinedir.» şeklinde bağırttı. Bu emir üzerine insanlar peyderpey geri döndüler. Bunun üzerine Ebû Müslim şu beyti söyledi:

«Kim ailesinin yanına dönmeğe niyet etmişse bunu yapmasın;
ölümden kaçan ona yakalanır.»

Ebû Müslim için bir gölgelik yapılmıştı, insanlar birbirleriyle tutuştuğu zaman üzerine oturur, çarpışmayı seyr ederdi. Eğer orduda bir çatlaklık görürse orayı kapatır ve o tarafın öncüsüne ihtiyatlı davranmasını ve yapacağı şeyleri emrederdi. İki taraf birbirinden ayrılıncaya kadar da elçileri gidip gelmeğe devam ederdi.

Otuz altıncı senenin cemâziyülâhirinin son haftasının salı ve çarşamba günleri iki ordu karşı karşıya geldi ve savaşa tutuştu. Ebû Müslim bir hileye baş vurdu, Hasan b. Kahtabe'ye sağ cenahı azaltıp adamlarının çoğunu sol cenaha yığmasını, orada ise arkadaşlarının en güçlülerini bırakmasını emretti. Şâmlılar bu vaziyeti görünce sol taraflarını gevşetip kendilerinin sol, Ebû Müslim'in de sağ tarafına yığıldılar. Ebû Müslim bunun üzerine merkezdeki kuvvetlerine sağ tarafında kalanlarla birlikte Şâmlıların sol cenahına hamle yapmalarını emretti. Askerleri sol cenaha yüklendiler ve yardılar. Merkez ve sağ cenah manevra yaptı, Ebû Müslim'in adamları Şâmlıların üzerine bindirdi ve Abdullah'ın adamları bozguna uğradı. Bu durum karşısında Abdullah b. Ali İbn Sürâka el-Ezdî'ye: «Ey İbn Sürâka! Ne düşünüyorsun?» dedi. O da: «Sabredip ölünceye kadar savaşman gerekir kanaatindeyim; çünkü senin gibi biri için kaçmak yakışık olmayan bir şeydir. Hani sen bir zaman Mervân'ı kaçmakla ayıplamıştın.» şeklinde cevap verdi. Bunun üzerine Abdullah b. Ali: «Şu anda Irak'a sığınıyorum.» dedi. İbn Sürâka: «Ben de seninle beraber geliyorum.» dedi. İkisi birlikte kaçtılar ve askerlerini terkettiler. Ebû Müslim onları perişan etti ve bu durumu Mansûr'a yazdı. Mansûr azatlısı Ebû Hasîb'i uğranılan kaybın tespiti için gönderince Ebû Müslim çok kızdı.

Ali'nin kardeşleri Abdullah ve Abdüssamed kaçıp kurtuldular. Abdüssamed Kûfe'ye geldi. İsâ b. Mûsâ onun için emân diledi, halife Mansûr da ona emân verdi. Başka bir nakle göre Cumhûr b. Mirâr el-İclî Mansûr'un gönderdiği atlarla gelip kendisini alıncaya kadar Abdüssamed Rusâfe'de ikamet etti. Cumhûr onu Ebû Hasîb ile bağlı olarak Mansûr'a getirdi, Mansûr da serbest bıraktı. Abdullah b. Ali'ye gelince, o Basra'daki kardeşi Süleyman b. Ali'nin yanına geldi, orada uzun zaman saklı olarak kaldı.

Ebû Müslim hezimetten sonra halktan bir zarar gelmeyeceğini görünce onlara bir şey yapmaktan vazgeçti.

Ebû Müslim el-Horasânî'nin Öldürülmesi

Ebû Müslim el-Horasânî bu yılda Mansûr tarafından öldürüldü.

Öldürülmesinin sebebi şudur:

Ebû Müslim anlattığımız şekilde Seffâh'a mektup yazıp hacc için izin istemişti. Seffâh da Cezîre, Armenia ve Azerbeycân'ın başında bulunan Mansûr'a yazmış: «Ebû Müslim mektup yazıp benden hacc için izin istedi, ben de izin verdim. Fakat kendisini aynı zamanda hacc emîri ta-

yin etmemi de istiyor. Bana yaz, eğer hacc emîri olmak istiyorsan bu görevi sana vereyim, çünkü sen Mekke'de olursan önüne geçmeğe tamah edemez.» demişti.

Mansûr kardeşi Seffâh'a mektup yazıp izin istedi, Seffâh da kendisine izin verdi ve Mansûr bunun üzerine Enbâr'a geldi. Ebû Müslim: «Ebû Ca'fer bu yıldan başka haccederek bir yıl bulamadı mı?» dedi ve bundan dolayı ona karşı kin besledi. O sene birlikte haccettiler. Ebû Müslim göçebe Arapları giydiriyor, yolları ve su kuyularını ıslâh ediyor, bu da kendisi için bir anılma vesilesi oluyordu. Göçebe Araplar şöyle diyorlardı: «Bunlar onun hakkında uydurulan yalan şeylerdir.» Mekke'ye gelip Yemenlileri görünce: «Bunlar ne askeri? Zarif dilli birisi bunlarla karşılaşsa gözyaşları sel gibi akar.» demişti. Hacc mevsimi sona erip halk ayrılmağa başlayınca Ebû Müslim yolda Ebû Ca'fer'i geçti. Daha sonra kendisine Seffâh'ın ölüm haberi geldi, bunun üzerine de Ebû Ca'fer'e kardeşinin vefatından dolayı bir taziye mektubu yazdı, fakat halifeliği tebrik etmedi, aynı zamanda kendisine yetişinceye kadar Ebû Ca'fer'i durup beklemediği gibi geriye de dönmedi. Ebû Ca'fer buna çok kızdı ve ona ağır bir mektup yazdı. Ebû Müslim mektup geldikten sonra ona hilâfetini tebrik eden bir mektup yazdı, sonra ilerledi ve Enbâr'a geldi. İsâ b. Mûsâ'yı kendisine bey'at etmesi için yanına çağırdı, İsâ da geldi. Bu arada Ebû Ca'fer de geldi ve Abdullah b. Ali'ye karşı baş kaldırdı. Mansûr, daha önce geçtiği gibi, Ebû Müslim'i Hasan b. Kahtabe ile birlikte onunla savaşmak üzere göndermişti. Hasan Mansûr'un veziri Ebû Eyyûb'a haber göndererek şu açıklamayı yaptı: «Ebû Müslim'i Emîrü'l Müminîn'in mektubu geldiğinde onu okurken gördüm. Sonra elindeki mektubu Mâlik b. Heysem'e vermiş o da okuduktan sonra alaya alarak gülmüşlerdi.» Bu haber Ebû Eyyûb,e ulaşınca güldü ve: «Biz Ebû Müslim'in Abdullah b. Ali'den daha düşman olduğunu biliriz. Buna rağmen onlardan sadece birisiyle karşılaşmak isteriz. Biliyoruz ki, Horasânlılar Abdullah'ı sevmezler, onlardan pek çok kimseyi öldürmüştür. (On yedi kişi öldürmüştü.)

Abdullah hezimete uğrayıp Ebû Müslim de askerlerini ganimet olarak topladığı zaman Ebû Ca'fer Ebû Hasîb'i malca uğranılan zararın tespiti için Ebû Müslim'e göndermiş, bununla da öldürülmesini istemişti. Ebû Müslim elçinin yanında söze başladı, ağzına geleni söyledi ve: «Ben kanlardan dolayı emin, mallardan dolayı da hainim.» dedi, ayrıca da Mansûr'a sövdü. Ebû Hasîb Mansûr'a döndü ve olanları haber verdi. Mansûr da Ebû Müslim'in Horasân'da bu durumu devam ettirmesinden korkarak ona bir mektup yazdı ve kendisini Mısır ve Şâm'a vali tâyin ettiğini, bunun kendisi için Horasân'dan daha hayırlı olacağını bildirdi. Devamla şöyle dedi: «Sevdiklerinle beraber Mısır'a git, Şâm'da ikamet

et; dolayısıyle Müminlerin emîrinin yakınında olur, görüşmek istediğin zaman çabucak yanına gelirsin.» dedi.

Mektup Ebû Müslim'e gelince kızdı ve: «Horasân benim olduğu hâlde beni Şâm'a ve Mısır'a tâyin ediyorlar.» dedi, elçi de bu sözleri Mansûr'a yazdı. Ebû Müslim ihtilâfları gidermek için Cezîre'den çıktı ve doğrudan Horasân'a yöneldi.

Mansûr Enbâr'dan Medâine doğru yürürken Ebû Müslim'e kendisine doğru geldiğini bir mektupla bildirdi. Ebû Müslim de Zâb'dan ona şunları yazdı: «Müminlerin emîri için —Allah ona iyilik versin— Allah'ın imkân verdiği kimseden başka bir düşman kalmadı. Bize Sâsân hanedanının meliklerinden naklolunduğuna göre, vezirlerin en tehlikeli oldukları dönemler savaş olmadığı sakin dönemlerdir. Biz sana yakın olmaktan kaçınıyor, vefalı davrandığın sürece de sana vefa göstermeğe hırs gösteriyoruz. Daha salim olması bakımından uzaktan emirlerini dinleyip itaat etmeğe gayret ediyoruz. Eğer bunlar seni hoşnut ederse bil ki senin en iyi kölelerinizi, buna karşılık yalnız nefsinin arzusuna uyarak bizi kötü görür, yüz çevirirsen ben de sana sağlam bir biçimde vermiş olduğum ahdimi bozarım.»

Mektup Mansûr'un eline ulaşınca o da Ebû Müslim'e şu karşılığı yazdı: «Mektubunu anladım. Senin özelliklerin, suçlarının çokluğu sebebiyle devletin düzen ve güvenini bozmak isteyen, meliklerine karşı sahtekâr olan vezirlerin sıfatlarına uymuyor. Halbuki onların rahatı ancak toplumda dirlik ve düzenin olmasıyladır. Sen niçin kendini onlarla bir tuttun? Sen yapmakta olduğun işin güçlüklerine rağmen itaat edilen ve sözü dinlenilen birisisin. Bununla birlikte her sözünün dinlenmesi ve her konuda sana itaat edilmesi şartı da yoktur. Müminlerin emîri, eğer kulak verip dinlersen, sana rahatlaman için İsâ b. Mûsâ ile bir mektup gönderiyor. Allah'tan seninle şeytan ve iğvaları arasını açmasını dilerim. Şeytan senin niyetini bozacak şu anda açmış olduğun kapıdan daha yakın ve sağlam bir kapı bulamasın.»

Başka bir rivayete göre, Ebû Müslim de ona yazmış olduğu mektupta şöyle diyordu: «Yüce Allah'ın kullarına emri gereği bana delil olacak tam bir ilim sahibi, aynı zamanda Rasûlullah (s.a.v.)'a akraba olan birini imam edindim. Şimdi o, Allah'ın kullarının emrine verdiği az bir şeye tamah edip Kelâmullah'ı değiştirerek beni Kur'ân'ı bilmemekle suçluyor. Aynen gurura kapılan kimse gibi oldu. Mazeret kabul etmeyip tökezlemeyi bağışlamayacak şekilde kılıcımı çekip acımayı kaldırmamı bana emretti. Sizin saltanatınızı güçlendirmek için bunları yaptım. Ne-

ticede Allah bilmediğiniz kimseyi size tanıttı. Sonra Allah benim kalbime tevbe etme fikrini attı. Eğer Allah beni affederse, bu O'nun bilinen ve kendisine nispet edilen büyüklüğünden dolayıdır. Fakat beni cezalandırırsa bu da benim kendi ellerimle yapıp takdim ettiğim şeyler sebebiyledir, çünkü Allah kullarına karşı aslâ zulmedici değildir.»

Ebû Müslim içinde düşmanlık hisleri taşıyarak çıktı, Hulvân yolunu tuttu. Mansûr da Enbâr'dan Medâin'e yürüdü. Amcası İsâ b. Alî ve Hâşimoğullarından yanında bulunanlara: «Ebû Müslim'e bir mektup yazın.» diye tenbih etti. Ona durumunu yücelten ve şükran duygularını belirten, aynı zamanda üzerindeki görevini tamamlamasını isteyen bir mektup yazdılar. İtaat etmesi gerektiğini, isyankâr davranışın neticesinden sakınmasını istiyorlar ve Mansûr'a dönmesini tavsiye ediyorlardı.

Mansûr mektubu Ebû Humeyd el-Merverrûzî ile gönderdi ve şöyle dedi: «Ebû Müslim'le, bir insanla ne kadar yumuşak konuşulursa o derece yumuşak konuş, iyi davran ve ona bildir ki ben kendisini yücelttim ve ona hiç bir kimsenin yapmadığı iyiliği yaptım. Eğer düzelir ve istediğim gibi olursa severim, eğer ıslâh olmaz ve dönmezse o zaman ona şunu söyle: "Müminlerin emîri sana diyor ki: 'Eğer düşman olarak ayrılır bana gelmezsen ve işlerine benden başkalarını vekil tayin edersen Abbâsîlerden olmayayım ve Muhammed'in ehl-i beytinden uzak olayım ki, peşine bizzat ben düşer, seni öldürürüm. Eğer denize dalarsan ben de dalarım, ateşe atlarsan seni öldürmek için gözümü kırpmadan ateşe atlarım, ya da bundan önce ölürüm.' " Bu sözlerimi, dönmesinden tamamen ümit kesip hiç bir hayır beklenilmeyecek duruma gelmedikçe söyleme.»

Ebû Humeyd yola çıktı ve Hulvân'da Ebû Müslim'e gelerek mektubu kendisine takdim etti, şöyle dedi: «Bazı kimseler seni kıskandıklarından ve aşırılığından dolayı Emirü'l-Müminînin senin hakkında söylemediği ve düşünmediği şeyleri sana getiriyorlar. Bununla da senin nimetini yok etmek ve durumunu değiştirmek istiyorlar. Onlara inanıp da durumunu sakın bozma.» Sonra da konuşmasına devam ederek: «Ey Ebû Müslim! Sen uzun zamandan beri âl-i Muhammed'in emîrisin. Herkes de böyle biliyor. Allah dünya için toplayıp biriktirdiklerinden çok daha hayırlısını sana ahiret için hazırlamıştır. Öyleyse bu ecrini yok edercesine düşürüp zayi etme, şeytan seni etkisi altına almasın.» dedi

Ebû Müslim ona: «Sen ne zamandan beri benimle böyle konuşur oldun?» diye sordu. Humeyd de ona: «Bizi bu işe ve Peygamberin (s.a.v.) ehl-i beytine itaat etmeğe sen çağırdın. (Abbâsoğullarına itaate sen da-

vet ettin). Yine bizi sana karşı çıkanlarla savaşmak üzere değişik sebepler için değişik bölgelerden çağırdın. Neticede Allah onlara itaatte bizleri birleştirdi, onlara sevgimiz sebebiyle kalplerimizi ısındırdı. Onlara yardımımız neticesinde de bizleri aziz kıldı. Biz onlardan kime kavuşmuşsak Allah'ın kalbimize bıraktığı sevgi ile kavuştuk. Nihayet onların ülkelerine derin görüşler ve samimî bir itaatle geldik. Arzumuza ve idealimizin sonuna ulaştığımız bir zamanda sen durumumuzu bozmak, sözümüzü dağıtmak mı istiyorsun? «Kim karşı çıkarsa onu öldürünüz, ben dahi size muhalefet etsem, beni de öldürünüz, dememiş miydim?» dedi.

Ebû Müslim Ebû Nasr Mâlik b. el-Heysem'e döndü: «Bunun bana neler söylediğini duymuyor musun? O kendi sözünü söylemiyor ey Mâlik!» dedi. O da: «Onun sözlerine kulak asma. Bu adam seni halifeden korkutmasın. Ömrüme and olsun ki, onun asıl söylemek istediği bunlar değil, sonrası da bundan daha şiddetli olamaz. Yoluna git, sakın geri dönme. Allah'a yemin olsun ki eğer Mansûr'un yanına gidersen seni öldürür. Onun içini senin hakkında öyle bir şey sardı ki, ebediyyen sana güvenmez.» dedi.

Ebû Müslim: «Kalkınız.» dedi, kalktılar. Sonra Neyzek'e bir haber gönderdi, geldi ve ona mektupta yazılanları ve Humeyd'in söylediklerini arzetti. Neyzek: «Gitmeni doğru bulmuyorum, Rey'e gidip orada ikamet etmenin iyi olacağı kanaatindeyim. Böylece Rey'le Horasân arası senin olur. Onlar senin askerlerindir. Onlardan hiç bir kimse sana muhalefet etmez. Eğer Mansûr sana karşı düzelir, düşmanlığından vazgeçerse sen de ona karşı düzelirsin. Şayet düzelmeyecek olursa, kendi askerlerinin arasında olursun, Horasân da senin arkanda olur. O hâlinle istediğini düşünebilirsin.» dedi.

Ebû Humeyd'i çağırdı ve ona: «Seni bana gönderene dön ve ona söyle: "Gitmemeğe karar verdim."» Bunun üzerine Ebû Humeyd: «Halifenin istediğinin aksine mi karar verdin?» diye sordu. Ebû Müslim: «Evet.» diye cevap verdi. Humeyd: «Bunu yapma.» dedi. Müslim'in dönmesinden tamamen ümidini kesince Ebû Ca'fer'in söylediklerini ona nakletti. Bunun üzerine Ebû Müslim öfkesinden dolayı uzun zaman sustu ve bir şey söylemedi. Sonra: «Kalk buradan.» dedi. Bu son sözler Ebû Müslim'i kırmış ve korkutmuştu.

Ebû Ca'fer Ebû Müslim'in Horasân'daki halifesi Ebû Dâvud'a Ebû Müslim'i itham eder mahiyette bir mektup yazmış ve: «Ben hayatta olduğum sürece Horasân valiliği senindir.» demişti. Ebû Dâvud bu mektubu aldıktan sonra Ebû Müslim'e yazarak: «Biz Allah'ın halifelerine ve Nebisi (s.a.v.)'nin ehl-i beytine baş kaldırarak karşı durmayız. Sen de

imamına muhalefet etme ve emrinden de dışarı çıkma.» dedi. Böyle bir durumdayken Ebû Dâvud'un bu ifadeleri taşıyan bir mektubunun gelivermesi korkusunu ve üzüntüsünü arttırdı. Derhal Ebû Humeyd'e haber göndererek şöyle dedi: «Önce Horasân'a gitmeğe azmetmiştim, fakat şimdi en çok güvendiğim kişilerden biri olan Ebû İshâk'ı Emîrü'l-Müminîn'e gönderip kanaatini öğreneyim, istiyorum.» Ardından Ebû İshâk'ı gönderdi. Mekke'ye geldiği zaman Hâşimoğulları onu coşkuyla karşıladılar. Mansûr da Ebû İshâk'a: «Ebû Müslim'i niyetinden caydır, Horasân valiliğini sana vereyim.» dedi.

Ebû İshâk geri döndü ve Ebû Müslim'e: «Kötü bir şey görmedim. Senin hakkına saygı duyduklarını ve kendileri için ne istiyorlarsa aynını senin için de istediklerini müşahade ettim.» dedi. Aynı zamanda Emîrü'l-Müminîn'e dönüp ondan özür dilemesini de işaret etti. Ebû Müslim bunun üzerine halifeye gitmek için hazırlığa başladı. Bu durumu gören Neyzek: «Gitmek için mi hazırlanıyorsun?» diye sordu. «Evet.» cevabını alınca şöyle bir temsil getirdi:

«Kaderin hükmü karşısında insanlar çaresizdir; kader kavimlerin çarelerini bile hükümsüz bırakmıştır.»

Ardından: «Madem ki gideceksin, Allah sana hayırlı etsin; fakat benden şu tek öğüdü kabul et: Huzuruna girdiğin zaman Mansûr'u derhal öldür, sonra da dilediğin kimseye bey'at et, çünkü halk sana karşı gelmez.» dedi.

Ebû Müslim Mansûr'a bir mektup yazarak yanına gelmekte olduğunu haber verdi. Ebû Nasr'ı yerine bırakarak yola çıktı. Ebû Nasr'a şöyle tenbih etti: «Mektubum gelinceye kadar bekle, eğer mektup mührümün yarısıyla mühürlenmişse bil ki o mektup benimdir; mührün tamamıyla mühürlenmişse de bil ki o mührü ben basmamışımdır.» Medâin'e üç bin kişiyle geldi ve adamlarını Hulvân'da bıraktı.

Ebû Müslim'in mektubu Mansûr'a gelince okudu, veziri Ebû Eyyûb'a verdi. O da okuduktan sonra Mansûr: «Allah'a and olsun ki, ondan gelenle gözümü doldursan da onu yine de öldüreceğim.» dedi.

Ebû Eyyûb, Ebû Müslim'in adamlarının Mansûr'la birlikte kendisini de öldürmelerinden korkarak Seleme b. Saîd b. Câbir'i çağırdı ve ona: «Şükretmesini bilir misin?» diye sordu. Seleme: «Evet.» dedi. Ebû Eyyûb: «Irak hakiminin karşılaştığı gibi bir servetle karşılaşacağın bir vilâyete seni tayin etsem ve kardeşimi de —Kardeşini oraya sokmasının sebebi inandırıp hoşnut etmekti— beraber götürsen ve yarısını da ona versen olmaz mı?» dedi. Seleme yine: «Evet.» diye cevap verince bu sefer Ebû Eyyûb: «Keşker bir yıl önce pek çok mahsul kaldırdı,

bu sene de kat kat mahsul elde etti. O kalkan ürünü eğer doğrudan veya emanet olarak verirsem elinin ulaşamayacağı şeye konmuş olursun.» dedi. Seleme: «Bu mal nasıl benim olacak?» deyince de Ebû Eyyûb: «Ebû Müslim'e gelir, kendisini karşılar ve isteklerini sunarken senin dileğini de sunmasını ondan istersin, çünkü Müminlerin emîri geldiği zaman onu vali tayin edip kendisini rahatlatmak istiyor.» şeklinde sözler söyledi. Seleme onun bu sözleri üzerine şöyle dedi: «Emîrü'l-Müminîn'le bir araya gelip görüşmemiz için bana izin nasıl temin edilecek?» Ebû Eyyûb bu konuda Seleme için izin istedi, Mansûr da izin vermekle kalmadı, Ebû Müslim'e sevgi ve selâmını da götürmesini emretti. Seleme yolda Ebû Müslim'e ulaştı ve haberi kendisine iletince çok memnun oldu. Halbuki bundan önce kederli ve üzgün idi. Mansûr'un yanına gelinceye kadar da sevinci sürdü.

Ebû Müslim Mansûr'un bulunduğu yere yaklaşınca halka onu karşılamalarını emretti. Hâşimoğulları ve diğer halk Ebû Müslim'i karşıladılar. Sonra geldi ve Mansûr'un huzuruna girdi, elini öptü; bu görüşmeden sonra Mansûr Ebû Müslim'e gidip üç gün dinlenmesini ve banyo yapmasını söyledi. Ebû Müslim de yanından ayrıldı.

Ertesi gün Mansûr, Osman b. Nehîk'ı ve dört de muhafız istedi. Şebîb b. Vâc ile Ebû Hanîfe Harb b. Kays da bunlar arasındaydı. Muhafızları odanın arka tarafına koydu ve: «El çırpıp işaret verdiğim zaman onu öldürün.» dedi.

Bir haberci göndererek Ebû Müslim'i yanına çağırdı. Yanında Îsâ b. Mûsâ olduğu halde kahvaltı yapıyordu. Verilen emir üzerine Ebû Müslim Mansûr'un huzuruna girdi. Mansûr ona: «Abdullah b. Ali ile çarpıştığın iki kılıçtan haber ver, ne yaptın onları?» dedi. Ebû Müslim: «İşte onlardan biri!» deyince Mansûr: «Göster onu bana.» dedi. O da kılıcını kınından çıkararak Mansûr'a uzattı. Alıp döşeğin altına koyduktan sonra başladı Ebû Müslim'i azarlamağa: «Seffâh'a yazıp da onu mevâttan (işlenmemiş boş topraklar) men etmenden haber ver. Bize öğretmek istediğin dinden haber ver.» Ebû Müslim: «Onu almanın helâl olmayacağını zannettim, fakat mektubu gelince anladım ki, ehl-i beyt ilmin kaynağıdır.» dedi. Sonra aralarında şu konuşma geçti:

Mansûr:

— Mekke yolunda beni geçmenin sebebi neydi? Onu söyle bana.

Ebû Müslim:

— İnsanlara zarar vereceği için su başında toplanmanızı hoş bulmadım, iyilik olsun diye seni geçtim.

Mansûr:

— Peki, Mekke yolunda Ebû Abbâs'ın ölüm haberi geldiği zaman bana dönmeyi söyleyen adama karşı söylediğin: "Biz ancak kendi görüşümüzü biliriz." şeklindeki sözüne ne demeli? Geçip gittin, ne bekledin ki biz sana yetişelim, ne de bana geri döndün?

Ebû Müslim:

— Halka karşı iyi davranmanı isteyişim beni bunu yapmaktan alıkoydu ve sana karşı bir ihtilâf olmadan Kûfe'ye gelirsin, dedim.

Mansûr:

— Abdullah'ın cariyesini almak mı istedin?

Ebû Müslim:

— Hayır, zarar görmesinden korktum ve küçük bir çadıra koyup onu koruyacak birisini vekil tayin ettim.

Mansûr:

— Düşmanlığına ve Horasân'a hücumuna ne demeli?

Ebû Müslim:

— Senin kalbine bana karşı nefret girmiş olmasından korktum. Horasân'a geldim ki, oradan sana özrümü beyan eden bir mektup yazayım da kalbindeki düşmanlığı gidereyim.

Mansûr:

— Horasân'da topladığın mal nedir?

Ebû Müslim:

— Onu orduyu ıslâh edip güçlendirmek için topladım.

Mansûr:

— Mektuba önce kendi adıyla başlayan, halam Âmine binti Ali ile nişanlanmak isteyen ve İbn Selît b. Abdullah b. Abbâs olduğunu iddia eden adam sen değil misin? Şüphe yok ki başından büyük işlere kalkıştın ey annesiz kalasıca!

Aralarındaki konuşma sonra şöyle devam etti:

Mansûr:

— Seni bu işe girdirmeden önce ve davetimizin de hemen ardından ileri gelen şahsiyetlerimizden birisi olan Süleyman b. Kesîr'i öldürmene sebep neydi?

Ebû Müslim:

— Muhalefet edip bana karşı geldi, ben de öldürdüm.

Mansûr'un azarlayıcı sorgusu uzayınca: «Sebebi ben olmadığım halde başıma gelen musibetten sonra bunlar bana söylenilmez.» dedikten sonra: «Ey piç! And olsun ki senin yerinde bir millet de olsa mutlaka cezalandırırdım.» diye ilâve etti ve ayrıca da şunları söyledi: «Sen ancak benim devletimde ve bizim gücümüzle iş yaptın. Eğer bunlar senin olsaydı seninle ilişkiyi koparmazdım.»

Ebû Müslim Mansûr'un elini kaptı; öpüyor, özür diliyordu. Mansûr bu davranışı üzerine: «Seni şimdiye kadar böyle görmedim. Vallahi bu davranışınla öfkemi arttırıyorsun.» dedi.

Ebû Müslim de: «Sen sadece Allah'tan gelmesinden korktuğum şeyi yapıyorsun; yapma, bunu terket.» diye karşılıkta bulundu. Mansûr iyice kızdı, küfretti ve elini çırpınca muhafızlar hemen ortaya çıktılar. Osman b. Nehîk vurdu, kılıç bağını kesti. Bu arada Ebû Müslim: «Ey Emirü'l-Müminîn! Beni düşmanına sakla.» dedi. Mansûr: «Hayır, Allah o günü bana göstermesin; bana senden büyük düşman mı olur?» diyerek karşılık verdi. Sonunda muhafızlar kılıçlarını aldılar, «Affet, affet.» diye bağırmaktayken öldürdüler. Bu sırada Masnûr da «Kılıçlar her yanını sarınca af istiyorsun, öyle mi? Seni sünnetsizin oğlu seni!» dedi. Böylece Ebû Müslim şaban ayının son beşinci gününde öldürülmüş oldu. Arkasından Mansûr şöyle dedi:

«Zannettin ki borç ödenmez, şimdi kile ile öde Ebâ Mihzem.
Bir zamanlar içirdiğin ve boğazda acı alkam ağacından daha da acılık bırakan kadehten işte sana da içirildi.»

Ebû Müslim görev yaptığı süre içerisinde altı yüz bin kişi öldürmüştü.

Ebû Müslim öldürüldükten sonra Ebû'l-Cehm, Mansûr'un huzuruna girdi, Ebû Müslim'i öldürülmüş halde görünce: «Biriken halkı dağıtayım mı?» diye sordu. Mansûr da: «Evet, ayrıca emret de eşyalar başka bir bölmeye taşınsın.» diye karşılık verdi.

Ebû'l Cehm dışarı çıktı ve: «Ayrılıp gidiniz; emîr, Emîrü'l-Müminîn' in yanında konuşmak istiyor.» dedi. Halk aynı zamanda eşyasının da nakledildiğini görünce doğru söylediğini zannederek ayrılıp gittiler. Mansûr onlara çeşitli hediyelerin verilmesini emretti. Ebû İshak da yüz bin dinar dağıttı.

Ebû Müslim'in öldürülmesinden sonra İsâ b. Mûsâ Mansûr'un huzuruna girdi ve: «Ey Emîrü'l-Müminîn! Ebû Müslim nerede?» diye sordu. «Biraz önce buradaydı.» deyince İsâ: «Sen onun iyi tavsiyelerini, itaatini, İmam İbrâhim'in onun hakkındaki görüşünü biliyorsun?» dedi. Mansûr bunun üzerine: «Ey ahmak! Vallahi, yeryüzünde sana karşı ondan daha fazla düşman olan birisini tanımıyorum. İşte o şu örtünün al-

tındadır.» diye karşılıkta bulundu. O zaman İsâ: «İnnâ lillâh ve innâ ileyhî râciun (Şüphe yok ki biz Allah'tan geldik, yine ona döneceğiz.) dedi. İsâ'nın onun hakkında iyi bir kanaati vardı. Mansûr ona: «Allah bu kanaatini boşa çıkarsın. Ebû Müslim'e karşı bir gücünüz, hükmünüz, bir emir veya nehyiniz var mıydı? (Onunla başa çıkabiliyor muydunuz?)» dedi.

Sonra Mansûr Ca'fer b. Hanzala'yı çağırdı ve ona: «Ebû Müslim'in durumu hakkında ne diyorsun?» diye sordu. Ca'fer: «Ey Müminlerin emîri! Eğer başından bir kıl aldınsa hemen öldür ve mutlaka öldür.» dedi. Mansûr da ona: «Allah seni muvaffak kılsın.» diye karşılık verdi. Ebû Müslim'i öldürülmüş olarak görünce: «Ey Emîrü'l-Müminîn! Halifeliğin için bu günden say.» dedi.

Mansûr dah asonra Ebû İshâk'ı çağırdı ve huzuruna girince de: «Sen Allah'ın düşmanına üzerine ittifak ettikleri hususta engel olursun ha!» dedi. (Ebû İshâk Ebû Müslim'e Horasân'a gitmesini tavsiye etmişti.) Ebû İshâk halifenin bu sözleri üzerine Ebû Müslim'in korkusundan durdu; sağına soluna bakmağa başladı. Mansûr: «Allah fasıkı öldürdü, istediğin gibi konuş.» dedi. Ebû Müslim'in çıkartılmasını emretti. Ebû İshâk Ebû Müslim'i öyle görünce derhal Allah için secdeye kapandı ve uzun müddet secdede kaldıktan sonra: «Allah'a hamd olsun ki bu gün senin sayende güven içinde bulunuyorum.» diyerek başını secdeden kaldırdı ve: «Allah'a and olsun ki, tek bir gün bile ona güvenmedim ve tek bir gün dahi ondan korkmadım. Ona her geldiğimde mutlaka vasiyetimi yapıyor, kefenimi ve güzel kokularımı yanıma alıyordum, yani ölüme hazır bir vaziyette geliyordum.» dedi ve bir de elbisesini kaldırdı ki, gerçekten biçilmiş ve koku sürülmüş ketenden bir bez parçası.

Ebû Ca'fer onun bu halini görünce acıdı: «Halifene itaatle yönel ve seni fasıktan kurtardığı için de Allah'a hamd et.» dedi, sonra da: «Şu cemaati çevremden dağıt, gitsinler.» diye ekledi.

Mansûr bundan sonra Ebû Nasr Mâlik b. Heysem'e Ebû Müslim'in lisanıyla ağırlıklarını ve ona bıraktığı şeyleri getirmesini emreden bir mektup yazdı ve mektubu Ebû Müslim'in mührü ile mühürledi. Ebû Nasr mektuba bakıp da mührün tam olduğunu görünce derhal Ebû Müslim'in yazmadığını anladı: «Yapacağınızı yaptınız ona.» dedi ve Horasân'a gitmek maksadıyla sür'atle Hemedân'a doğru yürüdü.

Mansûr Ebû Nasr'a kendisini Şehrezûr'a tayin ettiğini bildirdi, Hemedân'ın başında bulunan Züheyr b. et-Türkî'ye de: «Eğer Ebû Nasr sana uğrarsa onu hapset.» diye yazdı. Ebû Nasr Hemedân'da iken mektup Züheyr'e vardı. Züheyr Ebû Nasr'a: «Senin için yemek hazırladım, evimize

gelmekle bizi şereflendirmez misin?» dedi. Ebû Nasr'ın gelmesi üzerine de derhal yakalayıp hapsetti.

Ebû Ca'fer daha sonra Züheyr'e bir mektup yazarak Ebû Nasr'ı öldürmesini emretti. Bu arada elçi Ebû Nasr'a Şehrezûr'a tayin emrini getirdi. O konudaki arzusu üzerine Züheyr kendisini serbest bıraktı, o da çıkıp gitti. Bir gün sonra da Ebû Nasr'ı öldürmesiyle ilgili mektup Züheyr'in eline ulaştı. Bunun üzerine şöyle dedi: «Tayiniyle ilgili bir mektup geldi, ben de onu salıverdim.»

Ebû Nasr Mansûr'a geldi ve Mansûr ona: «Ebû Müslim'e Horasân'a gitmesini söyledin mi?» diye sordu. Ebû Nasr şöyle karşılık verdi: «Evet, bize iyilik etmişti, ben de kendisine nasihat ettim. Müminlerin emîri beni yanına kabul ederse ona nasihatte bulunur ve şükrederim.» Mansûr bunun üzerine onu bağışladı.

Râvendiye günü olunca Ebû Nasr sarayın kapısında durdu ve: «Bugün kapıcı benim. Ben sağ kaldıkça hiç bir kimse içeri giremez.» dedi. Mansûr kapıda duran bu kişinin durumunu sordu ve kendisine bilgi verilince Nasr'ın sadık kaldığını anladı.

Züheyr'in Ebû Nasr'ı Mansûr'a zincire vurulmuş olarak gönderdiği, Mansûr'un da ona iyilik edip Musul'a vali tâyin ettiği şeklinde bir rivayet de vardır.

Mansûr Ebû Müslim'i öldürdükten sonra halka bir konuşma yaptı ve şunları söyledi: «Ey insanlar! İsyan vahşetine itaat etmek suretiyle insanlıktan çıkmayınız. Hakk'ın aydınlığındaki çalışmalarınızdan sonra batılın karanlıklarına doğru yürümeyiniz. Ebû Müslim başlangıçta iyi idi, fakat son zamanlarda kötü yola saptı. Bizim kendisine verdiğimiz cezadan daha fazlasıyla insanları cezalandırdı. İçinin kötülüğü dışının güzelliğini bastırdı. Bu konuda bizi kınayanlar eğer bizim gibi sırdaşlığının kötü ve niyetinin bozuk olduğunu bilselerdi öldürmemizde bizi mazur görür, mühlet verdiğimiz için de bizi ayıplarlardı. Cezalandırmak ve kanını akıtmak bize helâl oluncaya kadar bey'atını bozmağa ve güvensizliğe devam etti. Kendisine isyan edenler hakkında o ne hüküm vermişse biz de onun hakkında aynı hükmü verdik. Onun hakları Allah'ın hükmünü infaz etmemize engel olmadı.

Nâbiga ez-Zübyânî, Nu'mân hakkında ne güzel söylemiş:

«Sana itaat edene bu itaatine karşılık sen de iyilikte bulun, onu menfaatlendir ve ona doğru yolu göster;
Sana karşı gelene ise hiç merhamet etme ve öyle bir ceza ver ki zalimleri yaptıkları zulümlerden caydırsın.»

Sonra konuştuğu yerden ayrıldı.

Ebû Müslim İkrime'den, Ebû Zübeyr el-Mekkî'den, Sâbit el-Bünânî'den, Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'dan ve Sedîr'den hadis işitmiş; İbrâhim b. Meymûn es-Sâiğ, Abdullah b. el-Mübârek ve daha başkaları da ondan hadis nakletmişlerdir.

Bir gün konuşurken bir adam kalktı, ona: «Üzerinde gördüğüm bu siyah elbise de nedir?» diye sordu. Şöyle cevap verdi: «Ebû Zübeyr'in Câbir b. Abdullah'tan bana naklettiğine göre Peygamber (s.a.v.) fetih günü Mekke'ye başında siyah bir sarık ile girdi. Bu ululuk ve saltanat elbisesidir. Ey köle! Vur boynunu.» dedi.

Abdullah b. el-Mübârek'e: «Ebû Müslim mi daha hayırlıdır, yoksa Haccâc mı?» diye soruldu, şöyle cevap verdi: «Ebû Müslim her hangi bir kimseden daha hayırlıydı diyemem, fakat Haccâc ondan daha zalim idi.»

Ebû Müslim nazik, cesur, görüş sahibi, akıllı, tedbirli, mahir ve kişilik sahibi idi.

Bir gün kendisine: «Sen düşmanlarına karşı sahip olduğun bu üstünlüğe ne ile ulaştın?» diye soruldu. «Sabrı giyindim, sırları gizli tutmayı tercih ettim, hüzün ve kederlerle birlikte oldum, miktar ve hükümlere müsamaha gösterip aldırış etmedim; nihayet gayretimin ve arzumun sonuna ulaştım.» dedi, sonra da şunları söyledi:

«Sâsânoğulları meliklerinin âciz kaldıkları şeye ben sağlam ve yerinde bir görüş ve sırlarımı gizleyerek ulaştım.
Onları kendilerinden önce hiç bir kimsenin dalmadığı bir uykudan başlarına kılıçla vurarak uyandırdım.
Kendi mülkleri olan Şâm'da uykuya dalmışlarken onları sarıp kuşatıverdim.
Yırtıcı hayvanların çok olduğu bölgede koyunlarını otlatan çoban koyunlarından pasif olursa güttüklerini arslan kaçırır.»

Denildiğine göre, Ebû Müslim Neysâbûr'a semerli bir eşeğin üzerinde gelmişti. Yanında hiç kimse yoktu. Bir gece Fâzûsiyân'ın evine gidip kapıyı çaldı. Ev halkı korkuyla uyanıp kendisini karşıladılar. Onlara: «Beyinize söyleyin, Ebû Müslim kapıda, bin dirhem ve bir de binek istiyor.» dedi. Beye bunu ulaştırdıklarında: «O nasıl bir kılıktadır ve yanında ne gibi teçhizat bulunmaktadır?» diye sordu. «Tek başına ve çok basit bir kıyafet içinde.» diyerek cevap verdiler. Bir müddet sustu, sonra bin dirhemle özel bineklerinden bir binek istedi ve izin verdi; huzuruna aldılar, Ebû Müslim'e şöyle dedi: «Ey Ebû Müslim! Biz istediğini verip senin ihtiyacını giderdik. Eğer başka bir ihtiyacın olursa temin etmeğe her zaman hazırız.»

Ebû Müslim de ona: «Senin yaptığın iyiliği unutmayız.» diyerek karşılık verdi.

Göreve geldiğinde akrabalarından birisi: «Neysâbûr'u ele geçirdiğin zaman oranın mecûsî dehkânı (beyi) Fâzûsiyân'ın mallarından istediğin her şeyi elde edersin.» dedi. Ebû Müslim: «Onun bizim yanımızda değeri vardır?» diye karşılık verdi. Neysâbûr'u ele geçirdiği zaman kendisine Fâzûsiyân'ın hediyeleri geldi, «Ondan gelen bu hediyeleri kabul etme, mallarının tamamını iste.» denildi. Ebû Müslim: «Onun benim yanımda değeri vardır.» dedi ve ne kendisine, ne adamlarından birine ve ne de mallarına aslâ ilişmedi. İşte bu onun ne derece iyi niyetli olduğunu ve insanlığının kemalini gösteriyor.

Sinbâd'ın Horasân'da Baş Kaldırması

Bu yıl Neysâbûr köylerinden Ehrevâne yakınındaki bir köyden mecûsi bir köylü olan Sinbâd Ebû Müslim'in intikamını almak üzere Horasân'da isyan etti. Ebû Müslim'in öldürülmesine kızdığı için harekete geçmişti, çünkü Ebû Müslim'in yetiştirdiği bir kimse idi. Çevresinde toplananların sayısı gitgide arttı, hepsi de dağlık kesimdendi. Neysâbûr, Kûmis ve Fîrûz Asbehbez denilen Rey'i ele geçirdi. Sinbâd Rey'e geldiğinde Ebû Müslim'in hazinelerini aldı. Ebû Müslim Ebû'l-Abbâs'ın yanına gittiğinde hazinelerini orada bırakmıştı. Sinbâd kadınları esir edip mallarını yağma etmiş, tüccarlara ise dokunmamıştı. Amacının Kâbe'ye gitmek ve yıkmak olduğunu da açıklıyordu.

Mansûr, Cumhûr b. Mirrâr el-İclî'yi Sinbâd'a karşı on bin Acem askeriyle gönderdi. İki ordu Hemezân ve Rey arasında bir çölde karşılaştılar. Sinbâd Müslüman kadınları develerin üzerine bindirdi. Bunlar askerleri gördüklerinde yerlerinden kalkarak: «Vâh Muhammed! İslâm gitti, İslâm kayboldu!» diye bağırmağa başladılar. Rüzgâr kadınların elbiselerini havaya savurunca develer ürkerek Sinbâd'ın askerleri üzerine yürüdü. Bunun üzerine asker darmadağın oldu ve bu olay Sinbâd'ın ordusunun hezimetine yol açtı.

Müslüman askerler bu kargaşadan yararlanarak develerin ardından yürüyerek kılıçlarını sıyırıp mecûsîleri ve onlarla birlikte bulunan askerleri diledikleri şekilde katledip öldürdüler. Bu savaşta öldürülenlerin sayısı altmış bin civarında idi. Kadınlar ve düşkünler esir alındı, Sinbâd daha sonra Taberistân'la Kûmis arasında öldürüldü.

Sinbâd'ın isyanı ile öldürülmesi arasından yetmiş gün geçmişti. Öldürülme sebebine gelince: Sinbâd Taberistân'a sığınmak istedi. Buranın

hakimi kendisini karşılamak üzere Tûs adında birini gönderdi. Sinbâd bu şahsı önemsemedi. Tûs da Sinbâd'ın boynunu vurdu, sonra öldürüldüğünü ve mallarının da alındığını Mansûr'a bir mektupla bildirdi. Mansûr Taberistân hakimine bir mektup yazarak Sinbâd'ın mallarının iade edilmesini istedi. Taberistân hakimi kabul etmeyince Mansûr'un askerleri Taberistân'a hareket etti, hakimi de Deylem'e kaçtı.

Mülebbed b. Harmele'nin İsyanı

Bu yılda Mülebbed b. Harmele eş-Şeybânî isyan etti, el-Cezîre'nin bir kısmını ele geçirdi. Bunun üzerine el-Cezîre kabileleri üzerine yürüdü. Kendisinin bin kadar atlısı vardı, onları yendi ve pek çoğunu kılıçtan geçirdi. Sonra Yezîd b. Hâtim el-Mühellebî Mülebbed üzerine yürüdü. Mülebbed onu da bozguna uğrattı ve onun odalık olarak kullandığı bir cariyesini esir aldı. Daha sonra Mansûr, azatlısı Mühelhel b. Safvân'ı iki bin kişilik seçme bir birlikle Mülebbed üzerine gönderdi. Mülebbed onları da hezimete uğrattı ve askerlerine karargâhlarını yağmalamayı serbest bıraktı.

Mansûr bunun üzerine Horasân komutanlarından Nezâr adında birini Mülebbed üzerine gönderdi. Mülebbed bunu da öldürdü ve askerlerini hezimete uğrattı. Sonra Ziyâd b. Müşkân'ı büyük bir birlikle üzerine sevketti. Bunlar da Mülebbed'e karşı bir başarı elde edemediler. Ardından Sâlih b. Subeyh'i kalabalık bir birlik, çok sayıda süvari ve bol teçhizatla Mülebbed üzerine gönderdi. Mülebbed bunları da mağlûp etti. Daha sonra o sırada Cezîre'de bulunan Humeyd b. Kahtabe'yi gönderdi. Humeyd de Mülebbed karşısında tutunamayıp bozguna uğradı, kaleye sığındı ve çekip gitmesi için de ona yüz bin dirhem verdi.

Bir rivayete göre Mülebbed 138 yılında isyan etmiştir.

Çeşitli Olaylar

Sultanın Sinbâd'la savaşa devam etmiş olması sebebiyle bu yıl Rum (Bizans) üzerine gazaya çıkılmadı.

Bu yıl hacc emîrliğini Musul'da bulunan İsmâil b. Ali b. Abdullah b. Abbâs yaptı. Medîne'de vali olarak Ziyâd b. Abdullah bulunuyordu. Mekke valisi Abbâs b. Abdullah İbn Ma'bed idi. Hacc mevsimi sona erdiğinde Abbâs öldü, İsmâil onun görevini de Ziyâd b. Abdullah'a verdi, Mansûr da buna razı oldu. Kûfe valisi İsâ b. Mûsâ, Basra ve yöresi valisi Süleyman b. Ali idi. Basra kadılığında ise Ömer b. Âmir es-Sülemî bulunmaktaydı. Horasân'da Ebû Dâvud Hâlid b. İbrâhim, Mısır'da Sâlih b. Ali Cezîre'de Humeyd b. Kahtabe, sürekli bir çekişme alanı olan Musul'da ise İsmâil b. Ali b. Abdullah vali olarak bulunmaktaydı.

HİCRETİN YÜZ OTUZ SEKİZİNCİ (M. 755-756) YILI OLAYLARI

Cumhûr b. Mirrâr el-İclî'nin Baş Kaldırması

Bu yıl Cumhûr b. Mirrâr Mansûr'a karşı Rey şehrinde baş kaldırmıştır.

Bunun sebebi ise şudur:

Cumhûr Sinbâd'ı yenilgiye uğrattığında Sinbâd'ın ordugâhında bulunan her şeyi ele geçirdi. Bunlar arasında Ebû Müslim'in hazineleri de vardı. Bunları göndermedi, sonra da korktu ve isyan etti. Mansûr Cumhûr'a karşı Muhammed b. Eş'as'ı büyük bir ordu ile birlikte Rey'e doğru gönderdi. Cumhûr bunun üzerine Rey'den ayrılarak Isbahân yönüne doğru hareket etti. Muhammed Rey şehrine girdi, Cumhûr da Isbahân'ı ele geçirdi. Muhammed sonra Cumhûr üzerine asker gönderdi, kendisi ise Rey'de kaldı. Cumhûr'un bazı arkadaşları, yanında az sayıda asker bulunan Muhammed'in üzerine tecrübeli askerlerle gitmesini tavsiye ettiler. Cumhûr bu tavsiyelere uyarak bu askerleri savaşmak üzere gönderdi.

Haber Muhammed'e ulaştığında karşı koymak için hazırlık yaptı. Horasân'dan kendisine takviye birlikleri geldi. İki ordu Rey şehri ile Isbahân arasında "Kasr-ı Fîrûzân" denilen yerde karşılaştılar. Büyük bir savaş yapıldı. Cumhûr'la birlikte Acem süvarilerinden tecrübeli bir grup vardı. Cumhûr yenilgiye uğradı, pek çok askeri öldürüldü, kendisi kaçtı ve Azerbeycân'a sığındı. Daha sonra İsbâzervâ'da arkadaşları tarafından öldürülerek başı Mansûr'a getirildi

Harici Mülebbed'in Öldürülmesi

Bundan önceki yılda Mülebbed'in isyan ettiğini, Humeyd'in onun önünde bozguna uğrayarak kaleye sığındığını zikretmiştik. Bu haber ulaşınca Mansûr Abdülcebbâr'ın kardeşi Abdülaziz b. Abdurrahman'ı, yanına Ziyâd b. Müşkân'ı da katarak, Mülebbede' karşı gönderdi. Mülebbed yüz süvari ile birlikte Abdülaziz b. Abdurrahman'a pusu kurdu. Karşı

karşıya geldiklerinde Mülebbed'in pusuda bekleyen askerleri ortaya çıkarak Abdülaziz'i hezimete uğratıp bütün adamlarını öldürdüler.

Mansûr bu sefer Hâzim b. Huzeyme'yi Merverrûz halkından teşkil edilmiş sekiz bin kişilik bir ordu ile Mülebbed üzerine gönderdi. Hâzim Musul'a geldiğinde bir kısım askerlerini Mülebbed üzerine gönderdi, Mülebbed de Beled sahilinden Dicle'nin öbür tarafına geçerek Hâzim'in bulunduğu yöne doğru yürüdü. Hâzim de aynı şekilde Mülebbed'in bulunduğu yöne doğru gitmekteydi. Öncü kuvvetlerin başında Fadala b. Nuaym b. Hâzim b. Abdullah en-Nehşelî bulunmakta, sağ cenaha Züheyr b. Muhammed el-Âmirî, sol cenaha Ebû Hammâd el-Ebras kumanda etmekteydi. Hâzim ise ordunun merkezinde idi. Mülebbed'le karşılaşmak için karanlık basıncaya kadar yola devam ettiler. Geceyi konaklayarak bir yerde geçirdiler.

Ertesi gün Mülebbed Kûretü Hazze'ye doğru hareket etti. Hâzim ve askerleri Mülebbed'i karanlık basıncaya kadar takip ettiler. Ertesi sabah olduğunda Mülebbed kaçıyormuş gibi davrandı, Hâzim de bulunduğu siperlerden ayrılarak Mülebbed'i takip etmeğe başladı. Hâzim, askerlerini siperlere yatırıp üzerlerini çalı çırpı ile örtmüştü. Siperlerden dışarı çıktıklarında Mülebbed ve askerleri onlara karşı hücuma geçtiler. Bunu gören Hâzim askerlerine üzerlerindeki çalı çırpıyı Mülebbed'in önüne atmalarını emretti Mülebbed ve askerleri Hâzim'in ordusunun önce sağ kanadı üzerine, sonra da sol kanadı üzerine yüklenip her iki kanadı da çökerttiler, sonra da kendisinin bulunduğu merkeze yüklendiler. Bu sırada Hâzim askerlerine bineklerinden inmelerini söyledi, hepsi yere indiler, Ardından Mülebbed ve adamları da aynı şekilde inince Hâzim'in askerleri bunların bütün atlarının ayaklarını kestiler, sonra da kılıçları parçalanıncaya kadar savaştılar.

Ortalık toz duman olup göz gözü görmez hâle geldiğinde, Hâzim Fadale b. Nuaym'a kendisi ve askerlerinin atların yanlarına dönüp binmelerini, sonra da Mülebbed ve taraftarlarını oka tutmaların emretti. Fadala ve arkadaşları bu emri yerine getirdiler, Hâzim'in kuvvetleri sağdan sola doğru gelerek Mülebbed ve taraftarlarını ok yağmuruna tuttular. Mülebbed atlarından inen sekiz yüz adamıyla birlikte öldürüldü. Ayrıca atlarından inmeden önce de üç yüz civarında taraftarı öldürülmüştü. Geri kalanlar kaçtılar. Fadala kaçanları da takip ederek yüz elli kişiyi daha öldürdü.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl Bizans hükümdarı Kostantin İslâm topraklarına karşı harekete geçti. Malatya'ya zorla girdi ve burayı teslim aldı. Surlarını yıktı, savaşan yerlilerden ve kadın ve çocuklardan bir kısmını affetti.

Bu yıl el-Abbâs b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs, Sâlih b. Ali ve İsâ b. Ali ile birlikte Bizans üzerine yaz gazasına çıktı. Bir rivayete göre bu yaz seferi 139 yılında yapılmış ve Sâlih b. İsâ bu sefer sırasında Bizans hükümdarı tarafından tahrip edilen Malatya surlarını yeniden bina etmiştir.

Bu yıl içerisinde kardeşi Süleyman b. Ali ile Basra'da ikamet eden Abdullah b. Ali Mansûr'a bey'at etmiş, yine bu yılda Mansûr Mescid-i Harâm'ı genişletmiştir.

Bu yıl el-Fadl b. Sâlih b. Ali hacc emîrliği yaptı. Medîne, Mekke ve Tâif'de Ziyâd b. Abdullah el-Hârisî, Kûfe ve yöresinde İsâ b. Mûsâ, Basra'da Süleyman b. Ali vali olarak görevde bulunuyorlardı. Basra kadısı Sevvâr b. Abdullah'tı. Horasân valisi Ebû Dâvud, Mısır valisi ise Sâlih b. Ali idi.

Sevâd b. Rifâa b. Ebî Mâlik el-Kurtubî, Saîd b. Cumhân Ebû Hafs el-Eslemî (Bu şahıs Sefîne'den "Hilâfet 30 yıldır" hadisini rivayet etmiştir.) ve Yûnus b. Ubeyd Basrî bu yılda ölmüşlerdir.

HİCRET'İN YÜZ OTUZ DOKUZUNCU (M. 756-757) YILI OLAYLARI

Bizans'la Yapılan Savaş ve Esir Mübadelesi

Bu yılda Sâlih b. Ali ve Abbâs b. Muhammed Bizanslıların tahrip ettikleri Malatya'yı imar ettikten sonra Anadolu'da "el-Hades" denilen dağ geçidinden büyük zorluklarla geçerek Bizans'a savaşa gittiler. Sâlih'le birlikte kız kardeşleri Ümmû Îsâ ve Lübâbe de savaşa iştirak ettiler. Bu iki kadın da Ümeyyeoğullarının hakimiyeti son bulursa Allah yolunda mücahede edeceklerine and içmişlerdi. Malatya geçidinden geçen Ca'fer b. Hanzala el-Mihrânî de savaşa gitti.

Bu yıl Bizans hükümdarı ile el-Mansûr arasında esir mübadelesi oldu. Mansûr Kâlikalâ esirleri ile birlikte başka esirleri Bizans'tan fidye ödeyerek aldı. Kâlikalâ'yı imar ederek halkını buraya yerleştirdi, el-Cezire'den ve başka yerlerden buraya asker ve başka kimseleri getirtti, bunlar buraya yerleşerek bölgeyi korudular. Mansûr, Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali'nin iki oğlu ile uğraşıp durduğundan 146 yılına kadar Bizans'a gazaya çıkılamadı. Ancak bazı tarihçiler bu konuda şöyle demektedirler: Hasan b. Kahtabe 140 yılında İmam Abdülvehhâb b. İbrâhim ile birlikte Bizans üzerine sefere çıkmış, Bizans hükümdarı Kostantin de yüz bin kişilik bir ordu ile Ceyhân'a gelmişti. Burada Müslümanların sayılarının çokluğunu işitince saldırmaktan vazgeçti. Bundan sonra 146 yılına kadar yaz seferine çıkılmadı.

Abdurrahman b. Muâviye'nin Endülüs'e Girişi

92 yılı olaylarında Endülüs'ün fethedildiğini ve Mûsâ b. Nusayr'ın da azledildiğini zikretmiştik.

Mûsâ b. Nusayr Endülüs'ten azledilip Şâm'a gittiğinde yerine geçen oğlu Abdülaziz ülkeyi her türlü tehlikeden korumuş, ülke çapında pek çok şehir kurmuş, ülkenin kapılarını herkese açmış, hayırlı ve fa-

ziletli biri olmuştu, emirliği ise 97 yılına kadar devam etmiştir. Bu sürenin 98 yılına kadar sürdüğü de söylenmiştir. Abdülaziz'in burada öldürüldüğü ve öldürülme sebebi daha önce geçmiştir.

Abdülaziz öldürüldükten sonra Endülüs halkı altı ay başkansız kalmış, bu sürenin sonunda Mûsâ b. Nusayr'ın kız kardeşinden yeğeni Eyyûb b. Habîb el-Lahmî üzerinde ittifak etmişler ve başkan olarak onu seçmişlerdi. Ülkenin sükûnu ve halkın iyiliği için dua eden bu zat, Kurtuba'ya kadar giderek burayı 97 yılının başında (98 yılı olduğu da söylenmiştir) hükümet ve devlet merkezi yapmıştır.

Daha sonra Süleyman b. Abdülmelik, el-Hurra b. Abdurrahman es-Sakafî'yi buraya vali tayin etmiştir. Bu zat, 98 yılından itibaren Kurtuba'da iki yıl dokuz ay vali olarak kalmıştır.

Ömer b. Abdülaziz hilâfet makamına geçince Endülüs'e es-Semh b. Mâlik el-Havlânî'yi vali olarak atamış ve bu zâta Endülüs topraklarını diğerlerinden ayırmasını, isyan edenleri Endülüs'ten çıkarmasını ve mallarından beşte bir vergi almasını ve Endülüs'ün durumu hakkında da kendisine bilgi vermesini emretmişti. Ömer b. Abdülaziz'in böyle yapmasındaki amaç Müslümanlardan ayrılan ve kopanları Endülüs'ten atmaktı. es-Semh 100 yılının Ramazan ayında Endülüs'e geldi ve Ömer b. Abdülaziz'in kendisinden istediği şeyleri yaptı. Ancak savaştan döndüğünde 102 yılında öldürüldü. Bunun üzerine Ömer b. Abdülaziz Müslümanları burada bırakıp onların selâmeti için dua edip asi olan insanları da Endülüs'ten çıkarmağa başladı.

Abdülaziz, es-Semh'ten sonra 103 yılında buraya Anbese b. Suhaym el-Kelbî'yi vali olarak görevlendirmiştir. Bu zat da İfrenç gazvesinden döndükten sonra 107 senesinde Şaban ayında vefat etmiştir.

Bu zattan sonra yerine Yahyâ b. Selmâ el-Kelbî 107 yılının zilkade ayında vali olarak tayin edilmiş, iki yıl altı ay vali olarak kalmıştır. Bundan sonra Endülüs'e 110 yılında Huzeyfe b. el-Ebras el-Eşcaî vali olarak gelmiş ve altı ay valilik yapmıştır. Bunun görevden alınmasını müteakip yerine Osman b. Ebû Nis'a el-Has'amî 110. yılında atanmıştır. 110. senenin sonunda azledilen bu zatın valiliği beş ay sürmüştür.

Bundan sonra Endülüs'e el-Heysem b. Ubeyd el-Kenânî atanmıştır. 111. yılın muharrem ayında göreve başlayan el-Heysem burada on ay valilik yaptıktan sonra zilhicce ayında vefat etmiştir. Endülüs halkı Muhammed b. Abdullah el-Eşcaî'nin vali olmasını istemişler, bu zatın valiliği ise iki ay sürmüştür. Bu zattan sonra yerine Abdurrahman b. Abdullah el-Gâfikî 112. yılın safer ayında vali olmuş, ne var ki düş-

manlığın hüküm sürdüğü bu arazide 114 yılında ramazan ayında şehit edilmiştir.

Daha sonra bu ülkeye Abdülmelik b. Katan el-Fihrî vali olmuş ve burada iki yıl kaldıktan sonra azledilmiştir. Yerine Ukbe b. el-Haccâc es-Selûlî atanmış, 110 yılında göreve başlamış ve beş yıl valilik yapmıştır. Valiliği esnasında ayaklanan Endülüs halkı Ukbe b. el-Haccâc'ı makamından indirerek yerine Abdulmelik b. Katan'ı ikinci kez valiliğe getirmişlerdir. Bazı Endülüs tarihçilerinin ifade ettiklerine göre, görevde iken ölen bu zattan sonra yerine Endülüs halkı Abdülmelik'i idareci olarak seçmişlerdir.

Daha sonra Belc b. Bişr el-Kuşeyrî vali oldu ve taraftarlarıyla bey'atleşti. Abdülmelik kaçarak evine girdi. Katan ve Ümeyye adındaki oğulları da kaçarak biri Mâride'ye diğeri ise Sarakusta'ya geldi. Sonra Yümnlüler (?) Belc'e karşı ayaklanarak Abdülmelik b. Katan'ın öldürülmesini istediler. Bunların fesadından korkan Belc Abdülmelik'in öldürülmesini ve asılmasını emretti. Abdülmelik'in ölüm haberi iki oğluna ulaşınca Mâride'den Erbûne'ye hareket etmek üzere yüz bin kişi ile Belc'e ve onunla birlikte olan Kurtubalılara karşı yürüdüler. Belc, kendisine destek olan Şâmlılarla birlikte bunlar üzerine yürüdü ve her iki kardeşi de hezimete uğrattı. Sonra Kurtuba'ya döndü, bir kaç gün sonra da öldü.

Belc'in Endülüs'e geliş sebebi ise şudur:

Belc 123 senesinde Berberî olayında amcası Külsûm b. İyâz ile birlikte bulunurken —Bu konu daha önce geçmiştir— amcası Endülüs'te Abdülmelik b. Katan tarafından öldürülmüştü. İşte Abdülmelik'in öldürülmesinin sebebi de budur.

Daha sonra Şâmlılar Belc'in yerine Sa'lebe b. Selâme el-Âmilî'yi getirdiler. 125 senesinde Ebû'l-Hattâr'ın Endülüs'e vali olarak gelmesine kadar Sa'lebe görevde kalmıştır. Ebû'l-Hattâr'a Endülüs halkı itaat etti. Sa'lebe İbn Ebî Nis'a ve Abdülmelik'in iki oğlu da Ebû'l-Hattâr'a gelerek bağlılıklarını, ona karşı gelmeyeceklerini, emrine itaat edeceklerini söylediler. Ebû'l-Hattâr zeki, kerem ve şecaat sahibi biriydi. Şâmlı pek çok kişi yanında bulunuyordu.

Kurtuba bu kadar kalabalık nüfusa tahammül etmedi. Bu yüzden Ebû'l-Hattâr halkı muhtelif beldelere dağıttı. Şâmlıları kendilerine uygun olan İlbîre'ye gönderdi ve burası Şâm'a benzediği için "Dımaşk" adını verdi. Hımslıları İşbîliyye'ye gönderdi, buraya da "Hıms" adını verdi. Kınnesrînlileri Cübbân'a gönderdi, oraya "Kınnesrîn" adını verdi, Ür-

dünlüleri Reyye'ye gönderdi, buraya da "el-Ürdün" dedi. Filistinlileri Şezûne'ye gönderdi, oraya da "Filistin" dedi. Mısırlıları Tüdmîr'e gönderdi, bura Mısır'a benzediği için de "Mısır" adını verdi.

Yemenliler hakkında ise ırkçılık yaptı. Bu yüzden es-Sumeyl b. Hâtim Mudar'la birlikte ittifak edip Ebû'l-Hattâr'a karşı savaş açmış ve mağlup etmiştir. Bu fitne 127 yılında ortaya çıkmıştır.

es-Sumeyl b. Hâtim b. Şemir b. Zilcevşen Şâm yöresinden gelerek Endülüs'e başkan oldu. Ebû'l-Hattâr kendisine mühlet verilmesini es-Sümeyl'den istedi, o da bir gün süre verdi. Ebû'l-Hattâr'ın yanında bulunan askerler ise ağır küfür ve ihanete uğradılar. Ebû'l-Hattâr dışarı çıktı, sarığı eğilmişti. Kapıcılardan bazıları kendisine neden sarığının eğri olduğunu sordular, o da: «Eğer taraftarlarım olsaydı, onu doğrulturlardı.» cevabını verdi. Taraftarlarına bir elçi göndererek karşılaştığı durumu bildirdi. Onlar da: «Biz seni destekliyoruz.» dediler ve Filistin halkından olan Sevâbe b. Selâme el-Cüzâmî'ye mektup yazarak durumunu bildirdiler. Sevâbe b. Selâme ise onlara bir elçi gönderdi ve cevap verdi. Lahm ve Cüzâm kabileleri de onlara tabi oldular.

Bu durum Ebû'l-Hattâr'a ulaşınca üzerlerine yürüdü ve Sevâbe ile savaştı. Askerleri hezimete uğradılar, Ebû'l-Hattâr'ın kendisi de esir düştü. Sevâbe Kurtuba köşküne girdi. Ebû'l-Hattâr Sevâbe'nin aldığı esirler arasında bulunmaktaydı. Sevâbe Endülüs'te iki yıl vali oldu, sonra vefat etti.

Yemenliler Ebû'l-Hattâr'ın iadesini istediler. Mudar ve başkanları es-Sumeyl bunu kabul etmediler. Bu konu tartışmalara ve ayrılmalara sebep oldu. Bu arada Endülüs dört ay idarecisiz kalmıştı. Bu konudaki etraflı bilgi 127. yılda meydana gelen olaylar bölümünde geçmiştir.

Endülüslüler emîrsiz kalınca, hükmetmek için Abdurrahman b. Kesîr el-Lahmî'yi öne geçirdiler. Durum zararlı bir hal almağa başlayınca halk, Yûsuf b. Abdurrahman b. Habîb b. Ebî Ubeyde el-Fihrî üzerinde ittifak ettiler. Yûsuf 122 senesinde Endülüs'e vali oldu. Ortalık bir yıl boyunca sükûnete kavuştu. Bu arada Yemen'de durum karışmıştı. Yemenliler kendilerinden olan sevdikleri kişiyi vali tayin etmek istediler.

Yıl sona erdiğinde Yemenliler kuvvetleri ile birlikte kendilerinden olan birini vali yapmak için Endülüs'e geldiler, es-Sumeyl bunlara gece baskını düzenledi, onlardan pek çoğunu katletti. Buna meşhur "Şekunde Vak'ası" denir. Burada Ebû'l-Hattâr öldürüldü. Mızrakları parçalanıncaya, kılıçları kırılıncaya kadar adam öldürdüler. Bu olaylar mey-

meydana geldiği 130 yılında bile bile ihtilâfa düştüler ve nihayet Yûsuf'un emirliği üzerinde karar kıldılar, hiç kimse de buna karşı çıkmadı.

Yukarıda söylediklerimizin dışında bir takım olayların olduğu da söylenmektedir. Nitekim bu konudaki bilgi 127. yılda meydana gelen olaylar bölümünde geçmiştir. Sonra Endülüs'te peş peşe kıtlık oldu. Buranın halkı kıtlıktan dolayı yurtlarından uzaklaştılar. Bu durum 130 yılına kadar devam etti. Bu sene Temîm b. Ma'bed el-Fihrî ve Âmir el-Abderî Sarakusta şehrinde toplandılar. es-Sumeyl bu ikisi ile savaştı. Sonra Yûsuf el-Fihrî ikisi üzerine yürüdü ve onlarla savaştı ve her ikisini de katletti. Yûsuf Abdurrahman b. Muâviye b. Hişâm'ın kendisini mağlûp edinceye kadar Endülüs'te kaldı.

Endülüs valileri hakkında muhtasar olarak zikrettiklerimiz bunlardır. Bu hususlaki bilgiler daha geniş olarak değişik şekillerde yukarıda geçmiştir. Bizim burada peş peşe olayları ortaya ortaya koymamızın sebebi, Endülüs hakkında dağınık halde bulunan haberleri bir araya getirmektir. Şimdi ise Abdurrahman b. Muâviye b. Hişâm'ın Endülüs hakkında akıttığı göz yaşlarına dönelim.

⁂

Abdurrahman'ın garba gitme sebebi ise kendisinden bu konuda şöyle hikâye edilmektedir: «Abbâsî devleti ortaya çıkıp Ümeyyeoğulları ve mensupları kılıçtan geçirildiğinde, bu katliamdan kurtulup kaçan tek kişi Abdurrahman b. Muâviye'nin zeytinliği vardı, buradan kaçarak Filistin'e geldi. Burada azatlı kölesi Bedr ile birlikte kaldı. Aynı zamanda bilgi toplamağa çalışıyorlardı. Nitekim bu konuda kendisinin şöyle dediği nakledilmiştir: «Bize güven verdiler, sonra Ebû Futruh nehrinde izimizi kaybettiler. Kanımızın helâl kılındığına dair haber aldık. Bunun üzerine insanlardan ayrıldım, münzevi yaşamaya başladım. Meyus olarak evime döndüm ve ailemi düşündüm. Korku içerisinde evden çıktım, ağaçlık ve ormanlıklar içerisinde Fırat üzerinden bir köye geldim. Bir gün oğlum Süleyman yanımda oynuyordu. On dört yaşında idi. Yanımdan ayrıldı ve bir müddet sonra ağlayıp feryat ederek kapıdan girip boynuma sarıldı. Onu teskin etmeye çalıştığım halde o hâlâ bana sarılıyordu. Ne var diye dışarıya çıktığımda köyü bir korkunun kapladığını gördüm. Bir de baktım ki köye siyah bayraklar dikilmiş. Genç bir kardeşim vardı, bana şöyle diyordu: "Kaç, kaç, bunlar siyah bayraklardır." Bunun üzerine paralarımı yanıma alıp kaçtım. Ben ve kardeşim kurtulduk, diğer kardeşlerime de gideceğim yeri bildirdim ve kendilerine azatlı kölem Bedr'e haber ulaştırmalarını emrettim. Süvariler köyü kuşattılar, fakat izimi bulamadılar. Tanıdığım bir adama gelerek bir

binek hayvanı satın almasını istedim. Becerikli bir köle bana yol gösterdi. Süvariler ise beni aramağa gelmişlerdi.

Ayaklarımınz ucuna basarak kaçtık. Süvariler ise bizi araştırıyorlardı. Fırat üzerindeki bir bahçeye girdik. Süvarilerden kurtularak nehrin öbür tarafına yüzüp geçtim. Bu arada süvariler bize teslim olmamızı ve bir şey yapmayacaklarını, kendilerine güvenmemizi ifade eden çağrıda bulunuyorlardı, fakat ben bunlara aldırış etmedim. Kardeşim ise Fırat'ın yarısına kadar yüzdükten sonra yoruldu. Süvarilerin güven telkin eden sözlerine kanarak geri döndü. Gözlerimin önünde onu tuttular ve öldürdüler. O henüz on üç yaşında idi. Bu acıya sabrettim. Yüzümü çevirdim.

Bulma ümitleri kesilinceye kadar ağaçlık içerisine gizlendim. Daha sonra buradan çıkarak batıya doğru yola koyuldum, Afrika'ya geldim.»

Sonra Abdurrahman'ın kız kardeşi Ümmü'l-Usbuğ, azatlı kölesi Bedr'i bir miktar azık ve kıymetli taşla birlikte Abdurrahman'ın yanına kattı. Afrika'ya ulaştıklarında Abdurrahman b. Habib b. Ebi Ubeyde el-Fihrî Abdurrahman b. Muâviye'ye karşı çıktı. Buna Endülüs emîri Yûsuf'un babası diyenler de vardır. Bu sırada Abdurrahman Afrika'nın valisi idi. Abdurrahman b. Muâviye'ye karşı kini artmıştı. Abdurrahman buradan da kaçtı ve Miknâse'ye geldi. Bunlar Berberî soyundandılar. Bunların yanında da çok büyük kötülüklerle karşılaştı ki burada zikr edilmesi çok uzun sürer.

Sonra buradan da kaçarak Nifzâve'ye geldi. Bunlar Abdurrahman'ın yakınları idi. Bedr de onunla birlikte idi.

Söylendiğine göre, Abdurrahman Zenatiyyûndan olan bir kavme geldi. Burada hüsnü kabul gördü ve ikamet etti. Endülüslü olan Emevîlere mektup yazmağa başladı. Onlara döndüğünü bildirdi ve kendisine yardım etmeleri için çağrıda bulundu. Bunun için de azatlı kölesi Bedr'i görevlendirdi. Bu sırada Endülüs emîri Yûsuf b. Abdurrahman el-Fihrî idi.

Bedr onlara giderek Abdurrahman'ın durumunu bildirdi ve ona yardımcı olmalarını söyledi. Onlar da buna olumlu cevap vererek Abdurrahman'a gitmek üzere Sümâme b. Alkame, Vehb b. el-Asfer ve Şâkir b. Ebû'l-Eşmat'a gemi temin ederek gönderdiler. Bunlar da Abdurrahman'a gelip halkın bağlılığını anlattılar ve onu alarak Endülüs'e döndüler. Sonra 138 yılının rebiyülevvel ayında gemi el-Münekkeb'e demirledi. İşbiliyye'nin ileri gelenlerinden bir grup Abdurrahman'ı ziyaret ettiler. Daha önce de geçtiği gibi Yemenliler es-Sumeyl ve Yûsuf el-Fihrî'ye kin

besliyorlardı. Bunlar da Abdurrahman'a muvafakat etiler. Sonra da Reyy'e geldi' buranın âmili İsâ b. Müsâvir kendisine bey'at etti. Daha sonra Şezûne'ye geldi, Gıyâs b. Alkame el-Lahmî de bey'at etti. Arkasından Mevrûr'a geldi, buranın âmili İbrâhim b. Şeçre de bey'at etti. Nihayet İşbîliyye'ye geldi, Ebû's-Sabâh Yahyâ b. Yahyâ'nın da bey'atini aldı ve Kurtuba'ya hücum etti.

Bu haber Yûsuf'a ulaştırıldığında, Abdurrahman Tulaytula taraflarında olup Kurtuba'dan hayli uzaktaydı. Bu haberi Kurtuba'ya dönmekteyken öğrendi. Bu sırada Abdurrahman da Kurtuba'ya hareket etmişti.

Kurtuba'ya gelince Yûsuf'la birlikte sulh için teşebbüste bulundular. Yûsuf onu iki gün oyaladı. Bu günlerden ilki arefeydi. Yûsuf'un taraftarlarından hiç birinin sulhun kaçınılmaz olduğu hususunda şüphesi kalmamıştı. Yûsuf bayram günü bütün insanların yemeleri için geniş bir sofra hazırlattı. Abdurrahman ise adamlarına ve süvarilerine hazırlanmalarını söyledi. Gece yarısı adamlarını nehrin öbür tarafına geçirdi. Bayram gecesi kapıştılar. İki taraf da güneş çıkıncaya kadar direndiler. Abdurrahman halk kaçtığını zannetmesin diye bir katıra binmişti. Bu durumu gören halk rahatladı. Bu sefer Yûsuf'un taraftafları arasında kıtal baş gösterdi. Yûsuf hezimete uğradı..Geriye Yûsuf'un aşiretinden olan Usâbe ile savaşan eş-Sumeyl kaldı. Bunlar da hezimete uğradılar. Böylece Abdurrahman muzaffer oldu. Yûsuf yenilince Mâride'ye, Abdurrahman ise Kurtuba'ya geldi. Yûsuf köşkten ayrıldıktan sonra buraya girdi.

Sonra Abdurrahman Yûsuf'u ele geçirmek için peşinden gitti; Yûsuf bunu hissedince Kurtuba'ya girdi, emîrlik sarayını ele geçirdi, Abdurrahman'ın mallarını ve çoluk çocuğunu alarak İlbîre'ye geldi. es-Sumeyl ise Şevzer şehrine gelmişti.

Bu haberi öğrenince kızan Abdurrahman doğru Kurtuba'ya döndü. Burada Yûsuf'u bulamayınca İlbîre'ye hareket etti. Bu sırada es-Sumeyl ile Yûsuf arasında sulh yapmak üzere bir toplantı yapıldı. Yûsuf'a ve taraftarlarına dokunmamak, Abdurrahman ile birlikte Kurtuba'da kalmak üzere anlaşma yaptılar. Yûsuf Ebû'l-Esved Muhammed ve Abdurrahman adında iki oğlunu es-Sumeyl'in yanında bıraktı, kendisi ise Abdurrahman ile birlikte Kurtuba'ya hareket etti. Buraya geldiğinde şu beyti söyledi:

«Bir zamanlar insanları yönetir, istediğimiz gibi hüküm sürerken
şimdi onlardan insaf dileyen halktan kimseler olduk.»

Abdurrahman Kurtuba'ya yerleşti. Burada bir köşk ve bir cami bina etti. Seksen bin dinar harcadı, cami bitmeden de öldü. Ayrıca pek çok

mescit yaptırdı. Ailesi ise onun vasiyetini yerine getirdiler. O Mansûr için dua ederdi.

Ebû Ca'fer (Taberî) Abdurrahman'ın Endülüs'e gelişini 137 senesi olarak zikretmiştir. Daha önce de söylediğimiz gibi 138 diyenler de vardır.

Abdurrahman'ın Endülüs'e girişi hakkındaki bilgi bu kadarıyla kâfidir, çünkü biz kısa olarak sunmayı tercih ettik.

Abdullah b. Ali'nin Hapsedilmesi

Süleyman Basra'dan uzaklaştırılınca kardeşi Abdullah b. Ali ve beraberindekiler Mansûr'dan korktukları için gizlenmişlerdi. Bu durum kendisine iletilince Süleyman'a ve İsâ'ya Abdullah'ın hatırı için güven verdiğini ve dokunmayacağını yemin ederek bildirdi.

Süleyman ve İsâ köle ve askerleri ile birlikte bulundukları yerden hareket ederek zilhicce ayında Mansûr'a geldiler. Mansûr, Süleyman ve İsâ'ya içeri girmelerine izin verdi. Süleyman ve İsâ Mansûr'dan Abdullah'ı göstermesini ve ona izin vermesini istediler. Mansûr ise sarayında Abdullah için bir yer hazırlatmış, Süleyman ve İsâ içeri girdiğinde gelmesini emretmişti, aynen öyle oldu. Mansûr ayağa kalkarak Süleyman ve İsâ'ya: «Abdullah'ı alın, götürün.» dedi. Süleyman ve İsâ dışarı çıktıklarında Abdullah'ın birlikte çıkmadığını gördüler, hapsedildiğini anladılar. Tekrar Mansûr'a dönerek Abdullah'ı istediklerinde Mansûr Abdullah'ı vermediği gibi bunların ve taraftarlarının kılıçlarını alarak hapsettirdi.

Halbuki daha önce Hufâf b. Mansûr Süleyman'la İsâ'yı, Mansûr'a gitmemeleri için uyarmıştı. Mansûr'a bunlarla birlikte geldiği için de pişman oldu ve şöyle dedi: «Eğer bana itaat ederseniz Ebû Ca'fer'e karşı çok kuvvetli oluruz. Allah'a yemin ederim ki onu yok edinceye kadar onunla bizim aramızda bir engel yoktur. Onu ödlürmekten hiç kimse bizi alıkoyamaz.» Bu görüşe razı olmadılar.

Kılıçları alınıp hapsedildiklerinde Mansûr bunların bir kısmının yanında öldürülmesini emretti, kalanları da Horasân'da bulunan Ebû Dâvud Hâlid b. İbrâhim'e göndererek öldürttü.

Çeşitli Olaylar

Süleyman b. Ali Basra emirliğinden azledildikten sonra —bir rivayete göre bu yıl 140'tı.— buraya ramazan ayında Süfyân b. Muâviye vali

olarak tayin oldu. Bu yıl hacc emirliğini Abbâs b. Muhammed b. Ali yaptı.

Kendisi Mekke ve Medîne'de bulunuyordu. Tâif'te ise Ziyâd b. Abdullah el-Hârisî, Kûfe'de İsâ b. Mûsâ, Basra'da Süfyân b. Muâviye, Horasân'da ise Ebû Dâvud bulunmaktaydı.

Bu yıl Saîd b. Kays el-Ensârî öldü. Bir rivayete göre ölüm yılı 141' dir. Aynı yıl el-Alâ' b. Abdurrahman, Muhammed b. Abdullah b. Abdurrahman Ebi Sa'sa'a el-Mâzinî ve Yezîd b. Abdullah b. Şeddâd b. el-Hâd el-Leysî İskenderiye'de vefat etmiştir.

HİCRET'İN YÜZ KIRKINCI (M. 757-758) YILI OLAYLARI

Hilâl b. Ebî Dâvud'un Ölmesi ve Abdülcebbâr'ın Valiliği

Bu sene Horasân valisi Ebû Dâvud Hâlid b. İbrâhim ez-Zühlî öldü.

Ölüm sebebi şudur:

Küşmâhen'de olduğu bir sırada ordudan bir grup isyan etti ve içinde bulunduğu eve kadar vardılar. Gece duvardan tırmanarak yukarıya çıktı, kenarı boşta olan bir kerpiçin kenarına basıp arkadaşlarına (taraftarlarına) sesini tanıtmak için bağırdığı sırada ayağının altındaki kerpiç kırıldı ve yere düştü. Beli kırıldı, nihayet ikindi namazı sırasında öldü.

Güvenlik âmiri olan Isâm, amil olarak Horasân'a Abdülcebbâr b. Abdurrahman el-Ezdî gelinceye kadar Züheylî'nin yerine geçti. Abdülcebbâr Horasân'a gelince komutanlardan bir kısmını tutukladı ve onları Ali b. Ebî Tâlib'in oğluna taraftar olmakla itham etti. Bunlar: Mücâşi' b. Hureys el-Ensârî (Buhara âmili), Kûhistan âmili Ebu'l-Mugîre Hâlid b. Kesîr (Benî Temîm'in azatlısı) Ebû Dâvud'un amcasının oğlu Hariş b. Muhammed ed-Dühlî gibi isimlerdir. Abdülcebbâr bunları öldürdü, kalanlardan bir grubu ise hapsetti. Ebû Dâvud'un âmillerini kendi mallarını açığa çıkarmaları için zorladı.

Yûsuf el-Fihrî'nin Öldürülmesi

Yine bu sene Endülüs emîri olan Yûsuf el-Fihrî Abdurrahman el-Emevî'ye verdiği ahdini bozdu.

Bunun sebebi şuydu:

Abdurrahman Yûsuf'un hakimiyeti altında bulunan yerlere onunla çekişecek ve onu rahatsız edecek kimseler gönderip duruyor, Yûsuf şer'î bir delil ortaya koysa bile bunu geçerli saymıyordu. Yûsuf kendisi hak-

kında ne düşünüldüğünü anlayınca isyan etmek istedi. Başına yirmi bin kişi topladı, Abdurrahman'a doğru yürüdü. Abdurrahman da Kurtuba' dan çıkarak Hısnu'l-Müdevver'e kadar geldi. Sonra Yûsuf İşbîliye valisi olan Ömer b. Mervân ve Müdevver'de vali bulunan oğlu Ömer b. Abdülmelik'e doğru yürümeyi uygun buldu ve bunlara doğru yürüdü. Bu ikisi de Yûsuf'a doğru yola çıktılar ve onunla karşılaştılar; çok şiddetli bir şekilde savaştılar. Her iki taraf dayandı, sonunda Yûsuf'un adamları yenildiler. Çok sayıda kimse öldürüldü. Yûsuf kaçtı ve şehirlerde dolaşarak kaldı. Adamlarından birisi onu Tulaytula civarında 142 senesinin recebinde öldürdü. Başı Abdurrahman'a götürüldü, Abdurrahman da bu başı Kurtuba'da dikti. Yanında rehin olarak duran oğlu Abdurrahman b. Yûsuf'u da öldürdü ve başını babasının başının yanına dikti. Ebû'l-Esved b. Yûsuf, Abdurrahman el-Emevî'nin yanında aşağıda anlatılacağı gibi rehin olarak kaldı.

Es-Sumeyl'e gelince, Yûsuf Kurtuba'dan kaçınca onunla beraber kaçmadı ve Abdurrahman Yûsuf'u sorduğunda cevabén: «Bana durumunu haber vermedi, ondan haberim yok.» dedi. Abdurrahman «Mutlaka söyleyeceksin.» deyince: «İki ayağımın altında olsaydı, onun üzerinden ayaklarımı bile kaldırmazdım.» diye karşılık verdi. Bunun üzerine Abdurrahman onu Yûsuf'un oğlu ile beraber hapsetti. Bu ikisi hapisten kaçmağa kalkıştıklarında, Sumeyl vazgeçti ve hapiste kalmakta inat etti. Bir müddet sonra yanına Mudar şeyhleri gönderildiğinde yanında bir bardak olduğu halde onu ölü olarak buldular, ölüsünü alarak götürdüler, «Ey Ebû Cevşen! Biz biliyoruz ki sen içmedin, fakat içirildin!» dediler ve ailesine teslim ettiler; orada defnettiler.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Celîkıyye kralı Ezfeneş öldü ve yerine oğlu Tedvîliyye kral oldu. Tedvîliyye babasından daha cesurdu, siyaseti daha iyi ve derli toplu idi. Babasının krallığı 18 sene sürmüştü. Tedvîliyye kral olunca hükümranlığı sağlam oldu ve Müslümanları sınır beldelerinden çıkararak Lük, Portekiz, Şelmunka, Şemûre, Eyle, Şekûbiyye, Feştiyâle şehirlerine sahip oldu. Bu sayılanların hepsi Endülüs şehirleridir.

Bu yılda Mansûr, İmâm İbrâhim'in kardeşi Abdülvehhâb ve Hasan b. Kahtabe'yi yetmiş bin savaşçıyla Malatya'ya gönderdi. Bunlar Malatya' ya gelerek Rumların yıktıklarını yaptılar ve altı ay içinde bu imar işini bitirdiler. Bu hususta Hasan'ın çok büyük hizmeti oldu. Mansûr kırk bin asker yerleştirdi ve buradaki silah ve yiyecek maddelerini artırdı. Yine Hasan buraya Kalûziye sarayını inşa etti.

Bizans kralı Abdülvahhâb ile Hasan'ın Malatya'ya geldiklerini duyunca yüz bin muharip ile yola çıktı ve Ceyhan'a vardı, ancak üzerine çok sayıda Müslüman geldiği için geri döndü. Malatya imar edilince bütün Malataylılar geri döndüler.

Bu yılda Mansûr haccetti ve Hîre'de ihrama girdi. Mansûr, haccı bitirince Kudüs'e yöneldi, buradan da Rakka'ya geçerek oradaki Mansûr b. Ca'vene el-Âmirî'yi öldürerek Haşimîlerin Kûfe'sine gitti.

Yine bu yılda Mansûr, Massîsa şehrini Cebrâil b. Yahyâ eliyle imar ettirdi. Ayrıca burada bir de cami inşa etti. Mansûr, bu şehirde bin kişiye mal dağıttı ve daha önce buralı olan bir çok kişiyi getirerek Massîsa'ya yerleştirdi.

Bu yıl içerisinde Sa'd b. İshak b. Ka'b b. Ucre, Amr b. Yahyâ b. Hasan el-Ensârî Umâre b. Gaziyye el-Ensârî (Bu sikadandır), Ebû'l-Alâ Eyyûb el-Kassâb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Abdullah el-İskâfî öldürler. Ebû Ca'fer, Mutezile'nin kelâmcılarından ve onların imâmlarındandır. Kendisine bir grup insan intisap etmişlerdir. Yine bu yılda Huveyze b. Esmâ'nın babası Esmâ b. Useyd b. Muhârık vefat etti.

HİCRET'İN YÜZ KIRK BİRİNCİ (M. 758-759) YILI OLAYLARI

er-Râvendiyye'nin İsyanı

Bu yılda er-Râvendiyye Mansûr'a karşı isyan etmiştir. er-Râvendiyye, Ebû Müslim tarafını tutan Horasânlı bir kavimdir. Bunlar tenasüh inancını benimsemişlerdi. Bu yüzden de Hz. Âdem'in ruhunun Osman b. Nehîk'de olduğunu iddia ediyorlardı. Bunların inancına göre tanrıları kendilerini yedirip içiren Mansûr'dur, Heysem b. Muâviye ise Cebrâil'dir.

er-Râvendiyye ortaya çıkınca Mansûr'un sarayına gelerek: «İşte rabbımızın sarayı!» dediler. Mansûr bunların elebaşlarını yakalayarak iki yüz kadarını hapsetti. Taraftarları buna çok kızdılar ve bir tabut alarak yola çıktılar. Tabutta hiç bir kimse yoktu. Bunlar önce Mansûr'un yanına vardılar, daha sonra da hapishanenin kapısına gidip ellerindeki boş tabutu halkın üzerine attılar ve hemen hapishaneye girerek taraftarlarını buradan çıkardılar. Arkasından da Mansûr'a gitmek için yola çıktılar. Bunların sayısı o anda altı yüz idi. Halk bağırıp çağırdı. Şehrin kapısı kapatılarak buraya hiç bir kimse sokulmadı. Mansûr saraydan yürüyerek çıktı, o anda sarayda hiç bir binek hayvanı yoktu. Mansûr bu tarihten sonra devamlı olarak sarayında bir binek hayvanı bulundurmuştur.

Mansûr saraydan çıkınca kendisine bir hayvan getirildi, bu hayvana binerek isyancıların üzerine doğru gitmek istedi. İsyancılar da ona doğru yürüdüler ve neredeyse Mansûr'u öldüreceklerdi. Ma'n b. Zâide eş-Şeybânî, Mansûr'un yanına bu esnada çıkıp geldi. Ma'n daha önce zikrettiğimiz gibi İbn Hübeyre ile birlikte olup Mansûr'la savaş halinde olduğu için ondan gizleniyordu. Mansûr da bu yüzden Ma'n'ı şiddetli bir şekilde arıyordu ve onu yakalamak için çok para harcamıştı. Ma'n söz konusu isyanda Mansûr'un yanında kılık değiştirerek yer aldı ve çok şiddetli muharebelerde bulundu. Ma'n bu isyanda bütün cesaretini ortaya koydu. Mansûr yuları hizmetçisi Rabîa'nın elinde olan bir deve-

nin üzerinde iken Ma'n geldi Ma'n hizmetçiye: «Sen çekil, ben bu esnada yuları tutmağa daha lâyığım.» dedi. Mansûr da hizmetçisine: «Adam doğru söyledi, yuları ona ver.» dedi. Ma'n, galip gelinceye kadar bu şekilde savaşa devam etti. er-Râvendiyye'ye üstünlük sağlaması üzerine Mansûr ona: «Sen kimsin?» dedi. Ma'n cevaben: «Ben, senin aradığın Ma'n b. Zâide'yim.» dedi. Bunun üzerine Mansûr, Ma'n'a: «Allah seni, malını ve aileni korusun, senin gibisi dost edinilir.» dedi.

Ebû Nasr Mâlik b. Heysem gelerek kapının önüne durdu ve: «Ben bu gün kapıcıyım.» dedi. Pazar halkı çağrıldı, bunlar isyancı grup üzerine hücum ederek onlarla savaştılar. Şehir kapısı halka açıldı. Halk buradan içeri girdi. Hâzim b. Huzeyme gelerek onlara hücum etti ve onları duvara doğru zorladı. Daha sonra onlar üzerine hücum ederek iki defa bozguna uğrattılar. Hâzim, Heysem b. Şu'be'ye: «Bize hücum ettiklerinde onlardan önce duvara var, geri dönünce de onları öldür.» dedi. İsyancılar Hâzim'e hücum ettiler, ancak o bunları geri püskürttü. Heysem de arkadan gelerek bunların hepsi öldürüldü.

İsyan esnasında Osman b. Nehâk gelerek isyancılarla konuştu. Bunlar Osman geri dönüp giderken arkasından ok attılar. Osman iki omuzunun arasından yaralandı. Osman bu yüzden günlerce hasta yattı, sonunda da öldü. Osman'ın cenaze namazını Mansûr kıldırdı. Mansûr, Osman b. Nehîk'den sonra muhafızlarının başına İsâ b. Nehîk'i getirdi. İsâ b. Nehîk ölünceye kadar bu görevde kaldı. Daha sonra da bu göreve Ebû'l-Abbâs et-Tûsî getirildi. Bunların hepsi Hâşimîlerin şehri Kûfe'de vuku buldu.

Mansûr öğle namazını kıldırdıktan sonra akşam yemeği hazırlanmasını emretti ve Ma'n'ın da bulunmasını isteyip ona iltifatta bulunarak kadrini yüceltti. Mansûr, amcası İsâ b. Abdullah b. Abbâs'a: «Ey Ebû Abbâs! Sen cesur ve kuvvetli kişi nasıl olur, duydun mu?» diye sordu. Amcasının: «Evet duydum.» diye cevap vermesi üzerine Mansûr: «Eğer Ma'n'ı o gün görseydin onun bu gibi kişilerden biri olduğunu anlardın.» dedi. Bunun üzerine Ma'n: «Ey Müminlerin emîri! Ben senin yanına gelirken korkak idim, senin onları küçümseyerek üzerlerine atıldığını görünce, hiç bir savaşta görmediğim şeyi görmüş oldum. Bu durum bana güç verdi ve bundan sonra gördüklerini yaptım.» dedi.

Bir rivayete göre Ma'n, İbn Hübeyre ile birlikte olup Mansûr'a karşı yukarıda zikrettiğimiz gibi savaştıktan sonra ondan gizlenmişti. Ma'n bu gizlenme işini Mansûr'un hizmetçisi Ebû'l-Hasîb'in yanında gerçekleştirmişti. Ma'n, Ebû'l-Hasîb'den kendisi için Mansûr'dan eman dilemesini istemişti. er-Râvendiyye isyan edince, Ma'n gelerek Mansûr'un kapısına durdu. Mansûr, Ebû'l-Hasîb'e kapıda kimin bulunduğunu sor-

du. Ebû'l-Hasîb: «Ma'n b. Zâide» dedi. Bunun üzerine Mansûr: «O, Araplardan cesur, harbi bilen, nesebi güzel bir adamdır, kendisini içeri al.» dedi. Ma'n içeri girince, Mansûr ona: «Demek sen Ma'n'sın, isyan konusunda fikrin nedir.» dedi. Ma'n: «Halka mal dağıtılmasını emret.» dedi. Mansûr: «Mal nerede, halk nerede, bu kaba adamlara kim üstün gelebilir, sen bu adamlara hiç bir şey yapamazsın ey Ma'n, doğru olanı benim dışarı çıkarak halkın içinde durmamdır. Onlar beni görünce birbirleri ile savaşırlar ve sonunda bana geri dönerler. Şayet ben halkın içine çıkmayıp da burada kalacak olursam beni hafife alıp yardımı keserler.» dedi. Bunun üzerine Ma'n, Mansûr'un elini tutarak: «Böyle olmaz, sen o vakit öldürülürsün, Allah seni korusun.» dedi. Ebû'l-Hasîb de Mansûr'a benzer şeyler söyledi. Bunun üzerine Mansûr, hayvanına bindi ve dışarı çıktı. Ma'n hayvanın yularını tutuyordu, Ebû'l-Hasîb de develerin yanında idi. Ma'n Mansûr üzerine gelen kişileri öldürdü. Bu sayı dörde yükseldi. Daha sonra Mansûr üzerine bir çok kişi toplu halde hücum etti. Ma'n bunların hepsini de öldürdü. Bundan sonra Ma'n ortadan kayboldu. Mansûr, Ebû'l-Hasîb'den Ma'n'ın nerede olduğunu sordu. Ebû'l-Hasîb onun yerini bilmediğini söyledi. Mansûr: «Benim kendisini affetmeyeceğimi mi zannediyor? Ona emân ver ve yanıma gelmesini sağla.» dedi. Bunun üzerine Ebû'l- Hasîb, Ma'n'ı Mansûr'un yanına aldı. Mansûr Ma'n'a on bin dirhem verilmesini emretti ve daha sonra da Yemen'e vali tayin etti.

Abdülcebbâr'ın Horasân'dan Uzaklaştırılması ve Mehdî'nin Buraya Gelmesi

Bu yılda Mansûr'un Horasân valisi (âmili) Abdülcebbâr b. Abdurrahman görevden uzaklaştırıldı.

Bunun sebebi şudur:

Mansûr Abdülcebbâr'ı Horasân'a vali tayin edince o bazı komutanları öldürmüş, bir kısmını ise hapsetmişti. Abdülcebbâr'ın yaptıkları Mansûr'a ulaştı. Ayrıca Mansûr'a komutanlardan birinden: «Deri kokuştu.» diye mektup geldi. Mansûr, Ebû Eyyûb'a: «Abdülcebbâr taraftarlarımızı yok etti, o her halde bu yaptıkları ile kendisinin azledilmesini istiyor.» dedi. Ebû Eyyûb, Mansûr'a: «Sen Bizans'a karşı savaş yapmak istediğini ona yaz ve kendisinin senin için Horasân'dan süvari ve ileri gelen kişilerin öncülüğünde ordu göndermesini iste, ordu Horasân'dan çıkınca onun üzerine istediğini gönder ve hiç bir şeye mani olma.» dedi.

Mansûr, Abdülcebbâr'a Ebû Eyyûb'un dediklerini yazdı. Abdülcebbâr, Mansûr'a cevaben: «Türkler çoğaldı, eğer ben orduyu buradan ayırırsam Horasân elden gider.» diye yazdı. Mansûr Abdülcebbâr'dan al-

dığı mektubu Ebû Eyyûb'a gönderdi ve bu hususlaki görüşünü sordu. Ebû Eyyûb: «O, senden yerini sağlamlaştırmasını istiyor, sen ona Horasân bana diğer şeylerden daha önemli, orduyu sana müteveccihen gönderiyorum, diye yaz, daha sonra da Horasân'da olmaları için orduyu gönder, eğer Abdülcebbâr isyana yeltenecek olursa ordu kendisini ensesinden yakalar.» dedi.

Bu mahiyetteki mektup kendisine gelince, Abdülcebbâr: «Horasân bu yıldaki kadar kötü duruma düşmemişti, eğer ordu buraya girecek olursa halk sıkıntıdan ölür.» diye Mansûr'un mektubuna cevap verdi. Mansûr, Abdülcebbâr'ın bahis konusu edilen mektubunu alınca bunu da Ebû Eyyûb'a gönderdi. Ebû Eyyûb, Mansûr'a: «Bu herifin isyan ve muhalefeti artık açıkça ortaya çıktı, onunla tartışmaya girme.» dedi.

Mansûr, oğlu Mehdî'yi gönderdi ve ona Rey'e varmasını emretti. Mehdî bunun üzerine Rey'e gitti. Mansûr, Hâzim b. Huzeyme'yi de savaşmak için önden gönderdi. Mehdî yola çıktı ve Neysâbûr'da konakladı. Mehdî'nin buraya geldiği haberi Merv-i Rûz ahalisine ulaşınca bunlar Abdülcebbâr'ın üzerine yürüdüler ve onunla çok şiddetli savaş yaptılar. Abdülcebbâr mağlûp oldu ve su kenarındaki bir yatağa sığındı ve buraya gizlendi. Merv-i Rûz'dan Müceşşir b. Müzâhim suyu geçerek Abdülcebbâr'ı esir aldı. Hâzim, Abdülcebbâr'ı getirerek yünlü bir elbise giydirdi, daha sonra da yüzü devenin arkasına gelecek şekilde ters bindirerek çocukları ve taraftarları ile birlikte Mansûr'a götürdü. Mansûr bunlardan bir kısım malları alıncaya kadar işkence yaptı, daha sonra da Abdülcebbâr'ın elleri ve ayaklarının kesilmesini ve boynunun vurulmasını emretti. Yine Mansûr, Abdülcebbâr'ın çocuklarının Yemen'de bir ada olan Dehlek'e götürülmesini emretti. Abdülcebbâr'ın çocukları, Hind baskın düzenleyip bunları esir alıp öldürünceye kadar burada kaldılar. Abdülcebbâr'ın çocuklarından sadece Abdurrahman b. Abdülcebbâr kurtulmuştur. Abdurrahman, halifelerle dostluk yapmış ve H. 170' de Hârun Reşîd döneminde ölmüştür.

Taberistân'ın Fethi

Mansûr, Mehdî Abdülcebbâr'a karşı yorulmadan ve fazla savaşmadan zafer elde edince, kendisine verdiği paranın boşa gitmesini hoş karşılamadı. Bu yüzden Mansûr, Mehdi'ye bir mektup yazarak Taberistân'a bir sefer düzenlemesini, yolda Rey'de konaoklamasını, Ebû'l-Husayb ile Hâzım b. Huzeyme'yi bir ordu ile Asbehbez üzerine göndermesini yazdı. O vakitler Asbehbez Dünbâvend kralı Musmağân ile (karşısında ordu kurmuş olarak) savaş halinde idi. Asbehbez'e orduların ve Ebû'l-Hu-

sayb'ın yürüyerek beldelerine girdiği haberi ulaşınca, Musmağân, ona: «Müslümanlar seni yenince benim üzerime hücum edecekler.» dedi. Bunun üzerine her ikisi Müslümanlara karşı birleştiler. Asbehbez beldelerine dönerek Müslümanlarla savaştı. Bu muharebeler uzun sürdü. Mansûr, Ömer b. Alâ'yı Taberistân'a gönderdi. Beşşâr, Ömer hakkında manzum olarak şu beyti söylemiştir:

«Düşmanlarla yapılan savaşlar seni uyandırdığında, bu savaşlar için Ömer'i uyandır, daha sonra kendin uykuya dal.»

O, Taberistân beldelerinin âlimi idi. Ömer orduları alarak er-Rûyân üzerine yürüdü ve burasını fethetti. et-Tâk kalesinin içindekileri aldı. Muharebe uzadı. Hâzim savaşta ısrar etti, Taberistân'ı fethedip buradakilerin çoğunu öldürdü. Asbehbez kaleye girerek kaleyi ve içindekileri teslim karşılığında Müslümanlardan emân istedi. Mehdî bu durumu Mansûr'a yazdı. Mansûr, Sâlih'i Mehdi'ye gönderdi. Bunlar kalede olanları saydıktan sonra geri döndüler. Asbehbez, Deylem bölgesine ait Cîlân beldelerine gitti ve burada öldü. İbrâhim b. Abbâs b. Muhammed'in annesi olan Asbehbez'in kızı yakalandı. Ordular Musmağân'ın ülkesi üzerine yürüdüler, ona ve Mansûr b. Mehdi'nin annesi Buhteriye'ye karşı üstünlük sağladılar.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Ziyâd b. Abdullah el-Hârisî, Mekke, Medîne ve Tâif valiliğinden azledildi. Medîne'ye Muhammed b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî recep ayında vali tayin edildi. Mekke ve Tâif'e ise Horasânlı Heysem b. Muâviye el-Atekî atandı.

Bu yılda Mansûr'un güvenlik güçlerinin başı olan Mûsâ b. Ka'b öldü. Bu kişi Mısır ve Hind'de de emniyet teşkilatının başında bulundu. Hind'de onun yerine oğlu Uyeyne geçti. Mûsâ Mısır'dan azledilerek yerine Muhammed b. Eş'as getirildi. Daha sonra bu da azledilerek yerine Nevfel b. Fürât getirildi.

Bu yılda Şâm valisi Sâlih b. Ali b. Abdullah b. Abbâs halka hacc yaptırdı. Bu esnada Kûfe valisi İsâ b. Mûsâ, Basra valisi Süfyân b. Muâviye, Horasân valisi Mehdî idi. Bunun halefi Serî b. Abdullah olmuştur. Musul valisi ise İsmâil b. Ali idi.

Bu yılda Yahyâ b. Saîd el-Ensârî'nin kardeşi Sa'd b. Saîd, Ebân b. Tağleb el-Kârî vefat ettiler.

HİCRET'İN YÜZ KIRK İKİNCİ (M. 759-760) YILI OLAYLARI

Uyeyne b. Mûsâ b. Ka'b'ın Baş Kaldırması

Bu yılda Uyeyne b. Mûsâ vali olarak bulunduğu Sind'de baş kaldırdı.

Sebebi şudur:

Uyeyne'nin babası, Müseyyib b. Züheyr'i güvenlik güçlerinin başına getirmişti. Müseyyib babasının ölümünden sonra Mansûr'un Uyeyne'yi babasının yerine vali tayin etmesinden korkarak güvenlik güçleri başkanlığı görevinden ayrılmadı. Mansûr için bir beyit yazdı, ancak bunu kendisinin gönderdiğini belirtmedi. Bu beyit şöyle idi:

«Arz senin arzındır; eğer bize gelirsen, içinde rüyalar, hayaller olmayan bir uyku uyursun.»

Bu haber Mansûr'a ulaşınca Basra köprüsüne kadar askerinin başında gitti. Ömer b. Hafs b. Ebî Sufre el-Atekî'yi âmil olarak Hind ve Sind'e gönderdi. Ömer Uyeyne ile savaştı, sonra Sind'e gelip burasını işgal edinceye kadar yoluna devam etti.

Asbehbez'in Andlaşmayı Bozması

Bu yılda Asbehbez, Taberistân'da kendisi ile Müslümanlar arasındaki andlaşmayı bozdu ve buradaki Müslümanları öldürdü. Bu durumdan haberdar olan Mansûr, azatlısı Ebû'l-Musayb, Hâzim b. Huzeyme ve Ravh b. Hâtem'i onun üzerine gönderdi. Bunlar Asbehbez içinde iken sarayını kuşattılar. Asbehbez'in mukavemeti uzayınca Ebû'l-Husayb bir hile düşünerek arkadaşlarına: «Bana vurunuz, saç ve sakalımı tıraş ediniz.» dedi, onlar da denileni yaptılar. Ebû'l-Husayb, Asbehbez'e gelerek: «Seni sevdiğim için beni bu hâle soktular.» dedi ve kendisinin onunla beraber olduğunu söyledi, ayrıca askerlerinin sınır boylarındaki zayıf yerlerini göstereceğini ifade etti. Bunun üzerine Asbehbez, Ebû'l-Husayb'ı kabul ederek kendisini özel adamları arasına aldı ve iltifatta bulundu.

Kalelerinin kapısı her açılış ve kapanışta kaldırılıp tekrar yerine konulan yekpare bir taştan ibaretti. Asbehbez, kapıları güvendiği adamlarını nöbetçi bırakıyordu. Ebû'l-Husayb'a güvenince onu kapının açılıp kapanma işiyle görevlendirdi.

Ebû'l-Husayb, kapının açılıp kapanma işini iyice öğrenince Ravh ile Hâzim'e bir mektup yazarak okla dışarı attı. Bu mektubunda hilesinde başarılı olduğunu bildiriyordu. Ebû'l-Husayb iki arkadaşına bir gece kapıyı açacağını söyledi. Bahis konusu ettiği gece gelince kapıyı onlara açtı. Ravh ile Hâzim ve taraftarları sarayda bulunan erkekleri öldürdüler ve kadınları esir aldılar. Bu arada İbrâhim b. Mehdî'nin annesi Şekle'yi de esir aldılar. Asbehbez'in yanında zehir vardı, bu zehri içerek intihar etti. Bu olayın 141 yılında olduğu da rivayet edilmiştir.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın cemaziyülâhir ayında Basra valisi Süleyman b. Ali b. Abdullah b. Abbâs öldü. Öldüğünde elli dokuz yaşındaydı. Cenaze namazını kardeşi Abdüssamed kıldırdı.

Bu yılda Nevfel b. Furât Mısır valiliğinden azledildi ve yerine Humeyd b. Kahtabe vali yapıldı.

Bu yıl hacc emîrliğini İsmail b. Ali b. Abdullah yaptı. Valiler geçen yıl zikredilenlerin aynısı idi.

Mansûr kardeşi Abbâs b. Muhammed'i Cezîre, Süğûr ve Avâsım'a vali tayin etti. Amcası İsmâil b. Ali'yi Musul valiliğinden azlederek buraya Vâsık'ın öldürdüğü Ahmed Nusayr'ın dedesi Mâlik b. Heysem el-Huzâî'yi vali tayin etti.

Bu yıl içerisinde Medîne kadısı Ebû Saîd Yahyâ b. Saîd el-Ensârî öldü. Ölümü hakkında 143 ve 144 rivayeti de vardır.

Yine bu yılda Zübeyr'in ailesinin azatlısı Mûsâ b. Ukbe ile Âsım b. Süleyman el-Ahvel öldü. Bunun ölümü hakkında 143 rivayeti de vardır.

Humeyd et-Tavîl diye bilinen Talha b. Abdullah el-Huzâî'nin azatlısı Humeyd b. Ebî Humeyd Tarhan da bu yıl içinde vefat etti. Bu zat Enes b. Mâlik'den hadis rivayet etmiştir. Öldüğünde elli yedi yaşında idi

HİCRET'İN YÜZ KIRK ÜÇÜNCÜ (M. 760-761) YILI OLAYLARI

Bu yılda Deylem, Müslümanlara karşı ayaklandı ve çok sayıda insan öldürdüler. Bu haber Mansûr'a ulaşınca halkı Deylem ile savaşmağa ve cihada çağırdı.

Bu yılda Heysem b. Muâviye Mekke ve Tâif valiliğinden azledildi. Buraya Yemâme valisi Seri b. Abdullah b. Hâris b. Abbâs vali yapıldı. Serî Mekke'ye gitti, Mansûr Yemâme'ye de Kuşem b. Abbâs b. Abdullah'ı vali yaptı. Bu yılda Humeyd b. Kahtabe Mısır valiliğinden azledildi, buraya Nevfel b. Fürât vali tayin edildi. Daha sonra Nevfel de azledilerek Yezîd b. Hâtem vali tayin edildi.

Bu yılda hacc emîrliğini Kûfe valisi İsâ b. Mûsâ b. Muhammed b. Ali b. Abdullah yaptı.

Rızk b. Nu'mân el-Gassânî, Abdurrahman'a karşı bu yılda Endülüs'te isyan etti. Rızk, Yeşil Ada (Cezîretü'l-Hadrâ)'da bulunuyordu. Etrafında büyük bir halk kitlesi toplandı. Şezûne üzerine yürüyerek burayı zaptetti ve İşbîliyye şehrine girdi. Abdurrahmân acele ile gelip onu burada kuşatıp sıkıştırdı. Rızk'ı yakalayarak öldürdü, diğerlerine emân verip geri döndü.

Bu yılda eş-Şâria sahibi Abdurrahmân b. Atâ öldü. Burası bir hurmalık idi.

Yine bu yılda Süleyman b. Tarhân et-Teymî, Eş'as b. Sevvâr ve Mücâlid b. Saîd öldüler.

HİCRET'İN YÜZ KIRK DÖRDÜNCÜ (M. 761-762) YILI OLAYLARI

Bu yılda Ebû Ca'fer, Muhammed b. Ebû'l-Abbâs es-Seffâh'ın başkanlığında Kûfe, Basra, Cezîre ve Musul'dan derlediği bir kuvveti Deylem üzerine savaş için gönderdi. Yine bu yılda Mehdî, Horasân'dan Irak'a döndü ve amcasının kızı Birayta ile evlendi. Mansûr askerin ve ganimetin idaresini Hâzim b. Huzeyme'ye bırakarak bu yılda hacc yaptı.

Riyâh b. Osman el-Mürrî'nin Medîne'ye Vali Tayin Edilmesi ve Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın Hilâfet İddiası

Bu yılda Mansûr, Muhammed b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'yi Medîne valiliğinden azlederek yerine Riyâh b. Osman el-Mürrî'yi tayin etmiştir.

Azlinin sebebi şudur:

Mansûr Muhammed b. Hâlid'den önce Medîne valiliğinden Ziyâd'ı azletmişti. Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib'in iki oğlu Muhammed ile İbrâhim'in hilâket isteklerine ehemmiyet veriyordu. Seffâh zamanında haccettiği yıl olan 136'da Hâşimoğullarından başkaları ile birlikte Muhammed ile İbrâhim'i de yanında tuttu. Muhammed b. Abdullah'ın, Mervân b. Muhammed'in hilâfetteki durumu sarsılınca Hâşimoğullarının Mekke'de hilâfet konusunu görüştükleri gece Mansûr'un da ona bey'at edenler arasında bulunduğunu zannettiğinden söz edilir.

Mansûr 136 yılında hacc yapınca bu iki kardeşi sordu. Ziyâd b. Abdullah el-Hârisî Mansûr'a: «Onların durumu seni üzüyor mu? İstersen kendilerini hemen sana getireyim.» dedi. Ziyâd, Mekke'de Mansûr ile beraberdi, bu sözden sonra Mansûr onu Medîne'ye gönderdi

Mansûr halife olunca ilk işi Muhammed hakkında bilgi almak ve onun ne istediğini araştırmak oldu. Mansûr Hâşimoğullarından tek tek ve gizli olarak Muhammed hakkında bilgi aldı. Bunlardan Hasan b. Zeyd b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib müstesna, hepsi: «Hilâfet hususundaki is-

teğini senin bildiğini biliyor ve bu yüzden senden korktuğu için de sana karşı çıkmak istemiyor.» şeklinde konuştular veya buna benzer lâflar ettiler. Hasan b. Zeyd ise Muhammed'in amacını haber vererek: «Vallahi sana saldırmayacağından emin değilim. Kendisi sana karşı hep uyanık durmaktadır.» dedi ve bu sözüyle de bu konuda iligilileri ikaz etmiş oldu. Bunun için Mûsâ b. Abdullah b. Hasan hep şöyle derdi: «Ey Allah'ım! Hasan b. Zeyd'i kanlarımızdan ötürü hesaba çek.»

Mansûr bundan sonra Abdullah b. Hasan'dan oğlu Muhammed'i hacc senesinde bulundurmasını istedi. Abdullah, Süleyman b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'a: «Ey kardeşim! Aramızda bildiğin şekilde akrabalık var, sen bunun farkında değil misin?» dedi. Süleyman cevaben: «Sanki ben şu anda kardeşim Abdullah b. Ali'nin bizimle kendi arasına perde gerildiğinde (öldüğünde): "Benim başıma geleni gördünüz." diye işaret ettiğini görür gibi oluyorum.» dedi ve şunları ekledi: «Eğer o (Abdullah b. Ali) gizlenseydi amcası tarafından bağışlanırdı.» Abdullah, Süleyman'ın doğru söylediğini tasdik ederek, görüşünü benimsedi ve bu yüzden de oğlunu ortaya çıkarmadı.

Daha sonra Mansûr göçebe Araplardan bir köle satın aldı. Bunlardan kimine bir deve, kimine iki deve, kimine de üç veya on başlık bir deve sürüsü verdi ve bunları Medîne çevresinde Muhammed'i bulmaları için değişik yerlere gönderdi. Bunlardan kimisi suya geliyor ve yitiğini arıyor gibi yapıyordu. Mansûr ayrıca bir de gözcü göndermişti. Bu gözcüye Şia'nın ağzından Muhammed'e itaat ettiklerini ve bu hususta yarış yaptıklarını ihtiva eden bir mektup yazıp verdi. Ayrıca bu gözcü ile mal ve hediyeler de gönderdi. Gözcü Medîne'ye geldi ve Abdullah b. Hasan b. Hasan'ın huzuruna girerek oğlu Muhammed'i sordu. Abdullah Muhammed'den bahsetti, ancak onun yapmak istediklerini gizledi. Adam, Abdullah'a sık sık gidip geldi ve Muhammed'in yerini öğrenme hususunda ısrar etti. Bunun üzerine Abdullah oğlu Muhammed'in Cüheyne dağında olduğunu söyledi. İlaveten de: «"Ağarr" diye bilinen Ali b. er-Recûl es-Sâlih'e uğra, o sana yolu gösterir.» dedi. Adam Ali'ye geldi, Ali de Muhammed'in yerini ona gösterdi.

Mansûr'un, sırlarını yayan bir kâtibi vardı. Bu katip, Abdullah b. Hasan'a gözcünün durumunu haber verdi. Mektup gelince onlar korktular ve hemen Ebû Hebâr'ı Muhammed ve Ali b. Hasan'a göndererek gözcüden sakındırdılar. Ebû Hebâr yola çıktı, önce Ali b. Hasan'a uğrayarak durumu haber verdi, daha sonra da Muhammed b. Ali'nin bulunduğu yere gitti. Bu esnada Muhammed b. Abdullah kendi taraftarlarından bir grupla birlikte bir mağarada oturuyordu. Gözcü de onlarla birlikte yüksek sesle konuşuyor ve gayet rahat bir şekilde oturuyordu. Göz-

cü Ebû Hebâr'ı görünce korktu. Ebû Hebâr Muhammed'e: «Bir ihtiyacım var.» dedi ve dışarı çıktı. Muhammed de onunla birlikte çıktı. Ebû Hebâr durumu Muhammed'e anlattı, Muhammed de: «Pekiyi, ne yapalım?» diye sordu. Ebû Hebâr: «Ben üç şeyden birisinin yapılmasını uygun görüyorum.» dedi. Muhammed, üç şeyin neler olduğunu sorunca da Ebû Hebâr: «Bana müsaade et, bu adamı öldüreyim.» dedi. Muhammed: «Ben kana bulaşmaktan hoşlanmıyorum.» diyerek karşılık verdi. Ebû Hebâr: «O halde ona bukağı vur, nereye gidersen onu da yanında götür.» şeklinde ikinci bir teklifte bulundu. Muhammed bunu: «Bizim için korkarak kaçmak ve acele etmek doğru olur mu?» diye cevapladı. Ebû Hebâr: «O halde onu bağlayarak Cüheyne'de ailenden birisinin yanına bırakalım.» deyince de «İşte bu oldu.» diye cevap verdi.

Muhammed ile Ebû Hebâr geri döndüklerinde o adamı göremediler. Muhammed: «O adam nerede?» diye sordu. Orada bulunanlar: «Su kovası yanında duruyordu, şu yolda gizlenerek abdest alıyordu.» dediler. Adamı saklandığı yerden aradılar, fakat bulamadılar. Sanki yer yarılıp içine girmişti. Adam kaçarak yola çıkmıştı. Medîne'ye doğru gitmekte olan yük sarılmış develere rastladı. Deve sahiplerinden birisine: «Şu çuvalı boşalt ve beni içerisine koy, ben sahibine ve sana çuvalın içindekilerden daha kârlı olurum.» dedi. O şahıs da isteğini yerine getirdi ve adamı harar içerisinde Medîne'ye götürdü.

Bu şekilde kurtulan gözcü Mansûr'a geldi ve olanları anlattı. Ancak Ebû Hebâr'ın isim ve künyesini unuttu. "Hebâr" yerine "Vebâr" dedi. Ebû Ca'fer Vebâr el-Mürrî'nin getirilmesi hususunda mektup yazdı, Vebâr ismindeki şahıs getirildi. Ona Muhammed hakkında bildiklerini sordu. Vebâr Muhammed hakkında hiç bir şey bilmediğine yemin etti. Ebû Ca'fer, Vebâr'ın dövülmesini emretti ve kendisine yedi yüz sopa vuruldu, daha sonra Mansûr ölünceye kadar hapiste kaldı.

Mansûr, Ukbe b. Silm el-Ezdî'yi getirterek: «Seni önemli bir iş için aradım ve bu önemli işi sana gördürmeyi istedim; eğer bana faydalı olursan, seni yükseltirim.» dedi. Ukbe de: «Müminlerin emîrinin hakkımdaki düşüncesini doğrulayacağıma inanıyorum.» diye karşılık verdi. Mansûr bunun üzerine: «Sen kendini ve işini gizle, bana şu vakitte gel.» dedi. Ukbe kararlaştırılan vakitte Mansûr'a geldi. Mansûr: «Şu amcamın oğulları bizim iktidarımıza karşı hile düşünüyorlar. Onların Horasân'da falan köyde taraftarları var. Bunlar o köylerde yaşıyorlar, vergilerini ve beldelerindeki hediyeleri amcamın çocuklarına gönderiyorlar. Sen elbiselerle, hediyelerle, kıymetli mallarla yola çık, belli etmeden onların hâlini bir mektupla bildir, daha sonra da durumlarını öğren.» dedi, ayrıca da: «Eğer onlar görüşlerinden vazgeçerlerse Allah'ın kendileri

ile beraber ve kendilerine yakın olduğunu söyle. Şayet bildiğim ve sakındığım görüşlerini muhafaza ediyorlarsa tevazu içinde ve de derviş kılığında Abdullah b. Hasan'a git. Şayet seni kötü karşılarsa, sabır göster ve kendisi ve çevresi yumuşak davranıncaya ve yakınlık gösterinceye kadar ona git gel, kabul ettiği şeyi açığa vurunca da derhal bana gel.» dedi.

Ukbe, nihayet Abdullah'ın yanına gelerek mektubu ona verdi. Abdullah Ukbe'yi reddedip kovdu ve: «Ben böyle bir topluluk tanımıyorum.» dedi. Ukbe mektubu ve hediyeleri kabul edinceye kadar gidip geldi. Nihayet Abdullah mektubu kabul etti, ona yakınlık gösterdi, Ukbe cevabının ne olduğunu sorduğunda da: «Ben hiç bir kimseye mektup yazmam, benim mektubum sensin, onlara selâmımı söyle ve benim falanca gün isyan edeceğimi onlara bildir.» dedi.

Ukbe Mansûr'a geri dönerek durumu haber verdi. Mansûr bir hacc düzenledi ve Ukbe'ye: «Hasan ailesi bana Abdullah b. Hasan ile birlikte geldiğinde Abdullah'a iltifatta bulunurum, kadrini yüceltirim ve kendisini yemeğe davet ederim. Yemeği yedikten sonra sana işaret ettiğimde hemen önüne dikil, bu anda senden gözünü çevirecektir. Daha sonra gözünü senden ayırıncaya kadar etrafında dön ve ayağının baş parmağı ile sırtına dürt. Yemek esnasında sakın ona görüneyim demeyesin.» dedi.

Mansûr hacc için yola çıktı. Hasan ailesi, kendisine geldiklerinde Abdullah'ı yanına oturttu, sonra yemek ısmarladı ve hepsi yemek yediler. Yemekten sonra Mansûr, Abdullah'a dönerek: «Kötülük etmemek ve hilâfet hususunda verdiğin sözleri biliyorsun.» dedi. Abdullah: «Ben de aynı görüşteyim, ey Müminlerin emiri!» diye karşılık verdi. Bu ara Mansûr, Ukbe b. Silm'e işaret etti. Ukbe Abdullah'ın önünde durunca ya kadar etrafında döndü, Abdullah yüz çevirdi. Ukbe daha sonra tekrar dönmeğe başladı, Abdullah'ın arkasında durarak parmakları ile dürttü. Abdullah başını kaldırdı, ancak gözü ondan ayrıldı. Sıçrayarak Mansûr'un önüne oturdu ve: «Ey Müminlerin emîri! Beni kurtar, Allah da seni kurtarsın.» dedi. Mansûr: «Seni kurtarırsam Allah da beni kurtarmasın!» diye karşılıkta bulundu, daha sonra da Abdullah'ın hapsedilmesini emretti.

Muhammed yukarıda anlatılanlar olmadan önce Basra'ya gelerek Râsiboğullarının bulunduğu yerde konaklayıp kendisi için propagandaya başlamıştı. Bir rivayete göre ise Mürre b. Ubeyd soyundan birisi olan Abdullah b. Şeybân'ın yanında konaklamıştı. Muhammed sonra buradan çıkıp gitmişti. Basra'da olduğu haberi Mansûr'a ulaştığında Mansûr çabucak Basra'ya geldi ve Hurru'l-Ekber'de konakladı. Yanına gelen Amr b. Ubeyd'e: «Ey Ebû Osman! Basra'da bizim hilâfetimize karşı

gelen birisi var mı?» diye sordu. Osman: «Hayır, yok.» deyince: «Kısa kes ve geri dön.» dedi, Osman da: «Pekiyi.» diyerek karşılıkta bulundu.

Muhammed Mansûr gelmeden önce Basra'dan çıkıp gitti, Mansûr da geri döndü. Abdullah'ın oğulları Muhammed ile İbrâhim çok korktular, tâ Aden'e, sonra da sırasıyla Sind'e, Kûfe'ye ve Medîne'ye gittiler.

Mansûr 140 yılında hacc yaptı ve Ebû Tâlib ailesine bol miktarda mal dağıttı. Muhammed ve İbrâhim bu sırada ortaya çıkmadılar. Mansûr babaları Abdullah'a bunları sordu, o da: «Onlar hakkında bilgim yok.» diye cevap verdi ve sert bir şekilde atıştılar. Ebû Ca'fer Abdullah'ı haram süt emmekle itham etti, sonunda da: «Anneni şöyle şöyle emesin.» dedi. Abdullah: «Sen beni hangi annenin haram sütünü emmekle itham ediyorsun? Rasûlüllah'ın kızı Fâtıma'nın mı, Hüseyin b. Ali'nin kızı Fâtıma'nın mı, Talha'nın kızı Ümmü İshâk'ın mı, yoksa Hatîce binti Huveylid'in mi?» dedi. Ebû Ca'fer: «Hiç birisininki ile değil, Kasâme b. Züheyr'in kızı Harbâ'nın sütünü emmekle.» dedi. (Bu Tay kabilesinden bir kadındır.) Bunun üzerine Müseyyib b. Züheyr: «Ey Müminlerin emîri! Bırak beni şu kötü kadının oğlunun boynunu vurayım.» dedi. Ziyâd b. Abdullah ayağa kalkarak üstlüğünü onun üzerine attı ve: «Ey Müminlerin emîri! Onu bana bırak, oğullarının nerede olduğunu ben ortaya çıkarayım.» dedi ve onu Müseyyib'in elinden kurtardı.

Abdullah'ın oğulları Muhammed ile İbrâhim, Mansûr'un 140 yılında hacc yaptığı esnâda Medîne'den çıkıp kayboldular. Mansûr yukarıda anlatıldığı gibi, haccını yaptı. Muhammed ve taraftarları bilâhare Mekke'de toplanarak Mansûr'a hücum etmek istediler. Eşter Abdullah b. Muhammed onlara: «Sizin için Mansûr'u öldüreyim.» dedi. Muhammed: «Hayır! Vallahi, onu itaate davet etmeden hücum edip öldürmem.» diye karşılık verdi. Böylece üzerinde fikir birliği yaptıkları hususta andlaşmayı bozmuş oldular. Mansûr'un komutanlarından Ebû'l-Asâkir diye bilinen Horasânlı Hâlid b. Hassân bin kişi ile onlara iltihak etti, Haber Mansûr'a ulaşınca Hâlid geri istenildi, ancak muvaffak olunamadı, Mansûr Hâlid'in taraftarlarını yenerek hepsini öldürdü, komutan Hâlid ise Muhammed b. Abdullah b. Muhammed'e iltihak etti.

Bundan sonra Mansûr Ziyâd b. Abdullah'ı Muhammed ile İbrâhim aleyhine kışkırttı. Ziyâd Muhammed'i yakalayacağını garanti etti ve bu hususta söz verdi. Kendisine Muhammed'in bu sırada Medîne'ye geldiği haberi ulaştı. Ona nazikce devrandı ve halka göründüğünde bir şey yaptırmayacağına dair teminat verdi. Muhammed de halkın huzuruna çıkma hususunda Ziyâd'a söz verdi. Ziyâd akşamleyin bineğine bindi ve Muhammed ile öğle pazarında buluşmak üzere sözleşti.

Muhammed bineğine binince halk: «Ey Medîneliler! Mehdî geliyor, Mehdî geliyor!» diye bağrıştılar. Bunun üzerine Muhammed ile Ziyâd

durdu. Ziyâd: «Ey insanlar! Bu Muhammed b. Abdullah b. Hasan'dır.» dedi, daha sonra da Muhammed'e: «Dilediğin bir yere git.» dedi, bunun üzerine Muhammed kayboldu.

Mansûr olanları duyunca 141 yılının cemâziyülâhir ayında Ebû'l-Ezher'i Medîne'ye gönderdi, Ziyâd ve taraftarlarını yakalayarak kendisine getirmesini, Medîne'ye de Abdülaziz b. Muttalib'i vali yapmasını emretti. Ebû'l-Ezher Medîne'ye gelerek Mansûr'un dediklerini yerine getirdi, yani Ziyâd ve taraftarlarını yakalayarak Mansûr'a götürdü. Ziyâd Medîne beytülmâlinde seksen bin dinar bıraktı. Mansûr Ziyâd ve taraftarlarını hapsetti ve bundan sonra da ihsanda bulundu.

Mansûr Medîne'ye Muhammed b. Hâlid b. Abdullah el- Kasrî'yi vali yaptı ve kendisinden Muhammed b. Abdullah'ı istedi, Muhammed'in yakalanması için de kesenin ağzını açtı. Muhammed b. Halid 141 yılının recep ayında Medîne'ye geldi, mal toplayarak Muhammed'in yakalanması için çok para ayırdı. Ebû Ca'fer Muhammed b. Hâlid'i yavaş buldu ve onu bu hususta suçladı. Medîne'nin ve vadinin aranması hususunda emir verdi, bunun üzerine Muhammed b. Hâlid bütün evleri aradı, ancak Muhammed'i bulamadı.

Mansûr harcanan paraya rağmen Muhammed'in bulunamadığını görünce Muhammed b. Abdullah ve kardeşi hakkında Ebû'l-Alâ' ile istişare etti. Ebû'l-Alâ' kendisine: «Senin Medîne'ye Zübeyr veya Talha'nın çocuklarından birisini vali tayin ettiğini biliyorum. Bunlar kin ve intikam içinde Muhammed ve kardeşini arıyorlar.» dedi. Mansûr: «Allah senin hayrını versin: Ne kadar iyi düşüncen var. Vallahi, senin saydıkların benim için bilinmeyen şeyler değil, fakat ben ne benim düşmanlığım, ne de onların düşmanlıkları sebebiyle amcamın oğulları ve ailemden hiç bir kimseden intikam almamağa Allah'a söz veriyorum.» diyerek karşılıkta bulundu ve: «Fakat ben onların üzerine söylediklerini yapmaları için Arabın hırsızını gönderiyorum.» diye ekledi.

Mansûr Yezîd b. Yezîd es-Sülemî ile de istişare ederek: «Bana Kays'tan fakir bir genci göster, kendisini zengin yapacağım ve İbnü'l-Kasrî'den valiliği alarak ona vereceğim.» dedi. es-Sülemî'nin: «Bu kişi Riyâh b. Osman b. Hayyân el-Mürrî'dir.» demesi üzerine de Riyâh'ı 144 yılının ramazan ayında Medîne'ye vali yaptı.

Bir rivayete göre, Riyâh Mansûr'a kendisini Medîne'ye vali tayin etmesi hâlinde Abdullah'ın oğulları Muhammed ile İbrâhim'i yakalayacağına garanti vermiş, bunun üzerine de Mansûr Riyâh'ı Medîne valisi yapmıştı. Riyâh Medîne'ye vardı. Valilerin konakladığı Mervân'ın evine varınca Ebû Bahterî adındaki hâcibe: «Burası Mervân'ın evi mi?» diye

sordu, o da: «Evet.» diye cevap verdi. Riyâh bunun üzerine: «Fakat orası göçebelerin yeridir. Biz oradan ilk göç edenleriz.» dedi. İnsanlar kendisinin yanından uzaklaşınca Riyâh hâcibe: «Ey Ebû'l-Bahterî! Elimi tut, birlikte şu şeyhin, yâni Abdullah b. Hasan'ın yanına gidelim.» dedi. Bunun üzerine ikisi beraberce Abdullah'ın yanına girdiler. Riyâh: «Ey Şeyh! Vallahi, Müminlerin emîri beni ne yakınlarına acısın diye, ne de kendisinden önce geçenler için gönderdi. Ziyâd ve İbnü'l-Kasrî ile oynadığın gibi benimle oynama. Allah'a and olsun, ya oğulların Muhammed ile İbhâhim'i getirirsin, veya seni öldüreceğim.» dedi. Bunun üzerine Abdullah başını kaldırdı: «Peki.» dedikten sonra: «Fakat Allah'a and olsun ki, sen Kays kabilesi içinde tıpkı bir koyun gibi boğazlanan ak doğan yavrususun.» diye ekledi.

Ebû'l-Bahterî şöyle diyor:

Riyâh daha sonra dönüp gitti. Vallahi, elimi öyle bir yakaladı ki onunkinin soğukluğunu duydum, ayakları da konuşmasının sertliğinden dolayı yerde izler bıraktı. Abdullah'a Riyâh'ın gizli şeyleri bildiğini söyledim, o ise cevaben: «Yazıklar olsun sana! Allah'a and olsun ki o yalnızca duyduklarını söyledi.» dedi ve sonra koyunun boğazlandığı gibi boğazlandı.

Riyâh daha sonra Kasrî'yi çağırarak ona topladığı malları sordu, dövdükten sonra da hapsetti. Daha sonra da kâtibi Rizâm'ı yakaladı, sorguya çektikten sonra daha büyük bir ceza verdi. Ondan Muhammed b. Hâlid için toplanan malların neler olduğunu kendisine bildirmesini istedi, ancak Rizâm cevap vermedi. İşkenceyi artırınca gerekli açıklamada bulundu. Riyâh: «Halk toplandığı zaman Muhammed b. Hâlid'den şikâyetçi ol.» dedi, Rizâm da kabul ettiğini beyan etti. Halk toplanınca Rizâm getirildi ve: «Ey insanlar! Emîr benim İbn Hâlid'in aleyhinde bulunmamı emretti. Ben İbn Hâlid'e kendisini kurtarmak için mektup yazdım, sizi o mektupta olan her şeyin yalan olduğuna şahit tutuyoruz.» dedi. Bunun üzerine Riyâh, Rizâm'ın dövülmesini emretti ve yüz sopa vurularak hapishaneye gönderildi. Riyâh Muhammed'in yakalanmasına çok ehemmiyet verdi. Kendisine onun Cüheyne dağındaki Radvâ vadilerinden birinde olduğu ihbar edildi. Burası Yenbû' yöresinde idi. Yöneticisinden Muhammed'i istedi, ancak Muhammed yaya olarak kaçarak kurtuldu. Cariye'den olma, gizlendiği sırada doğan küçük bir oğlu vardı, bu çocuk dağdan düşerek parçalandı. Muhammed bununla ilgili olarak şu şiiri söyledi:

«Elbiseleri parçalandı, ağrıdan da feryat etti; demir gibi sert
taşların uçlarına çarparak her tarafı kan oldu.
Korku ürküttü onu ve musibete uğrattı; kılıçların vuruşmasından
savaşa dayanamayanın hali de böyle olur.

Ölüm rahatlık olmuştur onun için; o bütün kullar için gelip çatacak bir karardır.»

Bu ara Riyâh kayalık bir yerde dolaşırken Muhammed ile karşılaştı. Muhammed hemen orada bulunan bir kuyuya doğru yöneldi ve su çekmeğe başladı. Bunu gören Riyâh: «Allah canını alasıca, ne de güzel kulacı varmış!» dedi.

Hasan'ın Çocuklarının Hapsi

Daha önce Mansûr'un bunları hapsettiğini zikretmiştik. Bir rivayete göre de bunları Riyâh hapsetmiştir.

Ali b. Abdullah b. Muhammed b. Ömer b. Ali anlatır:

Biz Maksûre'de Riyâh'ın kapısında hazır bulunduk. Bir münâdi gelerek: «Burada Hüseyin soyundan olanlar gelip şuradan girsinler.» dedi, bunlar Maksûre'den girerek Mervân kapısından çıktılar. Daha sonra: «Hasan soyundan olanlar da bu kapıdan girsinler.» dedi, bunlar da Maksûre kapısından girdiler. Arkalarından hapishane bekçileri Mervân kapısından girdiler, pranga getirilmesini istediler ve hepsini prangaya vurup hapse attılar. Prangaya vurulanlar şunlardır: Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali, Hasan b. Hasan'ın oğulları Hasan ile İbrâhim, Ca'fer b. Hasan b. Hasan, Dâvud b. Hasan b. Hasan'ın oğulları Süleyman ile Abdullah, Benî İbrâhim b. Hasan b. Hasan ailesinden Muhammed, İsmail ve İshâk, Abbâs b. Hasan b. Hasan b. Ali, Mûsâ b. Abdullah b. Hasan b. Hasan.

Riyâh bunları hapsettiğinde içlerinde Ali b. Hasan b. Hasan b. Ali el-Âbid yoktu. Ertesi gün olunca elbisesine bürünmüş bir adam geldi, Riyâh ona: «Ne istiyorsun?» diye sordu. Adam: «Ailem fertleri ile birlikte hapsedilmeye geldim, ben Ali b. Hasan b. Hasan'ım.» dedi. Bunun üzerine Riyâh onu da hapsetti.

Muhammed oğlu Ali'yi kendisi için propoganda yapmak üzere Mısır'a göndermişti. Bu haber Mısır valisine ulaştığında ona: «Ali sana saldırmak ve taraftarları ile birlikte kıyam için geldi.» denildi. Bunun üzerine Mısır valisi Ali'yi yakalayıp Mansûr'a gönderdi. Ali her şeyi itiraf etti ve babasının taraftarlarının tek tek adlarını söyledi. Bunlar içinde Abdurrahman b. Ebî'l-Mevlâ ile Ebû Hubeyr de vardı. Mansûr bunların ikisini dövdü, Ali'yi de hapse attırdı. Ali ölünceye kadar hapiste kaldı.

Mansûr Riyâh'a onlarla birlikte "ed-Dîbâc" diye bilinen Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Osman b. Affân'ın da hapsedilmesi için mektup yazdı. Muhammed b. Abdullah, Abdullah b. Hasan b. Hasan'ın kar-

deşi idi. Bunun üzerine Riyâh Muhammed b. Abdullah'ı da onlarla birlikte yakaladı.

Bir rivayete göre Mansûr sadece Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali'yi hapsedip aç susuz bırakmış, Hasan'ın diğer çocuklarını ise serbest bırakmıştı. Kardeşi Abdullah'a üzüldüğünden Hasan b. Hasan b. Hasan'ın benzi solmuştu. Mansûr: «Susuzluk ona ne yaptı?» diyordu. Hasan b. Hasan b. Hasan, İbrâhim b. Hasan develerini yemlerken ona uğradı ve: «Abdullah hapiste iken sen develerini mi yemliyorsun, ey çocuk, çöz o develeri.» dedi. İbrâhim de develerin iplerini çözüp serbest bıraktı ve arkasından bağırdı. Daha sonra bu develerden hiç birisi bulunamadı.»

Abdullah b. Hasan'ın hapsi uzayınca Abdülaziz b. Said Mansûr'a: «Hasan'ın oğulları serbest iken Muhammed ile İbrâhim'in çıkacağını mı zannediyorsun? And olsun ki, onlardan her biri için insanların kalbinde arslan korkusu vardır.» dedi. Bu sözler Hasan soyundan olan diğerlerinin hapsedilmelerinin sebebi oldu.

Hasan'ın Çocuklarının Irak'a Nakilleri

Mansûr 144 yılında hacc yapınca Muhammed b. İmrân b. İbrâhim b. Muhammed b. Talha ile Mâlik b. Enes'i Hasan'ın çocuklarına gönderdi. Onlar bu sırada hapishanede idiler. Mansûr Hasan'ın çocuklarından Abdullah'ın oğulları Muhammed ile İbrâhim'i kendisine vermelerini istiyordu. Muhammed b. İmrân ile Mâlik b. Enes yanlarına girdiler. Bu sırada Abdullah namaz kılıyordu. Mektubu tebliğ ettiler. Abdullah'ın kardeşi Hasan b. Hasan: «Başımıza gelenler o uğursuz kadının iki oğlu yüzündendir. Allah'a and olsun ki, bu olanlar bizim görüşümüz yüzünden olmadığı gibi bizden bir grubun görüşü yüzünden de değildir. Ancak bizim bu konuda belirli bir düşüncemiz var.» dediler. Bunun üzerine kardeşi İbrâhim ona: «Neden kardeşini oğulları için ve kardeşinin oğlunu da annesi için üzüyorsun?» dedi. Abdullah namazı bitirince mektubu ona verdiler. O da: «Hayır, vallahi ben size bir kelime ile bile cevap vermem, eğer bana izin verilmesini uygun görürse,onunla görüşün bu izni versin.» dedi. Muhammed b. İmrân ile Enes b. Mâlik geri döndüler ve durumu Mansûr'a tebliğ ettiler. Mansûr: «O beni büyülemek istiyor; hayır, vallahi, iki oğlunu getirmedikçe onu gözüm görmesin.» dedi.

Abdullah Mansûr fikrinden vaz geçinceye kadar hiç bir kimseye bir şey demedi.

Mansûr daha sonra yoluna devam etti, hacc yapıp dönünce Medîne'ye girmeyerek er-Rebeze'ye yöneldi. Riyâh da yanına geldi. Onu Medîne'ye gönderdi ve Hasan'ın çocukları ile onların ana tarafından kar-

deşleri Muhammed b. Amr b. Osman'ı getirmesi için emir verdi. Riyâh Medîne'ye geri geldi, Hasan'ın çocukları ile Muhammed b. Amr'ı yakalayarak onları er-Rebeze'ye götürdü. Bunlar ayaklarından ve boyunlarından bağlanmışlardı ve Riyâh bunları şiltesiz semer üzerine bindirmişti. Medîne'den çıkardığında Ca'fer b. Muhammed bir perdenin arkasında duruyordu. Riyâh'ı ve götürdüklerini görüyor, fakat onlar kendisini görmüyorlardı. Burada ağlamağa başladı, göz yaşları sakalını ıslatmıştı. Allah'a dua etti ve: «And olsun, Allah bundan sonra haremeynini korumaz.» dedi.

Bunlar giderlerken Abdullah'ın oğulları Muhammed ile İbrâhim, a'râbî kılığında babalarına gelip isyan için izin istediler. Babaları: «Acele etmeyin.» dedi ve: «Ebû Ca'fer sizin şerefli bir şekilde yaşamamanıza muktedir olsa bile şerefli olarak ölmenize mani olamayacaktır.» diye ekledi.

Hasan'ın çocukları er-Rebeze'ye varınca Muhammed b. Abdullah el-Osmânî üzerinde bir gömlek ve ince bir izar (belden aşağı giyilen elbise) ile Mansûr'un yanına getirildi. Önünde durunca Mansûr: «Demek sen ha ey deyyûs.» dedi. Muhammed: «Süphanellah! Sen beni küçükken söylediklerinin dışında başka türlü tanırdın.» diye karşılık verdi. Mansûr bunun üzerine: «Kızın İbrâhim b. Abdullah b. Hasan'ın hanımı olmasına rağmen kimden hamile kaldı? Sen beni aldatmayacağına, düşmanıma yardım etmeyeceğine söz vermiştin, daha sonra ise gördüğün gibi kocası ortada olmadığı halde kızın hamile. İşte bu yüzden hem hânizsin (yeminini bozduğun için keffarete borçlu oldun) hem de deyyûssun. And olsun seni recmedeceğim.» dedi. Muhammed onun bu sözlerine de: «Eğer seni düşündüğüm gibi aldattıysam hânizim. Kızım konusundaki iftirana gelince; Allah ona Rasûlüllah'ın velâdeti sebebiyle ikramda bulunmuştur. Benim zannıma göre bilinmeyen bir zamanda kocası ile münasebette bulunmuştur.» diyerek karşılık verdi. Mansûr onun bu sözlerine çok kızdı ve izârının parçalanmasını emretti. (Hikâye edildiğine göre, elbisesi yırtılınca Muhammed'in avret yeri açıldı.) Ardından yüz elli sopa vurulmasını emretti. Bunların hepsi Mansûr'un iftirası yüzünden oldu. Muhammed bu sopaların hiç birisine aldırmadı, ancak sopalardan birisi yüzüne isabet edince: «Yazıklar olsun, sana! Yüzüme vurma, çünkü yüze vurmayı Rasûlüllah yasaklamıştır.» dedi. Bunun üzerine Mansûr iyice kızdı ve cellâda: «Başına vur.» dedi. Cellâd Muhammed'in başına otuz sopa vurdu. Bunlardan birisi bir gözüne isabet etti, gözü akmağa başladı. Muhammed daha sonra dayak yediği yerden çıkarıldı. Dövülmekten dolayı bir zenci gibi her yanı kararmıştı. Muhammed fizik bakımından çok güzel bir kişi idi. Bu yüzden kendisine "ed-Dîbâc" (İpek kumaş) denilmişti.

Muhammed buradan çıplak olarak çıkarılınca bir azatlısı üzerine atılıp: «Ridâmı üzerine atabilir miyim?» dedi. Muhammed: «En hayırlı şeyi yapmış olursun.» diye cevap verdi ve: «And olsun ki, izarımın (elbisemin) ince olması bana dövülmekten daha ağır geldi.» diye ekledi.

Mansûr'un Muhammed'i yakalamasının sebebi şudur:

Riyâh Mansûr'a: «Ey Müminlerin emîri! Horasân ehli senin taraftarın, Iraklılar ise Ebû Talip ailesinin taraftarları; Şâmlılara gelince, and olsun ki, onların yanındaki bütün Ali'ler kâfirdir.» dedi. Muhammed b. Abdullah el-Osmânî: «Eğer Şâmlıları davet ederse hepsi ona itaat eder.» dedi. Bu sözler Mansûr'un kalbinde yer etti. Bu yüzden Mansûr'un emri üzerine Muhammed onlarla birlikte yakalandı. Mansûr, Muhammed hakkında daha önce iyi kanaate sahipti.

Daha sonra Ebû Avn, Mansûr'a: «Horasân ahalisi beni bilmemezlikten geliyorlar, Muhammed b. Abdullah'ın davranışları ise onların hoşuna gidiyor.» dedi. Bunun üzerine Mansûr'un emri ile Muhammed b. Abdullah öldürüldü. Mansûr, Muhammed'in başını Horasân'a gönderdi, onunla birlikte başın Muhammed b. Abdullah'a ait olduğuna ve annesinin Rasûlüllah'ın kızı Fâtıma olduğuna yemin eden kişiler de gönderdi. Muhammed öldürülünce, kardeşi Abdullah b. Hasan: «Biz Allahımız ve elbette O'na döneceğiz, biz iktidarında her ne kadar ona güvendiysek de, o bizim sultanımızı öldürdü.» dedi.

Daha sonra Mansûr bunları yakalayarak er-Rebeze'den götürdü. Yanlarına katır üzerinde uğradığında Abdullah b. Hasan kendisine: «Ey Ebû Ca'fer! Biz esirlerinize Bedir Savaşında bu şekilde davranmadık.» dedi. Bunun üzerine Mansûr ona hakaret etti ve ağır sözler söyledikten sonra oradan ayrılıp gitti. Bunlar Kûfe'ye gelince Abdullah yanındakilere: «Bu şehirde bu şakiye mani olacak birisini biliyor musunuz?» diye sordu. Bunun üzerine kardeşinin oğulları Hasan ve Ali kılıçlı olarak geldiler ve: «Ey Rasûlüllah'ın oğlu! Bize istediğin şeyi emret.» dediler. Abdullah bu iki kişiye: «Siz aleyhinize hükmettiniz, sizi bunlardan hiç bir şey uzak bırakamaz.» dedi, Hasan ve Ali de bunun üzerine dönüp gittiler.

Daha sonra Mansûr bunları Kûfe'nin doğusunda İbn Hübeyre'nin sarayına bıraktı, Muhammed b. İbrâhim b. Hasan'ı getirtti. Bu şahıs çok yakışıklı idi. Ona: «Sen en küçük ed-dibâcesin (ipek kumaş), değil mi?» dedi. O da: «Evet.» diye cevap verdi. Mansûr bunun üzerine: «Seni hiç bir kimseyi öldürmediğim bir şekilde öldüreceğim.» dedi. Daha sonra emri üzerine Muhammed b. İbrâhim'in üzerine diri diri bir sütun yapıldı ve sütunun altında öldü.

İbrâhim b. Hasan onlardan ilk ölen kişi idi. Bundan sonra Abdullah b. Hasan öldürüldü ve öldüğü yerin yakınına gömüldü. Onun kabri tahmin edilen yerde değilse bile yakınındadır.

Bir rivayete göre Mansûr'un emri üzerine öldürüldüler, başka bir rivayete göre ise zehirletildiler. Bir rivayete göre de Mansûr Abdullah'a birini gönderip oğlu Muhammed'in isyan ettiğini ve öldürüldüğünü duyurmuş, Abdullah da üzüntüden kalbi durarak ölmüştü. Doğrusunu Allah bilir.

Hasan'ın soyundan sadece Dâvud b. Hasan b. Hasan b. Ali'nin oğulları Süleyman ile Abdullah, İbrâhim b. Hasan'ın oğulları İshâk ile İsmâil, ve Ca'fer b. Hasan kurtuldular. Böylece Hasan Soyunun hilâfet istekleri son bulmuş oldu.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Mekke'de vali olarak Serî b. Abdullah, Medîne'de Riyâh b. Osman, Kûfe'de İsâ b. Mûsâ, Basra'da Süfyân b. Muâviye, Mısır'da Yezîd b. Hâtem b. Kuteybe b. Mühelleb b. Ebî Sufre vardı. Yezîd b. Sâbit Yezîd b. Hâtem'i övmüş, Yezîd b. Üseyd es-Sülemî'yi ise şu beytinde hicvetmiştir:

«Çağrılma açısından iki Yezîd arasında fark vardır; bunlar
Süleym kabilesine mensup Yezîd ile Ağarr b. Hâtem'dir.»

Bu hususta bir çok beyit vardır. Bu beyitlerde Yezîd b. Hâtem çok övülmüştür.

Bu yılda Benû Amr'dan Hişâm b. Uzre el-Fihrî ile Yûsuf b. Abdurrahman el-Fihrî, Tulaytula'da Abdurrahman el-Emevî'ye karşı isyan ettiler. Abdurrahman Hişâm üzerine yürüdü ve onu kuşattı. Hişâm muhasaraya dayanamayınca sulhü kabul etti ve oğlu Eflah'ı Abdurrahman'a rehin olarak verdi, Abdurrahman da Eflah'ı alarak Kurtuba'ya döndü. Daha sonra Hişâm yaptığı anlaşmadan geri dönüp Abdurrahman'a karşı isyan etti, bunun üzerine de Abdurrahman yeniden Hişâm'ın üzerine geldi ve muhasara altına alarak mancınıklar dikti. Ancak surlar çok dayanıklı olduğundan bunlar tesirli olamadı. Abdurrahman sonra Hişâm'ın oğlu Eflah'ı öldürdü ve başını mancınıkla attı ise de Hişâm'ı yenemedi ve Kurtuba'ya dönmek zorunda kaldı.

Bu yılda Abdullah b. Şübrüme, zahid birisi olan Amr b. Ubeyd el-Mu'tezilî, Sehl b. Hanzala'nın azatlısı Büreyd b. Ebî Meryem, Zührî'nin arkadaşı Ukayl b. Hâlid el-Eylî, (Bu kişi Mısır'da ansızın ölmüştür.) Muhammed b. Amr b. Ukbe b. Vakkâs el-Leysî, Ebû'l-Hasan el-Medenî, Hâşim b. Hâşim b. Utbe b. Ebî Vakkâs el-Medenî öldüler.

HİCRET'İN YÜZ KIRK BEŞİNCİ (M. 762-763) YILI OLAYLARI

Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın Ortaya Çıkışı

Bu yılın cemaziyülâhir ayının son ikinci gecesinde Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Talib ortaya çıktı. Onun ortaya çıkışı hakkında aynı yılın ramazan ayının 14. günü rivayeti de vardır. Muhammed hakkındaki haberleri, taraftarları ve Mansûr'un onları Irak'a nakli hakkındaki bilgileri daha önce verdik.

Mansûr onları Irak'a nakledince Riyâh'ı da Medîne'ye vali olarak gönderdi. Riyâh Muhammed'in yakalanması konusunda ısrar gösterdi. Muhammed bu yüzden iyice sıkıştı, hatta oğlu düşerek öldü. Bir gün taraftarlarının su aldığı Medîne'deki bir kuyuya yaklaşarak içine atladı ve boğazına kadar suya battı. Vücudu iri olduğu için suda gizlenemiyordu. Muhammed'in bir ahırda olduğu haberi Riyâh'a ulaşınca ordusunu da alarak bulunduğu yere geldi. Muhammed, onun geldiği güzergâhtan uzaklaşarak Cüheyne'nin evine gizlendi. Böylece Riyâh Muhammed'i göremedi ve Mervân'ın evine geri döndü.

Riyâh'a Muhammed'i haber veren Süleyman b. Abdullah b. Ebî Sebre idi.

Arama hususunda iyice ısrar gösterilince Muhammed, kardeşi İbrâhim ile sözleştiği vakitten daha önce ortaya çıktı. (Bir rivayete göre ise, Muhammed, kardeşi ile sözleştiği vakitte ortaya çıkmıştır), fakat kardeşi İbrâhim kendisine katılan el-Cüderî yüzünden geç kaldı. Ubeydullah b. Amr b. Ebî Zi'b ile Abdülhamîd b. Ca'fer, Muhammed b. Abdullah'a: «Ortaya çıkmak için ne bekliyorsun? And olsun ki, bu ümmetin başına senden daha korkağı gelmedi. Yalnız başına da olsan ortaya çık.» dediler. Muhammed de bu sözlerle kamçılanmış oldu.

Muhammed'in gece isyan ettiği haberi Riyâh'a ulaştı, bunun üzerine Medîne kadısı Muhammed b. İmrân b. İbrâhim b. Muhammed ile Abbâs b. Abdullah b. Hâris b. Abbâs ve diğer kişileri topladı, uzun süre sus-

tuktan sonra onlara: «Ey Medîne halkı! Muhammed aranızda olduğu halde Müminlerin emîri şark ve garbın her yerinde onu arıyor. And olsun ki, eğer o isyana kalkışırsa hepinizi öldürürüm.» dedi. Riyâh, Muhammed b. İmrân'a: «Sen Müminlerin emîrinin kadısısın, yakınlarını çağır ve Zühreoğullarına toplamaları için haber gönder.» dedi. Muhammed b. İmrân haber gönderince Zühreoğullarının çoğu geldi ve Muhammed bunları kapıya oturttu. Yine haber göndererek Alevîler ve başkalarından bir grup insanın gelmesini sağladı. Bunlar içinde Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin, Hüseyin b. Ali b. Hüseyin b. Ali, Hasan b. Ali b. Hasan b. Ali b. Hüseyin b. Ali ile Kureyş'ten bir grup insan vardı Bunlar içinde de İsmail b. Eyyûb b. Selime b. Abdullah b. Velîd b. Muğire ile oğlu Abdullah bulunuyordu.

Bunlar Riyâh'ın yanında iken Muhammed ortaya çıktı. Tekbir sesleri duydular. İbn Müslim b. Ukbe el-Mürrî: «Bu adamlarla ilgili olarak dediklerime kulak ver ve onları öldür.» diye bağırdı. Hüseyin b. Ali b. Hüseyin b. Ali de: «Vallahi, bu seni ilgilendirmez; bize düşen halifeye itaat etmektir.» dedi.

Muhammed, Mesâr'dan yüz elli kişi ile yola çıktı, Selemeoğulları içinden bunlarla selâmetle geldi ve hapishaneye giderek kapısını kırıp orada bulunanları çıkardı. Hapishaneden çıkardıklarının içinde Muhammed b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî, Nüzeyr b. Yezîd'in kardeşinin oğlu ve Rizâm da vardı. Havvât b. Bükeyr b. Havvât b. Cübeyr'i yayaların başına getirdi. Havvât Dârü'l-İmâre'ye gelerek arkadaşlarına: «Onlar sizin canınıza kasdetmedikçe siz onları öldürmeyiniz.» dedi.

Riyâh onlara boyun eğmedi. Muhammed ve adamları Maksûre kapısından içeri girerek Riyâh'ı, kardeşi Abbâs'ı ve İbn Müslim b. Ukbe el-Mürrî'yi esir alarak bunları Dâru'l-İmâre'ye hapsettiler. Muhammed daha sonra Mescide giderek minbere çıktı, Allah'a hamd ve sena ettikten sonra: «Bu, sizin de bildiğiniz gibi Kubbetü'l-Hadrâ'yı Allah'ın hükümranlığına karşı koymak ve Kâbe'nin kadrini küçültmek için inşa eden Allah düşmanı Ebû Ca'fer'in işidir; ne var ki Allah Firavun'un canını **"Ben sizin en yüce rabbinizim"** dediğinde almıştır. Bu dini idare etmeğe en lâyık olanlar Muhâcir ve Ensâr'ın çocuklarıdır. Allah'ım! Mansûr ve taraftarları senin haramını helâl, helâlini de haram kıldılar. Senin korkuttuklarına emân verdiler, emin kıldıklarını da korkuttular. Allah'ım! Onları teker teker kahret. Ey insanlar! And olsun ki, kuvvetliyken aranızdan çıkıp isyan etmedim, kendimi sizin için ortaya attım. And olsun ki, Allah'a ibadet olunan Mısır toprağında bana bey'at alındığı halde buraya geldim.» dedi.

Mansûr Muhammed'e komutanlarının ağzından bir mektup yazdı. Bu mektupta komutanları Muhammed'i ortaya atılmağa çağırıyorlar ve kendilerinin de onunla birlikte olacaklarını söylüyorlardı, çünkü Muhammed: «Eğer ordu komutanları ile buluşursak onlar bizim tarafımıza geçecekler.» demişti. Muhammed Medine'yi ele geçirerek buraya Osman b. Muhammed b. Hâlid b. ez-Zübeyr'i vali tayin etmiş, Abdülaziz b. Muttalib b. Abdullah el-Mahzûmî'yi Medine kadılığına, Abdülaziz ed-Dirâverdî'yi cephaneliğin başına, Ebûl'l-Kalemmes Osman b. Ubeydullah b. Ömer b. Hattâb'ı güvenlik teşkilatının başına, Abdullah b. Ca'fer b. Abdurrahman b. Misver b. Mahremeyi ise Dîvânü'l-Atâ'nın başına getirmişti. Bir rivayete göre güvenlik teşkilatının başına Abdülhamîd b. Ca'fer'i getirmiş, ancak sonra bu görevden azletmiştir.

Muhammed, Muhammed b. Abdülaziz'e haber göndererek: «Bize yardım edeceğini ve yanımızda yer alacağını zannediyordum.» dedi. Bunun üzerine Muhammed b. Abdülaziz, Muhammed'den mazeretinin kabülünü istedi ve dediğini yapacağını bildirdi, sonra da ondan gizlice ayrılarak Mekke'ye gitti. Bir grup insan hariç herkes Muhammed'e katıldı. Katılmayanlar içinde Dahhâk b. Osman b. Abdullah b. Hâlid b. Hizâm, Abdullah b. Münzir b. Mugîre b. Abdullah b. Hâlid, Ebû Selime b. Ubeydullah b. Ubeydullah b. Ömer, Habîb b. Sâbit b. Abdullah b. Zübeyr de vardı.

Medîneliler Muhammed ile birlikte olup isyan hususunda Mâlik b. Enes'ten fetva istediler ve: «Bizim Ebû Ca'fer'e bey'atimiz var.» dediler. İmam Mâlik onlara: «Siz zorlanarak ona bey'at ettiniz, zorlananın yemini yemin olmaz.» dedi. Bunun üzerine halk süratle Muhammed'e yöneldi, Mâlik ise evde kaldı.

Muhammed devrin büyük şeyhi İsmâil b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib'e gitti ve onu kendisine bey'at etmeğe çağırdı. İsmâil, Muhammed'e: «Ey kardeşimin oğlu! Sen öldürüleceksin, ben sana nasıl bey'at edeyim.» dedi. Bunun üzerine ondan uzaklaştı.

Muâviye b. Abdullah b. Ca'feroğulları süratle Muhammed'e koştular. Bunun üzerine Hammâde binti Muâviye, İsmâil b. Abdullah'a gelerek: «Ey amca! Kardeşlerim dayılarının oğullarına katılmakta sürat gösteriyorlar. Eğer sen böyle konuşursan halkı ondan uzaklaştırırsın, bu yüzden de dayımın oğlu ve kardeşlerim öldürülür.» dedi. İsmâil görüşünde ısrar ederek halkı Muhammed'e itaatten vazgeçirmeğe devam etti. Denildiğine göre bu yüzden Hammâde düşmanlık ederek onu öldürtmüştür. Muhammed, İsmâil'in cenaze namazını kıldırmak isteyince oğlu Abdullah buna engel olmuş ve: «Babamın öldürülmesini emrettin, şimdi ise

namazını kıldırmak istiyorsun.» demiştir. Ancak emniyet görevlileri Abdullah'ı uzaklaştırmışlar, Muhammed de cenaze namazını kıldırmıştır.

Muhammed ortaya çıktığında, Muhammed b. Hâlid el-Kasrî Medîne'de Riyâh'ın hapishanesinde idi, Muhammed onu serbest bıraktı. İbn Hâlid şöyle dedi: «Muhammed davetini minberde açıklarken bu daveti işittiğimde: "Bu gerçek bir davettir, vallahi, ben bu hususta Allah için çalışacağım." dedim. Daha sonra da: "Ey Müminlerin emîri! Sen bu beldede isyan ettin, eğer bu şehrin geçitlerinden birisine bir kişi duracak olursa, şehir halkının tamamı açlık ve susuzluktan ölür. Benimle birlikte ona hücum et. Şehirde on geçit vardır. Ben bunların birinde dursam yüz bin kılıcın yaptığını yaparım." dedi; ancak Muhammed bunu kabul etmedi. Bu ara ben yanında iken Muhammed: "Biz Ebû'l-Hasîb'in hısımı İbn Ebî Ferve'nin yanında bulduğumuz hayırlı maldan daha güzelini hiç bir kimsenin yanında bulamadık.» dedi. Ebû Ferve bu malı daha önce yağmalamıştı. Ben: "Sana daha hayırlı mal göstermedim mi?" dedim. Mansûr'a mektup yazarak Muhammed'in adamlarının az olduğunu bildirdim, bunun üzerine Muhımmed beni yakalayıp hapsetti. Muhammed'in öldürülmesinden biraz sonra İsâ b. Mûsâ beni serbest bırakıncaya kadar hapiste kaldım.»

Üveys b. Ebî Serh el-Âmirî (Âmir b. Lüeyy) ailesinden Hüseyin b. Sahr adındaki biri, Muhammed ortaya çıkınca haberi Mansûr'a ulaştırmak üzere derhal yola çıktı, dokuz gün sonra yanına vardı. Medîne'ye gece gelmişti, kapılarında durarak içerdekiler kendisini tanımaları için bağırmağa başladı. Kim olduğu anlaşılınca içeri alındı. er-Rebî': «Bu saatte ne istiyorsun? Şu anda Müminlerin emîri uyuyor.» dedi. Üveys: «Mansûr'u mutlaka görmem lazım.» diye karşılık verdi. Rebî' Mansûr'un huzuruna girerek durumu haber verdi ve gelen kişinin kendisi ile yüz yüze görüşmek istediğini bildirdi. Mansûr da yanına gelmesi için izin verdi. Adam Mansûr'un huzuruna girdi ve: «Ey Müminlerin emîri! Muhammed b. Abdullah Medîne'de isyan etti.» dedi. Mansûr: «Eğer doğru söylüyorsan onu öldürürüm.» diye karşılıkta bulundu ve: «Yanında kimler var?» diye sordu. Üveys de Medîne'nin ileri gelenlerinden ve ailesinden Muhammed ile birlikte olanların adlarını tek tek söyledi. Mansûr bunun üzrine: «Onları görüp tanıdın mı?» dedi. Üveys bu sorusunu: «Onu yakından gördüm ve minberde otururken kendisi ile konuştum.» diyerek cevapladı. Ebû Ca'fer sonra onu bir eve aldı. Sabah olunca İsâ b. Mûsâ'nın Medîne'deki mallarını yöneten hizmetçisi Saîd b. Dînâr'a bir elçi gelerek Muhammed'in durumunu haber verdi. Daha sonra haber yayıldı. Bunun üzerine Mansûr, Üveys'i çıkardı ve: «İsyan eden kişileri senin ayaklarının altında çiğneteceğim ve seni zengin yapacağım.»

dedi, dokuz bin dirhem verilmesini, ayrıca her gece için de bin dirhem verilmesini emretti.

Mansûr Muhammed'den korkmuştu. Müneccim Hârisî, Mansûr'a: «Ey Müminlerin emiri! Seni tedirgin eden şey nedir? Allah'a and olsun ki, bütün yer yüzüne hakim olsa ancak doksan gün avakta kalabilir.» dedi.

Mansûr hapishanede olan amcası Abdullah b. Ali'ye haber göndererek: «Muhammed isyan etti, bu hususta bir görüşün varsa bize bildir.» dedi. Abdullah görüşüne itibar edilen kişiler arasında idi, Mansûr'a: «Kendisi hapishanede olanın fikirleri de muhbustur.» diye cevap gönderdi. Mansûr bunun üzerine Abdullah'a: «Eğer Muhammed gelerek kapımı çalsa ona kapımı açmam, ancak ben senin için ondan daha hayırlıyım. O senin ailenin en önde gelenidir.» diye yeniden haber gönderin. ce Abdullah Mansûr'a şu karşılığı verdi: «Devene binerek bir süre git, Kûfe'ye geldiğinde içlerine yerleş, çünkü bunlar onların taraftarları ve yardımcılarıdır. Daha sonra da silâhlarla gizlen, buradan her kim onların ileri gelenlerinden birisine giderse, veya onların ileri gelenlerinden birisinden gelirse boynunu vur. Rey'de bulunan Selm b. Kuteybe'nin yanına gelmesi için haber gönder. Ayrıca Şâmlılara mektup yazarak yeterli sayıda yürekli ve gözü pek kimseyi göndermelerini emret. Gelen askerlere bolca ihsanda bulun ve bunları Selm ile birlikte Muhammed'in üzerine gönder.» dedi. Mansûr da amcasının dediklerini aynen yaptı.

Bir rivayete göre, Mansûr Muhammed'in isyanı konusunda istişare etmek için kardeşleri ile Abdullah'a haber göndermiş, «Abdullah benim sizi kendisine gönderdiğimi bilmesin.» demişti. Bunlar yanına girdiğinde Abdullah: «Beni çoktan beri terk ettiğiniz halde şimdi böyle topluca gelişinizin sebebi nedir?» demiş, sonra aralarında şu konuşma geçmişti:

Kardeşleri:

— Biz Müminlerin emîrinden izin istedik, o da bize izin verdi.

Abdullah:

— Bu önemli değil. Ne istiyorsunuz?

Kardeşleri:

— Muhammed Abdullah'a isyan etti.

Abdullah:

— İbn Selâme (Mansûr)'nin ne yapabileceğini düşünüyorsunuz?

Kardeşleri:

— Vallahi bilmiyoruz.

Abdullah:

— Cimrilik onu mahvetti. Söyleyin ona, malları çıkararak askerlere versin. Eğer galip gelirse verdikleri çabucak geri gelir, mağlûp olacak olursa da ne dinarı kalır, ne de dirhemi.

Muhammed'in isyan haberi kendisine ulaştığında Mansûr Bağdad şehrinin planını kamışla belirlemişti. Yanında Abdullah b. Rebî' b. Ubeydullah b. el-Midâd olduğu halde Kûfe'ye gitti. Abdullah'a: «Muhammed Medîne'de isyan etti.» dedi. O da şu karşılıkta bulundu: «O hem kendisi helâk oldu, hem de başkalarını helâke sürükledi; çünkü askersiz ve teçhizatsız baş kaldırmıştı.»

Saîd b. Amr b. Ca'de el- Mahzûmî bana şunları anlattı:

Zâb savaşında Mervân ile birlikte bulunuyordum. Bana: «Benimle savaşan bu kişi kimdir?» diye sordu. «Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Abbâs.» diye cevap verdim. Sonra aramızda şöylece konuşmaya devam ettik:

Mervân:

— And olsun ki, Ali b. Ebi Talib'in onun yerinde savaşmasını isterdim. Ali'nin ve çocuklarının halifelikte hisseleri yoktur. O Benî Hâşim'den biridir ve Rasûlüllah'ın amcasının oğludur, Şâmlıların güç ve kuvveti onunla birliktedir. Ey İbn Ca'de! Sen Abdullah'ı ve Ubeydullah'ı veliaht tayin edip Ubeydullah'tan daha büyük olmasına rağmen Abdülmelik'i terk etmeme beni sevkeden şeyin ne olduğunu biliyor musun?

İbn Ca'de:

— Hayır, bilmiyorum.

Mervân:

— Halifeliği Abdullah ve Ubeydullah'a daha uygun buldum. Hilâfet Abdullah'a Abdülmelik'ten daha yakındır, bu yüzden onu veliaht tayin ettim. Mansûr bunların doğruluğu hakkında yemin etmesini istedi, o da yemin etti, bunun üzerine üzüntüsü kayboldu.

Muhammed'in ortaya çıktığı haberi Mansûr'a ulaşınca Ebû Eyyûb ve Abdülmelik'e: «Görüşü bizim görüşümüzle aynı olan birisini tanıyor musunuz?» diye sordu. «Kûfe'de Büdeyl b. Yahyâ var, Seffâh onunla müşavere ederdi.» diye cevap verdiler. Mansûr Büdeyl'e haber göndererek Muhammed'in ortaya çıkışını bildirdi. Büdeyl Mansûr'a: «Ehvâz'a

asker yığ.» diye haber gönderdi. Mansûr: «Muhammed Medîne'de zuhur etti.» deyince de: «Tamam, anladım; ancak Ehvâz Medîne'nin bir kapısıdır.» diye karşılık vermişti. İbrâhim Basra'da ortaya çıkınca Mansûr Büdeyl'e bu kez de İbrâhim'in Basra'da baş kaldırdığını söylemiş, bunun üzerine Büdeyl: «Orduları acele onun üzerine sevk et ve Ehvâz'ı ona kapat.» demişti.

Muhammed ortaya çıkınca Mansûr, Ca'fer b. Hanzala el-Behrânî ile de istişare etti. Ca'fer b. Hanzala ona: «Orduları Basra'ya gönder.» dedi. Mansûr bunun üzerine Ca'fer b. Hanzala'ya: «Sana haber gönderinceye kadar geri dur.» dedi. İbrâhim Basra'ya ulaşınca Mansûr Ca'fer'e haber göndermiş ve onun gelişini bildirmişti. Bunun üzerine Ca'fer: «Orduların hışmından korktum.» deyince Mansûr: «Basra'dan niçin korktun?» diye sormuş, Muhammed de: «Ehl-i harpten olmadıkları hâlde Medîne'de zuhur etti. Onlar kendileri için kıyam ettiklerini zannediyorlar. Kûfe ehli senin ayağının altındalar, Şâmlılar Ebû Talib ailesine düşmanlar, geriye ise sadece Basra kaldı.» diye karşılık vermişti.

Mansûr daha sonra Muhammed'e şu mektubu yazdı:

Bismillahirrahmanirrahim,

Allah ve peygamberine savaş açanların ve yer yüzünde boşgunculukla uğraşanların cezası öldürülmek, el ve ayakları kesilmek ya da yerlerinden sürülmektir. Bu onlara dünyada bir rezilliktir. Onlara ahirette büyük azap vardır. Ancak size yakalanmazdan önce tevbe edenler bunun dışındadırlar. Biliniz ki Allah, bağışlayıcı ve merhamet edicidir. (Mâide, 33-34). Sana bütün çocuklarına, kardeşlerine, ailene ve yakınlarına teminat vermem hususunda Allah'ın ahdi ve misakı ile Rasûlüllah'ın garantisi vardır. Elde ettiğin mallarla döktüğün kan konusunda seni hesaba çekmeyeceğim. Sana bir milyon dirhem ile istediğin ihtiyaçlarını veriyorum ve seni istediğin yerde yerleştireceğim. Ailenden hapishanede olanları serbest bırakacağım; sana gelip de bey'at edenlere, sana tabi olanlara, bir hususta dolayı emrine girenlere de emân vereceğim, onları asla sorumlu tutup cezalandırmayacağım. Eğer kendin için garanti almak istiyorsan, bana en çok sevdiğin kimseleri gönder, senin için emân alsınlar ve sözleşme yapsınlar. Selâm üzerine olsun.

Muhammed de ona cevap olarak şu mektubu yazdı:

Tâ, sîn, mîm. Bunlar apaçık kitabın ayetleridir. Ey Muhammed! İnanan bir millet için sana Mûsâ ve Firavun olayını olduğu gibi anlatacağız. Firavun memleketin başına geçti ve halkını gruplara ayırdı. İçlerinden bir topluluğu güçsüz bularak onların oğullarını boğazlıyor, kadınlarını sağ bırakıyordu, çünkü o bozguncunun biriydi. Biz memleket-

te güçsüz sayılanlara iyilikte bulunmak, onları önderler kılmak, varis yapmak, memlekete yerleştirmek; Firavun, Hâmân ve her ikisinin askerlerine çekinmekte oldukları şeyleri göstermek istiyorduk (Kasas, 28). Bana verdiğin emânı ben de sana veriyorum. Halifelik bizim hakkımızdır. Siz halifeliğin bize ait olduğunu iddia ettiniz, daha sonra onu bizden uzaklaştırarak kendiniz aldınız. Babamız Ali, vasî ve imamdı. Ali'nin çocukları sağ iken onun mirasına siz nasıl mirasçı olabilirsiniz? Bizim soyumuz, atalarımız, dayımız, babalarımızın ataları gibi hilâfeti hiç bir kimsenin istemediğini biliyorsunuz. Biz mel'unların, kovulanların ve İslâm'ı zorla kabul edenlerin çocukları değiliz. Benî Hâşim'den hiç birisi yakınlıkta bizim önümüze geçemez, faziletçe de bizden ileri olamamıştır. Bizler Rasûlüllah'ın annesinin oğullarıyız, Fâtıma Câhiliyye dönemindeki Amr'ın kızıdır. Fâtıma'nın kızının oğulları sizden önce Müslüman olmuşlardır. Allah bizi ve bizim için bazı şeyleri seçmiştir. Babamız Muhammed onların en faziletlisidir. Seleften İslâm'ı ilk kabul eden Hatice'dir. Çocuklardan cennet ehlinin efendileri Hasan ile Hüseyin'dir. Hâşim Ali'yi, Abdülmuttalib de Hasan'ı iki kez dünyaya getirdi. Rasûlüllah (s.a.v.) bana Hasan ve Hüseyin yönlerinden olmak üzere iki yönlü akrabadır. Ben Benî Hâşim'in nesep bakımından vasat olanı, babası bakımından ise en üstün olanıyım. Bende Acemlik kök salmadı. Benim hakkımda çocuklarımın anneleri çekişmeyeceklerdir. Allah Cahiliyye ve İslâm'da baba ve annelerimi üstün kaldı. Ben cennette derece bakımından insanların en üstünü olanının oğluyum. Eğer itaatım altına girer ve davetime uyarsan sana, malına ve her şeyine emân veririm, ancak Allah'ın koyduğu sınırlara tecavüz etmen, kul hakkı veya muâhidin hakkı müstesna... Ben bana gerekenleri biliyorum.

Ben halifeliğe senden daha lâyıkım ve ahde, vefaya çok dikkat ederim, çünkü sen daha önce hiçbir kimseye vermediğin emânı bana verdin. Sen bana hangi emânı veriyorsun? İbn Hübeyre'nin emânını mı, yoksa amcan Abdullah b. Ali'nin veya Ebû Müslim'in emânını mı?»

Mektup Mansûr'a varınca, Ebû Eyyûb el-Vernânî: «Bırak, cevabı ben vereyim.» dedi. Mansûr: «Hayır olmaz; o vakit sen bizi hasep (atalardan gelen şeref) ile çekişmeye sokmuş olursun, onu bana bırak.» dedi. Daha sonra şu mektubu yazdı:

«Bismillahirrahmanirrahim,

Sözlerin bana ulaştı, mektubunu okudum. Kadınların yakınlığı ile fazla övünecek olursan, ayak takımını yoldan çıkarmış olursun. Allah kaçünkü Allah amcayı baba mesabesinde kıldı ve Kitab'ında en yakın anneden önce babayla başladı. Eğer kadınları karabetlerinden dolayı tercih

etseydi, Âmine akrabalık bakımından en yakın, hak bakımından en büyük ve cennete ilk giren olurdu. Allah'ın kullarını tercihi, onların yapacaklarına ve onları seçişine göredir.»

Ebû Tâlib'in annesi Fâtıma'dan söylediklerine gelince: Allah onun çocuklarından —kız olsun, oğlan olsun— hiç birisine İslâm'ı nasip etmemiştir. Eğer bir kişi Peygamber'e yakınlığından dolayı Müslüman olsaydı Abdullah olur ve o, dünya ve ahirette insanların en hayırlısı olurdu. Ne var ki Allah İslâm'ı istediğine nasip etmiştir. Şöyle buyurmaktadır: **«Ey Muhammed! Sen sevdiğini doğru yola eriştiremezsin, ama Allah dilediğini doğru yola eriştirir. Doğru yola girecekleri en iyi o bilir.** (Kasas, 56). Allah (c.c.) Rasûlüllah'ı (s.a.v.) gönderdiğinde dört amcası vardı, şöyle buyurdu: **«Yakınlarını ve akrabalarını inzar et.** (Şuarâ, 214). Bu emir üzerine Peygamber amcalarını inzar etti ve onları İslâm'a çağırdı. Bunlardan ikisi bu çağrıya uydu, birisi benim babamdı. İkisi ise bu çağrıyı reddetti, bunlardan birisi ise senin baban idi. Allah (c.c.) onların ikisinin akrabalık bağlarını ortadan kaldırdı, ikisi ile Peygamber arasında yakınlık, zimmet ve miras tanımadı.

Sen kendinin cehennem ehlinden en hafif azap görecek olanın oğlu ve kötülerin hayırlısının oğlu olduğunu iddia ediyorsun. Allah'a küfrün küçüğü olmadığı gibi O'nun azabının da hafifi ve basiti yoktur. Kötülüğün de hayırlısı olamaz. Allah'a inanan kişiye cehennemle övünmek yakışmaz. Sen şu ayeti bilirsin: **«Haksızlık eden kimseler nasıl bir yıkılışla yıkılacaklarını anlayacaklardır.** (Şuarâ, 227).

Hasan'ın durumuna ve Abdülmuttalib'in onu iki kere meydana getirdiğine ve Peygamber (s.a.v.)'in de seni iki defa meydana getirdiğine gelince, bütün gelmişlerin ve gelecek olanların en hayırlısı olan Rasûlüllah'ı Hâşim bir kere meydana getirdiği gibi, Abdülmuttalib de onu bir kere meydana getirmiştir. Sen kendini anne ve baba bakımından Hâşim'in en ortasında ve en soylusu olduğunu ileri sürüyor, acemin doğurmadığını ve ümmü veled soyundan gelmediğini iddia ediyorsun. Senin bütün Hâşimoğullarına karşı övündüğünü gördüm. Dikkat et, yazıklar olsun sana, yarın Allah'ın huzurunda durumun ne olacak? Haddini aştın. Baba, çocuklar ve kardeş bakımından senden daha hayırlı olan Rasûlüllah'ın oğlu İbrâhim'e karşı kendini üstün görüyorsun. Ümmü veledlerin kendi oğulları hariç, babanın soyundan gelenlerin ve özellikle bunların en faziletlilerinin hepsi ümmü veledden doğan erkek çocuklardır. Rasûlüllah (s.a.v.)'in vefatından sonra içinizde Ali b. Hüseyin'den daha faziletlisi yoktur. Böyle olmakla birlikte o bir ümmü veleddir. Ali b. Hüseyin deden Hasan b. Hüseyin'den daha hayırlıdır. Ali b. Hüseyin'den sonra içinizde Muhammed b. Ali gibisi yoktur. O da bir ümmü veleddir ve baban-

dan daha hayırlıdır. Onun oğlu Ca'fer gibisi de yoktur. Onun annesi de aynı şekilde bir ümmü veleddir ve o da senden daha hayırlıdır.

«Siz Rasûlüllah'ın çocuklarısınız.» şeklindeki sözüne gelince, Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: **«Muhammed içinizden her hangi birinizin babası değildir, O Allah'ın elçisi ve Peygamberlerin sonuncusudur. Allah, her şeyi bilendir.»** (Ahzâb, 40). Fakat siz kızının çocuklarısınız, anneniz ise Rasûlüllah'ın yakınıdır. Ancak ona Rasûlüllah'ın mirası caiz olmadığı gibi, velâyette de mirascı olamaz. Anneniz için hilâfet de caiz değildir. Pekiyi, bu durumda olan bir kadın vasıtasıyla nasıl mirasçı olunur? Baban her durumda hilâfete talip oldu. Fâtıma'yı gündüz çıkardı, gizlice tedavi etti ve geceleyin defnetti. İki şeyh (Ebû Bekir ile Ömer) hariç, halk buna karşı çıktı. Müslümanlar arasında ihtilâfların kalktığı yıl gelip çatınca miras hukukunda anne tarafından dede ile dayı ve teyzeye vâris olunamayacağı kesinlik kazandı.

Hz. Ali ile övünmene gelince, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın vefatı yaklaşınca namazı başkasının kıldırmasını emretmiştir. Daha sonra halk sırasıyla Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'i halife seçti, Hz. Ali'yi seçmedi. Hz. Ali altı kişinin içinde yer aldığı halde, hiç biri ona rey vermediler ve onun hilâfette hakkı olmadığı görüşünü benimsediler.

Abdurrahman, kendisini itham ettiği halde Hz. Osman'ı tercih etti. Hz. Ali ile Zübeyr ve Talha savaş yaptılar. Sa'd Ali'ye bey'ati kabul etmedi, ona kapısını kapattı ve daha sonra Muâviye'ye bey'at etti. Hz. Ali bundan sonra her yerde hilâfeti istedi ve bunun için savaştı, ancak arkadaşları kendisinden ayrıldılar ve daha iktidar olmadan taraftarları kendisi hakkında şüpheye düştüler. Daha sonra güvendiği iki kişiyi hakem yaptı, ikisine de Allah'ın ahdini ve misakını verdi, her ikisi de hilâfetten uzaklaştırılmasında birleştiler. Daha sonra Hasan hilâfeti bez parçası ve para karşılığında sattıktan sonra Hicâz'a gitti, taraftarlarını da Muâviye'nin eline teslim etti. İşi ehli olmayana bıraktı ve haksız olarak mal elde etti. Eğer sizin hilâfette birazcık hakkınız varsa onu da böylece satıp parasını aldınız. Daha sonra amcan Hüseyin, İbn Mercâne'ye karşı isyan etti. Halk İbn Mercâne'nin yanında yer alıp Hüseyin'i öldürdü ve başını alıp ona getirdiler. Daha sonra Benî Ümeyye'ye karşı isyanda bulundunuz. Sizi öldürüp hurma dallarına astılar. Kiminizi ateşte yaktılar, kiminizi beldelerinizden sürgün ettiler. Bu durum Yahyâ b. Zeyd Horasân'da öldürülünceye kadar devam etti. Onlar erkeklerinizi öldürdüler, çocuklar ile kadınları esir ederek eyersiz atlar üzerinde Şâm'a götürdüler. Bu durum bizim Emevîlere isyan edip sizin öcünüzü, kanlarınızın karşılığını alıncaya ve onların yerleri ve yurtları-

na sizi mirasçı kılıncaya kadar devam etti. Biz sizi onların seleflerine karşı yükseltip üstün kıldık. Sen ise bunları bizim aleyhimize delil getirdin. Sen bizim babanı Hamza, Abbâs ve Ca'fer'e takaddüm edeceğimizi zannettin. Durum senin sandığın gibi değildir, bunlar dünyadan faziletli olarak çekip gittiler. Baban ise savaşlar ve harplerle imtihana çekildi. Emevîler onu farz namazlarda kâfiri lânetler gibi lanetlediler. Biz ise onun için mücadele ettik, faziletini hatırlattık, onlara babana yaptıklarından dolayı sert davrandık ve zulmettik. Sen Cahiliyye devrinde işimizin hacılara su dağıtmak ve zemzem işini idare etmek olduğunu bilirsin. Bu iş kardeşleri içinde Abbâs'a verilmiştir. Bu hususta deden bizimle tartıştı, ancak Ömer (r.a.) onun idaresini bize bıraktı. Biz bu işi hem Cahiliyye döneminde, hem de İslâm geldikten sonra yürüttük. Medîne ehli kıtlıkla karşılaştığında Hz. Ömer Allah (c.c.) bolluk ihsan edinceye kadar sadece babamız vasıtasıyla kendisini Allah'a yaklaştırıp tevessülde bulundu. Hz. Ömer bu esnada baban hayatta olmasına rağmen onun vasıtasıyla yakınlık göstermedi. Son Peygamber'den sonra Abdülmuttalip oğullarından ondan başka kimsenin kalmadığını biliyorsun. Onun mirası amcaları vasıtasıyla oldu, sonra hilâfeti Benî Hâşim' den birden çok kişi istedi. Ne var ki, buna onun çocukları eriştiler. Hacılara su dağıtma görevi de babamızın çocuklarının hakkıdır. Dünya ve ahirette şeref ve faziletçe onun önüne geçen kimse yoktur. Abbâs hem onun mirasçısı, hem de miras bırakanıdır.

Bedir hususunda zikrettiklerine gelince, İslâm geldiğinde Abbâs Ebû Tâlib ve ailesinin geçimini üzerine almış, kıtlık sırasında onlara bakmıştı. Eğer o Bedir'e iştirak etseydi, Tâlib ve Akîl açlıktan ölür, Utbe ile Şeybe'nin kaplarını yalarlardı. Fakat Abbas onların karınlarını doyurarak sizden utanmayı, ar ve aybı kaldırdı. Sizin nafakanızı temin edip sıkıntılarınızı giderdi. Biz küfür döneminde nafakanızı sağladığımız, sizi esaretten kurtardığımız, soy bakımından sizden üstün olduğumuz, sizden daha önce son peygambere mirasçı olduğumuz, intikamınızı almak istediğimiz, sizin yapamadıklarınızı elde ettiğimiz halde bize karşı kendinizi nasıl üstün görüyorsunuz. Allah'ın selâm ve rahmeti üzerinize olsun.»

⁂

Muhammed, Muhammed b. Hasan b. Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib'i Mekke'ye, Kâsım b. İshâk'ı Yemen'e, Mûsâ b. Abdullah'ı Şâm'a vali tayin etmiş, Muhammed b. Hasan ile Kâsım da Mekke'ye gitmişlerdi. Mansûr'un Mekke valisi Serî b. Abdullah bunların üzerine yürüdü ve Batn-ı Ezâhir'de yetişerek onları mağlûp etti.

Muhammed Mekke'ye girdi ve burada çok az kaldı. Bu arada kendisine Muhammed b. Abdullah'ın mektubu geldi. Muhammed b. Abdullah mektubunda beraberindekiler ile kendisine gelmesini emrediyor ve İsâ b. Mûsâ'nın da kendisine harp etmek için geldiğini bildiriyordu. Muhammed ve Kâsım Mekke'den çıktılar, ancak Kudeyd yakınında iken Muhammed'in öldürüldüğü haberini aldılar. Bunun üzerine Muhammed b. Hasan ve taraftarları kaçarak dağıldılar, Muhammed İbrâhim'in yanına geldi ve İbrâhim öldürülünceye kadar onun yanında kaldı. Kâsım ise İsâ'nın karısı olan Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Ca'fer'in kızı kendisine, kardeşine, Muâviye ve diğerlerine emân verinceye kadar Medîne'de gizlendi.

Mûsâ b. Abdullah'a gelince, beraberinde Muhammed b. Hâlid el-Kasrî'nin azatlısı Rizâm olduğu halde Şâm'a doğru yürüdü. Rizâm, Muhammed el-Kasrî'nin mektubunu alınca Mûsâ'dan ayrılarak Mansûr'un yanına gitti. Bu sırada Muhammed b. Abdullah ortaya çıktı ve Muhammed el-Kasrî'yi hapsetti. Mûsâ Şâm'a vardı, ancak Şâmlılar kendisini kötülük ve kabalıkla karşıladılar. Bunun üzerine, Muhammed'e şunları yazdı: «Ben Şâm'a ve Şâmlılara geldim. En iyileri: "Biz bu işten (hilâfet meselesinden) bıktık ve bu yüzden sıkıntıya düştük. İçimizde bu işe muvafakat edecek kimse olmadığı gibi, ona ihtiyacımız da yoktur." diyor. Bir kısmı da sabaha çıkarsak ve yarın akşama yetişirsek bize karşı koyacaklarına yemin ettiler. Sana şunları ortadan kaybolarak yazdım ve kendimden korkuyorum.»

Mûsâ, daha sonra Medîne'ye döndü.

Bir rivayete göre, Mûsâ Basra'ya gelmiş ve kendisine yiyecek alması için bir arkadaşına haber göndermişti. Arkadaşı yiyeceği aldıktan sonra siyahî bir hamalın sırtında bu yiyecekleri Mûsâ'ya getirdi. Hamalı Mûsâ'nın kaldığı eve soktu ve kendisi çıkıp gitti. Mûsâ'nın evi biraz sonra kuşatıldı; kendisi, oğlu Abdullah ve kölesi ele geçirildi. Bunlar yakalanarak Muhammed b. Süleyman b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ın yanına getirildiler. Mûsâ onu görünce: «Allah sizleri bana yaklaştırmasın ve sizi yaşatmasın. İçinde bulunduğum belde harîç bütün beldeleri terkettim. Sizin yakınlığınıza sığınırsam Müminlerin emîrini kızdırmış olurum.» dedi. Daha sonra bunları Mansûr'a gönderdi. Mansûr'un emri üzerine Mûsâ ve oğullarının her birine beş yüzer sopa vuruldu. "Ah!" bile demediler. Mansûr bunun üzerine: «Ben batıl ehlinin sabrını mazur görürüm. Pekiyi, ya bunların hali ne?» dedi. Mûsâ: «Hak ehli sabra daha lâyıktırlar.» diye karşılık verdi. Mansûr daha sonra bunları çıkardı ve emri üzerine hapsolundular.

İsâ b. Mûsâ'nın Muhammed b. Abdullah'a Giderek Onu Öldürmesi

Mansûr, kardeşinin oğlu İsâ b. Mûsâ b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ı getirterek Medîne'ye gitmesini ve Muhammed'i öldürmesini emretti. İsâ: «Ey Müminlerin emîri! Bu hususta amcalarınla müşavere et.» dedi, daha sonra da: «İbn Herseme'nin şu sözü nerede?» diyerek aşağıdaki şiiri okudu:

> «Bir işe el attığında sonuna kadar giden, sırrını kavmine açmayan, yapacağı şeyi kimseye duyurmayan bir kişiyi ziyarete gideceğiz; öyle biri ki yaparım dediği şeyi yapar.»

Mansûr bunun üzerine: «Ey adam! Git, and olsun ki, benim ve senin dışındakiler murat edilmiyor. Bu yola çıkacak olan ya sen olacaksın ya da ben.» dedi. Bunun üzerine İsâ b. Mûsâ bir ordu ile yola çıktı. Mansûr da: «Onların ikisinden hangisi arkadaşını öldürürse benim için farketmez.» dedi. Mansûr İsâ ile birlikte Muhammed b. Ebû'l-Abbâs es-Seffâh, Kesîr b. Husayn el-Abdî, İbn Kahtabe, Hezârmerd ve başkalarını da göndermişti. Mansûr, İsâ kendisi ile vedalaştığında iki tarafını işaret ederek: «Ben seni şu iki şey için gönderiyorum. Eğer onlardan birisini ele geçirirsen kılıcını kınına koy ve kendisine emân ver, şayet onlardan birisini ele geçiremezsen yakalanamayan kişinin karşılığında kefil al; çünkü onlar saklanan kişinin görüşlerini bilirler. Ebû Talib ailesinden birisi ile karşılaşırsan onun adını bana yaz. Eline geçiremediklerinin de mallarına el koy.» dedi.

Ca'fer es-Sâdık İsâ'ya gözükmedi, İsâ bu sebepten onun mallarına el koydu. Mansûr Medîne'ye geldiğinde Ca'fer malının akibetini sordu, Mansûr da: «Mehdîniz malınıza el koydu.» dedi.

İsâ Feyd'e geldiğinde halktan bazılarına ipek bez parçasında mektup yazdı. Mektup yazdıkları kişiler arasında Abdülaziz b. Muttalib el-Mahzûmî, Ubeydullah b. Muhammed b. Safvân el-Cümahî de vardı. Ayrıca Abdullah b. Muhammed b. Ömer b. Ali b. Ebî Tâlib'e kendisine itaat edenlerle birlikte Medîne'den çıkmasını emretti. Bunun üzerine Abdullah b. Muhammed, Ömer b. Muhammed b. Ömer, Ebû Akîl Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Akîl ve Ebû Mûsâ Medîne'den çıktılar.

İsâ'nın Medîne'ye yaklaştığı haberi Muhammed'e ulaşınca, Medîne'yi terketmek veya orada kalmak hususunda taraftarları ile istişare etti. Taraftarlarından bir kısmı Medîne'den çıkmanın iyi olacağı hususunda

görüş beyan ettiler, bir kısmı ise Rasûlüllah'ın: **Ben kendimi rüyada sağlam bir zırh içinde gördüm ve bunu Medîne olarak tevil ettim.»** şeklindeki sözünü delil getirerek Medîne'de kalınması şeklinde görüş ileri sürdüler. Bunun üzerine Muhammed Medîne'de kalma görüşünü benimseyerek burada kaldı. Daha sonra Rasûlüllah'ın hendek kazma hakkındaki görüşünü istişare etti. Süleym kabilesinin reisi Câbir b. Enes: «Ey Müminlerin emîri! Biz senin dayıların ve komşularınız. Silâhlarımız ve atlarımız var. Hendek kazma, Rasûlüllah (s.a.v.) Allah (c.c.) kendisine bildirdiği için hendek kazmıştır. Eğer hendek kazarsan, piyadeler için savaş iyi olmaz, süvariler de dar yolda bizleri düşman üzerine götüremezler. Önlerine hendek kazanlar, kendileri ile düşman arasına engel koymuş olurlar.» dedi. Benî Şücâ'dan birisi ise: «Rasûlülalh hendek kazmıştır, sen de ona uy.» şeklinde konuştu ve: «Sen kendi görüşünü tercih ederek Rasûlüllah'ın izini bırakıyorsun.» dedi. Câbir ona: «Ey İbn Şücâ'! Sana ve arkadaşlarına düşmanla karşılaşmaktan daha ağır gelen bir şey yok, bizim için ise onlarla savaşmaktan daha sevimli bir şey olamaz.» diye karşılık verdi. Bunun üzerine Muhammed: «Biz hendek kazma hususunda Rasûlüllah'ın izini takip edeceğiz, onun yaptığını terketmeyiz.» dedi. Muhammed'in emri üzerine hendek kazıldı ve Rasûlüllah'ın Ahzâb harbinde yaptığı gibi hendeğe ilk kazmayı vuran kendisi oldu.

İsâ yoluna devam etti ve A'vâs denilen yerde konakladı. Muhammed halkı toplayarak onlardan söz aldı ve arkasından da etraflarını çevirdi. Bunlar oradan çıkamadılar. Muhammed b. Abdullah bir konuşma yaparak: «Allah'ın ve sizin düşmanlarınız A'vâs denilen yere geldiler. İnsanların en haklı olanları kıyam eden Ensâr ve Muhacir'in oğullarıdır. Dikkat edin, sizi topladım ve sizden söz aldım. Düşmanınız çoktur. Yardım Allah'tandır. Kudret O'nun elindedir. Sizi serbest bırakıyorum; kalmak isteyen kalır, ayrılmak isteyenlerse benden ayrılır.» dedi.

Bir çok kişi çıkıp gitti, bir kısmı da çocukları ve aileleriyle birlikte vadilere ve dağlara dağıldılar, yanında az bir insan kaldı. Ebû'l-Kalemmes'e gücünün yettiklerini getirmesini emretti, ancak Ebû'l-Kalemmes buna muvaffak olamayınca onları terk etti.

Mansûr İbnü'l-Asamm'ı İsâ'yla birlikte bazı konak yerlerine gönderdi. Bunlar Medîne'ye bir mil mesafede konakladılar. İbnü'l-Asamm: «Atlıların piyadelerle birlikte yapacağı bir şey yok, sizin burada olduğunuzu anlarlarsa askerlerinizin içine girmelerinden korkuyorum.» dedi. Bunun üzerine Süleyman b. Abdülmelik'in Cürf'deki sulama yerine kadar geri çekildiler. Burası Medîne'ye dört mil uzaklıktaydı. İbnü'l-Asamm: «Bir yaya iki veya üç milden fazla yürüyemez, atlılar gelip ona yetişiverir.» dedi. İsâ beş yüz kişiyi Medîne'ye altı mil uzaklıktaki Bat-

hA' b. Ezher'e gönderdi, kendileri burada kaldılar. İbnü'l-Asamm: «Muhammed'in mağlûp olarak Mekke'ye gelmesinden ve beş yüz kişilik kuvvetin onu geri çevirmesinden korkuyorum.» dedi. Bunun üzerine Muhammed öldürülünceye kadar burada kaldılar.

İsâ Muhammed'e Mansûr'un kendisine ve ailesine emân verdiğini bir haberciyle bildirdi. Muhammed şu cevabı verdi: «Ey adam! Senin Rasûlüllah'a yakınlığın var. Seni Kitabullah'a, Nebi'nin sünnetine ve ona itaata davet ediyorum, Allah'ın cezası ve azabından sakındırıyorum. Vallahi, ben Allah'a kavuşuncaya kadar bu işten vazgeçmeyeceğim. Allah yoluna davet eden biri tarafından öldürülüp de öldürülenlerin en kötüsü olmaktan veya onu öldürerek büyük günaha girmekten seni sakındırırım.» Mektup kendisine ulaşınca İsâ: «Bizimle onun arasında savaşmaktan başka bir çıkar yol yok.» şeklinde konuştu. Muhammed elçiye: «Beni neye göre öldürüyorsunuz? Ben öldürülmekten kaçan birisiyim.» dedi. Elçi de: «Kavim seni emân istemeye çağırıyor. Eğer bunu kabul etmezsen babalarının en hayırlısı Ali'nin bey'atlerini bozma ve hükümranlığında hile yaptıkları için Talha ve Zübeyr ile savaştıkları gibi onlar da seninle savaşırlar.» diye cevap verdi. Onun bu sözünü duyunca: «Beni bundan çok hiç bir şey sevindirmedi.» dedi.

İsâ ramazan ayının on ikisinde cumartesi günü Cürf'e geldi. Cumartesi, pazar, pazartesi burada kaldı. Bir dağın tepesinde durarak Medîne ve içindekilere bakıp şöyle seslendi: «Emân istemeğe gelin. Her kim bizim bayrağımız altında toplanırsa, evine veya mescide girerse, silâhını terk ederse, yahut da Medîne'yi bırakıp giderse emân içindedir. Bizi arkadaşımızla (Muhammed ile) baş başa bırakınız. Ya biz kazanırız, veya o.» dedi. Medîneliler bu sözler üzerine ona hakaret ettiler. İsâ o gün gitti, ertesi gün geri geldi ve komutanlarını Medîne'nin her tarafına dağıttı. Ebû Cerrah Mescidi tarafınıysa boş bıraktı, kendisi de Buthân üzerindeydi. Bu bölgeyi mağlûp olanlar çıkıp gitsinler diye boş bırakmıştı. Muhammed taraftarları arasında ortaya çıktı, bayrağı Osman b. Muhammed b. Hâlid b. Zübeyr'deydi. Parolası yeke yek çarpışmaktı. Muhammed tarafından Ebû'l-Kalemmes ortaya yürüdü, karşısına Esed'in kardeşi çıktı. Bunlar birbirine hücum edip çarpıştılar. Sonunda Ebû'l-Kalemmes diğerini öldürdü. Karşısına bir başkası çıktı. Ona vururken: «Bunu tut, ben İbnü'l-Fârûk'um.» dedi. İsâ'nın taraftarlarından birisi: «Fârûk'tan bin kere daha hayırlısını öldürdün.» dedi.

Muhammed b. Abdullah o gün çok büyük savaş yaptı. Bizzat kendisi yetmiş kişi öldürdü. İsâ, Humeyd b. Kahtabe'ye emretti, yüz piyadeyle emekleyerek hendeğin önündeki duvara kadar geldiler. Bu duvarın üzerinde Muhammed'in taraftarları vardı. Humeyd duvara tırmandı ve hendeğe kadar vardı. Hendekler üzerine kapılar koyarak yanındaki

yüz kişiyle bu kapılardan geçtiler. Hendeğin gerisinde sabahtan ikindi vaktine kadar çok şiddetli savaş oldu. İsâ taraftarlarına emretti, atları karşı tarafa geçirdiler ve burada çok şiddetli bir savaş oldu. Muhammed öğleden önce geri çekildi ve yıkanıp kokular süründükten sonra tekrar döndü. Abdullah b. Ca'fer, Muhammed'e: «Annem, babam sana feda olsun! Gördüğün gibi gücün yok; keşke Mekke'de Hasan b. Muâviye'ye gitsen, taraftarlarının çoğu onunla birliktedir.» dedi. Muhammed: «Buradan çıkarsam Medînelilerin tamamı öldürülür. And olsun ki, ölünceye veya öldürülünceye kadar buradan başka bir yere gitmeyeceğim, sen istediğin yere gidebilirsin.» diye karşılık verdi.

Muhammed, Hasan b. Muâviye ile birlikte biraz yürüdükten sonra geri döndü. Etrafında bulunanların büyük bir kısmı ayrıldı, yanında kalanlar sekiz yüz kişi civarındaydı. Bunlardan birine: «Bu gün Bedir ehli kadarız.» dedi. Öğle ve ikindi namazını kıldırdı. Kendisiyle birlikte olan İsâ b. Hudayr da Basra veya başka yere gitmesini istedi, ancak o: «And olsun ki, siz beni iki defa olsun denemediniz, fakat sen de istediğin yere git.» dedi. İbn Hudayr da: «Seni bırakıp nereye gideceğiz?» diye karşılık verdi. Muhammed daha sonra giderek kendisine bey'at edenlerin kayıtlı bulunduğu defteri yaktı. İbn Hudayr, Riyâh b. Osman'ı, onun kardeşi Abbâs b. Osman'ı ve İbn Müslim b. Ukbe el-Mürrî'yi öldürdü. Bundan sonra hapishanede bulunan Muhammed b. Kasrî'yi öldürmek için gitti, ancak onun düşüncesini anlayan Muhammed el-Kasrî kapıları kapattı. İbn Hudayr onu öldürmeğe muvaffak olamayınca Muhammed'in yanına döndü ve öldürülünceye kadar yanında çarpıştı.

Humeyd b. Kahtabe ile Muhammed öne çıktılar. Muhammed Sel' Dağı'ndaki su yolunu görünce atının ökçe sinirini kesti. Benî Şücâ' el-Hamîsiyyûn da hayvanlarının ökçe sinirlerini kestiler. Orada bulunan herkes kılıcının kınını kırdı. Muhammed onlara: «Bana bey'at ettiniz, ben bunun için öldürülünceye kadar buradan ayrılmayacağım, kim geri dönmek isterse ona izin veriyorum.» dedi.

Çatışma şiddetlendi, Muhammed taraftarları İsâ taraftarlarını iki veya üç defa püskürttüler. Yezîd b. Muâviye b. Abbâs b. Ca'fer: «Yazık, keşke onun adamları olsaydı.» dedi. İsâ taraftarlarından bir grup Sel' Dağı'na çıktı ve buradan Medîne'ye indiler. Hasan b. Abdullah b. Ubeydullah b. Abbâs'ın kızı Esmâ siyah bir örtü getirilmesini emretti. Bu örtü Rasûlüllah'ın minaresine asıldı. Bunun üzerine Muhammed taraftarları: «Medîne'ye girildi.» dediler ve buradan kaçtılar. Yezîd: «Her kavmi koruyan bir dağ vardır, biz ise sadece Sel' dağı vasıtasıyla Medîne'ye geldik.» dedi.

Beni Ebi Amr el-Gıfâriyyûn, İsâ taraftarları için Benî Gıfâr içinden bir yol açtı. Buradan girdiler ve Muhammed taraftarlarını arkalarından kuşattılar. Muhammed Humeyd b. Kahtabe'ye: «Benimle yeke yek çarpışmaya çık, ben Muhammed b. Abdullah'ım.» dedi. Humeyd de: «Seni tanıdım. Sen şerefli ve kerimsin, aynı zamanda kerem sahibinin oğlusun. Vallahi, önümde şu topluluktan bir kimse oldukça seninle yeke yek vuruşmam. Onlardan kurtulunca seninle çarpışacağım.» dedi.

Humeyd, İbn Hudayr'ı emân istemeğe çağırdı, aksi takdirde kendisini öldüreceğini ifade etti. İbn Hudayr ise onun emân çağrısına kulak asmaksızın piyade olarak hücum ediyordu. İsâ taraftarlarından birisi İbn Hudayr'ın üyluğuna vurarak sakatladı. İbn Hudayr arkadaşlarının yanına dönerek sakatlanan yeri bir elbise parçası ile sardıktan sonra tekrar çarpışmak için harp meydanına geldi. Bu defa bir başkası gözüne vurdu ve kılıçla saldırdı. Nihayet yere düştü, karşı taraf onu öldürmekte yarışa girdiler ve sonunda öldürerek başını kestiler. Başı aldığı yaralardan dolayı yarılmış patlıcan gibi olmuştu. İbn Hudayr öldürülünce Muhammed ileri atıldı ve cesedin düştüğü yerde çarpışarak önüne geleni doğradı. Çarpışması Hz. Hamza'nın çarpışmasına çok benziyordu. Biri sağ kulağının memesine vuruncaya kadar çarpıştı. Daha sonra dizi üzerine çöküp kendini müdafaaya başladı. Bu esnada şöyle diyordu: «Peygamberinizin mazlûm oğlu yaralandı. Sizlere yazıklar olsun! İbn Kahtabe göğsüne vurarak yere yıktı. daha sonra yanına gelerek başını kesip İsâ'ya getirdi. Muhammed çok kan zayi ettiği için tanınamaz hale gelmişti.

Bir rivayete göre, İsâ İbn Kahtabe'yi itham etti. İbn Kahtabe o anda süvarilerin içindeydi. İsâ ona: «Senin bu hususta ileri gittiğini görüyorum.» dedi. İbn Kahtabe de ona: «Beni itham mı ediyorsun? Vallahi, ya Muhammed'i kılıçla öldürürüm veya onun tarafından öldürülürüm.» dedi. İbn Kahtabe öldürülmüş bir vaziyetteyken Muhammed'in yanına vardı ve yeminini yerine getirmek için kılıcıyla ona vurdu.

Bir rivayete göre, Muhammed'e savaş sırasında ok atıldı. Duvarın dibinde durdu, halk yanından uzaklaştı. Öleceği zaman kılıcına yaslanarak kırdı. Bu kılıç Hz. Ali'nin kılıcı zülfikârdı. Bir rivayete göreyse bu kılıcı bir tüccara dört yüz dinar mukabilinde verdi. Ona: «Kılıcı al, Ebû Tâlib ailesinden birisine gösterme, aksi takdirde sana bedelini vererek alırlar.» dedi. Bu kılıç Ca'fer b. Süleyman Medîne'ye vali oluncaya kadar onda kaldı. Kılıcın yeri Süleyman'a haber verilince onu bu tüccardan dört yüz dinara aldı, Mehdî alıncaya kadar da kendisinde kaldı. Daha sonra Hâdî'ye geçti. Hâdî köpeğe vurmak suretiyle bu kılıcın gücünü denedi, ancak kılıç bu denemede kırıldı. Bir rivayete göre Reşîd zamanına kadar kaldı. Bu kılıç taklit edilerek on sekiz adet zülfikâr ortaya çıktı.

Muhammed'in başı İsâ'ya getirilince taraftarlarına: «Onun hakkında ne dersiniz?» diye sordu. Bir kısmı küfretti, bir kısmıysa: «Yalan söylediniz, biz onunla bunun için savaşmadık. Ne var ki, o Müminlerin emîrine muhalefet etti. Her ne kadar çok oruç tutup namaz kılsa dahi Müslümanları bölüp parçaladı.» dediler. İsâ Muhammed'in başını Muhammed b. Ebî'l-Kirâm b. Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib ile, müjdeyi de Kâsım b. Hasan b. Zeyd b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib ile gönderdi. Mansûr'un emri üzerine Muhammed'in başı Kûfe'de dolaştırıldı, daha sonra da uzak yerlere gönderildi. Mansûr, Benî Şücâ'ın başlarını görünce: «Diğerleri de böyle olsun!» dedi ve şunları ekledi: «Ben Muhammed'i istedim, ancak onlar Muhammed'in etrafında toplandılar ve hem onu başka yere naklettiler, hem de kendileri gittiler. Daha sonra da onunla birlikte olup öldürülünceye kadar savaştılar.» dedi.

Muhammed ve taraftarlarının öldürülmesi ramazan ayının on dördünde salı günü ikindiden sonra olmuştur. İsâ'nın mağlûp olduğu Mansûr'a ulaşınca: «Hayır, bizim taraftarlarımız ve çocuklarımızın minberde onlarla oynamaları ve kadınların meşvereti nerede?» dedi ve: «Ben artık bundan sonra bu işlerde yokum.» diye ekledi. Daha sonra Muhammed'in kaçtığı haberi ulaşınca da: «Hayır, biz ehl-i beytteniz, kaçmayız.» dedi. Bundan sonra kendisine bir çok kişinin başları getirildi.

Muhamed'in başı Mansûr'a geldiği sırada Hasan b. Zeyd b. Hasan b. Ali yanındaydı. Hasan Muhammed'in başını görünce bu durum ağırına gitti, ancâk Mansûr'dan korktuğundan sabır gösterdi. Mansûr'un nakîbine: «Bu baş onun mu?» diye sordu. O da cevaben: «Bu onların ciğerpareleri olan Muhammed'in başıdır.» dedi. Hasan b. Zeyd bunun üzerine: «Ben onun itaatine girmek istedim, ancak o bunu kabul etmediği gibi benden de bunu istemedi. Böyle değilse karım Ümmü Mûsâ boş olsun. Bu yeminlerin en büyüğüdür. Onun öldürülmesini Mansûr istedi. Bizim içinse Muhammed Mansûr'dan daha kıymetlidir.» dedi. Bunun üzerine bazı gençler yüzüne tükürdüler. Mansûr'un emri üzerine de burnu kesilerek cezalandırıldı.

Muhammed'in ölüm haberi kardeşi İbrâhim'e bayram günü Basra'da ulaştı. Namazı kıldırdıktan sonra cemaate haberi verdi ve üzüntüsünü izhar etti. Minberden şu şiiri okudu:

«Ey süvarilerin en hayırlısı! Senin gibisini inciten mutlaka incinir.
Eğer ben onlardan ötürü bir endişe duysaydım veya kalp bir korkuya kapılsaydı
Allah biliyor ki ne onu öldürebilirlerdi, ne de hep birlikte ölmedikçe onu teslim ederdim.»

Muhammed öldürülünce İsâ sancaklar gönderdi, bunlar Medine'nin muhtelif yerlerine dikildi. Bir münâdi: «Her kim bu sancağın altına girecek olursa emân içindedir.» dedi. İsâ Muhammed'in taraftarlarını yakalayarak Seniyyetü'l-Vedâ' ile Ömer b. Abdülaziz'in evi arasında iki sıra halinde astı ve Haşebe b. Hudayr'ı bunların muhafazası için görevlendirdi. Daha sonra Muhammed'i bir topluluk gizledi. Geriye üç kişi kaldı, İsâ'nın emri üzerine bunlar Yahudi mezarlığına atıldılar. Daha sonra da Abdullah'ın kızı, Muhammed'in kız kardeşi, Fâtıma'nın kızı Zeyneb İsâ'ya haber göndererek: «Muhammed'i nasılsa öldürdünüz, işini bitirdiniz. Bize defni için izin verseniz olmaz mı?» dedi. İsâ Zeyneb'e Muhammed'in defni için izin verdi ve Bakî' Mezarlığı'na defnedildi.

Mansûr deniz vasıtasıyla Medine'ye zahire getirilmesine mani oldu. Mehdî daha sonra bu iş için tekrar izin verdi.

Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın Yanındaki Meşhurlardan Bazıları

Hâşimîlerden, onunla beraber olanlar arasında kardeşi Mûsâ b. Abdullah, Zeyd b. Ali b. Hüseyn b. Ali'nin iki oğlu Hüseyin ve Ali vardı. Mansûr, Zeyd'in iki oğlunun kendisine karşı Muhammed'e yardım ettiklerini haber alınca: «Ne garip! Babalarını öldüreni öldürüp onu astıkları gibi asmamıza, onu yaktıkları gibi yakmamıza rağmen bize karşı isyan ediyorlar.» demiştir.

el-Muhammed'le beraber olan diğer kişiler ise şunlardır: Hamza b. Abdullah b. Muhammed b. el-Huseyn, Hasan b. Zeyd b. Ali b. Ebî Tâlib'in oğlu Ali ve Zeyd (Babaları Mansûr'la beraberdi) Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib'in oğulları Hasan, Yezîd ve Sâlih, Kâsım b. İshâk b. Abdullah b. Ca'fer, (Babası Mansûr'un tarafındaydı) Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Said b. Abbâs. Muhammed b. Acdân, Abdullah b. Ömer b. Hafs b. Âsım, (Bu zat esir edilip Mansûr'un huzuruna getirildi, Mansûr: «Sen bana karşı isyan mı ediyorsun?» diye sorunca: «Ya isyan edecektim veya Allah'ın Hz. Muhammed'e indirdiğini inkâr edecektim. Başkaca seçeneğim yoktu.» cevabını vermiştir.) Ebû Bekr b. Abdullah b. Muhammed b. Ebî Sebre (veya Şübrüme) Ezd'in azatlısı Abdülvâhid b. Ebî Avn, Abdullah b. Ca'fer b. Abdurrahman b. Misver b. Mahreme, Abdülaziz b. Muhammed ed-Derâverdî, Abdülhamid b. Ca'fer, Benî Sibâ'ın azatlısı Abdullah b. Atâ b. Ya'kûb, Abdullah b. Atâ'nın oğulları, İbrâhim, İshâk, Rabîa, Ca'fer, Abdullah, Atâ, Ya'kûb, Osman ve Abdulaziz, İsâ b. Hudayr, Osman b. Hudayr, Osman

b. Muhammed b. Hâlid b. Zübeyr (Bu zat Muhammed'in öldürülmesinden sonra kaçıp Basra'ya gelmiş, orada yakalanıp Mansûr'un huzuruna getirilmişti. Mansûr: «Ey Osman! Muhammed'le beraber bana karşı isyan mı ediyorsun?» diye sormuş, «Ben ve sen ona Mekke'de bey'at etmiştik. Sen bey'atına ihanet ettin, ben ise sadık kaldım.» demişti. Bunun üzerine Mansûr: «Ey sünnetsizin oğlu!» diye hakarette bulunmuş, o da: «Bu cariyelerin bile yüz çevirdiği adamdır.» diye karşılık vermişti. Bununla Mansûr'u kasdediyordu. Bunun üzerine öldürülmesini emretti ve öldürüldü.

Muhammed'in yanında Abdülaziz b. Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb —Esir edilmiş, fakat Mansûr tarafından serbest bırakılmıştı) Abdülaziz b. İbrahim b. Abdulla'h b. Mutî, Ali b. Abdülmuttalib b. Abdullah b. Cüntub, İbrâhim b. Ca'fer b. Mus'ab b. Zübeyr, Hişâm b. Umâre b. Velîd b. Adiyy b. el-Hıyâr, Abdullah b. Yezîd b. Hürmüz ve daha önce adı geçen diğer kişiler de vardı.

Muhammed'in Özellikleri ve Öldürülmesiyle İlgili Rivayetler

Muhammed koyuca buğday tenliydi, Mansûr ona "muhammem (kara)" derdi. Şişman, yiğit, çok namaz kılan ve oruç tutan, güçlü kuvvetli bir adamdı. Bir gün minberde hutbe okuyordu, boğazına balgam geldi, gidip tükürüp geldi. Bu durum üç defa tekerrür etti. Üçüncüde tekrar gidip gelmemek için bir yer aradı, bulamayınca camiin tavanına tükürdü, tükrüğü tavana yapıştı. (Bu olayla kuvvetliliği anlatılmak isteniyor.)

Muhammed'in durumu sorulduğunda: «Öyle bir fitnedir ki o, fitnede atının ayağı suda iken Muhammed ve ana baba bir kardeşi öldürülecek.» demiştir.

Muhammed öldürülünce İsâ, Hasanoğullarının ve Ca'fer'in bütün mallarını aldı. Ca'fer, Mansûr'un huzuruna çıktı ve: «Ebû Ziyâd'a arazimi geri vermesini emret.» dedi. Mansûr: «Bana karşı nasıl böyle konuşabiliyorsun? Seni mahvedeceğim.» şeklinde karşılık verdi. Bunun üzerine Ca'fer: «Acele etme, altmış üç yaşıma girdim. Babam, dedem ve Ali b. Ebî Tâlib bu yaşta öldüler. Sende şu şu haklarım var. Eğer senden sonra yaşarsam, aynı haklarım yerine geçecek kişide olacak.» dedi. Mansûr onu yanından uzaklaştırdı ve arazisini vermedi. Halife Mehdî daha sonra o araziyi çocuklarına verdi.

Muhammed, Abdullah b. Âmir el-Eslemî'ye: «Üzerimize bir bulut gelecek; yağmur yağarsa zafer kazanırız, onların tarafına geçerse, ka-

nımı yağ taşlarının yanında görürsün.» demişti. Abdullah diyor ki: «Vallahi, bulut üzerimize geldi ve yağmur yağdırmadan İsâ ve adamlarının tarafına geçti. Galip geldiler ve Muhammed'i öldürdüler. Onun kanını yağ taşlarının yanında gördüm.»

Öldürülmesi 145 yılı ramazan ayının on dördüncü günü olan pazartesi gününe rastlar.

Lakabı Mehdî ve Nefsu'z-Zekiyye idi.

Abdullah b. Mus'ab b. Sâbit o ve kardeşi için şu mersiyeyi söylemiştir:

«Ey iki dost! Kınamayı bırakın, bilin ki ben bu konuda sizden daha ileride bulunuyorum.
Hz. Peygamber'in kabrinde durup selâm verin; orada durup selâm vermenizde bir mahzur yoktur.
O kabir soy, güzel hasletler ve şeref bakımından zamanının en hayırlısı olan kişiyi içinde barındırıyor.
O kişi ülkelerimizdeki zulmü adaletiyle yok etti ve büyük işler başararak bize iyilik etti.
Doğru yoldan uzaklaşmadı, zulmetmedi, ağzından kötü bir söz çıkmadı.
Gece ve gündüz, Hz. Peygamberden sonra birine tazim etseydi o kişi sen olurdun.
Veya ondan önce birine selâmet verdiyse, ona selâmet vermesi gerekirdi.
İbrâhim'i kurban ettiler; o kurbanların en hayırlısıdır, günleri savaşmakla geçti onun.
Bir kahraman ki zorluklara bizzat dalar, isabetsizlik ve temkinsizlik yapmaz, sarsılmaz ve teslim olmaz.
Kılıçlar onu kesinceye kadar... Onların ölümü çok kere kılıçla oldu.
Çok kere de Hasanoğulları kurban edildiler; haremlerine saldırıldı, malları yağmalandı.
Hanımları evlerinde yas tutuyorlar; güvercinler öterken onlar da güvercinler gibi "hû" çekiyorlar.
Onun ölümüyle mükâfat elde ediyorlar ve İmam'ın yanında şeref kazanmak istiyorlar.
Vallahi, —Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun— Peygamber ümmetinin, oğullarını öldürdüklerini ve kanlarını akıttıklarını

görse yakınlarının haklarına riayet etmedikleri ve haram şeyleri mübah saydıklarını anlar.»

Muhammed öldürülünce İsâ Medîne'de bir kaç gün kaldı, sonra ramazan'ın on dokuzuncu günü Umre yapmak için Mekke'ye doğru çıktı. Medîne'de yerine Kesîr b. Husayn'ı bıraktı. Orada bir ay kaldı, sonra Mansûr oraya Abdullah b. Rebî' el-Hârisî'yi vali tayin etti.

Medîne'de Zencilerin İsyanı

Bu yılda Medîne'deki zenciler şehrin valisi olan Abdullah b. Rebî' el-Hârisî'ye karşı ayaklandılar. Abdullah kaçtı.

Bunun sebebi şuydu:

Mansûr Medîne'ye Abdullah b. Rebî'i vali tayin etmişti. Abdullah göreve başlamak üzere şevvalin bitmesine beş gün kala Medîne'ye geldi. Askerleri yaptıkları alış veriş sırasında tüccarlarla münakaşa ettiler ve tüccarlar durumu Abdullah'a şikâyet ettiler. Onları azarladı ve çirkin sözler söyledi. Bunun üzerine askerlerinin tamahları daha da arttı ve bir kuyumcuya saldırıp cüzdanını zorla aldılar. Kuyumcu halktan yardım istedi ve gasbedilen eşyasını geri aldı. Medîneliler bunu da şikâyet ettiler, ancak buna da aldırmadı. Bu arada cuma günü bir asker bir kasaptan aldığı etin parasını vermedi ve kasabı kılıçla tehdit etti. Kasap elindeki bıçağı askerin böğrüne vurdu ve öldürdü. Ardından kasaplar bir araya toplandılar, cuma namazına gitmekte olan zencileri yardıma çağırdılar ve askerleri öldürdüler. Boru üfürdüler, bunu duyan yüksek ve alçak yerlerdeki bütün zenciler bir araya toplandılar. Reisleri üç kişiydi: Vesîk, Ya'kıl ve Zem'a. Akşama kadar askerlerle çarpışıp onları öldürdüler.

Ertesi gün Abdullah'ın bulunduğu yere doğru saldırdılar, bunun üzerine Abdullah kaçtı ve iki gecede Batn-ı Nahl'e gelip konakladı. İsyancılar Mansûr tarafından gönderilen yiyecekleri, zeytin yağını, kuru hurmayı yağmaladılar. Bir yük unu iki dirheme, bir tulum zeytin yağını dört dirheme sattılar.

O gün Süleyman b. Müleyh gidip durumu Mansûr'a haber vermişti.

Ebû Bekr b. Ebî Sebre hapisteydi. Muhammed b. Abdullah'la beraber yakalanmıştı, dövülmüş ve zincire vurularak hapsedilmişti. Zenciler ayaklanınca zincirleriyle hapisten çıktı, mescide geldi, Muhammed b. İmrân, Muhammed b. Abdülaziz ve diğerlerine haber göndererek çağırt-

tı. Onlara dedi ki: «Allah aşkına bu belâ nedir? Vallahi, Müminlerin emîri bunu öğrenirse bu beldeyi, ahalisini, köleleri ve çarşısını mahveder. Gidip onlarla konuşun, bu ayaklanma hareketinden vazgeçsinler. Onların hamiyetleri bu işe sürüklemiştir.» dedi. Gidip kölelerle konuştular: «Merhaba ey kölelerimiz! Vallahi, biz size yapılanlara kızarak harekete geçtik, karar sizindir.» dediler. Mescide gittiler, orada İbn Ebî Sebre onlara hutbe okudu ve itaata davet etti, bunun üzerine yerlerine döndüler. O gün cuma namazı kılınmadı ve yatsıya kadar müezzin her namaz vakti ezan okunduğu hâlde kimse namaza gelmedi. Sonunda Asbağ b. Süfyân b. Âsım b. Abdülaziz b. Mervân camiye geldi, namaz için saflar düzenlenince cemaata döndü ve en yüksek sesiyle seslendi: «Ben falan oğlu falanım. Emîrü'l-Müminîne itaat kaydıyla insanlara namaz kıldırıyorum.» Bunu iki veya üç defa tekrarladı, sonra kıbleye döndü ve namazı kıldırdı. Ertesi gün İbn Ebî Sebre onlara: «Dün bazı şeyler yaptınız, Müminlerin emîrinin mallarını yağmaladınız, hiç kimse onlardan yanında bir şey bırakmadan hepsini geri versin.» dedi. Yağmalanan eşyayı geri verdiler. Abdullah kaçmış olduğu Batn-ı Nahl'den geri döndü ve zencilerin elebaşısı olan Vesîk, Ya'kıl ve diğerlerinin ellerini kestirdi.

Bağdâd Şehrinin Kuruluşu

Bu yılda Mansûr Bağdâd şehrinin inşasına başladı.

Bunun sebebi şuydu:

Hâşimîler Kûfe civarında yerleşme merkezi kurmuşlardı. Râvendiye orada isyan edince oranın halkı bundan ve Kûfe'ye yakın olmaktan rahatsız oldular, çünkü halk güvenlikten yoksundu ve orduyu ifsat etmişlerdi. Mansûr ordusuyla beraber yerleşebileceği bir yer aramağa çıktı, Cercerâyâ'ya indi, sonra Musul'a çıktı, dağları kontrol etti. Askerlerinden birisi gözündeki remed hastalığından dolayı uğradıkları şehirlerden birinde kalmıştı. Gözünü tedavi eden doktor Mansûr'un niçin bu sefere çıktığını sordu. Asker sebebi söyleyince: «Bizde bulunan bir kitapta şöyle yazıyor dedi: Miklâs adındaki bir adam Dicle ile "Zevrâ" denilen yer arasında bir şehir kuracak. O şehrin bir kısmını inşa edince Hicâz'da bir kargaşa meydana gelecek, şehrin inşasına ara verip o kargaşayı düzeltecek, sonra Basra'da daha büyük bir kargaşa çıkacak, bu iki kargaşayı da bastıracak, sonra dönüp şehrin inşaasını tamamlayacak. Uzun bir ömür sürecek ve saltanat onun çocuklarına geçecek.»

Bu asker hemen Mansûr'un peşinden yetişti ve söylenilenleri anlattı. Mansûr: «Bana çocukken "Miklâs" denirmiş.» dedi. "Huld" diye bi-

linen köşkünün hizasındaki manastıra gitti. Manastırın papazını, Bağdâd'ın arazisinin, Muharrim'in, Bustânu'n-Nefs'in ve Atika'nın sahiplerini çağırttı. Arazilerinin soğuk, sıcak, yağmur, çamur, sivrisinek ve haşarat durumları hakkında bilgi aldı. Hepsi de sordukları soruları cevaplandırdılar. Bağdâd'ın arazisini tercih etti ve sonra sahibini çağırıp istişare etti.

Arazi sahibi şöyle dedi: «Ey Müminlerin emîri! Bu yerlerden hangisini tercih edeceğini soruyorsun. Benim fikrime göre dört nokta arasına yerleşmelisin. Batıdaki iki nokta Katrabbül ve Bâdûryâ, doğudaki iki nokta ise Bûk nehri ve Kelvâzî'dir. Bu takdirde hurma ağaçlarının arasında ve suya yakın bir yerde olursun. Bir taraf kuraklaşır da mamurluğu gecikirse diğer taraflar mamur olur. Ey Müminlerin emîri! Sen Sarrât'dasın, erzak Şâm ve Rakka'dan ve batıdaki Mısır civarından gemilerle Fırat'tan gelir. Çin, Hind, Basra, Vâsıt, Diyarbekr, Rûm, Mûsul ve diğer şehirlerden gelecek erzak da Dicle nehri yoluyla gelir. Armenia ve ona bitişik olan yerlerden, hatta tâ Zab'a kadar olan yerlerden de erzak gelir. Aynı zamanda etrafın nehirlerle çevrili olduğundan düşmanların sana köprü olmaksızın yaklaşamazlar. Köprüleri kestiğin veya yıktığın an düşman sana ulaşamaz. Dicle, Fırat ve Sarrât bu şehrin etrafında hendek vazifesi görürler; Basra, Kûfe, Vâsıt, Musul ve Sevâd'ın tam ortasında bulunur; karaya, denize ve dağa yakın olursun.» Bu sözler üzerine Mansûr'un buraya yerleşme fikri pekişti.

Başka bir rivayete göre Mansûr bir râhip gördü, çağırıp: «Kitaplarınızda burada bir şehir kurulacağı yazılı mı?» diye sordu. Rahip: «Evet, o şehri "Miklâs" lâkablı birisi kuracak.» diye karşılık verdi. Mansûr: «Bana çocukluğumda "Miklâs" denirdi.» deyince de rahip: «O zaman adı geçen kişi sensin.» dedi.

Mansûr 145 yılında şehrin inşasına başladı. Şâm'a, Cebel'e, Kûfe'ye, Vâsıt'a ve Basra'ya emirnameler yazarak sanatkâr ve işçiler istedi. Faziletli, dürüst, güvenilir kişiler ve mühendislerin seçilip gönderilmesini istedi. Bu isteği üzerine gönderilen kişiler arasında Haccâc b. Ertât ve Ebû Hanîfe de vardı. Şehrin planı çizildi, temelleri atıldı, kerpiçler döküldü, tuğlalar pişirildi. Önce kül ile şehrin planı çizildi. Plana göre şehre kapılarından, kemerlerinden, meydanlarından ve duvarlarından girdi. Sonra külden çizilen plan çizgilerinin üzerine pamuk tohumu dökülerek tutuşturulmasını istedi. Böylece tatbikî olarak şehrin planını seyretti. Daha sonra bu plana göre temellerin kazılmasını emretti. Şehri dört bölüme ayırıp her bölümün başına bir başkan görevlendirdi. Ebû Hanîfe'yi kerpiç ve tuğla hazırlanmasını kontrolle görevlendirdi. Daha önce Ebû Hanîfe'ye kadılık ve mezâlim mahkemesi reisliği teklif etmiş, o da

kabul etmemişti, bunun üzerine de Mansûr kendi adına bir görev almadıkça onu bırakmayacağına dair yemin etmişti. Bağdâd'ın inşası esnasında kerpiç ve tuğla hazırlanması, taş yontulması işlerine nezaret edebileceğini söyledi. Ebû Hanife bu görevle görevlendirilen ilk kişidir.

Mansûr surun temelinin genişliğinin elli zirâ', tepesinin genişliğinin ise yirmi zirâ' olmasını emretti. Sur inşasında yontulmuş taş ve ağaç kullanıldı. İlk taşı temele kendi eliyle koydu ve «Bismillah, hamd Allah'a mahsustur, yer yüzü Allahındır, onu kullarından dilediğine verir, sonuçta kazanan takva sahibi kişilerdir.» cümlelerini söyledikten sonra «Haydi Allahın bereketiyle inşaata başlayın.» dedi.

Surun yüksekliği adam boyu olunca Muhammed b. Abdullah'ın ayaklandığı haberi geldi. İnşaata ara verip Kûfe'ye gitti, Muhammed ve kardeşi İbrâhim'le savaşıp onları etkisiz hâle getirdikten sonra dönüp Bağdâd şehrinin inşaasını tamamladı. Adamlarına araziler dağıttı.

Mansûr şehrin kuruluşu için gerekli olan ağaç, kereste ve diğer bütün malzemeyi hazırlamış, Kûfe'ye giderken malzemelere göz kulak olmak üzere azatlısı Eslem'i görevlendirmişti. Eslem'e, Mansûr'un ordusunun İbrâhim'e yenildiği şeklinde haber gelince malzemeleri yaktırdı. Mansûr bunu duyunca onu kınayan bir mektup gönderdi, Eslem malzemelerin İbrâhim'in eline geçmemesi için böyle yaptığını söyleyince bir şey demedi.

Bağdâd'ın nasıl yapıldığını inşaallah 146 yılı olaylarından bahsederken anlatacağız

Muhammed'in Kardeşi İbrâhim B. Abdullah'ın Ayaklanması

Bu yılda, daha önce bahsi geçen Muhammed'in kardeşi İbrâhim b. Abdullah b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib ayaklandı. Ayaklanmasından önce çok sıkı bir şekilde aranıyordu. Cariyelerinden birinin anlattığına göre beş sene müddetle hiç bir yerde uzun süre kalmadı. Fâris, Kirmân, Cebel, Hicâz, Yemen ve Şâm arasında sürekli yer değiştirdi, sonra Musul'a geldi. Musul'a geldiğinde Mansûr kendisini arıyordu.

İbrâhim kendisi şöyle anlatıyor:

«Beni Musul'da o kadar sıkı bir şekilde arıyorlardı ki Mansûr'un sofrasına oturmak zorunda kaldım. Oradan çıktığımda aramaktan vazgeçmişlerdi.»

Askerlerin içinde şiîler vardı, bunlar İbrâhim'e mektup yazarak Mansûr'a karşı ayaklanmak üzere davet ettiler. Mansûr Bağdâd'ın plan-

larını yapmakla meşgulken İbrâhim Mansûr'un ordugâhına çıkageldi. Mansûr'un bir aynası vardı, ona bakınca dostunu düşmanından ayırt ederdi. Aynasına baktı ve: «Ey Müseyyeb! İbrâhim'in, ordumun içinde olduğunu görüyorum. Yer yüzünde bana ondan daha fazla düşman olan birisi yoktur, bak bakalım hangi adam?» dedi.

Sonra Mansûr eski Sarrât köprüsünün yeniden inşa edilmesini emretti. İbrâhim orada halkın arasındaydı, Mansûr'la göz göze geldiler. İnsanların arasına gizlendi, Kâmî'ye sığındı, o da İbrâhim'i odasında sakladı. Mansûr arama faaliyetini daha da hızlandırdı, her yere gözcüler koydu ve İbrâhim saklandığı yerden ayrılamadı. Arkadaşı Süfyân b. Hayyân el-Kummî ona: «Durumu görüyorsun, tehlikeyi göze alarak kurtulmalıyız.» dedi. İbrâhim: «Bu konuda istediğini yap.» diye karşılık verdi. Süfyân Rabî'e geldi ve Mansûr'un huzuruna girmek için izin istedi. İçeri aldılar, Mansûr onu görünce ağır sözler söyledi, o da: «Ey Müminlerin emîri! Söylediklerine lâyığım, af dileyerek sana geldim, sana iyi haberlerim var. Sana İbrâhim b. Abdullah'ı getireceğim. Onları imtihan ettim, hiç birinde hayır yok. Bana ve yanımdaki köleye bir geçiş izni yaz, posta bineğine bindirsinler, yanıma da bir grup asker ver.» dedi. Mansûr ona geçiş izni ile askerler ve bin dinar da para verdi. Süfyân: «Buna ihtiyacım yok.» diyerek içinden sadece üç yüz dinar aldı, yanındaki askerlerle birlikte İbrâhim'in bulunduğu eve geldi. İbrâhim'in üzerinde bir yün cübbe ve gençlerin giydiği türden bir kaftan vardı. Ona bir takım emirler vermeğe başladı, sonra posta bineği ile gitti. Başka bir rivayete göre, posta bineğine binmemiştir.

Medâin'e vardılar. Köprüde görevli olan kişi onları geçirmedi, bunun üzerine geçiş iznini gösterdi. Köprüyü geçince görevli: «Bu köle falan değil, İbrâhim b. Abdullah'tır; güle güle gidin.» dedi ve onları yakalamadı. Bir gemiye binip Basra'ya gittiler. Askerlerle beraber iki kapısı olan bir eve geldi. Askerleri kapının önüne dikti ve «Buradan ayrılmayın.» dedi, sonra öbür kapıdan kaçtı. Böylece askerleri başından savdı.

Basra emîri Süfyân b. Muâviye durumu haber alınca adam gönderip Kummî'yi arattırdı, fakat bulamadılar. İbrâhim daha önce Ehvâz'a gitmiş ve Hasan b. Hubeyb'in yanına saklanmıştı. Muhammed b. Husayn de onu arıyordu. Bir gün: «Müminlerin emîri bir mektup yazdı. Müneccimlerinin bildirdiğine göre İbrâhim Ehvâz'da iki nehir arasında bir yerde imiş. Aradım, fakat bulamadım. Yarın şehirde aramağa karar verdim. Belki Müminlerin emîri iki nehrin arası demekle Düceyl ve Mesrukân nehirleri arasını kasdetmiştir.» dedi. Hasan b. Hubeyb, İbrâ-

him'in yanına gelip bunları anlattı, İbrâhim'i şehrin dışına çıkarttı. Muhammed ise, o gün İbrâhim'i aramadı.

Akşam olunca Hasan İbrâhim'in yanına gitti ve onu şehre getirdi. İkisi de birer merkebe binmişlerdi. Son yatsı vakti İbnu'l-Husayn'ın atlılarının öncüleriyle karşılaştılar. İbrâhim merkebinden inip küçük abdest bozuyormuş gibi yaptı. İbnu'l-Husayn Hasan b. Habîb'e nereden geldiğini sordu, ailesinin yanından geldiğini söyledi; bunun üzerine onları terkedip yoluna devam etti. Hasan döndü, tekrar İbrâhim'i bineğine bindirdi ve evine sakladı. İbrâhim ona: «İdrarımdan kan geldi.» dedi. Hasan: «Hakikaten küçük abdest bozduğu yere gidip baktım, söylediği doğruydu.» demektedir.

Sonra İbrâhim Basra'ya gitti. Oraya, kardeşi Muhammed'in Medîne'de ayaklanmasından sonra, yani 145 yılında gittiği de söylenir. Başka bir rivayete göre 143 yılında Basra'ya gitmiştir. Oraya gelmesine yardımcı olan Kirâh'tı. (Bazı rivayetlere göre ise Yahyâ b. Ziyâd b. Hayyân en-Nabtî'dir.) Onu Benû Leys mahallesindeki evine yerleştirdi. (Ebû Ferve'nin evinde kaldığı şeklinde rivayetler de vardır.) Halkı kardeşine bey'at etmeğe çağırdı. İlk bey'at edenler Nümeyle b. Mürre el-Abşemî, Afvullah b. Süfyân, Abdülvâhid b. Ziyâd, Amr b. Seleme el-Huceymî, Abdullah b. Yahyâ b. Husayn er-Rakâşî idi. Halkı davet ettiler ve Muğîre b. el-Fezi' gibi kişiler davete icabet ettiler. İsâ b. Yûnus, Muâz, Abbâd b. Avvâm, İshâk b. Yûsuf el-Ezrak, Muâviye b. Hüşeym b. Beşîr ile fakih ve alimlerden büyük bir grup da daveti kabul ettiler. Bunların sayısı dört bini buldu ve şöhreti yayıldı. Ona: «Basra'nın ortasında bir yere taşınsan da insanlar daha rahat bir şekilde yanına gelseler.» dediler. Bunun üzerine Benû Süleym'in azatlısı Ebû Mervân'ın Makberetü Benû Yeşkür'deki evine taşındı. Süfyân b. Muâviye de kendisine yardımcı oluyordu. Kardeşi Muhammed ayaklanınca ona da mektup yazıp ayaklanmasını emretti. Bunun üzerine çok endişelendi. Bazı arkadaşları şöyle diyerek moral verdiler: «Yeteri kadar adam topladın, ancak geceleyin gider, zindanın kapısını kırarsın, sabahleyin daha da büyük bir insan topluluğu toplamış olursun.» dediler. Bunun üzerine morali düzeldi. Mansûr Kûfe'nin dış mahallelerindeydi. Bunu daha önce belirtmiştik. Yanında az miktarda asker vardı. Üç kumandanını Basra'daki Süfyân b. Muâviye'ye, İbrâhim'e karşı yardım etmek üzere gönderdi.

İbrâhim ayaklanmağa niyetlenince Süfyân'a haber gönderip durumu bildirdi, sonra da kumandanları yanında topladı ve 145 yılı ramazan ayının başında ayaklandı. Ordunun bineklerini ganimet aldıktan sonra camide halka sabah namazı kıldırdı ve emirlik binasına yöneldi.

Süfyân bir grup adamla birlikte oraya sığınmıştı. Binayı muhasara etti. Süfyân emân diledi, İbrâhim de ona emân verdi ve binaya girdi. Altına bir hasır serdiler, bu sırada rüzgâr esti ve o oturmadan hasırı ters çevirdi. Çevresindekiler bunu uğursuzluk alâmeti saydılar. İbrâhim: «Biz uğursuzluğu kabul etmeyiz.» dedi ve ters dönmüş vaziyetiyle hasırın üzerine oturdu. Kumandanları hapsetti, aynı şekilde Süfyân b. Muâviye'yi de kasrında hapsetti ve Mansûr'un onun mahpus olduğunu bilmesi için basit bir prangayla bağlattı.

İbrâhim'in ayaklandığı haberi Süleyman b. Ali'nin iki oğlu Ca'fer ve Muhammed'e ulaşınca altı yüz kişiyle üzerine yürüdüler. İbrâhim onlara karşı Mudâ' b. Kasım el-Cezerî'yi elli kişi ile birlikte gönderdi. Ca'fer ve Muhammed yenildiler. İbrâhim'in adamları: «Yenilen takip edilmez, yaralılar öldürülmez.» diye seslendiler.

İbrâhim Zeyneb bintü Süleyman b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ın kapısına gitti. (Abbâsîlerden Zeynebiyyûn oraya nispet edilirler.) Orada emân verdi ve kimseye dokunulmayacağını söyledi. Basralılar saf hâlinde gelip toplandılar. Beytülmâl'de iki milyon dirhem buldu, bununla epeyce güç kazanmış oldu. Adamlarının her birine ellişer dirhem tahsisat verdi.

Basra'da düzen sağlanınca Mugîre'yi Ehvâz'a gönderdi. Mugîre iki yüz kişiyle Ehvâz'a vardı. Mansûr'un oradaki âmili Muhammed b. el-Husayn'dı. O da dört bin kişiyle Mugîre'nin karşısına çıktı. Karşılaştılar, yapılan savaşta İbnu'l-Husayn yenildi, Mugîre Ehvâz'a girdi. (Başka bir rivayete göre İbrâhim Amr b. Şeddâd'ı da Fâris'e gönderdi. Orada Ali b. Abdullah b. Abbâs'ın iki oğlu İsmâil ve Abdüssamed vardı. Amr'ın yaklaştığını İstahr'da haber aldılar, Dârâbcird'e sığındılar, böylece Fâris Amr'ın eline geçti. İbrâhim, Mervân b. Saîd el-İclî'yi de on yedi bin kişiyle Vâsıt'a gönderdi. Mansûr'un oradaki temsilcisi Hârun b. Humeyd el-İyâdi idi. İclî şehri ele geçirdi. Mansûr onunla savaşmak üzere Âmir b. İsmâil el-Müslî'yi beş bin kişi ile gönderdi. (Yirmi bin kişiyle gönderdiği şeklinde rivayet de vardır.) Bir müddet savaştıktan sonra anlaşma yaptılar ve İbrâhim ile Mansûr arasındaki mücadeleyi hangisinin kazanacağı belli oluncaya kadar beklemeğe karar verdiler. İbrâhim öldürülünce Mervân b. Saîd kaçtı ve ölünceye kadar saklanarak yaşadı.

İbrâhim Basra'dan çevreye âmiller ve kumandanlar göndermeğe devam ederken Ramazan bayramına üç gün kala kardeşi Muhammed'in ölüm haberini aldı. Ramazan bayramında halkın içine çıktığında çok üzüntülüydü. Kardeşi Muhammed'in öldüğünü bildirdi, böylece Mansûr'la savaşma arzuları daha da kuvvetlendi. Ertesi sabah İbrâhim ordunun başına geçti, Basra'da Numeyle'yi ve oğlu Hasan'ı yerine bırakarak yola çıktı.

İbrâhim'in Sefere Çıkması ve Öldürülmesi

İbrâhim sefere bizzat çıkmağa karar verdi. Basralılar kendisinin Basra'da kalıp oradan ordu göndermesini tavsiye ettiler ve: «Ordun yenilirse başka bir ordu gönderirsin, o zaman düşmanın senden korkar. Tekrar vergi toplarsın ve ayağını sağlam yere basmış olursun.» dediler. Yanındaki Kûfeliler ise: «Kûfe halkı seni görürse uğrunda ölürler, görmezlerse de oturur, kıllarını kımıldatmazlar.» dediler, bunun üzerine Basra'dan Kûfe'ye doğru hareket etti.

Mansûr İbrâhim'in ortaya çıktığını öğrendiğinde yanında çok az sayıda asker vardı. Şöyle dedi: «Ne yapacağımı bilemiyorum. Yanımda ancak bin kişi var. Ordumu dağıttım. Rey'de Mehdî'nin yanında otuz bin, İfrîkıyye'de Muhammed b. Eş'as'ın emrinde kırk bin kişi var, geri kalanlar da İsâ b. Mûsâ'nın yanındalar. Vallahi bu bedireyi atlatırsam yanımdan otuz bin kişiyi eksik etmeyeceğim.»

Sonra İsâ b. Mûsâ'ya mektup yazarak süratle geri dönüp yanına gelmesini emretti. İsâ umre için ihrama girdiğinde mektubu aldı, umre yapmadan geri döndü. Selm b. Kuteybe'ye de mektup yazdı, o da Rey'den döndü. Mansûr ona: «İbrâhim'in üzerine git .Ordusunun çokluğu seni korkutmasın. And olsun o Hâşimîlerin ölü devesidir. Sözüme güven.» dedi. Yanına diğer bazı kumandanları da verdi. Mehdî'ye de bir mektup yazıp Huzeyme b. Hâzim'i Ehvâz'a göndermesini emretti. Mehdî de Huzeyme'yi dört bin kişiyle Fâris'e gönderdi. Huzeyme oraya vardı, Mugîre ile savaştı. Mugîre Basra'ya dönmek zorunda kaldı, Huzeyme de Ehvâz'i üç günde ele geçirdi.

Mansûr'un başına peşpeşe gaileler gelmeğe başladı. Basra, Ehvâz, Fâris, Vâsıt, Medâin ve Sevâd'da kargaşalıklar çıktı. Yanı başında Kûfe'de yüz bin kişi savaş anını bekliyorlardı. Bu kötü haberler peş peşe gelince şu şiiri okudu:

«Kendimi mızraklara hedef yaptım; çünkü reisler böyledir.»

Sonra her bölgeye durumuna göre el attı.

Mansûr elli gün namazgâhında kaldı ve orada yatıp kalktı. Sırtında sürekli renkli bir cübbe vardı. Cübbenin yakaları kirlendiği halde onu değiştirmedi ve oradan ayrılmadı. İnsanların arasına çıkacağı zaman siyah giyiyor, diğer vakitler yine yukarıda belirtilen vaziyetine dönüyordu. Kendisine şehirden iki kadın hediye edildi. Bunlardan birisi Fâtıma bintü Muhammed b. İsâ b. Talha b. Ubeydullah, diğeri Hâlid b. Üseydoğullarından Abdullah'ın kızı Ümmü Kerîm'di. Kadınlara dönüp

bakmadı bile. «Onları beğenmedi her halde.» dediklerini işitince: «Bu gün kadınla ilgilenecek gün değildir. Ya ben İbrâhim'in kellesini veya o benim kellemi görünceye kadar bu iki kadınla ilgilenmeme imkân yoktur.» dedi.

Haccâc b. Kuteybe anlatıyor:

Değişik yerlerden peş peşe ayaklanma haberleri geldiği bir sırada Mansûr'un yanına girip selâm verdim. Basra, Ehvâz ve Fâris'deki kargaşa haberleri gelmiş, İbrâhim'in ordusu iyice büyümüştü. Kûfe'de yüz bin kılıçlı kişi karşılarındaki Mansûr'un ordusuna saldırmak için emir bekliyorlardı. Onu işini bilen, meselelerin üzerine sür'atle giden ve başına gelen belâlarla mücadele eden bir tavır içerisinde gördüm. Ayağa kalktı ve tekrar oturmadı. Şunları söyledi:

«Cesur cesuru efendi yaptı; düşmana ona tekrar tekrar saldırıp işini bitirmeyi öğretti ve onu cesur bir melik yaptı.»

Sonra Mansûr İsâ b. Mûsâ'yı on beş bin kişiyle İbrâhim'in üzerine gönderdi. Öncü birliği üç bin kişiydi ve başında Humeyd b. Kahtabe bulunuyordu. Onları uğurlarken şöyle dedi: «Bu pis herifler (yani müneccimler): "İbrâhim'le karşılaştığında adamların önce geri çekilecek, sonra tekrar geri dönüp savaşacaklar ve savaşı sen kazanacaksın." diyorlar.»

İbrâhim Basra'dan ayrılınca bir gece gizlice askerin arasında dolaştı. Tanbur sesleri işitti. Başka bir gece aynı şeyi yaptı, yine tanbur sesleri işitti. Bunun üzerine: «Böyle bir orduyla zafer kazanmayı ümit etmemeliyim.» dedi. Yürürken Katâmî'nin şu beyitlerini okuduğu işitildi:

«İşleri halîm bir kişi düşünür ve kararlaştırırsa gücü yettiği ölçüde yasaklar ve korkutur.
Dostun sana karşı isyanı ve hatası, onu sadece bir defa dinlemene sebep olur.
İşin en hayırlısı senin karşıladığındır, yoksa peşinden gittiğin değil.
Fakat deri eskimekten ve yıpranmaktan dolayı yırtılırsa artık sanatkârın yapabileceği bir şey yoktur.»

Bundan yola çıktığına pişman olduğunu anladılar.

Kayıtlarda ordusunun sayısı yüz bindi. Bu yolculuğu sırasında yanında sadece on bin kişi bulunduğu da söylenmiştir. Yine söylendiğine göre giderken İsâ'nın takip ettiği yoldan gitmeyip Kûfe'ye doğru gitme-

sini tavsiye ettiler. O zaman Kûfelilerin de kendisine katılacağını ve Mansûr'un İsâ ile birleşemeyeceğini, Hulvân dışında da dönüş yolu bulamayacağını söylediler. Fakat bu tavsiyeye de uymadı. İsâ'ya gece saldırmasını söylediler. «Önceden ikaz edip uyarmadan geceleyin saldırmayı sevmem.» dedi. Kûfelilerden biri halktan yardım getirme gayesiyle Kûfe'ye gitmesine izin vermesini istedi. Bu kez de: «Onları önce gizlice, sonra da açıktan çağırırım.» dedi. Kûfe'nin kenar semtlerinden korkunç sesler işitince yönünü Hulvân'a çevirdi.

İbrâhim'e gelince, o Beşir er-Rahhâl ile istişare etti. Beşîr dedi ki: «Bu da bir görüştür, fakat onlardan, yâni Kûfelilerden bir grup buraya gelirken Mansûr'un atlıları tarafından çoluk çocuk ve suçsuz kimselerin yakalanmayacağından nasıl emin oluruz?» Onun bu sözlerine Kûfeli birisi: «Siz Mansûr'la savaşmağa çıktınız, bir taraftan da zayıfları, kadınları ve çocukları öldürmekten çekiniyorsunuz. Rasûlüllah'ın gönderdiği seriyyeler böyle şeyler yapmadılar mı?» diyerek karşılık verdi. Beşîr bunun üzerine: «Onlar kâfirdi, bunlar ise Müslüman.» diye cevap verdi.

İbrâhim onun görüşüne uydu. Bâhamra'ya kadar yürüdü. Burası Kûfe'ye on altı fersah mesafedeydi. İsâ b. Mûsâ karşı yöndeydi. Selm b. Kuteybe ona şöyle haber gönderdi: «Açık bir alanda hedef halindesin, çevrene hendek kazdık ki sana ancak tek bir yerden saldırabilsinler. Eğer böyle yapmazsan Ebû Mansûr bütün ordusuyla üzerine saldırır, ama dediğimizi yaparsan az bir adamla onu karşılar, geri kalanı askerinle arkadan çember içine alırsın.» İbrâhim ileri gelen adamlarını çağırıp bu fikri onlarla istişare etti, adamları: «Biz onlardan daha güçlü ve üstün iken hendek mi kazacağız. Hayır, vallahi bunu yapmayız.» deyince İbrâhim: «O zaman Ebû Ca'fer'in üzerine gidelim.» teklifini ortaya attı. Onlar: «Ne gerek var, nasıl olsa artık bizim elimizde, istediğimiz zaman onun işini bitiririz.» dediler. İbrâhim elçiye dönerek: «Söylediklerini duydun, haydi güle güle git.» dedi.

Mansûr'un ordusu saf düzenine geçti, İbrâhim de ordusunu tek bir saf yaptı. Adamlarından bazıları orduyu bölük bölük savaş düzenine sokmasını tavsiye ettiler, bir bölük yenilirse diğer bölüğün savaşa devam edeceğini belirttiler. Ayrıca tek saf olan ordunun her hangi bir yerinde bozgun alâmetleri görülürse bütün ordunun bozulacağını ifade ettiler. Diğerleri ise, ancak Müslümanların usulü olan saf düzeninden başka savaş düzeni kurmayacaklarını belirttiler, çünkü ayette:**«Allah kendi yolunda saf halinde savaşanları sever.»** (Saf, 4) buyuruluyor.» dediler.

Şiddetli bir savaştan sonra Humeyd b. Kahtabe ve beraberindekiler yenildiler. İsâ onları Allah adına itaate davet ediyordu, fakat aldır-

mıyorlardı. Humeyd yenik olarak döndü, İsâ kendisine: «Allah aşkına itaat edin.» deyince o: «Yenilgide itaat olmaz.» diye karşılık verdi. İsâ'nın ordusu dağıldı, yanında çok az miktarda asker kaldı. İsâ'ya: «Yerinden ayrılıp geri çekilsen, sonra askerlerini toparlayıp yeniden saldırsan?» dediler, bu kez de: «Zafer kazanıncaya veya öldürünceye kadar yerimden kımıldamayacağım.» diye karılık verdi. «Ailem yüzümü bir daha ebedî olarak göremeyecek, düşmana yenildim.» diyordu. Yanından gelip geçenlere: «Aileme selâm söyle, onlar için canımdan başka feda edecek bir şey bulamadım ve canımı feda ettim.» cümlelerini tekrarlıyordu.

Savaşın şiddetinden kimsenin kimseyi gözü görmediği bir anda Süleyman b. Ali'nin iki oğlu Ca'fer ve Muhammed, yenilenleri takip eden İbrâhim'in adamlarının arkasında birdenbire ortaya çıkıverdiler, bunun üzerine İbrâhim'in askerleri dönüp bunların üzerine saldırdılar. Bu sefer de Mansûr'un askerleri geri dönüp İbrâhim'in ordusuna saldırdılar. Böylece iki ordu arasında kalan İbrâhim'in ordusu yenildi. Eğer Ca'fer ve Muhammed olmasaydı Mansûr'un ordusu kesinlikle yenilmiş olacaktı. Allah'ın Mansûr'a lutfettiği şans eseri ordusu yenilip dönerken yolları üzerinde bir nehre rastladılar, bu nehri geçemeyince geri dönmek zorunda kaldılar. İbrâhim ise sadece düşmanı bir yandan karşılamak için ordunun bir tarafını suya vermişti. Yenilince arkalarındaki su kaçmalarına engel oldu. Altı yüz veya dört yüz kişiyle kaldı ve yerinden ayrılmadı. Humeyd bir taraftan savaşıyor, diğer taraftan öldürülenlerin kellelerini İsâ'ya gönderiyordu. Atanı belirsiz serseri bir ok gelip İbrâhim'in boynuna saplandı, yerinden ayrıldı, «Beni indirin.» dedi. Bineğinden indirdiler. Bu esnada: **«Allah'ın işi takdir edilmiştir.»** (Ahzâb, 38) ayetini okuyor, «Biz bir şey diledik, Allah başka şey diledi.» diyordu.

Arkadaşları ve yakın adamları etrafında toplanıp hem savaşıyor, hem de onu koruyorlardı. Humeyd b. Kahtabe adamlarına: «Şu topluluğa saldırın ve dağıtın. Niçin bir araya toplandıklarını öğrenin.» dedi. Oraya saldırıp İbrâhim'in etrafındaki topluluğu dağıttılar, başını kesip İsâ'ya getirdiler. Kesik başını İbn Ebî'l-Kirâm el-Ca'ferî'ye gösterdi, o da: «Evet, onun başı.» dedi. İsâ yere indi, secde etti ve kelleyi Mansûr'a gönderdi.

İbrâhim 145 yılı zilkade ayının yirmi beşinci pazartesi günü öldü. Öldüğünde kırk sekiz yaşındaydı. Ayaklanmasından ölümüne kadar iki ay yirmi beş gün geçmişti.

Başka bir rivayete göre bozguna uğramasının sebebi şuydu: Mansûr'un ordusu yenilip İbrâhim'in ordusu onları takip etmeye başlayınca

birisi: «Geri döneni takip etmeyin ..» diye bağırmıştı, bunun üzerine geri döndüler. Mansûr'un ordusu onların geri çekildiğini görünce yenilgiden geri döndüklerini zannettiler ve dönüp İbrâhim'in ordusunun peşine düştüler. İşte bu İbrâhim'in ordusunun yenilmesine yol açtı.

Mansûr'a önce ordusunun yenildiği şeklinde haber geldi, bunun üzerine Rey'e gitmeye karar verdi, daha sonra da müneccim Nevbaht gelerek zafer haberini getirdi. Önce bu habere inanmadı, daha sonra İbrâhim'in öldüğü haberi gelince şu beyti temsil getirdi:

«Asasını bıraktı, maksadı gerçekleşti; yolcunun gözleri geri dönmekten dolayı aydın oldu.»

Mansûr Müneccim Nevbaht'a Huceyze nehri civarında iki bin cerib arazi bağışladı.

İbrâhim'in başı Mansûr'a getirilip önüne konuldu. Onu görünce o kadar ağladı ki göz yaşları İbrâhim'in yanağına düştü ve şöyle dedi: «Vallahi, böyle olmasını istemiyordum; fakat ikimiz birbirimizle imtihan edildik.» Sonra genel bir meclis toplandı. Gelenler Mansûr'u hoşnut etmek için İbrâhim'in başına bakıp kötü sözler söylüyorlardı; Mansûr ise hiç konuşmuyor, renkten renge giriyordu. Bu arada Ca'fer b. Hanzala ed-Dârimî içeri girdi ve selâm verdikten sonra: «Ey Mansûr! Amcaoğlun hakkında yaptığın şeylerden dolayı Allah büyük ecirler versin. Onun sana geçen haklarını Allah affetsin.» şeklinde konuştu. Mansûr'un benzi sarardı, ona döndü ve: «Ey Ebû Hâlid! Merhaba, hoşgeldin.» dedi. Çevresindekiler böyle denmesinden memnun olduğunu anladılar ve buna benzer sözler söylemeğe başladılar.

Rivayete göre İbrâhim'in başı yere konunca muhafızlardan birisi ona tükürmüş, Mansûr da bu muhafızın döğülmesini emretmişti. Adamın dayaktan burnu kırıldı ve yüzü yaralandı. Bayılıncaya kadar dövdüler, sonra bacağından sürüyerek dışarı attırdı.

Başka bir rivayete göre Mansûr bir müddet sonra Süfyân b. Muâviye'ye baktı ve: «Kötü kadının oğlu benden nasıl kurtulur, hayret.» dedi.

İbrâhim meselesi de böylece bitti. Allah ondan razı olsun.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Türkler ve Hazarlar Bâbü'l-Ebvâb'da ayaklanıp Armenia'da bir çok Müslümanı öldürdüler.

Yine bu yılda Serî b. Abdullah b. Hâris b. Abbas hacc emirliği yaptı. Mekke'de görevliydi. Medine'de Abdullah b. Rebî', Kûfe'de İsâ b.

Mûsâ, Basra'da Selm b. Kuteybe el-Bâhili vardı. Basra kadısı Abbâd b. Mansûr idi. Mısır'da ise Yezîd b. Hâtim bulunuyordu.

Yine yıl içerisinde Mansûr Musul'dan Mâlik b. Heysem'i azledip yerine oğlu Ca'fer b. Ebî Ca'fer Mansûr'u tayin etti. Onunla birlikte Harb b. Abdullah'ı da gönderdi. Bu zat büyük kumandanlarından biriydi ve Bağdad'daki Harbiyye'nin sahibiydi. Musul'un aşağısına bir köşk yaptırdı ve oraya yerleşti. Bu gün hâlâ "Harb köşkü" diye bilinir. Ca'fer'in kızı ve Reşîd'in hanımı Zübeyde bu evde doğdu. Köşkün yanında bu gün mülkiyeti bize ait olan bir köy vardır. Orada sûfîler için bir ribat inşa ettirdik ve bu köyü oraya vakfettik. Bu kitabın çoğunluğunu ben bu köydeki evimizde yazdım. Orası dünyanın en nezih ve en güzel yerlerindendir. Adı geçen köşkün izleri bu gün hâlâ görülebilmektedir. Zamanın yok edip değiştiremediği Allah'ı tesbih ederim.

Bu yılda Amr b. Meymûn b. Mihrân, Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib (Muhammed ve İbrâhim'in amcalarıydı. Mansûr onu Medîne'de yakalatıp hapsettirmişti, hapiste öldü), Abdülmelik b. Ebî Süleyman el-Arzemî, Yahyâ b. Hâris ez-Zimârî (70 yaşındaydı), İsmâil b. Ebî Hâlid el-Becelî, Habîb b. eş-Şehîd (Ezr'in azatlısı idi, künyesi "Ebû şehîd"di) öldüler.

HİCRET'İN YÜZ KIRK ALTINCI (M. 763-764) YILI OLAYLARI

Mansûr'un Bağdâd'a Gitmesi ve Bağdâd'ın İnşa Şekli

Bu yılın safer ayında Mansûr İbn Hübeyre'nin şehrinden Bağdâd'a göçtü ve kendi şehrini inşa etti. 145 yılı olaylarında Mansûr'un Bağdâd şehrini hangi sebeplerle kurduğunu anlatmıştık. Şimdi şehrin inşasını anlatacağız.

Mansûr Bağdâd şehrini kurmağa karar verince adamlarıyla istişare etti. Bağdâd'ın planını çizen Hâlid b. Bermek de bunlar arasındaydı. Medâin şehrinin ve Kisrâ'nın sarayının yıkılması ve enkazının Bağdâd'a taşınması konusunda da fikrini sordu. Hâlid: «Ben bunu uygun görmüyorum, orası İslâm'ın alâmetlerindendir, orayı gören böyle bir şehrin ve sarayın sahiplerinin dünya imkânlarıyla ve dünyevî sebeplerle yok edilemeyeceğini, bunu ancak dinin yapabileceğini görür. Ayrıca orada Ali b. Ebî Tâlib'in namaz kıldığı yer vardır.» diyerek karşılık verdi. Bunun üzerine: «Hayır ey Hâlid, sen bu fikre İranlılara karşı olan sempati ve zaafından dolayı karşı çıkıyorsun.» dedi ve "Beyaz Saray"ın yıkılmasını emretti. Sarayın bir kısmı yıkıldı ve enkazı taşındı, fakat bu yıkım ve taşıma işinin malzeme olarak demir kullanılmasından daha fazla masraflı olduğu görüldü. Mansûr Hâlid b. Bermek'i çağırıp durumu anlatınca Hâlid: «Ey Müminlerin emîri! Ben daha önce bunu yapmamanız gerektiğini söylemiştim, fakat madem ki bu işe başladın, artık bu işten vazgeçmemelisin. Vazgeçersen, "Başkasının yaptığı şeyi yıkmağa bile gücü yetmedi" derler.» dedi. Bu fikre de iltifat etmedi ve yıkımdan vaz geçti.

Vâsıt şehrinin kapılarını naklettirip Bağdâd şehrine koydurdu. Bir kapı Şâm'dan getirildi. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin yapmış olduğu başka bir kapı da Kûfe'den getirildi. Şehrin merkezinde olan Sultan'a bazı mahallelerin halkının bazılarından daha yakın olmasını önlemek için şehri daire şeklinde yaptırdı. Etrafına iki sur inşa ettirdi, içteki sur dıştakinden daha yüksekti. Sarayını merkeze yaptırdı. Büyük cami de

sarayının yanına yapıldı. Caminin planını Haccâc b. Ertât yaptı. Kıblesi doğru değildir. Namaz kılarken Basra kapısına doğru biraz dönmek gerekir. Cami saraydan sonra yapıldığından ve sarayın yönü kıbleye uygun olmadığından kıblesi böyle hatalı olmuştur.

Kullanılan kerpiçler 1×1 zirâ' ölçüsündeydi. Yıkıldığında bir kısmı tartıldı, bir kerpiç yüz on altı rıtl ağırlığındaydı. Mansûr'un kumandanları ve kâtiplerinden çoğunun köşklerinin kapıları caminin meydanına açılıyordu. Amcası İsâ zayıflığını mazeret göstererek meydan kapısından köşküne kadar binekle gitmek için izin istedi, Mansûr izin vermedi. Evlerin kapılarının caminin meydanından kemerlerin duvarlarına çevrilmesini emretti. Şehirde çarşılar vardı. Bizans melikinin elçisi gelmişti, Rebî'e ona şehri gezdirmesini emretti. Elçiye: «Şehri nasıl buldun?» diye sordu. «Elçi: «Binalar güzel, fakat düşmanların şehirle beraber, onlar da avam tabakasıdır.» diye karşılık verdi. Elçi dönünce onların Kerh bölgesine nakledilmelerini emretti.

Başka bir rivayete göre, onları şehir dışına çıkarmasının sebebi yabancıların gece gelip orada gecelemeleri ve bazen bunların arasında casusların bulunmasıydı.

Rivayete göre, Mansûr İbrâhim b. Abdullah'la birlikte isyan edenleri takip ediyordu. Bağdâd muhtesibi Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Abdullah'ın İbrâhim'e sempatisi vardı. Ayak takımından bir grubu topladı ve Mansûr'a karşı nümayiş yaptılar. Onları yatıştırdı, Ebû Zekeriyâ'yı da yakalatıp öldürttü. Çarşıyı dağıttı, bakkallar konusu hatırlatılınca her mahallede sadece bakliyat ve sirke satan bir bakkal bulunmasını emretti.

Yolların genişliğini kırk zirâ' yaptırdı.

Şehrin, mescidin, sarayın, çarşının, surların, hendeklerin ve şehrin kapılarının yapımı için 4.000.833 dirhem harcandı.

İnşaatçılardan bir usta bir gümüş kırat gündelikle, bir amele ise iki habbe gündelikle çalışıyordu. İnşaat bitince bütün kumandanları hesaba çekti ve artan paraları aldı. Hâlid b. Salt'da on beş dirhem kalmıştı, hesap edip onu da aldı.

Endülüs'te Alâ'nın İsyan Etmesi

Bu yılda Alâ b. Muğîs el-Yahsubî, İfrîkiyye'den Endülüs'ün kenarındaki bir şehre gitti, siyahlar giydi, Abbâsî devleti ve Mansûr adına hutbe okudu. Etrafında bir çok kişi toplandı. Emîr Abdurrahman el-Emevî

ona karşı harekete geçti, İşbîliye yakınlarında karşı karşıya gelip günlerce harbettiler. Alâ'nın ordusu yenildi ve kendisi öldürüldü. Bu savaşta Alâ'nın ordusundan yedi bin kişi öldü. Abdurrahman tüccarlara onun ve ileri gelen adamlarının kesik başlarını vererek Kayrevân şehrine götürüp pazar yerine gizlice koymalarını emretti, onlar da bu emri yerine getirdiler. Sonra onlardan bir kısmını Mekke'ye götürdüler, Mansûr da oradaydı. Başlarla beraber siyah bir sancak ve Mansûr'un Alâ'ya yazdığı bir mektup da vardı.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Selm b. Kuteybe Basra valiliğinden azledildi.

Azil sebebi şuydu:

Mansûr Selm'e İbrâhim'le birlikte ayaklananların evlerinin yıkılmasını ve hurma ağaçlarının tepelerinin kesilmesini emreden bir mektup yazmıştı. Selm: «Önce evlerden mi başlayayım, yoksa hurma ağaçlarından mı?» diye sordu. Mansûr buna kızdı ve onu görevden alarak yerine Muhammed b. Süleyman'ı tayin etti. Süleyman Basra'daki mallardan bir çoğunu mahvetti ve Ebû Mervân, Avn b. Mâlik, Abdulvâhid b. Ziyâd ve diğerlerinin evlerini yıktı.

Bu yılda Ca'fer b. Hanzala el-Behrânî yaz seferine çıktı. Yine bu yıl Abdullah b. Rebî' el-Hârisî Medîne valiliğinden alınıp yerine Ca'fer b. Süleyman tayin edildi. Ca'fer Medîne'ye rebiyülevvel ayında geldi. Mekke valisi Serî b. Abdullah da görevden alınıp yerine Abdüssamed b. Ali tayin edildi.

Abdulvehhâb b. İmam İbrâhim bu yıl hacc emîrliği yaptı.

Bu yılda ölen önemli kişiler: Hişâm b. Zübeyr (147 yılı şaban ayında öldüğü de söylenir.), Avf el-A'râbî, Talha b. Yahyâ b. Talha b. Ubeydullah et-Temîmî el-Kûfî'dir.

Bu yıl içerisinde ayrıca "Mâlik'us-Savâif" denilen Filistinli Mâlik b. Abdullah el-Has'amî Bizans topraklarına sefere çıktı, pek çok ganimet ele geçirdi. "Rehve" denilen yere on beş mil mesafedeki Hades geçidine gelince üç gün konakladı ve ganimetleri satarak parasını askerlerine dağıttı. Burası bundan sonra "Rehvetü Mâlik" ismini aldı.

İbnü's-Sâib el-Kelbî en-Nessâbe de bu yıl ölmüştür.

HİCRET'İN YÜZ KIRK YEDİNCİ (M. 764-765) YILI OLAYLARI

Harb b. Abdullah'ın Öldürülmesi

Bu yılda Esterhân el-Hârezmî Türklerden bir ordu ile Armenia dolaylarına saldırıp yağmaladı, Müslümanlardan ve zimmîlerden bir çok kişiyi esir aldı ve Tiflis'e girdi. Harb b. Abdullah o esnada iki bin kişilik bir orduyla Musul'da Haricîlerin bulunduğu yerde idi. Mansûr Türklerle savaşmak üzere Cebrâil b. Yahyâ ve Harb b. Abdullah'ı gönderdi. Yapılan savaşta Cebrâil'in ordusu yenildi, Harb b. Abdullah ile Cebrâil' in askerlerinden pek çok kişi öldü.

Mehdî'ye Bey'at Edilmesi ve İsâ b. Mûsâ'nın Uzaklaştırılması

Bu yılda İsâ b. Mûsâ b. Muhammed b. Ali veliahtlıktan uzaklaştırılıp Mehdi Muhammed b. Mansûr'a bey'at edildi.

Uzaklaştırılma sebebi hakkında farklı rivayetler mevcuttur. Bir rivayete göre, İsâ Seffâh döneminden beri veliaht ve Kûfe valisiydi. Mehdî büyüyünce Mansûr onun adına bey'at almağa karar verdi. Mansûr İsâ'ya ikramda bulunur, onu sağına, Mehdî'yi ise soluna oturturdu. Veliahtlıktan kendi isteğiyle ayrılıp Mehdî'ye bey'at etmesini teklif edince İsâ bunu kabul etmedi ve: «Ey Müminlerin emîri! Müslümanlar bana yemin ederek ve bey'atı bozarlarsa hanımlarının boş ve kölelerinin azat olması şartıyla bey'at etmişlerken bu nasıl olur? Ayrılmama imkân yoktur.» dedi. Bundan sonra Mansûr'un ona karşı tutumu değişti ve ondan yüz çevirerek Mehdî'yi öne geçirdi. İsâ'nın bulunduğu zamanlarda önce Mehdî'yi sağ yanına oturtur, sonra İsâ gelir, ancak Mansûr'un soluna oturmayıp Mehdî'nin yanına otururdu. Mansûr buna kızdı ve bundan sonra, önce Mehdî'yi, sonra amcası İsâ b. Ali'yi, sonra Abdüssamed b. Ali'yi sonra da İsâ b. Mûsâ'yı huzuruna almağa başladı. Bu sıralamada bazı değişiklikler olsa bile Mehdî'ye her zaman mutlaka öncelik tanırdı.

İsâ (b. Ali) kendisine bir ihtiyaçtan dolayı öncelik verildiğini zanneder, İsâ b. Mûsâ da olanlar karşısında sesini çıkarmaz ve şikâyet et-

mezdi. Bundan sonra İsâ'ya daha fazla baskı yapılmağa başlandı. Duvarı'nın dibi kazılıyor, başına toz toprak atılıyordu. Tavanındaki ağaçlar deliniyor, üzerine ve sarığına toprak dökülüyordu. Çocukları yerini değiştirmesini söylüyorlardı, o ise bunları dinlemeyip devamlı namaz kılıyor, Mansûr'un huzuruna davet edilince de üzerindeki tozları temizlemeden giriyordu. Mansûr ona: «Ey İsâ! Bu şekilde toz toprak içerisinde hiç kimse huzuruma giremez. Bütün bu toz toprak sokaklardan mı üzerine bulaşıyor?» deyince «Öyle zannediyorum.» diye cevap veriyor ve hiç bir şikâyette bulunmuyordu.

Mansûr ikna etmesi için ona amcası İsâ b. Ali'yi gönderiyor, fakat o da etkili olamıyordu. Bir rivayete göre Mansûr içtiği suya öldürücü maddeler katılmasını emretti, suyu içince rahatsızlandı ve Kûfe'deki evine dönmek için izin istedi. Mansûr izin verdi, ancak çok şiddetli hastalanmasına rağmen iyileşti.

İsâ b. Ali Mansûr'a: «İbn Mûsâ oğlu Mûsâ'nın Halife olmasını bekliyor, fakat oğlu bunu kabul etmiyor.» deyince Mansûr: «Git onu tehdit et ve korkut.» diye karşılık verdi. Bunun üzerine İsâ b. Ali denileni yaptı. Mûsâ b. İsâ korktu ve Abbâs b. Muhammed'e giderek: «Ey amcacığım! Veliahtlığını elinden almak için babama yapılanları görüp duruyorum. Çeşit çeşit eziyetlere maruz bırakılıyor. Bazen tehdit ediliyor, bazen huzura alınırken geride bırakılıyor, bazen üzerine duvarlar yıkılıyor, bazen kendi kendine ölmüş zannedilecek şekilde ölüm planları yapılıyor... Babam buna karşı bir tavır almadığı gibi kendisine yapılan teklifi de kabul etmiyor. Bu böyle sürüp gidemez, babamın veliahtlıktan vaz geçmesini sağlayacak bir planım var.» dedi. Amcası o planın ne olduğunu sorunca: «Benim de bulunduğum bir sırada Müminlerin emîri babamı huzura çağırsın ve ona şöyle desin: «Sen veliahtlığın Mehdî'ye verilmesine kendin halife olmak için karşı çıkmıyorsun, çünkü çok yaşlısın ve fazla bir ömrün kalmadı, oğlunun veliaht olması için karşı çıkıyorsun. Senden sonra oğlunu yaşatıp oğlumun üzerine halife olmasına razı olacağımı mı zannediyorsun? Hayır, vallahi kesinlikle bu böyle olamaz. Senin gözlerinin önünde oğlunu öldüreceğim, böylece sen de ümidini keseceksin.» Belki o zaman babam veliahtlık davasından vazgeçer.» dedi.

Abbâs Mansûr'a geldi ve durumu anlatı. Bir araya toplandıklarında Mansûr planı uyguladı. İsâ b. Ali de oradaydı. Küçük abdest için kalktı, İsâ b. Mûsâ oğlu Mûsâ'ya birlikte kalkıp elbiselerini tutmasını emretti. Birlikte kalktılar, İsâ b. Ali ona: «Babam sana feda olsun. Babam senin çocuklarının da babasıdır (dedesidir). İkinizden sonra bu işte hayır olmayacağını biliyorum. Bu işte en çok hak sahibi olan ikinizsiniz, ne var

ki kişi acele olan şeylere düşkündür.» Mûsâ kendi kendine: «Bu kendisini öldürmeme imkân verdi. Babamı kışkırtan demek oymuş. Vallahi onu öldüreceğim.» dedi. Döndüklerinde olanları babasına anlattı ve duyduklarını Mansûr'a söylemek için babasından izin istedi. Babası: «Yazıklar olsun, bu ne biçim fikir? Amcan sana güvenip bir sır verdi, sen ona ihanet ediyorsun. Bu sözü kimse duymasın, git yerine otur.» diyerek onu payladı.

Mûsâ yerine dönünce Mansûr Rebi'e kılıcının bağıyla Mûsâ'nın boynunu sıkmasını emretti. Mûsâ bu arada: «Allahtan kork ey Müminlerin emîri, kanımı dökme!» diye bağırıyor, Mansûr ise: «Ey Rebî', işini bitir.» diyordu. Rebî' onu öldürmek için daha fazla sıkıyormuş gibi yapıyor, fakat aslında fazla sıkmıyordu. Bu arada Mûsâ sürekli bağırıyordu. Babası olanları görünce dayanamadı ve: «Ey Müminlerin emîri! İşin buraya kadar varacağını zannetmiyordum, bırak onu. İşte açıkça söylüyorum ki hanımlarım boştur, kölelerim hürdür, sahip olduğum mallar Allah yoluna verilmiştir, onları dilediğin gibi kullan, işte Mehdî'ye bey'at ediyorum.» dedi ve Mehdî'ye bey'at etti böylece de Îsâ b. Mûsâ Mehdî' den sonra veliaht oldu.

Bazı Kûfeliler bunun ertesi ve daha sonraki gün olduğunu söylerler.

Başka bir rivayete göre, Mansûr'un askerleri Îsâ b. Mûsâ'ya kötü sözler söylüyorlardı. Bunu Mansûr'a şikayet etti ve Mansûr böyle yapmalarını yasakladı. Bundan bir müddet vaz geçiyorlar, sonra yine yapıyorlardı. Sonra Mansûr'un aleyhine bir yazışma yaptılar, bundan sonra da askerler yaptıklarının daha fazlasını yapmağa başladılar. Aralarında Esed b. Merzûbân, Ukbe b. Selm, Nasr b. Harb b. Abdullah ve diğerleri vardı. Îsâ'nın Mansûr'un huzuruna girmesine engel oluyorlar ve sövüyorlardı. Mansûr'a onları yine şikâyet etti, Mansûr dedi ki: «Ey kardeşimin oğlu! Ben onlardan hem kendi adıma, hem de senin adına korkuyorum. Onlar bu genci seviyorlar, ona öncelik tanırsan yaptıklarından vaz geçerler.» dedi. Îsâ da bunu kabul etti.

Diğer bir rivayete göre ise, Mansûr Hâlid b. Bermek ile veliahtlık konusunu istişare etti ve onu Îsâ'ya gönderdi. Hâlid yanına Mansûr'un taraftarlarının ileri gelenlerinden otuz kişi alarak Îsâ'ya gitti, Mehdî'ye bey'at etmesini söylediler, Îsâ bunu kabul etmedi. Mansûr'a döndüler ve Îsâ'nın kendi rızasıyla çekildiğini ve Mehdî'ye bey'at ettiğini söylediler. Îsâ daha sonra bunu haber alınca gelip böyle bir şey yapmadığını söylediyse de kimse onu dinlemedi. Mansûr, yaptığı hileden dolayı Hâlid'e teşekkür etti.

Mansûr'un halifelik hakkını kendisi ve çocukları için Îsâ'dan on bir

milyon dirheme satın aldığı ve bunun üzerine İsâ'nın veliahtlıktan çekildiği de söylenir.

İsâ b. Mûsâ'nın Kûfe'deki valilik müddeti on üç yıldır. Mansûr İsâ'ya eziyet ve tahkir için onu görevden azledip yerine Muhammed b. Süleyman b. Ali'yi tayin etti. Fakat Muhammed İsâ'ya saygılı davrandı.

Abdullah b. Ali'nin Ölümü

İsâ b. Mûsâ veliahtlikten vaz geçince Mansûr amcası A Ali'yi ona teslim edip öldürmesini emretti ve: «Halifelik Mehdi'den sonra senin olacak, boynunu vur. Bu konuda zaaf gösterirsen benim planımı bozmuş olursun.» dedi. Sonra Mekke'ye yöneldi ve yolda giderken İsâ'ya bir mektup yazarak emrini yerine getirip getirmediği konusunda bilgi istedi. İsâ'nın: «Emrini yerine getirdim.» diye cevap yazması üzerine Mansûr amcasının öldürüldüğüne inandı.

İsâ, Abdullah b. Ali'yi Mansûr'un yanından alınca kâtibi Yûnus b. Ferve'yi çağırıp durumu anlattı. Yûnus: «Onu senin elinle oldürtüp sonra da bahane ederek seni öldürmek istiyor. Onu öldürmeni sana gizli olarak söyledi, sonra açıktan senin onu öldürdüğün iddiasında bulunacak. Onu öldürme, fakat bunu da ona kesinlikle duyurma. dedi. İsâ da öyle yaptı.

Mansûr geri dönünce bazı kişileri görevlendirerek amcalarının kardeşleri Abdullah hakkında şefaatçı olmalarını teşvik etti, onlar da bunu yaptılar. Şefaatlerini kabul etti ve İsâ'ya: «Sana amcamız Abdullah'ı emanet etmiş ve evinde kalmasını söylemiştim. Amcaların onun hakkında tavassutta bulundular, ben de onu affettim. Onu getir bakalım.» dedi.

İsâ ona şöyle karşılık verdi: «Ey Müminlerin emîri! Onu öldürmemi emretmemiş miydin? Ben de dediğini yaptım ve onu öldürdüm.» Mansûr emretmediğini söyledi, İsâ emrettiğini iddia etti. Mansûr: «Ben sana öldürmeni değil, hapsetmeni emretmiştim, yalan söylüyorsun.» dedi, sonra amcalarına dönüp: «Görüyorsunuz ya, kardeşinizi öldürdüğünü kendi ağzıyla ikrar ediyor.» diye ekledi. Amcaları bunun üzerine: Onu bize teslim et, kısas hükmünü uygulayalım.» dediler. Teslim etti, meydana gittiler. Olay duyuldu ve halk toplandı. İçlerinden biri İsâ'yı öldürmek için kalkınca İsâ: «Bunu hakikaten yapacak mısın?» dedi. O da: «Vallahi, evet.» diye cevap verdi. «O zaman beni Müminlerin emîrinin yanına tekrar götürün.» dedi. Huzura götürdüler, şöyle konuştu: «Sen beni öldürmeğe bahane bulmak için onu öldürmemi istedin; ancak ben bunu anladım ve amcanı öldürmedim, amcan hayatta.» Amcasını getirmesini isteyince gidip getirdi. Sonra yanından ayrıldılar. Mansûr bu sefer de amcası Abdullah'ı temeli tuzdan yapılmış bir eve yerleştirdi ve evin te-

meline su akıttırdı. Ev çöktü ve amcası öldü. Babu'ş-Şâm kabristanına gömüldü. Oraya gömülen ilk kişiydi, öldüğünde elli iki yaşındaydı.

Rivayete göre, günün birinde Mansûr ve İbn İyaş el-Mentûf birlikte hayvan üzerinde gidiyorlardı. Mansûr ona: «İsimlerinin baş harfi "ayn" olan üç isyancı tarafından öldürülen ve yine isimleri "ayn" harfiyle başlayan üç halifenin kimler olduğunu biliyor musun?» diye sordu. «Herkesin söylediği şeyleri biliyorum, o da şudur: "Ali Osman'ı öldürttü." dediler, bu yalandı; Abdülmelik, Abdurrahman b. Eş'as'ı öldürttü; Abdullah b. Zübeyr, Amr b. Saîd'i öldürttü, Abdullah b. Ali'nin üzerine de ev yıkıldı.» dedi. Mansûr: «Onun üzerine ev yıkıldıysa benim günahım ne?» deyince İbn İyâş: «Ben senin suçun olduğunu söylemiyorum ki.» diye cevap verdi. (İbn Zübeyr'in Amr b. Saîd'i öldürdüğü doğru değildir. Onu öldüren Abdülmelik'tir.)

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Mansûr kardeşi Ebû'l-Abbâs Seffâh'ın oğlu Muhammed'i Basra'ya vali tayin etti. Muhammed bu görevden affedilmesini istedi, bunun üzerine onun isteğini kabul ederek yerine yine onun teklif ettiği Nuhbe b. Sâlim'i tayin etti. Muhammed Bağdâd'a döndü ve döndükten bir müddet sonra öldü.

Bu yılda hacc emîrliğini Mansûr bizzat yaptı. Mekke ve Tâif'teki âmili amcası Abdüssamed b. Ali, Medîne âmili Ca'fer b. Süleyman, Mısır âmili ise Yezîd b. Hâtem el-Mühellebî idi.

Bu yıl Endülüs beyi Abdurrahman el-Emevî, azatlısı Bedr'i ve Temâm b. Alkame'yi Tulaytula üzerine sefere çıkardı. Oranın idaresi Hâkim b. Uzre'nin elindeydi. Muhasara altına aldılar ve onunla birlikte Hayât b. Velîd el-Yahsubî, Osman b. Hamza b. Ubeydullah b. Ömer b. el-Hattâb'ı esir edip başlarını ve sakallarını tıraş ettiler, yün bir cübbe giydirdiler, zincire vurulmuş vaziyette eşeklere bindirerek Abdurrahman'a getirdiler ve Kurtuba'da astılar.

Bu yılda Abdurrahman'ın, oğlu Süleyman'ı yanına çağırtmak için gönderdiği elçi Şâm'dan Süleyman'la birlikte döndü. Abdurrahman'ın Endülüs'te Hişâm adlı bir oğlu dünyaya gelmişti, bunu Süleyman'dan daha çok severdi. İki kardeş arasında kıskançlık ve kin meydana geldi. Bu yüzden meydana gelen olayları ileride anlatacağız.

Bu yılda yıldızlar dağılıp saçıldı.

Bu yılda ölenler arasında, Eş'as b. Abdülmelik el-Humrânî el-Basrî, Atik'in azatlısı Hişâm b. Hassân (148 yılında öldüğü de söylenir), Abdurrahman b. Zübeyd b. Hâris el-Yâmî Ebû'l-Eş'as el-Kûfî vardır.

HİCRET'İN YÜZ KIRK SEKİZİNCİ (M. 765-766) YILI OLAYLARI

Hassân b. Mücâlid'in İsyanı

Bu yılda Hassân b. Mücâlid b. Yahyâ b. Mâlik b. Ecda' el-Hemedanî isyan etti. Bu Mâlik Mesrûk b. Ecda'ın kardeşidir. Musul'un, Dicle'ye yakın bir bölgesi olan Bâfahhârî'de isyan etti. Musul'da bulunan Sakr b. Necde kumandasındaki ordu ile karşı karşıya geldiler. Sakr, Harb b. Abdullah'tan sonra Musul'a vali tayin edilmişti. Yapılan savaşta Musul'daki ordu yenildi. Haricîler ve Hassân'ın adamları çarşıyı yaktılar ve yağmaladılar.

Hassân daha sonra Rakka'ya, oradan Bahr'a yürüdü ve Sind'e kadar ilerledi. Ummân Haricîleri onları davet ediyorlar ve kendilerine katılmak için izin istiyorlardı. Bu teklifi kabul etmeyip Musul'a döndü. Sakr, Hasan b. Sâlih b. Hassân el-Hemedânî ve Bilâl el-Kaysî yeniden İbn Mücâlid'le savaştılar, Sakr yine yenildi, Hasan b. Sâlih ve Bilâl esir edildi. Hassân b. Mücâlid Bilâl'i öldürdü, Hasan b. Sâlih'i ise serbest bıraktı, çünkü o Hemedânlıydı. Bu yüzden adamlarından bir kısmı ondan ayrıldı.

Hassân b. Müclid Haricîlik fikrini, dayısı Hafs b. Eşyem'den almıştı. Hafs Haricî âlimlerinden ve fakihlerindendi.

Mansûr Hassân'ın isyan ettiğini duyunca: «Hemedan'dan bir haricî mi?» diye sordu. «O, Hafs b. Eşyem'in kızkardeşinin oğludur.» dediler. «Oradan mı?» diye sordu. Mansûr'un bu durum garibine gidiyordu, çünkün Hemedân halkının tamamı şiî idi. Mansûr Musul'a asker gönderip bu ayaklanmaya son vermeğe karar verdi. Ebû Hanîfe, İbn Ebî Leylâ ve İbn Şübrüme'yi çağırttı ve: «Musullular bana karşı isyan etmemek şartıyla bey'at ettiler, fakat isyan ettiler. Şu anda can ve mal dokunulmazlıkları kalkmış olur mu?» diye sordu. Ebû Hanîfe sustu, diğer ikisi konuştular ve: «Onlar senin halkındır; affedersen bu senin şanındandır, cezalandırırsan cezayı haketmişlerdir.» dediler. Ebû Hanîfe'ye: «Görüyorum ki susuyorsun ey üstad!» deyince o: «Ey Müminlerin emîri! Onlar

hakları ve yetkileri olmayan bir konuda sana cezalandırma şartı koymuşlar. Bir kadın nikâhsız olarak veya cariye olmaksızın kendisini birine teslim etse ona yaklaşmak helâl olur mu?» dedi. Mansûr: «Hayır.» diye karşılık verdi. Bunun üzerine Musullular üzerine ordu göndermekten vazgeçerek Ebû Hanife ile iki arkadaşının Kûfe'ye dönmelerini emretti.

Hâlid b. Bermek'in Âmil Tayin Edilmesi

Bu yılda Mansûr, Hâlid b. Bermek'i Musul'a vali tayin etti.

Bunun sebebi orada kürtlerin yayılmaları ve bozgunculuk yapmalarıydı. Orada kimin bulunduğunu sordu, «Müseyyeb b. Züheyr.» dediler. Umâre b. Gamre, Hâlid b. Bermek'in gönderilmesini tavsiye etti, bunun üzerine onu Musul'a vali tayin ederek gönderdi. Hâlid oraya varınca halka çok iyi davrandı, bozguncuları yendi ve etkisiz hâle getirdi. Musul halkı kendilerine iyi davrandığı için Hâlid'e büyük bir sempati ve saygı duymağa başladılar.

Bu yılda Reşîd b. Mehdî'nin doğumundan yedi gün önce, yani zilhicce ayının bitmesine yedi gün kala Fadl b. Yahyâ b. Hâlid b. Bermek doğdu. Reşîd'in annesi Ümmü Hayzurân oğluyla beraber onu da emzirdi, böylece Fadl b. Yahyâ Reşîd'in süt kardeşi oldu. Bu yüzden Selm b. Hâşir şu beyti söylemiştir:

«Fadl ve halife Hârun kadınların en hayırlısının süt çocuğu oldular.»

Ebû'l-Cenûb da şu mısraları söyledi:

«Hür kadınların en hayırlısının seni ve halifeyi bir memeden emzirmesi fazilet olarak sana kâfidir.»

Ağleb b. Sâlim'in İfrîkıyye Valiliği

Mansûr'a Muhammed b. Eş'as'ın İfrîkıyyede isyan ettiği haberi gelince, Ağleb b. Sâlim b. İkâl b. Hafâce et-Temîmî'ye bir ferman göndererek İfrîkiyye valiliğine tayin edildiğini bildirdi. Ağleb Ebû Müslim el-Horasânî ile birlikte çalışmış, daha sonra Muhammed b. Eş'as'la birlikte İfrîkıyye'ye gelmişti. Fermanı alınca 148 senesi cemaziyülâhirinde Kayrevân'a geldi, Mudarlılardan bir kumandan topluluğu çıkardı ve insanları yatıştırdı.

Ebû Kurre Berberîlerden büyük bir toplulukla ona karşı isyan etti. Ağleb üzerine gitti, Kurre çarpışmaksızın kaçtı, Ağleb de Tanca'ya doğ-

ru yoluna devam etti. Bu, ordunun zoruna gitti, Kayrevân'da ondan ayrıldılar ve yanında çok az miktarda asker kaldı.

Hasan b. Harb el-Kindî Tunus'taydı. Orduya mektup yazarak kendi yanına çağırdı, bu daveti kabul ettiler. Hasan Kayrevân'a gitti ve her hangi bir direnişle karşılamaksızın şehre girdi.

Ağleb durumu haber alınca yeniden savaşmak üzere geri döndü. Adamları: «Bu kadar az kişiyle düşman karşısına çıkmak doğru değildir, uygun olan Kâbis'e dönmendir, o zaman onun yanına gidenlerin çoğu tekrar senin yanına döner; çünkü onlara Tanca'ya gitmek ağır geldiğinden senden ayrıldılar, onlar dönünce kuvvetin artar ve düşmana saldırırsın.» dediler. Bu tavsiyeye uydu, yanında büyük bir kalabalık toplandı. Hasan b. Harb'in üzerine yürüdü, şiddetli bir savaştan sonra Hasan yenildi, adamlarından pek çoğu öldürüldü. Hasan 150 yılı cemaziyülâhirinde Tunus'a geçti, Ağleb de Kayrevân'a girdi.

Hasan tekrar büyük bir ordu topladı, Ağleb'in üzerine yürüdü, Ağleb de onu karşılamak üzere Kayrevân'dan çıktı. Savaştılar. Ağleb atılan bir okla öldü, adamları ise savaşa devam ettiler. Başlarına Muhârik b. Gaffâr geçti ve savaşa devam etti, daha önce Ağleb'in sağ cenahındaydı .Hasan yenildi, 150 yılı şaban ayında Tunus'a geçti. Muhârib Ramazan ayında İfrîkiyye'nin idaresini eline geçirdi. Hasan'ı aratmak için süvariler gönderdi, ancak Hasan Tunus'tan Kinâye'ye kaçtı ve orada iki ay kaldı. Sonra tekrar Tunus'a döndü, yanındaki askerler kendisine karşı ayaklanıp onu öldürdüler.

Başka bir rivayete göre Hasan Ağleb'in öldürülmesinden sonra öldürülmüştür. Ağleb'in adamları onun öldürülmesinden sonra savaşa devam etmişlerdi. İşte bu sırada Hasan öldürüldü ve adamları yenik olarak geri çekildiler. Hasan'ın cesedi asıldı, Ağleb de "Şehid" ismi verilerek defnedildi. Bu olay 150 yılı şaban ayında meydana geldi.

Endülüs'teki İsyan ve Kargaşa

Bu yılda "Mutrî" diye meşhur olan Said el-Yahsubî Endülüs'ün Lible şehrinde isyan etti.

Bunun sebebi şuydu:

Bir gün sarhoş oldu ve Alâ' ile birlikte öldürülen Yemenli arkadaşlarını hatırladı. Bu olayı daha önce anlatmıştık. Sarhoşken sancağını açtırdı, ayılınca da sancağı dikilmiş olarak gördü ve sebebini sordu. Du-

rumu anlattılar, sancağın çözülmesini emretti ve: «Bana sancağı açtırıp sonra da her hangi bir şey yapmaksızın çözmek yakışmaz.» dedi ve muhalefete başladı. Yemenliler etrafında toplandılar. İşbîliye üzerine yürüdü ve ele geçirdi. Yanında toplananların sayısı daha da arttı. Endülüs emîri Abdurrahman üzerine saldırınca Mutrî rebiyülevvelin on birinci gecesi Za'vâk kalesine sığındı. Abdurrahman kaleyi muhasara etti ve isyancıların kaleye gelmesine engel oldu.

Şezûne şehrindeki Gıyâs b. Alkame el-Lahmî de isyana katılanlardandı. Kabile reislerinden büyük bir topluluk Mutrî'ye yardım etmek gayesiyle Gıyâs'ın etrafında toplandılar.

Abdurrahman bunu duyunca azatlısı Bedr'i bir ordu ile onun üzerine gönderdi. Bedr Gıyâs ile Mutrî'nin birbirleriyle birleşmelerine engel oldu. Muhasara uzun sürdü, adamlarının bir kısmı öldürüldü, bir kısmı ondan ayrıldılar. Yanında çok az adam kalmıştı. Bir gün kaleden çıktı ve öldürülünceye kadar savaştı. Başı Abdurrahman'a götürüldü.

Kaledekiler başlarına Halîfe b. Mervân'ı geçirdiler. Muhasara devam etti. Kaledekiler Abdurrahman'a haber gönderip kendilerine emân verilirse halifeyi kendisine teslim edeceklerini bildirdiler. Bunu kabul etti ve emân verdi. Kalenin kapılarını açtılar, Halîfe'yi de teslim ettiler. Kaleyi yıktırdı, Halîfe'yi ve yanındakileri öldürttü, sonra Gıyâs'ın üzerine gitti. Gıyâs da Mutrî ile beraber isyan edenlerdendi. Onları da muhasara altına aldı, emân istediler, kendisine karşı olduklarını bildiği bazı kişiler hariç emân verdi, kendine karşı olanları ise yakaladı, Kurtuba'ya döndü. Oraya dönünce Abdullah b. Hırâşe el-Esedî, Kûretü Ceyyân'da isyan etti. Etrafında ordu toplandı ve Kurtuba'yı yağmaladı. Abdurrahman onun üzerine de ordu gönderdi. Abdullah'ın ordusu dağıldı ve kendisi emân istedi. Abdurrahman ona emân verdi ve bağışlarda bulundu.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Sâlih b. Ali asker topladı, fakat savaşa çıkmadı.

Ebû Ca'fer Mansûr hacc emîrliği yaptı. Şehirlerin valileri daha önce isimlerini verdiğimiz kişilerdi, yani valilerde bir değişiklik olmadı.

60 yılında doğmuş olan Süleyman b. Mihrân el-A'meş bu yıl vefat etti. Yine bu yıl vefat edenler şunlardır: Ca'fer b. Muhammed es-Sâdık (Kabri Medîne'dedir, ziyaret edilir. Babası, dedesi ve kendisi Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib'le beraber aynı kabirde medfundurlar), Zekeriyyâ b. Ebî Zâide, Ebû Ümeyye Amr b. Hâris b. Ya'kûb (Kays b. Sa'd b. Ubâde'nin

azatlısıdır. Bunun aksi rivayetler de vardır. 90 yılında doğmuştu.), Esved b. Süfyân'ın azatlısı Abdullah b. Yezîd (Temîm'in azatlısı olduğu da söylenir. Sika bir kişiydi.) Kadı Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ, Muhammed b. Velîd ez-Zebîdî, Muhammed b. Aclân el-Medenî, Avvâm b. Havşeb b. Yezîd b. Ruveym eş-Şeybânî el-Vâsıtî, Remleli Yahyâ b. Ebî Amr es-Şeybânî (Şeybân Himyer kabilesinin bir koludur.)

HİCRET'İN YÜZ KIRK DOKUZUNCU (M. 766-767) YILI OLAYLARI

Bu yılda Abbâs b. Muhammed, Hasan b. Kahtabe ve Muhammed b. Eş'as'la birlikte Anadolu'ya yaz seferi düzenledi. Muhammed yolda öldü.

Mansûr Bağdâd şehrinin surlarını, hendeklerini ve bütün inşaat faaliyetlerini tamamlayarak Hadîsetu'l-Musul'a gitti ve döndü.

Muhammed b. İbrâhim b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs hacc emîrliği yaptı. Bazı rivayetlere göre Abdüssamed b. Ali Mekke valiliğinden azledilip yerine Muhammed b. İbrâhim tayin edildi. Mekke ve Tâif dışındaki şehirlerde daha önce isimlerini verdiğimiz kişiler vali olarak bulunuyordu.

Endülüs hâkimi Abdurrahman azatlısı Bedr'i düşman ülkelerine savaşmak için gönderdi. Bedr oralara girdi ve cizye aldı. İşbîliye valisi Ebû's-Sabâh Hayy b. Yahyâ idi. Görevden azledilince muhalefete başladı. Abdurrahman onu bir hile ile yanına çağırttı ve öldürttü.

Selm b. Kuteybe el-Bâhilî Rey'de öldü. Meşhur ve büyük bir şahsiyetti. Kehmes b. Hasan Ebû'l-Hasan et-Temîmî el-Basrî, Îsâ b. Ömer es-Sekafî en-Nahvî (Halil, nahvi bu zattan öğrenmiştir. Nahiv konusunda eserleri vardır) de bu yıl ölenler arasındadır.

HİCRET'İN YÜZ ELLİNCİ (M. 767) YILI OLAYLARI

Üstad Sîs'in İsyanı

Bu yıl Üstad Sîs Herât, Bâzegis, Sicistân ve diğer Horasân şehirlerinin halkı ile birlikte isyan etti. Rivayete göre üç yüz bin savaşçı topladı, bütün Horasân'ı ele geçirdi. Merverrûz halkıyla karşı karşıya gelinceye kadar istilâlarına devam ettiler. Ecşem el-Merverrûzî, Merzerrûzlularla birlikte ona karşı çıktı. Şiddetli bir savaştan sonra Ecşem yenildi, adamlarından çoğu öldürüldü, kumandanlarından çoğu da hezimete uğradılar. Bu kumandanlar arasında Muâz b. Müslim, Cebrâil b. Yahyâ, Hammâd b. Amr, Ebû'n-Necm es-Sicistânî ve Dâvud b. Kerrâr vardı.

Mansûr Râzân'da iken Hâzim b .Huzeyme'yi Mehdî'nin yanına gönderdi. Mehdî onun yanına bazı kumandanları da vererek Üstad Sîs ile savaşmak üzere görevlendirdi. Hâzim yenilen ordudaki adamları da kendi ordusunun arka kısmına yerleştirerek ordusunun sayısının çok görünmesini sağladı ve yola çıktı. Bunlar yirmi iki bin kişiydi. Altı binini seçerek kendi ordusundaki on iki bin kişiye ilave etti ve ordunun bir kısmını seçkin askerlerden teşekkül ettirdi. Bekkâr b. Selm seçkin askerler kısmındaydı. Orduyu savaş düzenine soktu; sağ kanada Heysem b. Şu'be b. Zuheyr'i, sol kanada Nehâr b. Husayn es-Sa'dî'yi geçirdi. Bekkâr b. Selm el-Ukaylî öndeydi, sancak ise Zibrikân'daydı.

Onları hile ile bulundukları yerden başka yere çekti, iki hendek arasına soktu ve pusu kurdu. Karşı tarafın askerlerinin çoğu yaya idi. Daha sonra Hâzim ordusunu yerleştirdi, etrafına da hendek kazdırdı. Hendeğe dört giriş yaptırdı, her girişe seçkin askerlerinden biner kişi yerleştirdi. Üstad Sîs'in adamları ellerinde baltalar, kürekler ve küfelerle hendeği doldurmak için geldiler. Bekkâr b. Selm'in bulunduğu kapı tarafından hendeğe yaklaştılar ve Bekkâr'ın askerlerine saldırıp hezimete uğrattılar.

Bekkâr ileriye atıldı, yürüyerek hendeğin girişine geldi ve adamlarına: «Bizim bulunduğumuz girişten Müslümanlara yaklaşamazlar.»

dedi. Yakınlarından elli kadar kişiyle savaşarak Sîs'in adamlarını geri püskürttü. Daha sonra Hâzim'in bulunduğu girişe Sîs'in adamlarından Sicistân'lı Hariş saldırdı. İşleri düzenleyen oydu. Hâzim onun geldiğini görünce sağ cenahtaki Heysem b. Şu'be'ye haber göndererek Bekkâr'ın bulunduğu hendek girişinden dışarı çıkmasını söyledi; çünkü o girişin hizasındakiler savaşla meşguldu, bu yüzden onun çıkışını farkedemeyeceklerdi. Onların göremeyecekleri kadar uzaklaştıktan sonra düşmanın arkasından çember içine alıp saldırmasını söyledi. Bu esnada Ebû Amr ile Amr b. Selm b. Kuteybe'nin Tahâristân'dan gelmesini bekliyorlardı.

Hâzim Bekkâr'a haber gönderdi, «Heysem'in sancaklarını görünce tekbir getirin ve "Tahâristânlılar geldi" diye seslenin.» dedi, Bekkâr da denileni yaptı. Hâzim ordunun merkezinden Hariş'e saldırdı ve onu meşgul etti. Birbirlerine karşı iyice direndiler.

Bu esnada Heysem'in sancaklarını gördüler ve «Tahâristânlılar geldi» diye bağırdılar. Bunu gören Hâzim'in adamları yeniden saldırıya geçtiler ve karşılarındaki orduyu dağıttılar. Heysem'in adamları da yetiştiler, mızrak ve oklarla saldırdılar.

Nehâr b. Husayn sol cenahtan, Bekkâr b. Selm ve adamları da kendi taraflarından saldırdılar ve karşılarındaki orduyu tam bir yenilgiye uğrattılar. Müslümanların Sîs'in ordusundan öldürdükleri kişilerin sayısı yetmiş bine ulaştı, on dört bin kişiyi de esir ettiler. Üstad Sîs az bir adamla dağa kaçtı ise de Hâzim onları muhasara etti ve esirleri öldürdü. Ebû Avn ile Amr b. Selm yanındakilerle beraber Hâzim'e yardıma geldiler. Üstad Sîs Ebû Avn'ın kendi hakkında vereceği hükmü kabul ederek teslim oldu. O da Üstad'ın, oğullarının ve ailesinin zincire vurulması, geri kalan otuz kişinin serbest bırakılması şeklinde hüküm verdi. Hâzim hükmü uyguladı. Her adama iki elbise giydirdi ve durumu mektupla Mehdî'ye bildirdi, o da Mansûr'a duyurdu.

Başka bir rivayete göre Üstad Sîs 150 yılında isyan etmiş, 151 yılında hezimete uğramıştır.

Üstad Sîs'in peygamberlik iddia ettiği, adamlarının eşkıyalık edip yolları kestiği söylenir.

Rivayete göre Sîs Me'mûn'un annesi olan Mürâcil'in babası, yani Me'mûn'un dedesidir; oğlu Gâlib ise Me'mûn'un dayısı olur. Ze'r-riyâseteyn Fadl b. Sehl'i öldüren kişidir. İleride bundan bahsedeceğiz, inşaallah.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl içerisinde Mansûr, Ca'fer b. Süleyman'ı Medine valiliğinden azledip yerine Hasan b. Zeyd b. Hasan b. Ali'yi tayin etti.

Bu yılda Endülüs'te Nâiha'da Gıyâs b. Müsir el-Esedî isyan etti. Abdurrahman'ın valileri büyük bir ordu toplayıp Gıyâs'ın üzerine yürüdüler. Yapılan savaşta Gıyâs yenildi, öldürüldü ve başı Kurtuba'ya Abdurrahman'a gönderildi.

Ca'fer b. Ebû Ca'fer Mansûr bu yılda öldü. Namazını babası kıldırdı. Geceleyin Kureyş kabristanına defnedildi. Bu yılın yaz mevsiminde Bizans'a karşı gazaya çıkılmadı.

Bu yıl hacc emîrliğini Abdüssamed b. Ali yaptı. Bazı rivayetlere göre Mekke âmiliydi. Başka bir rivayete göre ise, Mekke âmili Muhammed b. İbrâhim'di. Kûfe'de Muhammed b. Süleyman b. Ali, Basra'da Ukbe b. Selm vali olarak bulunuyordu. Basra kadısı Süvvâr, Mısır valisi ise Yezîd b. Hâtim idi.

Bu yılda ölen önemli şahsiyetler şunlardır: İmâm A'zam Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit, Ma'mer b. Râşid, Ömer b. Zerr (155 yılında öldüğü de söylenir. Salih kişilerdendi, Mürcie görüşünü benimserdi.) Abdülmelik b. Abdülaziz b. Cüreyc, Megâzî kitabı müellifi Muhammed b. İshâk b. Yesâr (151 yılında öldüğünü söyleyenler de vardır), Müfessir Mukâtil b. Süleyman el-Belhî (Hadis ilminde zayıf sayılırdı) Ebû Cenâb el-Kelbî, Osman b. el-Esved, Saîd b. Ebî Arûbe (İsmi Mihrân'dı, Benû Yeşkür'ün azatlısıydı, künyesi ise Ebu'n-Nadr'dı).

HİCRET'İN YÜZ ELLİ BİRİNCİ (M. 768) YILI OLAYLARI

Bu yıl Kürk (veya Türk) kavmi Cüdde'yi istilâ ettiler.

Ömer b. Hafs'ın Sind Valiliğinden Azledilip Yerine Hişâm b. Amr'ın Tayin Edilmesi

Bu yıl Mansûr, "Hezârmerd" diye meşhur olan Ömer b. Hafs b. Osman b. Kabîsa b. Ebî Sufre'yi Sind valiliğinden azledip yerine Hişâm b. Amr et-Tağlibî'yi tayin etti, Ömer b. Hafs'i de İfrîkıyye âmili yaptı.

Ömer b. Hafs'ın Sind valiliğinden azledilmesinin sebebi şuydu:

Abdullah b. Hasan'ın oğulları Muhammed ve İbrâhim isyan ettiklerinde Ömer Sind valisiydi. Muhammed "Eşter" lakabıyla meşhur olan oğlu Abdullah'ı soylu atlar satın almak için Basra'ya gönderdi, bu atlarla Sind'deki Ömer b. Hafs'ın yanına gideceklerdi. Ömer Şiî idi ve Mansûr'un kumandanı olmasına rağmen Muhammed'e bey'at edenlerdendi. Sind'e deniz yoluyla gittiler. Ömer atlarını getirmelerini istedi, «Biz sana attan daha kıymetli, dünyan ve ahiretin için daha hayırlı bir şey getirdik. Ülkenden ayrılıncaya kadar ya bizi kabul etmek veya bizi gizleyip zarar gelmesini önlemek suretiyle emân ver.» dediler. Bunun üzerine onlara emân verdi.

Onların ve babası tarafından yanına gönderilen Abdullah b. Muhammed b. Abdullah'ın durumu kendisine anlatıldı. Onlara: «Hoş geldiniz.» dedi ve Eşter'i gizli olarak yanına alıkoydu, ülkenin ileri gelenlerini, kumandanlarını ve aile fertlerini ona bey'at etmeğe davet etti. Kabul ettiler, bunun üzerine beyaz sancaklar çekildi, hutbe okunurken giymesi için de perşembe gününden beyaz elbiseler hazırlandı. Ömer b. Hafs'ın hanımı binekli bir haberci göndererek Muhammed b. Abdullah'ın öldürüldüğünü bildirdi. Haberci Eşter'in yanına girdi, haberi ona ulaştırdı ve baş sağlığı diledi. Eşter: «Durumum meydana çıktı, canım senin boynunda.» dedi. Ömer de: «Bir fikrim var; burada zengin, sözü geçen bir Sind hükümdarı var, çok güçlü birisi, Resulullah'a (s.a.v.) karşı da

çok büyük saygısı var ve sözüne bağlıdır. Ona haber gönderirim, aramızda bir anlaşma yaparız, seni onun yanına gönderirim, orada rahatsız edilmezsin.» dedi. Öyle yaptı ve Eşter'i ona gönderdi. Hükümdar Eşter'e izzet ve ikramda bulundu. Zeydiler gizlice onun yanında toplandılar, bunlar basiret sahibi dört yüz kişiydiler. Onların arasında bir hükümdar gibi ava çıkardı.

Mansûr bunları haber alınca Ömer b. Hafs'a mektup yazarak kulağına gelen haberlerin doğru olup olmadığını sordu. Ömer mektubu ailefertlerine okudu ve: «Eğer kulağına giden haberlerin doğru olduğunu ikrar edersem beni azleder, yanına gidersem beni öldürür, direnirsem de bana harp açar. Ne yapayım?» dedi. Adamlarından biri: «Suçu benim üzerime at, beni yakalat ve bağlat. Daha sonra benim kendisine gönderilmemi isteyecektir, sen de gönderirsin. Senin Sind'deki ağırlığını ve ailenin Basra'daki nüfuzunu bildiğinden bana bir şey yapamayacaktır.» dedi. Ömer: «Ben seninle aynı fikirde değilim.» deyince de: «Öldürülürsem canım sana feda olsun.» diye karşılık verdi.

Adamı yakalatıp hapsettirdi ve Mansûr'a ne emrettiğini sordu. Mansûr adamın kendisine gönderilmesini emretti, yanına varınca da boynunu vurdurdu.

Daha sonra Sind'e Hişâm b. Amr et-Tağlibî'yi vali tayin etti. Onun tayininin sebebi şuydu: Mansûr Sind'e kimi tayin edeceğini düşünüyordu. Amr'ı merasim esnasında bineği üzerinde gördü. Amr bir müddet gözden kaybolduktan sonra geri dönüp Mansûr'un huzuruna girmek için izin istedi. Huzura kabul edilince şöyle dedi: «Merasim grubundan ayrılınca kız kardeşimi gördüm, baktım ki çok güzel, akıllı ve dindar bir kadın, onu Müminlerin emîrinden başkasına yakıştıramadım.» dedi. Mansûr başını önüne eğip bir müddet bekledikten sonra: «Şimdi git, bu konudaki emrimi daha sonra sana bildiririm.» dedi. O dışarı çıkınca da hâcibi Rebî'e: «Cerîr keşke şu şiiri söylemeseydi:

"Tağlib kabilesinden dayılık bekleme, zenciler dayı olarak
onlardan daha iyidir."»

dedi ve devamla: «Git ona evlenmeyi kabul ettiğimi, nikâh için bizden bir isteği varsa vereceğimi, Allah'ın kendisine hayırlar ihsan etmesini dilediğimi ve Sind'e vali tayin ettiğimi söyle.» dedi ve kadının çeyizini verdi.

Hişâm'a, Abdullah'ı himaye eden hükümdara mektup yazarak onu tselim etmesini istemesini, teslim etmediği takdirde onunla harp etmesini emretti. Ömer b. Hafs'a da İfrîkıyye'ye vali tayin edildiğini bildirdi.

Hişâm Sind'e, Ömer İfrîkıyye'ye gidip görevlerine başladılar. Hişâm Sind'e varınca Abdullah el-Eşter'i yakalamak istemedi, onu himaye eden hükümdarla anlaşma yapıyormuş gibi davrandı, fakat yapmadı. Mansûr bunu haber alınca emrini yeniledi. Bu esnada Sind'de bir isyan çıktı. Hişâm kardeşi Sefennecâ'yı bu isyanı bastırmak için gönderdi. O da yola çıktı ve yolu Abdullah'ı himaye eden kralın ülkesinin yakınlarına düştü. Uzakta bir toz bulutu gördüler. Bunların aradıkları isyancılar olduğunu zannederek öncüler gönderdi. Bunlar geri dönüp toz bulutunu çıkaranların Abdullah b. Muhammed el-Alevî olduğunu, Mihrân nehri kıyısında gezinti yaptığını söylediler. O tarafa doğru ilerledi. Bazı kişiler: «Bu Rasûlüllah (s.a.v.)'ın torunudur. Kardeşin onun kanını dökmekten çekindiği için kasıtlı olarak onu yakalamadı, sen de ona dokunma.» diye nasihat ettiler, cevaben: «Onu yakalamamazlık edemem. Mansûr'un yakalayıp öldürülmesini emrettiği bir adamı serbest bırakamam.» dedi. Abdullah'ın yanında on kişi vardı. Yapılan çarpışmada Abdullah ve yanındakilerin hepsi öldürüldü, içlerinden hiç biri kurtulmadı.

Başka bir rivayete göre ise Abdullah'ın arkadaşları başının kesilip götürülmesine engel olmak için cesedini Mihrân nehrine attılar. iHşâm durumu Mansûr'a haber verdi. Mansûr ona teşekkür etti ve adı geçen hükümdarla savaşmasını emretti. Onunla savaştı ve yendi, ülkesini ele geçirdi.

Abdullah'ın cariyeleri vardı, bunlardan birisinden "İbnü'l-Eşter" denilen Muhammed b. Abdullah dünyaya geldi. Hişâm cariyeleri ve doğan çocuğu Mansûr'a gönderdi, Mansûr de çocuğu Medîne valisine gönderdi ve nesebinin sahih olduğu bildirerek ailesine teslim edilmesini emretti.

Ebû Ca'fer Ömer b. Hafs'ın İfrîkıyye Valiliği

Bu yılda Mansûr, Kabîsa b. Ebî Sufre'nin oğullarından Mühelleb'in kardeşi Ebû Ca'fer Ömer b. Hafs'ı İfrîkıyye'ye vali tayin etti. Ömer şöhretinden dolayı Mühelleb ailesine nispet edilir.

Onun İfrîkıyye'ye gönderilmesinin sebebi şuydu:

Mansûr, Ağleb b. Sâlim'in öldürüldüğünü haber alınca İfrîkıyye'de bir takım aksaklıklar ortaya çıkmasından korktu ve Ömer'i oraya vali olarak gönderdi. Ömer 151 yılı safer ayında Kayrevân'a vardı. Ülkenin ileri gelenleri yanında toplandılar, onlara çok iyi davrandı. Orada kaldığı ilk üç yıl boyunca işler yolunda gitti.

Mansûr'un emriyle "Tubne" şehrini kurmak için Zâb'a gitti. Kayrevân'da yerine Habîb b. Habîb el-Mühellebî'yi bıraktı. İfrîkıyye bu

yüzden ordusuz kalınca Berberiler isyan ettiler. Habib onlarla mücadeleye girişti, fakat öldürüldü. Berberiler sonra Trablus'ta toplanıp başlarına Ebû Hâtim el-İbâzî'yi geçirdiler. İsmi Ya'kûb b. Habîb'di ve Kinde'nin azatlısıydı. Ömer b. Hafs'ın Trablus'taki âmili Cüneyd b. Beşşar el-Esâdî Ömer'e mektup yazarak yardım istedi. Ömer kendisine ordu gönderdi, Ebû Hâtim'le savaştılar ve onu yenerek Kâbis'e gittiler. Ömer'in Tubne şehrinin inşası için Zâb'da bulunduğu sırada Ebû Hâtim onları kuşatma altına aldı. Bu arada İfrîkıyye'nin her tarafında karışıklıklar çıktı. Tubne'ye kadar ilerleyip on iki askerî birlikle orasını kuşattılar. Ordudaki birlik kumandanlarından Ebû Kurre es-Sufrî'nin komutasında kırk bir kişi, Abdurrahman b. Rüstem komutasında on beş bin kişi, Ebû Hâtim komutasında çok kalabalık bir birlik, Âsım es-Sedrâtî el-İbâzî komutasında altı bin kişi, Mes'ûd Zennâtî el-İbâzî komutasında ise on bin atlı bulunuyordu. Bu saydıklarımız dışında birlikler de vardı.

Ömer kuşatıldığını görünce onlarla savaşmak için dışarı çıkmağa karar verdi. Adamları buna karşı çıktılar ve: «Sana bir şey olursa Araplar mahvolur.» dediler. Bunun üzerine bazı hileler hazırladı.

Ebû Kurre es-Sufrî'ye haber göndererek savaştan vaz geçip geri dönerse altmış bin dirhem vermeyi teklif etti. Ebû Kurre: «Bana kırk yıl emirlik teslim edilmişken sizinle harbetmeyi az bir dünyalık karşılığı mı satacağım?» dedi ve teklifi reddetti.

Bunun üzerine Ebû Kurre'nin kardeşine dört bin dirhem ve giyecekler göndererek kardeşinden ayrılıp geri dönmesini teklif etti, o da bu teklifi kabul edip o gece geri döndü. Askerler de onun peşine takılıp döndüler, böylece Ebû Kurre de onların peşinden geri dönmek zorunda kaldı. Sufriyye gidince Ömer bir Berberî kabilesi olan "Tehûzâ"daki İbn Rüstem'in üzerine ordu gönderdi. Yapılan savaşta İbn Rüstem yenilerek Tâhert'e çekildi, bunun sonucunda İbazîler Ömer'in karşısında duramayacak kadar zayıfladılar ve Tubne'dan Kayrevân'a çekildiler. Ömer Tubne'de iken Ebû Hâtim İbâzîleri toparlamak ve komşu Haricîlerden korumak için Kayrevân'ı kuşattı. Ömer Kayrevân'ın tehlikede olduğunu anlayınca Tubne'de bir birlik bırakarak Kayrevân'a gitti.

Ebû Kurre Ömer'in Kayrevân'a döndüğünü öğrenince Tubne'yi kuşattı, bunun üzerine orada bulunanlar karşı koydular ve savaşa tutuştular. Ebû Kurre yenildi ve askerlerinin çoğu öldürüldü.

Ebû Hâtim'e gelince, Kayrevân'ı kuşatma altına aldığında etrafındaki kuvvetin sayısı arttı ve kuşatmaya devam etti. Şehrin beytülmâlinde para, depolarında yiyecek yoktu. Kuşatma sekiz ay sürdü. Ordu sabah akşam dışarı çıkıp Haricilerle savaşıyor, acıkınca hayvanlarını ve

köpeklerini yiyorlardı. Şehir ahalisinden çoğu ise Berberîlere katılıyordu. Tam Haricîlerin şehre girmesine ramak kalmışken Ömer b. Hafs'ın Tubne'den geldiğini haber aldılar. Heriş yedi yüz atlıyla kaleden indi, bunu gören Haricîler hep birlikte ona doğru yürüyüp Kayrevân'ı terkettiler. Onlar Kayrevân'dan ayrılınca Ömer Tunus'a geçti, Berberîler de onu takibettiler. Bunun üzerine tekrar Kayrevân'a döndü; şehrin yiyecek, hayvan, odun ve diğer ihtiyaçlarını temin etti. Ebû Hâtim ve Berberîler Kayrevân'a gelip yeniden kuşatma yaptılar. Kuşatma yine çok uzun sürdüğü için yine hayvanlarını yemek zorunda kaldılar. Her gün savaş oluyordu. Ömer kalede iyice zor durumda olduğunu görünce adamlarına: «Kaleden çıkıp Berberî ülkelerini yağmalayıp size erzak getirsem iyi olacak.» dedi. Adamları: «Sen gidince başımıza her hangi bir şey gelmesinden korkarız.» deyince: «O zaman falan ve falan olmak üzere iki kişiyi göndereyim, aynı şeyi yapsınlar.» şeklinde teklifte bulundu. Adamları bunu kabul ettiler. Bunu o iki adama söyleyince: «Seni kalede bırakıp gitmeyiz.» dediler.

Bu işi bizzat kendi yapıp canını tehlikeye atmağa karar vermişti ki, Mansûr'un kendilerine yardım için Yezîd b. Hâtim b. Kuteybe b. Mühelleb'i altmış bin kişilik bir orduyla gönderdiği haberi geldi. Yanındakiler ordu imdada yetişinceye kadar çarpışmaktan vazgeçmesini tavsiye ettiler. Bunu kabul etmedi, kaleden çıkıp savaştı ve öldürüldü. Bu olay 154 yılı zilhicce ayının ortalarına rastlar. Ömer'in ölümünden sonra idareyi anne bir kardeşi olan Humeyd b. Sahr ele aldı. Ebû Hâtim'le bir anlaşma yaptılar. Anlaşmaya göre Humeyd Mansûr'a isyan etmeyecek, Ebû Hatim de onların arazilerine ve silâhlarına el koymayacaktı. Bunu kabul ettiler ve Kayrevân'ın kapılarını açtılar. Askerlerin çoğu Tubne'ye gitti. Ebû Hâtim Kayrevân'ın kapılarını yaktı, surlarında gedikler açtırdı.

Ebû Hâtim Yezîd b. Hâtim'in geldiğini haber alınca Trablus'a geçti ve Kayrevân'daki adamına ordunun silâhlarını alıp aralarına ayrılık sokmasını emretti. Adamlarından bazıları buna karşı çıktılar ve: «Burada kalamayız.» dediler. Karşı çıkanların başında Ömer b. Osman el-Fihrî geliyordu ve Kayrevân'da ayaklandı. Bunun üzerine Ebû Hâtim geri döndü, Ömer b. Osman ise onun gelmesinden önce Tunus'a kaçtı. Ebû Hâtim daha sonra Yezîd b. Hâtim'le savaşmak için Trablus'a döndü.

Yezîd b. Hâtim'in İfrikıyye Valiliği ve Haricîlerle Savaşması

Mansûr Haricîlerin Ömer b. Hafs'ı zor durumda bıraktığını haber alınca Yezîd b. Hâtim b. Kabîsa b. Ebî Sufre'yi altmış bin kişilik bir or-

du ile İfrikıyye'ye göndermişti. Yezid 154 yılında oraya vardı. Yaklaşınca oradaki askerlerden bir kısmı da ona katıldılar ve Trablus'a gittiler. Ebû Hâtim Nefûse dağına çekildi, Yezîd de ordusundan bir birliği Kâbis'e gönderdi. Ebû Hâtim bunların karşısına çıkıp hezimete uğrattı, geri çekilip Yezîd'in yanına döndüler. Ebû Hâtim sarp ve sert bir araziye yerleşerek hendekler kazdırdı, Yezîd de ordusunu hazırlayıp onun üzerine yürüdü. 155 yılı rebiyülevvelinde karşılaştılar ve aralarında şiddetli bir savaş meydana geldi. Berberîler yenildi, Ebû Hâtim ve ileri gelen adamları öldürüldü. Yezîd onları dağ bayır her yerde aradı ve her bulduğunu öldürdü. Bu savaşta öldürülenlerin sayısı otuz bindi.

Mühelleb ailesi Haricîleri öldürürken şöyle diyorlardı: «Bu Ömer b. Hafs'ın intikamıdır.»

Yezîd Haricîleri öldürmek için orada bir ay kaldı ve sonra Kayrevân'a döndü.

Abdurrahman b. Habîb b. Abdurrahman el-Fihrî Ebû Hâtim'le beraberdi. Bozgun üzerine Ketâme'ye kaçtı, Yezîd b. Hâtim de üzerlerine asker gönderdi. Bunlar Berberîleri kuşatıp ele geçirdiler ve pek çoğunu öldürdüler. Abdurrahman kaçtı, yanındakilerin hepsi öldürüldü ve böylece sonunda İfrikıyye'de düzen sağlandı. 164 yılında Zâb arazisindeki Verfecûme ahalisinin isyan etmesine kadar Yezîd halka iyi davrandı ve güven verdi. Zâb âmili Eyyûb el-Hevârî idi, Verfecûmelilerin isyan etmeleri üzerine Yezîd oraya büyük bir ordu gönderdi ve Yezîd b. Meczâ' el-Mühellebî'yi âmil tayin etti. Karşı karşıya gelince şiddetli bir savaş yaptılar, Yezîd yenildi, adamlarından çoğu ise öldürüldü. Bu arada Zâb'ın lideri Muhârık b. Gaffâr da öldürüldü ve yerine Mühelleb b. Yezîd el-Mühellebî geçti. Yezîd b. Hâtim onları büyük bir ordu ile destekledi ve Alâ b. Sâid el-Mühellebî'yi âmil tayin etti. Yenilenler de onlara katıldılar ve Verfecûmelilerle karşı karşıya geldiler. Şiddetli bir savaştan sonra Berberîler ve Eyyûb bozguna uğradılar. Son fertlerine kadar tamamı öldürüldü, ordudan ise hiç kimse ölmedi.

Yezîd 170 yılı ramazan ayında öldü. Valiliği on beş yıl üç ay sürdü, yerine oğlu Dâvud İfrikıyye valisi oldu.

Mehdî İçin Bağdâd'ın Rusâfe Mahallesinin Kurulması

Bu yılın şevval ayında Mehdî Horasân'dan geldi. Şâm, Kûfe, Basra ve diğer şehirlerdeki aile fertleri ve yakınları gelerek onu tebrik ettiler. Onlara mükâfatlar, binekler ve elbiseler hediye etti. Mansûr da buna benzer ihsanlarda bulundu ve Mehdî için "Rusâfe" mahallesini inşa ettirdi.

Oranın inşa edilmesinin sebebi şuydu:

Mansûr'un askerlerinden bir kısmı kargaşa çıkarmışlar ve Bâbu'z-Zeheb'de çatışmaya girişmişlerdi. Bir gün Kusem b. Abbâs b. Ubeydullah b. Abbâs Mansûr'un huzuruna girdi. Gün görmüş, saygı duyulan bir zattı. Mansûr ona: «Ordunun bize karşı itaatsizlik ettiğini görmüyor musun? Bu konuda birleşip kontrolümüzden çıkmalarından ve idareyi elimizden almalarından korkuyorum, ne tavsiye edersin?» diye sordu.

Kusem bu soruya: «Ey Müminlerin emîri! Bir fikrim var, fakat onu sana söylersem plan bozulur, ancak izin verir de bu planı uygulama imkânı bulursam halifelik yine sende kalır ve ordun senden korkar.» şeklinde karşılık verdi. Mansûr: «Benim halife bulunduğum bir sırada bilmediğim bir şey mi yapacaksın?» dedi. Kusem: «Eğer güvenmiyorsan benimle istişare etme; yok, eğer güveniyorsan bırak planımı uygulayayım.» dedi. Mansûr da bunun üzerine: «Peki, öyleyse uygula.» diye karşılık verdi.

Kusem evine döndü, kölesini çağırıp: «Yarın benden önce git, Müminlerin emîrinin huzurunda otur. Benim oraya girip rütbe sahiplerinin arasına girdiğimi görünce katırımın yularından tut, Rasûlüllah'ın (s.a.v.), Abbâs'ın ve Müminlerin emîrinin hakkı için isteğini yerine getirmemi iste. Ben seni azarlarım ve ağır sözler söylerim; fakat çekinme, isteğini tekrarla. Bu sefer seni döveceğim, yine ricanda ısrar et ve: «Yemen kabilesi mi, yoksa Mudar kabilesi mi daha şereflidir?» diye sor. Cevap verdiğimde katırımın yularını bırak, o andan itibaren hürsün.» dedi.

Köle denileni yaptı, Kusem de sözü edilen şeyleri yerine getirdi. Kölenin: «Mudar ve Yemen kabilelerinden hangisi daha şereflidir.» şeklindeki sorusunu: «Mudar şereflidir, çünkü Rasûlüllah (s.a.v.) Mudar'dandır,. Allah'ın kitabı ve Allah'ın evi onlardadır, Allah'ın halifesi de o kabiledendir.» diye cevap verdi.

Kendi şereflerinden bahsedilmediği için Yemen kabilesi mensupları gücendiler. Kumandanlarından bazıları: «Bu böyle olmaz, Yemenlilerin hiç bir faziletinin olmadığının ifade edilmesine göz yumamayız.» dediler. Bunlardan biri: «Git onların liderlerinin katırının gemini tut ve durdur.» dedi. Köle denileni yaptı, neredeyse hayvanı çökertecekti. Mudarlılar buna çok kızdılar ve: «Bunu liderimize nasıl yapabilir?» dediler. İçlerinden biri kölesine emretti, katırın yularını tutan kölenin elini kestirdi, böylece de iki kabilenin arası açılmış oldu.

Kusem halifenin huzuruna girdi, ordu içine tefrika düştü ve Mudar bir grup, Rabîa bir grup, Horasânlılar ise başka bir grup oldular. Kusem Mansûr'a: «Ordunu tefrikaya düşürdüm, her grup sana karşı

harekete geçmek istediğinde senin öbür grupla kendilerine saldırmandan korkacaklardır. Bundan sonra senin yapacağın bir iş kalıyor, o da oğluna bir birlik verip onu ayrıca şu tarafa yerleştirmendir. O zaman burası bir belde, orası bir belde olacaktır. Bir beldenin halkı sana karşı fitne çıkartırsa öbürleriyle onlara saldırırsın. Bir beldeyi öbür beldeyle, bir kabileyi diğer kabileyle etkisiz hale getirirsin.» dedi. Mansûr bu fikri kabul etti ve işler böylece yoluna girdi. İşte bunun sonucunda Rusâfe mahallesini inşa ettirdi, Sâlih Sâhib el-Musallî'yi de oraya vali tayin etti.

Süleyman b. Hakîm el-Abdî'nin Öldürülmesi

Bu yılda Ukbe b. Selm, yerine Nâfi' b. Ukbe'yi bırakarak Basra'dan Bahreyn üzerine yürüdü; Süleyman b. Hakîm'i öldürdü, Bahreyn halkını esir aldı ve esirlerle cariyelerin bir kısmını Mansûr'a gönderdi. Mansûr onların bir kısmını öldürdü, kalanları da oğlu Mehdî'ye hediye etti. Mehdî ise onları serbest bıraktı ve yeni elbiseler giydirdi.

Bahreynlilerin durumunu iyice inceleyip etraflı bir istihbarat yapmadan üzerlerine saldırdığı için Ukbe'yi Basra valiliğinden azletti.

Bazı rivayetlere göre, Mansûr bu yıl Ma'n b. Zâide eş-Şeybânî'yi Sicistân'a âmil tâyin etmiştir.

Muhammed b. İbrâhim el-İmâm bu yıl hacc emirliği yaptı. Bu esnada Mekke ve Tâif valisi idi. Hasan b. Zeyd Medîne'de, Câbir b. Tevbe el-Kilâbî Basra'da, Muhammed b. Süleyman Kûfe'de, Yezîd b. Hâtim ise Mısır'da vali idiler.

Şaknâ'nın Endülüs'te İsyanı

Bu yıl içinde Endülüs'ün doğusundaki Miknâse Berberilerinden, çocuk muallimliği yapan Şaknâ b. Abdulvâhid isyan etti. Annesinin adı Fâtıma idi, Hz. Fâtıma'nın soyundan olduğunu iddia ediyordu, daha sonra da Hz. Hüseyin'in soyundan olduğunu iddia etmeye başladı. Abdullah b. Muhammed ismini aldı ve Şente Beriyye'ye yerleşti. Etrafında Berberilerden büyük bir taraftar kitlesi toplandı, gittikçe gücü arttı. Abdurrahman el-Emevî, üzerine yürüdü, fakat dağlara çekildi. Tehlike hissedince dağlara çekiliyor, bu yüzden Abdullah ona bir şey yapamıyordu. Emniyette olduğunu hissedince ise dağdan iniyordu.

Abdurrahman Tulaytulâ'ya Habîb b. Abdülmelik'i vali tayin etti. Habîb de Şente Beriyye'de Süleyman b. Osman b. Mervân b. Ebân b. Osman b. Affân'ı idareci olarak gönderdi ve Şaknâ'yı yakalamasını em-

retti. Şaknâ Şente Beriyye'ye indi, Süleyman'ı yakalayıp öldürdü. Bu olaydan sonra daha da güçlendi, şöhreti yayıldı ve Kûrye bölgesini de ele geçirip bozgunculuk yapmaya devam etti.

Abdurrahman 152 yılında onun üzerine tekrar saldırdı, ancak yine bir şey yapamadı. 153 yılında azatlısı Bedr'i tekrar onun üzerine gönderdi ise de Şaknâ kalesini terk ederek yine kaçtı. 154 yılında yine bizzat üzerine yürüdü, Şaknâ bu defa da kaçtı. 155 yılında Ebû Osman Ubeydullah b. Osman'ı gönderdi. Şaknâ hile yaparak Ubeydullah'ın ordusunu dağıttı, Ubeydullah'ın kendisi ise kaçtı. Şaknâ ordusunu ve mallarını ganimet olarak aldı, ordudaki Emevîlerden çoğunu öldürdü.

Şaknâ Ubeydullah'ın ordusundaki malları ganimet olarak aldıktan sonra 155 yılında "Medâin" diye bilinen Hısnul-Hevâriyyîn üzerine yürüdü. Orada Abdurrahman'ın âmili vardı. Şaknâ ona da hile yapıp kale dışına çıkmasını sağladı, sonra öldürdü; atlarını, silâhlarını aldı ve bütün mallarına el koydu.

Ma'n b. Zâide'nin Öldürülmesi

Bu yılda Ma'n b. Zâide eş-Şeybânî, Sicistân'da öldürüldü. Mansûr tarafından Sicistân'a vali olarak gönderilmişti. Oraya varınca Rutbîl'e her sene vermesi gereken malları göndermesini emretti. Malları gönderdi, fakat fiyatlarını artırdı. Ma'n buna kızdı, Ruhhac üzerine yürüdü. Öncü birliğinin başında kardeşi Mezîd b. Zâide vardı. Rutbîl o esnada yazı geçirmek için bir sayfiye yeri olan Zâbülistân'a gitmişti. Ma'n Ruhhac'ı fethetti, bir çok esir aldı. Esirler arasında Ferec er-Ruhhacî de vardı. Küçük bir çocuktu, babası Ziyâd'dı. Ma'n uzaktan vahşî eşeklerin çıkardığı bir toz bulutunu görünce elindeki esirleri kurtarmak için bir ordunun geldiğini zannetti ve esirlerin öldürülmesini emretti. Bir çok esir öldürülmüştü ki, toz bulutunun gelen bir ordu olmadığı anlaşıldı ve böylece öldürme işini durdurdu.

Ma'n, kışın bastırmasından ve Rutbîl'in saldırısından korunmak için Büst'e gitti. Haricîler tutumunu beğenmedikleri için kendisine ev inşa eden işçilerle birlikte bir tuzak hazırladılar, evin tavanını yaparken kılıçlarını kamışların arasına sakladılar. Ma'n gelip yerleştikten bir müddet sonra da evine girdiler, o esnada Ma'n hacamat yaptırıyordu, onu öldürdüler. İçlerinden biri hançerle karnını yırttı, birisi de ona vururken: «Ben Tâk'lı bir gencim.» diyordu. Tâk Rustâk, Zernec'e yakın bir yerdir. Yezîd b. Mezîd bu anarşistlerin hepsini öldürttü, içlerinden birisi dahi kurtulamadı.

Daha sonra Yezid Sicistân'da idareyi eline aldı. Oranın Arap ve Arap olmayan halkına karşı çok sert davrandı. Bazı Araplar ona bir hile yaptılar, kendisinin ağzından Mansûr'a bir mektup yazdılar. Bu mektupta Mehdî'nin mektubunun onu hayrete ve dehşete düşürdüğünü, yaptıklarının affedilmesini ifade ettiler. Mansûr buna kızdı ve Mehdî'ye böyle bir mektubu yazıp yazmadığını sordu. Bunun üzerine Yezîd görevinden azledildi, bütün mallarına el konulup satıldı ve hapsedildi. Daha sonra da hakkında bazı şeyler söylendiği için Medînetu's-Selâm'a gönderildi. Oradan henüz ayrılmamıştı ki, köprü üzerinde Hariciler yolunu kestiler, aralarında çarpışma çıktı ve Yezîd kısa zamanda bozguna uğradı. Sonra Horasân'a Yûsuf el-Berm'in yanına gönderildi ve ölünceye kadar da oradan oraya gönderilip durdu.

Çeşitli Olaylar

Abdülvehhâb b. İbrâhim el-İmâm bu yılda Bizans üzerine yaz seferine çıktı.

Mansûr Musul'a İsmâil b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'yi âmil tayin etti.

Bu yılda ölen meşhur şahsiyetlerden bazıları şunlardır: Abdullah b. Avn (66 yılında doğmuştu.) Üseyd b. Abdullah (Zilhicce ayında öldü, Horasân emîri idi.) Hanzala b. Ebî Süfyân el-Cümahî, Ali b. Sâlih b. Hayy (Hasan b. Sâlih'in kardeşi idi, ikişi de çok muttakî idiler ve Şîilik taraftarıydılar).

HİCRET'İN YÜZ ELLİ İKİNCİ (M. 769) YILI OLAYLARI

Bu yıl Humeyd b. Kahtabe Kâbül'e sefer yaptı. Mansûr onu 151 yılında Horasân'a âmil olarak göndermişti.

Abdülvehhâb b. İbrâhim Bizans'a yaz seferine çıktı (Bu seferi kardeşi Muhammed b. İbrâhim'in düzenlediği de söylenir.), fakat bir müddet sonra savaştan vazgeçerek geri döndü.

Mansûr bu yılda Basra âmili Cabir b. Tevbe'yi azledip yerine Yezîd b. Mansûr'u tayin etti.

Yine bu yılda Mansûr Hâşim b. Esâcîc'i öldürttü. İfrîkıyye'de isyan etmişti, yakalanıp Mansûr'a götürüldü ve boynu vuruldu.

Bu yıl hacc emîrliğini Mansûr yaptı.

Mısır valisi Yezîd b. Hâtim azledilip yerine Muhammed b. Saîd tayin edildi. Bunlar dışındaki şehirlerin valileri daha önce isimlerini verdiğimiz kişilerdi.

Bu yıl ölenler şunlardır: Muhammed b. Abdullah b. Müslim b. Abdullah b. Şihâb (Muhammed b. Şihâb ez-Zührî'nin kardeşinin oğluydu; kendisinden amcası rivayette bulunmuştur), Yûnus b. Yezîd el-Eylî (Zührî'den rivayetleri vardır), Talha b. Ömer el-Hadramî, İbrâhim b. Ebî Able (Ebû Able'nin ismi Şemir b. Yakzân b. Âmir el-Ukaylî idi.)

HİCRET'İN YÜZ ELLİ ÜÇÜNCÜ (M. 770) YILI OLAYLARI

Bu yılda Mansûr Mekke'den Basra'ya döndü. Bir ordu hazırlayıp Cüdde'ye saldırarak yağmalayan Kürk kavmine karşı deniz seferi düzenledi.

Bu yıl Mansûr, Ebû Eyyûb el-Mûriyânî'yi, kardeşini ve kardeşinin oğullarını yakalattı. Menâzîr'de oturuyorlardı. Bu görevi kâtibi Ebân b. Sadaka yerine getirdi.

Rivayete göre, yakalanmasının sebebi şuydu:

Emevîler devrinde Mansûr Musul'a gelmiş, orada bir müddet gizlenmiş ve Ezd kabilesinden bir kadınla evlenmişti. Bu kadın hamile kalmış, fakat çocuk doğmadan Mansûr Musul'dan ayrılmıştı. Ayrılırken kadına bir hatıra eşya (veya belge) vermiş, «Hâşimîlerin devlet idaresini ele geçirdiğini işitirsen bu belgeyi devlet reisine gönder, o seni tanıyacaktır.» demişti. Kadın bir erkek çocuk doğurdu ve ismini Ca'fer koydu. Çocuk büyüdü, yazıyı ve kâtiplik mesleği ile ilgili bilgileri öğrendi.

Mansûr halife olunca Ca'fer Bağdâd'a geldi, Ebû Eyyûb'la temas kurdu, Ebû Eyyûb da onu divan kâtibi yaptı. Bir gün Mansûr bir şey yazdırmak için Ebû Eyyûb'dan bir kâtip istedi, o da Ca'fer'i gönderdi. Mansûr onu görünce kanı kaynadı, yazarken de çok mâhir bir kâtip olduğunu farketti. Nereli olduğunu ve babasının adını sorunca Ca'fer durumu anlattı ve yanındaki belgeyi gösterdi. Mansûr onu tanıdı ve belgenin sağlamlığını ispat etmek istedi. Ebû Eyyûb ise bundan korktu.

Sonra Mansûr çocuğu çağırdı, para verdi ve Musul'a gidip annesini Bağdâd'a getirmesini istedi, çocuk da Bağdâd'dan ayrıldı. Ebû Eyyûb yola gözcüler koymuş ve çocuğun yakalanmasını emretmişti. Yola çıktığını öğrenince peşinden adam göndererek tuzak hazırlattı ve öldürttü. Çocuğun dönmesi gecikince Mansûr Musul'a, annesine haber göndererek çocuğu sordurdu. Annesi: «Çocuğumun halifenin divanında kâtip olduğunu biliyorum, onun dışında bilgim yok.» diye haber gönderdi. Bunun

üzerine Mansûr çocuğun geçtiği yerlerde iz sürerek bilgi toplamaları için adamlar gönderdi. Bu adamlar, bir yere geldiler ki, çocuğun buradan sonra nereye gittiğini öğrenemediler. Orada öldürüldüğü anlaşıldı. Mesele araştırıldı ve çocuğun Ebû Eyyûb'un emriyle öldürüldüğü ortaya çıktı. Mansûr bunun üzerine onu yakalattı ve yapacağını yaptı.

Yine Mansûr azatlısı Abbâd ve Herseme b. A'yen'i İsâ b. Mûsâ'nın aşırı taraftarları oldukları için yakalattı. Bunlar Horasân'dan bağlanmış olarak getirildiler.

Mansûr bu yılda halka çok uzun gülâhlar giymelerini emretti, bunun üzerine Ebû Dülâme şu şiiri söyledi:

«Biz devlet başkanından bir şey artırmasını bekliyorduk,
külâhların uzunluğunu artırdı.»

Kûfe kadısı Ubeyd b. binti İbn Ebî Leylâ öldü, yerine Şerîk b. Abdullah en-Nehaî Kûfe kadısı oldu.

Bu yılda yaz seferine Ma'yûf b. Yahyâ el-Hacûrî çıktı. Rum kalelerinden birine geceleyin halkı uyurken baskın yaptı ve halkını esir aldı, sonra Lâzkiyye el-Harâb üzerine yürüdü, bulûğa ermiş erkekler dışında altı bin esir aldı.

Bu yıl hacc emîrliğini Mehdî yaptı. Mekke valisi Muhammed b. İbrâhim, Medîne valisi Hasan b. Zeyd, Mısır valisi Muhammed b. Saîd, Musul valisi ise İsmâil b. Hâlid b. Abdullah b. Hâlid idi. Bir rivayete göre Yezîd b. Mansûr ise Yemen valisi idi.

Bu yılda ölen meşhur şahsiyetler şunlardır: Hişâm b. Fâz b. Rabîa el-Cüreşî (156 veya 159 yılında öldüğü de söylenir), Hasan b. Ammâre, Abdurrahman b. Yezid b. Câbir, Sevr b. Yezîd, Abdülhamîd b. Ca'fer b. Abdullah el-Ensârî, Dahhâk b. Osman b. Abdullah b. Hâlid b. Hizâm (Hakîm b. Hizâm'ın kardeşinin oğludur) ve Fatr b. Halife el-Kûfî.

HİCRET'İN YÜZ ELLİ DÖRDÜNCÜ (M. 770-771) YILI OLAYLARI

Bu yılda Mansûr Şâm ve Beytü'l-Makdis'e gitti. Yezîd b. Hâtim b. Kabîsa b. el-Mühelleb b. Ebî Sufre'yi de elli bin kişilik bir ordu ile Ömer b. Hafs'ı öldüren İrfîkıyye Haricîleri üzerine gönderdi. Yine bu yılda Mansûr "Rakka" şehrinin yanına "Râfika" şehrini kurmak istedi; ancak Rakkalılar buna karşı çıktılar, bunun üzerine onlara savaş açtı.

Bu yıl Mescid'e yıldırım düştü ve beş kişi öldü.

Ebû Eyyûb el-Mûriyanî ve kardeşi Hâlid bu yılda öldüler. Mansûr onun kardeşinin oğullarının ellerini ve ayaklarını kestirdi, boyunlarını vurdurdu.

Basra'ya Abdülmelik b. Zabyân en-Nümeyrî âmil tayin edildi. Züfer b. Âsım el-Hilâlî yaz seferine çıktı, Fırat'a kadar ilerledi.

Hacc emîrliğini Mekke valisi Muhammed b. İbrâhim yaptı.

İfrîkıyye'de Yezîd b. Hâtim vali idi, diğer valiler ise daha önce isimlerini verdiğimiz kişilerdi.

Bu yıl ölen meşhur kişiler şunlardır: Ebû Amr b. Alâ' (157 yılında öldüğü de söylenir. 86 yıl yaşamıştır.) Muhammed b. Abdullah eş-Şuaysî en-Nasrî, Osman b. Atâ, Ca'fer b. Berkân el-Cezerî, Eş'ab et-Tâmî', Alî b. Sâlih b. Habî, Muhammed b. İshâk'ın kardeşi Ömer b. İshâk b. Yesâr, Zâhid Vüheyb b. Verd el-Mekkî, Ebû Hâlid Kurre b. Hâlid es-Sedûsî el-Basrî, Hişâm b. Ebû Abdullah ed-Destûvaî el-Basrî.

5. CİLDİN SONU